ספריה עממית בטורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
מאראנטץ
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

„דער חודש"

יאנואר.

וואַרשא — 1921.

לוטעראַרישע לייטונג: ש. ראָזענפעלד — פערלאַג „הייַנט".

מנחם ריבאלאוו.

מיין שטעדטיל לינט אין בלוט...

(פון ציקל „אוקראינא")

צום אנ־ץ

I.

אין דער שטיל.

שטיל גלעפט אין שטילע וועלטען
בין דעם טיכל אין זיין מוהל
האט מיין שטעדטיל, פרוטע חופות
פלעגט מען פיהרען צו דער שוהל.

ערב שבת — טעכטער צנועות
פלעגען דורך די פענסטער קוקען —
פלעג דאס האַרץ פון וואנדער־מודען
פאר דער רוינער קדושה בוקען...

רוין אין צניעות'דיג דאס שטעדטיל
מיט די טעכטער אינהרען קלאַרע;
רויטע פארב פון מיידלוש פובער
האט גלשפילט זיך אויף אינהר פלאַרע.

נאר אין טונקלע שבת־צו־נאכטן
פלעגען שטומע שאטענס רינטן
אין דער־צהלען וועגען שרעקען,
וואס זיי פרויזען אין די ווינטען.

אין א שטילע מעלאנכאליע
אין די העריער האט געזונגען.
„גאט פון אברהם!" — שפעט די מאמע
פון׳ם טיפען, אלטען פרוגעם. —

Drukarnia L. LEWIN-EPSTEIN
Warszawa, Pawia 38.

וואו איז אצינד מיין מאמע?
א חנילוגע, א שטולע
שאָפּטשאָט זי א תּפלה
ערגיץ אין די ווינטען:
וואָם וועט אויף פערבינטען
אויף צאָפלדיגען גלויבען
וואָם די רויבער רויבען
אין מיט בלוט מטמא...
וואו זשע בינטו, מאמע?

וואו איז אצינד מיין מאמע?
וועה, ער איז געקומען,
אלעם צינגענומען.
בוזר גאָווען „מישע"
אין האָט פערשוועכט די קדושה.
וואַרגען זיך אין די נאָרעם
אין צאָפלען וויז כּפרות;
מויט־שרעק פרעמט די אויגען;
דאָם מינדסטע קינד וויל זויגען,
שרייט עם „מא" — אין מערט ניט,
דער שונא שח'ט אין — העָרט ניט...
ס'איז די שחיטה סאמע...
וועה מיר, וואו איז מיין מאמע? —

IV.

דערטען.

דאָרט וואו ס'פלעג מיט אידען רעש'ן
אין לעבעדיגע שוהלן —
גאָהן מתים אויף צו עליות;
הונט צעמושטע בולן.

דאָרט וואו פלי־זמר פלעגען שפילען —
פליגען אויצטער ווינטען;
גיסט דאָם וואסער זיך בתים מוהלשטוינן,
רינט אין ווינט פון אונטען.

II.

מײַן שטעדטל ליגט אין בלוט...

ס׳האָט דער צאָרנדיגער שדי
אַראָפגעלאָזט זײַן רוט —
וועה מיר, מײַן געשעדטע שטעדטל!
וואַלגערט זיך אין בלוט...

וויַלדער צאָרן פֿון שׂונא
וויַלדע־וועט אויף זיט —
ס׳איז א סוף, א סוף געקומען:
מײַן שטעדטל ליגט אין בלוט...

אין די חשׂרצשׂר די פֿערפֿרעסטע
ברויזט דאָס בלוט אויף גלײַט;
א, די טאָג פֿון גרויסער שחיטה!
מײַן שטעדטל ליגט אין בלוט...

אויף די שטילע חלום־גסלעך
שמיסט דער שׂונא׳ס רוט —
ס׳איז דאָס הויליגסטע צעטראָטען:
מײַן שטעדטל ליגט אין בלוט...

III.

וואו איז אַצינד מײַן מאמע?

וואו איז אצינד מײַן מאמע?
ערגיץ אין די פֿעלדער,
ערגיץ אין די וועלדער
בלאָזען שאטענס שטומע –
שיריים פֿון א אומה;
טראָגען זייער טרויער
ווייט פֿון שטאָדט אויף טויער;
דער שׂונא איז מטמא...
וועה מיר, וואו איז מײַן מאמע?

יהושע פערלע

מיר וואוינען אין א וואלד...

מיר וואוינען אין א וואלד, אויף אן ס'מעדעל רומא. א וואלד אויף וועמע מיר לעבן. ס'איז קיינער נאך דעם וואלד נישט אויסגעווען. כ'האב קיינמאל זינגער יאהרען נישט געצעהלט. אין בלויען נעפעל שמעהט דער וואלד אזוי כישופ'ט מיט זיין גרויס. ער רעדט צום הימל זינגט קרויגען אזוי ווונדט זיך מאנ ווי נאכט. ער בויזערט זיך אמאל אזוי בעט זיך ווידער אויבער, אזוי צוהט אראפ די ברעמען אזוי עפענט אויף די אויגען אזוי לאכט מיט יונגער גרויקעט.

מיר וואוינען אין א וואלד. עס שמעהען שלאנקע סאסנעס, ווי בחורים פארצטעלנס. פון אויבען — גרונע נאדלען, פון אונטען — גלעט שמאמען. עס ווימלען קלוינע שוועמלעך. ברוינע, שוואר־צע, רויט־געשפרונ־קעלט, — קאדלוקעס־משפחות מיט קאפעליושלעך קלוינע, מיט קער־פשרלעך פע־דארפע. אויף דין־גע־צטע שמעגלעך שמוגלען שוואר־צע מרויבען מיט בלויע הטמלעך מיר. עס שמעקט דער פעטמער מאך, דער פעמער ריח פון סמאלץ, וואס הונלט וואי קראנקע לונגען אזוי שכור'ט די געווינקען.

עס רוהט קוין רגע נישט דער וואלד. בענוכען לאכט דער פויגעל אזוי פרעהט זיך מיט דער זון. די הימלען בלוי. די בוהן, זי שמעלט זיך אפ אזוי הארט פערצאפט זיך אין. די בויטער רוישען לעכט אזוי לאכען פרוידיג מיט. עס גייהט דאס קול פון צווינג צו צווינג, פון בלאט צו בלאט, פון שמאם צו שמאם. עס ווינקלט אויף השה שרד זיך אזוי רוהרט די גרעזלעך אן, אזי גלעט די פעטמער מרויב אזי פרעהט די קלוינע שוואם.

די „זין" הויבט פרעהליך אן אזי ס'עמפערט באלד רער „ער". עס קומט א דרומער צו, א פיערטער אזי א פונפטער.

א פרומער זאגט: „וי שען דו ביזט, א, ווי־לט פון נאכט!... וי: שען דו ביזט, דו נאט אליין"... א יונגער זאגט: „איך זינג א ליעד פון נאכט אזי גלוק, א ליעד פון ליעבע אזי פון זינד"... א דרומער קומט אזי זאגט אזוי: „א, זי געבענשט, די מארגען־רויט... איך לעב נאר דאן, ווען די

אוּן דערטראָגען זוך פֿון דערפֿער
קאראַוואַנען —
וועלכע זוכן מגולגל דאָרטען
אין אבלוּת־קלאָנגען.

פֿלעגען זיין אמאָל ימים־טובֿים —
מלכּות'דיג אוּן פֿרעהלוך;
איצט אַנ'עק — ניטאָ מעהר גאָר נוט:
געשטאָרבען אוּן דער מלך.

זיצט א וויינטער־נאַכט א טאָטע,
עלעגד אוּן דער אלמן,
הערט דעם יאָמער פֿון די וויינטען
ארום — אויף דעם בית־עלמין.

עלענד. זינען קינדער בלאָנזען
צו קאָנעם זוי אוּנם העלפֿען?
זעהט ער: אויך געשטאָלט אוּן פֿענסטער —
וואַרגען אוּנם די טרעהרען...

וואוינען מיר בעזונדער. רומאַ'ס הויפּט שטעהט אין וואַלד. בין'ם כאַמע רַאַנד. דאָס פּענסיאָר גיהט אַרויס אויף מזרח. א האַלבען מאָג אין פּוֹל די שטוב מיט זון. גאַרדינען בין דאָם פּענסיאָר. בלומען אין דו וונקלען. א בעמעל — וועט פּערבעט. עס שמעקט אַראָפּ מיט רוינקעט, מיט חוילונגען מחשבות, מיט מעדעלשע תלומות.

איך קום צו רומאַ'ן אין דאָר פּרוה. די זון בענולהעט עלישט די בוימער. דאָר מוי, אָר גלאַנצט נאָך שפּול פּון גראָז. דאָר פּויגעל הויבט זיין שירה אן — האָן גיהט איך שוין צו רומאַ'ן. מיין הויפּט שטעהט אין פּאַלה, נושט וועט פּון רומאַ'ס שמוב. א וועג פּון חוגדאָרט טרוט. איך קום אַהין נאָר שלאַפּען. א נאַנצען כאַג בין איך בין רומאַ'ן.

איך קום אין וועק זי אויף:

— אָ, כלה-מיין, חו פּויגעל דו!... די זון, זי רופּט דיך שוין. עס וואַרט אויף דיר דאָר וואַלד. דאָר מוי, ער גיהט שוין אב. די פּוס. וואו וועסטו וואַשען?

איך קלאַפּ צו אוהר אין פּענסיאָר אין זוגג אוהר אוים א ליעה, וואס כ'טאָ כיר יעדען מיאָרגען.

זי בוגט צוויק די פּאַרהאַנג אין וועזט מיר כ'שטילע פּנים. עס לאַכט אויף אוהר די זון. עס שפּיגעלט אויף אוהר דאָר חלום, וואס האָט בטעאַכט פּערשלאָפּערט. זי קוקט מיך מיט די אויגען אין בעט מיך — איך זאָל וואַרטען. איך וואַרט אוו קלאַפּ:

— א, קום שוי, קום! — א גאַנצע נאַכט דיך נושט נעזוהן. וווּ האָו מען אַזוי צוהען!...

זי וואַרעמט מיט א קוגעל אוו לויפּט נעשוווינד צוויק. איך וואַרט א וויל אין כ'קוימט ארויס מען פּלה, די קלוינע, וועסע רומאַ, מיט וגנע, פּרישע גלוערער, מיט בלומען אוו די האר, מיט שמוצלען אויף די ליפּען, מיט גלוכען אוו די אויגען. זי פּאַלט אויף מיר אוו קושט מיך אין פּרעהט זיך, וווּ דאָר וואַלד. זי שעמט זיך, וווּ א פּלה אוו טויעט זיך וו'א קוגד.

עס בענשט דאָר וואַלד די פּרוה, דאָר בוים בעהאַלט דעם סוד. די בלום דעקט אויף אוהר שוים אין זאגט:

— איך ליעב אין בין געליעבט. אין וועגוג אוו מען הארץ. אוו זאַפּוג אי מען קוש.

מיר דאַכט — איך האָר דאָם אַלין פּון רומאַ'ן. מגה חאַכט — כ'גשישעהט דאָם אַלין פּאַר רומאַ'ן. וואָם אוז דער וואַלד אהן רומאַ'ן? וואָם אוז די בלום אהן אוהר? עס אוז דאָך אַלין פּאַר אוהר... די גאַנצע

געהסט=אויף"... אוו אוינגער בעט: „א, זון אוו לוכט! — אוך טראג א ווארום נפש בט מין האַרץ. אוך ווול געבוירן בט דין לוכט. א, גוב מין נשמה קיגד דעם פלאם פין דשנע הזמלן, די קלארקעט פון דין אויג אוו סוטסקעט פון דין לוכט"...

די זון געהט=אויף. אוו גאלד=צעשוטעט שמוב נשהמען ברומען, רוי= שען, זשומען מחנות בוהנען, פלוענען, ווערום... רוימע, גרונע, סאמע= בלוע, ווטע, ברוינע... ס'גלאנצט אוו ווארפט זוך אונם אויף אונם. ס'לאכט אוו קושט זוך אונם מוט אונם. ס'זונגט אוו ס'שפועלט זוך אונם מוט אונם.

אוך קוק אוו טראכט: „וו קלוג ס'זאל זין דער מענש — דאם יעבען דא אוו קלוגער. וו שען ס'זאל זין דער מענש — דאם לעבען דא אוו שענער. עם איז דא ווילד, צעלאזען. נאר יעדער רוהר האט זון אוו יערער ברום האט האַרץ. אוו יעדען נבש לוענט א ווערט. א ווערט מוט לוד אוו פרוד, א ווערט מוט צער אוו האם. די זון אוו דא די מאמע, דער וואלד אוו דא דער מאמע. די זון בעשטראלט, דער וואלד פער= דעקט. די זון, זי גוענט נשמה, דער וואלד, ער גוענט הוגה... מולוענען לעבענם האט דער וואלד, וואם קונגער ווונט נושט, וו זי הונגן, וואם לונגער ווונט נושט, וואם זון ט־אכטען. נאר אוך אוו ס'מערקט רוטא. צוון יונגן, שענק לעבענם, האם זענען, וו די געמער, זי ווונגן, וואם רער וואלד אוו. זון לעבען מוט זון לעבען, זון ווונגן מוט זון צער אוו לאכען מוט זון פרוד. אוך אוו ס'מערקט רוטא.

II.

רוטא וואונט בעזונדער. אוך וואוון אויך בעזונדער. פרום אוו רוטא'ס מאמע. וון רוטא אוו געפאהרן, האט שמול געזאגט די מאמע:

— א, רוטא, גאלדען קונד! — די בוזם א אודוש מערקט אוו ס'ווונם — די בוזם נושט פרום. נאר מהו צולויבט דער מאמען אוו מאך אוהר נושט קונן שאנד. אוך ווונם — די האבט א חתן, וואם אוו דוך שטארק געמרט. ער האט דוך לויב, וו קונגען. נאר ר'אוו דאך נושט דון מאן. אוך ווונם, ער וועט דארט קומען. מא וואוון=זושע דארט בע= זונדער...

עם האט חערצעהלט מור רימא אוו האט מוך שטול געקושט. — די מאמע אוו א פרומע. זי וועט דאך האבען צער.

— נו, גוט, א לויבע רוטא!... אוך וועל דור מהון אלץ. ס'וועל דונ= גען דור א שטוב ל אוו מור — נושט ווטע פין דור.

אוך לאז מוך גיך נאך רומצ'ן. זי לויפט געשווינד. דאס קארן בויגט זיך צו דן פֿוס. עס קלינגט דאס קול אוהר'ס ווייט אוז ברוינט. עס לאכט די הונט = צעברעכענע לופֿט. עס גלאנצט אוז זון דער ברוינער האלז. דער אויסגעבויגען = ווינקער קארק, וואס כישופ'ט אין פֿערשלאפֿט, וואס צערטעלט אין פֿערבראנט.

אוך כאפ זי אין מיט אירע אין קיש דעם ברוכעם האלז. אוך רער אוז ווינט נוישט, וואס אוך רער. עס ווינזט א מענש זיך פֿון דער= ווייטנעם. רומצ רינסט זיך אוים. זי לויפט, אוך לויף אוהר נאך. פֿון ווייטנעם זעהט זיך שוין דער מנך. א פֿויגעל טוקט זיך אויף זען פֿלאך. שמוקער הוכעל באדעו זיך אין לאכעו. קרומע וועדבעם בויגען זיך אין ווינגען. קרושאקעם הוכעו רא ד' שטילקייט. ווייל שמיל אוז רא, ווי שמיל ס'אוז אוז די הומלעו. אין ברוינט אין רא, וו ברוינט ס'אין ול= נעדאנק...

רומצ בעם, אוך זאל אויעקנעהן. אוך שוויג. זי נעהמט מיר גלע= מען ס'פנים. ציהט די לופֿען. לעגט ראס קעפֿעל, אין רערט צו מיר אוז בעם:

— מיין מאמע אוז א פֿרומע. זי האט דאך מוך געבעטעו. איך בין ראך, זאגסטו, אויך א פֿרומע. נו, שעם אוך מוך פֿאר דיר. מא גיי אויעק.

אוך גיי אויעק אין זיי מוך בין א ווערבע. אוך הער ראס שור= שעו פֿון די קלוידער, אין ס'צאפֿעלט אין מיר ס'האדרץ.

אוך עפֿעו אויף די צוויגלאך אוז קוק אהין בעהאלטעו. רומצ רופֿט:

— די קיקסט?

— אוך קוק נוישט.

— אוך פֿוהל — די קוקסט.

— אוך קוק נוישט.

א פלעסק ארין אין ז'וצ א האלבע רומצ. עס קומע צו די פֿאליעם אוז קושעו זי: אין גלעמעו, אוז זוכעו אין די גלוידער אוז כאנצעו אוש פֿאר פֿרוינד. די זון, זי שפּויעלט זיך אויף די אקסלעו. שוין מיט הוסע בוימעו גאלד, לאכט ארויף פֿון יונגעו האלז, צוכערט אויף די קלינגע ברוסטעו. געהט=אוועק אוז קומט צוריק. אוז ווערט פֿאר פֿרוינד משוגע. מוד האלט — די ווערבעם הויבעו אויף די קעפ אוז לאכעו. מוד האלט — די פֿעלדער הויבען זיך אוז קוקעו. די קושאקעם ווערעו שוטער אוז חוסעו זעהעו... ווערי...

וועלט און אויך.

— דאהה דען רופט מעהר?

— זי האט געגוג נאר דיך.

— ווייסט דען, ווער אויך בין?

— רו בויז דער גאט פון מיר. די בויז מען קונד. מען חרן אוי... מען מאן.

אוך געהם זי אין מען ארעם אין פרעג זי שמול, קוערצוטערט:

— פון ווענען האסט געהלומ'ט?

— פון דיר האב אויך געהלומ'ט.

— פון וועם ווייסט מארגען מרוימען?

— מארגען, אוובוג, ס'גאנצע לעבען — נאר פון דיר. נאר פון דיר...

III.

אויך קום צו רופט'ן יעדען מארגען. מוט יעדען מאג א נייע פרוד. מוט יעדען מאג א נייע רופט. אמאל — א שמולע און א פרומע, אמאל א חוסע און פערשטמע, אמאל — וי'א קונד, אמאל וי'א מאמע, אמאל א בויזע, א קאפרוזנע. נאר אלע מאל אין רופט שען, אין אלע מאל אין רופט מען.

מיר געהען יעדען מאג זוך בארגען. עם שנידט א שמאלער ווינד זוך דורך דעם קארן אוז פרוהרט אהין צום מטך. די ברוינע בוימען תבואה גלוהען אין דער זון אוז שפרויטען פלאמוג גאלד. זוי ווינד זוך אוז רוישען, בוקען זוך אוז בויגען, ווען ס'גייהט די קלוינע רופט אוז רעסט די בלוים האברש.

זי גייהט פארוים, אוז אויך — פון הונמען. אויך קוק אויף אוהרע גלוהאער אין בעגש אוז אוהר די שיינקטע, די שיינקטע פון א נעמען. די שמילקטע פון א מאמע. די בוישה פון א כלה. די תאוה פון א ווינד.

אוך געהם ארום זי בין דער מאלקע. זי הויבט די אויגען אויף צו מיר, אוז געהמט מען קאפ אוז אוהרע העגד אוז קוישט מוך אלע די: אויגען, אוז קוישט מוך אוז די לויפען אוז לויפט פון מיר צוועק:

— די בויז א שרשקלוך = זוסער. פון וואנען ביזמו זוב?

עם שינט די זון. האס קארן זונגט. עם לויפט פארבי א שוולע= בעל אין קוקט אונז אוז די אויגען. עם נוינט א שמולען מרעל אוז פלוהט אוועק א גלוקלוכ'ס.

אין די אויגען. זי לאכט פון גאנצען האַרצען. עס לאכט מיט איהר דער שנעק. עס לאכט מיט איהר די זון.

— אַצינד גיעה דו אוועק. אַצינד גיעה איך מיך באדען.

— איך גיעה אַוועק, איך גיעה. אוועק.

איך וואַרף אַראָפ די קליידער און מאַנץ ארבן און וואַסער.

וו: גוט עס איז דאָס וואַסער. טויר דאַכט — עס רוימט מיר אבן א סוד:

— זי האט דא שבול גיבענקט נאך דיר. זי האט דא שטול גערעדט צו דיר...

מיר דאַכט — דאס וואַסער אטעמט נאך מיט רוטא'ס לעב. עס מוליעט מיך און גלעט מיך. עס שמעט זיך מיט דער פרוד און פרעהט זיך מיט דער בושה.

איך צוה מיך אוים פון אויבען און שווים אהין צום ברעג. די זון, זי ברענט מבן רוקען. די פאלעס קושען מיר דן זומען. וו: גוט עס איז אזן וואַסער!

איך שרי אַרויס:

— רוטא, קוקסט?

איך זעה — זי גיהט פון וויטען און דרעהט נאר אוים דאס כיפעל...

— רוטא, קוקסט?

איך שווים אהין צום ברעג. איך טיף דעם קאפ אין וואַסער און יאג די שאטענס פון דער זון. איך יאג די קלוגע פישלעך און שרי אהין צו רוטא'ן:

— רוטא, ליעבע רוטא, — איך וער פון פרוד משוגע. איך וער פון פרוד צעשפארט.

איך שהו מיך אן און גיה אַרוים. זי לעגט דאס קעפעל אויף מבן אקסעל, פאַרמאַכט די ג־רויסע, בלויע אויגען און רוימט מיר אבן א סוד:

— איך האב גיוואוהנ... איך האב גיוואוהנ... בויזט שוין, וו'א יונגער נאט...

מיר גיהען צ'רוק פון מבך. עס שמעפען זיך די גלידער און ס'ווענט אין אונז דאס בלוט. מיר זענען יונג און פרוש. עס שמעקט פון אונז מיט וואַסער, מיט פעלדער און מיט וואלד. די הומלען ליענען הויך אַף קלארע, וו: דאס לייב פון רוטא'ן. ס'שמעקט מיט האַברען און מיט לופטן.

— דו קוקסט?
— איך קוק נישט.
— דו קוקסט דאך יא...

אזוי שמעל מיך אויף אזן קוק אהין. עס הערט זיך שמול א קוויטש אזן ריטאַ מיכט זיך אצו. איך זאָה נישט מעהר, ווי ס'פנים אזן פֿויל מוט זון — דעם קאפּ. א בלומקער שאמען שפּיגעלט זיך אזן וואסער. ס'אוז רומאַ'ס האלב-פֿערשטעלטע לעב.

אויף רומאַ'ס פּנים לויגט א צער.

— א, רומאַ, רומאַ — הוי איך שמול — פֿארוואס פֿערשטעלסטו כוך דאס גלוק?

— א, גיזה אוועק, איך שעם מיך. איך קאן מיך דור נישט ווי = זען.

— דו ביזט דאך מין, דו ביזט דאך מין, וואס שעמסטו דיך אזוי?...

— איך ווייס נישט וואס, נאר גיזה אוועק.

איך זעץ מיך ווידער בין א קושאק. רומאַ גיהט ארויס פֿון מיר. איך זאה אז אוצט אונגאנצען, אונגאנצען מוט אוהר פּראכט. זי איז דער קלוגסטער רעיון, וואס גאט האט וען גיהאט. עס ברענט די זון אוהר וואקשט לעב אזן שפּריצט מוט שטויבען גאלד. גאלד פֿון אויבען, גאלד פֿון אונטען. פֿון אלע זייטען גאלד. רומאַ קוקט שטאַק זיך אזן בויגט זיך. זי שעמט זיך פֿאר דער זון, זי שעמט זיך פֿאר דעם הימעל, זי שעמט זיך פֿאר א גרעזעל.

— קוקסט?
— איך קוק נישט.

אזן קוק שוין מאַהל נישט. איך בין שוין באלד משוגע. איך ווייס נישט, וואס ס'אוז שוער. די יוכען, קלארע פֿיס, חי ראזשמאקטע דאַנד, די פּרעכטיג-רונדע חופּטען. ווייסט נאר גאט אזן הימעל!... איך האב דערצו קיין ווערטער, אזן ס'האט דערצו זיי קיינער. אפֿילו זונזער שלמה.

רומאַ מהוט זיך אן אזן קוקט צו מיר צו לויפֿען. זי גיעט מוה שמול א פּעטשעל אזן גיט מיר שמול א קוש.

— ביזט אויסגעלאסען... אויסגעלאסען...

אזן גיט מיר נאך א קוש.

עס שמעקט פֿון אוהר מוט וואסער. איך גיהם זי בין דער מאַליע אזן הויב זי אזן דער לופֿט. איך לאז אראב אזן הויב זי אויף אזן קוש זי

נעד אבער, יונגער, פֿרוישער אוז גרעזען שוואכער — די הונגערן פֿון גארטען.

ס'פֿערמאכט דאס מויל מיר רומא מוט שמולע, זונע קוישען אין זאגט, אז ס'בין א מצווע, א מלאך אוז א שר

V.

וואר קען ס'גרעפֿוהל, ווען ס'ווערט א קינד אגטשלאפֿען בני די ברוס־מען פֿין א מאמע? עם האלט — זי אוז פֿין גאט גרעזאלבט. עם חאלט— זי אוז אלוין די שבינה. די גרעהסט פֿארבי אוז זרעהסט: די ברוסט אוז נאקעט. אוז ס'גרעהמט דיך א גרעפֿוהל פֿון הונגקנט אוז פֿורכט. אזא גרעפֿוהל האב אוך, ווען רומא שלאפֿט נאך מומאג. ס'אוז שמול אוז וואלד. עם שמעהען מוער די בוימער. א ווינט הוז צרעגט זוך אויפֿ'ן פֿעלד. א גויה גרעהט פֿארבי מוט פֿולע קאנען מילך. א ווערקע פֿער־קוקט זוך אוז שפֿרונגט גרעשווונד צוויקן. א פֿויגל פֿלאטערט שמול אוז וונט זוך אויף א צווייגל. ס'אוז שמול אוז וואלד. רומא שלאפֿט. מיר דאכט — דער וואלד ער וואנדערט זוך:

— וו קומט בייטאג א גרעטון אויף דער ערד? וו קומט בייטאג די מאכער פֿון דעם וואלד־נאכט?

מיר דאכט — דער טאג פֿערהאלט דעם אמעם אוז שפֿונגלט ס'פֿנים אוז מוין כלה.

עם רוישען בוהנען, פֿלוגען. ס'פֿלאטערט ווינט א שמעטערלונג. זרעצט זוך לעכט אויף רומא'ס האר אוז קוישט זי מוט די פֿלוגלען. אוך יאג זי אב. זי לויפֿט צוויקן אוז קומט צורוק, אוז ברענגט מוט זוך א חבר. דער חבר ברענגט א צוויימען. דער צוויימער ברענגט א דרימען. זיי צימערן אוז מאצען, דרעהען זוך אין ווינקלען אוז בעמען מוך אוז בעמען:

— א, מענש, די גומער, לויבער! וואס לאזמו נישט בעשוינע, וואס לאזמו זוך נישט פֿרעהען?

עם קומען בוהנען אז א פֿאר אוז ווילען זרעצען זוך אויף רומא'ן. אוך יאג זיי אב מוט שרעק. אוך הער, וו ס'רוישען בוים די בוהנען:

— שוין אלע גרעמצער אויסגעוואקסן, שוין אלע בלומען אויסגע־וואפֿט. אוז ס'שמעהט א לעדיגער דער בוהנשמאק. אוז מאגער אוז אין אוהם דער האנונ. א, לאז, די בוימער מענש, זוך זרעצען אויף דער בלום, וואס האט אוהר גלייכען נישט אוז פֿעלר, וואס האט אוהר גלייכען נישט אוז גארטען.

אוך נעהם די פֿינגער פֿון מײַן רומא'ן אוּן קוש בעזונדער יעדעם גלוסר. אוך זאג, אז שׂינעון שׂינט די זון, ווײַל רומא אוּן מיט מיר. ווײַל אוך בין רומא'ס התן. נושׂא קיין מענשׂעון אוֹיף דער וועלט. אַלץ אוּן אוך אוּן רומא. מיר זענעון וון: די שׂמערן אוֹיפֿן הימל. מיר זענעון וון די גראזעון אוֹיפֿן פֿעלד. מיר זענעון, וון די מראפֿעם אונ'ם מיך. מיר זענעון וון די בוהנעון אונ'ם וואלד. אַלץ ארום אוּן אונזער. מיר זענעון דאך די יונגע, די אוועבונגע, די שמארקע.

רומא לאכט אוּן שפּויעלט זיך:

— נא, קום שוין, אוועבונגער, די שמארקער!... מען דארף דאך עסעון אוֹיך...

IV

אוך זיץ אוּן קוק. עם דרעהט ארום זיך רומא אוּן גרויס דעם מוֹשׁ צום עסעון. אוך זעה א קונד פֿון אלטע אידישע יחסנים, מיט פּערל, קאליעם אוֹיפֿן האלז, מיט שווארצעו אטלאס אוֹיף די גלוידער, מיט פּשר־פֿרומע שווארצע אוֹיגעו, מיט אוֹיסגעפּיעשטשעם־ווינסע העגר, וואס שמעקעו, וון א ברכה פֿון א זונדעו. אוך זעה א מאכמער פֿון אנ'אנוס, פֿון אנ'אלטעם פֿרומעו דיזן. מיר דאכט — זי לעגט־ארוֹיף אוהר העגר־מעל אוֹיף א קעפּעל אוּן זאגט מיט קונדשׂ „מודה אני".

אוך רוף זי צו אוּן זאג אוהר שמול:

— א, גאלדעו קונד! — די בוזט די שמולע מלפה, וואס קומט צו אורעו שבת. די בוזט די מאמע פֿון מײַן קונד, וואס וועט פּשאל גע־בוירעו ווערעו.

— מעג מעו קוקעו אוֹיף א מאמע'ן, וועו ז'אוז נאקעט?

— אוך וועל שוין מאהר נישט קוקעו. בוזט הוילוג־פֿרום. וון קאו אוך קוקעו אוֹיף דיין לעב? א, זי מיר מוחל, לויעבע רומא, אוך וועל שוין מאהר נושׂט קוקעו.

זי בוגט זיך צו אוּן קושׂט מיך נושׂט. נאר ציהט דעם אטעם פֿון מײַן פּגים. נדרעש, גלעט מיך מיט די לינקעו. לעגט דאס קעפּעל אוֹיף מײַן שמערן. שמעקט די האר, די ברעמעו אוּן זינגט צו מיר אזוי:

— וון גוט די בוזט! וון שרעקלוך ל'האב דיך לויעב! פֿון וואעו קומסמו, יונגער האר? פֿון וואעו שמאמסם, פּרינץ די מיין?...

— ל'שׂמאם פֿון פּאסטוכער, פֿון אידעו. ל'האב פּארצינטעם שאפּ־עפּיטערס. ל'האב אמאל א קרוין געטראגעו. מוזענד וועבער שוין גע־האם. אונע שׂענער, וון די צוויטע. אונע יונגער, וון די צוויטע. שׂע־

רעז מרזקענע, פֿערברענטע. אוך זיעל פֿון הונגער ערגיץ שמאַרבען. אוך זיעל פֿון דורשט פֿער־שרפֿה׳ט ווערען.

רופֿט דאַרף ערשט קומען מארגען. צֿאַרוואַם בין אוך נוישט מוט־נעפֿאה־רען? פֿאַרוואַם בין אוך אַלטן נעבליבען?

אוך גיעה אַרום ווי א קונד, וואס האט שוין נוישט קיין מאַמען, וואס האט שוין נישט קיין מאַמעז אוך פֿרעמדע זאגען מוט אוהם קדיש. כ׳ברענט דו הויז אין ברענט מיר־אוים דאס האַרץ.

ס׳אוז ארום הענט דאס פֿעלד. מען צער פֿערברענט דו גראזען. מיר דאַכט — אוך בין א גלגיל פֿון א שד, וואס שרעקט דו פֿעלדער מוט זיין גאַל אוז צוהט דעם טוי פֿון בלום אַרויס.

אוך האב זיך פֿענט. מיר דאַכט — אוך שרעק דו וועלט. אוך פֿראַג פֿון נעלטען אז א צער, וואס קוינער קאן אוהם נוישט בענעהמען, אוז קוינער קאן אוהם נוישט פֿערשטעהן. עם אוז דער צער פֿון גאט, וועז אדם האט נעזונדוגט.

אוך וויים, אז מענשען וועלען לאַכען, אז מענשען וועלען זאגען: „ס׳אוז רומאַם דא אַסך".

א, נוין, אוהר לויבט מענשען. אוהר קלוגע אוז איהר נארען — מען רופֿט אוז נאר אונץ אוז אוך בין אוך נאר אונזער. אוז מיר אוז מען רופֿט מיר רמאַ, ווי מיינער כ׳אוז דאס לעבען. אוז הוילוג אוז מיר רופֿט, ווי הוילוג ס׳אוז די תורה.

וויז קאן אוך זיין אהן רופֿט? וויז קאן אוך וואַרמען אזוי לאַנג? זי דאַרף ערשט קומען מארגען. בין מארגען קאן א וועלט פֿערגעהן!... בין מארגען קאן אוך שמארבען.

אוך גיעה אוז מראַכט: רופֿט אוז אוז שמארט. צי אוז דער וואל־דען אַנדערש? צי בלוהט די בלוים דען אַנדערש? צי זונגט דער פֿויגעל דען אַנדערש? צי קוקט דער הונט נוישט ווי נעלטען?

אַנדערש. אַנדערש!... ס׳האט זיך אלץ נעבוטען. עם פֿעהלט דעם וואַלד די יוגנקייט. די בלומען פֿעהלט די פֿרוישקייט. דעם פֿויגעל פֿעהלט די וויילקייט. מיר דאַכט, אז אויב זי וועט נוישט קומען, וועט אויסגעהן שמוץ דער וואַלד אוז שמארבען וועט דאס פֿעלד, אוז מיינגען — די בלום, אוז גרוי וועט זיין דער הומעל. דער מאג וועט אויפֿגעהן שוואַרץ. די נאַכט וועט קומען טויט. מיר דאַכט, אז אויב זי וועט נוישט קומען, וועל אוך אראפ פֿון זונען. כ׳וועל לויפֿען אויבער נא־כען, א נאקעטער, פֿערשטיפֿער. שרייען צו די הומלען אוז שלעמען וועל אוך מענשען. כ׳וועל שמארבען אוז א רונשמאק, צי ערגיץ בין א פֿלויט

רוטע שלאפט. די זון צעגוסט אויבר רויטען פלאם און מונקט די קרונען פון די בוימער. זי קוקט ארבן אין רוטע׳ס אויג אין ווערט זי אויף.

עס קוקט אויף מיר א בלויער ים אין שמוכלעט

— פון וואס האט רוטע הענט געהלומ׳ט?

— פון וואס איך האב געהלומ׳ט? פון תנאים און פון חתונות. פון נאלדענע פאלאצען. פון וואסערן און גרטנער, וואס כ׳האב מען לעבן געטולב׳ט. פון כענגלוכע אייגען, וואס־האבען מיך געהיטען. פון בונטען רויטע רוזען, פון וועם געשטיקטע חופות, פון קלוידער און פון העמדער, פון קאליעם און פון פערלעך... פון וואס איך האב געהלומ׳ט?...

זי בויגט זיך צו אין רויטע מויל אבן. אין כאפט פערשעמט אוועק מעם קאפ.

עס ווערט מיר עגג דער וואלד. עס ווערט מיר עגג־דאס האריץ. וואס טהוט מען מיט מען רוטען?

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די זון פערגעהט. עס שפאנט א קוה אהוים פון פעלד, א שווערע, מיידע, פעטע קוה, וואס רודערט מיט די באקעם אין אטעמט מיט געזונדקייט. עס גייהט א הויכער גוי אין פיפקעם שטיל א ליולקע. ער וינשט אונז גלוק אין לעבען. עס גייהט א סטאדע שפעסען. יונגע, אלטע, קלוגע, גרויסע. גלעטען זיך אין לאשטשען, רעבען זיך אין טוליען אין שווימען, ווי די וואלקענס.

מיר ווייען מרונקען מילך. א גויה ברענגט ארויס א שקאפע. זי שמייהט אין קוקט אין לאכט מיט ווייסע צייהן.

— וואס לאכסטו, לויבע גויה?

— ווי יונג איהר זענט!... ווי שען איהר זענט!...

VII

פון נעכטען אן בין איך אליין. אין גאנצען דאהף אליין. עס לעבען מענשען נאהנט פון מיר. איך הער דאס קלאפען פון א קוזניץ. איך זעה דאס שפיעלען זיך פון קונדער. עס קומט צוגעהן אמאל דער שמיער, און... כ׳בין אליין.

מען רוטע איז אין שטאדט געפאהרען. מען רוטע ווען ערשט קומען מארגען, מארגען, מארגען... איך צעהל די שעה׳ן אין די רגע׳ס. עס מוישט אין קאפ זיך פון דעם צעהלען. מיר דאכט — עס גייהען לאנגע שוועריע יאהרען. יאהרהונדערטע, פערוועלטע, יאה־

איך גיי צוזאַק. אויך הער, דערנאָך, וויל ס'גייט מיר מיט: „נוישטא נאָך פֿרישלין רומא?"

עס קלינגט דאָס אינזאַן מיר אַ לעזעל אַ לויד, וואָס קוהלט דאָס בלום אויף לעב: „וואָס פֿרעגט עֶר נאָר אויף רומא'ן?"

נאָר אויז עס דען אַ וואונדער?... זי אויז דאָך העל אויז לוסטיג. זי איז דאָך זון אויז הימעל. וויל קאָן מען זיך נישט פֿרעגען!...

אָט פֿרעגען דאָך די גראזען:

— נוישטא נאָך ס'מיידעל רומא?

אָט פֿרעגען דאָך די זאַנגען:

— וואו אויז דאָס מיידעל רומא?

אויז ס'הערט דער וואַלד אויז פֿרעגט זיך אויך:

— ווען קומט דאָס מיידעל רומא?...

איך אַנטפֿער אָב מיט צער:

— זי קומט אַרויס מארגען, מארגען!...

IX

איך גיי צום באַהן. לאָפּט דער טעווע'ל דערט דעם שמועד. וואָס אַהרט מיך דען זיין קלאַפּען. איך גיי צום צוג. איך ווייס — נוישט העלפֿט דער ארוף קומען רומא. נאָר ס'גייט, ווי'ל אפֿשר קומט זי יא?...

עס לויגט אַ הינ אויך פֿעלד אין בוים. איך גיי דורך שמאלץ וועג לעך. אַ פֿויגעל מוכט זיך אויז דער לופֿט. אַ קוה יאָגט אָב פֿון זיך די פֿליגען.

בייס צוג אויז שטיל. עס וואַרט אַ פּויער מיט אַ יונגעל. אַ מאַמע האַלט אַ קינד אַ קראַנקס. איך וואַרט צוגלייך מיט אַלע. איך קוק אַהין אין וויטען וועג. עס גלאַנצען שינעס, ווי די שלאַנגען. שמעלצען זיך אין וויסער הינ אין גרינע ערטער-וואו פֿערלוירן. איך שפּאַן פֿון ארט צו ארט. דא זיץ איך מיך, דא שמעה איך אויף. איך קוק אין קוק אין כ'וועלט מיר מיער דער קאָפּ. עס קרינגען רגע'ס, ווי די יאהרען. מיר דאַכט — איך וואַרט שוין דא פֿון נעכטען, פֿון וואַלען אין חדשים. מיר דאַכט — דער צוג וועט נישט קומען. מיר וואַרטען דא בחנם. איך פֿרעג, וויל לאַנג כ'וועט דויערן? צו וועט נאָך זיין צוג? איך לייען פֿון די אויגען: „צו ביסטו דען משוגע?" דער צוג, ער קומט דאָך באַלד!

— נו, יא, ער קומט דאָך באַלד, נאָר קומט מיט אהם אויך רומא?

גאר, צו אפֿשר בין אַ זונה... וווסט דער טבוועל וואי אוז וועו!...

איך קרוך צרום. אוז וואו ס'איז נאר אַ וונקעל — דארט זוך איך רומאַ'ס טרוט. דארט זוך איך רומאַ'ס שאמעו. מיר דאַכט, אַז אַלע בוימער וווסען פֿון מיר צער. אַז אַלע בלומען טרויסטען מיך נעמוט. אַז אַלע וונטען בריענגען מיר אַ ריח — דאָם דופֿט פֿון רומאַ'ס העגר, דאָם וויך פֿון רומאַ'ס מויל.

איך נעה אין נעה אוז ס'נעהמט קיין סוף נושט צו דעם נעהן. אפֿט דא אוז זי נעשמאַנעו, אוז דא איז זי נעוועסעו. דא אוז זי נעלעג־נעו, אוז דא האט זי נעלאַכט. דא איז זי נעשלאפֿעו. דארטעו זוך נעבא־דעו. דא נעיאגט אַ פֿויגעל. דארט נרויסעו בלומעו. דא נעוונגעו לוע־דער. דארט נענלעט די זאַנגעו. עם איז נושטא קיין וונקעל, וואו ס'זאל זי אויט נושט נעהן, וואו ס'זאל זי אויט נושט הערעו, ס'איז אומע־טום דא רומאַ אוז דאך בין איך אליין. ערשט מארגעו דארף זי קומעו.

VIII

איך הער אַ קלאַנג פֿון קיזניץ. איך נעה אהיו. עם שטעהט דער יונגער שמוער, אַ ברויגער אוז אַ שמארקער אוז קלאפֿט דעם האַמער אויפֿ'ן אייזעו. ס'פֿליהעו פֿונקעו, מאַנצעו, שפריצעו, וואַרפֿעו שטערעו — גאלד־צעלוהמע.

איך שטעה אוו קוק אוז ס'דאַכט — דער האַמער קלאפֿט טיף צער. דער האַמער זונגט מיין וועה. עם לעשט זוך שמיל דאס אייזעו. כ'וועט טונקעלער אוז בלויער. ס'פֿערגעהט אוז שמילען פיין אוז פֿאלט ארוים פֿון האַנד. דער שמיד, ער נעהמט אַ צווויס. קלאפֿט אוז בויגט אוז וואַרפֿט עם נוך אַוועק. ער נעהמט אַ דרוס, אַ פֿויערס, אוז וואַרפֿט זיי אויך אַוועק. עם נעהט אהיס נושט די צרבויט. ער דרעהט אַוועק דאס פנים, בייגט זוך אויף דער ערד אוז פֿרעגט, אוך וווס נושט וועמעו:

— נושטא נאך פֿרעלין רומאַ?

— נושטא נאך פֿרעלין רומאַ.

ער שוויגט אוז שמעלט זוך נעבעו פֿייער. ס'פֿערגיסט א פֿלאם זיין ברויטלוך פנים, שפּולט זוך אוז די ברוינע אויגען אוז לעגט זוך אויף די שוואַרצע האר. מיר דאַכט — דער בוזער נאט פֿון וואַלד האט זוך בעווונען. עם צוטערט נוך די האַרמע ברעם אוז ס'מויל פֿערקרומט זוך אוז אַ קנוטש. מיר דאַכט — ער וויל נושט אוך זאל בלעבען.

— וו׳ לאנג אזו דען צו מארגען?.. דו וועסט שוין האבען רומצ׳ן.
א בוהמדעל פלוהט אזוי זשומעט:
— מארגען קומט שוין רומא.
איך הער, וו׳ ס׳זונגט די שרך:
— א האלבער מאג, א גאנצע נאכט, אזוי וויידער, ווידער רומא.
צו אין ווער גליקליכער פון מיר? מיר ווילט זיך קויפ׳ן פעלד, באדעק ס׳פנים אין דער זון. וואכפען זיך אין בלויען וואסער. צעמרטלען, פיעשטשען ס׳אוינען לעב אזו זון, וו׳ נאט אין ערשטען מאג, ווען ר׳האט בעשאפען עדם אזו הומעל.
איך זינג א לויד אזו רעם די האבדעו. עס נעהט פארבי א יונ־גער גוי. ער שטעלט זיך אפ אזו זאגט:
— די מאכסט א תל פון קארן.
ער זאגט עם שמול אזו קוקט אויף מיר מים גומע אויגען. ער אין ערעכט, דער יונגער גוי. מען מאר נוישט מרעמען ס׳קארן.
איך גיע אראפ פון פעלד אזו נעהם מיך רעכטס צום וואלד. עס שנעדט א וועג זיך דא א ברוימער, אויסגעשפעלט מיט אלמע וועדבעם.
עס גרינט פון ווימענס זיך א סמאוו. דער הומעל לוגט אין אוהם א גרינער. די זון, זי האט א גרינעם חן דא.
ס׳בין אוינער דא אלוין. אלוין מיט מיין געראנק. אלוין מיט מיין געמיט. א זשאבע שפרונגט ארון אזו סמאוו. צוויי קונדער גיהען שמול אזו מראגען מעפלער עסען.
— וואהין, אוהר לויבע קונדער?
— צום מאמען דאדט אזו פעלד. עס אזו די צייט פון מיטאג
— מא גיהט גזונד, אזו קומט גזונד. אזו גוט א ברכה דאדט דעם מאמען. אזו גוט א ברכה דאדט די שוועסטער.

איך בין נוישט ווייט שוין פון מיין שטוב. פון ווייטען, זעה איך, שמעהט א מענש. עס דאכט זיך אוים — ער ווארט אויף מיר. דאס האדץ, עס גוט א צומער. אפשר אוינער פון דעה שמאדט? אפשר קומט ער אויצט פון רומא׳ן?
איך אטל מיך צו. איך זעה, ער הויבט־אן גיהען, נאר נוישט צו מיר. ער גיהט ארויף צום פעלד. א פרעמדער גאר. ער קען מיך נוישט. ער ווארט דא נוישט אויף מיר.
איך קוק אוהם נאך. איך קוק אזו קוק אין זעה, אז ס׳אוז דער שמוער. דער יונגער, ברוינער שמוער. וואס מהוט ער דא אצוינד אין

עס נעהמט וואס רוישען, זיגדען. מען קאפט זיך צו דו פּשקקעך. אין פּעגסטער פּון וואקזאל בעווייזט זיך וואו אַ קעפּעל. א העלע פּרוי פּערוואלט דו האר אין שטעלט־ארויס דאס פּנים.

איך שטעה אוי וואוט. עס קלאפּט אין מוח דאס הארץ אין ס'ווארפּען זיך די גלידער. עס נעהט דער צוג, עס נעהט דער צוג....

עך שטעלט זיך אב. איך הויב־אן קוקען אין דו פּעגסטער. פּרויען, מענער, אלטע, יונגע, מען נעהט ארויף, מען נעהט אראב. מיר דאלט — מען אויג אין אחום אלץ צו קאפּען. זי מוז דאך זיין דא ערגיץ, רומא. אלטע, אלטע זעה איך. הונטלעך, קונדער, אידען, קרוסטען. ס'זעה נאר גישט מען פּלה, רומא... אפּשר דארט, אין אפּשר דא?... איך ווייל מוך פּרעגען ביי די פּרעמדע, נאר ס'גוט א פּיוה א בויזע שלאנג אוי ס'נעהמט דער צוג זיך הוקען שווער.

איך בלייב אלטין. די שטולקעט פּרעסט מיך אויפּ'ן הארץ. דער קאפּ אין פּעגסטער ציהט זיך צ'רוק. איך זעה גישט קוינעם, אויסער מיך.

איך נעה אהיים. איך פּיהל מיך אויסגעלאלט, בעלוידוגט. נאך וואס בין איך נעגאנגען? זי דארף דאך קומען מארגען... נאר אפּשר מארגען אויך נישט?...

עס ווערט מיר ענג אין מוח. איך ווייל נישט מראכטען, נארנישט, נארנישט מראכטען... זי קומט, זי קומט... ווי לאנג אוז דעו צוג מארגען? א העלבער מאג, א נאנצע נאכט. עס אוז דאך נארנישט לאנג. עס לע־בען מענשען הונדערט יאהר, אוז זאגען, ס'לעבען אוז זיי קורץ. אוז וואס אוז דעו א העלבער מאג?... אוז וואס אוז דעו א נאנצע נאכט? א מרא־פען אוז א ים... א שטוביעל אוז א מדבר.

דער מאג, ער ווערט צוויי. די נאכט ווערט אויך פּערנעהמ. אוז אט ווערט זיין שוין מארגען. מארגען, מארגען, מארגען!...

X

איך בין שוין, דאכט זיך, רוהיג. אינגאנצען, נאנצען רוהיג. איך נעה אהיים. כ'ווייל מרינקען, אפּשר, מולך. כ'ווייל זיין נאך הינט אין קוזנקע. כ'ווייל לויגען נאך א ביסעל. אוז שפּעטער — שלאפּען נעהן, אוז אויפּשטעהן ערשט צומארגענס. עס אוז דאך נארנישט לאנג!... — — —

עס ווערט מיר גרינג אין הארצען. דער מאג. ער לאכט מיר פּון די אויגען. עס נעהט אקעגען מיר די וועלט.

א שוועלבעל לויפּט פּארבי אין פּושטשעט:

דארט? בעהאלטסטו דוך? אוך וועל דאך דוך נעפֿונען. דער וועלד מאַכט זיך, וווּ וויבט. די נאַכט מאַכט זיך, וווּ שווארץ. אוך האב דאך זעלבסט ד'אויגען. נו, שפּיל דוך נישט. נו, לאז שוין אב... אוך וואַרט שוין עלטער!"...

אוך הער וואס מרוט. זי גייט צו טיר, זי איז אינגאַנצען העל. זי איז אינגאַנצען בלוי. א, רוטא, רוטא, קונד די מענטש! — אוך זיץ דא בין דען פֿאַגאַמער, וואס גייהסטו נאר אוועק?

— וואַר איז עס דארט?

— ס'איז אוך, דער שכּועה.

— וואס ווילסט איהר דא'

— גישמא נאך פֿרילין רוטא.

— וואס אהרט אינך פֿרילין רוטא?

— עס אהרט מיך נישט, נאר כ'פֿרעג אזוי...

— זי וועט שוין מאַהר נישט קומען!...

— זי וועט שוין מאַהר נישט קומען?

טיר דאַכט אַר ווינט.

— יא, זי וועט שוין מאַהר נישט קומען... וואס ווילסט איהר דען פֿון איהר?

אַר גייהט אַוועק. דער וואַלד פֿערשלונגט זיין שאטען.. עס לייגט די נאַכט זיך אויף טיין האַרץ. אוך פֿיהל, וויּ ס'בויגט מיר וויער אראפ. אוך זינק פּאַטעלוך איין א תהום. עס שפּאַנט א שרעק ארום איין וואַלד. עס קוהלט דאס בלוט איין מרוקעגט מיט דעם רעיון. אוך הער, וויּ ס'ווינט דער וואַלד. טיר דאַכט — דער וואַלד אַר ווינט אויף מיך איין ווינט דארט אויפֿן שמיער.

איין האַסט קומט עֶרשט מארגען.

עֶרשט מארגען, מארגען !...

פֿעלד? צו אין דען הענט אַ שפּת? צו אין דען הענט אַ יום־טוב?

עֶר דרעהט זיך אוים אוּן קוקט אויף מיר. אַ הוּן אַ רויסע אמעריקע פֿון זען אויג. עֶר שווינגט אוּן קוקט. קוקט אוּן שווינגט, אוּן נעהמט פּאַמעלוך נעהן צוריק. עס נעהמט אוהט נאך אויף מען נעמוט. מיר דאכט, עס ווינגט דאס האַרץ אוּן מיר. וואס אוּן דעו הענט דעם שמועד? וואס זוכט עֶר דא אוּן פֿעלד? וואס קוקט עֶר נאר אויף מיר, אוּן יאגט מיך, וו: דער טויוול?...

זאל עֶר קוקען, זאל עֶר שווינגען. אוך ווּל נוּשט מראכטען מעהם פֿון אוהם. מארגען קומט דאך רומא...

XI

דער עֶרשטער שטערן נעהט שוין אויף. דער הומעל לעשט זיך אוּן פֿערגעהט. עס נעהען שלאפֿען שוין די פֿויגעל. די הונגעה זוכען שוין אויף „גוטען מאָרגען“. ס'אוּז שטיל. ס'אוּז הוּלוּנג־שטיל אוּן וואלד. אוך זוּץ פֿאר רומא'ס הויזעל אוּן וועב מוּה שטיל אַ חלום:

„וואו אוּן זי אוצט? וואס מהוט זי אוצט? צו שלאפֿט זי שוין? צו אוּז זי וואך? צו מראכט זי אויף עצינד פֿון מיר? מיר דאכט — אוך זעה זי זוצען אוּן אַ פֿענסטער, קוקען עֶרגעץ אוּבער הויזער, אוּבער שווארץ־צעבראַנטען דעכער אוּן ווינקען שטיל פֿון גלוק אוּן צער. מוּן דאכט — זי נעהט־אַרוּם דא אוּן העם וואלד. פֿרעגט די בוימער, וואו אויך בוּן. זוכט די מרוּם פֿון מענע פֿום. מיר דאכט — עס העגט אוהר אמעם אוּן דער נאכט. עס העגט אוהר אמעם אויף די שמערצען. אויך זעה — זי עפֿענט־אויף דאס פֿענסטער אוּן קומט אַרוּם צו מיר אַ ווינק. שטיל אוּן גלייקליך וו: אַ טויב.

— א, חתן־מען, בעשערטער מען! אויך וואַרט אויף דיר אַ נאַנצע נאכט, וואס קומסטו נוּשט? א, מאַן דו מען, געלויבטער מען! אויך האב מיך הענט פֿאר דיר נעזאַלבט — וואס קומסטו נוּשט? אויך האב פֿון נאט אַ גלוק פֿאר דיר, וואס נעהמסטו נוּשט?

אוך קוק מיך אום. מיר דאכט — מען נעהט. פֿון אלע זייטען נעהט מען. ס'נעהען נעמער פֿונ'ם וואלד. ס'נעהען נעמונם פֿונ'ם וואסער. כ'נעהען בלומען, כ'נעהען גראזען, פֿויגעל, ווערים, בוהנען, זשאבעס. ס'נעהט הער וווגר פֿון פֿעלד. די שטילקייט פֿון דער נאכט. ס'נעהען וועלטען נאנצע. נעהען, בוקען זיך פֿאר מיר אין ווינשען שטיל מיר: „מזל־טוב, רומא אוּז נעקומען, רומא אין שוין דא“.

אוך קוק ארוּן אוּן פֿענסטער. „וואו בוזמו, וואו?.. וואס מהוסטו

מיינע שלויפֿן
זענען אויטער
רויט ווי גאלד.
דאס פּנים מיינס
איז בלאס ווי זילבער.

אזוי גיי איך אינהר אנטקעגען.

שטיקער פּיער
לעקען האסטיג
אלע ברעגעס
פּון דו תּומלען.
נאר דו ווערד
לוגט. שווייגט. גלויבט נישט.
קאלט איז זי, קאלט.

אין איך מוט מיין גרויסען אומעט
גיי דער גרויסער וועלט אנטקעגען.

טויזענד וועגען ציהען זיך
פֿאר מיינע פּיס, טויזענד וועגען
צעברעכענע —
האלב העל האלב טונקעל.

אין ערגעץ ווייט אין יענעם ווינקעל
גיהט אונטער שוין דו זון,
גיהט אונטער, אונטער,
פֿאמעלוך, טרויט בין טרויט, קוים וואס זי גיהט.

דער וועהטאג דויערט אזוי לאנג.

פֿעלדער ווערען בלאס אין מאגער
בוימער שטעהען שוין בלוט־ארים
ווער איז מיר,
פֿון מיין שטערן פֿאלען אראפ
די אויגצוגע קלייגע טראפּענס גאלד.

ישראל שטערז

... ברינגט מיר די וועלט.

ברינגט צוטראָגען דער פּאַרנאַכט
מיר נאָהנט צום האַרץ
די וועלט.

אז מיר טהוט וועה — זשה אין,
וון ס'ברייטעט פּנים פּון די פּעלדשער
וואָרט פּייכט און טונקעל.

מײַן אומעט
העגנט־אַראָפּ פּון אלע בוימער,
און פּאלט נישט צו דער ערד...

כ'גיב זיך נאָך נישט אונטער.

וויל אין וויים דאך:
כ'האָב א וויסען טאָג פּערלוירען;
נאָר וואָס מיר האָט זיך הינט געחלומט
ברענט זיך איצטער אין די הימלען,
אלע בוימער זענען רויט
און מײַן אומעט העגנט אראָפּ
פּון יעדען צווייגעל,
פּאלט נישט צו דער ערד.

אויפגעהויבען אין דער הויך
טראָגט אויף זיינע דינע העגד
דער פּארנאכט צו מיר אין האַרץ
די וועלט.

גיב אין אויר אנטקעגען.

וועה אין מיר,

שווער זענען מיינע טריט:
די ערד איז אנגעפּלעגט מיט שאטענס,
שטארק גרויסע שאטענס לינגען
וון ברוד־גראהע געפּגר'טע פּערד.
שווער זענען מיינע פּים.
ווער ווט מיך פּיהרען?
ווער?

וונטען וועהען,
יא, וונטען גיהען,
נאר נישט אין מיין וועג,
וונטען בלאזען דעם לעצטען פּונק
פּון הימעל ארא.

קאלט ווערט אויבען,
קאלט ווערט אויבען;
א טאג איז פּערבראכט
מרויערט מען אויבען,
עס לינגען די וואלקען
שמוציגע ברוינע
וון פּערשרפּה'טע פּערד.

כ'דערמאן זיך: מיין חלום
האט דאכטען גפּלאמט.

נייז, איך גיהענק נישט,
מיר איז שווער צו גיהענקען.
אין די שלייפּען איז שווער.
עס דריקט מיך דער הימעל,
די ערד איז מיר שווער.

איך פּאל.

בייַ מיין זייט
לינגען שאטענס אויסגעצויגען,

אין אונ דאַרף דאָך אויצטער גאָהן
מקבל פנים זיין די וועלט.

הינטער די עֶרשטע בויערַ דאָרטע,
ליגט זיך שוואַך
אין די אַרעמסט פון פֿאַרנאַכט
אין לאַזט זיך פֿיהרען
צו מיר
אין הארץ.

וועה אויז מיר,

דער לאַנגער קנויטש אין מיינע באַקען
האָט אזוי עֶרנסט זיך פֿערטיפֿט,
טוף אין לעדוג
וו׳ פֿרישער גרוב, וואָס וואַרט
אויף א בר־מינן.
וו׳ זאָל אונ אנטקעגען גאָהן?
וואָס וועל אונ איהר זאָגען?

אונ דערמאָן זיך:
מיר האָט עֶפּעס חיינט געחלומ׳ט.
אזא שענער חלום,
שען וו׳ די וועלט,
וויט וו׳ די וועלט.

מויזענד וועגען
ליגען שטיל,
טונקעל, טונקעל,
דאָך נאָך העל
(שטארק מיעד זענען זיי אין שלעפֿרינג,
נאָר ס׳אויז א שאד אויצט אריינצושלאָפֿען...)
מויזענד וועגען
וואַרטען שטום
בי מיינע פֿיס
אין אונ,

ראָמען ראָלאַן

פֿון פראַנצויזישן איבערזעצט
א. ל. יאקובאוויטש.

זשאַן קריסטאָף

פֿאַר פרייַע גשמות, פון אַלע פעלקער,
וואָס ליידען, וואָס קעמפֿען,
און וועלן זיגען.
ר. ר.

I.

פֿארטאָג

Dianzi, nell' alba che procede al giorno,
quando l'anima tua dantro dormia...
Purg IX.

לעהנען אן
דו ווילדע גרויסע קעפ
אויף מיין קלוינעם בויזעם.

נו ווייס אוך:
דו וועלט
איז שוין ארעין צו מיר אין הארץ
א פינסטערע.

מארשא.

צרטן אן אוהם, אוז וואס עֶר פֿעֶרשטעהט זיך נוּשט!... עֶר איז גוּשט אומשטאנד צו שרייבן; דער שרעק שטופט איהם אונבאוואָגליך, מוּל אוז אויגן אפּען, אוז עֶר עטעמט טוף פֿון האַלז ארוים. זיין גרויסער, אנגעשוואלענער קאפּ קנוטשט זיך אין קלאנגרע אוז מישוגע'נע העויות; די הוים פֿון פּנים אוז פֿון די הענד אוז ברוין, בלוילוך, מוט געלבלוכע שפּרענקלעך...

— נאט מענער! וו: מיאים עֶר איז! — מאכט חער אלטער אוז א אובערצייגטען מאן.

יער געהט די לאמפּ אויפֿ'ן מוש אוועקשטעלען.

לואוען האט זיך אנגעבלאזן וו: א גזוזרעלט קלוין מעדעלע. זשאן־מישעל האט זי מוט א ווינקל פֿון אן'אויג אנגעקוקט אוז גאלאכט.

— ווילסט דעו, אך זאל זאגן, עֶר איז שוין? וועסט דאך אלטן נוּשט גלויבן. אויבוגענם אוז עם דאך נוּשט דען שולד. זי זענען אלע אזוי.

האס קינד איז אהוים פֿון דער פֿעֶרנלוועֶרטער אונבאוואוגלוכקייט, וואס דער פֿלאַם פֿון לאמפּ אלטענם בלוק האבען אויף אוהם אנגעאנט. עם האט אנגעהויבען שרייען, פֿולטכט האט עם אונסמונקמוו אוז דער מאמע אויגען דערפֿוהלט א צערטלוכקייט, וואס האט אוהם מוט געגעבען זיך צו קלאנגען. זי האט צוגאוהם די הענד אויסגעשטרעקט אוז גאזאגט:

— נוּעט מוד אוהם!

— עֶר אלטער האט לויט זיין גאוואהנהייט אנגעהויבען מוסר זאגען:

— מ'מאר קיין קינדער נוּשט גאכגעבען, בשעת זי ווינגען. מ'דארף זי לאזען שרייען.

נאר עֶר איז צוגעגאנגען, דאס קינד גענומען אוז א מרוק געמהון:

— אוך האב נאך קוינמאל אזא מיאוסקייט נוּשט געזעהען.

לואוען האט דאס קינד אוז איהרע פֿיעבערהאפֿטע הענד א חאפּ געמהון אוז עם צו אוהר ברוסט צוגעטולעט. זי האט עם בעטראכט מוט א פֿעֶרלעגענעם אוז עגמצוקטען שמוצלע:

— אה! מיין ארעם קינד, — האט זי געזאגט נאנץ שטאוודונג, — זי מיאוס דו ביזט, וו: מיאוס דו ביזט, ווי ליעב איך האב דיך.

זשאן־מישעל האט זיך צום פֿעֶר אומגעדרעהט: עֶר האט אנגעהויבען די קויהלען מישען, פלוצלונג אונצופֿרידען; נאר א שמוצלע האט די ברוגז'דוגע פֿעֶרשלוכקייט פון זיין געזיכט אבגעלוועשט.

— נעה שוין, מאלטעֶרל, — האט עֶר גאזאגט, — פֿעניג דיך נוּשט.

I.

Come, quando i vapori umidi e spessi
A diradar cominciansi, la spera
Del sol debilemene entra per essi...
Purg. XVII.

דאס רוישען פון טיף שטארקט זיך הינטער'ן שטוב. דער דענע קלאפט אויך די שויבען סאמע פון דער פרוה אן. וואסער = סטענ = גען רינען אובער דער אן וויגעל צעפלאצטער שויב. דער גלעטליכער מאג פערגעהט. אין ציטער ווערט וואס אין אובעלדונג.

דאס נעבארענע רודערט זיך אין וועגל. האטש דער אלטער האט בעם ארבייטן זענע הילצערנע שוך פאר מהיר גלאזט, סקרי = פעט דאך דער באדען אונטער זענע מרוט. דאס קוגד הויבט אן פוש = טשען. די מאמע בויגט זיך פון בעט ארויס, עס צו בערוהיגען; אין דער זונדע צונדט מאפעדוג די לאמפ אן, פרי דאס קלוגען זאל זיך בי'ם ערוואכען פאר דער נאכט נישט דערשרעקען. דער פלאם בעלכט די רויטע גלשטאלט פון אלטען זשאן = מישל, זען וויסע אין האדעט באדד, זען ברומערוש אויסזוהן אוז זענע לעבהאפטע אויגען. עד דערגעהנ = כערט זיך צום וועגל. פון זען מאנמל שפורט זיך פייכטקייט; גע = העגדוג שלעפט ער זענע גראבע בלויע סקארפעטקעס. לואוזע מהוט אוהם א וואוגק, ער זאל זיך נישט צופויל דערנעהנטערן. זי איז בלאנד, כמעט ווייס; אוהרע געזוכטס = צוגען זענען אבגעצאהרט; אוהר זאנפט שפאנען = גזוכט איז בערעקט מיט זומער = שפרענקלעך; זי האט בלאסע אוז גרא = בע לויפען, וואס קומען זיך קוינמאל נישט צוגוף אוז שמוכלען שרע = כעווריג; זי נעהמט פון קינד די אויגען נישט ארבב, — די זעהר בלויע, זעהר גרויסע אויגען, וואו דער שווארצפעל אוז א גאנץ קלוזן פונמעע, נאר אוגענדליך צארט.

דאס קוגד ערוואכט אין וויגג. זען מרובער בלוק בעוועגט זיך. אוי! וו! שרעקליך! די פונסטערניש, דאס שארפע אויפבליצען פון לאמפ, די האלוצינאציעס פון א מלח, וואס האט זיך קוים אבגעמוילט פון כא = אס, די דערהרויקענדע אוז מומעלדונג נאכט, וואס רינגלט אוהם ארום, דער אוגענדליך מויפער שאטטען, וואס פון אוהם רייסען זיך ארבב, שווי וו: בלענדענדע לוכט = שטראהלען, שארפע שפורונגען, שמערצען, ע = שפענסטער, די דאוגע אונגעהויערע גלשטאלטען, וואס בויגען זיך אי = בער אוהם, די דאוגע אויגען, וואס נעהמען אוהם דורך, וואס דרינגען

שרעקן אדער זען מאהלצייט פֿאר־מזעקן; נאר אזוי וויַ עס האט נוּשט געקאָסט בוידעם זאָלען מיר אמאל מהוּן, האט עס זיך צום מאהלצייט צי־רוקגענומען.

זשאן־מישעל האט פֿארטגעוועצט מיט א פֿערשטוקעלע שטוּם, אין צארן־אויסברוכען:

— וואס האב איך אזוינס געזונדיגט, אז גאט האט מיך גע־שטראפֿט מיט אזא זוּכה א שבור! ס'האט געלויהנט צו לעבען, וויַ איך האב געלעבט, זיך דאס גאנצע לעבען פֿין אלעם צו ענטזאגען!... נאר וד, דו, צו דען בינסט נוּשט אומשטאנד אוהם צו שטערען? דען שלויעסלוּך, צום טייוועל! אין עם דאך דרען זאך. ווען דו וואלסט אוהם אין שטוב פֿערהאלטען!...

לאוזע האט שטארקער געוויינט.

— זהלע מיך נוּשט מעהר, איך בין שוין אזוי אויך געגנג גע־שטראפֿט! איך האב געטהון אלץ, וואס איך האב געקאָנט. ווען אוהר זאלט ווינסען, וויַ איך שרעק מיך, בישעת איך בין אלוין! מיר דוכט זיך בכדר, איך הער זינגע שרימ אויף די טרעפ. דאן וואַרט איך, די פהיר זאל זיך עפֿענען אדן פֿרעג מיך: גאט מצנער! וויַ ווען ער אויסזעהען?... איך ווער קראַנק בלויז טראַכטענדיג ווענען דעם.

זי אין געווען ערשטערט פֿין שלאַכצען. דער אלטער איז אוגרוהיג געוואָרען. ער אין צו אוהר, צרויפֿגעצויגען די אראבגערוקטע העקע אויבער אוהרע צימערנרע אקסלען, אוז מיט זען גראבער האנר איהר דעם קאפ גענלעט.

— נו, נו, שרעק דיך נוּשט, איך בין דאך דא.

זי האט זיך בעהוהיגט צוליעבן קלינגעם אוז געפרוכט א שמוכלע מהוּן.

— ס'האב עם אנך נוּשט גערַארפֿט זאגען.

דער אלטער האט זי בעטראַכט, שאקלעטרוג דעם קאפ:

— מינן ארעמע מאכטער, איך האב דיר געשענקט גארנוּשט קוין שענעם פרעזענט.

— איך בין אלוין שולדוג, — האט זי געזאגט. — ער האט נוּשט גערַארפֿט מיט מיר חתונה האבען. ער האט חרטה דערויף.

— וואס, מיינסטו, האט ער חרטה צו האבען?

— אוהר ווינסט עם אלוין נאנץ גוט. זענט אוהר דאך אלוין אויך פֿיין געווען, וואס איך בין זען פֿרוי געוואָרען.

— לאָ'מיר נוּשט כעהר רעדען דערפֿון. ס'אוז אמת, עס האט מיך

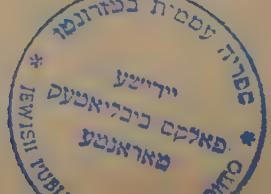

ער וועט נאך בעווטזען צו ענדערן זיך. און הויז דעם, וואס מאכט עס דען אויס? מ'פֿערלאַנגט פֿון איהם בלויז אינן זאך, ער זאל ווערען אַנ'ארענט= לויבער מענש.

דאס קומט האט זיך בערוהונט, וון נאר עס האט דו וואַרעמקייט פֿון דער מאמעס קערפֿער דערשפּירט. עס האט זיך געהערט, וון עס זויגט אין סאפֿעט נויערונג. זשאַן = מישעל האט זיך לעבט אין זין שמוהל א וואהל געשמהון און וונדערהאלט מוט נאכדרוק:

— נוישמא עפּעס שענערס וון אַנ'ארענטלויבער מענש.

ער האט א וויילע נעשוויגען אין נאכנעדאַכט, צו עס וועט זיך נוישט לאזען דעם דאזוגען נעדאַנק ענטוויקלען; נאר ער האט מעהר נאר= נוישט נעפֿוגען וואס צו זאגען; אין נאך א פֿויזע האט ער וונדער אנגעהויבען אין א בויזערדוגען מאן:

— וו: קומט עס, וואס דיר מאן איז נוישמא?

— ער מוז זין אין מעאַרע, — האט לואוזע אונדרבּסט געזאגט.

— ער האט רעפּעטיציע.

— דאס מעאַרע איז נעשלאַסען. אוך בין נאר=וואס דאַרט פֿערבּי. וונדער אמאל א לוכען פֿון זין זיבּ.

— נוין, האלט אוהם נוישט אין אוין בעשולדיגען. אוך האב אוהם כמהמא שלעכט פֿערשטאַנדען. מ'האט אוהם אוודאי אויך א לעקציע פֿער= האלטען.

— ער האט שוין געדאַרפֿט צוריק זין, — האט דער אלטער אונ= צופֿרידען נעזאגט.

א וויילע האט ער זיך נעווחהלט, דאן האט ער נעפֿרעגט שטי= לער, וו: פֿערשטעמט:

— זאל דאס הויסען, אז... שוין וונדער?

— נוין, פֿאטער, נוין, פֿאטער, — האט לואוזע האסטיג געזאגט. דער אלטער האט זי אנגעקוקט; זי האט זין בלוק אויסגעטרוקט.

— ס'אוז נוישט אמת, דו לייגסט.

זי האט שטיל געווויגט.

— נאט מיין! — האט דער אלטער אויסגעשרוען און מיט'ן פֿום אן קאטין א זיץ געטהון. דער שאַדאיזען אוז רוישוג אומגעפֿאלען. די מאמע אוז דאס קינד האבען אויפֿגעציטערט.

— פֿאטער, אוך בעט אייך, — האט לואוזע געזאגט, — עס וועט בעזלד וויינען.

דאס קינד האט זיך אוינוגע סעקונדען נעווחהלט, צו זאל עס

זיהן, אוּן זיי זענען בעקאַנט געווען צווישען די מיזיקער פֿון גאַנצען לאַנד, צווישען קעלן אוּן מאגהיים. מעלכּיאר איז געווען וויאלן־שפּילער אין „האף־טעאַטער"; אוּן זשאַן־מישעל האָט אַמאל דירעזשירט די קאַנצערטען פֿון גרויס־הערשט. דער אלטער האָט זיך געפֿוהלט מיעף ערנוענדיג דעם דאָרף זעקס זוהנ'ס הערצאָג; ער האָט אויף זיין זוהן גרויסע האפֿנונגען געגעבּויט; ער האָט געוואלט מאַכען פֿון אוהם דעם בערוהמטען מאן, וואָס ער האָט אַליין נישט געקאָנט ווערען. דער דאזיגער שׂגעון פֿון זיין זוהן האָט זיינע אַמביציעס צעשמערט. דערוויבער האָט ער זיך פֿון אנפֿאַנג גאָר אַפּגעגעבּן מעלכּיאָרן אוּן לוּאוזען כּוס קלוגות בעשאַטען. נאָר אַזוי וויּ ער זיצט אַ'הרלוכּער מענש געווען, האָט ער זיין שנור פֿערצויהט ווי נאָר איינמאל האָט זיך בעכער קענען געלערנט; אוּן זאָגאָר בעקומען צוגאיהר אַ גאַסל פֿון פֿאַמערלוכּער ציגעפֿוּנדערעקטס, וואָס האָט זיך אַממעהרסטען אויסגעדרוקט אוּן גראַבער בעהאַנדלונג.

קוינער האָט נישט געקאָנט בעגרייפֿען, וואָס האָט מעלכּיאר'ן צו דער דאזיגער הערצאָג בעוועגט, — מעלכּיאר אַליין וועגיגער זוּ וועגנישט איז. יעדענפֿאַלס איז עס נישט געווען לוּאוזען שׂעגהטס: זי איז געווען קלוג, בלאָס אוּן צעברעכלוך; אוּן פֿאַרגעשׂטעלט אַ מערקווירדיגען קאָנטראַסט מיט מעלכּיאָרן אוּן זשאַן־מישעלן, בּיידע הויכווקסוג, ברוּיט־בּוינערדיג, רויזען מוט רויסע פֿנימ'ער, מוט געזונדסע פֿויסטען, וועוועהנט צו עסען גוט, צו מרונקען שטאַרק, צו לאַכען פֿויל אוּן צו מוט־לעך הויך. זי האָט געשׂטנט וויּ דערדרוקט צו ווערען פֿון זיי; מען האָט זי במעט נישט בעמערקט, אוּן זי אַליין האָט זיך בעמוהט נאָך כּמעהר צו פֿערשוווּנדען. וואלט מעלכּיאר אַ מענש מוט אַ גוט הארץ געווען, וואלט מען געקאָנט מוּגען, אַז ער האָט פֿון אַלע אַנדערע מעלות אויסגעוועהלט לוּאוזען אוּנפֿאַלע גוטסקיטס; נאָר ער איז געווען דער אינטעלעקטועלע מענש אוּן דער ווּעלט. עס האָט אויסגעזעהן ווי אַ געוויסע, אַז אַ בחור פֿון זיבּן בארט, נעגוג שׂען, אוּן, אַליין נישט ווייסענדיג דאָס, מוט אַ שטאַרק פֿערוויבענער גאָן, אוברוגען נישט אוּן מאַלענט, וואָס וואלט געקאָנט פֿערעכדערען אויף אַ וועלכע עס אוּן רעכע פֿארמוּן, אוּן איז — ווער ווייסט? — אומשטאַנד דעם קאָפּ צו פֿערדרעהען אומכער פֿון זיינע פֿורישאַע שולערונס, ווי ער פֿלעגט זיך וועגען דעם בערוהמטען, האָט מוט אַמאל געגומטען אוּן אויסגעוועהלט אַ מערע פֿון פֿאלק, ארעם, אהן בויהדונג, נישט שׂען, וואָס האָט נאָך דערצו קיין שׂרוּט נישט געמאַכט, אוּם האָס צו דערגרייכען.

נאָר מעלכּיאר איז געווען פֿון די מענשען, וואָס טהוען אומער

צבוסעל פֿאַרדראסען. אזא בחור וווּ עֶר, — אוך מעג עֶס זאגען, עֶס זאל דיך נישט פֿאַרדריסען, — אַ בהור, וואס אוך האָב זארגפֿעלטיג שרייגען, אַנ'אויסגעצויבענעֶר מוזיקער, אַנ'אמת'ער ארטיסט, האָט גע־קאָסט בעקומען אַנ'אַגדער פֿאַרמיו וווּ דו, וואס דו האסט נארנישט פֿאַר־מאַכט, געווען פֿון אַ נועדרוגערען קלאַס אוו פֿלל נישט געהאַרט צום פֿאַך. אַ קראַפֿט זאל הערמאַכען אַ מענטש, וואס איז נישט קיין מוזיק־רוו, דאס איז נישט געהערט געווארען שוין זעט העכער הוגדערט יאהר.— נאר גלייכצייטיג וווּסטו דאך אויך גאנץ גוט, אַז אוך האָב צו דיר נארנישט אוו האָב דיך לויב געקראגען פֿון זונט איך קען דיך. חוץ דעם, וווּ באַלד ס'אוז שוין געשען, אוז נישטא מעהר וואס צו מאַכען: בלייבט נאר עהרליך דו פֿלוכט־ צו ערפֿולען.

עֶר האָט זיך אומגעדרעהט צו זעצען זיך, נעמאַכט אַ פויזע, אוו אַ זאַג געמהון טוט דער פֿייערלעקטע, אוו וואס עֶר האָט אויסגעהולט אַלע זיינע אַפּאַרזמען:

— דו שרייסט זאך אוו לעבען אוו דו פֿלוכט צו ערפֿולען.

עֶר האָט געווארט, כּמו זאל איהם אפֿענטפֿערן, אוו אַ שפּיי גמהון אוו פֿייער; דאַו, אַזוי וווּ נישט דו מאַכסט נישט דאס קומט האָבען נאר־נישט אויסגעווענדט. האָט עֶר געוואלט פֿארמזעצען, — אוו אוו אַנטשוויגען געבליבען.

מעהר האָבען זיי קיין וואָרט נישט גערעדט. זשאַן־מישעל בייט פֿייער, לויזט זיצענדיג אוו בעט, האָבען זיך אימעטוג פֿערטראַכט. כראצהם, וואס דער אַלטער האָט געזאגט, האָט עֶר דאך וועגען זיין זוהנס הערצ געמאַכט מוט ערבימעֶרגג. אויך לויזט האָט וועגען עֶס געקלעֶרט, אוו וויך בעשליסט, חאטש זי האָט גארנישט געהאַט וואס זיך פֿארצווארפֿען.

זי אוז געווען אַ רוענסט, אַלס זי האָט, צו אַלעמענס, אוו בעזונדערס צו אוהר אויגעגעֶר שמוינוגג, געהערט מעלליאר קראַפֿטן, זשאַן־מישעלס זהן. די קראַפֿטס זענען נישט געווען רעכט, נאר אנגעזעהן אוו קלוגעס וחנענישען שמערצעל, וואו עֶר אַלטער האָט זיך בעזאַצט כמעט מוט פֿופֿצוג יאהר צורוק. די מוזיק איז בוי זיי ארובעֶר בירושה פֿון פֿאטער צו

פּלוצעם שפּעט פּערזוצען בשעת'ן אבמרעמען אין קאבארעט; דארט פּלעגט ער שפּעטער צופּרוירעדענהייט מיט זיך אלוין אין ענטשולדיגונג פּאר אנדערע. יענע אוועגדען פּלעגט ער צוריק קומען וההוים מיט אויסברוכען פּון געלעכטער, וואס האבען זיך לואזען אויסגעוויזען מרויערונגער, ווי דינושט דערזאגטע פּארוואורפען אין דער פּערשטיקטער פּעדדרוים פּון דינידערונג מעג. זי האט זיך געפּוהלט אבוסעל פּערצנטוארטלוך פּאר די אויסברוכען פּון אינזונגער צעלאזענהייט, דוידך וואס עם פּלעגט ישדעם מאל פּערשווינדען, א חתן דעם געלד פּון שמוב, אויך דאס לעצט בוסעל געזונדטער פּערשטאנד פּון אוהר מאן. מעלכיאר האט זיך פּון מאג צו מאג אלץ מעהר אבגעלאזען. אוף דעם עלטער, ווען ער האט אונערמידלוך געארבעט צו ארבוימען, אום זיין מומעלמעסוגען מצלעגט צו עטוויקלעז, האט ער זיך געלאזט גלומשטען בארג-אראב; אוי אנדערע האבען זיין פּלאץ פּערנומען.

נאר וואס קומערט דאס אהן צוויפּעל יענער אונבעוואוסטער קראבבט, וואס האט אוהם צו דער דוענבט מיט די פּלאקסענע האר דערגעהנגערט? ער האט זיין ראלע ערפּילט, אוי דער קלוינגער זשאן-קריסטאף איז גקומען צ פּלאץ פּערנעהמען אויף דער דאזוגער ערד, דארט, וואו זיין שוקזאל האט אוהם געשמויסען.

די נאבט איז גוצלוק אנגעפּאלען. לואוזע'ס שמוטע האט דעם אלטען זשאן-מישעל ארויסגערוסען פּון דער פּערגלוועדטקייט, וואס אין איהר דאס עך פּערזונקען פּאר'ן פּענער, מראכמענדיג וועגען די איצטיגע אין די פּערנאכלעסיגע צרות.

— פּאטער, עס מוז שוין שפּעט זיין, — האט די יונגע פּרוי האר-צוג געואגט — איהר מוזט אהוים גהען, איהר האט וויט צו גהען.

— איך ווארט אויף מעלכיאר'ן, — האט דער אלטער געפּעגנט-ערט.

— גוט, איך בעם אבך, איך וואלט בעסער וועלען, איהר זאלט נוישט בלייבען.

— פּאדוואס?

דער אלטער האט דעם קאפּ אויפּגעהויבען אוי זי אויפּמערקזאם

פונקט קאפיר, וויי מען ערווארט פון זיי אין וויי זיי שרויבערטען אלעמען פון זיך. אין גוטש דערפאר, ווייל זיי זאלען גוטש פארזיכטיג זיין, — אי פאר= זיכטיגער מענש, ואפט מען, קאן בעשטעהן פאר צוויי... — פאר= קערט, זיי האלטען פלוטרשט פון זיך, אז קיינער קאן זיי נוטש נעמען רעכט אין אז זיי פוהרען אלעמען זייער שפיל מיט אי זיכערער האנד צום. ענוי בעשטומטען צוועל. נאר זיי מאכען דעם חשבון אהן זיך אלעמען, ווייל זיי קענען זיך נוטש. אין אינגער פון יענע מינוטען פון פוסטקייט, וואס זענען געווענהנליך בייי זיי, לאזען זיי דעם רודער פון האנד ארויס; אין ווי נאטירליך בייי זאלען, אז מען לאזט זיי פרייי אויבער פאר זיך אלעמען, האבען זיי דאס בויזע פערגנוגען צו טהון פונקט קאפיר ווי זייער בעל=בית ווייל. דאס שוף, פרייי געלאזט, גייט גלייך אויפ'ן פעלד ארויף; אין דער אינ= פרונאנם מעלכיאר הונדערטע א קעלבין. דאך דעם מאג, ווען ער האט זיך מיט אהער אויפן נאנצען לענגען פערבונדען, אז ער נעווען נוטש שכור, נוטש צעטראגען; ער אז אויך נוטש נעווען הונגעריגען פון א גרויסער לייטשאפט: דערצו אז נאנץ ווייט נעווען. פילייכט אבער זענען פארהאן אין אונז אנדערע קרעפטען, א חוץ פערשטאנד אין הארץ, אנדערע אויך א חוץ אונזערע זינען, — נעהויבט קרעפטען, וואס בעקומען די ממשלה אין מנוטטען פון נוטשונקטיי, ווען די איבערוגע קרעפטען דרעמלען אין; אין פיליכט האט מעלכיאר אזעלכע קרעפטען בעשעפנט אין דער מיטעפענוש פון די בלאסע שווארצאפלע, וואס האבען אוהם שרעקעווידיג אנגעקוקט, איינמאל אין אומער, ווען ער האט דאס יונגע מערל צום ברעג פון טיף צוגעשוימט אין זיך צו אוהר אין טשערעט צוגעזעצט, — נוטש ווייסנדיג פארוואס, — אום אוהר זינן האנד צו געבען.

קוים פערהערראט, אין ער קענטיג דערשלאגען געווען פון דעם, וואס ער האט אבגעטהון. ער האט עס כלל נוטש אויסבאהאלטען פאר דער ארעמער לוואוזן, וואס האט אין אוהר פאלשטענדיגער אונטערטענוג= קייט בייי אוהם פערצייהונג געבעטען. ער אז נוטש געווען קיין שלעכטער אין אוהר גערן פערצייהט; נאר א וויילע שפעטער פלעגען אוהם וויעהרר פצקעען די געווויסענכביסען, ווען ער פלעגט צוויישען פרייד זיצען, אדער בייי זינע רייכע שוליערינם, וואס פלעגען זיך שוין אוצט בעצויהגען צוג= אוהם מום פעראכטונג אין פלעגען מאהר נוטש אויפצוטערן בייי דער בע= רוהרונג פון זיין האנד, בשעת ער האט געוואלט די פאוזע פון זוישרע פיג= גער אויפ'ן קלאוויר אויסבעסערן. דאן פלעגט ער צוריקקאהרען מום א פינסטערער מוענע, פון וואס לואוזע פלעגט מום א בעדרוקט הארץ פון ערשטען אויגענבליק די גענוהנליכע פארוואנדלונג ארויכלעגען; אדער ער

ערוים, בין ער וועט אוהם פֿערצעהרען.

די מאמע האט אוהם צו זיך גערופֿן, מיט ליעבלוכע ריידי:

— שוין, שוין, מײַן קינד, נו וווין נישט מעהר, מײַן זשעזוסל, מײַן קלײַן גאלדעז פֿוישעלע...

ער האט כסדר פֿארטגעזעצט זײַן אויבערגעזיכטעלע בעקלאגונג. מען וואלט געקאנט מײַנען, אז די ראזונע עלענדע אונבעוואוסטזוניגע אין פֿארמלאזט מאסע האט פֿארגעפֿיהלט פֿונ'ם גאנצען לעבען פֿון לידען, וואס איז פֿאר אוהם אונגעהויט. אוי קינד זאך קאן אוהם נישט בערו= הינגען...

די גלאקען פֿון סעו=מארטען האבען אין דער נאכט גענונגען. זייער שטים איז געווען ערנסט אוי לאנזאם. אוי דער פֿון רעגען דורכנעצטער לופֿט האט זי געשפּרעזט וויי שרוט אויבער מעך. דאס קינד איז אנטשוו= גען געווארען אין מיטען פֿון א שלאכט. די וואנדערבארע מוזיק האט זאפֿט געפֿליעסט צוגאוהם, אזוי וויי א מילך = שמראם. די נאכט האט זיך בעלויכטען, די לופֿט איז געווארען ליעבלוך אוי ווארעם. זײַן שמערץ איז פֿערשוואונדען, זײַן הארץ האט אונגעהויבען לאכען; אוי ער האט זיך ארטנגעגלויבט אין מרוים ארײַן, מיט א זופֿץ פֿון פֿערגעסענהעט.

די דרײַ רוהיגע גלאקען האבען וויטער אויסגעקלונגען דעם מאר= גענדיגען יום=טוב. השראנדיג זיך, האט אויך לואוזע געטרוימט וועגען איהרע פֿערנאנגענע צרות אוי וועגען דעם, וואס עס וועט אמאל ווערען: דאס טײַערע קלינגע קינד, וואס איז געבוען איהר אינגעשלאפֿען. זײַן שמונדען איז זי געלעגען אויסגעשטרעקט אין בעט, ערשטאפט אוי אונגע= ויהמאגט. איהרע העגד אוי קערפער האבען געבראנט; די שוועכע פֿעהינע האט זי הערדרוקט; זי האט זיך געפֿיהלט אונגאנצען צעבראכען אוי דערשמוקט פֿון דער פֿינסטערניש; נאר זי האט נישט געוואגט זיך צו רוהר צו מהון. זי האט דאס קינד אנגעקוקט, אוי די נאכט האט איהר נישט געשטערט צו לעזען אין זײַנע גליכסטצוגען וויי בײַ אנאלטען מאו: דער שלאף האט זי בעהערשט. פֿויבערנדיג פֿארשטעלונגען זענען אוי איהר מוח ארויך. איהר האט זיך געדוכט, זי הערט מעלויאר עפֿענט די מהיר, אוי האט זיך א טריינעל געמהון. וועלעוועז האט דאס רושען פֿון מײַנ זיך שמארקער געהערט אין דער שמילקענט, וויי דאס בריילען פֿון א היה. די שויב האט נאך אויך אדער צוויי מאל א קלינג געמהון אוי= מער'ן פֿונגער פֿון רעגען. די גלאקען האבען נאך לאנגזאמער געזונגען אוי אויסגעלאשען גלווארען; אוי ליאזיג אוי נעבען איהר קינד אינגעשלאפֿען. אוגטערדעסען האט דער אלטער זשאן = מישעל פֿאר'ן שטוב גע=

בעשראַפֿט.

ער האט פֿאַרטראָגן:

—האסט מורא? ווילסט נישט, אוך זאל זוך טרעפֿן מיט אוהם?

— יא ווירקלוך: דאס ווען בלויז ערגער מאַכן: אוהר ווען זוך בוזערן: אוך ווי נישט. אוך בעט אטך!

דער אַלטער האט אבגעזופֿצט, זוך אויפֿגעהויבן אוז געזאגט:

— אוך גיה.

ער האט זוך דערגעהמטערט צו־אוהר, אוהר דעם שמערן בעי־רוהיגט מיט דער האַרטער בארר: גיפֿרעגט, צו דארף זי נישט עפֿעס, פֿראבגעלאזט דאס פֿטער אוז לאמפ אוז ארוים, פֿערמשעפֿגרוג די שטוהלען אוז דער פֿונסצערנוש פֿי צומער. קוים אוז ער אבער אויף די מרעפ געווען, אז ער האט אגעהויבן טראַכטן וועגן זען זוהן, ווען ויעט צוריקקעהרן שכור'ערהיבר; אוז ער האט זוך אויף יערן שצאפֿעל אבגעשמעלט; זוך פֿארגעשמעלט מויענד גפֿאַהרן, אויב ער וועט אוהם לאזן אליין צוריקקעהרן...

אוז בעט, געבן דער מאַמען, האט זוך דאס קונר וועדער אַ רודער גשהון. אַ'אויבאַקאַטער שמערץ האט זוך פֿון דער טויפֿענוש פֿון זען וועזן אויפֿגעהויבן. ער האט זוך אוהם גפֿגענעשמעלט. ער האט זען קערפֿער גפֿקרימט, זענע פֿויסטן צוזאַמענגעדריקט, זענע פרעהמין צי־נייפֿגעצויגן. דער שמערץ אוז גפֿוואקסן, רוהיג, זיכער אוז זען קראַפֿט. ער האט נישט גפֿוואוסט, נישט ווען דער דאזיגער שמערץ אוז, נישט בין וואַנן ער דערגרייכט. ער האט אוהם גפֿשטנט אונגעהויער צו זען אין ציינמאל קיין סוף נישט צו נעהמן. אוז ער האט אנגעהויבן יאַמער־לוך שרייען. די מאַמע האט אוהם מיט צערטלוכע הענר גענגלעט. גלייך אוז דער שמערץ וועניגער שארף גפֿוארן. נאר ער האט וויטער גי־ויינט; ווייל ער האט אוהם פסדר גפֿוהלט נעבן זוך, אוז זוך. — א כעניש, ווען לעדט, קאן זען וואַהאפֿ בעהאַרשן דאדורך, ווען ער ווינט, פֿון וואַנן ער נעהמט זוך; מיט זען גערַאַנ שלוסט ער אוהם אין אוז אויף מויל פֿון זען קערפֿער, ווען קאן גפֿהוילט, אוז א נויס־פֿאַל אבגענומן וועלן; ער שמעלט פֿעבט זענע קאַטורן, ער מוילט אוהם אב פֿון זוך. דאס קונר האט נישט דאס דאזיגע נארַענדיג מומפֿל. זען ערשטע בעגעגענוש מיט'ן שמערץ אוז טראַגישער אוז אמת'דיגער. פֿונקט וי זען אוגען וועזן, שטענט אוהם דער שמערץ גרענצלאז צו זען; ער פֿיהלט אוהם אוז זען פרוסט אטנגעשמעלט, אוז זען הארצן בשוועצט, הערשער פֿין זען לעב. אוז אזוי אוז עס מאַכט: ער וועט שוין מאַהר נישט

מאמאם קערפער, פון דער מוט טילך אנגעשוואלענער ברוסט און זען קער־
פער ארטן, — די קהאפּט, וואס לויגט אין אוהם, די גוואלדונגע אוו בע־
וואוסטלאוע קראפּט, וואס זאמלט זוך, דער קאכערונגען אקאון, וואס
ברויזט אונ'ם עננען גפּענגניש פון דעמדאווגען קלויטאם קונדער־קער־
פער. ווער עם וואלט גקאונט לעזען דערין וואלט דערזעהן וועלטען נאך
האלב אין סוטסטערניש גשהולט, נעבלעו, וואס ארגאנוזורן זוך, א וועלט,
ויאס האלט זוך אין בולדען... זען וועזן אין גרענצלאו. שר איז אלץ,
וואס שקוזסטורם...

מאנאטען פערגעהען... אונזלען פון ערונערונג הויבען או פון לע־
בענם־שטראם צו ענטשטעהן. צוערשט זענען עם בלויז שמאלינקע פער־
וואפענע אונזלעך, זאמד־בשרגלעך, וואס הויבען זוך אויבער דער אוי־
בערפלעכע פון וואכער. ארום זוי, הונטער זוי, אונם פונטעלטחען האלב־
דונקעל, שפרויט זוך ווטטער אוים דער גרויסער רוהונגער מושמוך. הען
וויערהאלט אונזעלעך פון דער זון בענילדט.

פונקט אהוי שטענען־אויף גענוויסע פארטען פון אבגרונד פון דער נשמה
מוט א מערקוווירדונגער גענוויאונקטט אנם גרענצלאוזן טאג, וואס פאננם
ווישרער אן, אומער דער זעלבער, מוט זען מאנאטאנער און מעלטונגער
אומרוה־בעוועגונג, הויבט זוך אן אבצוזעגען א קאראהאר פון מעג,
וואס דערלאנגען זוך די העגד, אוו זוערץ פחאפּוילען, אוננוגע לאנגדע,
צנדערע אומעטונע. נאר די רונגלעך פון דער קוט רוסען זוך נאך כסדר
אובער, אוו די ערונערונגען פארא־ונגען זוך ווישרער אובער די קעפ פון
די וואלען אוו מאנאטען...

דער טוך... די גלאקען... וו: ווטט ער קאן זוך נאר דערמאהנען, —
אין די ווטטסטע צטען, אין וועלכער נוש איז שמוגרע פון זען לע־
בען, — אומער זונגען זוערע פרעפּע אוו הונטרשע שטימען..

בינאכט, — האלב אטנגעשלאפען... א בלאסער שנען ווטסט די
שוויבען... דער טוך רוישט. זען שטום שטענט אויף אין דער שטיל־
קייט אלטעטונג; זי הערשט אויבער אלע וועזן. וויעלענווטז צערטעלט זי
זוער שלאף, אוו עם שטענט, אט־אט וועט זי אלטן אטנשלאפען, אונטערן
נעוויש פון די וועלען. וויעלענווטז בוזערט זי זוך, וואקט וו: א צעוויל־

וואַרט, ציטערנדיג אונטער'ן רעגן, די בארד מוט נעבען דורכגעווינקט. ער האט געוואַרט, זען עלענדער זוהן זאל צוריקקומען: ווען קאפ, וואס האט אומער געַארבייט, האט נישט אויפגעהערט אוהם דערצעהלען מרוי־ עיגע געשיכטען, וואס פאסירען זיך צוליעב שפרוך; אוו חאטש ער האט דערזען נישט נעגלויבט, וואלט ער דאך די נאכט אויף אזון מינוט נישט נעקאנט אנטשלאפען, ווען ער וואלט אוועק און אוהם נישט געזעהען צי־ רוקקעהרען. דאס גלאקען־גענג האט אוהם זעהר טרויערוג נעמאכט; דען ער האט זיך דערמאהנט זיינע עמטויישטע האפטונגען. ער האט נע־ טראכט ווענען דעם, וואס ער מהום דא אויצט, אויף דער נאס. אוו האט אויס חרפה געווינקט.

לאנגזאם קוילערט זיך די בריוטע ווען פון די טעג. אונפערעדערט שטעגען־אויף און שטענגען־אב דער טאג און די נאכט, אזוי ווי הער צו־ פלום און אפפלום פון אנ'אונעדלינקען ים. וואכען און מאנאטען נע־ הען פערבי און פאנגען ווערהר אן. און די פארטזעצונג פון די טעג איז ווי אינן און דער זעלבער מאג.

א גוואלדינער, שוועגענדינער מאג, וואס ווערט בעצוכענט דורכ'ן גלעטשערס רוהם פון שאטען און פון לינכט, און פון לעבענס־רוהם פונם ער־ שטארבען בעשעפענוש, וואס מרוימט און דער מוטפענוש פון זען וועג־ געל, — פון זעגע אונבעדינגטע בעדערפנישען, שמערצלינע אדער פרוי־ דיגע, אזעלכע רעגעלמעסיגע, אז דער מאג אין די נאכט, וואס בריענגען זיי, שענען פון זיי געברעכט צו ווערען.

שווער בעשעפענט זיך דער אומרוה פון לעבען. דאס בעשעפענוש פער־ זוכט גענצליך אין זיין לאנגזאמער פאסורונג. דאס אינערוגע אין בלוי מרוימען, שטוקלעך פון מרוימען, פארמלאזע און בעווענלינע, א שמוב פון אטאמען, וואס מענצען לויט צופאל, א קאפ־שוווינדלענדער ווינער, וואס גרעהט פערבי און מאכט לאכטרוג אדער שרעקעדוג. גשעהרוגען, פערשוינדענע העווות, שמערצען, שרעקען, געלעכטער און מרוימען, מרוי־ מען... — אלץ אין בלוי א מרוים, און דער מאג, און די נאכט... — און צוויישען דעמראזוגען כאאס — דער לינכטשיין פון אויגען פרענד, וואס שמוילען צונ'אוהם, די וועלט פון פרוד, וואס גוסט זיך ארוים פון דער

וואס געהערן אוהם: — אלץ געהערן אוהם. — קוקן זאך אין צוישן גלעזער־ גיליזן, אלץ לויפט זוך, א מענש ארט־ א פליגט; אלץ לעבט גלייך: די קליין, דאס פעלצל, דער מויש, די שטוב־ זאמרעלעך, וואס מאנצן ארום אין א זונעלשטראהל. דאס ציכעל אין א לאנד; א מאג אין א לעבן. וו: קאן מען זוך אבלעצה געבן אין מוסטן פון די האזונגן אויגהויערץ שטרעקן? די וועלט איז אזוי גרויס! מען וועט פערפאלן אין אוהר. און אם די גשעמטלעכן, די זשעבטן, די בעזונגן, דאס גערוישן, וואס כילדן ארום אוהם אבאובוגן וויכער!... ער איז מויד, די אויגן כאבן זוך אוהם צו, ער שלופערט אטן. דער זועסער, טיעפער שלאף, וואס האפט אוהם אן מוט א מאל, צי יעדער צענט, וואו ער זאל זוך נוישט געפונן, אויף דער מאמע קנוע אדער אפילו אינמערן טוש, וואו ער האט זוך ליעב צו בעהאלטן!... עס ווערט אזוי גוט. וו: גוט עס איז...

זענע ערשטע טעג זומן אין זען קאפ וו: א קארנפלד, אדער וו: א וואלד, וואס ווערט פון וונד בעזויגט איז אובער אוהם געהן פערבי די גרויסע וואלקן־ שאטן...

די שאטן אנטלויפן, די זון דרונגט ארין וואלד. קריסטאף הויבט־ אן זען ווע געפונן אין לאבירונט פון טאג.

אין דער פרוה... די עלטערז שלאפן, ער ליגט אין זען קלין בעטל, אויפן רוקן אויסגעשטרעקט. ער בעטראכט די לוכט־ פאסן, וואס מאנצן אויפן סופיט. ס'איז א שפיעל אהן א סוף. איין מאמענט מהוט ער גאנץ הויך א לאך, אונט פון יענע גוטע קונדער־ געלעכטער, פון וואס עס ווערט לעכטער אויפן הארצן בי יעדן, וואס הערט זיי. די מאמע בוגט זוך צי צוואהם אין זאנט: „וואס לאכסטו עפעס, קלין־ נער שוטה?" דאן לאכט ער נאך שענער, אין מעגליך ער שטרענגט זוך אן צו לאכן, דען ער האט דאך א פיבלוקוס. די מאמע מאכט א שטרענ־ גע מוענע, אין לענט א פינגער אויפן מויל, ער זאל דאס מאמען נוישט אויפוועקן; נאר אוהרע מוערע אויגן לאכן נעגן אוהר אויגעזעם ווי־ לען. זיי שושקן זוך בעזאמען... פלוצלונג, דער מאמע גוט צוערנונג א שנארך. זיי ווערן בוידע אויפגעצוטערט. די מאמע דרעהט זוך האס־

דעוועטע חיה, וואס ווילן א בום טהון. אט ווערט דאס שרעקן אנגענ=
שמולט: איצט אזוי עס ס׳ גענומדרעט פון אונעדלוכער צעפרטקייט, פון
זיקבערנעס קלאנגען, וו: פון קלארע גלעקלעך, וו: פון לאכענדע קונדער, פון
צארטע זינגענדע שמועסן, א מאנצענדע מוזיק. מיערע מוטערלוכע שטום,
וואס שלומערט קוינמאל נושט אזן! ז: וועגט דאס קינד, אזוי וו:
ז: האט אין פערלויף פון יאהרהונדערטער, פון זינט דער געבורט בוז צום
טויט, גענוועגט די דורות, וואס זענען פאר אוהם גענוען; ז: דרונגט אין
וזן גדאנק ארבן, ז: זאפט זיך אבן אין זינע טרוימען, ז: נשהמט אוהם
ארום מוט'ן מאנטעל פון אוהרע פלוטענדע הארמאניקע, וואס וועלען
אוהם נאך אנהולען, וועו ער וועט שוין ליענגען אויפן קלוינעם בית=
עלמין, וואס שלומערט אויפן ברעג פון טנך אזן ווערט פון רהטן גע=
וואשען...

די גלאקען... עס אזן פארטאג! זי רופען זיך אב, ווינערלוכע, עס=
וואס אומעטיגע, פרינדלוכע, רוהינע. בינם קלאנג פון זיערע לאנגזאמע
שטימען, שטענדיג=אויף סטאיעס טרוימען, טרוימען פון פערגאנגענהיט,
וואונשען, האפנונגען, בעדויערונגען פון פערשוואונדענע וועזען, וואס דאס
קונד קען זי נוישט אזן דאך אזי ער עס, וועל ער אזי אין זי גשוואנ, וועל
זי לעבען צוריק אין אוהם אויף. יאהרהונדערטער פון ערינערונגען וו:=
ברוידרן אזן דער דאזוגער מוזיק. אזוי פיעל טרויערשע, אזוי פיעל יום=
טובים! — אזן הערצדריג זי פין דער טיפענישט פון צימער דוכט זיך
אוים, אז מען זהט, וו: עס נאהען פערבי שענע קלאנגפוליע וועלען,
וואס קוילערן זיך אין דער לעכטער ליפט, פרישע פוגעל, אזן דער וא=
רעמער אטעם פון וויגד. א וויסקעל פון בלוטען הומעל שמייכלט צום
פענסטער צו. א זונענשטראהל גלומשט זיך אויפן בעט ארבי, דורך די
פארהענגען. די קלוינע הוימישע וועלט פאדי קונדס בליקען, אלין וואס
ער זהט פון זיי בעט ארוים יעדען פרוהמארגען בינם אויפוואכען, אלין
וואס ער הויבט נאך קוים אן, דורך אזוי פיעל אנשטרענגונגען, צו דער=
קענען אזן אנצורופען, אום עס צו בעהערשען, — זינן מלוכה ווערט בע=
לויכטעט. אט אזי דער טיש, וואו מען עסט, די שאפע, וואו ער בע=
האלט זיך צום שפיעלען, דער קאנטוג געקעסטעלטער בארדי, וואו ער
שארט זיך ארום, אזן דאס פאפיער אויף די וועגנה, וואס די העויפט אויף
אוהם דערצעהלען אוהם לעכערלוכע אדער שרעקלוכע גשיכטען, אזן דער
זינגער, וואס פלוידערט משונה'רונע ווערטער, וואס נאר ער אלין פער=
שטעהט זי. וויפועל זאכען אזן אט דעם צימער! ער קען זי נישט אלע.
מאג בי טאג נעהט ער ארוים צו פארשען אזן דער דאזוגער וועלט,

ר אוז אין דאר קורך מיטן זונדאן. ס'אוז אוהם לאנגוועלונג. ער פלעגט זיך נישט בעקוועם. מען פערבאט אוהם צו בעוועגן זיך אוין דן. מענשען זאגן צוזאמען וועלכער, וואס ער פערשטעהט נישט, דאנאך שוועגן זיי צוזאמען. זיי זעהן אלע אויס פטאלוך אוין פונסטער. אזוי זעהן זיי געוועהנליך נישט אוים. ער בעטראכט זיי, שרעקוועדונג. די אלטע לונג, די שכנ'טע, וואס זיצט נעבען אוהם, האט בשקומען א בויזן מינען; ווילענווייז דערקענט ער נישט מעהר אפילו דעם זונדאן. ער שרעקט זיך אבוסעל. דערנאך געוועהנט ער זיך צו אוין בעמוהט זיך צו צעשטרייען מיט אלע מעגליכע מיטלען, וואס ער פערמאגט. שף ויענט זיך, ער ציהט = אוים דעם האלז, אום אויפן סופיט צו קוקען, ער כאטש העויות, ער צופט דעם זונדאן פארן מאטעל, ער פארשט די שפיהי פון זיין שמוהל, ער בעמוהט זיך דערין מיט די פונגער צו לאך צו מאכען, ער הערט די געשרייען פון די פויגעל, ער גענעצט פון צום צערייסען די לופטן.

פלוצלונג, עס גיעט א שאט מיט קלאנגען: די ארגעל שפיעלט. א צימער לויפט אוהם דורך לענג אוים דעם גאנצען רוקען. ער דרעהט זיך אים, שפארט אן דאס קון אויפן פארענץ פון שטוהל אוין פלעצט גאנץ אנשטענדיג. ער פערשטעהט גארנישט אוין אט דעם מומעל, ער ווייס נישט, וואס דאס ווילל זאגען: עס רוישט, עס קאכט, ער קאן גארנישט אינטערשיידען. נאר ס'אוז גוט. ווי מ'וואלט כלל נישט געזעסען, זיצט א שמונדיג אוף א שלעכטן שמוהל, אוין א לאנגוועלונגער אלטער שטוב. כעז שוועכט אוין דער לופטן ווי א פויגעל; אוין אז דער שטראם פון די קלאנגען פלעצט פון אוין עס קורך צום אנדערן, פלוטט אן די סו= פיט = וועלפונגען, שלאגט זיך אב אן די וואנד, ווערט מען ארויפגעטראג= גען צוזאמען מיט אוהם, מען פלוהט מיטן גאנצען פה, אהער, אהין, כען דאדף זיך נאר לאזען מראגען. ער אוז פרוי, ער אוז גלוקליך, עס ווערט לויכטונ... ער שלומערט אין.

דער זונדאן אוז נישט צופרידען מיט אוהם. ער האלט זיך שלעכט אוין דער קורך.

מיר אום מוטן רופֿען, וויי אַ קלוגן שופֿרינג מעדעלע, מאַכט זיך פֿלומרשט שלאַפֿענדיג. קרומטאפּ בעהאלט זיך אין זען בעטעל, האלט דאָם אמעם אנון... טויט = שמול.

אין אַ גלעזיכע צייט ארום קומט די אין לעלעבער אינגעשרעה= כע נעשמאלט וויעדער אַרויס אויף דער אויבערפלעכע. אויפֿן דאך סקרי= פּעט דאס וועטער = פֿהנדעל. פֿון דער רינע הערען זיך מראפּענס קאפּען. עס קלונגט צו דער „אַנגעלוס" = תפלה. אַז דער וונד גוועט אַ בלאז פֿון מזרח=זיט, רופֿען זיך אינהר אב פֿון נאַנץ וויט די גלאקען פֿון די דער= פֿער אויפֿן אנדערן בריג מיטן. אַ קאמפּאַניע שפּאַרלונגס, וואס האט זיך פֿערזאמעלט אויפֿן מויער, מיט בלושן בערעקט, מאַכט אן אַ פֿערמויבע= רעז גלעפּילדער, פֿון וואַנען עס רייסען זיך אַרויס, וון בשעת מחנות קינ= דער שפּועלען זיך, דרי אדער פֿיר שטומען, אומער די זעלבע, שרי= עגדיגערע וון די אובערגינג. אַ טויב וואַרעמט אויפֿן שפּיץ פֿון אַ קוימען. דאס קונד לאזט זיך פֿערפֿירען פֿון די דאזיגע גערושען. עס זונגט זיך אונטער נאַנץ שמול, דערנאך וועגונגער שמיל, דערנאך נאַנץ הויך, דער= נאך זעהר הויך, ביז דעם מאמענט פֿערצווייפֿעלמע שמים מהום וועדער אַ געשרוי: „אט דער עזעל וועט נאר קוינמאל גישט אנטשווינגען וועדען! וואַרט אַ ווייל, אוך וועל דור באלד די אויערן אויסרייסען!" דאן בע= דאַלט עד זיך וועדער און די לעלעבער אוז וויים נישט, צו זאל עד קא= כען אדער וויינען. עד איז דערשראקען אוז עגטמוטיגט; גלייכצייטיג גלויבט זיך איהם שרעקליך לאַכען בעם געראנק וועגען עזעל, מיט וואס מען פֿערגלייכט אויהם. פֿון דער מיטפֿענוש פֿון בעם אהמט עד נאך דאס עזעל= הינזשען. דאס מאל חאפּט ער שמיץ. ער וונדט זיך די גאַנצע מרעהרען פֿון קערפֿער אויס. וואס האט עד אזוינס געטהון? עס גלויבט זיך אויה אזוי לאַכען, בעוועגען זיך! אוז מאר זיך נישט דיהרען. וון קאנען זיי דאס אזוי בכדר שלאפֿען? וועז וועט מען שוין מעגען אויפֿשטעהן?...

אוין מאג האט ער עם מעהר נישט אויסגעהאלטען. ער האט אין דער נאס גשהערט אַ קאץ, אַ הונד, עפּעס אונטערסאמעס. ער האט זיך פֿון בעם ארויסגעגלומשט, אוז שלעפּענדיג זיינע קלוינע נאקעטע פֿים= לער אובער'ן בארען, האט ער נעווואלט די מרעפּ אראבגעהן, אַ קוק צו מהון דאר די מהור איז פֿערמאַכט נעווען. פרי צו עפּענען, איז ער אויף א שטוהל ארויפֿגעקראכען: האט זיך אַלץ אובערגעקהרט, האט ער זיך שמארק צוקלאפּט אוז נעמאכט אַ גוואלד; אוז דאס נאך וועניג ge= הולפֿן. האט ער נאך גשחאפּט שמיץ אויך. אומער חאפּט ער שמיץ!...

אין בעפראכטען זיך נעגערונ.

מיילמאל איז ער מיאוס צרענגעפאלען בשעת מ'האט אוהם אזוי אויבערראשט.

אין געווינען מעג האט ער אויסגענוצט, וואס די מאמע האט אויף אוהם קיין אכט נישט גילעגט, און זיך פון שמוב צרויסגעהאפט. צו= ערשט איז מען אוהם נאכגעלאפן, אוהם צורינ געהאפט. דערנאך האט מען זיך צוגעוואהנט, אוהם צו לאזען אלוין גיהן, אבי ער זאל זיך נישט צופיעל דערווייטערן. דאס הויז איז געשטאנען בים האנד פון שמער= מעל, כמעט באלד דערויף האט זיך דאס דארף אנגעהויבען. כל= זמן מ'קאן אויהם דורכן פענסטער זעהן, גיהט ער, נישט אפשטעלענדיג זיך, כלומר'שט פאמעלוך, פון צייט צו צייט בלויז שפרינגט ער אונטער אויף איין פוס. קוים אבער איז ער פערטיג, וואו דער וועג פערקערעוועט זיך אוו דער שכרויך בעהאלט אויהם פון די בליקען, אז ער ווערט מוט א מאל אנדערער. ער הויבט זיך אן אפשטעלען, א פינגער אין מויל, אום צו בעקלערען, וואס פאר א גישוכטען ער וועט זיך הינט דערצייה= לען; דען ער איז פול מוט געשוכטען. אמת, זיי זענען אלע עהנליך צוי= אינאנדער אין יעדע פון זיי קאן האלטען א דרייי פויער שוהות. ער קליבט אויס. גישוהנליך נעהמט ער זיך צו דער זעלבער, מיילמאל בייי דעם פונקט, וואס ער האט זיך נעכטען אבגעשטעלט. מיילמאל הויבט ער או פון אנהויב מוט א נעזען וואריאנט; נאה ס'איז גענוג א קליינונקטיט, א צופעלוג גהעהרט וואהרט, אז זיי געדאנק זאל זיך לאזען לופען אויף נייע שטעגען.

דער צופאל איז רעך אין געלעגנהייטען. עס איז זיך נארנישט פאהצושטעלען, וואס מען קאן אלין מאכען פון א פראסט שמוקעל האלץ. פון אנ'אבגעבראכען צוויגעל, וו: מען גיפונט עס לענג אוים די פלויטען. (גיפונט מען עס נישט, ברעכט מען זיך עס אב). אט איז עס דאס צוי= בער = שטעקעלע פון די פויגעל. איז עס לאנג אוו גלעטך, ווערט עס א לאנצעט, און אפשר א שווערד; עס איז גענוג הערמוט אין דער לופט א פאלא צו מהון, אז ארמעען זאלען ענטשטעהן. קרוסטאף איז דער גע= נעראל, ער גיהט זיי פארוים, ער ווייזט זיי א בעשפויעל, ער שטעגט=

ער איז אין שטוב, זיצט אויף דעו ערד, דו פֿוס אין דו העגר. נאר וואס האט ער בעשלאסען, אז דו שטרויי־פֿלעכטונג אבצוווישען דו פֿוס אין א שוה, דער בארעו איז א מנוך. ער איז זיכער, אז ער וועט דערטרונקען ווערען, קוים וועט ער פֿון דוואו ארויס. ער איז פֿערוואונ־דערט און עם פֿרעדדיבט אויס, וואס דו אויבערשע לעגען דערויף קיין אכט נישט פֿונקט ווי ער, בשעת זיי גייען אויבערן צומער ארונד. ער שטעלט אב דו מאמע פֿארו זיים פֿון אויבן קלוגד: „זעהסט דעו נישט, או דא איז וואסער! מ'דארף גייהן אויבער'ן ברוק". — דו ברוק איז א רייהע פֿאסען צווישען דו רויטע קעכטעלעך פֿון בויארען. — דו מאמע גייהט פֿערבי און דערט אויס אפֿילו נישט. ער איז אויסער זיך, פֿונקט ווי א דראמאטישער אויסאר, וואס זעהט דאס פֿובליקום שמועסען בשעת דער פֿארשטעלונג פֿון זיין שטיק.

א מענש שפעטער קלערט ער שוין נישט וועגען דעם. דער בויאר איז שוין נישט קיין ים: ער לויגט דעהויף, אויסגעצויגען ווי לאנג ער איז, דאס קען אויפֿן שטיוון. זיצט גייזאנגען פֿון אויגענער קאמפאוי־צוע און זויגט ערנסט דעם גרויסען פֿונגער, אז דו שפּיעלסט לויפֿט אויס אויבערן מויל. ער איז פֿערטוועפֿט און בעמראכטען א שפּאלט צווישען דו ריעלען. דו לויגען פֿון דו קעסטעלעך טוט דו קרומע עקען אויפֿן בוידען מאכען העווית פֿונקט ווי געזונכטער. די אויבעמערקבארע לאך וואקסט, זי ווערט א מהאל; אריים זיצען בערג. משה רבינו'ס א קוהעלע בעווענט זיך: זי איז גרויס ווי אן עלפֿאנט. א דונער זאל פֿאלען, וועט דאס קונד נישט דערהערען.

קיינער בעשעפֿטונט זיך נישט מיט איהם. ער בעהארף נישט קיי־נעם. ער קאן זיך אפֿילו בעגעהן אהן דו שטרויעגע שופֿען און אהן דו הינהלען איז דו שפּאלטען פֿון בוידען מיט זייערע פֿאמאסטושע חיות. זיצן קערפֿער גענוגט איהם. וואס פֿאר א קוואל פֿון פֿערווונדערונג! שטוי־דען פֿערבייגעגט ער און בעמראכטען זיצען נעגעל און לאכט דערבי אויפֿן קול. זיי בעזיצען אלע פֿערשוידענע פֿנימ'ער און זיצען עהנליך צו דו כיעגשטען, וואס ער קען. ער לאזט זיי שמועסען מיטאונאנדער, און כאי־צען, אדער זיך שלאפֿען. — הינטם דער אויבערגעגר מויל פֿון קערפֿער!... ער זעצט פֿאדט צו פֿארשטעו אליין, וואס ער פֿערמאגט. וואס פֿאר ער־שטונליכע זאכען! צווישען זיי גאנץ מערקווירדיגע. ער פֿערטועפֿט זיך

מאגען זיי מאכען אן'אויסנאהם פון דער רעגעל; אוי אין זען אויגער= שפיל:כען צומרוי דערגעהט ער אזוי ווייט, אז ער פאנגט פיש אין גאס מיט א בעסמ דורך א שפאלט אין דער פלעכענער רינע. פון צייט צו צייט צוהט ער דעם בעסמ ארויס, גוואלדיג אויפגעריגט, דאן ער שמעלט זיך פאר, אז דאס מאל איז דער שמרוק געווען פיעל שווערער אין אט= אט שלעפט ער ארויס אן'אוצר, פונקט ווי אין א מעשה, וואס דער זיידע האט איהם דערצעהלט.

שמענדיג, בשעת די דאזיגע שפיעלערייען, פלעגט זיך אוהם מרע= פען, אז עס פלעגען אנקומען אויף איהם מינומען פון מערקווירדיגער מרוימערישקייט אוי פאלשמעדיגער פערגעסענהייט. אלין ארום איהם פלעגט דאס פערשווינדען, ער האט מעהר נישט געוואוסט, וואס ער מהוט, אפילו זיך אליין מעהר נישט נעדענקט. דאס פלעגט איהם אנהאפען פלוצלינג. אין גאהן, בעים שמיגען אויף די מרעפ, פלעגט זיך פלוצלינג א פוסטקייט עפענען. עס האט געשיינט, ער מהאכט נישט מעהר וועגען קיין זאך. נאר אז ער פלעגט צו זיך קומען, פלעגט זיך איהם דער קאפ פערדרעהען, וואס ער פלעגט זיך אויפן זעלבען פלאץ, אויף די דונקעלע מרעפ. עס איז געווען וי ער וואלט א גאנין לעבען אבגעלעבט, — אויף דער שמרעקע פון עמליכע שמאפלען.

. . . . . .

אפט פלעגט אוהם דער זיידע מוט זיך נעהמען, בשעת זיינע אהערי= שפאציערען. דער קליינער פלעגט אוהם בייי דער זייט נאכלויפען מוט דראבענע מרוים, האלטענדיג אוהם פאר א האנד. זיי פלעגען גאהן איבער וועגען, דורך צעפאלענהייט פעלדער, וואס האבען געשמעקט אנגענעהם אין שמארק. גרילען האבען געגרילצט. רויזוניג קראהען, אויסגעשמעלט אין פ=אפיל קוואר איבערן וועג, פלעגען זיי בעמראכטען, וי: זיי קומען אי פון וויימען, אוי שווערפעלמיג צוועפלהען, וי: נאר זיי פלעגען זיך דער= נעהנעמען.

דער זיידע האט אונטערגעהוסט. קריסמאף האט גוט פערשטאנען. וואס דאס בעריים. דער אלטער האט גוואלדיג הוסק געהאט א גלעשיכטע צו דערצעהלען; ער האט אבער געוואלט, דאס קינד זאל עס אוהם בע= טען. קריסמאף פלעגט מאקי בעמען. זיי האבען זיך אונם דום אנדערע

אויף, דעם בארג צו שטורמען. איז דאס צוטיגעל בויגזאם, ווערט עס פערוואנדעלט אין א בייטש. קריסטאפ רייט אויף א פערד, שפרינגט אי־בער אפגרונדען. פלötzlich טרעפען, דאס פערד פלעגט זיך אויסגלימשען: איז דער קאוואלער נעבעך מיעה אין א גראבען געלעגען אין בחרפתו בע־מראכט זיבעך פערשמוציגטע העגד און צעדראפעטע קנוט. איז דאס שטע־קעלע קלוגן, ווערט קריסטאפ דער שעף פון אנ'ארקעסטער; ער איז דער שעף אין ער איז דער ארקעסטער; ער דירעזשורט אין ער זונגט; אין אמעגדע פערבויגט ער זיך פאר די שמרויכען, ווען זיבערע קלוגע גרינע קעפלעך ווערען פון ווינד בעוועגט.

ער איז אויך א כישוף־מאכער. ער גיהט מיט גרויסע שריט אי־בער דו פעלדער, קוקט אין הימעל ארבן אין מאכט מיט די הענד. ער בעפעהלט די וואלקען ער ווינל, זיי זאלען גיהן רעכטס. נאר זיי גיהען לינקס. זי־הערט ער זיי אין ווידערהאלט זיבן בעפעהל. ער שפירט זיי נאך מיט א ווינקעל פון אנ'אוג, מיט הארץ־קלאפענוש, צו זיהען, צי איז נישטא צוויישען זיי חאטש אין קלוג וואלקענדעל, ווען זאל איהם פאל־גען; נאר זיי לויפען זיך ווייטער גאנץ רויהיג לינקס־צו. דאן טופעט ער מיטן פוס, דראהט זיי מיט זיבן שטאק אין בעפעהלט צארנוג, זיי זאלען לינקס גיהן: אין ווירקליך, ווען מאל פאלגען זיי איהם פאלשטענדיג. ער איז גליקליך אין שפאלין מיט זיבן מאכט. ער בעריהרט די בלומען אין בעפעהלט זיי, זיי זאלען זיך פערוואנדלען אין גאלדענע קאטשען, ווי זיי ווערען פערוואנדעלט אין די מעשיות, ווען מ'האט איהם דערצעהלט; אין חאטש דאס געשיעהט נישט, איז ער דאך אובערצייגט, אז דאס ווערט אונבערוינגט געשעהן, נאר אביסעלע געהולפ. ער זוכט א גרויל אוים, אום דערפון א פערד צו מאכען, ער לעגט אויהר דאס שטעקעלע לעבט אויפן חוקען אין זאגט א שפרוך. דאס ווערעמעל ראטעווירט זיך אין אנטלויפט, פערשטעלט ער עס דעם וועג. אין א פאר מינוט ארום לינגט ער אויסגעצוינגען אויפן בויך, נאהנט צו איהר, אין בעטראכט זי. ער האט שוין פערגעסען, אז ער איז א כישוף־מאכער אין ווילט זיך דער־מיט, ווען ער דרעהט אויבער דאס ארעמע חיה'לע אויפן רוקען אין פלאצט אוים אין געלעכטער, ווי עס צעפעלט אין דרעהט זיך.

עס פאלט איהם אויך אין צוצוביינגען אנ'אלט שנורעל צו זיי צויבער־שטאק, אין ווארפט איהם ארטנס אין מיטן ארבן אין ווארט, א פוש זאל זיך דערין פאנגען. ער ווייס אפילו, אז ס'איז נישט דער שטוי־גער פון פוש אויפצועסען אנ'אלט שנורעל אהן א נאש אין אהן א האא־משיק; ער מיינט אבער, אז אזוי אין אזוינצוג מאל, אין צוליעב איהם.

רינען זונטאג אין דער קירך געזאהן. נאר זען אין דעם אלטען הערצער האבען אנגעקוואלען מים שמאלץ בים הערצהלען די העלדישע מהאטמען, וו מאכט זיי אלטען וואלטען זיי אויסגעפיהרט: דען דער אלטער אין דאם קינד זענען בוידע קומרער געווען, זיי דער אזוי יעמער.

וועגנער ציפרוערדען אין קרוסטאף געווען בשעת דער זוידע האט בים א פאטמוישען מאמענט ארטנגעמוישט אויף זען זונע צוגעפאסמט דרשות, וואס ער האט אזוי שמארק גהאלטען זון זיי. דאס זענען געווען מארשאלישע בעטראכטונגען, וואס גהוהנלוך דערפיהרען זיי צו שפעם א שהרלוכען נעדאנק, וואס אין אבער שוין אבוסעל בעקאנט, וו אנ'ערך: „וווכטים אין בעסער וו העפטונקטים", — ארער: „עהרע אין מיטערשער וו דאם לעבען", — ארער: „עם אין בעסער צו זען גוט אין דער שלעכט"; — נוטש מעהר, וואס זונע בעטראכטונגען זענען פוע פערפלאנמערמער גהוהן. דער זוידע האט נוטש מורא גהאט פאר דער קרוסוק פון זען יונגען פובלוקום אין זוך אוועקגעלאזט. דרשה'נגען מים זען נאבערר גהוהנלוכער בעגעסטערונג; ער האט נוטש מורא גהאט צו וועדערהאלטן די: זעלבע אויסדרוקען, נוטש צו פערענדיגען דו פחאזען, אין בשעת ער האט זוך פערפלאנמערט אין כאמע מימען שמוקם — אפילו צו זאגען וואס ס'אין אוהם נאר אויפן קאפ ארויף, אפו צו פערשמאפען די לעבער אין זען נעדאנק; אין אוי זונע וועדשער א גרעסערע כראפט צו גהבען, פלעגט ער זיי בעמאנען מים זשעסטען, וואס האבען נראד גהאט א פערקהרטען מיין. דער קלוינער פלעגט זוך אוהם צו הערצן מים מוטפען רעסטקם; אין פלעגט זוך בשעת מעשה פראכטען, אז דער זוידע רעדט זעהר שנעל, נאר אבוסעל לאנגוויליג.

בוידע האבען זיי ליעב גהאט צוזאמקהרען צו יעמער וואונדערבארער לעגענדע וועגען זשענעריישען קארניקאנער, וואס האט אוראפע אינגעמומעו. דער זוידע האט אוהם געקענט. ער האט זוך גמוזע גענוג אוהם שלאנען. נאר ער האט פערשטאנען אבצוישאצען די גרויסקיט פון זונע נעגנער; צוואנציג מאל האט ער עם געזאגט: ער וואלט זוך גלאזט א האנד ארויסנעהמען, אז אזא מענש זאל געפוירען וועדען אויף דער זער זעט פון רהיין. נאר דער שוקזאל האט עם אנדערש גוואלט: ער האט אוהם פערגעמערט אוז דאך האט ער אוהם גלשלאגען, — דאם הויסט, עם האט שוין גהאלטען דרבי, אז ער האט אוהם שויער-שוער גלשלאגען. נאר וו נאפאלעאן אין גענוג שוין בלויז צהן מיל ווים אין וו: זיי זענען אוהם אקענגען: נעגאנגען, האט פלויצלינג א פאנוק די קלוינע מהנה אין א וואלד צעשפרונט, אין יעדער אינער אין אנכלאפען שרי-

פֿערשטאַנען. דער אלטער האט זיך אויסגעשלאָפֿן גוואַלדיג לויפּ געהאַט; אזן כ'אין פֿאר אים א פֿערגנוגן נעווען צו געפֿונען אין אים א בעקומען פּובליקום. ער האט לויפּ געהאט צו דערצעהלען עפּיזאָדעס פֿון זיין אויפֿגעפֿם לעבען, אדער א געשיכטע פֿון פֿאַרצטויגן אזן הינטטויעל־מויג גרויסע מעשׂיות. זיין שטום פֿלעגט דאַן ווערען פּאטעטיש אזן רויה־רשנד; זי פֿלעגט צוטעדן פֿון א קונדערשׂען פֿערגנוגן, ווען ער האט זיך בעמיהט צו דערשמוקען. ס'האט זיך געפֿוהלט, אַז ער איז שׂנטציקט זיך אליין צוצוהערען. צום אונגליק פֿלעגט אוהם בשעת'ן ווערן ווער־טער אויספֿאַהלען. דאם איז געווען א צרה, צו ווען ער איז שוין גע־ווהנט געווען, דען עס פֿלעגט זיך וויטערהאלטן אזוי אפֿט, וו: אפֿט ער פֿלעגט זיך חאפּען שׂען צו רעדען. אזן אזוי וו: נאך יעהער פּראבע פֿלעגט ער עס פֿערגעסען, אזן אוהם קונמאל נוישט אנגעפֿאַלען זיך אנצוהערען אזן פֿאַרוואַכטונער צו זיין.

ער פֿלעגט רעדען ווען רעגולוס, ווען ארמוגיוס, ווען די לומצאווער שוסטר, ווען קערנער אזן ווען פֿרויהרוך שמאבסן, דער זעלבער, ווען האט געוואלט הרשׂען דעם קוזער נאפּאלעאן. זיין פּנים האט געשפּראהלט בשעת ער פֿלעגט שילדערן שמרוכעס פֿון אונערהער־טער העלדישקייט. ער פֿלעגט די הינטפּארוישע ווערטער ארויסזאגען מיט אזא פֿייערלוכן מאן, אז עס פֿלעגט אינמענליך ווערען אוהם צו פֿער־שׂמעהן; אזן ער האט עס געהאלטען פֿאר א גרויסע קונסט צו לאזען שׂמאכען דעם צוהערער בשעת די ערשטע־רדע מאמענטען: ער פֿלעגט זיך אבשטעלען, זיך פֿערמאיגן אט־אט צום דערשׂטויסן ווערען, זיך רוישיג די נאז אויסשנויצען; אזן זיין האריז פֿלעגט אנקוועלען, בשעת דער קלוינער פֿלעגט מיט א שׂטום, פֿון אונגעדולד פֿערשטויסן, זיך בע־טען: „נו, אזן דערנאך, זמדע?“

א מאג איז געקומען, בשעת קרוסמאס איז שוין גרויסער גע־ווען. ווען ער האט דעם זמדעגס פֿארטעל בעגרויפֿען; אזן דאן האט ער זיך אויס השׂעת פֿארגעסען צו מאכען א גלעטגולטונג מוענג בני דער פֿארטעצונג פֿון דער געשיכטע: דאם האט דעם ארמען אלטען שמארק פֿאַהדראסען. — פֿארלויפֿג אבער געפֿונט ער זיך נאך געגלזיך אונם דערצעהלערס מאכט. זיין בלוט קאפּט שמארקער בני די דראמאטישע שׂטעלען, ער ווינם אפֿילו נוישט גאנץ געווי ווען ער האנדלט זיך, נוישט ווא, נוישט ווען די האזונג גרויסע שהאטען האבען פֿא־טמרט, צו האט דער זמדע געקומען ארמוגיוסן, אזן צו איז רעגולום נוישט נעווען, — ווינם איין גאט פֿאַדוואס? — עטיין, ווען ער האט אוהם פֿא־

מען, וואס האט אויך א שפאציר געמאכט. דאן פלעגט ער זיך אבוישטע=
לען, זיך מיעף פערפוינען און פערשוועדען שפרוכען פון ערנסט=דינג =
דער העפליכקייט. האס קינד פלעגט דערבי רוים ווערען, גוישט פער =
שטעהעריג פארוואס. נאר דער זינדע האט מיעף אין הארצען געהאט
דעספעקט פאר אטנגעפעסטיגטע מאכט=האבער, פאר „אויפגעקומענע"
פערזאנען; און ס'איז מעגליך, אז די העלדען, וואס ער האט זייער גע =
שיכטע דערצעהלט, האבט ער אזוי גלאיבבט בלוין דערפאר, ווייל ער האט
אין זיך געזוהן בעסער אויפגעקומענע מענשען און העכערע פון אונטערע

אז עס פלעגט נאכט הויז ווערען, פלעגט דער אלטער קראפט זיך צוזעצען אונטער א בוים, וואו ער פלעגט מאקי באלד א דרעמעל חאפען. דאן פלעגט קריסטאף זיך נעבען איהם זעלבען, אויף א הויפען אנגעווא=
קענע שטיינער, אויף א בערגעל זאמד, אדער אויף עפעס אנדער
מישוגה'דינגען און נישט בעקוועמען געזעסן; און פלעגט מרוימלען די קלוי=
גע פיסלעך, זינגענדיג דערבי און מרוימענדיג. אדער ער פלעגט זיך
אויבן רוקען לענגען און זיך צוקוקען, ווי די וואלקען לויפען: ווי האבען
אויכנעזעהן ווי אסקעס, ווי ריזעלן, ווי היס, ווי אלטע ווענבער, ווי אונגע =
הויערע לאנדשאפטען. ער האט מיט זיי שטילערהייט געשמועסט; ער
דאט זיך אינטערעסירט מיט'ן קלייגעם וואלקענרעל, וואס דער גרויסער
האט זיך גלאזט איהם אנצוטשלינגען; ער האט זיך געשראקען פאר
יענע וואלקען, וואס זענען זעהר שווארץ געווען, כמעט בלוי, אדער וואס
יענען זעהר שנעל גלאפען. עס האט זיך איהם געדוכט, אז זיי פערוואנדע=
מען א גוואלדיגען פלאץ אין לעבען; און ער איז עהשטוינט געווען, וואס
נישט דער זינדע, נישט די מאמע לעזען הערוים קיין אפט נישט. האס
זענען שרעקליכע בעשעפענישען, און מאמער וועלען זיי חליפה ווערען
שלעכטס מהון? צום גליק זענען זיי פערבי, גומטומיגע, א ביסעל
מישוגה'דינע, און זיך נישט אבגעשמעלט. סוף כל סוף האט זיך דעם
קינד דער קאפ פערדרעהט פון צופיעל אינפארמעשען זיך אין די וואלקען
און ער האט אנגעהויבען מרוימלען מיט די פים און מיט די הענד, ווי
אט=אט פאלט ער אין הימעל ארין. די וויהסם האבען בני איהם אנגע =
הויבען פינטלעך, ער איז שלעפערייג געוואהרען... שא שמיל... די בלעטער
כשוועגען זיך לעכט און ציטערען געגען דער זון, א לייכטער דאמפף
נעהם דעם דרך אין דער לופט, אונטנמשלאסטע פליענען וואלקען זיך און
זימעלן רוישיג ווי אבאדגעל; די גראז=שפרינגער, שבור פון זומער, שרי=
ען מיט א שארפער פרעדינקניס: אלץ ווערט ענטשווינגען... אומעטער דער
ווערבונג פון וואלד ווערט זיך דער געשרי: פון גרינשפעכט מיט צוויבער=

ענדיג: „מיר זענען פֿערראטען!“ אומזוסט, האט דער זיידע דערצעהלט, האט ער זיך בעמיהט צוריק צוגיפֿצוואמלען די אנשלויפֿענדע. ער האט זיך גשווארפֿן פֿאר זיי, נעדראהט אוז גשוויגן: ער איז מוסגערוסען גשווארען מיט זייער שפראך אוז צומארגנס האט ער זיך דערזעהן אויף א ערשטויגלוכער שטרעקע ערווועטערט פֿונם שלאכטפֿעלד, — אזוי האט ער גשמלויך אנגעהויבן דעם פֿלאץ פֿון דער קאטאסטראפֿע. — נאר קרום= מאף פֿלענט אונגעריהרט זיך מאהנען די גרויסע מהאמען פֿונם העלד; אוז עס איז נשווען אוז התפעלות צו הערען די דאזוגע וואונדערבארע מערשען אויבער דער וועלט. ער האט איהם גשוואהן בעגלוט פֿון אנצעה= לונג פֿעלקער, וואס ליעבען=אויפשרטען האבען זיך פֿון זוועלט הער= צער ארויסגערוסען אוז וואס אוין זשעסט זענער האט זיי וויי אוז ווי= כער גשוואהרפֿן גשרעכן, וואס האט שטענדיג געהאלטען אוז אוין אנ= אנמלויפֿן. דאס איז גשווען א פֿעננשוטע. דער זיידע פֿלענט אבוסל אויבערטרייבן, כדי די גשלוכמע צו פֿערשטענקערן. לויטן זיידענס ווערטער האט נאפאלעאן גהאט אינגענומען שפאניין אוז כמעט ענגלאנד, וואס דער זיידע האט פֿריזענלוך פֿונר גהאט.

עם פֿלענט מרשפֿן. צו דער אלטער קראפֿט האט יענע שנטוון= אסטושע שהצעהלונגען רודכגעמושט מיט צארנונג וועהרונגען אויפֿן אר= רעם פֿון זיין העלפֿ. אוז איהם האט דער פאטריאט ערוואכט, אוז פֿילטכט גיכער בים מאמענט פֿון קוזערם אונגלוק, וויי בשעת דער שלאכט בי= יענא. ער פֿלענט זיך אלוין אויבערריסן, אוים צים מיך-צו א פֿויסט צו ווינען, א שפיי טהון מיט פֿעראכטונג אוז אויסשפריען אויפלע זידלערין, — צו קוין אנדערע האט ער זיך נישט ערניהרוגט. — ער פֿלענט איהם רופֿן: אויסוואורף, בלוטדורשטיגע חיה, מענש אהן מארא. אוז אויב דאס חאזיגע ארט רעדען האט דעם צוועק גהאט אינם קוקם מוח צו פֿערפֿעסטיגען דעם זין פֿאר גערעכטיגקייט, מוז מען מודה זיין, אז ער האט זיין צוועק נישט הערגריכט; דען די קינדערשע לאניק האט דרייסט גשוואגט אזא אויספֿיהרונג צו מאכען: „אויב אזא גרויסער מענש ווי אט דער האט קיין מארא נישט גהאט, איז דאך די מארא מסתמא נישט אזא ווילטיגער עניז, אוז דער עיקר איז, א גרויסער מענש צו זיין“. נאר דעם אלטען איז גאר נישט אינגעפֿאלען חושד צו זיין די גערענקען, וואס זענען איהם בי דער זייט גאנגען.

דאן פֿלענט זיי בוידיג אנטשווינגען ווערען, ארומקלערענדיג, ישרשה אויף זיין שטוויגער, די דאזיגע וואונדערפארע גשישכטען; — אמאל אבער פֿלענט דער זיידע אויפֿן וועג בשגשגענען איינעם פֿון זיינע אדעליגע קליע=

וואס האט זיך אונטען געבילדעט, האט ער נעהאלטען, אז ער האט זיך מאג נישט אומזוסט פערלארען.

מאנכמאל פלעגט מען אויפן ברוסטען וועג מחעפען א פויער אין זיין וועגעלע. ער האט זיך מיטן זונדען געקענט. פלעגט מען אויפשטיגען צוגאויהם. דאן איז נעווען א גוטער אויף דער וועלט. חאם פערד איז שנעל געפלויגען אוז קריסטאף האט גענאכט פאר שמחה, א חוץ וועז עס פלעגט אויסקומען צו טרעפען זיך מיט אנדערע שפאציערער: דאן פלעגט ער בעקומען אן'ערנסטע אוז פרעצע מיענע, ווי אויבן, וואס איז נעווענהנט ארומצורינגען איז א קאראטע; זיין האלץ אבער איז פער= פלוצט נעווען פון שמאלץ. דער זונדע אוז דער פויער פלעגען שמועסען אוז אויף איהם קיין אכט נישט לעגען. אינגעדרוקט צווישען זונערע קניע, צוגעקוועטשט פון זונערע היפטען, קוים זיצענדיג אוז נאנץ אפט איבער= הויפט נישט זיצענדיג, איז ער נעווען פאלשטענדיג גליקליך; ער האט נאנץ הויך נערעדט אוז זיך וועגען א ענטפער נישט נעקימערט. ער האט זיך צוגעקוקט, ווי האם פערד בעוועגט מיט די אויערען. וואס פאר משונה'דיגע בעשעפענישלעך די דאזיגע אויערען זענען! זיי נעהען אויף אלע זיטען, אויף רעכטס, אויף לינקס, רוקען זיך ארויס פארוואנדטס, פלאטען אין א זיטס, דרעהען זיך אוים אויף היגטען, אזוי לעכערליך, אז ער פלעגט פלאצען פאר גלעטמער. ער האט נעצוהפט דעם זונדען, בדי איהם דערויף אויפמערקזאם וצו מאכען. נאר דער זונדע האט זיך דער= מיט נישט אינטערעסיערט. ער האט קריסטאפן אפגענשטיסען אוז גע= זאגט, ער זאל איהם צוריק לאזען. קריסטאף האט זיך פערטראכט: ער האט נעקלערט, אז בשעת מ'איז א גרויסער, וואוהנערט מען זיך אויף קיין זאך נישט, מ'איז שטארק, מ'ווינט אלץ. פלעגט ער זיך אויך בעמי= הען א גרויסער צו זיין, צו בעהאלטען זיין גינגעריגקייט, אויסצוזוהן פלומהשט גלייכגילטיג.

ער איז אנטשלוסיגען נעווארען. דאס קויקערן=זיך פון וועגעלע האט איהם אינגעשטיפט. די גלעקלעך בים פערד האבען ארומגעטאנצט. דינג, דינג, דאנג, דינג. מוזיקאלישע קלאנגען האבען אין דער לופט ערוואכט; זיי האבען ארום די זילבערנע גלעקלעך געפלאשטערט, ווי א מחנה בייהנען; זיי האבען זיך פרעהליך נעווייגט לויטן ריטם פון וועגעלע; ס'איז נעווען א אונטערשעפליכער קוואל פון נעזאנגען: אוינט איז אין אנדערן ארויסגע= פלאלען. קריסטאפן זאגען זיי פארגעקומען גרויסארטיג. צוויישען זיי איז נעווען בעזונדערס אוינע, וואס האט זיך איהם אויסגעוויזען אזוי שען, אז ער האט נעוואלט דערויף דעם זונדען אויפמערקזאם מאכען. ער האט

האַפֿטן קלאַנגען. פֿון ווינטן, פֿון מהאל, דערמראָגט זיך די שמים פֿון א פֿויער, וואס שרייט אויף די אקסען; די קאפּיטע פֿון א פֿעלד העלפֿט זיך איבערן ווינטן וועג. קריסטאפֿ אויגען פֿערמאַכן זיך. נעבן איהם שפּאַנט א מוראַשקע אויף א פֿערדאַרפֿט צוויגל, וואס ליגט קווער אי = בער א שפּאַרן. ער פֿערליערט האם בעוואוסטזין... יאהרהונדערטער זען = גען פֿערבי. ער כאפּט זיך אויף. די מוראַשקע האט נאך נישט פֿערגע = דיגט האם צוויגל אריבערגעהן.

מיינמאל שלאפֿט דער ווידע צו לאנג; זען געזיכט ווערט ער = שמארט, די לאנגע נאז ווערט נאך לענגער, דאם מויל ווערט ברייט אפֿען. קריסטאפֿ קוקט איהם אונרוהיג אן. אוי שרעקט זיך צו זעהן, ווי זען קאפּ ווערט בימלעכווייז פֿעהוואנדעלט אין א פֿאנטאסטישע פֿארם. דאן פֿלעגט ער נאנץ הויך זינגען, כדי איהם אויפצוועקען, ארבער ער פֿלעגט זיך זעהר רוישיג אראבקוקלען פֿון זען בערגל שמוגער. אוינמאל איז איהם אינגעפֿאלען צו ווארפֿען דעם ווידען אין פּנים ארבן עמליכע דער = גער=נאדלען אוי איהם אינערהאלב, אז זי זענען אלוין פֿון בוים אראב = געפֿאלען. דער אלטער האט גענלויבט, אוי קריסטאפֿ האט אין די פֿויס מען געלאפֿט. צום אונגליק אבער איז איהם אינגעפֿאלען חאם צו ווי = דערהאלטן; אוי פּונקט אין דער סעקונדע, ווי ער האט די האנד אויפֿגע = הויבען, האט ער דערזעהן, ווי דעם ווידען אויגען קוקען אויף איהם. אוי איז דאם נשוועז א מיאוסע געשיכטע: דער אלטער איז געווען פֿע = ערליך אוי נישט עהלויבט צו שפּאסען בשעת מען האט געהארפֿט פֿאר איהם דרך=ארץ האבען; העכער א וואך זענען זי קאלט געבליעבען צו = אונאנדער.

וואס ערגער דער ווע איז געווען, אלץ מעהר איז ער קריסטאפֿן געפֿעלען. דער פֿלאץ פֿון יעדען שמוין האט פֿאר איהם א זין געהאט; ער האט זי אלע געקענט. די שפּורען אין דער ערד, וואס בלעטכען ווען דער פֿאהרען דורך, האבען זיך איהם פֿארגעשטעלט ווי א געאגראפֿיש געשעהענים, כמעט פֿון אזא בערגטופֿגל, ווי די בילדונג פֿון די מוינוס = בערג. ער האט אויפֿן קאפּ געהאט די מאפּע פֿון אלע לעכער אוי בערג = לעך אין דער גאנצער נעגענד, וואס האט זיך געצויגען צווישן מילאמעטער ארום זען שמוב. אוי דעריבער אז ער פֿלעגט עפּעס ענדערן אין דער פֿערשטעלטער ארדנונג אין די שלאכט, פֿלעגט ער זיך פֿארקומען נישט ווייניגער ווי כמיג ווי אן'אינוישניער מיט א גאנצען שמאט ער = בויטער; אוי אז ער האט מיט דער פּיאטע אראבגעקוועטשט דעם טרע = קענעם שפּיץ פֿון א שטיס ערד אוי דערמיט פֿערשאטען האם גריבעל,

עפֿמער ווי אלץ האבען זיי איבערהויפט נישט נשהאפט קיין האס, נישט קיין מיגדסמף לעדענשאפֿט: זיי האבען נערעדט פֿון גלעטגילמיגע זאכען, זיך נעריסען אויף די העלזער, בלויז אויס פֿערהנויגען צו שרייען, ווי רער שמויגער איז בעים המון. נאר קריסטאף, וואס האט זיי ער שמועס נישט פֿערשטאנען, האט בלויז נעהערט די אויסברוכען פֿון זיי ער שטימען, נעמישט זיי ערשרעקימע נעזיכמס־צוגען און אין אנגסט נעמראכט: „ווי בין ער זשהט אוים! זיי האבען זיך זיכער פֿיינד. ווי ער רערהט מיט די אויגען! ווי ער רייסט אויף דאס מויל! ער האט מיר די נאז בעשפיגען אין זיין ווילדען צאָרן. נאט מענער! ער ויל דעם זיי־רען הרג'ענען...“

דאס ווענעלע האט זיך אבנענשטעלט. דער פֿויער האט נעזאגט: „אט זענט איהר ענדליך נעקומען צו פֿאהרען“. בייזדע שטערפליכע שלטאים האבען זיך די העער נערריסט. דער זיי־רע איז צוערשט אראב. דער פֿויער האט איהם דאס קלייד יונגעל אראבערלאנגט. א קלאפ מיטן בייטש איבערן קאָפ. האס ווענעלע ערווייטערט זיך: און מ'איז ווידער בייס אנענאנג פֿון קלוינעם אינענהויפלטען ווינ, נאהנט צום דהיין. די זון לאזט זיך אראב אין די פֿעלהער. דער שטענ שלעגעלט זיך כמעט פֿאזע דעם זאמר פֿון ווסערן. דער הויכער ווינכער נראז קנייטשט זיך אונטער די שרים אנן מיט א נערוש. די אלכֿעם בויגען זיך איבערן מיך, ביז דער העלפֿט אין ווסער נעפאדען. חמרים פֿליענעלעך מאנצען ארום. א שיפֿעל נעהט נעריושלאז פֿארבי, נעמראגען פֿון פֿריעדליכען שטראם מיט פרייטע שריט. די ווענען זוינען די צוויינען פֿון די ווארבעם מיט א שוואכען ליפֿען־נעריוש. דער ליכטשטנן איז שוואך און פֿערנאכט־ליך, די לופֿט איז פֿריש, דער מיך זיכבארגרוי. מען קומט ווידער א הינם, און די גרילען זינגען. און פֿון שווענ־צו שמויכעלט דער מאמען מיטער נעשויכט...

אה, זיסע ערינערונגען, נעבענשטע פֿארשטעלונגען, וואס ווענען, ווי א הארמאנישער פֿליענעל־נעריוש, אין פֿארלוסט פֿון נאנצען לעבען זומען!... די רענען, וואס כען מאכט שפּעטער, די נרויסע שטערס, די רוישיגע ימ'ען, די מרוימערישע לאנדשאפֿטען, די נעליעבטע נעשטאל־טען, קריצען זיך נישט אנן אין דער נשמה מיט אזא אונפֿערנעסליכער נעוואלט ווי די האזיגע קינדער־שפּאציערען, אדער ווי דער אננפֿא־כער ווינטל פֿון נארטען, וואס ווערט טאג־טעגליך נעזוהען דורכן פֿענס־טער, דורכן דאמפף־נעבעל, וואס עס מאכט אויף דער שויב דאס קלינג־

עס הויך געזונגען. קיינער האט דערוויף קיין אכט נישט געגעבען. ער האט עס וויעדער אנגעהויבען, נאך מיט א העכערן טאן, — דערנאך נאך א מאל, שוין גאר הויך, — ביז ער אלטער ווי אן אלטער האט זיך אויף איהם צעבויזערט: „אבער שוועג שוין אמעדע! מאכסט דאך מיר א לאך אין קאפ מיט זיין מרומיטערן!“ — דאס האט איהם אבהענדיג גענומען; ער איז רוים געווארען ביז איבער דער נאז און איז שטיל גע= ווארען, פערניכטעט. ער האט זיך געשטראפט מיט זיין פערראכטונג, אט די בוידע אלטע איידיאטען, וואס פערשטעהען נישט, ווי ערהאבען זיין געזאנג איז געווען, א געזאנג, וואס עפענט די הימלען! זיך זענען איהם פארגעקומען אונגעהויער מיאוס, מיט זויער שוין אכט טאג נישט גע= נאלטער באהר; און ס'האט זיך געפיהלט א שלעכטער ריח פון זיך.

ער האט זיך גשמריוסט צוקוקענדיג זיך צום פערחם שאמען. ווייט דער א מאל א ערשטוינליכער ספעקטאקל. אט די דאזיגע שוואהצע חיה לויפט לענג=אויס דעם וועג ליעגענדיג אויף א זייט. פאחנאכטציט שפרייט זי זיך אויס ביז אויף א מיל פון פעלד; כעגעגענט מען א סמאג הון, קרייעכט דער קאפ אראפ דערוויף און געפינט זיך צוריק אויף זיין פלאץ, ווי נאר מען איז פערבי; די מאדעך איז אויסגעצויגען ווי א צשפלאצטער באלאן; די אויערן גרוים און צוגעשפיצט ווי ווען סקאג ליכט. איז עס ווירקליך א שאמען, אדער איז עס א בעשעפענישׂ? קריס= מאף וואלט זיך נישט גשוואלט מרעפען מיט איהר אונטער אלזון. ער וואלט איהר נישט נאכגעלאפען, ווי ער פלעגט נאכלויפען דעם זוידענם שאמען, פרי איהם אויפן קאפ צו געהן און מיט די פיס דערוויף מרעטען. — די שאמען פון די כוימער, בשעת די זון זעצט זיך, זענען אויך נשוועז אנ'ענין צו בעמהאכטען. זיי האבען געבילדעט מחיצות קווער איבערן וועג. זיי האבען אויסגעזעהן ווי מרויערינג און לעבערליכע נעשפענסטער, וואס האבען נערעדט: „גשהט נישט צו ווייט“; און די סקריפענדע אק= סען און די קאפיטעס פון פערד האבען וויערדהאלט: „נישט צו ווייט!“

דער וזוידע און דער פויער האבען, נישט מיער ווערדוג, פארט= נעזעצט זויערע אונגעדולדיג פלוידערניען. אפט האבען זיי נערעדט נאנץ הויך, בעשטארעם בשעת מען האט נערעדט פון ארטיגע אנגעלעגהי= טען און אנגעשוועמטע אינטערעסען. חאט קיינד האט אויפגעהערט מרויטען און זיי צוגעקוקט אונרוהיג. עס האט זיך איהם כערוגט, אז זיי בויזערן זיך אונטער אויפן אנדערן, און האט מורא נעהאט, זיי זאלען זיך נישט צעשטאכען. נעווען איז עס פונקט פארקעהרט, דרוקא בשעת זיי זענען בוידע נשוועז אטנשטימיג אין א נעמוטנזאמער שטאה. נאר

ער חריקט זי נאך שטאַרקער. ווי ליעב ער האָט זי! ווי ליעב שׂרה ראָט אַלץ! אַלץ מענשען, אַלץ זאַכען! אַלץ איז גוט, אַלץ איז שׂען... ער שלאָפט אײַן. די נרויל זינגט אין קוימען. דאָס זוּנדעגם געשיכטען, די העלדישע געשטאַלטען שוועבען ארום אין דער גליקליכער נאַכט... א העלד זײַן ווי זוּי!... יאָ, ער ווּעט זײַן!... ער איז... אָח! ווי גוט עס איז צו לעבען!...

וואָס פֿאַר אַנ'איבערפֿלוס פֿון קראַפֿט, פֿון פֿרײַד, פֿון שׂטאַלץ עס איז פֿאַרהאַן אין אים ירעם קלוּגעם קערפּער! וואָס פֿאַר אַנ'איבערפֿלוס פֿון ענערגיע! זײַן קערפּער אוּן זײַן גײַסט זענען שׂטענדיג אין בשׂותּ = גונג, נעמראָגען אין א קאַראַהאַר, בײַ דעם אָטעם צו פֿערליערען. ווי א קלוּגן סאַלאַמאַנדער מאַנצט ער טאָג אוּן נאַכט אין פֿלאַמען. א ענטוּ = זיאַזם, וואָס קוּמט זאָך שוואַכט איהם נישט אָב אוּן אַלץ ערנעהרט איהם. א פֿיעבערהאַפֿטער מרוּם, א שפּריצענדער קוואַל, אַנ'אוֹצער פֿון אוֹנער = שׂעפֿליכער האַפֿנונג, א לאַכען, א זינגען, אַנ'אוֹבינגע שׂכרות. חאָס לע = בען האָט איהם נאָך נישט נעשׂענדיגט; ער רײַסט זיך צו ישׂרשׂר מינאָט פֿרײַ אַרוים. ער שוויסט אין דער אוּנענדלי־קײַט. ווי נליקליך ער איז! ווי נעשׂאַפֿען ער איז, נליקליך צו זײַן! נישטא איז איהם עפּעם, וואָס זאָל אין נליק נישט נלוּסבען, וואָס זאָל זיך נישט רײַסען דערצו מיט אַלע זינען קלוּנע לײַכענשאַפֿטליכע קרעפֿטען!

האָס לעבען ווּעט זיך נוצר אינגיכען א נעהם מהוּן, איהם קליגשה צו מאַכען.

צוגעהעפטן מיטלשע פונם פראנק-און-פרייען קינד...

און אם איז עס אוועג אין דער גשלאסענער שטוב. די שמוב... א רעמונגס-פלאץ נעגען אלץ וואס שרעקט: דער שאטען, די נאכט, די מורא, די אונבעקאנטע זאכען. קיין פיינדליכע זאך קאן דא נישט די שוועל אריבער... דאס פיער פלאקערט. א גשבראכענע גאנז דרעהט זיך ווינד אויפן שפיעז. א גשמאקער ריח פון שמאלץ און פון פלייש וואס בראט זיך פיסט שמעקענדיג אן דאס צימער. די פרוי פון עסען, אג'= אונפערטגלעכלעך גליק, א רעליגיעזער עגטוזיאזם, דאס טופען מיט די פים פאר שמחה! דער קערפער ווערט ערשטארט אין דער אנגענעהמער וואשמקיים, נאך דער נאנצער מיה פון טאג און טומעל פון די הויזישע שטימען. די פארהונגג בחענגט איהם ארעכן אין א עקסטאזי, וואו די נעזונדסטער, די שטארקסטע, די פלאמענדסטע, וואס מאנצען מיט א רעגען פון שטערקן אין שוואכצוגען, אלץ בעקומט א פרוידיג און צופרי= דענהייט אויסזעהן. קריסטאף שפארט זיך בפאק אן מעלצר אן, אום בעסער דאס דאוגע נאנצע גליק צו געניעסען...

ער ליגט אין זיך ווארעמען בעטלע. ווי אזוי איז ער נעקומען אהין? די אנגענעהמע מיעדקייט דערהרויקט איהם. דאס זומען פון די שטימען אין צימער און די פארשטעלונגען פון מאג מישען זיך אויס אין זיך מוה. דער מאטע נעהמט זיך ווידער; די שארפע און זיסע קלאנגען קלצנען זיך אין דער נאכט. נאר דאס העלסטע גליק איז בשעת די מאמע נעהט צו, בשעת זי נעהמט אן דעם שלעפריגען קריסטאף בי דער האנד, און נעבוקנען איבער איהם זינגט זי איהם האלב שמיל, לויט זיך ביטע, אג'אלט לידעל, וואס די ווערמער דערפון בעדריטען נאר= נישט. דער מאטע האלט דאס דאוגע וונגען פאר אירריאטיש; נאר קריסטאף קאן זיך נארנישט אנזעטיגען דערמיט. ער האלט דעם אטעם אין; עס וויקט זיך איהם לאכען יגון וויינען; זיך הארץ איז שבור. ער וויים נישט וואו ער איז, דאס הארץ לויפט איהם איבער פאר צערטליך= קייט; ער לעגט ארום זיינע קלוינע העגרטלעך ארום דער מאמע האלס און האלזט זי מיטן נאנצען פח. זי זאגט צוגאיהם לאכענדיג:

— וועסט מיך דאך דערשטיקען.

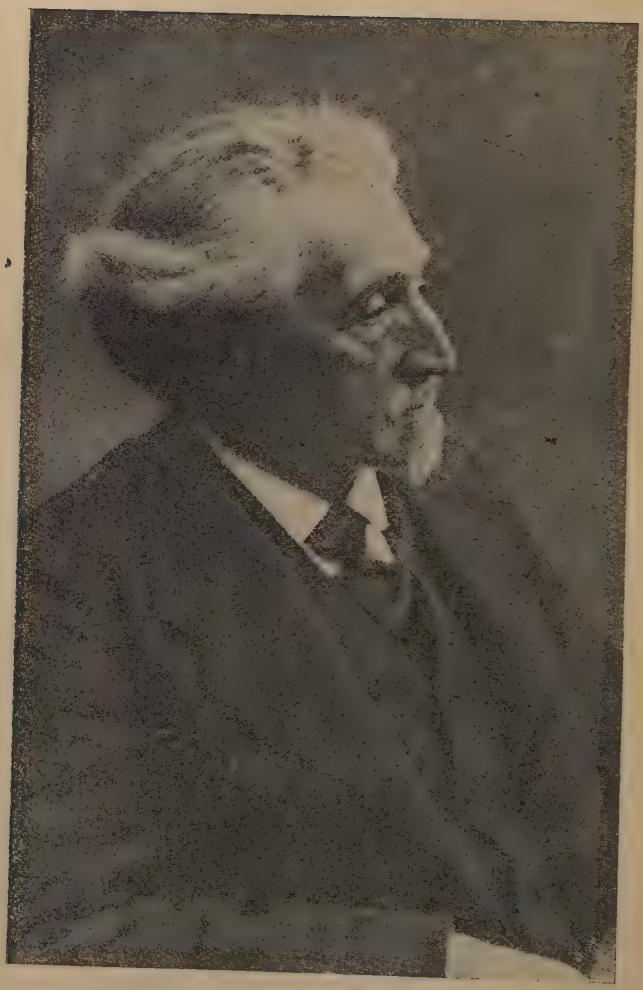

ש. ראַפּאָפּאָרט (ש. אַנ—סקי).

ש. אנ — סקי.

I.

ביאגראפישע נאטיצען.

אנ—סקי ביאגראפֿיע איז נאך פֿארלויפֿיג נישט געשריבענע. מיר בעזיצן בלויז א רשחע אויטאלענע נאטיצען וועגן פֿערשידענע מאמענטן פֿון אנ—סקי לעבען, נאר קיין פֿולשטענדיגע לעבענסבעשרי־בונג. דעם ערשטען פרוב פֿון א־גענוי־ערער אנ—סקי־ביאגראפֿיע האט גע־כאלט ז. רעזען אין דעם 8—7 העפֿט פֿון „לעבען" (ווארשקיע מ. שאלום, ווילנא, דעצעמבער 1920), וואס איז ספעציעל געווידמעט אנ—סקין, נאר אויך זיין נאטיץ האט נאך זעהר פֿיעל בלויזען.

אין דאך, א פֿולשטענדיגע אין אויספֿיהרליכע אנ—סקי־ביאגראפֿיע וואלט געהאט נישט קיין קלוינע בעדייטונג. אנ—סקי איז געווען דער יעני־גער צווישען די אידישע שרייבערשטעלער, וואס האט דורכגעמאכט אין לעבען אין דער ליטעראטור סאמע דעם לענגסטען וועג. א ג־נוי שילדערונג פֿון אלע עמאפֿען פֿון אט דעם וועג וואלט אין פֿיעל הונ־דערטען געווען זעהר אינטערעסאנט אין לעהרריך. פֿילייכט איצט, וען נאך אנ—סקים טויט האבען זיך פֿערמעהרט די נאטיצען אין די מעמואַרען וועג־נען אנ—סקין, גע'שריבען פֿון זיינע פֿריינד אין פֿערעהרער, וועט מעגליך זיין זיי אלע צו סיסטעמאטיזירען אין אויפֿ'ן יסוד פֿון צוגויפֿגעזאמלטע מאטעריאל צוזאמענשטעלען אנ—סקים פֿולשטענדיגע ביאגראפֿיע.

פֿארלויפֿיג, אז מען וויל מעהר וועניגער אפֿשאצען אנ—סקים לעבען אין שאפֿען, מוז מען זיך בענוגענען מיט די הויפּטמשׂשהענישען פֿון זיין לעבען, וויַ מיר געפֿינען זיי אין די אויטאלענע ביאגראפֿישע נאטיצען, פֿון וואנען מיר געהמען ארויס דאס וועזענטליכסטע פֿאר אונזער געגע־נשטאנד.

אין יאהר 1892 קומט אנ—סקי אין קיוו פעטערבורג, וואו ער קומט זיך צוזויף מיט דו „נאראדנויא“ רויזשע שרויפטשטעלער אוו מהויער. נאר צו ענדע פון דעמזעלבען יאהר וואנדערט ער ווימער, פאהרט קיוו פארוס צו בעקענען זיך מיט דו דארטיגע ארבויטער, ארבויט אליין אין פאבריקען, בוי ער ווערט אין יאהר 1894 לאווראוום סטקרעטער אוו אלס אזעלכער זעצט ער פארט זיין רויזשע סעטונגען אין רויסוישע לעבען אוו לימערארטור בוי 1900.

דערווייל אבער, לעבענדיג אין פארוס, אוו אנ—סקי צוזאמעלונג ארבייטער־נעפאלגען אין שפראך פון דער אידישער עמיגראציע. נוישט ווילענדיג קומט אוהם אויס צו כדעפען זיך מיט אידישע עמיגראנטען, וואס דערמאהנט אוהם וויערהן דאס אידישע לעבען. א דאנק זיין פאלט אוהם אויך אין האנד ארטיל דאס זאמלבוך „לימערארטור אוו לעבען“, וואס פרי הויט צו יענער צייט ארויסגענעבען אין וואלט נאווועל „אין קעלער־שטוב“ מאלט אויך אוהם א אינטערעסירער שטארקען רושם. אנ—סקי, דער אבגערוסענער פון א רידעקטער בערוהרונג מיט דער אידישער ליטעראטור, איז אובערראשט. פון דעמאלט אן הויבט זיך אן זיין צוזאמקוהר צום אידישען לעבען אוו צו דער אידישער לימערארטור. ער הויבט ווייטער אן שרייבען פון אידישען לעבען, דערווייל נאך אלץ אין הוסוש, שולדרט אין א רייהע ערציהלונגען דעם השפלה־פערזאר אוו דאס אידישע אלטאגלוק לעבען פון דער צוזויטער העלפט פון פארוגען יאהרהונדערט, בוי ער הויבט אן ענדליך שרייבען אידיש אין יאהר 1904 אלס מיטארבייטער פון פעטערבורגער „פרייהד“.

פאקטוש אבער בלייבט ער נאך אלץ שרויבטהט פון אידישען לעבען, ער זעצט פאהרט זיין טעטונקייט אלס סאציאל־רעוואלוציאנער, נאר אונטערן אינדרוק פון דו לויפענדע געשעהענישען ווערט ער אלץ נעהנטער אוו נעהנטער צו אידען. די אידישע באנראטען פון יאהר 1905 צוונגען אוהם אויפמערקזאמער צו ווערען צום אידישען לעבען, אוו אז ער קעהרט צוריק קיוו רוסלאנד נאכן מאניפעסט פון 17־טען אקטאבער אוו פאלט ווידער ארטיל אין צעמער פון אידישען לעבען, ציהט ער זיך אלץ מעהר אוו מעהר ארטיל דערין אוו נעהט אלץ מעהר אובער צו אידישער טעטונקייט.

אין פעטערבורג, אונטער אינפלוס פון דובנאוון, גינזבורג אוו מאראזאוו, וואס זענען דעמאלס געווען מעמוג אייפן געבוט פון אידישער עטנאגראפיע, פערשוינדערטסווערט זיך אנ—סקי מוטן אידישען פאלקלאר, אוו פון דאן הויבט זיך אן אנ—סקים וויסענסטע טעטונקייט אין אידישען

אנ—סקו, אדער שלמה זלמן האפפאפארט איז געבוירען געווארען אין יאהר 1863 אין ווימעבסק אין א פרומער, יחוס'דיגער אידישער פאמיליע, אין „א רוין אידישער סביבה, וואס האט געמאכט דעם אינדרוק פון א אידישען לאנד; אלוי וועניג האט זיך אין לעבען געשפורט דער גלות אין דער דאזיגער געגענד, אין דעסטו, אין די זעכציגער אין זועבציגער יאהרען פון פארגעטן יאהרהונדערט*). ער האט זיך ערצויגען אין „אכ'אממא־סטערע, וואס איז דורך אין דורך געווען אנגעזאפט מיטן גייסט פון דער אלטער אידישקייט, דער מראדיציאנעלער אין פאלקסטימלעכער".

דער שמורם פון דער „השכלה" = בעוועגונג צו יענער צייט הגיט אנ—סקו אויפגעהאפט אין אהם ארויסגערוסען פון דער דאזיגער סביבה אין פון דעם דאזיגען גייסטען לעבען. צו 17 יאהר פערלאזט ער דעם בית = המדרש, הויבט זיך אן לערנען רוסיש, דאן אויך א מלאכה, פרוהער שמועדערייא אין דאן אינגענדערייא. ער וואנדערט אוים פון דער הוים, אי אין אויספאכען אי אוי גייסטיגען זין, אין פון דאן אן הויבען זיך אן זיצע וואנדעריאהרען.

ער לעבט פערוואנלט א גשוויסען צייט אלס לעהרער אין ליאזנע, פון וואנען ער ווערט אבער ארויסגעשמויסען אלס ענטדעקטער אפיקורס; דאן אין דוונסק אלס אינגענדער, אין צו יענער צייט הויבט זיך אן זיין לויטערישע מעטינקייט. ער שרייבט זיין ערשטע ערצעהלונג אין אידיש, נאר נוישט גשפענדיג פאר אימהר קיין פערלעגער לאזט ער זי אויבערזיצען אין אפדרוקען אין רוסיש. אינגאנצען הויבט ער אלזיין אן שרייבען רוסיש אין וואנדערט אינגאנצען איבער אין די רוסישע לויטעראטור. גלייצטיג וואנדערט ער איך אוים אינגאנצען פון אידישען לעבען אין רוסישען לעבען ארין.

ער ווערט אויפגעהאפט פון שמראם פון דער דעמאלטיגער „נא־דארנישער" רוסישער בעוועגונג, וואס איהר לאזונג איז געווען „צו גיין אין פאלק ארין". ער לאזט זיך אויבער די רוסישע דערפער, צו בולדען די פויערישע קונדער, נאר כען שוסם אהם אלס אזר ארוים פון דארטען. דאן ווערט ער מגלגל צווישען די רוסישע פויערען אין די ארבייטער אין שאכטען אין יעקאטערינאסלאווער גובערניע, אין בולדעט ווייטער די רוסישע כאטען. צו דער אידישער לויטעראטור אין צום אידישען לע־בען האט ער שוין קיין שייכות נישט.

*) די, וו אויך א פאר ווייטערדינע צייטאטען, זענען גענומען פון ו. רייזענס ביאגראפישע נאטיצען אין דעם דערמאהנטען העפט „לעבען".

זיי צופֿעליגע בעזראבען געווארען אויפֿן וואַרשעווער אלטען אידישען בית־עלמין, האָרט צווישען די צוויי קברים פֿון פֿרצו אוּן רינגעלבלום —

II.

זיין לעבען.

עס איז די ריכטערשטע נעשיכטע פֿון א וואַנדערער, וואס איז אויפֿגעוואַקסן אויף זיין היים ארויסגערוסען געווארען, אהן יעדער מעגליכקייט אוּן האָפֿנונג אמאל צוריקצוקערען אהין, לאנגע יאהרען ארומגעפֿאנדערט אוּן פֿערוואַגלט געווען אוּן זעלטן פֿרעמדע, אוּן ערגעץ קיין רוה נישט געפֿונען, נישט געקאָנט זיך אין שרגץ קיין נעסט אויספֿיגען, נאר דאָך צופֿאל אוּן אויהם נונסטוג געווען אוּן אנהם סוף־כל־סוף צוריקגעבראַכט צוזוישען משפּחה, אוּן א היים, — נישט די ערשטע, אלטע, וואו ער האָט שוין מעהר נישט נעקאָנט לעבען, נאר אוּן א נייע, בעקוועמערע, וואו עס השרשט אבער פֿאלשטענדיג די רוהע, לויטערע צופֿרידענהייט פֿון דער אלטער היים.

נישט פֿיעל פֿון אונזערע וואַנדערער האבען צו אזא גלוק זיכה געווען. מאַנכע פֿון זיי זענען אומגעקומען, נישט קאָנענדיג פֿערטראָגען די שווערע וואַנדערונגען; פֿיעל זענען אבגעשמאַרבען פֿאר זייער נשמה, אומגעקומען נייסטוג; פֿיעל זענען פֿאר זייער פֿאלק אבגעשמאַרבען; אנ—סקי אוּן נעווען אויבער פֿון די וועניגע, וואס זענען אויף צוריקגעקומען צוגאנוג בשלום.

אנ'אהער פֿראַגט אוּן, צו האָט זיין נייסט וכלל נישט נעלומען צוליעב זיינע וואַנדערונגען; וויי וואלט אנ—סקי'ס נעשמאלט זיך פֿארמורט, ווען ער נעהער אוּן אונגאַנצען, פֿון אנפֿאנג אוּן פֿון זיין בעוואוסטזיינען לעבען. אויף אזא פֿראַגע אוּן נישט מעגליך קיין ענטפֿער צו נעבען, צו דעמקען אבער נאָט זי פֿיעל.

אנ—סקיס ווע אוּן לעבען אוּן א ווע פֿול וואַנדערונגען, זונזאַגען, בלאנדזשען, צופֿעליגקייטען. אויף זיין נאַנצען לעבען אוּן שאַפֿען לישט דער שטעמפּעל פֿון וואַנדערשאפֿט. אוּן נאר האָבענדיג דאס אוּן זונען, האָבען מיר דעם שלוסעל צו זיין נשמה.

זיין לעבענס־מאַרשרוט האָט זיך אנגעהויבען פֿון בית־המדרש ארויס, פֿון דער היים פֿון יודישען פֿאלק, דער פֿעסטונג פֿון יודישען נייסט בוי אוּן פֿארוינען יאהרהונדערט ארבן.

לעבען. א חוץ וואס ער גיעט אפ פיעל ציים אוז קרעפטען פֿאַרשוועדענע אַנדערע צוויגען פון אידישער קולטור-ארבייט, ווערט ער אוז יאהר 1911 א מיטגליעד פון דער פּעטערבורגער הוסמאריש = עסנאגראפֿישער גיזעלשאפֿט אוז בעמיליגט זיך שטאַרק אוז ארגאניזירען די ערשטע „ווינטער = שאַפֿלוכע" עקספעדיציע אויפֿן נאמען פון באראן האראץ גונזבורג צו זאכלען די ווערק פון אידישען פֿאלקלאר". ער ווערט אנפֿיהרער פון דער דאזיגער עקספעדיציע, וואס בעזוכט העכער 66 שטעדט אוז שטעדטלעך אוז וואהלט אוז פּאראליען, אוז א דאנק אז—סקום ענערגיע זאמלט ער צוזאמ = ען רעכט קאלעקציעס פון אלטע אוז זעלטענע מוזיקאוס = זאכען אוז מא = נוסקריפטען, פֿאלקס = גיעשיכטען, לידער, נגונים א. ד. גל.

צו בעדויטען דעם דאזיגען מאטעריאל, אז'ערך 40 בענדער, האט אוים גישטעלט דער אויסברוך פון דער מלחמה. אלס בעפֿאלמעכטיגטער פון פֿיר = פאנד פון די רוסישע שטעדט ווערט ער נישוקט קיין גאליציען, אוז כאטש בריע פון דער מלחמה צו לונדערן די מאראלע אוז מאטעריעלע נויט פון דער אידישער בעפֿעלקערונג, אוז דארט געפֿונט ער א נייע גע = לעגענהייט ארטענזודרונגען אוז די מאכטן פון אידישען פֿאלק אוז עה שרייבט זיין גרויס ווערק „חורבן גאליציען".

שפעטער האט ער א ציים געלעבט אוז מאסקווע, נאך אלין בע = מילונג אוז רוסישען לעבען, אלס מיטגליעד פון דער ס. ר. ישער פּארטיי, נאר זיין לימעראישע מעמוגקייט אוז שוין אוסגאנציקן געווארטעט אידען. צו יענער ציים שרייבט ער זיין בעסט אודיש ווערק, די דראמע „צווישען צוויי וועלטען".

אוז העריבסט 1918 אוז אן—סקי נעקומען קיין ווילנא, וואו ער האט זיך שוין אפגענעבען בלויז מיט אידישער מעמוגקייט, געגרינדעט א הוס = מאריש = עסנאגראפֿישע געזעלשאפֿט, נאר שוין קראנק אוז ערשעפט אוז ער געצוואונגען צו פאהרען קיין אמווארצק בייו ווארשא. די לעצטע פּאר יאהר פון זיין לעבען האט שוין אן—סקי געלעבט אוז א רוין אידישער כביכה, געשריבען בלויז אויש, געדענקט אוז געווירקט נאר אוז אוז פאחז אידישען לעבען, אוז אוז מיטען פון דער דאזיגער מעמוגקייט זיי = נער, אוז מיטען פון גרינדען אוז ווארשא א הוסמאריש = עסנאגראפֿישע געזעלשאפֿט, מען קאז זאגען אוז מיטען פון זיין וואגרער = ווערק, שטעהענדיג ריוויו בייו דער שרשטער מעגליכקייט וויטער צו וואנדערן, אוז ער וז אינצווישען אוז וז צופֿעליג אבגעשטאבען אוז ווארשא דעם 8-סטען נא = וועמבער 1920 אוז הוימישען קרייז פון פרייטר אוז פֿערעהרער, אוז אוז

בל סוף צו שמד. אין אז אויך ליינעם די ראזונע ערצעהלונג אין דרינגם ערבן מיעפער אין לעבען פון אזא איציקאוויטש, וואס אינגעמלוך בע־ מיהם זיך אז—סקו כלל נוישט אוהם צו פערשווארצען (אין דערין לויגם מאקט די גאנצע קראפט פון דער ערצעהלונג), נאר ער וויזט אוהם אונז בילוי א נאקעטען מיט זיין גאנצען ארעמען גייסטיגען באגאזש, — מהונען מיר נוישט זיילגדיג א קלער, אז ס'איז מאקי גאנץ גוט, וואס פון צייט צו צייט לויפט אן אויף אונז א שטורם אין מרוסלע פון אונז אויב די וואלגעפוילמע בלעטער.

עס זענען אויך נעווען שוואכע פון אנ'אנרשר סארט: אזעלכע, וואס דער שטורם האט אויף זיך קיין ווירקונג נישט געהאט, האבען אוהם אפילו נישט נעשפורט, ווייל זיי זענען נעווען אזוי פעסט אין זיער ירוקער אל־ טער הויט אינגעהילט, אזוי פערמעמפט, אז קיינע־נייע שמרעמונגען הא־ בען נישט נעקאנט אין זיי ארייגדרינגען. אז אויבער ווילט, זענען עס פו־ לבלוט נעווען שמארקסמע, שמארק אין זיי פון יודישען אלמען נייסט. די ראזונע שמארקייט האט אבער נאר פאר זיי נעקלעקט, נוישט פאר זייערע קינדער אין קונדסקונדער.

דאס אבער זענען נעווען די אמת'ע שמארקע, וואס האבען דעם שטורם מיט פרייד אויפגענומען, זיך אבער נוישט נעלאזט מראגען פון אוהם לויט זיין צופעלונע קאפרין, נאר אוהם בעהערשט מיט א קרעפ־ טיגער האנד. משלשען מיט א נעזונדען משלשלוכען אין יודישען נייסט, מיט א מיעפער אויסנעשפראכענער פערזענלוכקייט, זענען זיי נעווא־ דען די פיאנערען פון נייעו יודישען נייסט. מאנכע פון זיי האבען צו ערשט בלויז אכוסעל ארומנעפלאנדזשט, צעמומשלט פון די דורכנעלעבטע ערשטערונגען, דאס אבער האבען זיי שנעל זיך אלייו אבנעוואכט, נעפונ־ דייער „אוך", אוו וויי שמארקע בויטער מיט פעסטע ווארצלען, וואס דער שטורם וואלט זיי נאר די קרוינעו אב, שוועקט אב פון זיי דעם אלטען שמויב אין שמוץ, פרישט זיי אב אין נויעם זיי נייע קראפטען, אזוי זע־ נען זיי דורכן שטורם בעגייט אין נעקרעפטיגט נעווארשן אין זיך נעזונטען צו בויען די נייע יודישע היזם, די נייע פעסטונג פון יודישען נייסט אי־ שפאט דער אלטער חרוב־ווערענדינגער.

אין צוליצט האבען מיר די מיטלמעסטיגע — צו שמארק, אום אונגאנצען אבצופאלען, צו שוואך אבער, אום זעלבשטענדיגע קעמפפער, דורכפרעכער אין בויער צו ווערקן. ווער פון זיי עס האט זוכה נעווען צו נעפונגען זיך אין דער מחיצה פון די אמת'ע שמארקע פערזענלוכקייטען, אין מיט זיי מומענטוכען נעווארען, איז דורך זייער אינטלעגם נעווארען

אונזער פאלק, חאטש א וואנדערפאלק, האט דאך אוין שלעכ תקופות פון זיין לעבענס גלות געוואוסט זיך אויסצוביטען נעסמער, וואו דער ירושלער גייסט האט זיך געוואמלט אוין אויפגעהאלטען. די ראזונג נעסמער, פון וואנדערער געפויט, האבען נוישט נעקאנט האבען קיין אויבונגען קיום. זיי זענען אוינג נאך דער אנדערער חרוב נעווארען, ווען די שטורעמס, וואס זענען אומער ווועדער פון דרויסען נעקומען, האבען דעם וואנדערער ווועדער אוי ווועדער נעצוואונגען, דעם וואנדערשטאב אוין האנד צו נעהמען. דאס יודישע פאלק האט אויבערנעלעבט נוישט אוין הונדערט, דעם יענגען, וואס האט אויהם פון זיין ערשטער, פון זיין אהרהוים ארויסנעשטרויבען, נאר אונצעהליגע חורבנות אוין פערלוסט פון זיין נאנצען לאנגען גלות. דער אויבונגער וואנדערער אוין אבער נוישט מויער נעווארען, נאך יעדען חורבן פון דאס נייע אנצוהויבען אוין ווועדער א מאל זיך אויפבויען א שטיקעל פעסטונג, וואו ער האט נעזוכערט, אויב נוישט זיין לעבען, דאך אבער זיין נייסט, פון אונטערנאנג. אזא פעסטונג אוין אין דער פארלעצטער תקופה פון יודישען גלות־לעבען נעווען דער בית־המדרש, אדער די ישיבה, וואס אוין נעווען די פארטזעצונג פון די פרויהערדינע צענטרען פון יודישען נייסטונגען לעבען.

אין דער דאזיגער פעסטונג האט אין פארונען יאהרהונדערט א שטורם אויסנעהאלטען אוין עס האט זיך אנגעהויבען אוהר חרבן. אנגעהויבען — ווייל נוישט אומעטום אוין דער פראצעס פארנעקומען נלייכצייטיג אוין מוט א מאל. ער אוין אבער נעגאנגען מוט זוכערע מיט אוין יעדער וועדערשטאנד נעגעבן אוהם אין נוצלאז נעווען. נעווויסערמאסען ציהט ער זיך נאך בוין הונטערגען מאן. אין פועל פוילוישע שטערטלעך אוין דער דאזיגער שטורם ערשט אויבט אונקומען, ער האט שוין אבער פערלארען זיין ערשטע סטוכישע קראפט אוין א דאנק דעם אוין אויך פועל אנדערע אומשטענדען (בעזונדערם העם יענגען אומשטאנד, וואס אינסערדעסען אוין שוין נעשאפען נעווארען א נייער מאדערנער צענטער פארן יודישען נייסטונגען לעבען), אוין אויך זיין וועדגונג אנדערש.

דעמאלט אבער, אוין דער צוווייטער העלפט פון פארונען יאהרהונדערט, אוין לומא אוין אוין רייסען, אוין עס נעווען ממש א וועלדער שטורם, וואס האט בוימער מוט די ווארצלען נעריסען. אוין עס אוין נעשען דאס, וואס נעשען הט שטענדיג בשעת א שטורם: די שוואכסטע זענען מאנע אויסנעריסען נעווארען אוין נלייך אבנעפאלען. אזא טוף האט אוי—סקו אלויז מיסמאהאפט נעשיולדערט אין זיין רומישער ערצעהלונג „פער־ווציא ב־ע“ אוין דער נעשטאלט פון אויצוקאווויטש, וואס דערנעהט סוף

פֿלוים, שפּעדיג נעמוזט זיך אז עמיצען אנהאלטען, בעוואוסטזיגנג אוין נאך מעהר אוגבעוואוסטזיגנג.

אוין אנ—סקוים גיסטמוגען לעבען שטויסען מיר זיך אז אז איוין ער=שיינונג, וואס קומט=פאר לכתחילה נאבין מעדקווירדיג. מראצדעם וואס ער איז נעווען א פארטיומעגש אוין פל ימיו נעשריבן נעדיונעם איוין בע=שטומטער פארמוי, נעמליך דו רוסושע ס. ר., האט ער זיך איומער לייבט בעגיסטערט פאר יעדע אנדערע אידעע, אפילו פוין פרעמדע לאנדען. ער איז נעווען אי א רוסושער רעוואלציאנער, אי א יודישער נאציאנא=ליסט. ער האט סומפאטיזירט מיט אלע גוטע שטרעמונגען אוין יודע=טום, אוין נוישט בלויז סומפאטיזירט, נאר אויך מאנכמאל מעמוג נעווען. דער בוגד אוין דער ציוניסטישער נעראנט — בונדע זענען אונטם נעווען לויב אוין מיטער.

פערשידענע, מיולמאל נעגענעזעצט שטרעמונגען האבען אוין זיין הארצען נוישט נעקעמפט מיט אונאבדער, נאר אויך א מערקווירדיגען אופן שלום נעמאכט צווישען זיך אוין אויסנעזעצט אונע נעבען דער אנדערער. ער האט זיך אונטערנעווארפען יעדער בעסערער אידעע אין פוין אלע צוזאמען זיך נוסטוג ערנעהרט.

דאס בעווייזט קלאר פל, אז ער איז נעווען דער עכטער פאלקס=מענש. יעדעס אמת'ער פאלקסמענש קען זיך דאס בעסטע פוין אלע פערשיע=דענע שטרעמונגען אוין דערבי קוין אכט נוישט לעגען אויף דין וועדער=שפרוכען צוווישען זיי. דער פאלקסמענש קוקט ארויבער אויבער דין וועדער=שפרוכען אוין בעמערקט זיי נוישט, אוין אפילו ער בעמערקט זיי יא, לייגט ער דאך אויף זיי קוין אכט נוישט. עס שטומט מאקוי נוישט, עס איז מאקוי א קשיא, נאר ס'איז פארט אזוי, — אזוי אורמולט דער פאלקסמענש, נוישט מוח'ן שכל, נאר מוח'ן נעפוהל. נוישט דער אנאלומישער, קרומי=שער, אונמערשוידענדער אוין וועהלענדער פערשטאנד אוין דער נוסטו=נער וועגווייזער פוין פאלקסמענש, נאר דאס נאכנועבוגע, פאראוינוגענדע, שלום=אוין פשרה=מאכענדע נעפוהל. אוין וואר וויזס — פוילכט איז דאס אונמואומוויוע נעפוהל פוין פאלקסמענש פוועל וואהראפטמוגער פוין קאמבי=נורענדען פארשער=פערשטאנד.

נאר דאס איז נאך וועגוג, אוים צו ערקלערען דאס רעמענוש פוין אנ—סקוים נשמה אוין דעם פ"ם. סוף פל סוף איז נעפוהל אוין סומפא=מיע דאך אויף א זאך, וואס נעהמט אן מוט דער צייט א בעשטימטע רוכטונג. בשעת מאמענטאגע אויסברוכען קאנען סומפאטיע זיך לאזען

אַ מוסקאָמפּפֿער, אַ מוטבויִער, אַ מוסאַרבויטער. פֿון זיי אויסגענטליך וועַרבירט זיך די גרויסע אַרמיע, וואס קאָמפּפּט פֿאַר אַ נעַר אידעע. די אבער פֿון דעם מין, וואס זענען אויסנאַם נשוואָן בשעת דער שטורם האָט זיי אויבערראַשט, די האָט דער וועג אויף זייַנע פֿלוגעל אויפֿגעהאַפּט אוו זיי פֿערטראָגען וואו שר האָט זיי פֿערטראָגען.

פֿויל פֿון די בלאַדזען נאָך אויף השטמוגען מאָג ארום. נאָך זיי ערע קוגדער אוו קוגדסקוגדער בלאַנקען זיך ארום אוו פֿרעמדע לאַנדען, אי= בער פֿרעמדע פֿעלדער, געפֿוגען אבער אוו ערגעץ נושט קוין הוים, וואָס= דערשט פֿסדר אויבער אוו נייַע ערסאָר אוו קאָנען קוין הוה נושט געפֿוגען.

צו אָט דעם מין וואַנדערער האָט אַנ—סקו געהערט אוו דער ער= שמער עפֿאָכע פֿון זיין „בעוואוסטזוגען לעבען. נאר אַזוי ארום דורך דער רוסישער „נאַראַדנער" בעוועגונג אוו זיין נאַציע מעמונקטים אוו דער דאזיגער בעוושטזוג.

עם זעהט=אויס וויַ אַ רייַנער צופֿאַל, וואס עד האָט זיך אויף אָט דעם וועג געלאָזט. מען קאָן דריסט זאָגען, אַז וועו אַנ—סקו וואלט אוו יעגער ציַט צופֿעלליג זיך געפֿונען אוו אַנ'אַנדער סביבה, צווישען אַנדערע כאַנשען, וואלט זיך זיין נאַציַ לעבען אַנדערש פֿארמורט.

וואַטורליך אוו דאס לעבען פֿון יערען מענשען פֿויל אבהענגיג פֿון צופֿאַל אוו פֿון דער סביבה אוו פֿון די לעבענס=פֿוימשטענדען. מ"הר= סטענסיוול אוו דעם מענשענס לעבען נושט מעהר וויַ אַ פֿראדוקט פֿון צופֿאַל אוו די ארומוגע אומשטענדען. בלויז שטארקע אויסגעשפראכענע פֿערזענלעכקייטען קאָנען זיך פֿרייהער אדער שפעטער בעפֿרייען פֿון זייער סביבה אוו פֿון די אויסערלעכע אומשטענדען אוו פֿארמורען זייער לעבען לויט זייער אויגענעם ווילען. אַנ—סקו האָבען צו צוזאַלליג נושט געהערט. ער האָט זיך זעהר לייכט אונטערגעגעבען פֿרעמדען אינפֿלוס אוו יעדע שמארקערע פערזענלעכקייט האָט אויהם לייכט בעהערשט. עד אוז אבער געווען אַזא מאַטעריאל, וואס אוז נעקנעטען געווארען פֿון סאַמע אויפֿל= כמען מוג, אוו דערויבער אוז זיין נשמה געווען אַ בארען, וואס האָט אי= גענומען בלויז גומע זאמען; שלעכטע גשווויקסען האָבען דאָרט קיין יניקה נושט געפֿונען אוו נושט געקאָנט שפראָצען. פֿון אַלע פֿערשיידענע אינפֿלוסען, וואס עד האָט אינגעזאַפּט אין זיך אוו פֿערלויף פֿון זיין לע= בען, האָבען אוו זיין נשמה אַ קיום געהאַט בלויז די בעסערע זומען. עד האָט אבער שטענדיג געלעבט אוו געווירקט אונטער פֿרעמדען אינ=

סמע פֿאַלען אונגאַנצען אַב, וויַ דורכגעפֿוילטע בלעטער. בעם נעסטונגען וואַנדערער בלעבט די אידעע, דער אינצינגער קוואל פֿון זיַן נעסטונגען לעבען, צו טויף אין דער נשמה אינגעוואַרצלט, ער איז אבער צו שוואַך, אום זיַ צו בעהערשען, אין צו שמאַרק, אום זיך צו לאזען אונגאַנצען פֿון אנהר בעהערשען.

ער וואַרפֿט זיך דאַן אויף יעדע מעגלוכקיט אידעע, וואס ער בעגעגנט אויף זיַן וואַנדערונג. צו ישׂראל פֿרובט ער זיך צופֿאַסען — קיינע „קלוידט אוהם" אבער נושט אונגאַנצען, דען עס איז נושט זעגס. אין ישׂראל פֿרובט ער זיך זיַן נעסטע בוין — איז קיינער אבער קאַן ער זיך נושט אינניסטען אין אינלאַבען וויַ נעהעריג, ווייל דער בזדען איז פֿאַר אוהם פֿרעמד אין וואַקעלדיג. אין ישׂראל אידעע זעהט ער אונגענג= לוך נושט מעהר, וויַ יענע הוילוג פֿונקאַלע, וואס איז דער עצם אין הער מהות פֿון זיַן אידעע, פֿון דער אונצוגער, וואס מוט אנהר איז זיַן נשמה אין זיַן גאַנצ וועזען דורכגעזאַפֿט. נאר אזוי וויַ סוף פֿל סוף דער= פֿוהלט ער, אַז ס'איז פֿארט נושט אונגאַנצען דער שׂורש פֿון זיַן נשמה, בלייבט אוהם שטענדיג אַ פּוסטקייט אין הארצען אין שטענדיג איז ער גרויס, זיך צו וואַרפֿן אויף יעדער נייער אידעע, וואס ער בעגעגנט אויף זיַן וואַנדערוועג, נושט פֿערלאזענדיג גלייכצייטיג אויך די פֿרוהער= דוגע, ווייל ער וויסט אַלזוי נושט, וועלכע איז באמת די זינוגע.

ער איז געגלוכזו צו אַ לעבהאבער, וואס האט אונמאל אין לעבען אַ גרויסע אונגלוקלוכע לוסט צו לעבען דורכגעמאַכט. די פֿרוי, וואס ער האט גע= לעבט, איז געווען פֿאַר אוהם דער אידעאל פֿון אַ פֿרוי, די אונצוגע פֿרוי, נאר זי איז אוהם נושט בעשׂערט געווען: דער מויט ארעד דער שוקזאל האט זי פֿון אוהם צוגענומען. פֿון דעמאלט אן פֿאַהלט ער זיך אימער פֿון דאם נט אין יעדע שענע פֿרוי, וואס ער בעגעגנט, — בלויז אבער דערפֿאַר, ווייל איז יעדער פֿון זיי שטעגט אוהם צו זיַן עפּעס אַ אהנלוקלוכט צו יענער, דער אונצוגער פֿרוי, וואס ער האט געלוסט אין לעבען באמת בזזן מויט. ער גיהט אימער אוועק פֿון די ארעמס פֿון אירן פֿרוי צו דער אַנדערער, קיהרט צוריק צו די אלטע, זוכט אימער נייע אין לעבען זיי אלמען גלייך, פֿערגעסט זיך מאַנכמאל אין יעדע= דשׂרם ארעמס; — נאר אזוי וויַ סוף פֿל סוף זעהט ער זיך דאך ארום, אַז דאם זענען ארעמס פֿון אַ פֿרעמדער, נושט פֿון יענער, דער אונצו= גער, דער אמת'ער געליעבטער, בלייבט אוהם שטענדיג פּוסט אויף דער נשמה אין זיַן הארץ בלייבט אימער הונגריג.

אַ—סקי איז נעווארעז אויס מין אוהעג=וואַנדערער פֿון זינט די

אין פערשׂידענע ריכטונגען, דורכגיין אבער קאנען זיי נישט אומער פלוגעסען אין אלע ריכטונגען צוגלייך, אין מיט דער צייט מוזען זיי זיך וועגדען צו אינו בעשטימטען פונקט.

בײַ אנ—סקון מרשפּעט מיר א פערקאהרטע ערשיינונג: אין דער יי= גשנד האט ער זיך אבגעגעבען צו אינו בעשטימטער אזדעע, וואס וויטער אבער, וואס עלטער ער אין געווארען, אלץ מעהר האבען זיך זינע סים= פּאטיעס צעלאזט אין פּערשׂידענע ריכטונגען. וואלטען מיר אנ—סקון געקענט בלויז פון וויטען, וואלטען מיר נישט אלץ געקענט זיין לויכטיגע פערזשלויכטיט, וואלטען מיר געקאנט חושד זיין, אז ער געהער צו די יענוגע, וואס בויגען זיך אומער וואהין הער ווינד בלאזט, וואהין עס לויפט זיך בעסער, אדער אין בעסטען פאל, אז ער אין א לעבמזוניגער, ויאס לאזט זיך פון וויגד געבויגט ווערען אויף אלע זיטען. אנ—סקום אויבערשל בעקאנטע העלפּס=אודעלוסטישע נאמיר אין זיין סועפע ע־נכסטיט צום לעבען שלופען אבער אויס ישרען צוויפל אין דעם פרט.

די זאך איז אבער, וואס אנ—סקו איז גשוויען נישט בלויז אין לע= בען א וואנדערער, נאר אויך א גיסטיגער וואנדערער.

דער גיסטיגער, אדער דער אודעגע=וואנדערער, איז נישט קיין פיאגער אין דער אודעגענוילט, נישט קיין קעמפּפער, נישט קיין צע= שטערער פון אלטע גשטער, קיין דורכברעכער פון אלטע צוימען, קיין אויפוועמער פון נייע וועגען, קיין שעפּפער פון נייע אודעגענוילטען.

ער איז אויך נישט קיין רייזענדער, א מין קאמי=וואיאזשער, וואס לאזט זיך אויבער דער וועלט, נייע מערק צו גלייגען, פרי אלטע סחורות אין אלטע ווערטען צו פערשפּרוימען; קיין מוסיאנער, וואס לאזט זיך אויף סכנת נפשות אין ווילדע גשטענדען, אום נייע גלויבונגער פאר זיין אויטענט=אמת'ען קולט צו שאפען.

ער איז אויך נישט די בוהן, וואס וואנדערט ארום פון אינן בלום צו דער אנדערער, זויגט פון יעדערער דעם בעסטען מראפען זאפט אויס, זאמעלט אלע מראפען צוזויף, פרי דערנאך אין אוהר בוהנשטאק זיי אלע אין א נייען גשמאלקען נשמאר צו פערוואנדלען.

דער אודעגע=וואנדערער איז אטנפאך א פערפלאנדרזשמער, פערוא= גשלשער, וואס גשווינסע שרשוטערונגען האבען אוהם מיט גוואלד אבגעריי= סען פון זיין צענטראל=אודעג, פון דער יענוגער אוהעג, וואס איז אוני= צוג אין אלויין דער גאנצער שורש פון זיין נשמה גשווען. דער וואנדערער, שלויין דערפאר. ווייל ער ווערט א וואנדערער, אין נישט עפעם אנדערש, אין אומער פון די שוואכערע. נישט אבער פון די שוואכסטע. די שוואכ=

מען, עס רעגירערט אין פֿון דאס נט פֿארמידען. דער יענוגערע אבער, וואס קאן זיך בלויז צופֿאסען, אבער נישט אטנלאבען, וואס אין נישט פֿעהיג זיך פֿאלשטעלונג צו אסימילירען, בלייבט שטענדיג אבהענגיג פֿון דן לעבענספֿארמען, אין וועלכע ער איז געצוואונגען צו לעבען, איז אומער בעאטענפֿלוסט פֿון זיך, נאר האט אויף זיך קיין אטנפֿלום נישט, לעפט אין דן דאזיגע לעבענסאומשטענדען, רעגירערט זיך אבער נישט, שאפט זיך נישט.

אג—סקי איז אין דער רוסישער פֿאלקסבעוועגונג אין דער רוסישער רעוואלוציע געווען א מרטיר, פֿלייסיגער, זיך אויפֿאפֿערנדער ארבייטער, אבער נישט מהר וויז א פראסטער ארבייטער, ער האט נישט געקאנט ווערן אויגער פון דן שעפֿער פון דער בעוועגונג, נישט געקאנט זיך אין אוהר שפּויז שטעלן. דערצו איז ער צו ווענוג פֿערזעלבסטקנטע נעווען אין צופֿויל יודישער פֿאלקס־מענש.

אין דערבער אז אג—סקי, שוויימענדיג וויטער מיטן שטראם פון דער רוסישער פֿאלקסבעוועגונג, בעגעגענט זיך אויף זיין וואנדערונג ווייט דער מיט דן אידישע מאסען, — דערפֿילט ער מיט אמאל, אז דא איז זיין הויז, דא איז זיין רויקמונגער פלאץ. אין מיט אמאל ווייסט ער, — אין ווייסט ער נישט בעוואוסטזיינג, פֿילט ער עס מיט זיין גאנצער נשמה, — אז וואס עס פֿעהלט אוהם, נאך וואס ער האט זיין גאנץ לעבען געבענקט אין געלעכצט, דאס איינציגע, וואס קאן זיין נשמה געבען א פֿאלשטענדיגע בעפֿרוידיגונג,— דא נאר דא וויל ער עס געפֿונען. אין ער קעהרט צורוק.

אין דא הויבט ער ווירקליך אן צו שאפֿן עפּעס נחויסעס. דען דער אמת׳ער ווערט פון אג—סקי, וואס איז אממעהרסטען שעצבאר אין אוהם, איז דאס, וואס ער האט געשאפֿען אויפֿן געביט פון אודישען פֿאלקלאר. אג—סקי אלס רוסישער רעוואלוציאנער האט א גאנץ קלוגע בעדייטונג; עס איז בלויז א קלוגע מראשקעלע צווישען אונצעהליגע אנדערע. וואלט געווען מיט איינער ווענוגער, וואלט מען עס זיכער ווענוג וואס געשפּורט. אונז אבער זאל פֿעהלען אג—סקי, וואלט אונז זיכער פֿויל געפֿעהלט, דען נישט אזוי שנעל אין נישט אזוי לייכט וועלען מיר ווידער האבען אזא איינעם ווי ער, וואס איז אזוי דורכגעזאפט געווען מיט יודישען פֿאלקסגייסט אין געקאנט אזוי פֿויל אויפֿמהון אויף דעם געביעט.

דער בניין, וואס אג—סקי האט אנגעהויבען צו בויען אויפֿן גביעט פון יודישען פֿאלקלאר, איז גוואלדיג אין גרויסארטיג. וואלט ער דער דא־זיגער ארבייט אבגעגעבען זיין גאנצע קראפֿט פון זיין יוגענד אן, וואלטען

ערשטע נעסטונג ערשטעהונג אין זיין לעבען האט אוהם מיט גוואלד אבגעהריסען פון זיין צענטראל־אורגע, גיכער פון זיין יענעם צענטראלען אידעענגאנג, וואס איז געווען בײַ אוהם צוזאמענגעהאנגען מיטן יודישען נעסט.

אריינגעקומען פון די פשטעטע שטעטען פון יודישען פאלקסלעבען, בעשעפט מיט א עלטער יודישער פאלקס־נשמה, דורכגעזאפט דורך אין דורך מיטן אמת'ן יודישען נעסט, — איז ער אויפן שוועל פון בית־המדרש שטעהן געבליבען, ארויסגעריסען פון דאַרמען הויכן נעסט, אין לכתחילה נישט נעוואוסט וואוהין זיך צו קעהרען אין וועלט. דער ערשטער בעסטער שטראם, וואס איז אויבער אוהם פערבי, האט אוהם מיט זיך מיטגעריסען, אין ער האט זיך אוהם נערן אבגענעבען.

מיר האבען געזעהן זיין וואנדערונג דורך די רוסישע דערפער, צוישען די רוסישע פויערן אין פארבויטער אין דורך דער גאנצער רוסישער גראדנער אין רעוואלוציאנערער בעוועגונג.

נאר משטעות דאס אלץ האט אוהם קיין פאלשטענדיגע בעפריעדיגונג נישט געגעבען. וואס האט אז—סקו געזוכט אין די מועפענישען פון רוסישען פאלק? דאס פונעלץ פון זיין אויגענער פאלקס־נשמה, דאס האט ער אבער נישט גענצליך דאַרמען געפונען. אין אין זיין האַרצען אין אימער געבליבען א פוסטקעט, א געווען בענקשאפט נאך עפּעס, וואס אוהר מהות האט ער זיך אלזיין נישט גקאגט קלאר מאכען. ער האט זיך מעהר וועניגער צופרידענסט צום רוסישען פאלקסלעבען, נאר וועלט דערין א תושב, אסימילירען זיך דערין האט ער נישט גקאגט. דורך אין דורך יודישער פאלקסמענש, האט ער זיך אויסגעצויגען מיט דער האַרצקסטער־יסמושער אונגעגשאפט פון יודישען פאלק, געמלוך: מיט דער פעהונגקייט צוצופאסען זיך וו עס אזוי צו אלערלי פרעמדע לע־בענס־אומשטענדען גלטצצטונג מיט דער אונפעהונקייט זיך צו אסימי־לירען פאלשטענדיג אין זיי.

די דאזיגע אונגעשאפט אין אויך אויגע פון מועפע סיבות פון יודישען קיום ביז הענטיגען טאג אין פון דער עלענדער לאגע פון יודי־שען פאלק אין דער וועלט אין פערלויף פון גאנצען גלות. עס איז די אוי־געשאפט פון אויבוגען וואנדערער. ווער עס קאן זיך אונגאנצען נישט צופאסען צו פרעמדע לעבענסאומשטענדען, מוז אומקומען. ווער עס קאן, נישט בלויז צופאסען זיך, נאר אויך זיך אנגלעבען אין זיי, זיך אסימי־לירען אין מאכען די נייע פרעמדע לעבענסאומשטענדען פאר זיין נארמאל לעבען, דער קאן אויך דאס דאזיגע לעבען אינגפלום אין ווערפונג בעפרי־

מעגלוכקעט, האט ער געשוידערט דאס אלטעגלוכע לעבען פון רוסישען פויער אוין רוסישען ארבייטער.

אנ—סקי ווערט אלס שרויפטשטעלער הויפט זיך אבער אן ערשט טוט זען צורוקקעהר צו דער יודישער ליטעראטור. אנ—סקי אלס רוסישער שרויפטשטעלער, ד. ה. אין זענע ווערק פון רוסישען לעבען, איז אוגעפעדעמעגד. אין דער רוסישער ליטעראטור אוין פויעלפארבוגער ליטעראטור, וואו אנ—סקי אוין נאך דערצו כלל נוישט גשווען ארוגנגעל, נאר געשריבען אוגעמערן אינגלוים פון דו רוסישע צווייטראנגוגע שרייבער, אוין זען ווירקונג אודאי גארנוישט קענסוג.

אנ—סקי אלס יודישער שרויפטשטעלער, אויך אוין פולקלאט דער=הויפט אין זענע רוסישע ווערק פון יודישען לעבען, האט אוגו אויבער=גשלאזט אוין (ווען ער וואלט דערצו זען גאנצ לעבען גשווידמעט) וואלט אוגו נאך מעהר געקאנט אויבערלאזען א גרוים אוין רעך בלאט פון יו=דישען אלטעגלוכען לעבען פון דער צווייטער העלפט פון פארוגען יאהר=הונדערט, געשריבען מוט דער האנד, אויב נוישט פון א ערשטראנגוגען, דאך אבער פון א בענאבטען קונסטלער.

צו דער יודישער ליטעראטור האט אנ—סקי צורוקגעקעהרט פריז, פון ווייטגענט, מוט דער מאנישער קראפט פון זען קונסט. פריז אוין פאר אוהם נעווען יענץ ווינקעל, וואס דער וואנדערער האט אויף זען ווענ גע=מראפען אוין דערין זען הויז דערקענט. דער רושם אוין נעווען גוואלדוג אוין נוישט אבצוומעקען. אנ—סקי, וואס האט טויט זען נאמוד אזוי ליבט עמפפאנגען דעם אינפלוים פון יעדער בעסערער שטאדקערער קראפט, אוין מוט אמאל געווארען נאנץ אומערטגוג, גלייך פערקערהרעוועט פון זען וואנדערווענ אוין זיך געלאזט נאך פריז'ן.

מען קאן דרייבט בעהויפטען, אז א ראנק פריז'ן האט אנ—סקי צורוקגעקעהרט נוישט בלויז צו דער יודישער ליטעראטור, נאר אויבער=הויפט צו יודען אוין יודישער טעמפעראמענט. אוין נוישט בלויז אנ—סקי. פויעל פון די וואנדערער=נשמות, צו שוין אוין מומענ פון זייער וואנדערווענ, צו האלטענדוג דערבי זיך אויף אזא ווענ צו לאזען, האבען זיכער צו=רוקגעקעהרט צו אונז א ראנק פריז'ן אוין די אנדערע שפעטער פון דער יודישער קונסט. דאס מוז פערצווייפעלט ווערען אלס א ווייטערער, אונדו=רעקטעד ווערט פון דער קונסט.

אנ—סקי פלעגט אוין דער יודישער ליטעראטור האט אמבעסטען בעשטימט ייער צופאל. עם אוין נאטירליך בלויז א צופאל, וואס אנ—סקי האט זיך אויבוגע רוה געפונגען צווישען די צוויי קברים פון פריז'ן אוי=

מיר שׂוין זוכער אויפ פֿאר זיך א גאנצען פּרעכטיגען בוין, וואס זיין ווערט איז נאר נישט אפּצושאצען. איצט אבער האט אונז אג—סקו גלאזט נאר דעם אנהויב פֿון בוין, אונז אנגעצויגען נאר די עריטע לוניען פֿון דער דאזיגער רויזיגער ארבייט.

דען בינו לפּנינו איז זיין לעבענסקראפֿט צו ענדע גשווען. דער וואנדערער, קוים דערוואכטמ איז זיין נייער הויז, קוים אנגעהויבען צו עגטוויקלען זיינע אמת'ע קרעפֿטען, שטעהענדיג מיט אויפגעהויבענע העכר פֿארמצויעצען זיין ארבייט, — האט אויף אמוביג זיין ארבייט גשמוזט איבערריסען.

נאר דער צופֿאל, וואס איז אזוי גוגסמוג גשווען פֿאר אוהם בשעת'ן לעבען אוז אוהם צוריקגעבראכט אוז זיין אלטע הויז, איז אוהם נאכ'ן טויט אויך גוגסמוג. גשווען: אג—סקוז, דעם אמת'ן פֿאלקסמענש, האבען אוז זיערע קברים צוגעמויליגט צו זיך צוויי פֿון די בעסטע פֿון אונזערע פֿאלקסשרייבער — צווישען פרע'ן אוז דונעזאנען רוהם אג—סקו אוז זיין אויבוגער הויז. איצט שׂוין אונגאנצען א וועדישער אג—סקו.

III.

זיין שאפֿען.

דיזעלבע וואנדערונגען, צופֿעליגע זוגאנגען אוז דעמזעלבען צוריקקעהר אהוים, וואס מיר זעהען אוז אג—סקוס לעבען, געפֿינען מיר אויך אוז זיין לימערארישען שאפֿען.

זיין ערשטע ערצעהלונג האט אג—סקו גשריבען אוז יודיש, נאר פֿאר אוהר קוין פֿערלאנגער נוישט גשפֿונגען, וויל צו יענער צייט האט אוז דער יודישער נאם גשהערשט שט"ר מיט זיין קאמפּאניע.

מענדעלע, שלום-עליכם, פרץ אוז אנדערע האבען זייער צייט זיך אנגעשלויסען פונקט אז דער זעלבער ערשטענונג. נאר פֿלם פיאנערען פֿון דער יודישער לימעראטור האבען זיי זיך זייער וועג דורכגעבראכט, האבען זייער פּלאץ אויסגעקעמפּפט אוז די יודישע לימעראטור אויפגעבויט. אג—סקו, לויט זיין נאטור אוז גוסמוג קרעפֿטען, אוז דערצו נוישט פֿעהיג גשווען. ער האט אויסגעוואנדערט אוז א לאנגע צייט, אויבער 20 יאהר, נוישט גשהאט קוין מגע ומשא מים יודען, נוישט מוס דער יודישער לימעראטור. ער האט זיך גענצליך אבגעגעבען דער רוסישער לימעראטור אוז אונטערן אינפֿלוס פֿון די רוסישע שולדערער פֿון דער רוסישער אל-

זען אביעקטיוו, סיידען די יענוגע, וואס דער שטאַרקער מאַלענט האט בײַ זיך גופֿר געווען די מעגדאַלענישקייט (וויז צב"ש ברויד־עס), — האט אַנ—סקי שוין בעווזען זײַן אבזורדיזם בשעת'ן שאַפֿען אויף אַ געוויסע פֿערספעקטיוו, דורך וואס אזהם איז געלונגען שוין צו שילדערן כמעט נאַטור אביעקטיוו, — כמעט, ווײַל אַביסעל פֿוהלט זיך דאך נאָך אין זײַנע ארטשהלונגען, אין אַלגעמיינעם טאָן זײַנעם, סימפּאַטיע פֿאַר דער „השׂכּלה", נישט אבער אויף אַזוי פֿיעל, עס זאל פֿאַרהאַרבען די קונסט־לערונג וואהרהאַפֿטיגקייט. דאַדורך אַליין געווינט שוין זײַן ארט שילדערונג אין פֿערגלײַך מיט די העברעאישע ארטשהלער פֿון דער „השׂכּלה" עפּאָכע.

צו די „השׂכּלה"־שרייבער איז אַנ—סקי אהנלויף אין זײַנע ערשטע ווערק נאָך דערמיט, וואס אין זיי פֿעהלט לחלומין דער חסידישער אין מיסטישער מאטיוו. פֿערקערט, עס לאזט זיך גוט בעהויפּטען, אַז פֿון זײַער אַלגעמיינעם טאָן פֿוהלט זיך אַפֿילו אַ „מתנגד'ישער" גייסט. אין אויב אַנ—סקי איז אין זײַן לימערישען שאַפֿען סוף כל סוף געווא־רען אַ פֿערבערגטער הסיד, מוזען מיר עס וויסער אמאל צושרייבען פֿרײַם אינפֿלוס.

דען צוריקקערנדיג צו דער יידישער לימעראטור אונטער פֿרײַס אינפֿלוס, איז אַנ—סקי וואס ווימער אלץ מער איז מער ארונטערגע־פֿאַלען אונטער דעם דאזיגען אינפֿלוס אין איז זײַן גאנצער ווימערישער לימעראטורישער שאַפֿונג, בעזונדערס אבער איז זײַנע יידישע שריפֿטען, שטרעבט ער אַלץ מער אוז מער צו דערנעהנטערן זיך צו פֿרײַס פֿארמען, איז די ראזיגע שטרעבונג האט אויך גרעסטען אויסדרוק גע־פֿונען איז אַנ—סקיס אפֿאנטיי־ווערק, איז זײַן דראמע „צווישען צוויי וועל־טען" ארטן „דער דבוק".

דער „דבוק" האט שוין בעווזען פֿויל טומעל אנצומאַכען, דאך, איז אפֿשר דוקא דערוויבער, איז זײַן ריכטונגער ווערט נישט אבגעשאצט. ער ווערט פֿון איין זײַט אויבער־, פֿון דער אנדערער זײַט — אונטערגע־שאצט. אויסגיג זעהען דערין אַ הויך מיסטיש קונסטווערק, אנדערע נעה־טען־אַז דערפֿון ישׂראל קונסטלערישען ווערט. עס טרעפֿען אויך בוידע צוזאַמען: ווײַל טען ווייל דאס שמוק אויפֿפֿאַסען אלס מיסטיש ווערק. מוז טען קומען צום בעשלוס, אַז ס'איז ווערטלאז.

אין דערין שטעקט מאַקו דער טעות, איז אט פֿון וואַנען דער טעות נעהמט זיך:

ישׂראל מיטאם, יעדע פֿאלקס־לעגענדע איז פֿאלקס־גלויבען איז שוין

דינעזאנען; דאס מאל אבער האט דער צופאל נעשטנט צו זיין א טרעפ-
ליכער קריטיקער, וואס האט נעגנט אנגעווענדעט אז—סקום פלאץ אין דער
יודישער ליטעראטור: צוויישען דינעזאנען און פרץ'ן.

קודם דער צד-השוה צווישען די בוידע. מראצדעם, וואס זיי זענען
אין זייער שאפען אזוי גוואלדיג פערשידען פונאנאנדער, האבען זיי
דאך בוידע נעשאפט פון יודישען פאלקסגייסט, אין נאר פון אוהם. דאס
נעמליכע נעפונען מיר אויך בייא אז—סקום, אין בייא אוהם פוליטיש אויס-
דרוקליכער ווי בייא בוידען. דאן אבער דער וועג, וואס די יודישע ליטע-
ראטור האט דורכגעמאכט פון דינעזאנען ביז פרץ'ן, פון „אבן גנט" ביז
דער „גאלדענער קייט" אוו „בונאפט אויפן פלטען מארק", דער ראזי-
גער עגטוויקלונגס-וועג איז אמבעסטען קעניצוג אין אז—סקום שאפונג.
אז—סקו איז אין דער עגטוויקלונגס-קייט פון דער יודישער ליטעראטור
דאס לעצטרונג רינגלע, וואס קוימעלט-צו דינעזאנען צו פרץ'ן אין
דוקא דערפאר, וואס אז—סקו איז צווישען זיין אנפאנג אוו זיין פארט-
זעצונג אין דער יודישער ליטעראטור א צייטלאנג נעשטאנען אויסער
אוהם.

דינעזאנס פרומוווסעט איז נאאיווסעט זענען בעזונדערס קעני-
צוג אין אז—סקום ערשטע ווערק, זענען אבער אויך ווען נוישט נענצ-
ליך פערשוואנדען אפילו פון זיינע לעצטע אין סאמען לעצטע שרייפען.
נוישט מעהר, אלס שטארקערע מאלענט קאן אז—סקו דורך די זעלבע
פרימיטיוע מיטלען דערטרינען א פויעל נרעסערע נעראנקען-פויעפטיט
אוו א פויעל-העלערץ קונסט-הויך ווי דינעזאן

צו דינעזאנען איז אז—סקו גלייך נאך אוו אנ'אנדער פרט. אנ—
כקו אוו קודם-כל אוו הויפטזעכליך א שילדערער פון אלטעגליכען לעבען.
דאס האבען שוין אנגעמערקט אלע זיינע קריטיקער. זיינע רוסישע קרי-
טיקער האבען זיך אויך בעמיהט צו ווייזען, ווי אלע רוסישע שרייפ-
שטעלער פון דעם סארט האבען אז—סקו בעאינפלוסט (רעשטעניקאוו,
אוספענסקי א. א.). עס מוז אבער בעמערקט ווערען, אז אז—סקו איז
בערייטעדער בעאינפלוסט נעווארען אויך פון די העכטאויטשע ראמאניסטען
אוו ערצהלער פון דער „השכלה"-צייט, ווי צב"ש פרוידעם אוו סמא-
לענסקין. אמת, אז—סקו שטייגט אוו מאלענט ארויבער פויעל פון זיי
(דאך נוישט אלע), נאר דער עיקר אוגמערקוויד צווישען יענע אוו אוהם
בעשטעהט בלויז דערין, וואס וועהרענד יענע זענען נאך נעשטאנען סא-
מע אוו מומען ברען פון דער „השכלה", האבען נאך נעקעמפפט פאר
אוהר דעם „הויליגען קאמפף" אוו ממילא האבען זיי שוין נוישט נעקאנט

קאן דער דבוק דערגעהן בוין צו דער מדהה פון א מיסטערית אוו אויך דאס קאן בעווייזען נאר א גרויסער קונסטלער, וואס מוז נאך דערצו זיין פולקומען נישט וועניגער מיסטישׁ געשטימט, וויי יענער גיסט, וואס האט אויס אינערליכער נויטוועגדיגקייט געשאפען דעם גלויבען אין דבוק.

אין שלויסלוך קאן דער דבוק אויך געניטען ווערען רשאל, ד. ה. אלם א מיטל צו שילדערן דורך אוהם די סביבה, דעם גיסטיגען צושטאנד אין דאס מעגליכע לעבען פון יודען, וואס גלויבען נאאוו אין אויפריכטיג אין דבוק. איך בעטאן: נישט יודען, וואס שאפען פון זיער גיסט אלרוים דעם גלויבען אין דבוק, נאר יודען, וואס גלויבען אין א שוין פארטיגען גלויבען, וואס אין בין זיי א זעלבסטפערשטענדליכע זאך. נאמירליך, אויך אין דעם פאל מוז דער גלויבען אין דבוק, וואס ווערט נע שילדערט, ענטהאלטען די סימבאלען, וואס ער פארמאגט אין זיך באמת, אנדערש וועט די שילדערונג נישט רשאל זיין.

אין אט דאס לעצטע געפינען מיר אין אנ—סקיס „דבוק". אנ—סקי האט זיך נארנישט בעדארפט בעמיהען ארטיצולירען אין זיין דרא־מע וועלכע עם אין סימבאלישע פוונות. ער האט זיך נאר געדארפט בע־מיהען, אז זיין רשאלע שילדערונג זאל זיין אויסגעהאלטען רשאל, מוזען שוין די סימבאלישע פוונות פולא דארט זיין. נאר גויים, וואס דער ענין פון דבוק איז זיי אויבערהויפט פרעמד, אדער יודען, וואס זענען אין דעם פרט עהנליך צו גויים, ד. ה. זיי האבען די גאנצע געשיכטע מיטן דבוק נישט געווואוסט אדער שוין פארגעסען, — נאר אזעלכע איבער־רשאשט פון דעם דאוגען מיסטישען געהאלט אין מיינעדוג, אז ער איז די שפאנג פון פאעסם פאנטאזיע אין נישט אז ער בענוצט. א פארמענען שמאף, — נאר זיי האבען געקאנט קומען צום מעגת, צו פערזעהן די פאלשטענדיגע רשאלישקייט פון אנ—סקיס „דבוק" אוו עם אנגעהמען אלם א סימבאליש־מיסטישׁ שמוס.

נאר אוך גאה וויטער אוו בעהויפט אט וואס:

דעם „דבוק" האט אנ—סקי געשאפען אוטערן שמארקען אינפלוס פון פרי'ס „גאלדענע קויט", „בעטאלט אויפן אלטען מארק" אוו פרי'ס פראאאוישע פאלקס־לעגענדען. דער דאוגער פרי'ס אינפלוס איז אזוי שטארק קעמפג אין גאנצען „דבוק", אז ס'איז אויבערוג ווענען דעם גע־נויער צו רשדען. מעגלוך, אז אוגמער פרי'ס אינפלוס האט אנ—סקי ווירקלוך געשטרעבט צו בעהאנדלען דעם דבוק אלם מיסטישׁ פראבלעם אין סימבאלוזירען זיינע העלדען. נראר דאס אבער איז אהם נישט געלונגען אוו אויך ווייניעל די דאוגע שטרעבוג זיינע אוו צו בולט,

מסילא אַ געווּיסער סימבאל. שוין לכתחילה ענטשטעהט ער אין גייסט פֿון פֿאלק, אום אַ געווּיסע אורזאַך צו סימבאליזירען. עס איז דו פּרי־מיטיוו פֿארם, וואס אין איהר קומט צום אויסדרוק דער פּאַטריאָטישער גייסט פֿון פֿאלק, בשעת עס שטעהט נאָך אויף אַ נידעריגער שטופֿע פֿון ענטוויקלונג אוו בעזוגם נאָך נוישט קיין העכערע קונסטמיטלען אויסצודריקען זיכטע געפֿיהלען, פֿארשטעלונגען אוו אידעען, אוו דו פֿאנטאזיע אוו דער אונצוגענער קוואל, פֿון וואנען עד שטעפט ערקלערונגען אויף גע־וויסע ערשטונונגען אין לעבען אוו דער נאטור, וואס אויבערהאַופּט זיין פֿערשטאנד אוו עד מוז אויף זיי בעשטוד גאָפֿינגען.

די דאזיגע פֿרוכטען פֿון דער פֿאנטאזיע, די דאזיגע שפּיעלערייען פֿון פּאַטריאָטישען פֿאלקס־גייסט, צוליעב דעם, וואס זיי זענען די אלטגהער־שער, ד. ה. צוליעב דעם, וואס די וואונדערבארע ערשטונונגען, וואס וועדען אוו זיי ערקלערט, גאָפֿינגען נישט קיין אונדערע פֿערגינגמונג עד־קלערונג, — זענען זיי דערויבער אזוי שטארק, אז זיי וועדען פֿערוואנדעלט אין אַנ'אויבערצייגטען גלויבען. אוו צייטען פֿון תאציאנאליזם מוז דער דאזיגער גלויבען אלם אבערגלויבען בעשפּאט אוו בעקעמפּפֿט וועדען, וויל ער אוו אַ שפּעדונג פֿאר דער וויטערדונגער גייסטוגער ענטוויקלונג פֿון דער מענשהייט. ערשט שפּעטער, אויף אַ העכערער שטופֿע פֿון ענט־וויקלונג, לערנט מען זיך אויס אבצושאצען זיין רעלטיוגען וועדט אוו זאָהן דערין דו שענע פּאַטריאָטישע סימבאלען, וואס דעם מענשען גייסט האט געשאפֿען אוו זיין קינדהייט.

דער דבוק, אין אלע פֿארמען, וויו ער אוו בייַ יודען פֿערשפּרייט, אוו וויו יעדער פֿאלקס־גלויבען ממילא אַ סימבאל. מען קאָן נוישט דעם דבוק ערשט סימבאליזירען, מען דאַרף נוישט ערשט ארטינלעגען אין אוהם געוויסע כוונות, אום אוהם פֿאר אַ סימבאל צו מאכען, וויל די דאזיגע כוונות האט ער שוין אין זיך, וויל ער אוו לכתחילה ענטשטאנען אלם סימבאל.

דער דבוק אלם שמאה פֿאר מאדערנער קונסט, קאָן נאָטירליך אויסגענוצט וועדען אלם מיסטעריע אוו די העכד פֿון אַ גרויסען קונסט־לער מוט אַנ'אמת מיסטישער נשמה אוו מיסטישער וועלט־אויפֿפֿאסונג. דאסגלייכען קאָן דער דבוק אויסגענוצט וועדען, אום צו דערגעהן צו זיין כוואַל, ד. ה. צו יענער פֿאלקס־נשמה, אין וועלכער ער אוו ענטשטאנען, צי יענעם גייסט, וואס האט אוהם געשאפֿען, אוהם גאָפֿארמט אוו אַ פֿאלקס־גלויבען, אלם די אויסצוגע ערקלערונג פֿאר יענע וואונדערלוכע ערשטונונגען, וואס האבען יענעם גייסט אויבערראשט. אויך אוו דעם פֿאל

ד"ר י. שיפער.

טעאטער-קונסט ביי אידן.

(פון דר. עלטסטע צייטן אן ביז'ן יאהר 1750).

איינלייטונג.

די טעאטער-קונסט בײ אידן איז נישט אזוי אלט, ווי אונזע פון די אסדריקן פון כלל-בשואסטזן, ווען עטוויקלט זיך בײ אידן.

אונזער פון די הענט-צייטונג דינט קריטיקער קוקט אויפ'ן טעאטער ווי אויף א אזיל, ווי אויף א מקום-מקלט פאר די אלע, ווען עטבען אנטלאפן פון זוער הויז, כדי זיך זעלבסט ווידער אויפצוזוכן אין צוריקצוהערגן אין דער הויז (ווילי וואלפראהט). אין די חאהמן פון טעאטער-קונסט שאפט זיך ישנע נעמונזאמקויט פון די אלע, ווען ווילן געפינן האס העלערע בשואסטזן פון זוער עקזיסטענץ, אזן געפינן עט אין דער סצענע. פון תער מאסע פרטים, ווען טרעטן אויף דער טעאטער-ביהנע, ווערט געשאפן שטוואס אונהיטלי-כער, גאנצעס, ווען אין צוזויפגעבונדן דורך די גאנץ דינע פעדים פון די נעמונזאמע דורכלעבונגן, — מיט אינן ווארט, עס ווערט הא נע-שאפן די: נעמונזאמקויט, פובליקום.

אזן אט דערווקט זיך די פראגע: צי איז דאס די דאזיגע בערפ-ניש זיך זעלבסט אויפצוזוכן אין דער טעאטער-סצענע, זיך ווידער צו נעפינען אין דער נעמונזאמער איבערלעבונג פון פובליקום, — צי איז דאס אויפגעקומען בײ אידן שרשט אזן די נעטסטע צייטן, אדער זי איז דערווקט נעווארן שוין אין דער גאר ווייטער פארגאנגענהייט.

נעווהנליך פלעגט מען די דאזיגע פראגע אב'פטר'ן מיט שאלא-מעסיגע הקירות. אממויסטן איז אנגענומען נעווען די מיינונג, אז דאס

שטעלט עס פאר דעם אונצוגעזען פֿעהלער פֿון „דבוק". די מוסטושע אויפֿפֿאסונג פֿון דבוק, אויף וועלכע אזא אויפֿפאסונג איז דא אין אן—סקום „דבוק", איז צו אויבערפלעכלעך, צו דורכזוכטוג איז צו פרימיטיוו. אזוי אויפֿפאסען אַ מוסטיש פראבלעם קאן וועלקוך נאר אַ געוועזענער משפּיל. אום פֿון דבוק צו שאַפֿען אַ מוסטעריע מוז מען אוהם אויפֿפאסען פֿועל טיעפֿער אין צוגעהן צו אוהם מוט פֿועל העכערע קונסט-מוטלעז. מוט געוואהנלעכע מיטלמעסיגע מיטלען קאן מען אזא מאטיוו נישט בעהערשען, אוז די בולוגע סצענישע עפֿעקטען, דערצו נאך נוישט אריגינעלע אוז נאכגעאהמטע לויט מוסטעריעז, וואס זענען דאם יודישען גטסם נאר פֿרעמד, קאנען אויהם בלויז פֿערהאַרבעז אוז מאַלען פֿון אויהם אַ געשמאַקלאזע שטוק.

צום גלוק איז דאס נוישט בין אן—סקון געשיהן. אן—סקו איז געווען נוישט מעהר וו אַ שולדערער פֿון אַלמעגליכען לעבען, אוז מראַז אַלע אטנפֿלויסען האט עך זיך צו קוון העכערע קונסט-פֿארטען קונמאל נישט געקאנט אויפֿהויבען. וועפֿועל עך האט זיך פֿילנכט נישט בעמיהט צו שאַפֿען פֿון דבוק אַ מיסטיש ווערק, האט עך דאך זיך אַלזון נוישט געקאנט אויבערשטיגען, אוז דער „דבוק" איז געבליבען נישט מעהר וו אן'אטנפֿאַלע שולדערונג פֿון אַ נעווזסער סביבה. אוז אלם אזעלכעם, אלם שולדערונג פֿון אטנפֿאַלען לעבען, פֿון יודען, וואס גלויבען נאניט אויפֿרי-טיג אין דבוק אוז אין די איבערוגע גלויבענס, וואס ווערען אוז „דבוק" געשולדערט, איז דער „דבוק" אַ מיסטערווערק (פֿארויסגעזעהן, עך זאל גלעזען ווערען אוז ארגינאל, נוישט גזעהן ווערען אין דער געוועדער-טער אויפֿפֿאסונג פֿון „דבוק" אויף דער סצענע), דען דערזון האט אן—סקו דערגרוזלט דאס העלסטע, וואס עך איז לויט זון מאַלענט אוז מעג-לעקטעז אומשטאנד גלויבען צו שאַפֿען, וועגוסטעם בוז דעם מאמענט, ווען דער טויט האט אוהם פֿון אונז צוגערויבט.

וויעבט, — אבער נישט מעהר ווי א זשעמט, וואו עס פעהלט אבער אין גאנצען דער היסטאריישער אמת.

וואהרום, דען אמת רעהענדיג, בעשטעהט אוגזער יעצטיגע פאלקס-ליד אנאמיע פון שמריכען, וואס אוגזער לעבען אין פערהנאגשהייט, מאכט אוגזער געשיכטע האט אויסגעקגענמשט. דען באמת, זעגען מיר נישט דאס שהשכע, נור דאס לעצטע רעהעלט אין דער גאלקס-קונסט פון די לאגגע, היסטאריישע שאפענדע אקטאוען.

דעם האזיגען אמת וועלען מיר אין אוגזער האזיגער אבהאנדלגג בעווייזען מיט דעם ביישפיעל פון דער אידישער מעאטער-שאפונג. מיר האבען מיט א כיוך נעוועהלט דאס שוישפיעל הויפטזעכליך צוליעב דעם, וויעל די טעאטער-שאפונג ווערט גענוועהנליך בעטראכט אלס כארעקטעריסטישער אויסדרוק אויסשליסליך פון דער גייסטיגער צייט, וועו אויך דעם האריזאנט פון אידישען לעבען האבען אויפגעשטעגט די שמערען פון פרצ'ס, אש'ז, פינסקי'ס א. א. וו., אוו אין די אידישע קוואהרטאלען האבען אנגעהויבען מעהיג זיך די פערשיידענע אידישע אקטיארען-קאמפאניעס.

צי איז עס ווירקליך אמת, אז די גרויסע החאמע פון אידישען לעבען, אין פערלויף פון צוויי-הונדערט-יעהריגען גלות, זאל שרישט אין דער נייעסטער צייט האבען בעקומען איהר אויסדרוק אין דער טעא-טער-קונסט? צי באמת הויבט זיך אז די געשיכטע פון דער אידישער מעאטער-קונסט שרישט אין 19 טעו יאהר-הונדערט?

שוין דערמיט אלייו, וואס מיר האבען זיך געשטעלט אלס ציעל פון דער האזיגער אבהאנדלגג, אויפצוצייכגען די גשיכטע פון דער אידישער מעאטער-קונסט פון די עלטעסטע צייטען אז ביז צו דער צווייטער העלפט פון 18-טען יאהר-הונדערט, — טרעפען מיר אדוים גענגען די אלע בערופענע אוו נישט בערופענע שריפטשטעלער, וואס ווייזען אז מיט א זיכערער מיגע אויף דעם מאגגל פון אידישע החאמאטישע אוי-מצרען אוו אקטיארען איז דעם אלטע גלות-צייטען, אוו וואס פרי צו דער קלערען דעם האזיגען „פאקט" בוין-זיי-אויף זיגערע פערשיידענע „גשטאהזאמע מעאריעס".

אוו אזוי בעמיהען זיך פיעל שריפטשטעלער דעם האזיגען פלומר'שט היסטאריישען פאקט צו שרקלערען מיט רעכטען-אויגענשאפטען: איהרען— ואוגען זיי — וויי בכלל די גאנצע סעמיטישע האסע, בעזויצענדיג א ברוי-זענדען, אזוי צו זאגען, עקספלאדירענדיגען טעמפעראמענט, זיגעגען בטבע גישט פעהיג צו דער האזיגער קאנצענטרירונג, וואס איז דער גרונד-טא-

געמיינזאמע בעזואוסטזין בײ אידען האט זיך קריסטאליזירט קודם־כל
אין דער בעציהונג צו דער געטליכקײט, אין דער רעליגיעזער איהעד.
אוז ערשט אין די נײַעסטע צײטען, ווען אין אידישען לעבען האט זיך
אנגעהויבען דער „בין השמשות פון געמער אוז געטליכקײטען", האט
זיך דאס דאזיגע געמיינזאמקײט־בעזואוסטזין אנגעהויבען אויפצוגיי צו
ארבאיזירען. אבער דאס מאל שוין אין דער בעציהונג צום פאלק,
אלזא אין די געמיינזאמע, אדער קאלעקטיוע נאציאנאלע שטרעבונגען
אוז מהאמעז.

בעהאנדלענדיג די דאזיגע פראגע אזוי שאבלאן־מעסיג, קומט אוים,
אז דאס אלץ, וואס פארהדישט דעם נאמען „געמיינזאמע נאציאנאלע
שטרעבונגען אוז מהאמעז", פאקט מען ארײן אין די האהמען פון דער
נײַעסטער צײט — אלם דעם אויסדרוק פון דעם נײַ־אויפלעבעדיגען
פאלקס־בעזואוסטזין. די ווערטער „רעגעסאנס!", „אויפלעבונג!" השרעה
נישט אויף פאנוצט צו ווערען פון די נאציאנאלע מאראטקיסטן, אדער
„מעשהעמיזירונג נאציאנאלימוס", ווילפון מאלען אונז בילדער פון
דער נײַ־אויפלעבעדיגער אידישער לימעראטור, פון דער זיך וועלבסט־
בעוואוסטזיגער אידישער פאליטיק א. א. ו. ארויסשטעלעדיג אלם נע־
גאטיוו השרצו ישנע אלמע, גוסס/דיגע ווערק פון רעליגיעזע אידעאלען.

עס איז שוין, הויסט עס, אנגענומען געוואארן די מיינונג, אז דאס
דאזיגע אמאליגע אידישע לעבען איז גלות איז נעווען, אזוי צו זאגען, א
שטעטעדיג ווחאטער, וואס זײנע מיטגלידער זײנען אבגעשפיגלט פון די
בראזיעדע אוז שוימענדיג אקטואל־בוואליטעם, אז דאס איז נעווען ווי יעצער
דיעז, וואס שפירעדיג זיך אומעכטיג אוז מיאוס זיעדיג זיך פון זײנע
אויגען ארעם־קחשפטען, פערקאקט ער זיך אין היטעל אוז ערווארטעט
פון חארט עפעם א גם, וואס אלע איהם אומקאהרען די קחאפט אוז די
שליטה איבער זיך אליין. סטילזירעדיג אויף אזא אופן די פערגאנגע־
הײט האט מען געשאפען א אילוזיע, אז אלץ, וואס פילט יעצט אויף
אונזער „איך", אז אט די גאנצע געגענווארטיגע פאלקס־ענערגיע, וואס
ווײזט זיך יעצט ארום אין דער פארם פון די געמיינזאמע אידישע מהא־
מעז, — אז, אלזא, דאס אלץ זאל האבען פלוטרישט געווען עפעם א
פלוצלונגע ערשײנונג, אזהן שום צוזאמענהאנג מיט דער פערגאנגענהײט
• א געשאפענער „יש מאין", עמטשאפען פון גארנישט, ווי ענדע „אמעריקא"
אין דער גרויסישער מיטאלאגיע, וואס אין נאנץ אוז פשרטיג פלוצלונג
ארויסגעשפרונגען פון צעאום/עם קאפ.

דאס דאזיגע איז, אזהן צווײפעל, א גאנץ שײנער, סענטימענטאלער

צענט פאר'ן 19-טען יאהרהונדערט, אזוי פיעל פערהעלטענען אונ דיעלעגטא-מיזם, אז מראץ זען „געשיכטע" האבען מען אנגעהויבען, אז די פאר-שוגענע אויפ'ן געביעט פון דער געשיכטע פון דער סצענע-קונסט בי אידען הויבען זיך ערשט אן, אונ ישדענפאלס זשטען זיי נאך וויט נישט געשטרינט.

דער לעזער וועט, פערטליכעניג אונזער אוטיט מיט די ענט-שפרעכענדע קאפיטלעך אונ ווערק פון ה' נאריין, אלוין לעכט אבשאצען די פערהעלט פון ה' נאריי'ס ווערק אונ גלייכצייטיג דערמיט וועט ער אויך זעהן די סכה, פאר וואס מיר האבען געפונגען פאר נויטיג צו שרי-בען אונזער דאזיגע אבהאנדלונג.

וואר'שא, דעצעמבער 1920 אונ יאנואר 1921.

I.

טעאטער-קונסט ביי אידען אין אלטערטום.

פון די תנ"ך צייטען זענען נישט נעבליבען קיינע שפורען וועגען וואס-עם-איז סצענע-קונסט בי אידען. מיט נעלעהרטע ווילען אפילו בעהויפטען, אז אין „שיר השירים" אונ „איוב" האבען מיר שפורען פון הראמאטישער שאפונג. אבער דאס זענען נור השערות, היפאטעזען, אונ מ'קאן בחענגען פונקט אזוי פיעל בעווייזען נעגען זיי ווי פאר זיי.

ערשט אין די פערהעלטניסמעסיג שפעטערע צייטען איז צו בע-מערקען בי אידען די בעשרענגיש פון שוי-שפיעל. דאס האזיגע שפעטערע עטשטעהן פון מעמאטער-קונסט לאזט זיך, אהן צווייפעל, ערקלעך-רען מיט דעם אטמאספיר פון רעליגיעזע מאמענטען, אונ הויפטזעליך דאס נעהאט א טרויעריגע ווירקונג די אידען וועגען הער נעמליכער נע-שעלשיגקייט, די השנחה פרמית, וואס שליסט ממילא אויס יעדען קאמף פון מענש מיט זיין גורל, יענעם קאמף, וואס איז דער הויפט-מאטיוו אין דער טריגישער דראמע-שאפונג.

די ערשטע שפורען פון סצענע-קונסט בי אידען בעווייזען זיך ערשט אין די צייטען פון פיית-שני, אין דער עפאכע פון העלעניזם. דער אטמאספיר פון דער רעליגיע איז דאן נשוועז אבגעשוואכט אונ די פרעמדיגע טריגישע קולטור האט אלץ מעהר אונ מעהר ארייננעהרונגען אין לעבען פון די אידען, הויפטזעליך אין לעבען פון די העכערע שיכטען, פון די רשע'רשענדע סספערע.

טיון פון יעדשר החאמאמישער שאפונג. אנדערע ווידער ווינשן אז אויף רעליגיעזע מאטיוון, אויף די תורת־משה, אויף דעם „כי לא האיתם כל תמונה"; די גידען, היסט עס, איז פארהאפטן צו זוכן אן פארצו־שטעלן גאט, אזן ממילא אויך גאט'ס פאלק, אין בילד, אלזא אין סקולפטור אזן פארמען־מאלערײ, ווי אויך אין כוצעג־בילדער. פארהאן ערלויבט אזשלכן שריפטשטעלער, ווען גיבען אזא מין ערקלערונג: אין משך פון דער לאנגער גלות־צײט זשען איהען געווען אקטיארען אין לעבען, צו־פיעל זענען זיי פעראינטערעסירט געווען מיט זייער ווירקלי־כער לעבעגס־הראמע, אום כדי זיי זאל נאך האבען געקאנט ענטשטעהן דאס בעדערפניש זיך אנצוקומען אין שפיגעל פון דער סצענע. דאס שפיעל אין לעבען זאל פלומר'שט האבען אומגעבראכט דאס כוצעג־שפיעל.

אבער, ווי זאגט געטהע: „גרוי אין יעדש טעאריע, גרין אין דאס לעבען!"

לאזען מיר אן א זײט די אלע טעאריעס, אזן געהען איבער צו די אהן־א־שיעור פארהאנדענע רעזולטאטען פון היסטארישען אידישען לע־בען, צו די הויפטחטע אזן טויזענדע פאקטען פון ישם לעבען אין דער פארגאנגענהײט. זיי רעדען צו אונז מיט דער שפראך פון דער ווירקליכ־קײט, אזן דערום איבערצײגען זיי אונז אזן גיבען אונז צו ערקלערען א סך בעסער ווי די אלע אויפגעפושטל'טע טעאריעס.

מיט דעם האזונגען ווען צוזם אמאליגען פאקטישען אידישען לע־בען־צושטאנד זשענען בין ישצט נעמאנגען א גאנץ קלוינע צאהל שריפט־שטעלער. די היסטאריקער פון דער אידישער קולטור, ווי דעלוטש, קוי־זשרלינג, גידשמאן, בערלינער, קאהוט אזן אנדערע, האבען אפילו אין זיישרע ווערק ארויסגעקומען גאנץ פארשפריסטילטן פאקטען פון דער אמאליגער סצענע־שאפונג בין אידען. זיי האבען אונז אבער נישט גע־נעבען קיין גאנץ בילד דערפון, אזן מיילמאל ערקלערען זיי אפילו לגמרי פאלש דאס פאקטיקאלישע מאטעריאל. מיל אויסצולהויטען אין די ווערק פון דער חכמה־צוטטע גלעהרטע, ווי אויך פיעל ידיעות, ווען זענען פונאנדערגעווארפען אין די אלע גאך ווערטפולע „אידישע מעדקווירדיג־קייטען" פון שידעל, ווי אויך אין די בייזדע אידישע ענציקלאפעדיעס (אין ענגליש אזן רוסיש), האט דא נישט לאנג צוגוטפגעהערט אין אינן גאנצע זאך ה' ב. נארין אין זיין ווערק „די נעשיכטע פון אידישען טע־אטער (ניו־יארק 1918, אין אידיש, 2 בענדער), ווען האט א מערק־ווירדיג מוזיק־קאפעל, נעמליך, „צוויי טויזענד יאהר טעאטער בין אידען". אבער אויך די זאך־פארשטעלונג בין ה' נארין ווינזט ארויס, בנוגע דער

פֿונ'ב דאזיגען איינצעלנעם פֿאַקט ווי אפֿילו ה' גאַרין 3) אַרויס, דריגגען, אַז די פֿאַרשטעלונגען זענען פֿאַרגעקומען אין אידישען גיסט— ווען אַפֿילו אַזא פֿרום-רעליגיעזער תּנא שמעון האט נישט געהאַט וואס צו זאָגען געגען זיי. דאס איז אבער א גאַנץ שוואַכע ראיה, וואַרום אין ד' ע"ם פֿאַל האט אהן צווייפֿעל די אויטארומעט פֿונ'ם קעגנ אויך גע= דאַט א גרויסע ווירקונג. אין דאך שווער גענוג זיך צו צושטעלונגען מום'ן קעגנ בלויז צוליב די פֿאַרשטעלונגען.

מען וויסט אויך, אַז אַנדיפֿוס המלך האט אין בירוט געלאזט אויפֿבויען אַ'אמפֿיטעאַטער אויך זענ הוצאות אוז אַז בי דער פֿיַערלי= כַּער עפֿנונג פֿונ'ם דאזיגען אמפֿיטעאַטער האט מען אינגעאַרדענט א כַּעמפֿער-פֿארשטעלונג מום'ן אנטיל פֿון 1400 אטלעטען, וואס האבען אַזוי לאַנג געקעמפֿט צווישען זיך, ביז זיי זענען אלע אומגעקומען אויפֿן ארט.

פֿון יענער העלענישער תקופה זענען אויך געבליבען בעווייזען, אַז די אידען האבען זיך דעמאלט אינטערעסירט מום דעח בוהנען-קונסט נישט בלויז אלס פּאַסיווע צושויער, נאר זיי האבען אוך אנדער געגומען אַ'אקטיווען אנטיל, סיי אלס דראַמאַטישע שרויפֿטשטעלער, סיי אלס אקטיארען.

אַזוי דערצעהלט אונז דער רוימישער היסטאריקער מאַצומ= אין זיינע געשיכטע-בוכער ווענען אידישען אקטיאר אליטוראס, אז ער איז געווען דער לויעבלינג בעם רוימישען קיסר נירון 4). דעם דאזיגען אליטוראס דערמאהנט אויך פֿלאַוויוס אין זיין „אויטאביאגראַפֿיע" („וויטא"), צוגעבענדיג דעם פֿאַקט, אז דעם דאזיגען אליטוראס האט ער, פֿלאַוויוס, אַ פֿערהאנגען זיין בעקאַנטשאַפֿט מום דער קוזערין פּאפּ= פּעא, נירון'ס פֿרוי 5).

אין דערזעלבער צייט אַ'ערח פֿעסט מען אויך דעם אידען ע ז ע ל= קיעלאס פֿון אלעקסאַנדריען, וועלכער שרייבט דראַמעס אין דער גרי= כישער שפּראַך, האבענדיג אויפֿפֿירעם'ן אלס מוסטער פֿאר זיך. זיינע ווערק זענען אבער פֿערלוירען גענאַנגען, אוז נור פֿון אינן שרייבט זיי= נער מום'ן נאמען „עקזאַגאגע" זענען פֿערבליבען דרי פֿראַגמענטען — א דאנק די ציטאַטען אין די שריפֿטען פֿון די קירכען-פֿאטערס אויזעביום פֿון צווארצע, קלעמענס פֿון אלעקסאַנדריען אוז אוסטאסיום. די פֿרא=

3) כ. נאַרין די געשיכטע פֿון יודישען טעאַטער I, 10.
4) מאַצומס, „אננאלען", 16, 4.
5) פלאַוויוס, „ויטא" III.

דער בעריהמטער אידישער געשיכטע־שרייבער יוסף בן מתתיהו הכהן פלאוויוס שרייבט וועגן דעם מלך הורדוס, אז ווען עס איז אים געווען זיין גאטן, האט ער אויסגעבויט א מעמטער אזוי א אמפיתעאטער אין צעזאריע (קסרין). אין דער ראויגער שמאחט האט הורדוס אינגעשאהדעט אלע 5 יאהר שוי־שפיעלן, וואס זיינען געווען האבען געוואלט פעהרען האט אהרענקען פון צעזאר; צו דעם ערשטען שוי־שפיעל, וואס איז אויסגעקומען אין דער 1921־טער אלימפיאדע, האט ער אלזין בעשטימט גרויסע בעלוינונגען, אזוי דאס גישט פלויז פאר די בעזוכער, נאר אויך פאר די צוווימ־אזן הריט־חאנגיגע קעמפער 1). ווי הויך הורהום האט געשעצט די האזיגע שוי־שפיעלערינען, בעווייזט פאלגענדע נאטיץ בײ פלאוויוס, אז „ער האט פעסטגעשטעלט א מתנה, וואס איז בעשטימט געווען גישט בלויז פאר די תעלאכע נאר אויך פאר דער גאנצער וועלט, וואהין עס איז נאר אנגעקומען די ידיעה וועגען די גלימפישע שוי־שפיעלערינען. געווארטיג, נעמליך, אז צוליעב מאנגל אזן מיטלען וועהלען אונטער די האזיגע שוי־שפיעלען אזן אז דאס דאזיגע אונצוגע דענקמאל פון חער אלטער העלאדא ווערט אלזא פאר־ניכטעט, — האט ער נישט בלויז ווהרענד יענער אלימפיאדא, ווען ער איז געפאהרען קיין רוים, געגנומען אנטויל אלס רוכטער אזן די דאזיגע שוי־שפיעלען, נאר עה האט אויך פאר אלע צוקונפט בעשטימט הכנסות, כדי אויפצוהאלטען די שוי־שפיעלען, דערמיט האט ער פאראויבונג דאס זיגרייכסטע פון זיין „רוכטער־צוג". אזן אמאל פלעגט הורדוס אלזין זיגרויכסטע אויך דער ביהנע אלס קעמפער. „אויך די שוי־שפיעלען פלעגט ער (הורדוס) ארויסרופען אן'אלגעמיינע מורא בײ די קעמפער, מחמת מען האט געזעהן, ווי זיכער ער גרייפט אן מיט דער שפיז אזן ווי מרעפענד ער וואדפט קוילען 2).

אויך אגריפום המלך (דער עהשטער) איז געווען א אנהענגער פון פארשטעלונגען אזן שוי־שפיעלען. ווען דער תנא שמעון האט דאס אויהם פארנעוואדפען, האט אויהם דער קעניג אינגעלאדען אויף א פארשטעלונג אזן אויהם געפרעגט, וואס פאר א בויז זעהט ער דא אזן וואס אזן דא פאר־האן געגעזן דער תורה. דער תנא האט גארנישט געהאט אויהם צו ענטפארן, אזן אזוי אזוין פון טעאטער, בעקומענדיג פון קעניג פויעל מתנות.

---

1) יוסף פלאוויוס. „בעלופ יודאיקום" (מלחמות היהודים) I, XXI, 8.

2) דאסט, I, XXI, 12 אז 13.

אז אזן די ציטען פון פרומען רבי נחוניה בעווען גאר נושם קיין קלוי= גע צאהל. אויך אזן די שפעטערע ציטען האבען ווען=אוים גושם גע= פעהלט צוושען אידען די דאזיגע מעאטער=לויעהאבען — הגם די ווערק פון די אלטע גרוכוישע קלאסיקער זיגען שוין לאנג געווען פערשוואונדען פון מעאטער אזן אנשטאט זיי זיגען פארגעשטעלט געווארען די בילדע מראגידיעם פון די צוויי= אזן דרום=ראנגיגע שרויפטשטעלער. אזן די דאזיגע שטיק פלעגען זיך די אויטארען אפט ווי צולויפ דעם חשבון פון אידען. אבער כראזן דעם, אזן מעגליך אז גראד צולויפ דעם, האבען די אידען בעזונדט די מעאטערען, ווא= מען פלעגט פארשטעלען די דאזיגע שטיק. אלט בעווייז דערצו קאגען דיזענגען די איינגיגע צומאטיגען אין תלמוד'ישער ליטעראטור, ווא= בעקענען אזא מיט יעגע אנמי=אי= רישע אנפאלען פון די מעאטער=שטיק=שרייבער. די חכמי=התלמוד, די אמוראים, האבען זיך בעקענט מיט'ן אונהאלט פון די שטיק גיכער פון די ערצעהלונגען פון אידישע מעאטער=לויעהאבער, אוידער פון אלטי= לישע זיי 9).

די ערשטע פעסטע פראבע, אבצושוידען אידען פון מעאטער בע= גענעגען מיר ערשט אין 3=טען יאהרהונדערט נאך קריסטוס. רבי מ א ר, איינער פון די בעריהמטסטע תנאים, ווא= האט גלעבט אין יענער צייט, פ ע ר ב א ט צו בעזוכען מעאטערען אזן צוריקגען — אויב די פאר= שטעלונגען דארט האבען גאר די מינדעסטע שייכות מיט'ן קולט פון פרעמ= דע אבגעטער 10). די תנאים, ווא= האבען גלעבט נאך רבי מאיר'ן, הא= בען דעם דאזיגען פערבאט אויסגעטיפשט פיעל ברויטער, ווי רבי מאיר דאט נעמיינט; זיי האבען דאט בעזוכען מעאטערען בכלל געהאלטען פאר שעדליך — אלין איינם, צו דאם האט גהאט א שייכות צו ווילכען עס= אין קולט, צו זיי האבען גהאט בליוי א ווילכען כאראקטער 11).

אחיץ דעם רעליגיעזען מאטיוו (מעאטער אלס ארט פון גצעגנדי= רישען קולט), האט דא אויך די חכמי=התלמוד גהאט א ווירקונג אויך, אזוי צו זאגען, דער נאציאנאלער מאטיוו. זיי האבען געוואלט עיקר=מ=

9) צווייי אויסצוגען פון 5 ארטיקלען ציטאטען פרענגט ג א ר י ן אין זיין בוך—20.

10) מסכת עבודה=זרה 18, 6. פערגליך אויך די אבהאנדלונגען פון מ. פ י ן אין ד. ל ע ו ע, בייזדע אונטער דעם ווילכען טיטעל: ווא= לעהרט דער תלמוד אינבאר שוי=שפיעל=קונסט, טוזוק או נדגעוואנג" („בן חנניה" יאהרגאנג 1861 נומער 4 אזן 5.

11) פערגליך די גפהערונג קוזל'ן=ציטאטען בי גארין, דארט I זיטע 13 אזן 14.

גערירע „עזות־אגע" וועבט זיך ארום דעם לעבען פון דו אידען און גלות מצרים און אהר הויפט־העלה איז, וויזט־אויס, געווען משה רבנו. און דו דאוונע פראגמענטען, בעזונדערס אונ'ם פחד־מענט וועגען משה'ס הלום, איז צו בעמערקען דו קרעפטונגע וואדט־אויסהרוקען און דעם פט־נעם פאמאס 6)

עם איז אפילו נושט בעוואוסט, צו שוועלקועלאם'עם מראנערישע זע־גען וועגען־עם־איז פארגעשטעלט געווארען פאר אן אונדוש פובליקום; זי־כער איז אבער ישדענפאלס, אז אויך איז דו אונטונגע יאהרהונדערטען נאך קריסטום געבוירט האבען אונדושע צושויער בעוואוסט פארשטעלונגען. אלם בעווייז דער־צו קאנען דיענען דו אפסע שמעלקען און דער תלמוד'ישער לי־טעראטור, וואו עם ווערט דערמאהנט וועגען מעאמערען (תאמראות) און צונרקען (קרקפאות), וו־ אויך וועגען דו אקטיארען, וואס מרעטען־ארויס אין דו פארשטעלונגען איז וואס מראגען הארקטערישטיש בעציונגען, וו־ „בריחא" (וויצען־זאגער), „גחבו" (לע, חוזק־מאבער), „לויון" (בויך־רעדנער), „מוקיוו" (קאמיקער) 7).

עם איז קיין ספק נושט, אז שוין אזן 1־טען יאהרהונדערט פאר קריסטום געבוירט האבען דו רעליגיעזע פיהרער פון יודענטום אנגעהו־בען ארויסווענדען אג'אפאזיציע געגען טעאטער בכלל איז געגען דעם אט־פיטעאטער מיט דו מעטושען־קאמפאניע בפרט. דער תנא שמעון, וועלכען מיר האבען שוין דערמאהנט, האט זיך, אמת, אזן דעם פרט גלאזט פערטזומוגען פון אריפים המלך, אבער קוים זענען כערשוואונדען נע־ויאחען דו לעצטע הערשער פון ארץ־ישראל, האט דו אפאוזיציע אנגע־הויבען ארויסצווענדען א שטארקע גענגערשאפט צו יענע אלע שפילען. אזן תלמוד יהושלמי גלייכפונגען מיר א כאראקטעריסטישע תפלה פון רבי נחוניה בן הקנה (אזן ערשטען יאהרהונדערט נאך קריסטום) בנוגע דעם טעאטער: דער תנא דאנקט נעמליך גאט דערפאר, וואס ער האט אזהם בעשטימט זיין ארט אזן בית־המדרש צווישען דו לומדי־תורה, אזן נושט צווישען דו צושויער אזן דו טעאטערען אזן צירקוס, מחמת דו תורה־לערנער בשמיהען זיך אזן וועלטן בעקומען זייער שכר אזן גן־עדן, אבער דו טעאטער־גהער ארבייטען פאר זייער אונג־נעם אונטערגאנג 8). דערפון איז צו זעהן, אז אזלכע אידען, וואס הא־בען גלויבן, וויזט־אויס, „גשעארבייט פאר זייער אונגעהם אונטערגאנג",

6) פערגליך דעיטש: צור נעשיכטע „דער יודישען פאלקס" 28, 212.
7) פערגליך ש. קרויס תלמודישע ארכעאלאגיע באנד II.
8) בי־קות כט' ב. פערגליך אויך נאריז דארט I, 12.

עס זענען, אמת, פֿאַרהאַן אונטערשׂיעדן פֿאַרשׂעהן, וואס בעהויפּטען, אַז די אידען האבען זיך נאך מיט עמלוכע יאהרהונדערטען פֿאַר דער נעשׂעהר לוכטשׂאַמער אויכגעצויגען אויף דעם געביט פֿון דראַמאַטורגען שׂאַפֿען. די דאזיגע מוזיקגעזעצען בעמערקט וועלען וויר פּשוט'ע פֿאַרמאַזיעס. אין וועל די דאזיגע אַנשׂויאוּנגען זענען גענוּאַרען, אַזוי־צו־זאגען, די אַלגעמיינע מיינונג פֿון יענע פֿאַרשׂעהר, וואס האבען זיך בעשׂטימט מיט'ן אויפֿקומען פֿון די שפּעטערדיגע „פּורים־שפּיעלען", — האַלטען מיר עס פֿאַר נויטיג אַביסעל זיך אַפּשטעלען אויף אויהר.

די געשיכטע האט אינז אויבערגעלאזט פֿאַלגענדע פֿרעגען וועגען דעם לעבען פֿון די אידען אין דער מזרח־רוסישער אימפּעריע בנוגע דעם פֿייערטן דעם האַלב־יום־טוב פּוּרים:

אין יאהר 408 האט דער קויזער מעאַראַזיוס II אין אויגען פֿון זיינע דעקרעטען געמאַדעלט די אַרט, וויו אזוי אודען פֿייערן פּורים. די אידען פֿון ישׂעם קאַנט פֿלעגען נאכ'ן לייענען די מגילה אויפֿשטעלען פֿאַר דער סינאַגאגע א תּליה אין אונטער פֿאַרשוידענע שפּאַסיגע אויפֿהענגען אויף אהר א מאַנעקען — א הילצערנע מענשען־פּגורי, — וועלכע האט געזאלט פֿאַרשטעלען דעם צורר־היהודים המן. נאך דער תּליה־צערעמאניע פֿלעגט פֿאַרקומען נישט קיין קלענערע חוזק־סצענע, נעמליך: מען האט צעלעגט א פּייער אין פֿערברענט די תּליה אונאַנויגעם מיט דער פּגורי. די אידען־פּינדלינע מוכרים האבען דערצעהלט דעם קויזער, אַז דאס פֿערברענען די פּגורי אין וויו אַנ'אַלענאריע אויף קרוים־מאס'עם סויט אין אַז די אידען וויסען אויף אזאַ אופֿן ארויסוויזען זייער שׂנאה צום קריסטענטום. דער פֿערבאט פֿון קויזער איז א פֿאר יאהר נעביליבען בלויז אויפֿ'ן פּאַפּיר. די אידען פֿלעגען זיך אויך וויטער פּורים לרבות מאַלען אין פֿערברענען די פּגורי. ערשט אין יאהר 415 האבען זיי דערפֿאר בעקומען א שוועריע שטראף: דאס האט זיך אין א געווינסען ארט נעבעבן אנטיאכיא פֿונאַנאַנדערגעשפּרייט א קלאַנג, אַז די אידען האבען פּורים אויפֿגעהאַנגען א קריסטליך יונגעל. דער רעזולטאט פֿון דעם קלאַנג איז געווען — אַ שרעקליכער פּאָגראם אויף אידען אין אַן אנטיאכיא האבי מען זיי ארויסגעטריבען פֿון די שׂוהלען.

אויפֿ'ן יסוד פֿון די דאזיגע היסטאריש פֿאַקטען וועלען געווינסע פֿאַרשׂעהר שמוציגען די השערה, אַז יענע צערעמאניע פֿון אויפֿהענגען המנ'ען זאל זיין דער אנהויב פֿון די שפּעטערע, אזוי־גערופֿענע, „פּורים־שפּיעלען", מיט וועלכע אויז וועט נאך שפּעטער אויסקומען זיך צו בעזעהן אין אונזער דאוגער ארבייט.

השׂוֹרֵשׂ זען פֿון פֿאלק אלץ, וואס האט נאר דערמאהנט הורהרום'עם צע־
מען, וועו מען האט זיך אין ארץ־ישׂראל ערלויבט צו פֿערצאלטען די אוי־
נעגע קולטורעלע פֿאלקס־אוצרות אוו מען האט שׂנעל אנגענומען די גרי־
כישע אוו רוימוישע קולטורען, רוהמעגדיג זיי אין די טעאטערען אוו
צירקעו. דו שׂנאה צו יעגע צייטען שפּריצט־ארויס בולט פֿון דו לעצגדען,
וועלכע ס'האבען זיך נעוועבט וועגען די צוקונפטיגע משיח־צייטען. מ'האט
זיך פֿארגעשטעלט בילדליך, אז־ווי נור משיח וועט קומען וועלען די טע־
אטערען אוו די צירקעו פֿון פֿערהאסטעו רוים פֿערוואנדעלט וועדרו אוו
בתי־מדרשים אוו ישיבות 12)י

בי דער גלעגענהיט דערף מען אויך בעמערקעו, אז די קריסט־
לידע קורלעו־פֿאטער האבען זיך פֿערהאלטען צום טעאטער פּונקט אזוי
ווי די פֿרום־רעליגיעזע אידישע תנאים. די קורלעו־פֿאטער, וואס האבען
געלעבט אוו רבי מאיר'ס צייטען, טערטוליאו אוו קרזיזאסטא־
מאס, האבען אוו די רוימוישע טעאטערען געזעהו א גרעפֿאהר פֿאר דער
יונגער קריסטלידער רעליגיע, וואס אוו דאך דעמאלט נאך אזוי יונג גע־
ווען. אוו פּונקט ווי די תנאים פֿאר די אידרו, האבען זיי פֿאר די קריס־
טען שטרענג פֿערבאטען גישט צו בעזוכען די טעאטערען מיט גרעצגדי־
גרישע קולטען.

די דאזיגע פֿערבאטען מצד די אנגעזעהענע פֿארשטעהער פֿון רע־
ליגיעז־נאציאנאלען אידעאל האבען גרהאלט ערפֿאלג. דאס לידרענפּוילע לע־
בען אוו גלות אוו אלץ שוועדער געוואדרו. די אידען זענען אלץ מעהר
אוו מעהר געוואדרו צעזוהם אוו צעשפּרייט. די צענטרו פֿון דער אמא־
ליגער קולטור זענען אויסגעלאשען געוואדרו, אוו נייע קולטור־צענטרו
האבען ערשט בעהאלפֿט ענטשטעהו אוו די שפּעטערע יאהרהונדערטען.
פֿון רבי מאיר'ס צייטען אוו אוו ארויבער לעדר א יאהר־טויזענד, אוידער
עם האבען זיך בעווייזען שפּורען, אז בי אידען האט זיך צוריק אנגעהויי־
בען דערוועקען דאס בערער־לעבוש אוו פֿארשטעלגגען. אבער אוו דער
קריסטליכער וועלט האט אויך נוש וועגיגער אנגעהאלטען דער פּח פֿון
הרם אויף דער דהאמאטישער קונסט אוו מעטאפֿאר־פֿארשטעלגגען. פֿון
מערטוליאו'ס אוו קרזיזאסטאמאס'עם צייטען אז זענען פֿארבי כמעט 10
יאהרהונדערטען, בוי אוו דער אוועראפּעישער לימערמאטור האבען זיך
בעווייזען די ערשטע מוסטערוו: די שפּאנישע אזוי־גערופּענע
„תעיעם־מאגאם" אוו די פֿראנצויזישע „מיסטעריעו".

12) מגילה I עמוד ב. פֿערגלייך אויך „בן חנניה" 1861, נומער 5.

ואידערער האָט געענטפֿערט, אזן דאָס אין שוין אנ'אמת'ער דיאלאג, וואָס ציהט זיך ופֿט פֿון פֿאלקס-מאָר." 14)

אבער דו דאזיגע אויסגעפֿשטעלטע טעאריע וועגן דעם ענטשטעהן פֿון דו פּורים-שפּיעלען כוזו לחלוטין פֿערשוונדען, וועו מיר וועלען בעסערע פֿאלגעדע מאמענטען:

א) פֿון דו הונסטאדושע פֿאקטען פֿון 5-טען יאהרהונדערט אין קלאר אזן בולט צו זעהן, אז אויב אפֿילו אין יענער פּורים-פֿערוויטלונג מוס המן'ס תליה האבען געפֿאנט זיך וואסערע-עם-אין קערן פֿון סצענע-נע-שפֿונג, וואלט אבער זיכער ווייטערע עגטוויקלונג געמוזט אויבער-גאהאקט ווערען צולויב דעם פֿערבאנד-דעקרעט פֿון יאהר 408, אזן נאכ-מאָהר צולויב דעם פּאגראם אין יאהר 412 אזן אויך צולויב דער מורא פֿאר ווימערע פֿערפֿאלגונגען.

ב) דו נאַנצע פֿרט וו אזוי מען האט אין פֿערלויף פֿון נאַנצען מי-טעל-אלטער געפֿייערט ביי אידען פּורים, בין דעם 16-טען יאהרהונדערט, ווען עס האבען זיך אנגעהויבען בעווייזען דו ערשטע פּורים-שפּיעלען, דערמאהנט לחלוטין נארנישט פֿון יענעם פֿערוויטלונגס-מנהג פֿון 5-טען יאהרהונדערט. דו גשיכטס-פֿארשער פֿון אונגערלאנד אידישען לעבען אזן מינהג-אלטער, ווו בערלינער, גידמאן, הוסקאן אזן אנדערע, האבען נישט צו פֿערצייכנען אפֿילו קיין אויסנאמען פֿאקט, וואס זאל אנווייזען, אז בין אידען זאל זיך דאן האבען דערהאלטען אפֿילו נור א זכר פֿון יענעם מנהג וועגען אויפֿהענגען אזן פֿערברענגען א המן-פֿגור.

ג) דו דאזיגע תליה- אזן פֿערברענען-פֿערוויטלונג האט זיך דאנ-גען דערהאלטען בין דו קרוסטען. דו דאזיגע פֿערוויטלונג האבען וואהר-שיינליך דו יזואיטען אטנגעפֿלאנצט, ווייל זיי האבען דאס גשוואלט אויסנוצען אלס מיטעל פֿונאנדערצוהעצען דו רעליגיעזע שנאה צו אידען. אזוי, למשל, איז אין דעם 2-טער העלפֿט פֿון 16-טען יאהרהונדערט. צווישען דו פּוילוישע מאסען זעהר פּאפּולער גשוון דו פֿערוויטלונג, וואס איז בעשטאנען אזן דעם, אז פֿון קאשציאל-טורם פֿלעגט מען אראבווער-פֿען א פּויזר, וואס האט גשוואלט פֿארשטעלען יהודה איש-קריות (דעם שפּאסטאל-פֿערריעטער). אזן נאכדעם האט מען זי פֿייערלוך פֿער-ברענט 15).

ד) דו פּורים-שפּיעלען, וואס זענען אונז בעקאנט פֿון דו פֿרוהסטע

14) ב. נאַרין, דאָרט, I זיטע 22—24.

15) פֿערגלייך וואצלאוו סאביעסקי: דו רעליגיעזע שנאה פֿון המון אזן דו מיטלען פֿון וונמונד III.

דער ערשטער, וואס האט ארויסגעוואגט די דאזיגע השערה, איז געווען דער פארשער יאן יאקוב שודט, דער אויסאר פון די „יודישע מערקווירדיגקייטען". איז דעם דאזיגען רעזולטאט=וערק זיינעם (ארויסגעגעבען אין פראנקפורט אין יאהר 1714), איז קאפיטעל וועגען די אי=דישע סצענע=פארשטעלונגען אום פורים, ציטירט ער דעם דערציילט פון כזיזער מעאראזוים פון יאהר 408 אלס בעווייז אויף דער „נישט=ארענט=לידער" אבשטאמונג פון „פורים=שפיעל" 13).

פון די נייערע פארשער האט אנגענומען די דאזיגע השערה דער אויסאר פון „פורים=שפיעל" איז דער גרויסער ענגלישער=אי=דישער ענציקלאפעדיע. דארט ווערט פשוט אנגענומען, אז אין די צייט=מען פון די גאונים איז צוווישען אירען פערשפרייט געווען א דראמא=טיש ווערק, וואס דער הויפט=העלד איז געווען המן. פון דעם מנהג: אויפצוהענגען די הילצערנע המן=פיגור איז בייא אויסאר אין דער פאנ=טאזיע גענוארען א סצענוש שאפען. אונגעפעהר אויפ'ן זעלבען אופן, הגם מוט א גרעסערען מאסשטאב=אפפאראט, פאסט=אויף דעם ענין דער הויסמארקער פון אידישען מעאמטער, ה' ב. גאראן. צוי דער דערמאהנמער פורים=פערווייזונג פון די אידען איז די מזרח=לענדער גוט ה' גארנין צו פאלגענדע בעמערקונגען:

„די מגלה, וואס מען האט געלייענט אין שוהל, האט נישט געגעבען קיין גע=לעגנהייט צו מאכען חוזק. די מגלה אליין איז צו ערנסט, די שוהל צו הייליג. דערפאר האט מען אין מאג פון פורים דעם שוהל=חויף פערוואנדעלט אין א טע=אטער, אין דאטשן געמאכט א גוסם פון המן'ען און געשטעלט פאר איהם א תליה. די אידען האבען זיך געשטעלט ארום איהם אין ווער עס האט געקאכט האט געמאכט א וויץ, גזוואנגט א חצאה . . . . . וו פרימוטיוו אוא שפיעל איז אויך נישט, קאן מען דאך שוין אין דעם זעהן א גאנצע האנדלונג, א נאנצע פארשטעלונג, אין מען דארף נישט קיין סך חקירות, כדי צו מאכען דעם שלום, אז דאס דאוגע שפיעל איז פיעל נעהנטער צו דער קאמעדיע, וון די ערשטע ווייזען אין פוסוגים לכבוד דעם גרויסישען גאט דיאניזוס, וועלכע רעכענען זיך פאר'ן אנהויב פון דער גרויסישער ד אמע. מען קאן זיך גרונג פארשטעלען, וון אזוי דאס פורים=שפיעל האט זיך נענומען צוזוויקלען. די ווייזען אין המצות, וואס ווערען געמאכט נעווא=רען ארום דער תליה, ווערען לכתחלה ארויסגעווארפ נישט געשראכטערהייט. יעדער האט געווא, וואס אהם איז אינגעפאלען. די געזונגענע ווייזען, די בעסערע. המצות ווערען געגעבען אין זכרון און וואס א יאהר שפעטער ווערען זי געווארפן אלץ מער בעקאפט אין אלץ מער געווא=קסטען אין עס האט זיך אויסגעארבעט א געווענער נוסח. דערבי איז שוין גרונג אינצוזעהרען אי'ארדנונג, אז אייגער זאל דעם צוויטען נישט ארטנפאלען אין די רייד. אינער האט געווא=ט אין דער

13) „יודישע מערקווירדיגקייטען" (ארויסגעגעבען יאהר 1714) צוויטער טייל, VI בוך 35 קאפיטעל, זייטע 309.

היגיענע ביי אידען אמאל און אצונד.

פון ד"ר ג. לעווין.

כי לא דבר רק הוא מכם, כי הוא חייכם, ובדבר הזה תאריכו ימים על על האדמה (דברים (ל"ב—47)

I.

היגיענע איז א וויסענשאפט, וואס לערנט אונז, וויאזוי צו פער־בעסערן אונזער וואילשטאנד און צו פערמיידען, אדער, וועניגסטענס, אבצושוואכען, אלץ, וואס קאן שאדען אונזער געזונד. בכדי דעם ציעל צו עררייכען, בעקענט זי אונז מיט אלץ, וואס האט א שטיקעל שייכות צו אונז, וויאזוי למשל, מיט די אייגענשאפטען פון"ם קלימאט, פון דער ערד, לופט, וואסער, קליידונג, נאהרונג, מיט ארבייט און אברוה, פער־שידענע אינדוסטריען, אפילו מיט קונסט און טויזענדע אנדערע זאכען, אין ס'וועט נישט זיין קיין שום גוזמא, אויב מיר וועלען זאגען, אז הי־גיענע איז פערבונדען כמעט מיט אלע וויסענשאפטען, וויאזוי למשל, פהיזיק, חימיע, ביאלאגיע, פיזיאלאגיע, מעדיצין א. א. וו.

פשוט"ע מענשען פערמישען, געוועהנליך, היגיענע מיט מעדיצין אין ס'איז, זעלבסטפע רשטענדליך, זעהר נישט ריכטיג,—וויייל מעדיצין איז וויסענשאפט, וואס לערנט אונז, וויאזוי צו הייל־ען דעם גוף, וואס איז שוין קראנק, היגיענע אבער לערנט אונז, וויאזוי זיך אויפצופיה־רען, בכדי קיין שום קראנקהייט זאל צו אונז לכתחלה שוין קיין שליטה נישט האבען.

היגיענע האט צווייערליי אויפגאבען: אבצוהיטען דאס געזונד פון"ם יחיד און פון"ם כלל.

אויפ'ן ערשטען קוק קאן מען מיינען, אז די צווייטע אויפגאבע, די אזוי גערופענע סאציאלע,—אדער געזעלשאפטליכע היגיענע, איז

ציטעט (פון 16=טעו יאהרהונדערט), זעגעו ווערק, וואס זיינען אויסא=
רעו האבעו אהו צווייפעל געוומעו אלם מוסטער די דיטשע קאמעדיעס
(פאסטנאכטשפיעלע אין שרעגקע) פון שטרע 15=טעו אוו אנהויב 16=
טעו יאהרהונדערט. דאס אויגעגע לאזט זיך אויך וואגעו ווענעו ישנעם
בערוהמטעו „אחשורוש=שפיעל", וואס דעם עלטעסטעו אויפֿרוהק
רערפֿוו האבעו מיר צו פֿערדאנקעו דעם ישיוו=דערמאהנטעו פֿאר שעד
שוידט. ווענעו דעם ווילעו מיר נאך אבער האבעו מעהר צו רעדעו אוו
אויגעם פֿוו די ווינטערע אפֿוטלעך.

דער מלחמה, שטאַרבען אַכטצעהן מענשען אויף יעדע טויזענד איינוואוינער, בעת אין רוסלאנד פלעגט די שטערבלעכקייט דערגרייכען ביז צוויי און דרייסיג טויטע אויף יעדע טויזענד איינוואוינער.

הינטענע, אָבער וויסענשאפט, איז נאך זעהר יונג, אין די אונטערזוכטען אין מערב-אייראָפּא האָט מען זי אנגעהויבען צו שטודירען ערשט פאר א יאהר 30—40. אין אמת'ן אבער איז זי אזוי אלט, ווי דער מענש אליין. שוין אין דעם ערשטען געצעלט, וואס ער האט אויפגעשטעלט, איז געווען א הינטענישער שריט, וויל דערמיט האט ער זיך געזאלט אבהיטען פון פערשידענע קלימאטישע שעדלעכקייטען.

פיעל סאציאל-הינטענישע אייניכטונגען זענען שוין געווען בעקאנט די גאנץ אלטע פעלקער, ווי די חינעזער, אינדיאנער, פערסען מצריים, אידען און גריכען. קיין דאָקטורים אין דעם זין, ווי אצונד, זענען דעמאלט נאך נישט געווען, ס'זענען אָבער געווען פריסטער, כהנים, וואס צווישען אנדערע זאכען האבען זיי זיך פערנומען אויך מיט'ן אבהיטען דאס געזונד פון'ם פאלק. זיי האבען געבילדעט די, איצט גערופענע, סאניטארע פאליציי. די פערשידענע געזעצגעבער פון'ם אלטערטום, ווי קאנפוציוס, מאנו, זָאראָאסטער, מענטע און משה האָבען אויסגעארבייט דינים, וואס האבען גלעדאַרפט שיצען דאס פאלק פון שעדלעכע זאכען— און דאס איז דאך דאס ציעל פון דער מאדערנער סאציאל-הינטענע! גלויס האבען יענע אלע געזעצען נישט געטראגען אויף זיך קיין הינטענישען טעמפעל, זיי זענען געווען אייגנטומלעך אין א מאנטל פון רעליגיע און ריטוס, פאר אבהיטען זיי האָט מען צוגעזאגט א שכר, פאר נישט אָבהיטען — שטראף. דעמאלט האט עס אבער אנדערש נישט געקאנט זיין, — וויל מען האט געהאט צו טהון מיט יונגע, נאך נישט קריסטאליזירטע פעלקער, וואס האבען נישט געקאָנט פערשטעהן, אז אין אבהיטען די הינטענישע געזעצען ליגט זייער גאנצע צוקונפט.

טהוען מיר דאס דאך אפילו אצונד אויך, אויב מיר האבען צו טהון נישט מיט בעוואוסטזיניגע פערשטענדיגע מענשען, נאר, למשל, מיט קינדער, אויב מיר ווילען, למשל, אז דאָס קינד זאל טרינקען א כך מילך, וועלען מיר דאָך איהם נישט ערקלערען ווייסענשאפטליך, אז מילך האט אין זיך אזוי פיעל אזוי פיעל פעטט און צוקער, אָהן וועלכע דער ארגאניזם קאן זיך נישט ענטוויקלען ווי געהעריג. דאס קיגד וואלט אונז נישט פערשטאנען. זאגען מיר איהם פשוט: וועסטו טרינקען מילך, וועסטו ווערען רויט אין שען און אָחוץ דעם וועסטו בלייבען מתנות; וועסטו אבער נישט טרינקען, וועסטו זיין בלאס אין מויל און, אלס צוגאב, וועסטו בעקומען קלעפ.

לחלוטין איברינ—ווייל, אויב יעדער איינצעלנער מענש וועט לעבען הי־
גיענישׂ, וועט דאך ממילא דער גאַנצער כלל אויך לעבען הינגיעגיש.
ס׳איז אבער נישט ריכטיג. ס׳זענען פאַרהאַן זאכען, וואס דער אייג־
צעלנער מענש איז נישט בכח זיי צו בעפרידיגען. וואס קאן דען ארויס־
קומען פונ׳ם הינגיענישען פריוואטען לעבען, אויב, למשל, דאס וואסער,
וואס מען טרינקט, וועט זיין שלעכט, אומריין און וועט האבען אין זיך
פערשידענע שעדליכע מיקראבען, אדער אויב אלע אבפאלען וועלען
בלייבען ליגען אויף דער גאס און וועלען פויליען, אדער אויב די לע־
בענס־פראדוקטען וועלען זיין געפעלשט א. א. וו.

מיט אזעלכע זאכען קאַן זיך פערנעהמען נור די סאציאלע הינגיענע,
וועלכע וועלט ארום דער וויכטיגסטער יסוד פאר׳ן וואוילשטאנד
פונ׳ם גאנצען כלל. פון איהר איז אבהענגיג די גאנצע פראדוקציאנס־
קראפט הן אויפ׳ן עקאנאמישען געביט הן אויפ׳ן מאראלישען און גייס־
טיגען. דערפאר איז קיין וואונדער נישט, וואס פעלקער, אדער געזעל־
שאפטלעכע גרופען, בייַ וועלכע די סאציאלע הינגיענע איז גוט אוועק־
שטעלט, בלייהען, ענטוויקלען זיך גוט, פערמעהרען זיך און לעבען אין
געהעריגען וואוילשטאנד, און יענע, וואס האבען נישט די פאסענדע
סאציאל־הינגיענישע איינריכטונגען, קרענקען, ווערען פערקריפלט און
סוף כל סוף מיזען זיי אונטערגעהן. אזוי זענען אין אלטערטום אונטער־
געגאנגען די מעכטיגסטע פעלקער, וואס מיט זיי האט זיך אנגעהויבען
די געשיכטע פון דער מענשהייט, וויַ אשור, בבל און מדין, אזוי איז
זיך צעפאלען דאס גרויסע און מעכטיגע רוים — נישט־קוקענדיג אויף
דער הויכער קולטור, וואס האט דאמט געהערשט, — וויַיל דאס פאלק
האט געזונדיגט נעגען דער מאַראל, וואט שפילט אַ גרויסע ראלע אין
דער סאציאל־הינגיענע.

דאס זעלבע זהען מיר אויך איצט. אין די מדינות, וואו ס׳ווער
געזארגט פאר׳ן כלל און וואו ס׳זענען איינגעפיהרט די נוצליכע סאציאלע
הינגיענישע איינריכטונגען, איז דאס פאלק געזונד, די שטערבליכקייט־
איז אַ קליינע און ס׳הערשט אַנ׳אלגעמיינער וואוילשטאנד; אין די מדינות
אבער, וואו ס׳בעלי־הבתׂ׳ווען מענשען, וועלכע האבען אין זיבען בלויז
זייערע פריוואטע עסקים און פערנאכלעסיגען די הינגיענישע פאדערונגען
דארט קומען פאר די גרעסטע עפידעמיעס, די שטערבליכקייט איז אַ־
גרויסע און דער אלגעמיינער צושטאנד איז אַ שלעכטער. איך וויל דא
נישט ציטירען די כערשידענע סטאטיסטישע ציפערן, וואס זאלען בע־
שטעטיגען דעם אמת, וואס כ׳האב דא ארויסגעזאגט. ס׳וועט, דאכט זיך,
גענוג זיין צו ברענגען בלויז איין ראיה: אין ענגלאנד פלעגען פאר

קומען א איד אין האָט זיך געזעצט עסען אומגעוואשען. דער בעל־הבית, מיינענדיג, אז דאס איז נישט קיין איד, האט איהם דערלאנגט חזיר־פלייש. ווען דער גאסט איז בייס בעצאהלען געוואָהר געוואָרען, אז ער האט געגעסען חזיר, איז ער געוואָרען זעהר אויפגערעגט, די האר האבען זיך איהם פשוט אויפגעשטעלט פון שרעק, אין ער האט בעשוּל־דיגט דעם בעל־הבית פאר דער עולה. דער לעצטער אבער האט איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז ער איז אליין שולדיג, וויל ער האט זיך נישט געוואשען פאר עסען.

די צווייטע מעשה איז פאלגענדע: אייגער האט געגעסען צו מיטאג ארבעס אין איז ארויסגעגאנגען אויף דער גאס אומגעוואשען. א גנב האט בעמערקט אויף זיינע פינגער ועשטעלען פונ׳ם עסען אין איז געגאנגען צו זיין פרוי אין האט איהר געזאגט, אז דער מאן האט געהייסען איהם ארויסגעבען א שיינעם סומע געלד, אין האט געגעבען א סימן, אז ער האט געגעסען צו מיטאג ארבעס. די פרוי האט געגלויבט אין האט איהם געגעבען דאָס געלד. ווען דער מאן איז אהיים געקומען אין איז דערפון געוואהר געוואָרען, האט ער די פרוי דערהרג׳עט.

די חכמי התלמוד האָבען שוין אפילו געוואוסט פון א מין זייך, וואָס איז געמאכט געוואָרען פון סעזאם — אייל אויסגעמישט מיט בלוּמען פון זשאסמין—אין מען האט בכלל זעהר געהאלטען פון הידראָטע־ראפיע (היילען מיט וואסער).

„אביסל קאלט וואסער אין אבוואשען די הענד אין די פוס יעדען אוועגד מיט הייס וואסער איז א סך בעסער פאר׳ן געזונד, וויַ די פערשידענע רפואות" — וועלט געזאגט אין תלמוד (שבת).

אין די צייטען פון דער בית־בעל האָט מען זיך געבאָדען אין טייכען אין קוואלען. נעבען דעם גרויסען קוואל „שלוח" האט מען בייס אויסגראבען געפונען רוּאינען פון א באָד־אנשטאלט.

אין די צייטען פונ׳ם תלמוד האט מען זיך געבאדען אויך אין ציסטערנעס אין הייליגען. ס׳איז זעהר חאראקטעריסטיש, אז אין די הייליגען האָט מען זיך געמעגט באָדען אפילו אום שבת.

נישט בלויז אין נאָרמאלע צייטען, נאר אפילו בשעת א קריעג, ווען מען איז געוועהנליך פערנומען מיט אנדערע, זעהר ווייכטיגע זאכען, האָט מען אויך אן ריינקייט נישט פערגעסען. משה האָט, וויזוּ אויס, שוין דעמאָלט געוואוסט, וואָס מיר אצונד, אז אויף א מלחמה שטארבט מען א סך מעהר פון אנשטעקענדע קראנקהייטען, איידער פון דעם שווערד. דאס קומט ארויס דערפון, וואס דאס מיליטער וואהנט געוועהנליך עניג אין אומריין, וואס די צואה בלייבט לאנג ליגען אויפ׳ן

II.

אז מיר וועלען זיך נעהנטנער צוקוקען צו פערשידענע דינים אין מנהגים פון אונזערע אור-איר-עלטערן,—מיר קאנען זיך מיט זיי בעקענען אין דער תורה און אין תלמוד — וועלען מיר זיך דאָרט איבערצייגען, אז ציוישען זיי זענען פארהאן זהר פיעל געזעצען, וואס זייער ציעל איז געווען אבצוהיטען דאָס פאָלק פון קראנקהייטען און שלעכטער אויפפיהרונג און צו ענטוויקלען אין איהם דעם חוש פון הויכער מאָראל, וואס האט געדארפט דינגען, אלס פונדאמענט פון א געזונד, לעבענס-פעהיג פאלק.

דורך דער גאנצער תורה און תלמוד ציהט זיך, ווי א רויטער פאָדעם, די אידעע פון רייניקייט. „והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימותו בטמאתם" (איהר זאלט אָבשיידען די אידען פון זייער אומריינקייט בכדי זיי זאלען נישט שטארבען דורך זייער אומריינקייט) לעזען מיר אין ויקרא (ט"ו—31) און געמיינט האט מען רייניקייט, אינ'ם בריטסטען זין פונ'ם ווארט, נישט בלויז רייניקייט פונ'ם גוף און פון אלע זאכען, וואס האבען צונ'איהם א שייכות, נאר אויך רייניקייט פון דער נשמה, פון די זיטען.

כדי דער גוף זאל זיין ריין, דארף מען נישט קארגען קיין ווא-סער און אפט זיך וואשען. האט מען זיך אָנגעריהרט אן אנ'אומריינע זאך, האט מען גלייכפאלס די קליידער און מען איז געבליבען אומריין ביז'ן אוועַנד. נאך יעדער רייזע און יעדען אוועַנד פאר'ן שלאפען גהען פלעגט מען וואשען די פיס, פאר יעדעם עסען און נאך יעדעם עסען פלעגט מען וואשען די הענד, דאס האט געהייסען: „מים ראשונים" און „מים אחרונים". וועגען דעם ענין זענען פארהאן אין תלמוד צוויי אינ-טערעסאנטע ערצעהלונגען, וועלכע איך האלט פאר נויטיג דא איבער-צוגעבען, כדי צו וויזען, אז שוין אין יענע צייטען האט מען זיך בע-מיהט צו פאָפולאריזירען די אידעע פון רייניקייט און צו מאכען פאר איהר א גרויסע פראַפאגאנדע.

אין דער צייט פונ'ם רומישען קייזער האדריאן, וועז די אידען זענען גלווען שרעקליך פערפאלגט, האָט א אידישער רעסטאָראַטאָר, בכדי מען זאל נישט וויסען, אז ער איז א אידּ, פערקויפט אויך חזיר-פלייש. אז ס'איז צו איהם אריינגעקומען א גאסט און האט זיך פאר'ן עסען גלווואשען, האָט ער דערפון געדרונגען, אז דאָס איז א אידּ און האָט איהם קיין חזיר פלייש נישט גלעגעבען. האָט זיך דער גאסט פאר'ן עסען נישט גלווואשען, האָט ער איהם אָנגעזומען פאר א גלצענדיגענער און האט איהם יא גלגעבען חזיר-פלייש. אמאל איז צונ'איהם אריינגע-

משה האָט פערלאנגט, אז דעם מאן מיט דער פרוי זאל בינדען אנ׳אמת׳ע ליעבע. ליעבע פאר געלד, דו אזוי גערופענע פראָסטיטוציע, איז געווען שטרענג פערוועהרט, נישט נור ביי פרויען, נאר אפילו ביי מאנסלייט. דער פערקעהר מיט א פרעמדער פרוי איז בעשטראפט געוואָרען מיט טויט. אוּן נאר אזוי ארום האט זיך ביי א יונג פאלק געקאנט ענטוויקלען א ריין פאמיליענלעבען מיט א סך געזונדע קינדער.

דער גט איז אודאי אויך געווען אינגעפיהרט, בכדי צו האָבען א טרייסע צוזאמענלעבען. כל זמן דאס פאָר-פאלק האבען זיך ליעב, ווי-לען זיי פיהרען א גליקליך פאמיליענלעבען, קוים אבער געפעלט שוין די פרוי נישט דעם מאן, זאל ער זי בעסער גט׳ן. קיין כפק ניט, א די אידעע פונ׳ם גט האט געהאט א גרויסע סאציאל-היגיענישע בעדייטונג.

אונזער געזעצגעבער האט, ווייזט אויס, זעהר גוט געוואוסט פון וועלערישע קראנקהייטען אוּן האט אנגעוועגדעט אלץ, וואס איז געווען מעגליך, בכדי אבצוהיטען דערפון. דערמיט דארף מען אויך ערקלערען דאס געזעץ וועגען חתונה האבען מיט פרויען פון אנדערע פעלקער, וועלכע האבען שוין געהאט מאנען, בכדי נישט צו פערשלעפען עפעס א קראנקהייט; נור דערמיט לאזט זיך ערקלערען משה׳ס בעפעהל, נאן קריעג דעם מיט די מדינים, אויסצוהרג׳ענען אלע מדינישע פרויען, וועלכע האבען שוין געהאט א פערקעהר מיט מאנספערשוינען. די מדינישע מיידלעך אָבער האט מען געלאזט לעבען (במדבר ל״א, 17—18).

משה האט בכלל געוואלט רעגולירען דאס געשלעכטס-לעבען אוּן האט שטרענג פערבאטען יעדען אומנאטירליכען פערקעהר, וויּ מאנס-פערשוינען צווישען זיך, פרויען צווישען זיך אדער דעם פערקעהר מיט בהמות. פון פערשידענע ציטאטען אין דער תורה קאָנען מיר דרינגען, אז די דאזיגע אלע זאכען זענען דעמאלט געווען שטארק אין דער מאדע. משה זאגט אויסדריקליך: איהר זאלט נישט טהון דאס, וואס מען טהוט אין מצרים אוּן אין כנען, איהר זאָלט פאלגען מיינע געזעצען אוּן דער, וועלכער וועט זיי פאלגען, וועט דורך זיי לעבען (ויקרא י״ח, 3—5). די אבער, וועלכע האבען נישט געפאלגט, זענען שרעקליך בעשטראפט געווארען: דער פערקעהר מיט בהמות איז בעשטראפט גע-ווארען מיט טויט, דער פערקעהר מיט א טאָכטער אדער מיט א מוטער איז בעשטראפט געווארען מיט פערברענען.

פעלד, פוילען, פערסמ׳ען דו׳ לויפט אוין פעראומרייניגען דו׳ ערד אוין דאס וואסער. אונזער געזעצגעבער האט דאס פערהיט אויך גאר א פשוט׳ען אופן. אין דברים (כי תצא) לעזען מיר: „ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ, ויתד תהיה לך על אזנך, והיה בשבתך חוץ וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך. דאס הייסט, דו וועסט האבען אויסער דעם לאגער אן׳ארט, וואו דו וועסט ארויסגעהן, ווען דו וועסט ברויכען, אוין דו וועסט האבען א ריידעל אוין ווען דו וועסט ארויסגעהן, ווועסטו אויסגראבען א נריבעל אוין צוודעקען דעם ארויסגאנג. דאס איז דער ערשטער פאקט אין דער געשיכטע, וואס מען האט אונטערגע־שטראכען, אז צוואה קאן פעראומרייניגען דו׳ ערד אוין קאן פערשפריי־טען קראנקהייטען. דערוים דארף מען זיך נישט וואונדערן, וואס דער פראנצויזישער געלערטער Guénan de Mussy איז געגאנגען אזוי וויט אוין האט זיך אויסגעדריקט ווענען דער אינריכטונג הינטער׳ן לא־גער, אז דערין לויגט א שטיקל רוח נבואה ווענען מיקראבען. אפילו דער בעריהמטער פילאזאף ווא לטער האט אויך אויסגעדרוקט זיין בע־וואונדערונג ווענען דעם, נאר אזוי וויא ער האט זיך געקאנט בעגעהן אהן א ביסעל ליצנות, האט ער צוגעגעבען, אז משה אליין האט אודאי נישט פערשטאנען, וואס פאר א וואונדערבארע המצאה דאס איז געווען.

ס׳איז לייכט צו פערשטעהן, אז נישט דא איז דער ארט צו רע־דען באריכות פון אלע דינים מכח טומאה און טהרה און אז די עטליכע ראיות, וואס איך האב געבראכט, זענען גענוג, בכדי אויפצוווייזען, וויא וויט מען האט פערלאנגט ריינקייט פונ׳ם גאנצען פאלק. פון כהנים און געלערטע (תלמידי חכמים) האט מען געפאדערט נאך מער ריינקייט, ס׳איז גענוג צו זאגען, אז א תלמיד חכם האט נישט געטארט אפילו שטעהן דארט, וואו ס׳איז אומריין (תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטינופת. ברכות כ״ד).

די אויסערליכע ריינקייט האט בעדארפט פיהרען אויך צו דער אינערליכער ריינקייט.

וועלענדיג ענטוויקלען ביי אידען א ריין, געזונד פאמיליענלעבען און אבהיטען זיי פון וועגעריש׳ע קראנקהייטען, האט משה איינגעפיהרט די חתונה, ער האט געמאכט דערפון אנ׳אמת׳ן קולט און האט אפילו בעפרייט יונגע לייט א גאנץ יאהר נאך דער חתונה פון מיליטער־דיענסט, וואס האט דאך דעמאלט געשפילט א גרויסע ראלע.

„על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד״ דאס הייסט: „דער ום פערלאזט א מענש זיין פאטער און זיין מו־טער און בעהאלפט זיך מיט זיין פרוי און זיי ווערען וויא איין קערפער״.

אומעטום, וואו עס האט נישט געהערשט קיין אמת'ע מהרהבֿות; אומעטום, וואו די קאנסטיטוציע איז געווען דער רעזולטאט פון אַ קאמפּ צווישען פּארטייען, וויל אַ פּשרה צווישען די קעמפֿענדע פּארטייען — אומעטום דארף האט זיך דאס בעסטאַלטען אנהערן גענוענען פּערזונען אויף לאנג חדשים אפֿי אמאל אויף יאהרען. אזוי איז געווען איז פֿראנקרייך אין די ציימען פון דער גרויסער רעוואלוציע און נאך דער מפּלה מיט דיטשלאנד און דער קאמפּוניסטישער רעוואלוציע פון 1871, אזוי איז געווען איז פּוילען און די ציימען פון פּויער־יעהרינגען סיי, אפֿי אזוי איז עס אויך איצט אין פּוילען. מען קלאגט זיך אין מען מאכט פֿארוואוֿרפֿען אינגע די פּאַרטייען, אז מיט א כיון פֿערצויהם מען די דע־באַמטן וועגען דער קאנסטיטוציע, אז מען שלאַפֿט זי אַב, פּרי דערפֿון צו גענוגען. אמאל נעהמען די דאזיגע בעשולדיגונגען פון לינקס געגען די רעכטס, אמאל פון רעכטס געגען די לינקס. דאס אלץ־ין בעווייזט נישט, אז עס איז בעשולדיגונגען זענען, אין גרונד גענומען, אויסגעמאכט צוליעב אינטריגאנטען־צוועקען. מען וויזט־אן אויף דעם בישפּיעל פון דיטשלאנד אין מ'שעכט־סלאוואקיין, וואס האבען זיך נישט לאנג אפּגעפֿארטוגט מיט זויערע קאנסטיטוציעס. מען פֿערגעסט אבער דערבי, אז אין דער דיי־כשרה קאנסטיטואנטע האט די קאנסטיטוציע בעשטימט די סאציאל־דע־מאקראטיע מיט'ן הספּם אדער אין פֿערבינדונג מיט'ן קאמוניסטן צענטר, אזן אין מ'שעכט־סלאוואקיין האט, אויגענטליך, געארבויט נישט אַ קאנ־סטיטואנטע, געוועהלט פון דער נאציאנאל = ראט, וואס האט אנגענוארפֿען די קאנסט־טיציע די אנדערע פֿעלקערשאפֿטען. אויך אין פּוילען האט מען זיך נע־האט געמראגען מיט אזא פלאן, — אינדעם דער איצטיגער קאנסטיטו־אירשדער סיי אין זיך צופֿרידענקומען; מען האט נעוואלט אפֿען אַ נאציאנאל־ראט, צוזאמענגעשטעלט בלויז פון פאליאקען, אזן איהם אי־בערגעבען די ארבויט אויסצוארבויטען א קאנסטיטוציע. די סאציאליס־טישע אזן די פּויערישע לינקס האבען אבער מוחא געהאט פֿאר אזא נא־ציאנאל־ראט, אזן וועלכען ס'וואלט נעהערשט א נאציאנאל־דע־מאקראטישע מעהרהיט, אזן אויסגוצענדיג די רעוואלוציאנערע שטימונג, אין די ערשטע חדשים פון פּויענ'ס ווידערגעבורט, האבען זיי דורכגע־זעצט א קאנסטיטואנטע, געוועהלט פון דער נאציאנאל בעפֿעלקערונג.

די וואהלען צו דער קאנסטיטואנטע זענען פֿארנעקומען שוין אין דער צייט, וועו די רעוואלוציאנערע שטימונג פון די מאסען האט אנגענוייבען פֿאלען, אזן איהר ארט האט פֿערנומען די פּאטריאטיש־שא־

י. גרינבוים.

די פּוילישע קאנסטיטוציע און די אידישע פראגע.

I.

די קאנסטיטוציע, דאס הויפּט די גרונד־געזעצען וואס באשטימען די פּאזיציע פון מלוכה־לאבען, רעכט בוי פון דער מלוכה און די גרונד־יסודות פון דער קינפטיגער געזעצגעבונג, געהערען צו יענעם מין געזעצען, וועלכע וועהען אויסגעארבייט און אנגענומען ווערער אין אזעלכע, אין וועלכע עס פאר וואלען, אדער אין משך פון יאהרען. אויב אין דער קאנסטיטוציע, ד. ה. שאפט, וואס דאדף אויסגעארבייטען און אנגענומען דו קאנסטיטוציע, ד. ה. אין דער קאנסטיטוציאנעלער (גרונדגעזעץ־פּערזאמלונג), אזוי דא ס שמארקע, ס גרויסע מעהרהייט, וואס האט דעם מוט אזוי דו קראפט צו צוזוגען, מען זאל אנגענומען אויך מיזונגע, דאן ווערען דו גרונד־געזעצען בעשלאסען אזוי ס שנעלער מעגליך, וואס העכט בלויז אפ פּגים מוט וועלכען דו מעהרהייט פּערמאגט, פון דעם, אויף וועלכען זי מוז אזוי ווייל זיך רעכענען מוט דער אפאזיציע. אזוי אט דער מוט אזוי אט דו קראפט שטעהט צלץ מאל אזוי ס ענגען צוזאמענהאנג מוט'ן ווירקליכען צוזאמענשטעל פון דו כוחות אינ'ם פאלק, מוט'ן געפיהל, וואס לעבט אזוי דו רייהען פּון דער מעהרהייט, וועגען אויך אמת'ען פוח אינ'ם פאלק.

אזוי דער רוסלענדישער קאנסטיטואנטע, למשל, האט דו גרעסטע מעהרהייט אנגעהערט צו דו סאציאליסטען־רעוואלוציאנערען. אבער דו דאזיגע מעהרהייט האט געהאנדעלט אהן מוט — ווייל זי האט נעפיהלט, אז דו פּקט ו ס מעהרהייט אזוי לאנד האבען דו באלשעוויקעם.

מוציאנס־קאמיסיע האט פֿערענדיגט אירבוים אוי ארטיקלען, וועלכע זאלן אין סוים א פֿארטיגען פראיעקט פֿון דער קאנסטיטוציע, וועלכן ס'האבען זיך געקאנט אהויבען דעבאטען. די ארבוים פֿון דער קאנסטיטוציאנס־קאמיסיע איז נישט אינמאל אויפֿגעריסען געווארען דורך פֿערשידענע גישהענישען, אונערליכע אוי אויסערליכע, וואס זענען גע־שפאנען אין א גיוויסען צוזאמענהאנג מיט די גרונד־גיעזעצען פֿון דער פּוילישער רעפּובליק. איין מאל האט מען אפֿילו גיהאט געפֿערט דעם נאציען פֿלאן פֿון דער ארבוים אוי אנגיהויבען צו בעראטען די רעפֿארם פֿון די נאציאנאלע מינדערהיטען, בדי אזוי־ארום צו בעזיטיגען די „גע־פֿאהר", וואס האט געשטעקט אונ'ם ווערסאלער טראקטאט בנוגע די דאזיגע רעפֿארם. מען האט אבער אינמיטען אויפֿגערוימען די דאזיגע פּוינט — ווייל מען האט זיך אויפֿערצייגט, אז א בעשלוס פֿון דער קא־מיסיע וועט נישט גילטיג, אוי אז אין פּארוס ווערט די ארבוים פֿארטיג־זעצט אוי וועט פֿערענדיגט ווערען. אזוי איז אויך פֿארגעקומען מיט דער פֿראגע ווענען דער אויטאנאמיע פֿון מזרח־גאליציען. מען האט אויך גע־מיינט וואס אין דיזן וויכטיגסטע פֿראגען פֿון דעם מלוכה־בוי, די פֿרא־גען ווענען די גיזעצגעבערישע ארגאנען, ווענען דעם פֿרעזידענט אוי זיבענ רעכט ווילען קלאר ווערען אין די סוים־פֿראקציעס אוי עס וועלען זיך אין דעם פּרט קריסטאליזירען די אנשויאונגען, וואס זענען לכתחילה נעווען זייער נעבעלהאפֿט.

אין די ערשטע הדשים האט מען אין די אנפֿיהרענדע רעגירונגס־קרייזען געמראכט בלויז ווענען א מין דעקלאראציע, וואס זאל פֿעסטשטע־לען די גרונד־פּרינציפּען פֿון דער קאנסטיטוציע, אבער נישט אין פּארא־גראפֿען פֿארמולירען דיטאלירט פֿארשריפֿטען. עס האט נאך נישהערשט א גאנץ אונקלארע שטימונג, די אבקלאנגען פֿון מראטשטשווסקי'ס סא־ציאליסטישער רעגירונג זענען נאך נישט געווען פֿערקלונגען, אוי ע־ווילמונג האט די פּראָע, די אלגעמיינע פּראָע, וואס נעהמט אלץ ארום, זאגט־צו אל־דאס־גוטס אוי אין דער אמת'ן זאגט זי גארנישט. אוי אחיץ דעם האט מען אפֿשר געהאפֿט, אז א דעקלאראציע וועט שנעל אנגענו־מען ווערען דורכ'ן סוים, אוי ער וועט זיך קאנען פֿונאנדערגעהן, אבטרע־מענדיג זיין ארט דעם צוויטען, געווענהליכען סוים, אוי ווילכען עם וועט שוין זיין א פֿעטע מעהרהייט, אדער וועניגסטענס וועט די רעגירונג געשטעלט ווערען אויף א פֿעסטען באדען פֿון א קאנסטיטוציע, זאל זיין א דערווייליגע אוי נישט קיין קאמפּליצירטע. די דאזיגע האפֿנונגען אוי ע־דאנקען עזנען אין דער עפֿענטליכקייט אויפֿגעקומען ערשט שפּעטער

וויגנסטענס שטימונג. דערפאר איז די קאנסטיטוציאנעלע ארויס א צע=
ברעקלעטע, א צעשפליטערטע, נושט בלויז אהן אויבערוועלטליכער מעהר=
הייט, נאר אהן א וועלכעד עס איז מעהרהייט בכלל. קיין פארטיי האט
נושט דעם כח צו צווינגען די קאנסטיטוציאנעלע אנצוגעהמען איהר וויללען,
אדער איהר מיינונג. עס מוז דערבייבר קומען צו א פשרה, אוין דאס איז
אייגע פון די שווערסטע זאכען. אוין דער עיקר — ס'דויערט זעהר לאנג,
ביז ס'קומט צו א פשרה. ווארום נושט נור דער קאמף צווישען די פאר=
מיינען דויערט לאנג, נאר אין די פארטיינעו גופא זענען נאך אויך די מיי=
נונגען נושט קלאר אוין נושט פעסט, ווייל זיי העננען=אב פון דער שטו=
מונג אוין לאנד. די פארטיינעו, די רעכטע ווי די לינקע, האבען אפילו
נושט העם מוט אינצוישפארען זיך בייַ דער אדער יענער פארערונג —
ווייל זיי זענען נושט זיכער אוין דער פאלקס=שטימונג, ווייל זיי מוזען זיך
ערשט אלליין קלאר מאכען, צו קאנען זיי זיך דערוועלטען ארויסצוטרעטען
מיט דער אדער יענער פארערונג, נושט מורא=האבענדיג זיך צו קאמ=
פראמוטירען. דאס ברעננט דערצו, אז די פארטיינעו אלליין וואקלען זיך
אוין וואנקען אב. בייַ אונז אוין פוילען איז עס פארגעקומען אוין די וויכ=
טיגסטע פראגען פון מלוכה=בוי.

דערבייַ האט אויך מיטגעשפילט דער פאקטאר, וואס די פאלקס=
שטימונג אוין לאנד איז אלץ רעאקציאנערער געוואארען. אוין פהאנקרייך,
בשעת דער קאנסטיטוציאנעלע אוין דער צייט פון דער גרויסער רעוואלוציע,
האט די רעוואלוציאנערע שטימונג בסדר געהאלטען אוין וואקעו אוין
האט מוטגעווינעו מיט זיך אפילו די, וואס זענען געשטאנען גאנץ ווייט
פון הויפט=שטראם, אלוי, אז צום סוף האט זיך געשטאפען א אויבער=
וועגנדע מעהרהייט פאר דער קאנסטיטוציע. בייַ אונז אבער וואקסט די
רעאקציאנערע שטימונג צווישען דער בורזוישאזיע אוין צווישען א טייל
פון די פויערים=מאסען, וואקסט די מורא פאר דער בולשעוויסטישער
רעוואלוציע, פאר די פרעמדע פעלקער, וואס ווערען צאהלרייכער מיט
יעדער שריט, וואס די גרענוצען פון דער מלוכה ווערען ברייטער, אוין די
רעכטע ווערען אלץ יריוסטער מיט זייערע פארערונגען, מרעמען ארויס
אלץ קלארער מיט זייערע בעגריפען אוין פארשטעלונגען, צווינגענדיג די
לינקע צו געהן אויף פשרות, אדרבה צו א העפטונג קאמף, וואס זענען
דעזוקלמאטען לאזען זיך נושט פארואיסזעהן.

II.

קנאפע אנדערטהאלבען יאהר האט געדויערט, אויידער די קאנסטי=

דעמאלט, וועו עס איז נאך אזוי פֿרוש געווען דאס געפֿוהל פֿון תּת־המתים, פֿון ארויסגעהן „מעברות לחירות".

די בעדע דעקלאראציעס זענען געשריבען אין (אנ'אלטפֿרענקישען סטיל אין שטרעלצען־אונטער, אז זיי זענען א המשך פֿון דער קאנסטיטוציע פֿון 3־טען מאי 1791, די לעצטע, וועלכע פּוילען האט אנגענומען פֿריי, גוטש אונטער א פּרינדלוכען תּרוס. לויט די נייע דעקלאראציעס האט פּוילען געהאנדלט אויפֿגעבויט ווערען אויפֿ'ן יסוד פֿון פֿאלקס־הער־שאפֿט, מיט א א ו ט ־ קאמערונגען סיום אין מיט א פּרעזידענט בראש, וואס דארף געוועלט ווערען פֿון דעם גאנצען פֿאלק אין בעזונדערע א גרויס טע מאלט. דער רעגירונגס־פּראיעקט שטעלט אבער דעם פּרעזידענט אינ ב ע ר'ן סיום, געבענדיג אוהם דאס רעכט אבצוואנדערן געזעץ־פּראיעקטען, וואס ווערען אנגענומען דורכ'ן סיום, — אויב א פּוערמעל פֿון דער אלגעמיינער צאהל סיום־דעפּוטאטען פּראטעסטירט געגען זיי. דער פּראיעקט פֿון דער גרופּע „ניזוואלעניע" שטעלט דאס פֿאלק אינבער'ן סיום. ער בעשטימט, אז די גרונד־געזעצען מזוז בעשטעטיגט ווערען דורך א פֿאלקס־אבשטימונג, אוי אז פֿונקט הונדערט מויזענד בורגער האבען דאס רעכט צו פֿאדערן, מען זאל א וויכטיגען געזעץ־פּראיעקט נאך אמאל בעמראכטען אוי, אויב דער סיום געהמט עס נאך אמאל אין מיט א קלוינער־מעהרהיים, — זאל ווערען אוהם דאס נאכצוגעבן פֿאלק בעשלוסען דורך א רעפֿערענדום. לויט'ן רעגירונגס־פּראיעקט, וואס אנערקענט נוטש קיין רעפֿערענדום, איז דער פֿארזיכטיגער די בעשלוסענדע אונטערשריפֿט בייד דער נעזעצגעבונג, אוי כדי צו שטארקען זיין מאכט ווערט געשאפֿען א צווייטע קאמער, א „וואך פֿון נעזעץ", וועלכע בעשטעהט פֿון מענשען, וואס דער פּרעזידענט ווערט בעשטימען, אוי זאגט־ארויס אוהרץ מיינונגען ווערען די נעזעץ־פּראיעקטען פֿון סיום. אויפֿ'ן יסוד פֿון די מיינונגען בעשטעטיגט דער פּרעזידענט די נעזעץ־פּראיעקטען, אדער שיקט זיי צוריק אין סיום אריין. דער צווייטער בעשלוס איז שוין אבער ענדגילטיג.

שוין אין דער פֿארמולירונג זענען אנגענומען געווארען די צווייי נרויסע שטרעלצ־פּראגען, ארום וועלכע ס'ווערט די גאנצע צייט געקעמפֿט. מען זאגט א קארשקמוי צו דעם אינקאמערדיגען פּארלאמענט, אויף וועלכען מען האט מורא זיך צו פֿערלאזען אונגאנצען. אוי אויב מען האט אין די שטעטע צייטען געדרעט מיט א פּוילען מויל פֿון אינן זיים וועגען פֿאלקס־רעפֿערענדום, האט מען פֿון דער אנדערער זיים נאך מורא גע־היאט צו רעדען וועגען א צווייטער קאמער, אנצוירפֿען דאס קונד בייד דעם דוכמוגען נאמען. עס האט געהויסען, אז מען וויל בלויז שאפֿען א בייד־

אבער הונגער די קוליסען האבען זיי זיך שוין דערמאלט נעמוזט לאזען פוהלען.

צום 3-טען מאי האט 1919 האט פאדערשוסקי'ס רשונחונג ארטיקל טראגען א פראיעקט פון א קאנסטיטוציאנעלען דעקלאראציע. צו דערזעלבער צייט האט אויך די פויערישע פראקציע „ווזוואלענייע" (די מהגוסס-פראקציע) ארטיקעלשטראגען אויהר פראיעקט פון א דעקלאראציע. די בוידע פראיעקטען זענען דעפאסירט געווארען אויף די זיצונגען פון 6, 9, 10 און 13 מאי. זיי האבען בין דעם סוים נישט אויסגענומען, בעזונדערס שארף זענען געגען זיי ארויסגעטרעטען די רעכטע, ווען האבען געפאדערט דיטעלויך-אויסגעדרוקט גרונדזעצען און נישט קיין נעבעלהאפטע דעקלאראציע. אויב די לונקע, בעזונדערס אבער די פ. פ. ס. זענען פארנומערט גיווארען פעסטצושטעלען וויי אמשנעלסטען די פלגעמוזע פרונציפען פון דער קאנסטיטוציע, פרי נישט צו דערלאזען, אז עס זאל הערשען א אונבעגרענצטע מיסווילקעט אין די ווכטונסטע פראגען פון מלוכה-בוי, פרי עס זאלען זיך נישט פערפעסטיגען די מראדיציעס פון דער רוסישער, עסטרייכישער אדער פרייסישער פערפאנגענהעט, — האבען די רעכטע הוקא געוואלט אבווארטען א צייט, האפגעדונג, אז זייער צאהל אין קראפט אין סוים ווען שטיגען, אז די ווהלען, ווען האבען געראפט פארקומען אין פויזען, ווען פערשטארקען דעם רעכטען פלוגעל אין אז עס ווען גלונגען ארטיקעלהוהרען אינן סיים נאך א מין פארשטעהער-שאפט פון די מזרח-גשעפטען. דאס ווען זיי געווען די מעגליקקייט צו צוונגען דעם סוים אינצוגעהן אויף זייער קאנסטיטוציאנעלע בענרינען. דערוויבער איז אבנעוואלט גיווארען דער סאציאליסטישער פארשלאג, אז אין משך פון צוויי ווהלען זאל די קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע אויסארבייטען די גרונד-יסודות פון דער קאנסטיטוציע, ווען זאלען זיין וויא הקדמה צו דער קאנסטיטוציע, אין די נויטוגסטע פארשריפטען ווערען דעם מלוכה-בוי מון די בויטער-רעכט, וועלכע זאלען גילטען וויי צייט-וויליגע גרונד-געזעצען, ביז עס ווען אויסגעארבייט ווערען א שטענדיגע קאנסטיטוציע.

די בוידע דעקלאראציעס זענען אויף די אויבענערמאהנטע זיי צוגענעו גיווארען צוגלישט דורך דער שארפער קרוימק פון די פארשטעהער פון אלע פראקציעס, אוז מעהר האט מען זיך שוין צו זיי נישט אומגעקעהרט. עס אין אבער דאך אינטערעסאנט צו זאהן, וועלכע גרונד-געדאנקען זענען אין זיי אויסגעדרוקט גיווארען, אוז ווי האבען זיך מחברים פון די דאזיגע דעקלאראציעס פארגעשטעלט די פויליוישע מלוכה

דערפֿנישען בלעטען אונבעפֿרידיגט, — ווען די מעהרהייט בעציהט זיך צו זיי, נעמענדיג, שמופֿמערוש. אנווייזענדיג וויטער, אז דאס דאזיגע פֿראבלעם, נוישט אלס א אידוש פֿראבלעם, נאר אלס א פֿראבלעם פֿון יעמוועדער מינדערהייט, ווערט בעמראכט פֿון דער שלום־קאנפֿערענץ, האט ער אונטערגעשטראכן, אז כמעט אין ישדער מלוכה, וואס ווערט אריצ ארגאניזירט, מוזען זיך גענוגען נאציאנאלע מינדערהייטען, ווען ס'איז אונמעגליך אויסצושנידען מלוכות, וואס זאלען בעפֿעלקערט זיין פֿון אזיי נאציאנאלישע, דערוויסער קאן מען נוישט אויסמיידען דאס דאזיגע פֿראבלעם אין מען מוז עס פֿערענטפֿערן. אפֿשמעלענדיג זיך צום סוף אויף די בעזונדערע פונקטען, האט ער פֿארמולירט די פֿאדערונגען וועלעכע גלייכבערעכטיגונג, וועלען אנערקענען די נאציאנאלע אונטערמינקטען, וועלען דער גלייכבערעכטיגונג פֿון די אמונות, וועלען דער פֿאלשטענדיגער פֿרייהייט פֿון אבהינען די רעליגיעזע פֿארשריפֿטען — מוט אזיי ווארט, כמעט אלע פֿאדערונגען, ארום וועלכע ס'איז נאכדעם געפֿוהרט געווארן א קאמף אין דער קאנסטיטוציאנאל-קאמיסיע אין שפּעטער אויך אין פֿלענום פֿון סיום בעת די קאנסטיטוציאנס דעבאטען. דער עיקר אבער אין פֿארמולירט געווארען די פֿאדערונג פֿון דער גאנצער וועלט, די רעכט אויף א נאציאנאלער זעלבסטפֿערוואלטונדיגער ארגאניזאציע.

די פֿארשטעהער פֿון די סיום־קלויבען, וועלכע האבען קרימוקירט די דעקלאראציעס, האבען די אלע פֿראגען נוישט בעריהרט. בלויז אזיי דאשונסקי האט בעמערקט, אז די בוידע דעקלאראציעס האבען אויסגעמידען צו בעריהרען די פֿראגע וועגען נאציאנאלע מינדערהייטען — גלייך וויבלויז די אידען, וואס פֿערמאגען נוישט „קיין מערימאריום אין פֿוילען, פֿאר וועלכע די אידוש גאם פֿערמעגט דאס מערימאריום פֿון פֿאלקסבילדונג", וואלטען געבילדעט אזא מינדערהייט. ס'פֿערשטעהט זיך, אז אויף די אידישע פֿאדערונגען האט מען זיך נישט אבגעשטעלט, הגם זיי זענען ארויסגעשטעלט געווארן — אחוץ אין דער אויבענדער מאהנטער רעדע — אויך אין א אויספֿיהרלישער דעקלאראציע, וועלכע דעמ. הונדשהארן האט פֿארגעלעזען אין נאמען פֿון דער פֿאלקס־פֿארטיי.

די ערשטע קאנסטיטוציאנס־דעבאטע האט ארויסגעווען נאכן בויכט, אז דער סיום וועל האבען אן'אויסגעארבייטען, דעמלויף פֿארמולירט מען פֿראגען פֿון א קאנסטיטוציע; זי האט אויך אנגעמערקט, חאטש אין אלגעמיינע שפּרוכען, די קונפֿטיגע שפּרעכ־פֿראגען, אוו צווישען זיי אויך די פֿראגען וועגען דער גלייכבערעכטיגונג פֿון אלע בורגער, גלייכ־

ראט בײַ דעם פֿאַרזאָרגט. שׂוין דעמאָלט איז סעמיטן געווען, אַז דער גע־
דאַנק פֿון א „וואַך פֿון געזעץ" מוז דערפֿירען בוז צו א צוויטער קא־
טער — צו א סעקטע, לויט'ן פֿראַנצויזישען מוסטער. אין דר ערשטע
חדשים האָט מען נאָך מורא געהאַט אַרויסצוגאַנגען דאָס וואַרט. אַפֿילו
דר רעכטע האָבען אין זייער פֿראיעקט גערעדט בלויז וועגען א „וואַך פֿון
געזעץ". וון נאר אַבער דר רעאַקציאָנערע שׂמומונג איז געוואָקסען, איז
פֿון דער „וואַך פֿון געזעץ" געווארען א סענאט.

דיזעלבע ענטוויקלונג האָט אויך דורכגעמאַכט דער גערעכט וועגען
כינדערהיטס־רעכט (עס רעדט זיך וועגען פֿאַלוטשע מינדערהיטען),
וואָס וועלען בעשטימט אין בוידע פֿראיעקטען; זיי זענען אַבער פֿער־
שוואונדען געווארען פֿון דעם פֿראיעקט, וואָס דר קאָנסטוציאָנס־קאָמי־
סיע האָט אויסגעאַרבעט. אין דער זעלבער ריכטונג איז אויך געגאַנגען
דר ענטוויקלונג פֿון גרעאַנק וועגען דר וואַהלען פֿון א פֿרעזידענט אין
וועגען זיין קאָמפּעטענץ. אויך אַנדערע פֿרינציפּען, בעזונדערס פֿון דעם
פֿראיעקט, וואָס דר פֿראַקציע „וויזוואַלענץ" האָט אַרײַנגעטראגען, האָבען
זיך אַרויסגעוויזען, אַלוי־צו־זאגען, „נישט צום רומעל" אין זענען כמעט
נישט בעטראַכט געווארען. דר סבה דערפֿון איז נישט בלויז דר נעבעל־
האַפּטונקטע פֿון דר דאָזיגע פֿרינציפּען, נאר אויך זייער פֿויערוש־סא־
צי־אַליסמישער גייסט, וועלכער איז, אמת, אין דעם רעגירונגס־פֿראיעקט
כמעט אונגאַנצען אויסגעוועבט געווארען.

בנוגע צו דר בורגער רעכט פֿראַקלאַמירען בוידע דעקלאַראַציעס
פֿאַלשטענדיג גלייכבערעכטיגונג פֿון דר בורגער, זאגען זיך אַרויס געזען
אבווישען דר נוצלוכע אונטערשיידען צווישען זיי, בערוהרען אבער אי־
גאַנצען נישט דאָס פֿראבלעם פֿון „נאַציאָנאַלע מינדערהיטען". דער פֿאר־
טשעהער פֿון דר אידען אין דער קאָנסטוציאָנס־קאָמיסיע האָט זיך אין
זיין רעדע געמוזט אויסדרליק אבשטעלען אויף דעם דאָזיגען פֿראבלעם.
ער האָט אנגעוויזען, אַז דר דעקלאַראַציעס, וואָס ווילען אבהילפען דר רעכט
פֿון דר פֿאליטישע מינדערהיטען, פֿערגעסען אונגאַנצען אן דר נאַציאָנאַלע
מינדערהיטען אין לאזען דאָס דאָזיגע שוועריג פֿראבלעם לחלוטין נישט
פֿערעכטפֿערט. אין דר פֿראיעקטען וועלט געדרעט וועגען געמיינשאַפֿטען.
זואָס פֿערוואַלטען אַלזין מוט זיך, עס וועלט אבער מוט קיין וואָרט נישט
אנגעצויגען, אַז דר נאַציאָנאַלע מינדערהיטען קאָנען זיך ארגאַנ־
יזירן אין אַלגעמיינשאַפֿטען. די דערפֿלישע אין שמאַרטשע געמיינ־
דעס ארטאַנווירען זיך בכמה־פֿערוואַלטונגען געמיינשאַפֿטען, אבער דר
אידען בעקומען נישט דאָס דאָזיגע רעכט, — הגם זייער בעזונדערע בע־

פון דער דאטע אָן, ביז וואַנען סקוילסקי׳ס קאבינעט איז געפאלען, האט די רעגירונג אקטיוו מיטגעארבייט ביים שאפען די קאנסטיטוציע. אין יאנואר 1920 האט סקוילסקי׳ס רעגירונג צוגעשטעלט אַ פראיעקט פון פרינציפיעלע ענדערונגען אין יענע פאַראַגראפען, וואס בעשטימען דעם בוי פון דער מלוכה, איהרע געזעצגעבערישע און אויספיהרענדע ארגאנען. די דאזיגע ענדערונגען, וואו ס׳איז צום ערשטען מאל בולט אויסגעדריקט געווארען דער גענדאנק וועגען שאפען א סענאט אין אז דער סיים און דער סענאט זאלען וועהלען דעם פרעזידענט פון דער רעפובליק אַזוי, וי אין פראנקרייך, זענען געווען אַ רעזולטאט פון א פשרה צווישען די רעכטע מיט וויטאס׳עס פוילערים-פראקציע, וועלכע האט זיך צו יענער צייט פעראייניגט מיט דער טהוגוט-גרופע. עס האט זיך געדאכט, אז אויף דעם באדען איז געשאפען געווארען א פעסטע מעהרהייט, וואס וועט אימשטאנד זיין איהר ווילען צו דיקטירען דעם גאנצען סיים אין דער פראנע וועגען דער קאנסטיטוציע. באלד האט זיך אבער די האפנונג ארויסגעוויזען פאלש. אין יובי איז די דאזיגע מעהרהייט צעפאלען, און סקוילסקי׳ס קאבינעט האט געמוזט אבטרעטען. די רעגירונגען, וואס האבען זיך געבילדעט נאך איהם, האבען שוין געמוזט לאָזען אָן אַ זייט די פראגען וועגען דער קאנסטיטוציע, ערקלערען זיך .נייטראל אין די קאנסטיטוציע-פראגען — וויל די פראגע וועגען סענאט האט צושפאלטען דעם סיים אויף צוויי כמעט גלייכע טיילען. אין די פראגראמען פון דער רעגירונג פון גראבסקי וו׳ אויף פון דער קאַאַליציאָנס-רעגירונג האבען שוין די פראבלעמען פון דער קאנסטיטוציע נישט געשפילט קיין שום ראליע. דאס האט, פערשטעהט זיך, געהאט א גרויסע ווירקונג אויפן גאנג פון די דעבאטען אין פלענום פון סיים אין אויך אויף דער אבשטימונג.

די ארבייט פון דער קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע איז געשטאנען אונטער ציכען פון דער פשרה צווישען דעם פויערישען צענטרום אין די רעכטע פראקציעס. אמת, שוין אין משך פון די דעבאטען האבען זיך די פארשטעהער פון דער ווייטאס-פראקציע, — אפילו נאכדעם וו׳ די טהוגוט-פראקציע האט זיך ווידער אבגעריסען פון איהר, פערלירענדיג א טייל פון איהרע פריהערדיגע מיטגלידער, — אנגעהויבען וואקלען אין די פראגען פון סענאט און די פרעזידענט-וואהלען און לסוף זענען זיי אין גאנצען אינערגעגאנגען צו די געגנער פון סענאט. דער קאמפראמיס האט דאך אבער געהאט א פעסטע, הגם אַ קלייניע מעהרהייט אין דער קאמיסיע.

די אייגענטלישע ארבייט דער קאנסטיטוציע האט זיך אנ-

פון אלע רעלוגיעם און די רעכט פון די נאציאנאלע מינדערהייטן אין קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע האט געפונען אן'עמפאטיע פון אלע שפרעכער-פראגען.

III.

באלד נאכדעם, ווי ס'האט זיך געענדיגט די דיסקוסיע ווענען די ידע דעקלאראציעס, האט די סאציאליסטישע פראקציע אריינגעטראגען א הר אויסגעארבייטען פראיעקט פון א קאנסטיטוציע, די נאציאנאל-דעמאקראטישע פראקציע איז געקומען מיט א הר פראיעקט, און די מיטגלידער פון קלוב פאר קאנסטיטוציאנעלער ארבייט—מיט זייערן.

אין נאוועמבער דאס זעלבע יאהר האט פאדערעוסק'ס רעגירונג אריינגעטראגען אויך א הר פראיעקט. אחוץ דעם האט די קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע גהאט פאר זיך א פראיעקט פון א קאנסטיטוציע, וואס איז אויסגעארבייט געווארען דורך א בעזונדערע קאמיסיע פון גע לערטע, וועלכע פאדערעוסק'ס האט אייניגעלאדען, און נאך א זעקסטער פראיעקט איז געווען, וואס די קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע פונ'ם צייטוויליגען מלוכה-ראט בעת דער אקופאציע האט אויסגעארבייט. דעם פראיעקט פון דער בעזונדערער קאמיסיע פון געלערטע, איז וועלכען עס איז דא ארט פאר א סענאט מיט גאנץ ברייטע פולמאכטען, האט די רעגירונג נית אנגענומען, און האט, ווי געזאגט, אין נאוועמבער אריינגעטראגען אנ'אנדער פראיעקט. מיט א „וואך פון געזעץ" אנשטאט א סענאט. אבער דער פראיעקט פון די געלערטע איז אויך איבערגעגעבען געווארען דער קאמיסיע, אויף א פריוואטען אופן, און צוישען אלע אנדערע פראיעקטען האט די סיים-קאנצעליאריע, דעם פראיעקט אויך אבגעדרוקט. די קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע איז, פערשטהט זיך, נית גע וען איבעריג צופרידען פון אזא מין בעציהונג צו דער קאמיסיע און האט אינגאריכט דעם פראיעקט, וועלכער איז געווען נית מעהר ווי א פריוואטער פראיעקט. אויף אוא אופן האט די קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע ב יז נאוועמבער 1919 נית גהאט קיין אפיציעלען פראיעקט פון קאנסטיטוציע, ווענען וועלכען זי וואלט גהאקאנט דעבאטירען, זי האט געמוזט אליין אויסארבייטען א פלאן פון דער קאנסטיטוציע און נעהמען אלס יסוד בלויז די פראיעקטען, וואס זענען אריינגעטראגען געווארען דורך די פראקציעס. די רעגירונג האט זיך אויך נית גהאקאנט בעטיילינגען אין איהר ארבייט. ערשט דעם 11-טען נאוועמבער 1919 האָט זי גהאקאנט בעשלוסען אָנצונעהמען דעם רעגירונגס-פראיעקט אלס יסוד פון דער דיסקוסיע.

פּון א סענאט און האט אויך געהאט וועגן א „וואך פאר'ן געזעץ" וואס האט געמאנט בעת־קאטען געזעץ־פראיעקטען, וועלכע דער סיים האט אנגענומען, בלויז אויף א פאדערונג פון 50 דעפּוטאטען, אדער לויט'ן וויללען פון פרעזידענט פון דער רעפובליק, און אז אין די פרעזידענט־וואהלען דארף זיך דאס גאנצע פאלק דירעקט בעטיליגען. די קלייגע קאמפראמיסען, וועלכע מען האט דא און דארט געמאכט דעם נייען גייסט, זענען פערשוואונדען געווארען. וואס וויטער, אלץ מעהר איז די קאנסטיטוציע דורכגעדרונגען געווארען מיט'ן גייסט פון די רעכטע פארטייען און זייערע פיהרער דובאנאוויטש און לוטאסלאווסקי.

די דאזיגע צווייי דעפוטאטען זענען די אייגענטליכע פערפאסער פון דער קאנסטיטוציע. דורך זיי איז ענדגילטיג פעסטגעשטעלט געווא־רען די רעדאקציע פון די וויכטיגסטע פּאראגראפען, זייער גייסט שווענבט אויבער'ן פראיעקט, אזוי וויי ער איז אריינגעטראגען געווארען אין סיים, און עס איז דער גייסט פון דער נאציאנאל־קאטוילישער רעאקציע, וועל־כען דער אינפלוס פון די לינקע פארטייען האט נור בייז צו א גווינסער מאס גערעכנט. דובאנאוויטש מיט זיין שטארקער טעמפּעריט פון א פראפעסאר, וואס האט פאר די אויגען נור די ביכער־חכמה, וואס בע־גרייפט בלויז דאס, וואס איז שוין דא, וואס קען בלויז נאכמאכען, נאכ־געהן, האט אבער פיינדט תכלית שנאה יעדען גייען אריגינעלען גדאנק, פון איין זייט, און לוטאסלאווסקי מיט זיין יעזואיטישער בויגזאמקייט, זיין ריינקייט און קונציג אויסגעקליגעלטע אינפאלען און רעאקציאנערע שווינדלען, כדי צו פערהיטען די אינטערעסען פון דער קאטוילישער קירכע — וויל יעדע מלוכה, וויי יעדער מענש, דארף אייגענטליך האּ־בען אנ'אייגענע רעליגיע, כדי צו פערפעסטיגען די אונבעגרענצטע הערשאפט פון דער פוילישער נאציאנאליטעט איבער אלע מינדערהיי־טען אין דער רעפובליק, כדי בלויז שיינבאר, נור כלומר'שט, צו בעפריזיגען די פאדערונגען פון דער צייט, — זיי ביידע האבען ארויפ־געלאגט זייער שטעמפעל אויף דער קאנסטיטוציע. דערצו איז נאך צו־געקומען דער פּחד פאר דער רעוואלוציע, פאר'ן באלשעוויזם, וויי אויך פאר די פערשידענע נאציאנאליטעטען, וואס וועלען זיך נעפינען אין די גרענעצען פין דער רעפובליק, פאר זייערע נאציאנאלע פאדערונגען, פאר זייער קולטור, שפּראך און לעבענסארט, אין די שטרעבונג צו העמען, צו שטערען זייער עגטוויקלונגס־מעגליכקייט.

אין דער קאנסטיטוציאנס־קאמיסיע זענען די ביידע, ביי אלע

ספריה עטרת בעזרונסר
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
פאריזש
JEWISH PUBLIC LIBRARY

געהויבען אין דער קאמיסיע ערשט נאכדעם, וויַ סקולסקיס רעגירונג האט אריינגעטראגען דעם פראיעקט פון דיַ ענדערונגען צום רעגירונגס-פראיעקט. ביז דאַן האט דיַ ארבייט געטראגען אַ מעהר טעארעטישען כאראקטער. עס איז קיינטיג גווען, אז מען האט אויך עפיס גווארט, אז אין דיַ מאַכטהאבערישע קרייזען איז פארגעקומען א שטילער קאמף צווישען די אנהענגער פון דער „וואך פון גזעזץ" און דיַ אנהענגער פון סענאט. וואַרטענדיג אויפ'ן אויסגאנג פון דעם קאמף, האט דיַ קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע אויסגעארבייט, אין יוני 1919, א פלאן פון איהר אַרבייט, וואס בעווייזט אַמקלארסטען, אז מען האט זיך בעמיהט אבצושטופען דיַ וויכטיגסטע פראגען פון מלוכה-בוי און זיך פערנעהמען מיט דיַ פראגען פון בירגער-רעכט, פון ארבייט אוּן איהר ארגאניזאציע, וועלכע מען האט אייגענטליך געוואלט בלויז אַבפטר'ן. דיַ פראגען וועגען סייַ, זייַנע קאמפעטענצען אוּן בוי, וועגען דיַ געזעצגעבענדע אוּן אויספיהרענדע ארגאנען זענען אבגערוקט געווארען אויפ'ן פיערטען ארט, אין צוזאמענהאנג מיט'ן גאנג פון דער שלום-קאנפערענץ אין פאריז. האט דיַ קאמיסיע פלוצלונג אנגעהויבען צו דיסקוטירען דיַ פראגען וועגען דער אויטאנאמיע אוּן דיַ רעכט פון דיַ מינדערהייטען, וואס זענען געשטאנען אויפ'ן זעקסטען ארט. דיַ דאזיגע דיסקוסיע איז אויסערגעוויסען געווארען, וויַ נור סאיז אנגעקומען צו ידיעה, אז אין פאריז וועלט אנגעוענדט דער טראקטאט, וואו די מינדערהייטס-רעכט ווערען בעשטעטיגט—מיט איין וואָרט, מען האט געווארט אוּן דערווייל דעמאנסטרירט פעלשידענע פראגען פון דער קאנסטיטוציע — געלאסען, נים אייליענדיג זיך, הגם אזאַ טעמפּ פון ארבייט האט אלץ מעהר אוּן מעהר אנגענהויבען ארויסרופען אונצופרידענהייט צווישען דער געזעלשאפט, וואס האָט זיך פארגעשטעלט, אז דיַ ארבייט פון דער קאנסטיטואירענדער סיים ווערט לאנג נים אַרבייטען.

דיַ צייט, וואס מ'האט פערברַכט אין פרינציפיעלע דעבאטען אוּן געדאנקען-ארבייט, איז נים געגאנגען לאיבוד. דער וויל זענען אויפגעקלערט געווארען דיַ בעגריפען; דערווייל איז פערשוואונדען דער נעבעל, וואס האט ארומגעהילט דיַ אנשויאונגען אוּן אריינעלע געדאנקען, אוּן אלץ בולט'ער זענען ארויסגעטרעטען דיַ גרעהנלינכע שאבלאָנען, אלץ פעסטער האט מען אנגעהויבען צו גרהן אין דיַ אויסגעטראטענע ווגען פון דער פראנצויזישער קאנסטיטוציע. דיַ רעכטע האט פערגעסען איהר יוגעגדלינכע שוואכקייט פון דיַ ערשטע חדשים, ווען זיַ האט אין איהר פראגראם מורא גהאט ארויסצוטרעטען מיט'ן פארשלאג צו שא-

א. איזראעלי

הונדערט יאהר פון א פוילישער צייטונג.

(צום הונדערטסטען יאָהרצייט פון „קוריער וואַרשאַווסקי").

אַ שטיסעלע הקדמה.

פון אַלע שבחים, וואָס ווערען געזאָגט איבער דער פרעסע, איז איינער זיכער ריכטיג: אין איהר, בפרט אין איהר פאָפולערען טייל, שפיגעלט זיך אָב די שטימונג פון דער געזעלשאפט. דאָס איז, אמת טאקי, נישט קיין גרויסע מעלה, נישט קיין רוהם פאר די רעדאקטאָרען און אַרויסגעבער פון די פאָפולערע צייטונגען. עס איז אָבער א פאקט: דער רעדאקטאָר און אַרויסגעבער פון אַ צייטונג, ווילכע ווילען זיך מאכען פאָפולער, רעכנען זיך מעהר מיט דער שטימונג פון דער געזעלשאפט, פון דער מאַסע, פון פאָלק, ווי מיט זייערע אייגענע מיינונגען און געוויסען. די צייטונג דערהויבט נישט די מאַסע, קלערט נישט אויף, וואָס עס איז נויטוועניג אופצוקלערען, נור דערנידריגט זיך צו דער מאַסע, שרייבט דאָס, וואָס די מאַסע ווילֿ. די פאָפולערע צייטונג האלט זיך קיין מאָל נישט צוריק און שעהמט זיך גאָר נישט צו עגדערן איהרע לאָזונגען און איהרע מיינונגען, ווען עס ענדערט זיך די שטימונג פון דער געזעלשאפט, פון דער מאַסע, פון פאָלק. זי ווילֿ מיט איהר פאָפולאַריטעט נישט איינשטעלען. זי האָט מורא, טאָמער וועט זי פערלירען מעהר אַדער אפילו וועניגער אַבאָנענטען. דאַדורך טאקי קאָן מען אין דער פאָפולערער צייטונג זעהן צו יעדער צייט די שטימונג, די מיינונגען, וואָס הערשען צווישען דער געזעלשאפט, דער מאַסע, דעם פאָלק.

היות די צייטונג „קוריער וואַרשאַווסקי", ווילכע האָט ערשט נישט לאַנג געפייערט איהר הונדערטיעהריגען יובילֿעאום, איז געווען צעהנדיגע יאָהרען, און אין אַ גלייכסער מאָס איז זי אויך נאָך היינט די פאָפולערסטע פוילישע צייטונג, האלטען מיר פאר ווינטיג צו גיבען אַ קורצען איבערבליק איבער דער געשיכטע פון דער דאָזיגער צייטונג, איהר ענטשטעהונג, ענטוויקלונג, און וואָס זי האָט דורכגעמאכט אין איהר הינ-

ווי׳כטיגע פראגען, געגאנגען צוזאמען אין האבען דורכגעזעצט כמעט אלע זייערע פארשלאגען, — הנם ס׳רוב בלויז מיט א מעהרהייט פון איין שטים.

מעגליכערע הייזער, וואו מען האט געקאנט לייענען, אוּן אויף די גאסען אַ לעבעדיק שטיקעל פאפיר, געדרוקט אויף ביידע זייטען, אוּן האט געהאט אויף זיך אַ אויפשריפט מיט גרעסערע אותיות:

„קוריער וואַרשאווסקי".

אזוי האט לכתחילה אויסגעזעהן דער „קוריער וואַרשאווסקי", וואָס שוין 37 יאָהר, אז ער ערשיינט 2 מאָל טעגליך, אין גרויסען פארמאט אוּן זיין אָוועגד-אויסגאבע עטהאַלט, געוועהנליך, 16—24 זייטען.

דער גאַנצער „קוריער" איז דעמאלט בעשטאַנען פון נישט גאַנצע 150 שורות אוּן האט עטהאַלטען גאַנץ קורצע ידיעות פון וואַרשא, בעשרייבונגען פון גאסט דיעטס אוּן די קאשציאלען, פערווייַלונגען א. ד. ג., אוּן אויך יענע אוּן וואו זיי דארפען פארקומען; א רשימה פון די, וואס זענען אנגעקומען פון אויסלאַנד, בעשטימונגען פון בעאַמטע, מעטעאָראָלאָגישע בעאבאכטונגען אוּן נייעס פון דער פראווינץ אוּן פון אויסלאַנד.

אוּן דאס אַלץ האט זיך געמוזט געפינען, וויַ געזאגט, אין נישט גאַנצע 150 שורות, אין וועלכע עס זענען אויך אַרייַנגערעכענט עטליכע קלייַנע אַנאנסען.

צוערשט איז דער דאזיגער „קוריער" ערשינען 5 א זייגער נאך מיטאג יעדען טאג, אויסער, פערשטעהט זיך, זונטאג אוּן קאטוילישע חגאות, אוּן אויך חוץ שבתים, וואַרום דער איין אייניגער זעצער אוּן דאס איין אייניגע דרוק-מאשינדעל, וואס די צייטונג האָט געהאַט, זענען שבת בעשעפטיגט געווען מיט זעצען אוּן דרוקען וואכענטליך אוּן חודש-שריפטען. ערשט שפעטער, פון 1 אַקטאָבער 1821 אָן, וועָן לצים האבען פון אירם חוזק געמאכט, וואס ער האַלט שבת, וויַ יודען, איז דער „קוריער" נישט ערשינען מיטוואך, אנשטאט שבת.

געקאסט האט דעמאלט דער „קוריער" 8 גילדען א קוואַרטאל, מיט פאַרטאָ 9 גילדען, פאר א שורה'לע מודעות 3 גראשען אוּן א אייניצלנע נומער האט געקאסט 4 גראשען.

דער פרייז פון דער צייטונג איז געווען, ווי פאר יענע צייטען, זעהר גרויס. פונדעסטוועגען איז זי באלד פאפולער געוואָרען אוּן האט זיך גיך גענוגען א גרויסען קרייז לעזער. זי האט זיך צוגעפאסט צו די דאמאלסטיגע געמיטער: נישט קלערען, נישט טראכטען, וויַסען אביסל פון דעם, וואס עס קומט פאר אוּן—געניג. די עלטערע פוילישע טעגליכע צייטונג, וועלכע איז אויך ערשינען אין וואַרשא, „גאַזעטא וואר-שאווסקא", איז נישט פיל גרעסער געווען פון דעם „קוריער" אוּן האט זיך מעהר בעשעפטיגט מיט פאליטיק אוּן טעאַטער-קריטיק, האט אין וואַרשא קיין גרויסען ערפאלג נישט געקאנט האבען.

דערטיעהרינגער עקזיסטענץ. מעהר וועניג וועט דער לעזער אין דעם אר-טיקעל קאנען זעהן די שטימונג אין אלגעמיין און צו יודען בפרט, וואס האט געהערשט אין דער פוילישער געזעלשאפט אין די פערשידענע צייטען פון די לעצטע הונדערט יאהר.

I.

דעם 1-טען יאנואר 1821 איז דאס געווען. די פוילישע געזעל-שאפט זיך שוין דעמאלט געהאט אבגעטרייסעלט פון דער גרויסער האפנונג, וואס זי האט גלגעגט אויף דעם בעזיגער פון נאפאלעאן, וועל-כער האט געהאט געגרינדעט דאס וואַרשאווער הערצאגטום, וואס האט פאר דעם פוילישען פאלק געבראכט זעהר פיעל אונגליקען. זי האט אנ-פאנגס גערעכענט, אז דערדאזיגער זיגער, אלעקסאנדער דער ערשטער, וועלכער האט צוריקגעשטעלט (1815), חאטש אין זעהר קליינע ראמען, דאס „קעניגרייך פוילען" (נאפאלעאן האט צוליעב פאלזיטישע טעמים נישט געוואלט אויפבויען א „פוילישׁ קעניגרייך" און האט אנגערופען די פוי-לישע מלוכה, וואס ער האט גערינדעט — אויך צוליעב זייגע פאלזי-טישע טעמים — „וואַרשאווער הערצאגטום"), האט זיך געקרוינט אלס קעניג פון פוילען און האט דעם קעניגרייך פוילען גלגעבען א בעזונדערע, גענוג, וויַ פאר יענע צייט, ליבעראלע קאנסטיטוציע, — וועט אין דער צוקונפט צוריק אויפבויען פוילען און דאס פוילישע פאלק וועט אונטער זיינע פלינגעל לעבען זיכער, רוהיג, גליקליך. עס האט זיך אבער באלד ארויסגעוויזען, אז מען האט א טעות גטהאט. פון דער קאנסטי-טוציע איז וועניג גלבליבען און די רוסישע שווערע האנד האט גלדריקט אויף דעם לאנד. אנ'ערך 3, פערהלטנישמעסיגע, פרייע יאהרען האט מען גטהאט. דאס גלזעלשאפטליכע און גייסטיגע לעבען האט אנגלהויבען אויפצולעבען. עס זענען גלדרוקט גלווארען מאסען ביכלעך און בראשורען (בלויז וועגען דער יודענפראגע אין לאנד זענען דעמאלט ערשינען אנ'ערך 100 גרעסערע און קלענערע בראשורען). פלוצלינג — די רוסישע האנד איז דא! אפען און גהיים, דורך פוילישע העכערע בעאמטע האט זי גלווולטיגט. טראץ דעם גלזען פון דער קאנסטיטוציע, איז אינגלפהרט גלווארען צענזור (1819) און ארעסטען האבען זיך גלמעהרט. דאס פריע וואר איז דערשטיקט גלווארען, דאס גלזעלשאפ-ליכע און גייסטיגע לעבען איז גלוואלען גשטערט און די גמיטער זענען דערשלאגען גלווארען.

אין אט יענע צייטען, האט זיך פלוצלינג בעווזען אין ר' פעלר.

אין טאָבעל־טעג האבען אידען, וו׳ קריסטען, געמוזט איינארדנען א תפלה פאַר׳ן קייזער און זיין פאַמיליע און וועגען דעם מעלדען אין אַ צייטונג. די צייטונג, אין וועלכער אידען האבען געמאלדען וועגען זייער תפלה, איז געווען דער „קוריער וואַרשאַווסקי". ערב אידישע ימים־טובים זענען אין „קוריער" אויך אבגעדרוקט געווארען אַנאנסען וועגען די שטונדען, אין וועלכע עס וועט זיך אָנהויבען דאס דאַוונען מעריב אוּן שחרית אין דער „דייטשער שוהל", וואס איז דעמאלט געווען אויף דער דאנילאוויטשאווסקא גאַס. אַחוץ דעם איז אין טעקסט געדרוקט געווארען אַ נאטיץ וועגען דעם יום־טוב, וועז ער געפאלט, וויפיעל טעג ער דויערט אוּן וואס זיין בעדייטונג איז.

עס זענען פאראיבער צעהנדליגע יאהרען, שוועדע, ביטערע. דער נאמיעסטניק, פאַסקיעוויטש, האט מיט זיין אכזריות׳דיגער האַנד געווליטיגט איבער׳ן לאַנד, איבער מענשען, זייערע גופים, נשמות אוּן מוחות. אוּן אַז מען האט נישט געקאנט שרייבען וועגען די צרות אוּן לייד, האט מען געשריבען וועגען א דען, האט מען אבגעלאכט, חוזק געמאכט פון דעם איידישען פאנאטיזם, פון די בערד אוּן פאות מיט די חאלאטען. פון זייער שפראַך, פון זייער פוילישׁ רעדען האט מען געדרוקט קלענערע אוּן גרעסערע ארטיקלען, וועגען דעם גרויסען שאדען, וואס אידען ברענגען דעם לאַנד. האבען זיך צוויישען אידען נעמעהרט פראגרעסיוו מענשען, וואס האבען זיך געקליידט אייראפעאיש, גערעדט גוט פוילישׁ, אויפגעפיהרט זיך וו׳ קריסטען, זענען געקומען אין טעאַטער, אויף עפענטליכע פערווייליגנגען, האט מען פון זיי אויך חוזק געמאכט, געגען זיי אויך געשריבען. זענען געווען משומדים, האט מען געגען משומדים אויך געהעצט, אַפילו געגען די, וואס האבען געשטאמט פון די פראנקיסטען, איינליעך אוּן אוראיינליעך פון די, וואס זענען געווען געוֹשמד׳ט, האט מען געשריבען העכסטען אוּן די, אַלע זענען אנגערופען געווארען סתם „אידען".

אַממייסטען האט געהעצט געגען די „אידען" די עלטסטע אוּן גרעסטע וואַרשאווער צייטונג, „גאַזעטא וואַרשאווסקא", וועלכע האט שוין תמיד געהאַט דאס גליק צו זיין א מקורבה פון דער רוסישער רעגירונג. אין היות די דאזיגע רעגירונג איז נעווען אַנטיסעמיטיש, איז זי אויך געווען אזוי. אַנדערע פערשידענע בלעטלעך, וועלכע מאנאטליכע, אוּן בראָשורען, — חוץ די, וואס זענען פינאנסירט, אדער אויסגעגעבען געווארען דען דורך אידען—האבען מעהר, אדער וועניגער אויך אזוי געטהון.

איין „קוריער וואַרשאווסקי" האט זיך געהאַלטען ביי דאס זייניגע, ביי זיין פארמאט, ביי זיינע ידיעות׳לעך, ביי זיינע גאר נישט זאגענדיגע ארטיקלעך. די רעדאקטארען האבען זיך געבויטען, אייגער געשטארבען,

דער „קוריער" איז אויך גערן געלעזען געווארען, אין די הייזער פון די רייכערע, אינטעליגענטערע יודען, וועלכע האבען נישט געוואלט לאזען די „גאזעטא וואַרשאווסקא" צולייב דער יודענפיינדשאפט, וואס זי האט תמיד געפרעדיגט.

דער רעדאקטאר פון דעם „קוריער" איז געווען גראף ברונא קיצינסקי, א פריי-גייסט און א שריפטשטעלער און זיינע מיטארבייטער זענען געווען דער אקטער און קאמעדיע-שרייבער דמושעווסקי און דער פראפעסאר פון ליטעראטור און דיערעקטאר פון טעאטער אשינסקי. נאך דעם ערשטען יאהר האט אבער קוצינסקי איבערגעגעבען די רעדאקציע זיין מיטארבייטער דמושעווסקין, וועלכער האט פערגרעסערט דעם פארמאט פון דער צייטונג. פון אנפאנגס יאהר 1822 האט זי זיך שוין מעהר נישט געדרוקט אויף אנ'אכטעל, נור אויף א גאנץ פיערטעל-בויגען, דאס הייסט אנ'ערך א פיערטעל פון איין זייט פון „היינט".

און דער „קוריער" האט זיך וואס א מאל מעהר פערשפרייט. ער האט שוין געמוזט האבען 2 דרוק-מאשינדלעך און אויך 2 זעצער. און אז ער האט בעקומען וואס א מאל מעהר אבאנענטען, איז אויך געוואקסען די צאהל פון די מודעות און האט געמוזט דרוקען אויך ביילאגעס (א קליין בלעטעל) מיט מודעות (1823). שפעטער (1827) האט ער אנגעהויבען צו ערשיינען יעדען טאג, אויך מיטוואך און זונטאג, אויסער חגאות. דער פארמאט האט זיך וייטער פערגרעסערט (1824). דער „קוריער" איז שוין ארויס אין 4 קלייע זייטעלעך און האט שוין אנגעהויבען דרוקען אויך קליינע ארטיקעלעך, היסטאריש און וויסענשאפטליכע און אויך רעטענישען (1827). וען-נישט-וען האט זיך אויך א פובליצישער ארטיקעל אין „קוריער" בעווען, אבער חלילה קיינעם נישט פערטשעפעט, קיינעם נישט בעריהרט. די אידענפראגע איז אין „קוריער" כמעט קיינמאל נישט בעריהרט געווארען, ער איז געווען א אינפארמאציאנס-בלעטעל און האט געגעבען אינפארמאציעס וועגען אלץ, אויך וועגען דעם, וואס האט פאסירט צווישען די „סטאראזאקאנגי", אדער „איזראעליצי". א פערווילונג, א פייערונג, א געשעהענעש, וואס איז פארגעקומען, אפילו ביי פריוואטע אנגעזעהענע מענשען, ביי קריסטען, און אפילו ביי יודען, האט געפונען אין „קוריער וארשאווסקי" אנ'ארט. קורץ זאגען געווען די ידיעות, אלע צוזאמענגעפאקט, אהן א הפסקה, בהעלם אחד, עטליכע ווערטער, א פינטעל און א שטרייכעל און וויטער, אנדער ידיעה, וויידער עטליכע ווערטער און ווידער א פינטעל מיט א שטרייכעל און וויידער אנ'אנדער ידיעה. אפילו קיין שורה איז נישט אבגעלאזט געווארען.

אויך אנדערע ארטיקלען, וואס זייערע פערפאסער האבען זיך בעקלאגט אויף אידען, וואס זיי פערחאפען אלע פלעצער און שפארען זיך אריין אומעטום, אפילו אין דעם פוילישען געריכט.

עס איז קלאר געווען, אז מיט די אלע ערצעילונגען און ארטיקלען איז מען נישט אויסען אזוי פיעל די אידישע מאסע, ווי דעם געבילדעטען קלאס אידען און נאר מעהר משומדים און די, וואס שטאמען פון משומדים. אלע האבען דאך געוואוסט, אז נישט אידען „חאפען זיך אריין אין פוילישען בלוט", נור משומדים. יעדער האט אויך גוט געוואוסט, אז אידען האבען זיך ניט געקאנט אריינחאפען אין געריכט, ווארום קיין שום איד האט דעמאלט נישט נעטארט זיין אפילו קיין אדוואקאט. אין פוילישען געריכט זענען אבער געווען, און האבען פיעל אויפגעטהון, קינדער און אינזיקלעך פון די פראנקיסטען, ווי די וואלאווסקי'ס און אנדערע, וועלכע פוילען האט זעהר פיעל צו פערדאנקען.

און די „גאזעטא ווארשאווסקא" איז פערשפרייט געווארען צווישען דעם פוילישען אדעל, צווישען די פריצים, צווישען וועלכע די משומדים האבען זיך דוקא נעוואלט אריינבעקומען און מיט זיי זיך מתחתן זיין.

אינער פון זיי, דער בעריהמטער לעאפאלד קראנעבערג, וועלכען מען האט געהאלטען אין זיין צייט פאר דעם רייכסטען און טיכטיגסטען מאן אין פוילען, האט געפונען א מיטעל אייבצושטילען, אויף וויפיעל עס איז מעגליך, די שנאה צו אידען. די צייט איז געווען גינסטיג דערצו.

אין יענער צייט, נאהענט צום זעכציגסטען יאהר, האבען די אנפיהרער פון דעם פוילישען פאלק בעקומען א האפנונג ארבצוווארפען פון זיך דעם רוסישען יאך. דערצו איז נויטיג געווען צו געווינען די סימפאטיע פון אלע איינוואהנער פון לאנד, וויי אויך פון גאנץ איראפא. עס האט זיך טאקי אנגעהויבען אין לאנד עפיס א בעוועגונג לטובת אידען, אחדות צווישען פאלקען און אידען.

קראנעבערג האט זיך דאן געוענדעט צו קראשעווסקי'ן אליין און איהם פארגעשטעלט א פלאן פון גרינדען מיט א גרויסען קאפיטאל א גרויסע פוילישע צייטונג, וואס זאל געפיהרט ווערען אין דעם גייסט, וי די צייט פערלאנגט. דער קאפיטאל, וואס קראנעבערג האט צוגעזאגט אריינצולעגען אין דער צייטונג, און די גרויסע האנאראריען, וואס ער האט צוגעזאגט צו צאהלען, זענען אין פוילען פשוט נאך נישט געהערט געוועזן.

קראשעווסקי האט צו דעם פלאן גערן מסכים געווען און האט אינגעשטימט צונויפצושטעלען די רעדאקציע, אליין ווערען דער רעדאק-

איינער גלאט אזוי פערלאזען די רעדאקציע, און דער „קוריער" איז געבליבען דערזעלבער. קיינעם נישט פערטשעפעט, קיינעם נישט בעריהרט, שטענדיג פרעהליך, שטענדיג לעבעדיג. קלין, אבער ריהרעוודיג. אין יאהר 1850 איז אפילו בעצויגען געווארען פון אויסלאנד א שנעלע דרוק-מאשין פאר דעם „קוריער" און עס זענען בעשטעלט געווארען ספעציעל אויסלענדישע קארעספאנדענטען. דער „קוריער" איז אבער פארט געבליבען דערזעלבער.

און וואס וויטער אלץ מעהר האט זיך דער „קוריער" פערשפריט, אלץ מעהר אנאנסען האט ער בעקומען, און וואס וויטער אלץ מעהר ביילאגען האט ער געמוזט געבען.

II.

אין דער פוילישער פרעסע איז פלוצלינג אריינגעקומען א גרויסע עגדערונג. עס איז געשאפען געווארען א גרויסע, טעגליכע צייטונג לויט דעם מוסטער פון די גרויסע איראפעאישע צייטונגען מיט פעליעטאנען, ערצעהלונגען, דעפעשען, קארעספאנדענצען, פובליציסטישע ארטיקלען, נייעס, אונטער דער רעדאקציע און מיט דער מיטארבייטונג פון די גרעסטע און בעסטע פוילישע שריפטשטעלער פון יענער צייט. אין דוקא א „יוד" האט די דאזיגע צייטונג געשאפען.

די מעשה איז אזוי געווען:

אין דער „גאזעטא וואשאווסקא" האבען זיך געמעהרט די ארטיקלען גענגען אידען. דער הויפט-אנפיהרער פון די ארויסטרעטונגען געגען אידען איז געווען דער דאמאלס זעהר בעריהמטער און בעליבטער פוילישער בעלעטריסט, קראשעווסקי, וואס פון זיין מיטארבייט איז אבהענגיג געווען דער ערפאלג פ ן דער „גאזעטא". אין זיינע ערצעהלונגען און ארטיקלען, וואס זענען גדרוקט געווען אין דער „גאזעטא וואשאווסקא", איז ער זעהר שארף ארויסגעטרעטען געגען די פאבריקען און אפילו אייזענבאהנען, וואס ווערען געבויט אין פוילען, זעהענדיג דערין דעם אידישען גייסט, וועלכער פערדארבט און מארדעט דעם גוטען, הייליגען גייסט פון דעם פוילישען פאלק. די אידישע נשמה איז—לויט זיינע ווערטער—מאטעריאליסטיש, געלד און געלד. מעהר נישט. דער דאזיגער גייסט חאפט זיך ארויין אין בלוט, אין לייב און לעבען פון דעם פוילישען פאלק. גאנץ אירופא האבען שוין אידען פערדארבען, איצט שטעהט אויך פאר דעם פוילישען פאלק פערשלונגען צו ווערען פון דעם דאזיגען אידישען גייסט.

אין דעם זעלבען זין זענען אין דער „גאזעטא" גדרוקט געווארען

רעגירונדע ידיעות און ארטיקלען.

די דעמאלטיגע שווערע צענזור האט אבער אויך אין דעם רוהיגען „קוריער" געפונען א פסול און האט אינהם פערמאכט. נאך זיבען וואכען איז אינהם ווידער ערלויבט געווארען צו ערשיינען, אבער דאס פערמאכען האט אויף זיין ערפאלג זעהר שלעכט געווירקט. ווארום אין דער צייט, וואס דער „קוריער" איז נישט ערשינענען, האבען זייגע אבא־גענטען ערהאלטען—אנשטאט אינהם—לויט אנ'אבמאך צווישען די רעדאק־ציעס—די „גאזעטא פאלסקא", און דערנאך, ווען דער „קוריער" האט צוריק אנגעהויבען צו ערשיינען, זענען כמעט א העלפט פון זייגע אבא־גענטען געבליבען בייַ דער „גאזעטא פאלסקא". זיי האבען שוין געהאט טועם געווען דעם טעם פון א בעסערער צייטונג מיט א רייכען אינהאלט און האבען זיך נים אומגעקעהרט צום „קוריער".

דעמאלט האט דער רעדאקטאר שימאנאווסקי ערשט דערזעהן, אז א קלייניגקער צייטונג איז שוין אונמעגליך צו עקזיסטירען, און האט בע־שלאסען צו מאכען פון דעם „קוריער" א גרויסע, אייראפעאישע צייטונג. אין זיין בעשלוס איז אינהם געלונגען אויסצופיהרען. עס זענען געבראכט געווארען פון אויסלאנד פאר'ן „קוריער" 3 שנעלע דרוק־מאשינען, עס איז זעהר פיעל פערגרעסערט געווארען דער פארמאט פון דער צייטונג און אין אירער האבען זיך אנגעהויבען דרוקען פעליעטאנען, לימעראר־שע און טעאטראלע קריטיק, ערצעהלונגען פון די בערימהמטע פוילישע בעלעטריסטען, ווי קראשעווסקי, שענקעוויטש, יעזש, ארזשעשקאווא, קא־נאפניצקא, יונאשא און פיעל אנדערע. יעדען זונטאג איז געדרוקט גע־ווארען אין פעליעטאן א „וואכען־כראניק" פון באלסאוו פרוס, וועלכען מ'האט דעמאלט געהאלטען פאר'ן גרעסטען פוילישען הומאריסט.

די צייטונג האט זיך זעהר פיעל פערגרעסערט, אבער די אלטע טראדיציע איז געבליבען: כמעט קיינער איז אין אירער נישט פערטשע־פעט געווארען. אירער בעצייהונג צו יודען קען מען זיהן דערפון, אז בעת 'עלענסקי האט אנגעהויבען ארויסצוגעבען אין ווארשא דאס ערשטע ספע־ציעל־אנטישמיטישע וואכנבלאט „ראלא" (1884) און האט אריינגעשיקט א בעצאהלטע אנאנסע וועגען זיין בלאט אין „קוריער ווארשאווסקי", האט דער רעדאקטאר שימאנאווסקי זי נישט ערלויבט צו דרוקען, זא־גענדיג, אז ער האלט אזא בלאט פאר זעהר שעדליך, און דערפאר טאר מען וועגען אירם קיין אנאנסע נישט דרוקען. יעלענסקי האט דאן דעם רעדאקטאר אינגעקלאגט אין גערימט, וועלענדיג אזוי ארום צווינגען דעם רעדאקטאר זיין אנאנסע צו דרוקען. יעלענסקי האט אבער אין גערימט פערשפילט דעם פראצעס.

טאר פון קראנענבערג׳ס צייטונג אין פיהרען די צייטונג אין דעם גייסט, וואס קראנענבערג האט פערלאנגט.

קראָנענבערג, איידער ער האט בעקומען אַ קאנצעסיע אויף אַ נייער צייטונג, האט אבגעקויפט (1859) אַ עקזיסטירענדע פוילישע צייטונג, מיט׳ן נאמען „גאזעטא צאדזיענא", ועלכע האט דעמאלט קיין ערפאלג נישט געהאַט, האט איינגעפיהרט אַ גרויסע דרוקערייי און פון דער „צא־דזיענא" געמאכט א גרויסע צייטונג, ועלכע איז געפיהרט געווארען אין פילאסעמיטישען גייסט אין האט געהאט א אויסערגעווענליכען ערפאלג וואַרום באלד, שוין אין יאהר 1860, האט זי געהאט 5000 און אין יאהר 1861—7000 אבאנענטען—אַ צאהל, וואס בייז דעמאלט האט קיין שום צייטונג אין פוילען צו איהר נישט זוכה געווען. שפעטער האט די „גא־זעטא צאדזיענא" אויפגעהערט צו ערשיינען און אויף איהר ארט איז אַרויסגעגאנגען א צייטונג מיט א נייעם נאמען: „גאזעטא פאלסקא"" און איהר ערפאלג איז געוואקסען.

די „גאזעטא וואַרשאווסקא" האט דעמאלט געמוזט פערגרעסערן איהר פארמאט, כדי וויַ עס איז קאנען אויסהאלטען די קאנקורענץ פון קראנענבערג׳ס צייטונג. דער „קוריער וואַרשאווסקי", האט אבער זיין פארמאט און זיין אינהאלט נישט געענדערט. ער איז געבליבען בייַ דאס זייניגע.

די רעדאקטארען האבען זיך וויטער געפיטען (איינער פון זיי, קוטש, איז אין יאהר פון פוילישען אויפשטאנד, 1863, אינאיינעם מיט אַנדערע פערשיקט געווארען קיין ארענבורג). די צייטונג האט נישט געקאנט אויסהאלטען די קאנקורענץ, האט אנגעהויבען פאלען און איז אויבערגעגאנגען צו די מיטאַרבייטער. די רעדאקציע האט דאן אויבערגע־גומען דער פאעט און פובליציסט, וואצלאוו שימאנאווסקי, ועלכער האט געשטאמט פון די פראנקיסטען. דער דאזיגער רעדאקטאר מיט איינעם פון די מיטארבייטער איז דער פירמא „געבעטנער און וואלף" האבען בשותפות די צייטונג ארויסגעגעבען (פון יאַהר 1868 אָן).

דער נייער רעדאקטאר האט אינגעארדענט א נייע רעדאקציע (אין איהר איז אריין צווישען אנדערע אויך אלעקסאנדער קרויזהאר, ועלכער איז דעמאלט בעריהמט געווען מיט זיינע פערזען, וואס ער האט בעשריבען, און נאך מעהר מיט זיין ווערק אין צווייי בענדער Historja Żydów w Polsce). און חאטש ער האט דעם פארמאט און חאראקטער נישט גע׳ענדערט. האט ער זיך אין משך פון יאהר ער־ווארבען 4000 אבאנענטען.

דער עולם־לעזער האט פארט ליעב געהאט קורצע, נישט אויפ־

נ. שוואלבע.

דער וועלט-פרידען.

(פון וועדסאל ביז פאריז).

דער סך-הכל פון יאהר 1920.

אויב דאס יאהר 1919 וועט פארשריבען ווערען אין דער געשיכטע, ווי דאס יאהר פון „גרויסען שלום“ מיט אקטאבר, וועט דאס יאהר 1920 פערבליבען אין זכרון צוליעב די אויסגעדליבע קאנפערענצען, בעראטונגען און רעזאלוציעס, וואס האבען זיך עגטוויקעלט ארום דעם רעאליזירען דעם וועלכצייטיגען אבמאך.

אין אנהויב פון פון פערגאנגענעם יאהר זיך געשלאסען די אפיציעלע זיצונגען פון העלסינקי (אויף זען ארט איז אהנאבי-זירט געווארען דער אמבאסאדארען-ראט, ער האלט אב פון צייט צו צייט זיצונגען אין פאריז, כדי צו ערלעדיגען די אונטערהויער פיעל פראגען, וואס זענען פערבונדען מיטן אויסטיטשען די גרויסע געוואלט קלארע פאראגראפען אינ'ם שעקסט פון די שלום-מראקטאטען. אבער די וויכ-טיגסטע פראגען ווערען איבערגעלאזען צום עמטשיידען די ספעציעלע בעראטונגען פון די פרעמיער-מיניסטארען פון עגגלאנד, פראנקרייך און טוילוויז אויך פון אימאליען. אזעלכע בעראטונגען זענען אין משך פון יאהר 1920 פארשטענדיגע אין לאנדאן, בולאן, הויט, סאן-רעמא, בריסעל און ספא. אמעריקא האט זיך אויפגעהערט צו בעטיליגען אין די זי-צונגען פון די אטמאנטע-ראטען, נאכדעם, ווי דער סענאט האט אבגע-וואקעט ווילסאנס פארשלאג וועגען חאטיפיצירען דעם וועדסאילער מראקטאט. דאס האט נאך פארנרעסערט די פרעגאנטואחטליקייט פון עגגלאנד און פראנקרייך לגבי דער זעהר שווערע פראב-לעמען. ס'איז אבער גוט-טיג געווען אויסצוגעפינען קודם-כל א וועג פון בעשטימטרונג צווישען די חאזיגע בוהע-מלוכות. די מיניגגם-פערשיעדענהייטען צווישען עגגלאנד און פראנקרייך זענען אבער ארוים-געמערט אלץ בולט'ער און בולט'ער, סיי בנוגע דייטשלאנד, סיי בנוגע

די פאפולאריטעט פון „קוריער" איז געוואקסען פון חודש צו חודש, ער האט בעקומען אזוי פיעל אבאנענטען, אויך ווייפיעל די פערלעגער האבען זיך קיינמאל נישט גערוכט, אזוי אז אין יאהר 1883 האט די צאהל פון זיינע אבאנענטען דערגרייכט ביז 20,000 און וואס מעהר אבאנענטען ער האט געהאט, אלץ מעהר איז, זעלבסטפערשטענדליך, גע־וואקסען זיין אינפלוס. האט דער „קוריער" אויפגעפאדערט דעם עולם צו געבען אויף עפעס נדבות, זענען געפאלען פיעל צעהנדליגע טויזע־דער. און געוואקסען איז אויך די צאהל פון די אנאנסען און ממילא האט אויך געמוזט וואקסען די צאהל זייטען פון דער צייטונג. זעהענדיג דעם גרויסען ערפאלג, וואס די צייטונג האט, האבען די פערלעגער זיך אנגעהויבען ארויסצוגעבען (אפריל 1883) צווייי מאל טעגליך.

און ביי זיין אלטער טראדיציע האט זיך דער „קוריער" וויייטער געהאלטען. זיין דאזיגער ערפאלג האט אים נישט אראבגעפיהרט פון אלטען וועג: נישט צו פערטשעפען, נישט צו רייצען.

(סוף איז קומענדיגן בוך).

רעלם פון א זעלבסטשטענדיגער מלוכה.

די פֿערזוואלטונג מיט'ן סאָאר-געביעט איז איבערגעגעבען געווא-רען צו פֿאמיליע, וואס דער פֿעלקער-בונד האט בעשטימט. אלע אויבנע-רשרסאהנטע עטערגונגען זענען דורכגעפֿיהרט געווארען אהן בעדיינטעדע פֿערוויקלונגען אוו מיינונגס-פֿערשיעדענהייטען. אויף א גוישט-ווענינער גלאטען וועג זענען ערפֿילט געווארען די בעשלוסען פֿון פֿאלקסאָאָ וועגען די פֿלעביסציטען אין צפון-שלעזוויג אוו אין די בעצירקען פֿון אלטע-שטיין אוו מאריענווערדער (מזרח-פרייסען).

דער פֿלעביסציט אין שלעזוויג איז פֿארגעקומען אין דרי אבטע-ילונגען: דער צפון-טייל פֿון דעם פֿלעביסציט-געביט האט געגעבען א מעהרהייט פֿאר דענמארק, בעת אין דעם מיטעל-אוו חרום-פֿאם האט זיך די בעפֿעלקערונג מיט א גרויסער מעהרהייט פֿון 51,820 שטימען 12,793 שטימען ערקלערט פֿאר דייטשלאנד. דער רעזולטאט פֿון די פֿלעביסציטען אין די אויבער-מאזוריע בעצירקען, פֿון מזרח-פרייסען, זענען נעווען גינסטיג פֿאר דייטשלאנד. די וואזונג פֿלעביסציטען זענען דורכגעפֿיהרט געווארען אין פֿרייהלינג (שלעזוויג) אוו אין זומער (מזרח-פרייסען), דאנגען איז דער פֿלעביסציט אין אבטער-שלעזוען אבגעלעגט געווארען אויף שפעטער. די אבסטאנד האט אויסגעוויזט דעם לאנגען מער-מין, וואס איז פֿארואויסגעזעהן געווארען איינ'ס מחאקטאט פֿאר'ן פֿלע-ביסציט אין אבטער-שלעזוען, פֿרי צו גענוינען גענוג צייט אויף אויסצו-גלייכען די מיעפֿע מיינונגס-פֿערשיעדענהייטען וועגען דער אבטער-שלע-זוישער פֿראגע צווישען עגגלאנד אוו פֿראנקרייך.

לויט'ן מחאקטאט (צווייטער טייל, ארטיקעל 88, פֿארגראף 4 פֿון' אנעקס) דארפֿען די גרויסע מלוכות בעשטימען דעם מערמין פֿון פֿלעביסציט. פֿר דאס אבטר פֿארקומען נישט שפעטער ווי אין משך פֿון 18 חדשים פֿון יענעם דאטום אן, וועו די פֿלעביסציט-קאמיסיע וועט אויפֿגעהויבען די פֿשהוואלטונג אין דעם נעביעט. דער מערמין פֿון פֿלע-ביסציט איז נאך א לאנגען דאנגלען זיך פֿעסטגעשטעלט געווארען פֿרישט אויפֿ'ן סוף יאהר 1920. דערבי מוז מען נעהמען אין אכט, אז דער רעזולטאט פֿון פֿלעביסציט גילט נישט ווי קיין פֿעשלוס בנוגע דער גרענציע-לינייע, וואס דארף בעשטימט ווערען צווישען דייטשלאנד אוו אבטער-שלעזוען. אינ'ס מחאקטאט ווערט זוהר געפֿעהאפֿט געוואנט, צו די פֿלעביסציט-קאמיסיע דארף אבגעגעבען די הויפט-מלוכות א רא-פֿארט ווען דער צאהל שטימען, וואס זענען אבגעגעבען געווארען אין יעדער גמיינדע. נלייכצייטיג דארף זי מאכען פֿאר-שלאגען ווען דער

דער רוסישער פּראָגע אוּן סיי, ערלויבּ, בנוגע דעם גאָהענטען מזוחה. דער פּראָבּלעמ־קאָמפּלעקס „מיגער", קלעמענסא, איז אין משך פֿון דער פּריי־דענס־קאָנפֿערענץ געווען דער פּאָפּולערסטער פֿראַגעריך. עד האָט זיך געהער געשיקט מאָשווירט וצוויישען וויילסאָנ'ן אוּן לליאיד דזשאָרזש'ן. וועגן פֿוראַנקאָרע האָט מען שפּעטער דעם שמחה־פֿרעזידענט, האָט קלעמענסא געהאָפּט, אז ער וועט פֿערנעהמען זיין אָרט. האָס אוטהאָנקפּאָרע פֿאָמערלאַנד האָט איהם אבער נישט בעלויבט לויט זיינע פֿעהדיענסטען. פֿראַנקרייך האָט אינגעפֿונען, אז ער האָט זיך אוּנ־מעגלעוואָפֿען דער בריטישער אויפֿערמאַכט. וועגן דעשאָנעל איז געוואָ־רען פֿרעזידענט, האָט קלעמענסא פֿערלאָזט פֿראַנקרייך, כּדי זיך צו דערהפֿרישען אויף די אלמע יאהרען אין אַפֿריקאַנישע וויסטענישען אוּן פֿערגעסען זיין וואוגד אין דער יאָגד אויף אמת'ע מיגערן.

מילעראַן איז געווארען פּרעמיער־מיניסטער אוּן דער לאַלקע־פּרעי־זידענט, דעשאָנעל, האָט, אוגמער זיין אינגפֿלוס, זיך בעמיהט נישט אינצוריסען מיט ענגלאַנד. אין סעפּטעמבער האָט דעשאָנעל אבגע־שטעלט פֿונ'ם פּרעזידענטען־פּאָסטען אוּן מילעראַן אלליין האָט פֿערנו־מען זיין אָרט. דער פֿלאָט־מיניסטער לעיג איז געווארען פּרעמיער־מי־ניסטער פֿון מילעראַנ'ס גנאד.

דער שלום מיט דיטשלאַנד.

דעם 10־טען יאַנואַר 1920 איז עדלויך האָטיפֿי־ציעלט געווארען דער וועלסאילער פרידענס־פּראָטאָקאָל אוּן גלייך אויף אגטמאָרגעשריבען געווארען דער ראַטיפֿיציר־ונגס־פּראָטאָקאָל וועגען דעם אבמאך מיט פוילען בנוגע די גאַציאָנאַלע מינדערהיטען.

באלד נאך דער ראַטיפֿיקאַציע זענען אויפֿגענומען געווארען די דיפּלאָמאַטישע בעציהונגען צווישען דייטשלאַנד אוּן די אַגטאַנט־מלוכות, אָ חוץ אמעריקא, וואָס איז, פֿאָרמעל, וועמעה פֿערבליבען איז „קריעגס־צושטאַנד" מיט דייטשלאַנד.

ס'האָט זיך אנגעהויבען דער אויסגעטילגער פּעריאָד פֿון אויספֿיה־רען די בעשטימונגען פֿונ'ם פּאָטסדאַמער אבמאך. פוילען האָט בעקומען די פֿאר־מעלטע מאַכט איבער די גרעניצען פֿון מזרח־פּרוסען, וואָס זענען איהה אנגעקענט געווארען אהן א פּלעביסציט.

דער לינקער פּרוסישע פֿונ'ם החוזן איז איבערגעגאַנגען אוגמער דער אַדמיניסטראַציע פֿון א געמישטער אגטאַנט־קאָמיסיע. אין האַנציג איז נאָמיניסטראַציע פֿון א עגגלישער קאָמיסאַר, סיר מאָוועָר, אלס פּרעזידע־לינגער פֿעראוואלטער, אוּן צום סוף יאהר האָט שוין האַנציג בעקומען די

האט זי פערלוירן פיעל פון איהר פריהערינגן אנזעהן: נאכקײן האט גע־מוזט שוועך פון פאכטען פון קריעגם־מיניסטער; מ'האט איהם בש־שולדיגט, אז ער האט זיך געשמיצט אויף דער רעאקציע אוג'ם קאמף נעגען די ליבעך סאציאליסטען און קאמוניסטען.

אינ'ם גרוים־אינדוסטריעלען געביעט: וועסט־פאליען איז וויע־דער אויסגעבראכען א קאמוניסטישער אויפשטאנד און די עוועהרט־רעגי־רונג האט געפונען פאר נויטיג צו שיקען אהין „רעכט־וועהר" מיליטער, כדי צו ליקווידירען דעם אויפשטאנד.

דערויף האט מען אבער געמוזט בעקומען אג'ערלויבניש פון דער אנטאנט — ווייל דער מראקטאט האט אזוי בעשטימט. די דיפלשע רע־גירונג האט אבער אהין געשיקט איהר מיליטער, א ווידער זי האט בע־קומען אג'ענטפער פון דער אנטאנט. אזוי ארום איז געמאכט געווארען דער ערשטער דורכברוך אוג'ם מראקטאט. פראנקרייך האט דערויף גע־ענטפערט דערמיט, וואס זי האט אקופירט פראנקפורט, האדמשטאדט און די ארומיגע נעגענדען.

האט אבער פראנקרייך אנגעווענדעט די דאזיגע „רעפרעסיע" אהן א פערשטענדיגונג מיט ענגלאנד און אימאליען. אזוי ארום איז דער ענגלישׂ־פראנצויזישער גענעזען, בנוגע צו דעם „שטרענגען" אויספיה־רען דעם מראקטאט, געווארען א פאקט פון אינטערנאציאנאלער בע־דיטונג. די פראנצויזישע לאגע איז געווארען זעהר א שווערע — נאכ־דעם ווי אמעריקא איז ארוים פון דעם אנטאנטע־בונד און איז ענגלאנד האט זיך פערשטארקט די אינטציע למובת רעווידירען דעם וועראי־לער שלום־אבמאך. פראנקרייך איז געווען אין דער סכנה, צו געפינען זיך אין דער „גלעצענדער אבגעזונדערטקייט" און אתנזאמקייט" — אבמקומען דיפלשלאנד, וואס איז אלץ נאך געניג שטארק. האט דאך דער קאפ־פונקט בעווייזן, אז אין דיפלשלאנד איז נאך נישט געשטארבען דער מיליטאריסטישער גייסט און די מאנארכיסטישע מיניריגע־אחבויט קאן בהעגגען דערצו, אז דער „רעוואנש־פאטריאטיזם" זאל ווידער אויפרע־סען.

דער ענגלישׂ־פראנצויזישער קאנפליקט איז אויך א געווינסט צוים אינגעשטיקט געווארען — א חאנק דער פרעמיערען־קאנפערענץ אין פאריז, וואס איז אידען ספעציעל בעקאנט וצוליעב דעם אבמאך בנוגע ארץ ישראל. אין סאריא איז מען געקומען צו אנ'אויסגליך: פראנקרייך האט זיך פערפליכטעט צו בעפרייען די נעי־אקופירטע געגענט פון פראנקפורט און דארמשטאדט, דאגעגען האט ענגלאנד פערשפראכען,

גרעניץ-ליניע, וואס דערוף בעשטימט ווערען, נעהמען תשתבט אין בעמראכט סט דעם וויללען פון דער בעפעלקערונג, סט די נעאגראפישע אוו ווירטשאפטליכע לאגע פון דער ערטער. אויפן גרונד פון די דאזיגע פארשלאגען ווען ערשט די אנטאנט (ד. ה. עגלאנד, פראנקרייך אוו איטאליען) פעסטשטעלען די ענדגילטיגע גרענץ צווישען אבער-שלעזיען אוו דייטשלאנד. ווי מיר זעהען, איז אינ'ם טראקטאט איבערהויפט א ברוימער פלאץ פאר די פערשיעדענארטיגסטע אויסטוישונגען. ס'איז דערום פערשטענדליך, אז די דייטשע דיפלאמאטיע בעמיהט זיך מיט אלע מיטלען ארויסצובעקומען א מעגליך גינסטיגע עמטשיידונג אין דער שלעזישער פראגע, אויסשפיעלענדיג דעם ענגלישען שטאנדפונקט גענגען דעם פראנצויזישען.

די בעשטימונגען פון'ם טראקטאט ווענען איבערגעבען צום אנטאנט-קעריכט די דייטשע „מלחמה-פערברעכער" האבען ארויסגעפונען א גוואלדיגע אויפרעגונג אין דייטשלאנד. די ליסטע פון די „פערברעכער" איז אבער אין ענגלאנד נישט פערעפנטליכט געווארען אוו די פערבינדטע זענען אינגעגאנגען השרויה, אז די וויכטיגסטע פאלען פון עובר זען אויף די מנהגים פון קריעג זאלען בשהאנדלט ווערען אין דייטשלאנד הויף-קעריכט אין לייפציג, אוו נישט אין פרעמדע טריבונאלען, ווי דער טראקטאט האט דאס פארויסגעזעהן.

די אנטאנט האט אויך מוהר געווען אויף דער פארלענג ווענען אויסליפערונג דעם דייטשען קייזער. מען האט זיך בעגנוגענט מיט א נאטע צו דער האלענדישער רעגירונג, וועלכע האט זיך מתחייב געווען אכטונג צו געבען, אז ווילהעלם דער צווייטער זאל נישט פערלאזען די האלענדישע טעריטאריע.

פיעל שווערער איז אבער געווען צו רעאליזירען די בעשלוסען וועגען דער דייטשער עגטוואפנונג אוו וועגען דער עגטשעדיגונג, וואס דייטשלאנד דארף צאהלען.

די דייטשע רעגירונג האט אויסגעגוצט די קאמוניסטישע גפאהר, כדי ארויסצובעקומען פון דער אנטאנט קאנצעסיעס בנוגע דער עגט-וואפנונג.

דער טערמין פון פערקלענערען די דייטשע ארמיע ביז 150 טויזענד מאן איז פערלענגערט געווארען פון 31-סטן מערץ ביז 10-סטן יולי 1920. דעם 13-סטן מערץ איז אבער פארגעקומען דער רשאקציא בערער פוטש פון קאפ'ן אוו וועו די לעגאלע תשגירונג פון שבערם-טאסטע האט זיך צוריקגעשהרט קנין בערלין נאך דעם דורכפאל פון די יונקערס,

ציגער רשות-מאַכט פֿון די עגרלאַנדע בעראַטונגען, גאַסטן-אויסטויש אין צייטונגס-פּאַלעמיק איז נשוועז תּער בעשלאָס צוגוט-פּצורוּפֿען אין סוף יאהר א קאַנפֿערענץ פֿון עקספּערטען קנין פֿריסעל. די קאַנפֿערענץ איז אמער אבגעלאָגט נשוואָרען אויף סוף יאנואר — ווייל פֿריהער האָבן פֿאַרקומען די זיצונגען פֿון ס'מבאַסאַדאָרען-רעט אין פּאַריז, וועלכע האָט זיך וויידער פֿערשפּעטיגט צוליעב דעם מיניסטאָרען-קריזיס אין פֿראַנקרייך.

* *
*

דער שלום מיט עסטרייך און אונגארן.

דער שלום-טראַקטאַט מיט עסטרייך, וועלכער איז אונטערגעשריבען נשוואָרען אין סעפּטעמבער 1919, איז פֿארמעל ראַטיפֿיצירט נשוואָרען ערשט דעם 16-טען יולי 1920. די נייע פּאַרלאַמענט-וואַהלען אין סעפּטעמבער 1920 האָבען געבראַכט א נצחון תּער אַנטיסעמיטישער קריסטליך-סאָציאַלער פּארטיי. דער פּאַלי-טישער קאַמף האָט אבער אין עסטרייך נישט קיין ערויסע בעדייטונג, צו-ליעב דער שרעקליכער עקאָנאָמישער לאַגע פֿון פֿוג'ם לאַנד, וואָס ווערט אויסגענוצט פֿאַר אַנטאַציע קעגן דער פֿעראייניגונג מיט דייטשלאַנד.

דער שלום-טראַקטאַט מיט עסטרייך האָט אבער שאַרף בעטאָנט, אז זי מוז פֿאַרבליבען א זעלבסטשטענדיגע מלוכה. און טראָטץ דעם איז עסטרייך, אין דעצעמבער, אויפֿגענומען נשוואָרען אלס מיטגליעד פֿון פֿעלקער-בונד.

דער שלום-טראַקטאַט מיט אונגארן איז אויבערגעגעבען דער „ווייסער" רעגירונג פֿון אדמיראל האָרטי דעם 15-טען יאנואר 1920. דער טראַקטאַט איז אונטערגעשריבען נשוואָרען אין טריאַנאָן דעם 4-טען יולי. די בעציהונגען צווישען אונגארן און איהרע שכנים זענען נשוועז נישט קיין גוטע. רומעניען, יוגא-סלאַוויען און טשעכא-סלאָוואָקייען האָבען נע-שלאָבען א „קלוגע אומטאַטע", פּרי צו זיכערן זיך פֿון אַנטאַפֿאל מאַר אונגארן.

פֿאַר די שטרייט-ענדיעטען, וואָס האָבען אונטערשריבן צו דער נע-וועזענער עסטרייכיש-אונגארישער מאָנאַרכיע, האָט דער טראַקטאַט מיט עסטרייך בעשטימט פּלעציכע. דער פֿלעבּיסציט איז קלאַנגענפֿורט, וואָס איז פֿאַרנעקומען איז אקטאָבער 1920, האָט נעגעבּען א משהה-הטיט פֿאַר עסטרייך — צו דער גרויסער שמטוישונג פֿון די סלאַווענען.

די ציעשינער פֿראַגע איז איז נאַווכמבער נעלעזט נעווארען, אהן

אז זי וועט שפּיצען די פּראָבלעמען פֿאַרשטיין וועגען פּינאַנסיעלע אויספֿירונג פֿון מחאָקמאָס.

גלייכצייטיג האָט פּראָפֿעסאָר פֿעדשענקא איהר סטראַטעגישע פּאָזיציע דורכדאַכט, ווען זי האָט געשלאָסען א פּאָליטישע אונ מיליטע־רישע קאָנווענץ מיט בעלגיען. ס'איז פּראי דערפֿאי צו בעמערקען, אז האָ־קאָנד האָט ויך ענטזאָגט צו שליסען אַ'עהנליכע קאָנווענץ מיט פּראַנק־רייך אונ האָט בעסער געוואָלט פֿערהאַנדלען אונזאָס.

די פּראַנץ פֿון ענטוואָפֿנונג אונ ענטשעידונג איז אבער וויטער פֿערהאַנדלט א שמריטינג. אויף דער קאָנפֿערענץ אונ ספּא (יולי 1920), וואָבען די פּרעמיערען פֿון דער אַנטאַנט בעהאַנדעלט די ראָגע פּראַב־לעמען. דערבי זענען צום ערשטען מאל צוגעלאָזט געווארען צו די בע־שפּרעכונגען די פֿערטרעטער פֿון דייטשלאַנד. שפּעטער זענען פֿארגעקו־מען סטעציעלע בעראַטונגען צווישען ענגלאַנד אונ פֿראַנקרייך אין הויפּ. ס'איז פֿעסטגעשטעלט געווארען, אז דייטשלאַנד האָט נישט דערפֿילט איהרע התחייבות'ן, אונ די הויפּט־מאַכטען האָבען אנגעהויבען דראָהען מיט בעזעצען נגיע דייטשע גזיבעטען. מען האָט אבער וויידער נעמאַכט א נייע קאָנצעסיע אונ אבגעלענט דעם מעהמין פֿון פֿערקלענערען די רעכט־וועהר ביז'ן 1־סטען יאַנואַר 1921.

די קאָנפֿראַנץ־קאָמיסיע פֿון דער אַנטאַנט שטעהט אויף דער וואַך. אונ אויב די בעשטימונגען וועגען ענטוואָפֿנונג וועלען נישט דורכגע־פֿירט וועדען, דאַן וועט מען אקופּירען דאָס רוהר־נעביעט, אדער א אנדער סטרימאריע. מעגה'ט אבער די דייטשע רעגירונג, אז אין בייערן האָט זי אויסצושטעהן א וויידערשטאַנד מצד דער לאָקאַלער מאַכט, וועלכע זאָגט זיך אָפּ צו ענטוואָפֿנען די האַלב־מיליטעריש ארגאַניזא־ציעס, וואָס זענען גשוואָפֿען צו בעקעמפֿען די קאָמוניסטען.

אונ דער זעלבער צייט איז די אַנטאַנט געצאָגען אויף הנחות אויף אין די וויכטשאַפֿטליכע פּראָנגען. זי האָט פֿערקלענערט די וואָג קוילען, וואָס דייטשלאַנד איז פֿערפֿליכטעט צו ליפֿערן לויט'ן טראַק־טאַט פֿון 3½ מיליאָן טאָן ביז 2 מיליאָן טאָן א חודש.

בנוגע צו דער גאַלד־ענטשעדיגונג זענען די הויפּט־מאַכטען גקומ־מען צוויישען זיך צו א הסכם, אז פּראַנקרייך וועט בעקומען 52% אוו ענגלאַנד 22%, דעם רעשט — די איבריגע מיטגליעדער פֿון דער אַנ־טאַנט. מען האָט אבער נישט גקאָנט שגדיגען די ענטשיידונג פֿון דער אַבדערער וויכטיגער פּראַגע, נעמליך: וואָסער א סומע דייטשלאַנד ד א ר ף, אדער, בעסער נעזאָגט, א י ז א י מ ש ט א נ ד צו בעצאָהלען. דער אונ־

רגנג אונטער דער אנפּיהרונג פון קעמאל-פּאשא. די פּאזיציע פון דער „לעגאלער" רעגירונג איז קאנסטאנטינאפּעל. איז נעוואָרען זעהר א שווערע. די יונג-טערקען האבען גלפּיהרט א שטארקע פּאָן-איסלאמים-מישע אגיטאציע אוּן זיך געשטעלט זען פּערזונלעך מיט דער רוסישער כאזיענדע-מאכט, וועלכע האט אויסגענוצט די נאציאנאלע בעוועגונג אין מערקע, פּרי צו טרעפּען ענגלאנד אין איהר „שוואכען פונקט".

דער מעקסט פּונ'ם מערקישען מרקאנטיל איז עזרגילטיג פּעסטגע-שטעלט געוואָרען אויף דער קאנפּערענץ אין סאן-רעמא. דער מרקאנטאט איז איבערגענעבען נעוואָרען דעם 1-סטען מאי 1920 דער שלום-דעלעגא-ציע פון דער קאנסטאנטינאפּעלער רעגירונג. די גרוים-מאכטען האבען איהר גענעבען א חדש צייט אויף אונטערצושרייבען דעם אבמאך.

לויט'ן מרקאנטאט איז די מערקישע הערשאפּט אין אויראפּע כעגרענצט נעוואָרען בלויז מיט קאנסטאנטינאפּעל. גרויסע-לאנד בעקומט מרקיען אוּן די ליניע פון טשאטאלדושא. דער יאנטרעל איבער די מעער-ענגען ווערט איבערגענעבען א אינטערנאציאנאלער קאמיסיע אוּן די מעריטאריע ארום זיי ווערט נייטראליזירט.

דער פּאָרט פון סמירנא (אין קלוין-אזיען) ווערט אינטערנאציאנא-ליזירט, אבער אין שטאדט פּעהוואלטען א גריכישע אדמיניסטראציע. אין פּינף יאהר ארום ווערט אין דער שטאדט סמירנא דורכגעפּיהרט א פּלעביסציט, וואס דארף עכדיגלטיג בעשטימען איהר גורל. קורדיסטאן ווערט בעקומען א אויטאנאמע רעגירונג אונטער דער סוּבערענישט פון מערקע. ארמעניען ווערט אונאבהענגיג אוּן די גרעניצען צווישען ארמעניען אוּן מערקע ווערט בעשטימען דורך פּרעזידענט ווילסאן. מערקע זאגט זיך אב פון אלע איהרע העכט אויף די ארמעבישע אוּן סירישע מע-דיטאריעס.

די מערקישע נאציאנאליסטען האבען נישט געוואלט השרען פּונ'ם דאזיגען אבמאך. דאס מיליטער פון קעמאל-פּאשא האט אונטערהויבען א קאמף מיט די פּראנצויזישע אבטהיילונגען, וואס זענען געשטאנען אין קיליקיען.

די „אפּיציעלע" מערקישע רעלעגאציע, וואס איז געקומען קיין פּאריז אין יוני, האט פון איהר זייט ארויסגעשטעלט א רשימה פּארשלא-גען וועגען עכדערן דעם טראקטאט. די אנטאנט איז אבער נישט אונ-טערגענגען אויף קיין שום בעדינגונגען עכדערגענגען אוּן די גריכען האבען בעקומען דעם אויפּטראג ארויסצוטרייבען די מערקען פון סמירנא אוּן פון דער גאנצער סמירנער געגעכד. דאס האט זיך די גריכען אונטערגע-

א פּלעביסציט, צום גוטען מזל איז דאס נישט געקומען. אזוי ארום איז פּערזענדיגט געווארן די חלוקה פון עסטרייך-אונגארן. די מזרח-גאליציע שעץ פּראגט איז אויך א אינטערעסאנטע ווינקל נישט ווייט פון אונדזער שטעטל, אבער איך האב קיין צייט נישט צו שרייבן וועגן איר.

דאס איז אלץ וואס איך האב פּראבירט פון פּוימע צו שאפן אין מיר אן אינטערעס צו דער ארבעט. דער איטאליענישער פּאעט ד'אנונציא האט אריגינעל אנגעהויבן אין דער דאזיגער קלוינגער פּאזיציע שמאדט פּוג'ם אדריאטישען ים און זיך נישט געווארפן אהינטער פּוג'ם אדריאטישען ים, ווי עכלכע האט געשלאסען אנצומאך מיט יוגא-סלאוויע וועגען פּוימע. לויט דעם חלוקה-עסק (אהינטערגעשטרי-בען אין חלק אימאליענישען קריג-אחד ר' א פּ פּ א לא אויפ'ן מיטעלמעדי-שען ים) האבן פּוימע בילדען א פּרעי-שטאט, בעת ד'אנונציא האט געווארט דוקא זיין דער „רעגענט" פון פּוימע. צום סוף יאהר האט ער זיך געמוזט אונטערגעבן דער רעגולערער אימאליענישער ארמיע, וואס האט בעזעצט די שטאדט.

דער שלום מיט טערקיי.

אין משך פון יאהר 1919 האט זיך דאס פּראב-לעם פון „אינטערעסען" מערב-אויפן נישט געריכטט פון ארט. מיט'ן „קראנקען מענש פון אונראפּא" האבען די גרויס-מאכ-טען געהאט אויסצושטעהן אלערלכע סיורכפּרוזען, וועלכע מען האט קוים געקאנט ערווארטען בעת'ן קריעג.

יאנואר 1920 האבען זיך אנגעהויבען אין פּאריז די אונטערהאנד-לונגען צווישען די פּאראיינטערעסירטע מלוכות וועגען דעם שלום-טראקט-טאט מיט טערקיי.

אין פּעברואר זענען זיי אריבערגעטראגען געווארען קיין לאנדאן. די ערשטע פּראגע, וואס האט געמוזט רעגולירט ווערען, איז פּערבונדען געווארען מיט דער צוקונפט פון קאנסטאנטינאפּעל. דעם 16-טען פּעב-רואר האט דער העכסטער ראט בעשלאסען, אז דעם סולטאנס רעגירונג דארף פּערבלייבען אין קאנסטאנטינאפּעל. אין מערץ מאנאט האט אבער לאהד קערזאן געהאלטען א שארפּע רעדע, אין וועלכער ער האט געווא-רענט די טערקישע נאציאנאליסטען, אז ענגלאנד וועט נישט דולדען זיי-ער האנדלונג בנוגע ארמעניען. בפרט דערנאך האט דער בריטישער ג-עזאנדטער מילנער אקופירט קאנסטאנטינאפּעל „לויט'ן בעפעהל פון דער מאנאכ": אלס פּראטעסט געגען דער פּאליטיק פון דער אנטאנט, איז אין אנגארא אויפגעקומען א צווייטע רעוואלוציאנערע מערקישע רעגי-

אין קאמף מיט די עפּדאָמיעס אין מזרח-אייראָפּא.

די ערייניגע פּלענער-כּעסיע פּון פּעלקערבונד איז פּאָרגעקומען אין גענף, אין משך פּון נאוועמבער 1920. דער וויכטיגסטער רעזולטאַט פּון דער סעסיע איז, האָט שאַפּען א אינטערנאַציאָנאַלען גערישטס-פּראָצעס. אויף וויפּיעל ס'איז גלשאַפּען געווארען א מעגליכקייט צו עגטוויקלען פּון הינטערגעלעקענעם פּאָלקישען בויד פּון אַלע ציוויליזירטע פּעלקער, איז שווער צו משפּט'ען פּון דער ערשטער סעסיע. די נעגאַטיווע שטעלונג צום פּעלקער-בונד פּון נייע אמעריקאַנישען פּרעזידענט האַרדינג און די עקזיסטענץ פּון א קאמוניסטישער רעגירונג אין רוסלאַנד מאַכען אויגנשיינליך, אז דער וועג איז נאָך ווייט ביז צו דער וויקלעכען וויסאָנ'ס גראַדיעזען פּלאַן.

רוסלאַנד. די אויסערליכע פּאָליטיק פּון רוסלאַנד שטעלט פּאָר א קאָפּי-מעל פּאָר זיך צוליעב דער פּאָלישטענדיגער פּאָליטישער אבגעזונדערטקייט פּון דער סאָוויעטען-מאַכט, וועלכע איז נישט אנערקענט געוואָרען דורך דער גאַנצער אלם לעגאַלע רעגירונג פּון דער רוסישער אימפּעריע. האָט יאָהר 1920 האָט זיך אנגעהויבען מיט דער מפּלה פּון דעניקינ'ען אין זיך פּשרעגדיגט מיט וראַנגעל'ס עוואַקואירען קרים. דער בירגערקריעג האָט זיך אויסגעלאָזט מיט א פּאָלשטענדיגען נצחון פּון דער רויטער ארמיע. די ראַטען-מאַכט האָט נאָך וראַנגעל'ס מפּלה ענטוויקעלט א ענערגישע מעטיקייט אויף קאָוקאַזען. זי האָט ארויסגערופּען אג'איבער-קעהרשגיש אין אזערבייזשאַן, בעלקומען א מעגליכקייט צו פּערבינדען זיך מיט די מיליטער-אבטיילונגען פּון קעמאל-פּאַשא אוז איז צום סוף ארויסגעקומען אלם בעשיצערין פּון ארמעניען. סאָוועט-רוסלאַנד האָט אויסגענוצט אירה גינסטיגע מיליטערישע לאַגע אין הרום, פּדי אויס-צוואַקסען א דרוק אויף ענגלאַנד בײַ די אונטערהאַנדלונגען וועגען א האַנדעלס-אבטמאַך. די ראָוועטע אונטערהאַנדלונגען זענען אפשר פּערצויגען געוואָרען צוליעב דעם באַלשעוויסטישען מאַרש אויף וואַרשע (אין אויגוסט). נאָך לאַנגע בעראַטונגען, וואָס זענען גופּיהרט געוואָרען אין לאָנדאָן מיט באַלשעוויסטישען אפּטרעטען פּון פּויליען, איז דער פּריהער פּון דער רוסישער דעלעגאַציע, קראַסין, אויפגעפּאָהרען קיין מאסקוע מיט א פּאַרטיגען פּראויעקט פּון א טראַקטאַט. הגם דער רוסישע ענגלישער וואַכטאַך איז פּארמעלל נוגע נאָר די האַנדלס-בציהונגען, טראָגט ער אבער א פּאָליטישען כּאַראַקטער, — ווייל אין דער אינגלי-טונג זענען פּאַרהאַן בעשטימונגען וועגען דער בעשרענצונג פּון דער באל-

בעט, אוו דעם 10-טן אויגוסט האבען די טערקען, אין סעוור, אנגע-
מעהנעשריבען דעם פרעסקמאט. דער פרעסקמאט איז אבער נישט ראטי-
פיציירט. אוו ס'וועהט נעפֿאהרט אן'אגיטאציע למובת דעם, מ'וואל איהם
דעווידירען אין צוזאמענהאנג מיט די אינערליכע שוויערונגען, וואס זע-
נען פֿארנעקומען אין נריכענלאנד. דער קנויל פֿון נאהענטען מזרח איז
נור פֿארמעל אויפֿנעבונדען נעוואָרען דורכ'ן אקט אין סעוור. קיין רצוי-
קאלע לעזונג איז אבער נאך נישט נעפֿונדען נעוואָרען.

אויך דער קאנפֿערענץ אין סאן-רעמא איז בעשלאסען נעוואָרען
איבערצוגעבען דעם מאנדאט אויף סיריען צו פֿראנקרייך אוו די מאנדאט-
מען אויף ארץ-ישראל אוו מעסאפאטאמיען — שנעלאנד. דער דזוינער
בעשלוס האט צרוסערפֿרייד-נעהאבט אוו אונצופֿרידענהייט אוועקנעוואָרפֿן
עמיר פֿייזול, דער ראש פֿון דער ארויבישער רעגירונג אין המשק, איז
פֿארהאריבען נעוואָרען דורך די פֿראנצויזען, וועלכע האבען ארנאניזירט א
לבנון-רעגירונג, וועלכע „פֿארוואלטעט" דעם מערב-טייל פֿון סיריען. (די
פֿראנצ. וועגען מאנדאט אויף ארץ-ישראל אוו די ענגליש-פֿראנצויזישע
אוסטארהאנדלונגען וועגען די צפון-נרענציען פֿון ארץ-ישראל פֿארצייכ-
נעט אויספֿיהרליכ בעהאנדלונג, דערוים העלפֿן מיר נישט דערפֿון
אין אונזער אלנעמיינער איבערזיכט).

דער פֿעלקער-בונד. וועגן דער שלום-קאנפֿערענץ איז ערשט אין קראפֿט,
איז בלאס נעשאפֿען נעוואָרען די אינסטיטוציע פֿון פֿעלקער-בונד, וואס
אין ארנאניש פֿארבונדען נעווארן מיט'ן אקט פֿון וועהסאיל.

די ערשטע זיצונג פֿון „פֿעלקער-בונד" איז פֿארנע-
קומען דעם 16-טן יאנואר אין פֿאריז. די וויכטיגסטע זיצונגען זענען
פֿארנעקומען אין פֿאריז, לאנדאן, פּריסעל אוו סאן-רעמא (שפּעא-
יען). צוויישען אנדערע וויכטיגע פֿראגען האט אויך דער ראט ערלעדיגט:
דאס ארנאניזירען די אהמיגסטראציע אינ'ם מאנדאט-נעביעט, די ראט-
ציגער קאנסטיטוציע אוו די פֿראגע וועגען נפֿראנטירען דו רעכט פֿון די
נאציאנאלע מינדערהייטען.

דער ראט פֿון פֿעלקער-בונד האט זיך אויך בעשעפֿטיגט מיט
זוכען א מאנדאטאר פֿאר ארמעניען, וועלכער האט זיך, לויטער, נישט
נעפֿונדען. ער האט זיך ארטנעגעמישט אין דעם פּוילישי-לימוויישען קאנ-
פֿליקט אוו אויסנעארבייט א פּלאן פֿון פֿלעביסציט אינ'ם ווילנער קאנט.
עטרליך האט ער זיך בעמיהט צו שטיצען די אינטערנאציאנאלע היל-

סאוויעטן. די ערשטע איז געווען עסטאניען, וועלכע איז געווארן דאס „דורכפֿיר-לאנד" איבער רוסישן האנדל מיט סקאנדינאוויען. דער עסטאנישער פּאָרט רעוואל האט אנגעהויבן צו גענעסן פֿון דער נע־ענשאפֿענער קאנקורענץ.

שפּעמער איז צוגעקומען לעטלאנד מיט די פּארטן: ליבוי און ווינדוי. עהליך איז אויך פֿינלאנד געקומען צו אן אויסגלײך וועגן דער קאראלישער נרענץ. דער שלום־מראקטאט מיט ליטא האט נישט געקאנט אויסגעווארט ווערן צום ארגאניזירטן דעם רוסיש־ליטישן האנדל צוליב דעם, אזוי נערופֿענעם, אויפֿשטאנד פֿון נענעראל זשעליגאווסקי.

די שלום־אונטערהאנדלונגן מיט פּוילן האבן זיך נישט פֿער־עהרינט אין אקטאבער 1921, ווי מען האט נעגלויבט. איבריגענס, איז די פּוילישׂ־רוסישע פֿראַנץ א נענענשטאנד פֿאר א בעזונדער אר־טיקל.

די עקאנאמישע נע־נענאצן צווישן די נרויס־מאכטן.

פון דער איבערזיכט, וואס מיר האבן נעמאכט, איז קענטיג, אז די אויספֿירונג פון די נרענעץ־בעשטימונ־נען, וואָס זענען פֿארמולירט נעוואָרן אין די טראק־טאטן, האָט נישט ארויסגערופֿען קיין בעדייטענדע שטרייטן צווישן די הויפּט־מיטגלידער פון דער זיגרייכער אנטאנט.

פּינל שווערער אין פערווירקלעטער איז אָבער די פּראָגע וועגן דעם רעאליזירן די עקאָנאָמישע בעשלוסן פון׳ם וועראַלער טראקטאט. די מאָדערנע, גרויס־קאפּיטאליסטישע עקאָנאָמיק האט איהרע אינערלעכע נעזעצן, וואָס בערנגען דערצו, אז די אינטערעסן פון די גרויסע מלוכות זענען סותר אייניע די אנדערע. אלס וויכטיגסטער פאָקטאר אינ׳ם שטרייט צווישן גרויס־בריטאניען און דעם קאנטינענטאלן „קאָנצערט" וואס וועט אָנגעפֿירט פון פרַנקרייך, וויקט דאָ עקלאנדס אבהענ־גיקייט פון איהרע האנדעלס־קאנקורענטן. דער אינטערנאציאנאלער האנדעל קען זיך נור דאן ענטוויקלען, ווען ער מאכט מעגליך די ענט־ווילונג פון דער ארבייטס־צוטיילונג און דאָס שטייגען פון דער וועלט־פראדוקציע. ענגלאנד בעזיצט אבער א צו־ גרויסע בעפעלקערונג, אז זי זאל אימשטאנד זיין זיך צו דערנעהרן פונ׳ם אייגענעם באדען. ענגלאנד איז פאלשטענדיג אבהענגיג פון איהר וועלט־האנדעל. דער אויסטויש פון קויהלען און נרייזען אויף ברויט, קומט אבער נישט פאר דירעקט. די זאך שטעלט זיך פאָר, אונגעפעהר, אזוי: צוליעב דעם, וואס א דייטשע כע־מיקאליען־פאבריק איז אימשטאנד צו פערקויפען אין כינא איהרע מעדי־קאמענטען, ווערען דייטשע ארבייטער דערנעהרט מיט רוסישען וויץ,

שטווייסטיישער אגיטאציע אין צוזיג. די ראטען־מאכט שטרעבט נאטירליך דערצו, אז עגלאנד זאל אינגעהן אויף פאליטישע אונטערהאנדלונגען, וואס זאלען ברענגען צום אנערקענען די סאוויעטען־מאכט. דערווייל זעהען נאך דערווייט נישטא קיין אויסזיכטען, קודם־כל צוליעב דער קאנסטעלעישאן גענעראלשאפט מצד פראנקרייך. דער פריהערער פרעמיער־מיניסטער, לויג, האט זיך אפילו אן געזוכט צוטיט געוואלט אין דער דאזיגער פראגע, אבער בריאן, דער נייער שעף פון דער פראגרעסיוויסטער רעגירונג, האט גאנץ קאטעגאריש אונטערגעשטרויכען מילעראנ'ס שטאנדפונקט אין דעם פרט.

די בעציהונג פון אימאליען צו סאוויעט־רוסלאנד איז אין משך פון יאהר 1920 געווען נאך מעהר שוואנקענד. די באלשעוויקעם האבען אונטער הער פירער פון ק'אאפעראטיוון פערבאנד „צענטראסאיוז" אנגעקניפט האנדלס־בעציהונגען מיט אימאליען, אבער די תבואה, וואס רוסלאנד האט געשיקט, איז נעווענען פערהאנדעלן אוו דאס האט זעהר אפגעקיהלט דעם אימאליענישען עגטוזיאזם פאר די נייע האנדעלס־פארמעז. אויסער דעם האבען רוין־אינערליכע סבות בעווירקט די אימאליענישע רעגירונג צו פערהינדערן א נעלאסענעם שטעלונג צו ראסלאנד אוו אויסוואהרען העם העזוילטאט פון די לאנדאנער בעראטונגען מיט קראסינ'ען.

אמעריקא האט אויך נישט גלייכיטיג איהר שטעלונג צו רוסלאנד. נישט קוקענדיג הערויף, וואס איהר האט געהרואהט די קאנקורענץ מצד ענגלאנד אויפ'ן רוסישען מארק. אמעריקא איז אויך נעבליבען גלייכגילטיג, ווען יאפאן האט זיך בעמיהט צו בעהערשען עקאנאמיש מוזחק־סיביר.

דענטשלאנד'ס פאליטיק בנוגע רוסלאנד שטעלט מיט זיך פאר „א לעדיג פארם", ווי ס'האט זיך גיפאסיג אויסגעהריקט דער סאוויעטישער אויסערן־מיניסטער איז זען עקספאזע, וואס ער האט געלעזען אויף דער ויצוגג פון „וויץ" דעם 17־טען יוני 1920.

מיט די צווייפ־ראנגיגע מלוכות איז דער חאנדעל־מאכט געאנגען פיעל בעסער.

רוסלאנד האט געשלאסען האנדעלס־אבמאכען מיט שוועדען אוו נארוועגיען. אויך איז דעגמארק זענען נעמאכט געווארען קאנטראקטען מיט אינגיג פריוואטע פירמעס. ס'האט זיך אנגעהויבען א סימטעמאטישער אימפארט פון די סקאנדינאווישע לענדער קיין רוסלאנד.

די האנדל־מלוכות, וואס זענען עגטשטאנען אויף די מערב־גרעניצען פון רוסלאנד האבען געשלאסען פארמעלע שלום־טראקטאטען מיט די

די צאהל פון אַנדערטהאַלב מיליאָנען אַרבייטסלאָזע אין ענגלאַנד איז די שנעל וואקסענדע ענגלישע עמיגראַציע, בעשטעטיגען, אין א גאַנץ סער מאס, די פּסיכומעטרישע מיינונג פון ברי־טישען מלוכה-מאַן.

דער וועלט-קריעג האָט גלייכצייטיג ארויסגערופען אין ענגלאַנד א פאלשטענדיגע אומוואנדלונג אין די מיטעלע און אַרבייטענדע קלאַסען. פאר'ן קריעג האט, לויט דער סטאטיסטיק פון הכנסות, עקזיסטירט פאלגענדע „שטופען-לייטער":

1) די בעסער-בעצאהלטע פראפעסיאנעלע אינטעליגענץ (דאק־טוירים, אדוואקאטען), פּערוואלטער פון האנדעלס-אונטערנעהמונגען, בעסער שטעהענדע הענדלער.

2) בעסער בעצאהלטע אנגעשטעלטע, בוכהאלטער, פערזיכערונגס־אגענטען א. א. וו.

3) ערגער בעצאהלטע מענשען מיט פרייע פראפעסיעס.

4) קוואליפיצירטע ארבייטער און האנדווערקער, מעכאניקער, קויהלען-העקער, לאַקאַמאָטיוו-פיהרער א. א. וו.

5) ערגער בעצאהלטע בעאמטע, לעהרער, פּאָסטיאָנערען (עמּאַלי־מען) און אזוי ווייטער.

6) ניכטריגערע האַנדלעס-אנגעשטעלטע און קלוין־האַנדלער.

7) נישט-קוואליפיצירטע ארבייטער, באהן-אנגעשטעלטע א. א. וו.

יעצט האט זיך דאס בילד ראדיקאל געענדערט, ווי דאס איז צו זעהן פון פאלגענדע מאַבעלע:

1) בעסער-בעצאהלטע פרייע פראפעסיעס, געשעפטס-פיהרער און האנדלער.

2) קוואליפיצירטע ארבייטער, מעכאניקער, קויהלען-העקער, לאקאמאטיוו-פיהרער.

3) בעסער בעצאהלטע אנגעשטעלטע מיט טעגליכער בילדונג

4) ערגער בעצאהלטע משגשען מיט פרייע פראפעסיעס.

5) נישט קוואליפיצירטע ארבייטער, באהן-אנגעשטעלטע א. א. וו.

6) ערגער בעצאהלטע האַנדלעס-אנגעשטעלטע, אגענטען און קלוין־האַנדלער.

7) די נידריגסט-בעצאלטע פראפעסיעס: בעאמטע, לעהרער און מלחמה-פּאָסטיאָנערען (עמּאַרימען).

דער „מיטעלער קלאַס" איז ענגלאַנד איז אזוי ארום מיללוויז ארבעטערקס געווארן אויף א נידריגערע שטופע פון הכנסות — איז פֿאַרגלייך מיט די קוואליפיצירטע און נישט-קוואליפיצירטע ארבייטער.

וועלכער ווערט געדראָשען מיט אַנגלישער מאשין; די בריטישע אר. בייטער ווידער, וואס האבען געבויט די דרעש-מאשין, האבען בעקומען זייער ברויט פון קאַנאַדא.

דער בעריהמטער אַמעריקאַנישער באנקיר וו. אַנדערלי'פ האט פערגלי'כען דאס אייראפעאישע ווירטשאַפטס-לעבען מיט אַנ'אויטאָמאָביל, וואס מאכט 40 קילאָמעטער א שעה, אדער מיט א ראטאציאָנס-מאשין, וואס ווארפט ארויס 25 צייטונגס-עקזעמפלארען אין א סעקונדע. ס'איז גענוג—זאגט ער, אז מען זאל ערגעץ-וואו צוברעכען א שרייפעל, און דער גאנצער אפאראט הערט אויף צו ארבייטען, ביז דער שאדען ווערט פערריכט. און אָנווייזענדיג אויף די ספעציפישע ענגלישע בעדינגונגען, ערקלערט וואנדערלי'פ די סיבות פון איהר עקאנאמישער פאלי'טי'ק אויף אזא אופן.

דער אייראפעאישער קאנטיגענט איז געווען דער הויפט-קונה פון גרויס-בריטאניען; דאס ענגלישע לעבען איז געווען אזוי אינגעארדענט, אז ענגלאנד האט נויטיג געהאט דעם אייראפעאישען מארק פאר איהרע אינדוסטריעלע פראדוקטען, כדי צו פערדינען דעם מותר, מיט וועלכען זי מוז דעקען דעם ווערט פון די נאהרונגס-מיטעל, וואס זי פיהרט אריין פון אַנדערע לענדער.

דער קריג האט אבער ארויסגערופען א כאאס אין די אייראפע. אישע מערק. די טראַנספארט-מיטלען, די וואלוטע און דער קרעדי'ט לעבען-דורך א שווערען קריזיס. די שטערונגען אינ'ם פריהעריגען, פיין אויסגערעגולירטען האַנדעלס-מעכאניזם מאכען די ערשטע שלום-עפאכע פיעל שווערער, וויי די דירעקטע פערווי'סטונגען דורך די גראַנאַטען אין באָמבעס. ס'לי'גט אין די אינטערעסען פון דער ענגלישער אינדוסטריע, אז די אייראפעאישע אינדוסטריע זאל זיך צוריק אויפבויען, — וויי א שטענדיגער אינטערנאציאנאלער האנדעל איז מעגלי'ך נור דעמאלט, וואן ביידע צדדים האבען וואס צו פערקויפען. אייראפא וועט נישט אימשטאַנד זיין צו קויפען ביי ענגלאנד, אויב אייראפא וועט נישט האבען וואס ארויסצופיהרען אין יענע לענדער, וואס לי'גען אויסערהאלב אייראפא. איינער פון די ענגלישע מיניסטארען האט גאנץ אפענהערציג מודה גע. ווען וואנדערלי'פ', אז אויב עס וועט זיך נישט איינגעבען צוריק אויפ- צוריכטען די אייראפעאישע מערק, וועלען פיל ביז זעקס מי- ליאנען ענגלענדער מוזען אויסוואנדערן פוב'ם מו- טער-לאנד אין די ענגלישע קאָלאָניעס, אדער אין אנדע- רע לענדער, כדי דארט צו געפינען פאר זיך נאהרונגס-מיטלען.

אימפּאָרט. אויב מען וועט צוזאגען דײַטשלאַנד אויסצוצאָהלען א צו-הויב סומע, וועט מען איהר מוזען גיבען די מעגליכקייט צו עקספּאָר-טירען איהרע סחורות, ווײל אַנדערש, וועט דײַטשלאַנד נישט אימשטאַנד זײַן צו צאָהלען. אבער דאָס וועט דײַטשלאַנד מוזען אבנעהמען בײַ ענג-לאַנד אוּן אַמעריקא איהרע אַפּזיצן-גיבייעמען אוּן נאָך מעהר פֿערשטאַר-קען די אָהנבויסלאָזיגקייט, וואָס הערשט אין די דאָזיגע לענדער.

אַמעריקא האט שוין קיינמאָל חרט מילואָ ארבויסטלאָזע. זי זוכט נײַע מערק פֿאַר איהרע פּראָדוקטען אוּן קאָן נישט גענוג קוּין-פֿערידיגענדע קרעדיט-באַדינגונגען. די אַמעריקאַנישע אוּן ענגלישע וואָ-לוּמען שטעהען ניכט אַבטאָסטען, אוּן דײַטשלאַנד וועט מוזען קאָנקוּ-ריען מיט אַמעריקא אוּן ענגלאַנד, ידי צו בעקומען די בעסטע וואָלומע אויף צו דעקען איהרע פֿערפּליכטונגען.

אַמעריקא קומט יעצט ארויס פֿון אויהאָפּע יעהען מילקאַרד דאָלאַר מעהר סחורות-וולם פֿאַר הלואות, וואָס זײַנען געשטאַנען בעת'ן אויסברוך. חובות קאָן מען דעקען אַדער מיט גאָלד, אַדער מיט סחורות. אויב אַמעריקא וואָלט אָנגעהויבען אײַנצוציהען איהרע חובות אין דער פֿאָרם פֿון סחורות, וואָלט זי אַלזוי פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין א מארק פֿאַר דער אונטערשטער אינדוסטריע. פּדי צו פֿערמײַדען אָזא קאָטא-סטראָפֿאַלען אויסוועג, זוכט אַמעריקא מיטלען, וואָס זאָלען איהר גיבען א מעגליכקייט אַרײַנצוקומען איהרע קאָפּיטאַלען אין אונטערשטיצונג אוּן-טערנעהמונגען. דאָס וואָלט געמאַנט גישטהען אין אָזא פֿאָרם, אז אַמע-ריקא זאָל איבערנעהמען די ערבות פֿאַר די חובות, וואָס דײַטשלאַנד דארף צאָהלען. דאָס איז געווען א פֿאָרשלאָג, וואָס דער גישווישענער פֿראַנצויזישער פּרעמיער-מיניסטער פּיצלעווטש האָט גענעמלט אין אק-טאָבער 1919. חתר דאָזיגער פֿאָרשלאָג איז אבער קאַטעגאָריש אבגע-וואָרפֿען געוואָרען. אַמעריקא האָט אויסגעגיבען מילקאַרדען אויף ארוים-צוטרייבען די דײַטשען פֿון פֿראַנקרייך, זי האָט אבער אַבסאָלוט קיין חשק נישט צו נעהמען די פֿראַנצויזישע ווערקסטעטען אויף איינצוקאָסירען בײַ דײַטשלאַנד.

פֿאַר אַמעריקא איז דערוּם גיבליבען נור אײַן וועג: שטיצען די ענגלישע פּאָליטיק, אויף וועלכער זי שטרעבט אויפצוהויבען די דײַטשע ווירטשאַפֿט אוּן אַטמאָספֿעצוישטעלען זיך די פֿראַנצויזישע אתבערהרי-בישע פֿינאַנציעלע פֿאָדערונגען. אוּן אַמעריקא קאָן דאָס טהוּן — ווײל דער אַמעריקאַנער סענאַט האָט נישט האָמיפּיצירט דעם וועלסאיליער מראַקטאַט, אוּן דורכהעלפֿען בעקומען פֿרידע העמער אין די דירעקטע אונ-טערהאַנדלונגען מיט דײַטשלאַנד

די האזיגע לאגע=ענדערונג איז פֿאָרכּינדעט מיט'ן אלגעמיינעם עקאנא=מישען קריזיס פון לאנד. די צוּשטענדיגע פֿונ'ם אויסאפּאישען האנדעלס=פֿאַרבינדונגען האט קודם=כל געווירקט אויף דער לאגע פון די ענגלישע סא=ציאלע שיכטען, וואס האבען געבויט זייער עקזיסטענץ אויף דעם בדי=טישען וועלט=האנדעל. *)

דער קריזיס אין ענגלאנד איז ארויסגעקומען חדשים, וואס דער פֿונט שטערלינג איז געפֿאלען אויף דער אמעריקאנער בערזע. צוליעב דעם, מוז אמעריקע בעגרעניצען איהרע האנדעלס=פֿאַרבינדונגען מיט ענגלאנד. די לאגע פון אמעריקע אויפ'ן אינטערנאציאנאלען מארק ווערט אלזוי ארום ואההענגיג חשחפון, צי וועט ענגלאנד אימשטאנד זיין צו בעהער=שען דעם אונראפּאישען מארק. דער־בעי מהעט אמעריקע ארוים מיט א פּלאן: ווי אזוי צו העלפֿען בעם ווידערהאויפּבויען אונהאפּא בכלל, אפֿם גאנצען. דער האזיגער פּלאן קאן אבער נישט דורכגעפֿיהרט ווערען, פּלוזמן ס'איז צוויישען די גרויס=מאכטען נישט געקומען צו קיין אויס=גלייך, בנוגע דער ענטשעדיגונג, וואס דייטשלאנד דארף צאהלען. הגם ענגלאנד און אמעריקע האבען אלגעמיינע אינטערעסען בנוגע דעם אויפֿבויען פון אונראפּא, געהען זיי זיך אבער פֿונאנדער איז זוערע פּאליטישע וועגען, וואס האפֿען פֿיהרען צום פֿערווירקליכען דעם דאזי=גען ציעל.

ענגלאנד איז געבונדען מיט פֿראנקרייך, יאפּאן און איטאליען דורכ'ן וועדסאיללער מהאקטאט און דערבער איז זי געצוואונגען, בעם לסקווידירען די פֿינאנץ=פּראבלעמען, צו בעריקזיכטיגען די אינטערעסען פון איהרע פֿערבינדעטע.

אמעריקע האנגעגען איז פֿרייער אין דעם פּרט — ווייל זי האט נישט אונטערגעשריבען דעם טראקטאט. די אמעריקאנישע עקספּערטען, וועלכע האבען שטודירט די צאהל=פּעהיגקייט פון דייטשלאנד, זענען צו=גענאנגען צו דער פֿראגע, וויי באנקירטען, וואס האבען צו טהון מיט זייער קליענט. זיי האבען אויסגעפֿונען, אז אינ'ם בעסטען יאהר פֿאר'ן קריעג (1913) האט דער דייטשער צאהל=בילאנץ גהאט אן'אקטיוו פון 500 מיליאן דאלער — ארויסגענעמען שוין דערין אויך די הכנסות פֿונ'ם האנדעלס=פּלאט, פון די פֿערזיכערונגען און די קאבעלס. דער עקספּארט פון סחורות איז אבער גשווען מיט 300 מיליאן דאלער העכער ווי דער

*) פֿראנק א. וואנדערליפּ: „וואס איז געשעהען אייראפּא?“
צ. פּ. נ. מאסטערמאן; „דער צוואמענברוך פונ'ם מיטעל־קלאס“ נעדרוקט אינ'ם־מאנאטס־העפֿט „שהץ ניו ווארלד“ לאנדאן, מערץ 1920.

פון יעקב דינעזאנ׳ס ארכיוו.

ברוּעה פון אידישע שריפטשטעלער
צו יעקב דינעזאן.

רעדאַגירט פון ש. ראזענפעלד.

ביילאגע צום „חודש".

פערלאג „היינט" — וואַרשא, 1921.

אזוי זעהט אויס דער אנגלא־אמעריקאנישער־פראנצויזישער נעגעזוץ אין דער פראנץ פון דער דייטשער ענטשעדיגונג.

אויפ'ן שוועל פון צוויזמען שלום־יאהר ווערט דער האזיגער מענעזוץ נאך בולט'ער צוגליעב די בעשלאסען פון דער פאריזער פרעמיעראנפערענץ, וואס האט בעשטימט, אז דייטשלאנד זאל בעצאהלען 226 מיליאהרען גאלד־מארקען אלס ענטשעדיגונג.

דייטשלאנד וועט ווייטער פיהרען דעם קאמף פאר פערקלענערען די האזיגע סומע אויף דער קאנפערענץ, וואס וועט פארקומען סוף פעברואר אין לאנדאן. דער ערבענט דייטשלאנד אויף א שטיצע מצד דער ענגלישער רעגירונג, ווי אויך מצד אמעריקא; הגם אפיציעל בעמיליגען זיך נישט די פראוינינגען שמאמען אין די פראגענען פון דער אנמאנט, ווירקען זיי דאך אבער זעהר שטארק אויפ'ן שוועל פון שטריט וואס פערציהט זיך אויסצובי צוויישען די זיעגער.

וואַרשא, סוף יאנואר 1921.

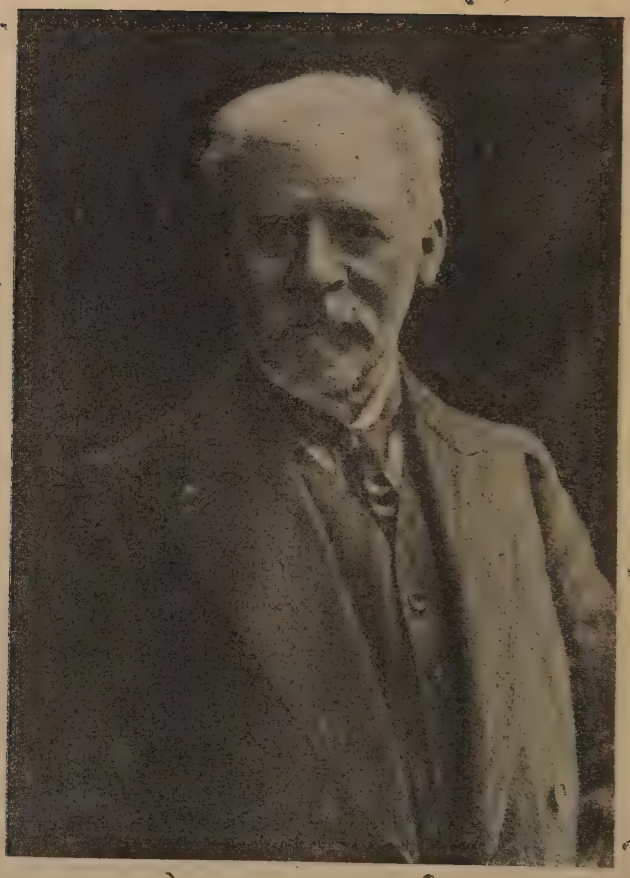

יעקב דינשזאן.

„פון יעקב דינעזאָנ'ס אַרכיוו", אָבער ניט דעם גאַנצן אַרכיוו. וואָרום פיעל ברידף קאָנען נאָך ניט פע־עפענטלעכט ווערן—וויל זיי זענען פונג לעבעדיגע מענשען. פיעל ברידף וויידער זענען געשריבען אויף העברעאיש, וואָס וועלען שפעטער אַמאָל בעזונדער אַרויסגעגעבן ווערן. און פאַרהאַן אויך א גרויסע צאָהל ברידף געשריבען אויף רוסיש, וואָס לאָזען זיך דאָך ניט דרוקען אין אונזער איצטיגער, יודישער זאַמלונג. דערום פערעפענטלעכען מיר דאָ נור א ט י ל, דעם גרעסטען און וויכטיגסטען, פון יעקב דינעזאָנ'ס אַרכיוו.

ס'איז אינטריג צו ריידען פון דעם אינטערעס אוּן וועגען דעם ווערט, וואָס אַזא בריף־זאַמלונג האָט. ווער וויסט דען ניט, אַז פרי־וואטע בריף אוּן מעמואַרען זענען דאס וויכטיגסטע מאַטעריאַל פאַר געשיכטע־שרייבער?

אוּן אין דעם פרט האָבען בריף נאָך א גרעסערן ווערט, וויי מעמואַרען.

וואָרום די לעצטע ווערען געשריבען מיט אַכיון, אז די קומענ־דיגע דורות זאָלען זיי לייענען. זיי זענען נוגע ניט בלויז דעם שרייבער אַליין, נור אויך אַנדערע מענשען, דער גענאַלשאַפט, דעם פאָלק. דא איז שכיח א טעות אין זהען, אין הערען, אין געדענקען... דער שרייבער פון מעמואַרען האָט שטענדיג, אפילו ניט־וויללענדיג, עפעס א שטאַנד־פונקט, ערוואַרבען אין דער געגענוואַרט, פון וועלכען־אויס ער קוקט אויף דער פערגאַנגענהייט. דא איז פאַרהאַן פלאַץ פאַר בעזונדערשאַפטלעכע פנימות, פאַר פאָלקישע סימפאַטיעס אָדער אַנטיפאַטיעס. ממילא שאַדט דאס דער אביעקטיוויטעט, מיט וועלכער יעדעס היסטאריש מאַטעריאַל דאַרף זיך אויסצייכנען.

אַנדערש מיט בריף. דער שרייבער פון פריוואַטע, ובפרט אינטי־מע בריף, איז אויסען דעם צושטאַנד אין דעם מאָמענט, ווען ער שרייבט, דעם מענשען נור, וואס שרייבט, אין יענעם, צו וועמען ער שרייבט. 99 פון הונדערט בריף־שרייבער, ווער זיי זאָלען אויך זיין, טראכטען דאך ניט בעת'ן שרייבען, אז זייערע בריף וועלען אמאל אריינקומען אין דער עפענטלעכקייט. דערפאר איז דאָ, סׂרוב על כל פנים, וואס אויף דער לונג, דאָס אויפ'ן שפיץ־פעדער. פאר זייטיגע פנימות איז דא קיין אָרט ניט. דערפאַר זענען פריוואט־בריף דאס אָביעקטיוו־

ש. י. אבראמאוויטש.

I.

ארעסא 4 נאוועמבר 1909.

מיין זעהר ליבער און טהיירער פרייגד הר״ר יעקב דינעזאהן!

בהשבעת הקולמוס זאג אין דער פען: שרייב! שרייב! זי יודיש. מילא, זאל זיין יודיש.

א-יא, ליבער פריינד, איך קען שווייגען! שרייבען איז דאך קיין קונסט נישט, אלע קענען דאך שרייבען. אבער שווייגען, נישט שרייבען עטלעכע ווערטער אזא לאנגע צייט, און נאך אזא טהייערען פרייגד וויי איין, דאס קען באמת קיינער נישט, נאר איך איינער טאקי! מגליך, ביי איין קומט אויס, אז דאס איז נישט אזא גרויסע מעלה אוין עס וואלט איך פיל ליבער געווען, איך זאל נישט מאכען די קונץ אוין טאקי יא איך שרייבען, בעדארפט איהר דאך בעטען גאט, ער זאל אינערמאכען מיין נאטור, איך זאל נישט זיין פויל אויף דער פען.— נו, דאס אלץ זאג איך במקום הקדמה — במקום עטלעכע ליגענס ביים פארענטפערען זיך, וויי דער שטייגער איז געווהנליך, אז מען פארשפעטיגט זיך א-מאל צו אייגעם מיט א בריף.

די לעצטע צייט בין איך ווירקליך זעהר שטארק בעשעפטיגט מיט אלערליי מיני ארבייט, אזוי אז איך האב נישט איין רגע פרייע צייט — פון איין ארבייט ארויס אין דער אנדערער אריין. וואס זאל איך טהון? גלויבט מיר אז ביי יעדער געלעגענהייט דערמאהנען מיר אייך, איך אוין מיין פאמיליע. מיר אכטען אוין ליעבען אייך וויי איהר פארדינט— וואס מאכט איהר? זענט איהר געזונט? אי, שרייבט! וואס מאכט עפיס אויזער קאמיטעט? אויף דעם בריף זיינעם האב איך באלד געעטפערט. אוין ביז אצינד ווייס איך נישט, וואס הערט זיך אוין וואס טהוט זיך ביי איהם. אלע בריף פון אמעריקא האט לעווינסקי ביי מיר געזומען אוין אוועקגעשיקט אין קאמיטעט, איך האב אויך געשריבען דעם „צוקונפט", וועגדען זיך צום קאמיטעט. נו? מיין איידעם פון ווילנא שרייבט: לאז דער קאמיטעט איהם אנווייזען א פערזאן, אויף וועמעס נאמען ארויסצוגעבען א „דאוויערענאסט", וועט ער עס באלד מאכען ביים נאטאריוס אוין איהם צושיקען. פאר וואס שווייגט מען? מיין איידעמס אדרעס איז: אין ווילנא.

סטע היסטאָריש מאטעריאל, וואס העלפט צו בעלויכטען די אָדער יענע זייט פון לעבען אין אַ בעשטימטער תקופה.

און ווי־פיעל פינסטערע ווינקעלעך פון אונזער גרויסן לעבען וועלכע ליכטען אין די ברידער, וואָס מיר נעהמען איצט „פון יעקב דינעזאנ׳ס ארכיוו"? ווער האט דען צו איהם גיט געשריבען, און וועגען וואָס האט מען צו איהם גיט געשריבען? יעדער שרייבער, דערהויפט פון די לעצטע 25 יאהר, איז געקומען צו דינעזאנ׳ען מיט זיין פעקעל צרות און דאגות, מיט זיינע לידען אין מיט זיינע פריידן, מיט זיין קריוודע און מיט זיין בעלידיגטען געפיהל.

אין די דאזיגע בריעף שפיגעלט זיך אמבעסטען אב דאס לעבען און דאס לידען פון אונזערע שרייבער. אין די לעצטע דריי צעהנדליג יאהר: זייער שווערער קאמף פאר זייער עקזיסטענץ, זייער צאפלען־זיך אין די נעגעל פון זיערע פערלעגער־אויסזויגער און זייער ראנגלען־זיך פאר זייער בעפרייאונג פונ׳ם פערלעגער־גלות. דאס איז א טרויעריגע תקופה אין אונזער קולטור־לעבען. און אין ערגיץ קאנט איהר זי גיט בענעהמען אזוי בולט, אזוי דייטליך, וי אין די בריעף, וואס אונזערע צעוועהטאגטע ליטעראטען האבען געשריבען צו דינעזאנ׳ען.

און נאך איינס:

די בריעף געבען אָפט די מעגליכקייט איינצודרינגען אין דער פסיכאלאגיע פון יענע, וואס האבען די בריעף געשריבען. זיי זענען אבער אויך דאס בעסטע מאטעריאל צו דער חאראקטעריסטיק פון דינעזאנ׳ען—וי ער האט געטראגען אויף זיך דעם עול פון א גאנצען דור שרייבער; געטהון פאר זיי אין גרויסע זאכען, וי אין קלייניגקייטען, אין גשמיות, וי אין רוחניות א. ז. ו. א. ז. ו. ס׳איז דען מעגליך אויסצודערצעהלען אלץ, וואס פון די בריעף לאזט זיך ארויסלייענען, וואס פון זיי לאזט זיך אבלערנען?

לייענט און איהר וועט לערנען!

ש. ראזענפעלד.

וואַרשא, 20 יאנואר, 1921

אין קאַמיטעט, אויף צוּבעטראַכטען, וואָס מען זאָל מיט דיר לייט טהון, אוּן צוגלייך בעטען דעם קאַמיטעט צו בילדען אַ סניף פון קאַמיטעט אויך אין אַמעריקאַ, וועלכער וועט קענען זעהר פיל ווירקען.— אייער ענטפער הר"ר זעוון געפעלט מיר בכלל. נאָך מיין מיינונג קען מען ניט איינגעהען אין קיין שום אָבמאַך מיט דעם צוקונפט אייידער איהר וועט בעקומען אַ ענטפער אויף אייער בריף. עש דענסטמאָל וועלען מיר זעהען.

וואס זאגט איהר צו ....? ער איז דאָך נעבעך טאַקי אַ גנב! אוּן נאך וואָס פאַר אַ גנב? אַ גנב שבגנבים! מסתמא האט איהר דאָך געלייענט וועגען איהם אין „הד הזמן" נימר 246 אוּן די קאַלטע בעמערקונג אין „היינט" נומר 259. מילא חאָטש קאַלט, דאָך האָט ער בעמערקט, אָבער פאר וואָס שווייגט „אונזער לעבען"? אין בעזאנדערען „די נייע וועלט"? וויפיל איז דער שיעור, ... זאל מיך פאַרקויפען אוּן אָבנאַרען? וו: איהר ווייסט האָט ער דאָך מיך איין-מאָל שוין פאַרקויפט לידסקען. נישט לאַנג האָט ער געדרוקט ביי זיך מיין ספור המעשה „חג האסיף", פאַר וועלכען איך וואלט געקענט נעהמען בכבוד אַ פאָר הונדערט רובל אין ער נאך אַלע זיינע הבטחות מאַכט אַ שווייג אוּן — גאָרנישט, ניט קיין גראָשען! עס פאַרשטעהט זיך, איך בין צו שטאלץ איהם צו מאהנען. עס שטעהט מיר אפילו ניט אָן מאַכען זיך דערוויס. איך האָף אינגיכען איה"ש מיך לאזען הערען מיט מיינע ספורים. דענסטמאָל וועל איך שוין וויסען אין וועלכער יודישער צייטונג איך וועל זיי געבען.— געוואלד, וועל איך שרייען, וואָס וויל פון מיר האבען דאס פעקל מו"ס, גנבים? געוואַלד, וואָס שווייגט איהר, וואָס שווייגען די לידטערַאטען, די לעזער? ס'איז דאך פשוט אחרפה, אַבושה פאַר אונזער פאָלק האבען ביי זיך אַזעלכע מיאוסע גנבים. מען טאָר דאָך אין זיערע ד' אמות ניט שטעהען. מען האט דאך מיר צוגעזאגט זיי צובאָיקאטירען. מיט .... איז דאָך געבליבען ביי אייך אַלע, זאָל מען זיך אפרעכענען, געוואַלד, וואס שווייגט מען! — אין דעם בריף פון הר"ר ליובאַרסקען, וועלכען מען שיקט אַריין אין קאַמיטעט, וועט איהר לייענען, אז .... האָט בעשטעלט ביי די אַמעריקאַנישע גנבים עטליכע טויזענד עקזעמפ. פון מיינע ספרים! איהר הערט? אוּן וואו איז הר"ר חאָדאָק מיט דער צענזור? ס'איז דאך פאַרבאָטען מיינע ספרים אַרייצופיהרען? — הערר פאדליששווסקען וועל איך שרייבען, הגם איך ווייס ניט וואָס אייגענטליך. ריידען פון מייגע אינטערעסען איז מיר זעהר פרעקרע. איך אַכט איהם זעהר אוּן זעהר אוּן וויל ניט, אז מיין אכטונג צו איהם זאל קענען גע-טייטש ווערען, אז זי איז אויס אינטערעס. איהר פאַרשטעהט מיך?

פון לאָדז—קיין וואַרט! זאנדבערג אמת האט מיר יאָ איינמאָל ge-

— יאָ טאָמיר קענט איהר מיר צושיקען צו איין עקזעמפליאר חאָטש פון דיזע פאָטאָגראפישע קאַרטעס מיינע. עס וואָלט ביי מיר זעהר אָנגענעמען געווען. זאָל זיין אַ זכר פון וואַרשוי.

איך גריס הערצליך אונזער ליעבען הר״ר פרץ. צום פערגניגען מיינעם אין וואַרשוי איז ווירקליך אָפגעאַנגען הר״ר פרץ, וועלכען איך אַכטע אוו ליעב מיט׳ן גאַנצען האַרצען. גאט איז אַ גוטער אוו קען מאַכען אז מיר זאָלען זיך נאָך אין פריידען זעהען.

וואָס מאַכט אונזער רב דוד פרישמאַן. איז דאָ אַהאָפנונג, דער „הבוקר״ זאָל ווייטער אַרויסגעהען? געוואַלד, וועל איך שרייען, וואַרשוי זאָל נים האָבען אין בלאַט אויף לה״ק! גריסט אינהם פון מיר פריינדליך.

מיין ווייב אוו מיין טאָכטער גריסען אייך הערצליך אוו וויליען הערען פון אייך אַ וואָרט, וואס איהר מאַכט.

אייערער בלב ונפש
ש. י. אבראמאָוויץ.

וואס מאַכט הר״ר פאַדליפשעווסקי?

II.

אדעסא 15 נאָוועמבר 1909.

טהייערער, ליבהארציגער פריינד!

אייער בריף פוג׳ם 10 היינטיגען נאוועמבר איז, ליוויוו איהר דריקט זיך אויס, אַ גוט רעגען אויף אונזער פאַרזייהעטע פריינדשאפט, זי איז „יעלה ויצמח״ געהעט-אויף אוו וואַקסט „כגן רטוב״ וויז גאָרטענוואַרג. אַציגד וועל איך אייך אויך אַביסעל בעשפריצען מיט אַקלייַן ברויועלע.

פשוט גערעדט הייסט עס אזוי: איהר האָט מיר פאַרשאַפט פיל פאַרגניגען מיט אייער ליבען בריף, פון וועלכען איך האָב אַרויסגעזעהען אַייער גרויסע פריינדשאַפט צו מיר. איך זאָג אייך דאַ אינקוירצען, אַז איהר האט אין מיר אויך אַ גרויסען, אמת׳ן פריינד.— אַציגד צום עסק.

אין איין צייט מיט אייער בריף איז מיר אָנגעקומען אַ בריף פון אַמעריקא, פון מיינעם אַ גוטען בעקאַנטען הר״ר ליובאַרסקי, וועגען דעם סכסוך מיט דער היברו וכו׳ אוו דעם „צוקונפט״. היינט איז וועגען דעם געווען ביי מיר אַ אסיפה פון הר״ר לעווינסקי, ראבנוצקי, ביאַליק, אוו ס׳איז געבליבען: זיי, מיטגלידער פוג׳ם „קאָמיטעט אין וואַרשוי אויף אַרויסצוגעבען מיינע ספרים אוו אבצורעכנען זיך מיט דיזע וואָס בע׳גנבענען מיך״, זאָלען אויך דעם דאָזיגען בריף, וויז דיזע פריהערדיגע, שיקען

ד. איגנאטאוו.

I.

געהרטער און לִיעבער דינעזאן!

פון דיר, וואָס קענען אייך פערזענלִיך, האב איך אָפט געהערט פון אייער פרייגדלִיכקייט, פון דעם אַז איהר טהוט זעהר גערן עפעס פאַר אַ צווייטען, בעזונדער וען דער צווייטער האָט אַ שיכוח צו לִיטעראטור, דערִיבער האט מען מיך גערַאטען, אז אוֹיב איך האב ניט בעל מחשבות'עס אדרעס קאן איך דאָס זאמעלבוך: „שרִיפטען" שיקען צו אייך אוֹן איהר וועט דאס שוֹין פירזארגען וואָס איך האב שוֹין לאנג געטהון. אוֹן איצט שטוֹיס איך מיך שוֹין אלִיין אָן זיך וועגדען צו אייך מיט אוא בקשה:— איך האב צו אונזער פרץ'ן ארוֹיסגעשיקט א בוך „שרִיפטען" מיט א בריף אוֹן אָט ערשט היינט איז מיר אנגעקומען דאס בוך צוריק מיט אן ארוֹיס-געלאָפטען צעטעל, וועלכען איך שיק אייך דא מיט, אוֹן וואס עס איז בעשערט צו זיין דער מזל פון דעם בריף וואס איך האב איהם צוגע-שיקט, ווייס איך נאך דערווייל ניט. אין דעם בריף האב איך איהם געשרִיבען, אז ערשטענס וואלט זיך אונז זעהר וועלען הערען זיין מיינונג וועגען בוך אוֹן ניט דוקא עפעָנטלִיך, נאר אפילוּ א בריף צו אונז וואלט אוֹיך גענוג זיין. אוֹן צווייטענס, אז ער וואלט אונז א זעהר גרוֹיסע טובה געטהון וען ער שיקט אונז צו אן ארטִיקעל פאר אונזער צווייטען זאמעל בוך. איך וועל זיך דא אגב אוֹרחא מודה זיין, אז מיין אריגינעלער פלאן איז געווען צו בעטען ביי פרץ'ן, אַז אוֹיב דאס בוך געפעלט איהם, אוֹן אוֹיב ער רעכענט אַז עס איז כדי אונז מיט עפעס ארוֹיסהעלפען, דאן זאל ער פאר אונז אנשרייבען עטלִיכע זייטען וועגען אידישער ראמאנ-טִיק, נאר נאכדעם האב איך זיך איבערלייגט, אז אזוֹי וויִ וועגען הירש-ביינען איז כמעט נאך גארנישט געשרִיבען געווארען, חאטש ער אַליין האט שוֹין אזוֹיפיעל געשרִיבען, אוֹן אזוֹי וויִ מיר האבען דא געהערט אז פרץ האט דאס וען געהאלטען לעקציעס וועגען הירשביינען, וואלט דאס אוֹיך זעהר גוט געווען וען פרץ וואלט פאר אונז שרייבען וועגען הירש-ביינען.

שיקט אַ טעלעגראַמע. אָט צוּ איהם פריוט זיך וועדען וועגען דז בילדער, אולי יחוס, אולי ירחם אוּן וועט צושיקען אז אייך אז מיר. לאָז ער זאגען דעם פאָטאגראַף, ביי וועלכען איך האב מיך אראבגענומען א שעה פאר מיין אוועקפאָהרען, פאר וואָס האלט ער ניט וואָרט אוּן שיקט מיר ניט אריין חאטש צוּ איין עקזעמפ. פוּן מיינע בילדער? אין „טאגעבלאט" האָב איך אריינגעשיקט פאר סוכות אַ זאך, אוּן הר״ר אויגער שווייגט! אָט אזוי איז דז וועלט. כי האדם עץ השדה זאגט דער פסוק, אַ מענש איז אַ לימענע, אז מען קוועטשט זז אויס, וואַרפט מען זז אַרויס.

מיין ווייב אוּן מיין טאָכטער גריסען אייך הערצליך אוּן ווינשען פיל גוטס. פרץ׳ן זאָלט איהר אַרומנעהמען אוּן האַלזען פאר מיר. אייער פרייגד איז מיין פרייגד. וחוט המשולש לא במהרה ינתק. — שרייבט, שרייבט, שרייבט! דאס שרייבען, וז איהר זאגט, איז אַ טל של תחיה.

אייער פרייגד

ש. י. אבראמאוויץ.

P. S. קומט איהר אמאל צוּ מיין פלעמיאניק ש. שמוראק? גריסט איהם אוּן זיין ווייב פוּן מיר. איך קלייב מיך אלץ איהם שרייבען אוּן קען מיך עד היום גיט אויסקלייבען. שטענדיג ב ן איך פארטראגען. עס, איז דאָ, ברוך-השם, ארבייט, אז אייגענע אז פרעמדע.— עס וואלט רעכט געווען „מען זאל אַשמוצער טהון צוּ דז ליטעראטושע פעדערען פענעס הייסט עס, זאלען זיי ווידער, וז פריהער, אָנהויבען קלאַפען אין דז גאזעטען אויף אונזערע גנבים-באנדיטען". בעוועגט זיך אין אַ פאַלק דז פעדער איז אַ סימן ער איז ניט טויט, ער לעבט. דאס איז דער בעסטער סימן אויך ביי אַ מענשען, מיט וואס מען פריוט, צז לעבט ער, צז איז איהם שוין אויסגעגאנגען דז כשרה נשמה. איהר פארשטעהט דאך וואס איך מיין?

הנ״ל.

צו אונז. איינע פון די סיבות, קאן זיין, אז איהר האט חלילה איבער אונז געהאט אונאיינגעגעמלעכקייטען פון דעם קלעצקין פערלאג. א צוויי-טע סיבה איז אפשר דאס, וואס נאכדעם וויַ איהר האט דורכגעלעזען די ביידע ביכער „שריפטען" זענען זיי אייך נישט געפעלען געווארען.

אבער גוטער ה' דינעזאהן! פאר אונז אלעמען דא, וויַ אויך פאר מיר פערזענלעך בעט איך אייך—אויב איהר האט טאקע איבער אונז חלילה געהאט אונאיינגעגעמלעכקייטען פון דעם קלעצקין פערלאג—שרייבט אונז וועגען דעם. פאר וואס זאלען מיר פון דעם נישט וויסען? אדרבה! אין דערצו נאך וואלט דאך דאס אונז אויך קלאהרער געמאכט וואס מיר האבען צו וואַרטען פון דעם פערלאג. אין אויב עס געפעלען אייך נישט די ביכער, בעזונדער, אויב דאס נישט געפעלען בעצימס זיך אויף מיין אייגענעם שרייבען, פערזיכער איך אייך, אז וואס איהר זאלט צו מיר נישט שרייבען וועגען דעם ענין. וועל איך עס אלץ אייגס האלטען פאר א כבוד אין אויב איהר זאלט זיך נאר געבען די מיה אין אנגעבען די סיבות פאר וואס עס געפעלט אייך נישט, וואלט שוין געווען גאר אנגעלייגט.

עס קאן זיין אז ווען איהר וועט שוין ערהאלטען אט דעם איצטי-גען בריעף וועט דער .... פערלאג נאך אלץ נישט האבען ארויסגע-שיקט צו מיר נישט קיין בריעף אין נישט קיין געלט פאר די „שריפטען" אין מיינע אזאך האבען זיי דארט אבגעדרוקט אין זייער זשורנאל. גע-שריבען האט מען מיר אז וויַ נאר עס וועט זיך אפדרוקען וועט מען מיר גלייך דעם האנארער ארויסשיקען. שוין באלד צוויי מאנאטען. איך האב די געלט שוין לאנג מנדר געווען אויף א ווינטער-ראק אין נאך אזא ווינ-טיגען חפץ. איך, פערשטעהט זיך, וואלט זעהר וועלען בלייבען א לייטי-שער מענש אין האלטען מיין נדר.

די „שריפטען" האבען זיי שוין אנאנסירט אין די, וועמען איך בין שולדיג פאר די „שריפטען", דארפען מיר גלויבען אז איך האב נאך די געלט נישט ערהאלטען.——

צווישען אונז דא פיהלט זיך א דרינגענדע נויטוועندיגקייט, אז איך זאל אנגעהן מיט די וויטערדיגע זאמעלביכער, כאטש נאך א צוויי—— אין וען מיר האבען דערהערט, אז דער .... פערלאג קומט צו הילף, האבען מיר שוין געמיינט, אז מלאכים שפיעלען זיך מיט אונז, אין צום סוף זענען מיר געבליבען שטעהן אין מיטען.— נישט מיר קאנען אפצאה-לען די חובות פאר די פריהערדיגע ביכער אין נישט איך קאן אנגעהן

ליעבער דינעזאן! איך וועל זיך דערינערן אינצ צו אייך מיט דעם ברייף אין שוק אינצ אייך ארויס דאס בוך אויף אייער אדרעס אין האף פון דאס ניי אז איהר וועט דאס שוין פערזארגען. אין וועל וויס,— קאן זיין, אז איהר וועט אונז אויך וועגען דעם ענין צושרייבען א פאר ווערטער.

מיט ליעבע און אכטונג אייער

דוד אינגאטאוו.

נ. ב. דאס ערשטע זאמלבוך „שריפטען" איז ארויס אין 300 עקז. אין אן עקסטרא אויפלאגע פון 200, וואס מיר האבען געריכטעט פאר רוסלאנד. ביי אונז אבער האט אנויארקער בוכהענדלער אבגעקויפט די בידע אויפלאגען (פאר 140 דאלאר, געקאסט האט אונז, פאפיר אין דרוק, 290 דאלאר.) אין וועל וויסט אויב פון די בוכער וועט נאך עפעס פער. בלייבען פאר רוסלאנד. דאס צווייטע בוך איז שוין אין דרוק אין וועט ארויס פארגרעסערט, בעדייטענד אינטערעסאנטער אין וויכטיגער— ניט שפעטער ווי אין מיטען פון דעם מאנאט יאנואר. איך האב וועגען דעם געשריבען צום „צענטראל" אין ערקלערט, אז אויב זיי זאלען ביי אונז מאכען א בעשטעלונג פאר רוסלאנד פון 500 עקזעמפליארען זענען מיר רייט צוליעב רוסלאנד זיי פארקויפען דאס בוך אויף 2.3 סענט. פאר- שטעהט זיך, אז אויך דאס בעצאהלט נאך ווייט ניט דעם פרייז פון פא- פיר אין דרוק, אבער דאס וואס מיר וואלטען צוליעב זיי פערגרעסערט די אויפלאגע אויף 500, וואלט אונז אפשר פארט געגעבען די מעגליק- קייט עטוואס ווייניגער צו דערלייגען, אין דערצו וואלט דאך דאס בוך פארט אנגעקומען אויך קיין רוסלאנד! ליעבער דינעזאן! אפשר איז מעגליך אז איהר, אין פילייכט נאך א פאר פון אייערע דארטיגע שריפטשטעלער זאלען זיך פעראינטערעסירען מיט אונזער אונטערנעהמונג אין זעהען אונז ארויסהעלפען, אז דאס בוך זאל אויך האבען אן אפגאנג ביי אייך אין רוסלאנד!

אייער דוד.

II.

זעהר געעהרטער אין ליעבער הער דינעזאהן!

איך האב צו אייך געשיקט א בריף אינאייגעם מיט א קאפיע פון דעם בריף וואס איך האב געשיקט צו דעם ה' ....— אט שוין ביי א פיער מאנאטען. ביז צוריק מיט עטליכע וואכען האב איך נאך, טאג אויף טאג, געווארט אויף אנ'ענטפער פון אייך. אין כאטש איך האב זיך נאך איצט נישט אינגאנצען מיאש געווען אבער דאך טראכט איך אז עס זענען דא סיבות פאר וואס איהר זאלט שוין מעהר ניט וועלען שרייבען

איך נאך אין שאפ 10 און א מאל איך 13 שטונדען אַ טאג און דערצו נאך ביי א נארעשער ארבייט.

שוין באלד א מאנאט אז איך האב אריינגעשיקט אויך דאס צווייטע זאמעלבוך „שריפטען" און דער ברידער צו איך לויגט נאך ביי מיר אלץ אויפ'ן טיש ניט קיין געענדיגטער. (צו פיל איז מיין קאפדרעהענוש מיט'ן איצטיגען צווייטען בוך.— עס איז געדרוקט אין כלומר 500 עקזעמפ. און איך קאן פון זיי נישט פטור ווערען).

די לעצטע פאר טעג איז אפילו יא געבוירען געווארען א פלאן וויז אזוי פטור צו ווערען פון די 500 ביכער, וועט איך וואלט ביי זיך נאר געהאט די פאר הונדערט דאלאר וואס איך בין אין דרוקערייי שולדיג אויפ'ן בוך!

און דער פ אן איז, מיר דאכט, ניט נאר שעהן, נאר אויך פערגינפטיג:

מיין פענסטער קוקט ארויס אויף אן אפענעם פרייען פלאץ און מיר וואלט זיך וועלען אפצאהלען דעם דרוקער זיין געלט און איהם הייסען מיר צושטעלען די ביכער אויף א דעם פרייען פלאץ. און וועט דער אויענד וואלט צוגעפאלען וואלט איך זיי בעגאסען מיט קעראסין און נאכדעם וואלט איך נאך ארום דעם הויפען ביכער צונויפגעזומען די מיטארבייטער און איינגע נאהענטע בעקאנטע, אלע צוזאמען וואלטען מיר דאן בקול רם אפגעזאגט די ברכה „בורא מאורי האש" און גלייך נאך דעם וואלט כאטש אויף א וויילע די לופט ארום אונז געווארען וואריעמער און פאר די אויגען וואלט געווארען פארביגער, לויכטיגער.

איהר מיינט, אז מיר, אמעריקאנער זענען רייך און דערפאר גיבען מיר דאס ארויס אונזערע זאמעלביכער אזוי שעהן. אט נאט איך א ביישפיעל: מאנו לייב האט פערשפראכען צו געבען 10 דאלאר אויפ'ן ערשטען זאמעלבוך (מאנו לייב איז אלט 8ע, האט שוין אבער אַ וויב מיט דריי קינדער און מאכט א לעבען פון שאפ) עס איז געקומען די צייט וועט איך האב געמוזט האבען זייגע 10 דאלאר האט ער זיי נישט געהאט און ער האט מיר געגעבען א גאלדען קייטעל צו פערזעצען און... איך האב קיין אנדער ברירה ניט געהאט איך האב דאס אליין געמוזט געהן פערזעצען אין... דאס קייטעל איז נאך ביז איצט פערזעצט.

וויז קומט, וואס איך טהו אזויגס, נאכדעם וויז איך וויים, אז קיינער דארף אונז ניט. אז קיינער וואַרט אויף אונז ניט?

דאס איז דערפאר—רעכען איך— וואס אפט מאל דערפיהל איך אין

מיט דער וויטערדינער ארבייט. אט עס האלט שוין ביי מיר באלד דער־ביי, אז איך זאל זיך ערלויבען ארויסגעהן אין בעטלען געלט פאר די „שריפטען".

אונזערע אלע דא לאזען גרוסען זייער דינעזאהן.

מיר לאזען אויך גרוסען אונזער פרץ.

איך בין מיט גרויס אכטונג און ליעבע אייער

דוד אינגאטאוו.

III.

גוטער און ליעבער דינעזאהן!

דאס בוך „שריפטען", וואס איהר האט ערהאלטען, איז געווען גע־שיקט צו אייך און ניט צו דר. עליאשעוו, — וויל די ערשטע צוויי בי־כער, וואס איך האב ארויסגעשיקט, זענען געווען צו אייך און צו פרץ, ערשט מיט א פאר וואכען שפעטער, ווען איך האב ניט געקאנט אויס־געפינען בעל מחשבות׳עס אדרעס, האב איך אויך זיין בוך געשיקט צו אייך; אבער שוין אויפן אדרעס אליין איז געווען קלאר אויפגעשריבען אז דאס בוך איז בלויז געשיקט אויף אייער אדרעס, אבער אויך איבער־צוגעבען דר. עליאשעוו. און אויך אויף דעם פאדערבלאט פון בוך האב איך אויפגעשריבען „פאר בעל מחשבות׳ן" כדי איהר זאלט וויסען פאר וועמען דאס בוך איז. נאר וו׳ עס וויזט אויס האט איהר גראדע אט דאס צווייטע בוך ניט ערהאלטען און נאכדעם — ערהאלטענדיג מיין בריף איז ביי אייך, וויזט אויס, רעכט געווארען, אז מיר—אמעריקאנער--זענען דאס אזעלכע נארנים, וואס שיקען ארויס א בוך צו אייך, מיינענדיג אז איהר וועט שוין דארטען אליין טרעפען, אז דאס איז געמיינט ניט פאר אייך נאר פאר דעם דר. עליאשעוו וואס וועט גראדע אנקומען אין דער ריכטיגער צייט.

ניין, ליעבער דינעזאהן.— איך האב ארויסגעשיקט די ערשטע צווייי ביכער צו אייך און צו פרץ אלס צייכען פון אונזער אלעמענס ליעבע און אכטונג צו אייך.

און פאר אייער בריף, וואס אטעמט מיט ליעבע — זייט געבענשט. זייט געלויבט און געבענשט, ליעבער דינעזאהן!

ליעבער דינעזאהן! געווים האב איך אין לאנג געדארפט ענטפערען אויף אייער בריף אבער ערשטענס איז מיר איבערהויפט זייער שווער צו שרייבען בריף און צווייטענס האט דאס אינטיגע צווי־טע זאמלבוך „שריפטען" ביי מיר צוגענומען אזוי פיל צייט אז עס איז פאר מיר געווען אונמעגליך זיך אוועקוועצען צום טיש שרייבען בריף, וויל אויסער דעם,— וואס איך שרייב רעדאגיר און גיב ארויס —ארבייט

דער חודש

פעברואר.

וואַרשא — 1921.

לִיטעראַרישע לייטונג: ש. ראָזענפעלד — פערלאַג „הייַנט".

זיך ארעכט מיט כעס צו טראכטען: „זיי זענען אדור אַ פערקרימטער אין אַ פערדרייטער" נאר מיר דארפען זיי ניט געדענקען דאס שלעכטס און מיר דארפען פאר זיי שרייבען און אויב עס געפינט זיך ניט ווער עס זאל דאס פאר זיי דרוקען, דארפען מיר אליין דאס פאר זיי טהון, און ווען מיר טהוען דאס שוין, דארפען מיר אויך זעהן אז די ביכער זאלען ארויסקומען וואס שענער, וואס רייכער.

שוין ווידער ליגט דער בריף עטליכע טעג. אבער איך האף אז איצט ווען איך איהם אויך גלייך ענדיגען—ערשטענס בין איך איצט קראנק. (פון אפערקיהלונג) און מייגע אלע ארבייטען און אויך דער שאפ ווען לען, ווייזט אויס, מוזען אבווארטען אפאר טעג. און דערצו, דאכט מיר, אז ווען די ענערגיע ווערט אביסעל אבגעשוואכט ווערט מען בכלל בעסער געשטימט צו גוטע און פרייגדליכע מענשען.

דעם מאל האב איך דאס בוך פאר אייך און פאר בעל מחשבות׳ן ארויסגעשיקט אויף אייער אדרעס אין איין און דער זעלבער צייט. דעם מאל אבער האב איך שוין אויפ׳ן בוך ניט אויפגעשריבען אז דאס איז פאר בעל מחשבות׳ן, מיינעדיג אז אפשר איבערדעם איז דאס ערשטע בוך ניט אנגעקומען. אויב, ליעבער דינעזאהן, איהר האט נאך ביז איצט ניט גקריגען דאס ערשטע בוך שרייבט מיר ווען דעם ווען איך דאס אייך פון דאס ני ארויסשיקען.

די „...." - לייט — שרייבט איהר — האבען אייך געזאגט, אז זיי האבען געשריבען צו זייער פערטרעטער אין נויארק, אז ער זאל בייאונז אפקויפען 200 עקז., ווייזט אויס, אז זיי האבען אייך ניט געזאגט דעם גאנצען אמת.— זייער פערטרעטער פערזיכערט, אז ער האט פון זיי קיינע אינסטרוקציאנען ווען די זאמעלבוכער „שריפטען" נאך ביז איצט ניט ערהאלטען, און אז ער ווייסט אויפערהויפט ניט פון וואס צו זאגען. איך אליין האב פון זיי יא ערהאלטען א „פאסט-קארט", אז דער ביכערמארק איז אין רוסלאנד זייער שלעכט, נאר רעכענענדיג זיך מיט דעם וויי הירשביין האט אונז אנגעגעבען, זיך ווענדען צו זיי — — —

פּ. בימכא.

די כּלה.

ערצעהלונג.

I.

צווישׁען ברוטע שׁפּחים אויסגעהאקטען וואלד, פֿון וועלכען די: פּויערים זענען פֿון לאנג שׁון געווען אויסגעפֿוילט אין אויסגעקראכּען פֿונקט ווי די באַק־צוהן בײַ זקן אין מוילֿ, — אין געלעגען א חצי־זשלֿ, וואס די מראה דערפֿון אין זעהר עהנלוך געווען צו דער האַרי־גער ערד פֿון די ברוטע שׁפּחים פֿון אמאלונגען וואלד.

אין אויף א ברוטען מהלך האבען זיך געצויגען די שׁפּחים. אי־מעטום אין ארום, וואו דאס אויג האט נאר געבלאנדזשׁעט אוּבער די ב־יי־פֿערגרונטע ערד, אין אויסגעקומען צו מרעטען אויף האלב וווכען, האלב־פֿערדארטען וואלד־גראז, וואס אין דא אויף א סך ערטער ניטשט אדורכגעווינקט געווארען אפֿילו פֿון די גרעסטע גאס־רעגען, נאר גע־בליבען הארט אין פֿערסיעם; אזוינע שׁטשׁעשׁונגען, צו וועלכע ס'פֿלעגען ארויסקומען אין ווארימע לענדע מע אלטע גויעס, אין אזעלכע אבגעריסענע בגרים, מיט בארווסע פֿיס, אין דאס געפֿלינקט אויף צו פֿלעטען בארשטעלן.

טאפּענדיג אין מונקעלע נעטס א ווע צום הויזעל, וואס איז דאכּ־געלענען אזוי ווי בעהאלטען פֿאר די מאג־ליכט אין אנ'אויסגעהוילטען בארג, — האט מען שׁון לכתּחלה געקאנט האבען א בעגריף:

Drukarnia L. LEWIN-EPSTEIN
Warszawa, Pawia 38.

וועו אמאל אוו אמאל געטרט גערוענט; אוו אויפהויבענדיג דו ברעטער האט מען געקאנט בעמערקען א בלוישץ אוו זענע מרובֿע אויגען, מיט דער גאנצער שארפקייט, וואס בײ א געשלופענעם בליץ אוו פונסטערע נאכט ערגעץ אוו פונסטערען וואלד... אוו באלד ווערען אפּגעשוואכט פון זען מיטן פּנים, גרוי גרויער באדד, אוו נאכמאהר צוליעב זען הויכוישקייט מיט דו הינגער אוו גענג, צוא נאהנמער אויסגעקאכטער מחותן מיט'ן נאנצען געפּלי־גל, — וואס האבען, אפּנים, אוו אוהם נעהאט א געטרייען שפּי־זער, אוו נאכגעלאפּען וויי א מאטען אויף אוטלוכען מרוט, אוו אוהם בע־זעצט ס'רוב בײ דער באנק, וואו ער האט לויב נעהאט אפּצוזוצען דו נאנצע מעג בוז שקיעה, אוו זיך באקומען אויף דער זוו, — אוו ארויספיקען דו זשארגעם פון דער האנד.

דאס יונגע וויבעל אוו שמוב, זען שנור, מיט דו פוילע קיללדי־גע אויסגעפּולטע ברוסטען וויי דו אטמערס, — האט זיך זעלטען שוין ווידער ארויסגעווינען פּאר'ן מהור, פונקט ווי זי וואלט זיך זעהר שלעכט נעשפּורט מיט דו אויסגעהאקטע שטחים וואלד, וועלכע האבען אויף אהר דעם אינדרוק געמאכט פון א פּערזונקענעם בית־עולם; נאר וואס אוו דו נאכמיטאג־שעה'ן פון וואריעם זונוונע טעג, ווען דער שטח האט נישט געהאט אזא קלאנדינגען אויסזעהן, — זיך ארויסווינען קוים בינ אוו דער העלפּט דורכ'ן אפּגנעם פּענסטער; אוו מיט'ן ארויספּוגען זיך, אז ס'פּליוש אויף אהר לויב פּלעגט זיך אינקנויטשען אוו ארויפּרי־אלען אויבער דער לויסט, פונקט ווי א גוידער אויבער דער נאסבע, אוו ז.ך בעקאנען:

— א בית־עולם... מען זהט קוין לעבעדיג נפש נישט... אוו וועו נישט דו נענו... דו הינגער... אוו איהר אלטין, שווער, וואלט דא נעווען, — וואלט אוך אפּשר פּערגעסען ס'רעדען...

— ס'אוו שוין נאלד הצנט, — פלעגט דער אלטער זיך צוריעדען מיט א גענוגעדער הנאה, אוו ס'האט זיך ארויסגעוואהלן, ווי זען האדז וואקסט אין אוהם — אז מ'זהט שוין א שטוקעל הימעל! א זון! מען זהט, וואו זי קומט אויף אוו פּערגעהט... נאר נישט לאנג — אוו נאך דא וואלד נעווען... פּונסטערער וואלד... נאר קוין טאג נישט...

— אוודאי, אז דער שווער אוו נאך נאר א יונגערמאנטשוקעל נע־וען, — האבען אוהרע אויגען קרענקליך נעשמוכעלט.

— אוו נישט יונג דוקא, — אוו דער אלטער זיך פּערקראכען אוו הוריות, — נאר וואס א יונג וויב נעהאט...

— אויב ס'איז דא אמאל א גרויסער וואלד געווען, א מהלך־רב ברוימער וואלד, וואס מען האט זיך נישט געקאנט ארומרכאפען ד רך איהם — איז האט דאס הויזעל נאר געברויכט זיין א יאגד איז איהם, א פונסטעגן יאמע פערהויליגן, וואו גזלנים האבען ס'אנגעריבמע גוטס איז די קעלערען בעגראבען...

א טועפער שפור פון דער אמאליגער ווילדקייט איז רציחה האט נאך געוואהט אויף די קרעציגע פעלדער, פונקט וויי אויפ'ן שטערען פון אנ'אלטען גזלן; יענער פונסטערער שארך, וואס איז די פערשוואנדענע פונכטערע וועלדער, בעת זיי זענען נאך געווען, איז וועלכער האט צוגענומען ס'לעבען בני אלע, וואס האבען איהם נישט געקאנט אויסמיידען, איהם נעמוזט אין גרויס אטנשטעלענוש ארומרכזהן... איז איז מרובע מער, רובם זיך, האבען דא ערנסט ארומגעשוועבט אפען איז בעהאלטע־נעהייט די שווערע ברעמען פון די גזלנ'ישע אויגען, מיט די בקשות'דיגע בליקען פון יענע אונגלוקליכע, וואס האבען געברויכט ארטנפאלען אן זייערע העגד אין מעהר שוין פון זיי נישט ארויסגעקומען...

ארום אויסגעהויליגטען בארג, בי"ם הויזעל, האבען זיך שוין גע־לאזט שפורען סימנים פון וישוב; נאך אין שכנות האט זיך שוין געלאזט השרעו דאס גערעדערי פון נעגנ, ס'קרעהען פון העהנער, אין א ליב וואכטען פון מויבען, — אוי ס'האט שוין געקענט ווערען הוימלי־כער, מוגמערער, אוי האבען דאס געפוהל:

— וויי מ'וואלט זיך עפעס בעפרעטט פון א שווערען עול, א שרעקלי־כער שווערקייט, ס'אויגענ: וויי מ'זאל זיך ערגעץ שלעפען א נאנצע נאכט אויף א פוהר, אין אזא פונסטערען וועג, אוי ס'גהמט מאג ווערען אויף די הוימלען...

ס'האט געשמעקט מוט דראבנע בוימלעך, מאגערע בוימלעך אוי זוי־בלומען, וואס האבען אראבגעקוקט פון די הויכע שטעקענע מוט אזא אויסזהן, פונקט וויי זיי וואלטען אבגעהוימען דאס אויצוגיג ברעקעל הויזעל, וואס אויפ'ן נאנצען שמח:

— אז ס'זאל דא צו קוינעם, חלילה, קוין עולה נישט געשעהען...

אין דרויסען האט מען ס'רוב געקאנט מרעפען אנ'אלטען גרויי־איד, חנן, אין א ווארומען לעב־פעלצעל, מוט די גרויסע פאטערנע שמוועל אויף די פוס אוי מוט אנ'אויסגעפעצט יום־כפור'דיג קאפעל אויפ'ן קאפ; ער האט עפעס אזוי פויעל עהנליכעם געהאט אין פנים צי־דער ווילדקייט פון די אויסגעהאקטע שטחים וואלד, דער דאזיגער איד, פונקט ווי ער וואלט זיך געהאט אויסגעוואקסען בי זיי, זייער קונד גע־

הן אין אונדזער אויגען, — האט מיט מויפֿער עמציקונג איהר גלאָס־קעס אוז גלעזערשלאָס, גשמאַקט פֿאר א פוצעל קונד מוט א קונדערשער נשמה:

— ביזט נאר א חזיר'ל, באַשקע, דו נעהמסט אויף זיך, נוישקשת... הא?...

אוז עס שוין נעווען א דרויסטע גלעגענהעט פֿאר איהר, אז איהר־אויגען זאלען זיך אפֿען פֿון דער אונצופֿרידענהעט, מיט דער מויפֿער בענקשאפֿט, וואס האט ערגיץ גשטילזהעט אוז איהר הארץ אין נאר נעזוכט א מהודלע זיך ארויסצושפּאַרען:

— ס'אוז נוישט אמת, שמעון, ס'האב גארנישט אזוי ליעב דא; מען פֿרייד אוז צו וויצוג אוז מען נחת, אז ס'זאל וואקסען אין דער פרוים... אוז שמעון פֿערטרייבט אין דער רגע עפּעס א פֿינסטערע מרה־שחורה... א וויטע, מויפֿע זארג...וואס אוז אזוי עהנליך צו א בוז גע־וויסער ערגעץ אוז א וואלד... ער האפֿט זיך ברויסער צו איהר, לפּנים, איהר צו בעווייזען דעם ליגען אוז די אויגען, אוז נעהמט איהר אן בײַ דער דיקער האנד, אויף וועלכע די מיסקול האט זיך נאר גשטרויסלט; צו גאר אויפֿגעהויבען א פֿולע ברוסט, וואס האט ארויפֿגעהאנגען אזוי שווער, אוז ערלאנגט איהר אין דער האנד ערטיז:

— נו, אוז ראס מוט וואס שמעקט?... באַשקע?... א?... אז ס'האב דיך גענומען בוזטו גשווען א ראַס... הויס־אוז־בוזו... אהז א בריע־קעל פֿלוישׂ אויפֿ'ן לייב?...

— אוז פֿון וואַנען וויסטו, אז ס'וואלט נוישט הינטע נאך גרעבער גשווען, וועז ס'וואלט נוישט גשמעקט אויבער'ן קאפּ אין דער וויסטענישׂ?... — אוז זיך דערבײַ צערויטלען אויבער'ן גאנצען פּנים — אוז וועז די פֿאהרסט אוועק, אוז ס'וואלט נוישט געבליבען מוט די לעדיגע וועגד, נאר מיט א פּוצעלע אויף די הענד?

— יא, ס'וואלט דיר מאקו הונמליכער גשווען, — אוז ער שוין אפּ־גלאַלען בײַ זיך, אוז די פֿערטריבענע מרה־שחורה אלץ גשטנפֿער דער־שפּירט נעבען זיך, וויז זי גלעט איהם אויבער'ן קאפּ דא, מוט שווארץ־האריגע הענד, בעוואקסענע...

— ס'אוז קוין ראיה נוישט, שמעון, ס'וועד גרעבער; מ'קומט אין די יאהרען — וועדט מען גרעבער; נאך די צוואנציגער וואקסט מען אין דער ברוסט...

— אבער ס'וואלט דיך נוישט איבריג גלעליטען, אז דו וואלסט אזוי גראב גשווארען וויז א פֿעסל, אוז זיך גלעקיקלט אויבער'ן שמוץ, — האט

— אפֿשר, ס'אנדערש ווי־נט?...
— תּלילה! נישט מער חתונה געהאט נאך איהר...
— יונגערהײַנד געשטאַרבען?..
— קײַן זכּה נישט געווען נאך...
— און דאָ?, און הויז?...
— און הויז, יא...
— עפּעס קראַנק געווען, מסתּמא, און נישט בעקומען עמיצען אין אזא העק?...

— נײַן, — צעשאַקלט זיך דער אַלטער חנן, — געווען געזונד, נאר אַמאָל, ווען די וועלדער זענען נאך געשטאַנען און אין שטוב אין פֿונ־ספּעד געווען וויי אין וואַלה וואס אונדרויסען, איז זי געגאַנגען צום בעט מיט דען מאַן, שמעון; און ס'האט אין וואַלד אזא ווינד געוויסען, בּוי־מער אויסגעפֿליקט, און פֿעלקער אַלע פֿענסטער, די מהנר, אז ס'האט מעהר נישט געקאַנט נישט ארײַן און נישט אַרויס, לויפֿען ערגעץ אויף אַ ישוב, און דא האט מען אַ מענש בעדאַרפֿען, נויטוג מוט'ן לעבען ג־פֿרוילט, און בוז ס'האט זיך עפּעס געקאַנט רוהרען, אז שוין שמעון אויף דער וועלט געהאַט געפֿאַלען, אבער זען מאַמע — די אויגען פֿערגלוזט, ווי אַ שטיבעל זיי פֿערגלוזט...

און עפּעס האט דאס וואַלד־מעשה'לע, וואס דער אַלטער האט פֿאר־איהר געשפּונען אזוי צומעריג און אין אונגאַנצען גענומען אַדורכגעפֿאַל־טען מוט דער אורלויפֿט פֿונ'ם וואַלד, פּונקט ווי די שטחים ערד מוט די וואַרצלען פֿון די אויסגעהאַקטע בוימער, — זי נאך מעהר מריב געמאַכט; און אבער אינהרע אויגען האט תמיד געשוועבט אזא דונער לעלטער מרועה, אַ מאַמער, ווי דער הומעל באַלד נאך אַ רעגען, ווען ער לויטערט זיך נאר־וואס אב פֿון די וואַלקענס, נאר אויחער די זון קומט צוריק ארויס...

אדר מריבקעט אין נאר צערונגען אין די מעג, ווען אויחר מאַן, שמעון, דער שוואַרץ־האַרונער מיט'ן בעוואַקסענעם קאפּ האר, — איז מוט איהר בעננאַד אין שטוב ועוואַן; און דער־נסטמאל האט אויך נאר ס'פּנים אדר לנב א־ם נעשכויעלט אין די לעפֿעלעך בּיי די לופֿען. און די זאַך איז באמת ווי אמאל זיך פֿערקראַכען מוטפֿער, זיך אבגע־שלעפּט ווי אויפ'ן רעק פֿון אַ פֿלאַש; און בשעת דער שוואַ־הארונער שמעון מוט'ן ציגעלנער־פּנים אין גזלנ'ישען בליק אין די אויגען, וואס איז ג־אר צי אויחר נעווען אזוי מילד ווי אַ טויב און געזונט צו געפֿונען

אַראָפּ אוּן בלײַבסט אוּבער אוֹיף נאָכּט — קאָן יענער נאָרנוּשט אפּלוֹי־בען דאָך?...

— יאָ, אבער מיך, שמעוֹן, פֿאַרנעמט עס נוּשט אוּן כ'וועל נאָר נוּשט נעהוֹיבען דערמוּט בּיי זיך... — אַראָפּפֿאָלען פֿוּן דער פֿלוּגעל.

— קוּים נוּשט געפֿאָלען, באָשטעט, אוּן שוֹין נעהוֹיבען...

— אוּן אפֿשר נאָר געפֿאָלען, כ'וווּנם?... — זיך קאָפֿרוּזנען קוּנרוּש, וווּ עס קלוּמן פּוּצעל קוּנד.

— אוֹיך נוּשט קוּמן אוּטגלוּק, באָשטעט; ס'אוּז עס פֿשוּט'ע זאַך: וואָר ס'מהוּט דער זאַך, פֿאַרנעמט זיך אוּהם נוּשט; דער בעל־הבית'טע, וואָס קאָכּט אַלוּמן ס'עסען, שמעקט אוּהר ס'עסען נוּשט, על־כּל־פּנים, — וועל־נוּנער וווּ יענעם, וואָס זי דערלאָנגט אוּיהם, אוּן האָט אוּן קאָכּען קוּמן חלק נוּשט נעהאָט....

— נוּמן, ס'אוּז נוּשט מאָהר, עס משוּגעת זאָל זיך אוּן מוּר אנכאָפּען אוּן דאָר שמוּלקטט דא, צוווּשען דער וואַנד, אוּן מוּם דער שענק, מוּם דער מוּשען אוּן מוּם די שפּיגלען...

אוּן לוּיגענדוּג אוּבאָר דאָר פּאדלאָגע, וועלן אָר אוּז נוּשטא, אוּן אוּהר פּאלוּירט, בוּז דער בּאקען האבען זיך פֿערפֿלאָמט, אוּן מוּם דער אַראָפּ־העענגענדוּגע בּרוּסטען כּמעט געהאלפֿען גלעמען דער פּרעמער, אוּן אוּהר שרוֹשט דערנאָך אַרוּנגעקוּמען עס געדעכּנוּש אוּן קאָפּ פֿוּן אוּהרע שמוּסטען מוּם שמעוֹנ'ען, אוּן זיך אוֹיף אַנ'אמת נע'חדוּש'ט פֿאָר זוּן מוּעף קרענק־לוּך עקשנוּת:

— וואָס, אוּנגעהאָקט שמוּחים וואָלד, ס'אַראָ פֿשוּט?...

אוּן אַזוֹי לאַנג טראַכּטען, בוּז זי האָט זיך דערוווּסט גוּט אנגענוּמען מוּם'ן שמוּקענדוּגען פֿאַרבּען־ריח — אוּן דאָר הוּסט האָט שוֹין געגנוּמען מאָכּען הפּסקוֹת אוּן איהרע שווּערע דאגות, אוּן צוּריקגעשמעלט אוֹיף די פֿוּם... פֿשוּט: אוֹיפֿגעשמעלט... אהן קוּנצוּן... צוּגעפֿוהרט צוּם פֿענסטער... זיך ממילא אַרוֹיסגעבוּיגען אוּן דרוֹיסען, אהן אָ בעזוּנדערע חשקוּת — אבציהען דעם אמעם בלוּיז...

אוּן חרוֹיסען, אוּז ווי תמיד, אהן שוּם ענדערונג — גלעגען דער אוֹיסגעהאקטער וואָלד, וואָס האָט נעהאָט אָ פּנים פֿוּן אַנ'אַלט פֿערלע־משרעוֹן בּית־עוֹלם, וואָס צוּלוּעב זוּן מוּעפֿער עלטער וועלען שוֹין מעהר קוּין בּוּימער אוֹיף איהם נוּשט אַרוֹיסשפּראצוּן; אָ פֿערלענענער בּית־עוֹלם, וואָ קוּין פֿוֹיגעלע זאָל שוֹין מעהר נוּשט מרילערען, אָ גרעזעל גרוּנען, נאָר שוואַרצע קראָהען אנשרוּען, אוּן אָז מ'זאָל זיך וועלען די מוּה נע־

ער שוין נישט געוואוסט וואס צו זאגען, אוז פֿשוט געדענקט פֿון זיך, נע־
האט א נאריש פנים אוז געבלויבען פֿאַרנאַרט — שטאַרק נישט געלומען,
באַשטעט... אזוי ביזמו פֿונקט אין דער מאס... נישט צו־נראָב, אוז נישט—
צו־מאנגער... אי, א חשק אנצוטאפען...

— אבער א קינד, שמעון, וואס זאל זיך צעלאכען, וועו דו ביזט
נישטא אין שטוב, אז די וועגר זאלען מיטלאכען, אוז נישט אראבווינגען
מיר אין פנים ארײן...

— נו, וועד איז דער שולדיג, אז דו האסט א שלעכט פח, אוז דו
קאנסט נישט אויסטראגען? — אוז איהם בעפֿאלען א שווערע אנגסט
אוז כמעט שוין געטראגען די מרה־שחורה אוז די אויגען — וועד איז
דיר שולדיג, וואס די שטוב אוז לעדיג?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אוז באשטעד האט אימלוכעם מאל אראבגעלאזען דעם קאפ; נאך
ישדען שמועס דערפֿוהלט א שווערקייט אויפֿ'ן הארץ, די אויגענע שווער־
קייט, וואס האט זיך געצויגען פֿון די פוסטע שטחים אויסגעהאקטען
וואלד, פֿון וועלכע, זי האט מיטאַ געגלויבט, ס'וואקסט ארויס אוהר אים־
גלויק, אוז נאך לעת־עתה נישט געהאט קיין פח פֿון אוהר מויל ארויצ־
ברענגען פֿאר די וועגד, אוז וועד שמועסט — אוהר מאן, שמעון, זאל
הערען...

וועגוג האט שמעון פֿערברענגט אין שטוב, געקלויבענע מעג — אוז
פֿונקט אזא נאסט געווען בײ זיך, ווי די זון אין הערבסט־מעג; אוז יענע
מעג האט באשטעד זיך ג'עוסק'ט ארום דער שטוב, וועל ווי לאנג זי אוז
אלײן נישט קלאר געווען נאך אין איהר בראך — האט זי אלץ נע־
שמעקט אויבער'ן קאפ אוז בעל־הבת'ישקייט; געריכטט, פאלירט אוז נע־
שלעפט די מעשלעך פֿון די שווערע מאסווועד שענק... ס'האט געקאנט זיי־
פֿאר לאנגוועלונקייט, פֿונקט ווי אויגער וואס שלעפֿט זיך טאג־מעגליך די
נעגעל פֿון די פֿוננער, אז דער ראזאווער גלאנץ זאל אויף זיי אנשמעהן..
אוז אסך מאל אוז אין מהון קעמפֿג געווען א שטיק אמביציע, וואס האט
זיך ארויסגעריסען בײ איהר ווי א לעדענשאפטליכער פֿלאם, א שטיק
ברען, אפֿילו וועו שמעון האט געזאלט זיין דערבי, אוז זיך געווואלט
פֿער'שפור'עו מיט דער זיסער ארבייט פֿון אהרץ הענד:

— ס'געפֿעלט דיר, שמעון, יא? אז די קומסט ארײן אוז ס'אוי־
האט נישט פֿריהער ווי צו קוקען?... יא?...

— ל'וויס: בײזט א בריה — א שטארקע בריה, אז ס'קומט וועד

כ'בין אבער מכופּף, שטאַרק מכופּף, צו זיי וועלען נישט האבען אזא שווערץ מזל אין נישט בלויבען פֿון זיי קיין זכר, ווי פֿון וואַלד ס'אינ: סיין זכר נישט געבליבען?

באשטעט, וואס האט אין אזא מינוט געקאנט ערטנפֿאלען אין א מוע= פֿער פֿונסטערגוש, פֿונקט ווו ס'זאל אוהד דערלאנגען מוט א שוועדען האמער אינערן קאפּ, — זאל זיך באלד אויפֿכאפּען ווי א ווילדע אוג= משרגשאסענע סארנע, אין אויסשרייען פֿערצווייפֿעלט:

— ס'ארא וואלד, שוועד?... נישט קיין בית=עולם?... אין אנדר האט זיי נישט ערגיץ דא אליין פֿאַרשטעקט, תחלת נאכט, אונטער א פֿענסטער?...

— ניין... אויפֿן וישוב צו קבורה געקומען... נישט קיין בית=עולם אין דא, נאר — א וואלד... א געדעכטעניש פֿון א טויפֿען וואלד, וואס אין אוועקגעקומען...

— אין איך האב געמיינט — אבצוהאלן דעם אמעם פֿרייער, — א בית=עולם... אין תמיד גשטראפֿען ווי כ'האב געזאגט: די הונגער נעהמען זיך ארייגראבען אין דער ערד, אז זיי זאלען נישט ארויסשארען די ביינדלעך פֿון די געשמארבענע קונדערלעך אייערע...

— חלילה, — פֿרעפֿלען די לויפֿען פֿון אלטען חנן, — אין שמארט ארטן געפֿינהרט אין אידען מיט זיי זיך מהעסק געווען...

— אין פֿארוואס נישט געכאוועט זיך, שוועד? — צושטעהן מוט א בחיצרער טענה — ס'אין דאך ס'אויסגעגעבּ בּיי מיר, שוועד, אויך: וואס איך קאן באלד נישט האבען — האט אוהד דערנאך געפֿטר'ט!...

— כ'זאג דאך דיר, פֿון א קלה, וואס אין געהאנגען אינער דער שטוב...

— אין נישט אבגעטהון זיך?... א? שוועד?...

— וועד ווייכט?...

— ס'געהמט זיך אזוי לאנג צוזאמען בּיי מיר אין די נעדערים, אין נאך אויבּער כ'גוט דעם ערשטען פּוק — מוז איך שוין דאס אויס= שפּייען אין בּין שוין צוריק לעדוג...

דער אלטער רעדט נישט, אבער זיין פּנים בעקומט דא ס'רוב א מ=נקלעלע מראה, פֿונקט ווי דער הומעל וואס פֿערכמאערט זיך...

אין זי שפּארט זיך עקשנות'דיג ווייטער:

— גוט, שוועד, — א וואלד... כ'וועל אייך גלויבּען: א וואלד! נו, כאווען זיך נארנישט אין א וואלד?... וועז אויך א בית=עולם, אין רוי= טוג... אין אויך אנ'אלטען בית=עולם /ערצי, אין מאקו שוועד ס'זאל זיך

בשו אוו מוט א שוויפֿעל בלוזן ארבעטמשו אויף אנ'אנדל מוטף דו ערד, וועלשו שוין ארויסקומשו דו בונדלעך פֿון יונגע עופֿ'עלעך... אוהר הוזעל וועדער ברויך עפֿעם זשן א ירושה פֿון א קברן, וואם אוז מסתמא גע= שמארבעו אוו כאלערע=צייטן... געבלובעו הפקר... פֿערלאזט... פֿערווייסט וו: דער בית=עולם... בוז:...

בוז ז: פֿלעגט זיך דא וועדער אויפֿכאפֿעו פֿון אוהרע רעיונות צו= ליעב עפֿעם א געזרוזשים, א גערודערט, אוו דאם האט אודאי דער אלטער געבייבט אפֿע כימשו פֿון הויף, ארומגערוגעלט פֿון א „נאדזשוגע" הוה= נער מוט גענוז, וואם האבשו אלע נערדט אונאוועם אוו אויף א מאל אוו זיך נעמאהנט אויפֿ'ן קול:

— האבער... וווץ... קארו... אוגזער מומאג... אוגזער פֿרוהשטוק... אוו אוגזער נאכמ=שכשו...

דער אלטער הגו זעצט זיך, וו: זשן שטוגער אוז, אוגמער'ן פֿנג= כמער, וואכפֿט הויפֿעגם פֿאר דו גענזלעך אוו לאזט זיך אזוי וו: הוה= נער וועדער פוקשו פֿון דער האגד ארויס, דזשאבשו, אוו יאגט זיך אב אזוי וו: מוט פֿוצלעך קלוגוואדז — דענסטמאל וועו ס'מושו זיך אויס דו הוהנער מיט דו נעזוז:

— נעהמ'ס נישט דארט עכשו מוט דו גענזלעך פֿון דו שאבעלמ'ס מוט קלאיזו, כ'האב דא פֿאר אוך פֿון בעסערע מאכלים מובים: פֿיין הוירזש... וכדומה...

אוו עכ בענעהמט איהר יכתחלה עפֿעם א מוזפֿע אונערלוכע פֿרוד צו אלעם לעבעדיגו, וואם פֿוזעט דא ארום אויף דער ערד, אוו מוט א שרעקלוכו וועלטאג אומ=ע=ו' האלץ, וואם זו אוז נישט בפח עפֿעם צו בראנגעו אויף דער וועלט, עפֿעם לעבעדיגם... ס'זאל זיך צאפֿלעו...

שפרונגעו... ווי א קארוסעל פֿון וואסער ארויס...

וועקט זו איהם דערנאך, חנו'ו:

— שווער, אודאי גוישט געמוזט האבו קוזו סך קונדער... אמת?... אז אוהר זענט אזוי אונגעלויבט אוו דו עופֿות?...

דער אלטער הויבט נוישט אויף דעם קאפ, נאר רעדט אזוי וו: פֿון דמיו מוט זשו פֿעו שלמ=ח קול:

— געהאט וווי... אסך געהאט... נאר א קללה געלעגעו אויפֿ'ן הויז... אוו נישט געהאלטעו זיך...

— אוו נישט ליעבער פֿערנומעו א קלוזו פוצעלע, אז ס'זאל אויך צופֿעו דו בארד, — אוהר זאלט זיך ברוכֿעו גט'עו מוט דו עופֿות?...

— יא, — האט דער אלטער הגו ארבעטלאוט דעם קאפ, — נאר

אוּן שׁלוּף פֿוּן בּרוּליאָנטען, שׁנוּרלעך פּאָרל, אַז זי פֿלעגט וואָסך מאָל גלעזגנוּמג קוּקען וויּ ס'קוּילעראָן זיך די גאָלד־שׁטיקער, אוּן בּרוּיט אפֿ־גענוצען, אַזוי וויּ זי וואָלט מוּט אַ האָלב מוּל אַרוּיסגעבּראָכען:

— ס'וואָרוּמט מוּך נוּשט...

אוֹיף וואָס עֶר, שׁמעוֹן, פֿלעגט מוּט אַ פֿוּנסטער פּנים אוּהר ענט־פֿערן:

— יאָ, נאָר אַ קוּנד זאָל אוֹיך דוּר אַהוּים בּרענגען, וואָלסטוּ אפֿשׁר געוואָלט?...

— יאָ... ס'זאָל האָבּען אַ נשׁמה, — ס'גאָלד האָט דאָך קוּין נשׁמה נוּשט ...

אוּן דאָס, אַז ס'האָרץ האָט געזוּנגען... אָבּער, אַז עֶר פֿלעגט אַרוּיס־פֿאָלען אַהן אַטהעם, וואָס ס'האָט אוֹיך נוּשט זעלטען געשׁטראָפֿען, — מוּט אַנ'אַנגענאָפֿאָלען האָרץ, אוּן געפּרוּבט, פּוּנקט וויּ מ'וואָלט אוּהם דאָ געיאָגט אוֹיף די וועגען, אוּן נאָר וואָס צוּלויבּ דעֶר וווּלדקוּט פֿוּן די שׁמחים ערד, — געזאָלט אַבּנאָרען מוּט זענגע מרוּט, אוּן פֿערפֿאָלען וועֶ־רע אַהן חשׁד הונטער זיך...

דעֶרנאָטמאָל האָט זי שׁוין גארנישׁט געֶרעֶרט... אוּן נאָר געֶלאָזט אוּהם אַפּלויגען זוּן צוּט...שׁעה'ן לאַנג... אַז דעֶר אַלטער מאָמע חנן האָט שׁוין אַזוי וואָס געוואוסט:

— מ'מאָר אוּהם נישׁט מישׁפּען... עֶר קאָן ווערען ווילד אוּן די צוּטען... אוּן אַמאָל פֿערצוּמֶרט וועֶרען פּוּנקט וויּ דער וואָלד, וועֶן דעֶר שׁטורם האָט געבּושׁעוועט אוּן אוּהם...

זי האָט מוּט אוּהם זעֶלטען אוּבערגעֶרעֶדט פֿוּן זוּן האָרץ־געזאָנג אוּן נשׁמה־צאָפּלענישׁ, אוּן לפּנים — געוואוסט פֿוּן פֿעֶרד... עֶר טרייבּט פֿעֶרד... עֶרגעֶץ אוּבער גרענוצען... אוּן פֿוּנסטעֶרעֶר געֶלט... אוּן ווייל ס'האָט אוּהר עפּעס געֶשׁפּאָרט אַ פֿוּנסטעֶרעֶר געֶדאַנק, אוּן געֶשׁפּירט אַנ'עקעֶל צוּם גאָלד, האָט זי קוּנמאָל נוּשט געֶגלויבּט:

— ס'זאָל זוּן אמת... אוּן אַז מ'פֿערדינעט אַזעֶלכע גראָבּע שׁמוּעֶר גאָלד בּיי די עסק־ם...

זי האָט אוֹיך געוואוסט פֿוּן שׁוּתפֿים, וואָס עֶר האָט, אוּן אַראָבּיע־בּרעֶנגט זעֶלטען... אַמאָל אוּן אַ יוֹבל... אוּן רק אוּן וויסען, העֶלע לבנה־געֶלט... בּעזוּנדערס... וועֶן פֿוּיגעֶל זעֶרעֶן אַפֿילוּ צוּ פֿליהען... אוּן כּוּן וווּרמעֶל גלוּשׁט זיך נוּשט צוּמאָל אוּבערן פֿעֶלד...

אוּן די שׁוּתפֿים, אַז זיי פֿלעֶגען זוּן, האָבּען זיך געפֿוּהרט נוּשט פֿוּיל אַנדעֶרש וויּ עֶר — אוּן זיך געֶקריעֶט אַרוּם די וועֶנד

עפעס דערהאלטען...

— און אפשר, — ציטערט די שמום בעים אלטען חנן און ס'לויפט א וונג צוריק צוויישען זיינע פרעמען — ווען ס'זעגען אסך פרעמדע אין אוהם אומגעקומען?... מאקי, נאר א וואלה געווען... א גרויסער וואלד... גזלנים און אוהם זיך אויפגעהאלטען... פינסטערע מעג אין אוהם אנ= געשטאנען... און די זון קיינמאל נישט צרינגעבליקט... האבען זיי גע= שאלטען דא... טעשים תעתועים אפגעמהון...

— און דא אויפגערוימט... א בית=עולם געמאכט... און א צופע= לוגען... פון גרשאכטענע... גע'הרג'עטע...

— און אודאי... גמוזט זיין דאך בעהאלטען, די הרוגים... א מאנ אפשר נאך גשלאזט צרומוואלגערין, בין די קראהען האבען די אויגען אויסגעפיקט... און די וואלד=חיה'לעך ס'פלויש צרומגעצרייזשעט... אין צים סוף די שפורען געמוזט אבווישען... א חשר פערהויליגן...

— און אפשר דא נאך, שווער, אין דעם חיזעל זיינר יאמע גע= האט... ווארום ס'האט דאך נאך אזוי פיעל עהנליכעם צו א נארט פין דרויסען... א היהל... האלב=צרינגעראבען אין דער ערד... און ווען ס'זאל צראבגעהמען בלויז די שטאלען מיט די אנדערע בניגים, וואס מען האט שפעטער צוגעבויט, אין מיטן פראצע פון אונועגונג, איז די שמובען, — אין עם דאך א חורבה... א לאך... א פינסטער חיזעל פאר גזלנים...

II.

שמעון, דער שוואץ=האריגער זוהן פון חנן, האט לכתחילה שוין עפעס גזלנ'וישעם מוסגעטראגען אויפ'ן פנים; זיין שוואץ=האריג בעוואק= סענער האלז, צעפלאכטען בערדעל, וואס מוט דעם שוואנצען, פעך=שוואר= צען גלאנץ פון זיינע אויגען — און שוין עפעס אזוי ווילד פארגעקומען, אוז כמעט דעם אויגענעם חשר געטראגען, וואס די גאנצע צרומוגע גע= געגנד פון די אויסגעהאקטע שטהים וואלד; ער האט דא וועניג=וואס איז זעלטען=ווען זיך ג'עוסק'ט אין שטוב, אוז נאר פערדעלמוג זיך צרומגע= מריבען אויף די וועגען, די ישובים אוז מארקען, אוז קומען אהיים אין נישט=אויסגעשלאפענע צייטען... מיילמאל צרינגפאלען א בערהטער, מוט א פרוים צעזונגען הארץ אוז אויסשוטען פיעל מאשען מיט גאלד אויפ'ן מיש, אוז זיך פרעהען מוט'ן ווייב:

— נו, באשקע, ס'צרא אוצרות איך פרעג דיר אין שמוב ארין?.. ס'אין איהר שוין אבער געווען אזוי גמאס דער בלאסק פון גאלד

כּען אונטערנונג:

— ווארום, כ'וויס העז, שמעון, וואס אזן דור שמעקט?... אפֿשר ווינסטו מאקו עפּעס אנדערש, אז דו ביזט אזא עקשן?... כ'קען בלויז דעז הויז... דעז גאלד... אזן דעמ ברילייאנטען... אזן כ'וויים העז, אויף וואס פֿאר אן'אופֿן דאס קומט דור אן?

אזן כליפּעט... אזן כליפּעט...

תחלת נאכט האט זי אונגאנצען שוין מורא בעקומען צו זען אלעזן אזן שטוב אזן צומאכּגדיג די אויגען געהאט דאס געפֿוהל — אז זי געפֿונט זיך ערגעץ אזן אנ'אלט פֿערלאטערט שעכט=הויז...

אזן דער וואלד אזז שארף ארויסגעשוואמען אזן אוהר מוח, — מוט זען נאנצער פֿונסטארער אימה, וועלכּע בעהערשט נאך נאנץ שטארק די נאנצע נעגענד, וואס נעפֿונט זיך נאך הענט בלי גוזמא אונטער יעדעם שארפֿען געפֿארליכּען אינדרוק...

— גזלנים זאלען דא ארומפּלאנדזשען, מוט לאנגע מישופרינעם... אזן מוט שווארצע אויגען... אזן וויסע אנגעשארפּטע העק...

אזן פּלötzlich דערבער פֿרוה אנצונדען די לאמפּ, פּעת דער מאן האט זיך נאך נעקוועלט אויף די וועגד פֿון הינזעל, אזן די זון — בע= גילט די שויבען אזן די פֿענסטער; אזן זיך נושט בענגנעגנדיג בלויז מוט דער לויכטקעט פֿון לאמפּ, נאר פֿערהאנגען דאס נאנצע פֿענסטער שוין אזן צטרויבען דערמוט די שאטעגם אויף די וועגד, וועלכּע זי האט לכּתחילה נושט נעלאזט אויפֿקלעבען זיך אזן אוהר רשות, זזן זאלען אוהר שרעקען, אזן צאפֿען ס'בלוט פֿון הארץ.

די נאכט גופֿא איז אוהר שוין נאר נעווען צום מויט; אזן וועגנ, וואס זי האט נושט ארויסגעשמעקט פֿאר'ן מהזר — האט זי נאך נע= לאזט לויכטען די לאמפּ ארויפֿגעדרעהט, בעם העלען פֿלאם, אזן מוט כמעט רויטע אפֿענע אויגען ארינגעקוקט אזן באלקען, בזז דער שלאף האט זזן אוהר צוגעמאכט...

אזן די לאמפּ צופֿעליג אמאל אויסגעגאנגען, אזן אויפֿגעקומען — ארומנחאפט פֿון דער נעריכטער פֿונסטערהנוש, האט זי שוין מעהר נושט נעריהרט מוט קזון אבר אזן געבליבען לזגען אזוי פֿערשמארט, אמעם= לאז, אזן פֿון דער מועפֿענוש, וואס האט דאן נעברויכט זזן אויף מזי= לען=ווינט אזן בדזיט — האבען שוין אויף אוהר נעקוקט שמומע פֿער= גלויזטע אויגען, אזעלכּע גרויסע, וזו בזי געבונדענע פֿאר'ן שעלמען, וואס זאלען שרייען לזגען אזן די וזנקעלער, אדער צעווארפֿען אויף א מהלך..

אוּן אַלץ אונאונזעם אַזוי וויּ עפּעס געשראקען פֿאַר דעם לוכמיגען מאנ־
שטן...

זיי פֿלעגען זיך פֿרעי צערעדען מיט אוהר, באַשקע'ן; אוהר זאגען
שבחים, אוּן צוגעשמאַגען לפּנים צו אוהרע מענות, אוּן דערמיט אוהם
געשלאגען פֿלעקער אויפֿ'ן קאפּ:

— אמת... מ'וויצט נישט אוּן אזא העק...

אוּן אז ער האט אלץ נאך אזוי עקשנות'דיג זיך געפֿוהרט אנטקעגען
אוהר, האט זי, נישט אנדערש, געטראכט:

— ס'האט אוהם כּשוף געמהוּן ס'ארט... אז ער וויסט שוין, אויף
געווום, ס'גאנצע אומגלוק זענען קומט פֿון ארט, א פֿרעשאלטען ארט,
דו קללה דערפֿון לויפֿט אוהר אויפֿ'ן קאפּ, אוּן ס'רוהרט אוהם נישט... א
שטוק...

אוּן ער האט געלאכט, אפֿילו בוסערליך, אוּן עפּעס אודישלוך דער־
בּי צופּען זען שווערץ־געפֿרוזט בערדעל.

— וואלסטו נישט געווען אזא בעשמעקט וויבעל, וואלט מור נישט
א שאד געווען ס'פּנים, וואס דו קלאגסט דיר.

— אודאי, דו פֿערגעסט גאר, אז דען טאמען האבען זיך אויך די
קונדער נישט געלאוועט?...

— נו, וואס האט עם צו דור? — האט אנגעהויבען שוין זיך פֿע־
פֿונקטערן זען פּנים.

— ס'האט אפֿשר מאקו נישט, אבער ס'איז דאך אזוי אלץ אונם
אוגזער אומגליק, פּונקט וויּ פֿון אונז שמרוקעל ארבּי; בּי אוהר האבען
זיי זיך נישט געהאלטען, אוּן אויך קאן פֿון באלד נישט האבען... נישט
אזוי עהנליך וויּ בּי א צווילנג?..

ער פֿערטראכט זיך דא, אוּן עפּעס ווערען פֿונסטערער זיניע אויגען,
אזוינע בויזע אויגען, אוּן בויזע געדאנקען קומען אוהם אוּן קאפּ ארונ...
אוּן וועלכּע זי פֿערשטעהט שוין צו בוסלעך... אוּן פֿוהלט זיי גוט... אוּן
בוסערט אזוי פֿאר אוהם.

— יא, אז דען מאמע אוז דיר געבלוּבען, אוּן זי אלוּן געשטארבען,
אוּן דיך אפּגעלוזט מיט אוהר מויט; אוּן אז ס'וועט זען, שמעון, אויך
וועל אמאל מאקו אויסטראגען, אוּן שטארבען נאכ'ן האבען?... אז
כ'וויט נישט: וואו דו קללה שטעקט... אוּן פֿון וואנען זי קומט אויף
מיין קאפּ...

אוּן טאקו דערפֿאר, ווייל זי האט נאך לעת עתה נישט געקאנט
ארויסברעגגען פֿאר דו לויפֿען, וואס ס'האט אוהר שוין אזוי גוט געשמא־

פֿונסטאַרקן וואלד... זיך לאזעו לויפֿעו מיט השלֵג אויסגעשפרייטע ארעמס רעד וויטער ווי אַפּטקעקעו... וועלכֵע לויפֿט מסתמא שרגיר אוו זוכֵט דרויסלעו פֿערזונקעו...

אוו דער שוואַרץ-האַרגער שמעון אוו נעבלויבעו מויב צו א.הר. אוו פֿאַרשטומט צו דו שמילֵע קרעכצעו אוו אוהרֵע ווינסטֵע געכֵט, פֿונקט ווי צו דו געווינעו פֿוו אַנ'עלֵעגדעו בערויבטעו קרבו, וועלכעו ער מוז בלי סֵפֵק אוועקהרג'עקעו, כדי מעו זאל אלעו גוטֵע דערהאלף וועלעו דו כפרד נאך אויהם...

ס'הארץ האט זיך מוזלמאל גערוסעו אפֿולו, אבער גוכֵער פֿאר אלץ מוטף געגלויבט, אז ער אלוו אוו דו סבה... די פֿונסטאַרץ קללה... האט צופֿעלונע אומווארפֿעו ז.ך אויף דו געמארקעו... אויף דו וועגעו... אוו זוו בע'עולה'ן אזוי פֿוע מעגשעו, וואס פֿאלעו צו אויהם ארעו אוו דו העגד...

אוו צוליעב וואס אוו וועלכעו ער שפּירט אזוי גוט זוו פֿערשאל= מעקעיט דערנאך פֿוו דו קרבנות זוגעו, וועלכֵע לויפֿעו ארויס פֿערצווויי= פֿעלטֵע, קריכֵעו ארעו מיט דו העגד אוו דו קאָפּ, פֿלויקעו זיך אויס פֿאנצע פֿאסטעם האר, אוו גלאצעו משוגה מיט זויערֵע גלעזערנע אויגעו — ער= נעו אויף א מארק, א וואגעו, צו אויפֿ'ן באהו, וווּ ס'בעפֿאלט זוו.

— גוואלד, ער האט דאך מיך אומגלויקלויך געמאכט!...

— בדיל הדל נעשטעלט!

— בעם אויגעם העמד גלאזעו!...

— ס'אוו שוין נישטא בעלד צו וואס מעהר אהויפֿצופֿאהרעו!..

— ס'קומט דאך פֿשוט אויס, נישט אנדערש, וווּ זיך ס'לעבעו צו נעהמעו!...

אוו נאכמעהר: וואס ער האט געשפּירט, אז זו האט שוין עפּעם אנ'אהנונג פֿוו דעם אלעמעו, אוו וואס ס'פֿעהלט אויהר בלויז דער כח, אויהם דאס ארויסצואגעו אוו פֿנים ארעו... וויל, בעם אויסשוטעו מוזל= מאל ס'גאלד אויפֿ'ן טיש, אויהר בעווייזעו דו ברילליאנטעו מיט ד. שנור= לעך פֿערל — האט אוו זויגע אויגעו געמוזט אויפֿבלויצעו יעגער אוו= כמונקט, וואס בעם רויבעו, — אז ס'הארץ אוו אויהר אונגעפֿאלעו וווּ בעם בערויבטעו, אוו נאר געקאנט האבעו אַ בעגרוף איבער אויהם:

— אז דער מענש אוו דער אויגענטליכֵער שורש פֿוו'ם פֿער= שוואנדעגעם וואלד, די ירושה פֿוו די פֿערשוואנדעגע גזלנים... אויפֿ פֿוו וואלד איז אזוי גוט, וווּ אומערהאקעו אַ בוים פֿוו דער ערד... בשעת ער ציהט אודאי זוו יניקה פֿוו דער מדבר... אוו דער וויסטענוש... דער שמה אוו ער, דאס אוו לכתחילה אויגעם, אדער ער אלוו אוו נ.שט=

אוּן געוואָקט דעם אַלטען חנן. וועלכער האָט דאָן ס'רוב מוּט זיין כּראפען זיך אַרויסגעראַטעוועט פֿון הוריות:

— שוועָר, וואָס האָט דער לאָמפּ געקאָנט צוקומען, וואָס זיך אויסגעגאַנגען?...

אוּן געקאָנט הערבּי אַזוי משוּגה טראַכטען:

— אַז ס'וואָלט אוּנטער אַזוי גוט געווען, זיך זאָל זיך קאָנען אַריבער־כּאָפען צו אוּנהם אוּן בעט אַרבּן אוּן זיך צופֿוסען חאָטש אוּנטולידן... אוּנקורטשען וויּ אַ פּוצלע קוגל...

אַראָבּגעהן אוּן קעלער, איז זיך קיינמאָל נוּשט געגאַנגען אַלוין, נאָר מומנגומען דעם אַלטען חנן; געפֿוגען אַ שמוקעל מרוּסט אין זען וויּ־סער בּארד, אוּן זיך כּמעט אַנגעהאַלטען אוּן דעם ברוּמען מלית־קטן, אַרער, וי געוומען דו לאַנגע ציצית, וואָס האָבּען זיך געבּאַמפּעלט אויף זיינע קנוי — פֿאַר א שמירה, אוּן אויף אויסלוכען מרעפֿ אוּהם צו־רוקגעהאַלטען:

— שוועָר, פֿאַמעלעך... א קליין בּיסעלע אוּנגעהאַלטען...

אַרער אויף אַנדער שמוּגער.

דער דאָזיגער קעלער האָט אוּהרע אויגען אויסגעוווּזען וויּ א פֿונסטערע גרוב, אוּן אַז ס'ברוכלען נאָר לוגען דא די געבּוגדענע צו דער־עָרד אוּן אבווארטען זיינער בּומערען גיר־דין, וואָס אוּן שוין אבּגע־חתמ'עט, — אוּן האָבּען נאָך אבּצולוגען בּוז די גזלנים וועלען זיך נאָך אויסנוכטערן, קאָנען שמעלען אויף די פֿום, אוּן ס'וועלען שוין בלוצען די שארפּע העק, וואָס האָבּען קעפּ אַראָבּגעהאַקט...

— בּאַשטע, אַזוי שמארק אוּן בּיי דיר די אמוגה, אַז די קללה שוועבּט דא אויפֿן הויז אוּן צעברעכט דיך אַזוי?

— אַזוי דוכּט זיך מיר, אַז ס'האָבּ נאָר אויפֿן ארט צו ווּוּנען...

אוּן פֿון שמעוּ'ס אויגען פֿלעגט פֿונסטער ווערען אוּן שמוּבּ, פֿונסט ווי דער וואָלד וואָלט נאָך אוּן דרויסען געשמאָגען אוּן ער וואָלט געווען דער גזלן, דאָס הינטע — די יאָמע, וואָס זי לוגט אַלוין א געבּונדענע, א ווייסע געפֿאַנגענע בת־מלכה בּיי א שוואַרץ־האריגען גזלן, וואָס מוּ נאָך זיכען תחבּולות, אוּהם געפֿעלען צו ווערען, אוּן דער־פֿרייהען אוּן זינע פֿונ־סטערע נעלם, וועט ער קומט אהיים פֿון וואָלד א דערשלאָגענער, א מיע־דער, א פֿערהאַרעוועטער... פֿון וועלכען זי וועט זיך מער קיינמאָל נוּשט ארויסדרעפֿען, סידען — זי וועט אוּהם אינשלעפֿען אויף אוּהר שוּוּס, אוּן מוט דער אוינגער שארף פֿון די מעסערס, מוט וועלכע די וועגד זענען בעהאַנגען — איהם אַדורכשניידען דעם האַלז, אוּן ארויס א גאַטעט אוּן

גען, — געגאסען מיט גאנצע קוואלען מרעהרען אוז ארבעטלאזען ווי לעגלאז דעם קאפ, ווי א פערמשפט ער צום טויט, — אוז ער שוין ווייסער געווארען צו אזהר:

— הע, ואס אוז די מעשה מיט דיר? הו מראגסט אפשר, וואס?..

אין באשטעט האט דאך א קלוגע ווערלע צוריקהאלטען זיך, אוז גישט גלייך ארויסצופלאצען אויף א מאל; נאר דערנאסטמאל ווען ער אוז שוין נרויס געווען אוהר צו שלאגען אוז דאס גאנצע גזלנ׳ישע פון אויפוועלדע ווילד אוז ארויסגעשוואמען אויף זיי צינגענער־פנים — האט זי זיך שוין מודה געווען, בעל־ברחה מודה געווען:

— יא, ס׳טראכט... נו?...

אוז דער גאנצער פעם אוז אוהם מיט אמאל אבגענומען; די השגד — געווארען אבגעזומען, ס׳לשון — פערגעסען, אוז געזומען ליי־פען אן׳אויפגערעכטער, א פערקאכטער, ארטענגעקראכטען מיט א האנד אין די האר, עפעס גערדעהט ווי א וואריום, וואס מ׳האט פאר אוהם ס׳לאך פערשטעלט...

נאר בייא אוהר האט זיך די שטומגג גארנישט אומגעזומען פון זיין צעטראגענקייט, פון וועלכער ער האט זיך א לעגגערע צייט נישט געקאנט ארויסקאפען...

אוז וואס זי האט געווונגם:

— ס׳וועל מעהר ווי צרות אוז יסורים נישט האבען...

האט ער זיך אלזיין פערשאלטען די בונגער אוז זיך געפוהלט אזוי אומגלוקליך, נישט ווי ער וואלט געברויכט וועלען דער מאמע פון׳ם קונר, נאר זיין רוזה אוז בידים אוועק׳הרג׳ענען...

אוז זיך בערוהונגט השנסטמאל, ווען ער האט ארבעטערענגט צו אוהר די מוטער אוהרע, — א שפארע, בעיאהרטע אודענע, מיט האר־ווארצעלעך־אויף דער גאמבע, אוז א גראבען באסאווען לשון, וואס האט זיך נעלאזט העלען ווי בייא א שבור פון א פאס, מיט א מאנסבוילשען קול, אוז אנגעזאגט זהיר וזהיר:

יענע זאל האבען אויף אוהר די אויגען, אוז קודם־כל נישט לאוון ארומארבוימען ארום דער שטוב, ארער צופיעל אדיינפאלען אוז מרה־שחורה...

אבער באשטעט אוז נאך פון פרוהער געבלובען גלייכגילטיג צו דיי־ער שטוב אוז פסדר נעזונקען אוז זיך, געוואהרען אומעמוג, ווי די וועלט, וואס וואלט זיך אויפ׳ן שפעמען העדבסט דערוואהרט, וועו ס׳קומען רי־גענם מיט שווארצע וואלקענם אויף די מריבע הומלען...

מער וויי די גשמה פון דער שטומער שרעק, וואס שווענדט תמיד אזוי פריש אויבער ישראל ברעקלעך, וויי פריש ס'איז די ראטע אומלויפן פרוה-מארגן, וואס פאלט פון הימל אראב אויף די שטחים אויסגעהאקטע וואלד...

און אז ס'הארץ האט בני אוהר שוין געקלאפט וויי בני א גזלן, האלטענדיג חאס גאלד אין שוים, אין שפונגלענדיג זיך אין די טיערע געשלופענע שמוינער — האט זי סוף-כל-סוף זיך אמאל געמוזט ארוים-כאפען:

— שמעון, האסט נישט וועמען דערבי כאטש גע'הרג'עט?...

III.

אז זי האט אויפ'סנבי אנגעהויבען שרייען בעשקע, — אזוי אוהר ס'הארץ נאכמהער געוואלען פערשווערט; אין שמעון, וואס האט זיך כמעט נישט ריריכט, נאר צוגעזעהן אוהר בלויזען אומעט און פערלע-גענהיט, אין געוואלען אויסער זיך; אוהרע פונסטערע בלויקען האבען אוהם שוין כמעט אינגאנצען גענומען פערמריבען פון שמוב; ער אין געוואלען נעשרוען, צאפעלדיג, און בעם קלענסטען צופאל געהאקט, ג-בראקט און ארוים פון די פלים, זיך אפגעריסען וויי א הונד אויף אוהר-און שוין נאכנישט געשוינט אוהר כבוד.

— ווילסט זיך מאכען פאר א שטעקען און דיר אראבשטען ס'פלוש פון לעב?... ס'איז שוין באלד נישט מעגליך ארומצוקומען דא, ס'מרעכט פון שמוב ארוים...

און אז זי האט אוהם אויסגעמערט, נישט געוואלט קומען אויף די אויגען, און ס'רוב פערשווינדען אפער שטילערהאנד זיך אויסגעוואוינט אין א וועלט ביחידות, — האט זי אוהם נאכמהער אנגעריצט אויף זיך, אז ער איז געוואלען ווילד, און דאס שוואכע צוגעגעך-פנים איז עפעס אזוי ווי נאכמהער פערשאקסען געוואלען, און בני הער מינדסטער קלוניקייט געוואלט פון די הענד, געבריקעט און געפוכערט גזלנ'ש מיט די ברעמען:

— בעשקע, זאה: באשקע, ס'אלטע פנים דוגנם זאלסטו מיר אב-ברענגען צוריק... כ'האב נישט שוועך און בינעך געארבייט דערויף, און מיט נוים-שווייס?... און כאטש נישט מאכען קיין חורבה פון חער שמוב...

און אז בעשקע האט שוין נישט געקאנט בייטהען אוהם, אין אנטלויפען אין א וועלט אויסווייגען, נאר כאש טהון אוהם אין די אויי-

— דוכט זיך, מאקו קונמאל נישט אזוי לאנג אנגעהאלטען?...

אוו וו אונגער, וואס קומט צו זיך נאך א לאנגער אוו שוועדער קרענק, מאכט=אויף די אויגען אוו דערשפרוט א וועלט, — האט אנ= גיהויבען אוהר פנים צו לעמטען; אוו מוט אומלוכען מאג, מוט ידרער וואך, עפעס זיך געגרוים, עפעס אבגעוואשרט מוט א שטול הארץ=קלא= פונג, אזוי וו ס'וואלט דא בי אוהר געברויכט א גרוים נם וועשהן, — בוו דאס נם אין מאסו נעשעהן...

אוו זו איז אונמאל אויפגעשפרונגען פון בעט, אוהר נאנץ פנים האט דאן נעשמראהלט, די אויגען נעלויכטען מוט עפעס א מוטף הונ= לונ פטער'ס. פון נאט נעבענשט אוהר מראכט, אוו אובערנעלעבט א שמוילע, ציכמונ=זוכט מונוט, א לעבענם=דערפרעהטע רוע:

— שמעון, שמעון... כ'האב עפעס נעשפורט... א ריהר... ס'האט זיך א ריהר נעמהון אונוועכונ... לעג נאר צו א האנד, וועסטו נלייך פיהלען — אז ס'לעבט...

אוו דאס בלוט האט אצונד שמארקער אוו נוכער נעפלאסען אוו אוהר נוף, נעשטראמט דורך אלע אדערען, פונקט אזוי וו בי דער וועלט, וואס וואלט אוו איהר פריהלונג ארומנעקומען, — אוו אלע קוואלען זואל= מען זיך אויפנעמאכט, אוו נעשלאנען דורך מויזענד צאפענם...

אוו באלד דא אובערנעפאלען נעוואלטו פון א מוראדיגער שרעק, וואס אוו אובערנעאנגסטען אוו א הוסטערוש נעווונו:

— שמעון... שמעון... כ'וועל דיר פרענגען א קונד... יא... כ'פיהל שוין וווי עם לעבט בי מיר אוו די נשערים, נאר דערפאר וועסטו זיך שוין נושט לאנג אפפערהאלטען מוט מיר; אויך דעו מאמע אוו נעשטארבען, נאכדעם וו זו האט דיך נעהאט — אוו בוזט אוהר נעבליבען לעבטו... וואס, וווסט נושט?...

שמעון אוו דא נעבליבען אוו אזא פערלענהטט, וו ס'בלוטבט אויסנער שמעהן פאר א נלוכלער וואנד. נעהן אובערשפאלטו אוהר:

— אז זו וועט נושט שטארבען, אוו פשוט נושט מאנליך נעווען, פונקט וו בי אונעם, וואס רעדט זיך אטו: עד האט א לונג=אוו=לעבער אויף דער נאז, אוו מ'קאו עם אוהם נושט אראבנעהמען...

אוו וויל ס'אוו בי אוהם אלטו נושט נעווען קלאר זטו מומער'ס שטארבען, אוו וו א שווערער סוד זיך נושט נעלאזט אנטפלעקען, אוו נעווען אטונעהולפו אוו א פונקטער שאמען, — האט ער נושט וועני= נער פאר איהר אובערנעקלערט, אוו זיך עם נושט נעהאלטען פאר

אוּן עֶר האָט שׁוֹין אוֹיך אַלֶיין מֵעהר צוגעבלוּקט צוּ דער שׁמוּציקער אוּן גוּשׁט פֿערפֿאַלען וועֶרען אוֹיף גאַנצע טעג אוּן וואָכען; אוּן אומלוּכעם מאַל זוּך קאָפּעֶנדיג אוֹיף דעם וויסטען אוֹיסגעהאָקטען וואַלד, — האָט אוּנס ס'האַרץ געקלאָפּט, צוּ הערט זוּך גוּשׁט עפּעם אַ געוֹיש, אַ גוואַלד, אוּן מ'לוֹיפֿט גוּשׁט אוּנס אַקעגען אַנזאַגען אַ שׁוואַרצע בשׂורה:

— גוכּער, שׁמעוֹן, מ'ברוֹיך אַ הוּבען... ס'אוּז אוֹיף אַ מפּל'ונג!...

נאָר אַרוּנקומענדיג אוּן שׁטוּב, מרעפּעוּ דעם אַלטען מאַטען זוּ־צאָן זוּך וואַרימען דוּ פּלוּצעם אוּן אַזוֹי בּבעוּמוּת געבּעוּ דוּ הוּנגער צוּ עסען, אוּן דוּ שׁוועֶר — אַרומאַרבּוּיטען, שׁוואַר פּארען זוּך בּוּ אַנ'עסען אוּן אוּנס אַנטקעגען קומען:

— בּוּזוּ אוּראי הונגערוּג, שׁמעוֹן, נעה עסען...

האָט עֶר זוּך עֶרשׁט בערוּהוּגט אוּן צוגעשׁאַקעלט שׁטוּם מוּט'ן קאָפּ, אוּן נאָר אוּבעראַפּערשׁט מוּם דוּ אוֹיגען:

— יא, אוּן וואָם מאַכט זוּ, שׁוועֶר?

— וואָם זאָל זוּ מאַכען? אַ בּרית!

— עפּעם אַ מענטש?

— אַבּוּסעל אַראַבּגעלאָזט דוּ נאָז, — מען מוּז דען תּמיד זען אוֹיפֿ־געֶרוּמט?...

אוּן זוּך זעצען עכּען בּוּם בּרעג מוּשׁעל, אַזוֹי ווּ אַנ'אוֹרח, קע־ענדוג פֿוֹיל אוֹיף דוּ באַק־צוּנהן אוּן עֶרשׁט נוּשׁט אוֹיפֿהערען אַרומצוּאַר־בּוּיטען מוּם דער גראַבּער אוּרענע, זען שׁוויגער:

— וואָם זאָגט אוּהר, שׁוועֶר, אוּז זוּ געֶרעכט, וואָם זוּ בּרענגט זוּך אַזוֹי אַוועק?...

— מוֹילא, זוּ וואָלט זוּך געֶרן אַנגעקאָפּט אוּן הער גלטכּער וואַנ־ער, עפּעם אַנ'עולה?...

— אוּן וועלכּען חוֹדש זאָל זוּ זען, שׁוועֶר, וויסט אוּהר נוּשׁט?...

— ל'קלעֶר: שׁוין אוּן פֿוערטען אוּראי...

— דוּכּט זוּך, ס'וועט חלילה אוּהר גארנוּשׁט שׁאַדען, — אוּן אוֹיפֿ־הערען עסען, — קוּנמאל נוּשׁט לעֶנגער אַנגעהאַלטען ווּ בּוּז צוויי, דרי וחדשים...

— ל'קלעֶר אוֹיך אַזוֹי, אַז ס'וועט מוּט גאָם הוּלף נוּשׁט זען, חלילה, אוֹיסטערלוּש...

אוּן אוֹיך באַשׁטעֶ'ם פּנים האָט צוּ בּוּסלעֶך געֶטוּמט שׁטענען פֿוּן זוּ־סע דרוּמלעֶן; אוּטלוּכען טאָג געוואַרען מעהר מענש מוּט'ן צעוואַקסען זוּך פֿוּן אוּהר בּוּיך:

דער זון זענען אויסגעהאקט געווארן, אזוי וויי ער וואלט דאן זיערם א קינד געווען איז נאך אצינגר געטראגען די שפורען פון יענע אלטע גזלנים, וואס האבען אמאל אין אונם געשאלטען...

אבער דענסטמאל, איז כמעט אזוי וויי זי האט זיך געחבר'ט מיט אלטען חכן, איז בין אונם ארויסגעפרעסט ברעקלעך פון יענע שווארצע מעשה'לעך:

— וויי אזוי ס'איז אמאל א וואלד געווען... איז זען באדד שווארץ וויי די מיעפענוש זענע... איז אלעין אפשר ברעקלעך איז די ווינקעלעך אויפגעקלויבען...

האט שמעון, דער שפעטערהדינער מאמע, זיך געחבר'ט מיט באש-קע'ס מומער, מיט דער גראבער, מאנסביולשער אודענע, איז מעשה בעל-הבית זיך ברויט צעשמועסט פון תוך-זאלען:

— שווינגער, מ'ברויך שוין אהדאי קלערען פון א הויבען, דיבט זיך, גוון?...

איז די גראבע, פלוישוגע אודענע, וואס האט אויבערגענומען דער מאלמער'ס עובדה איז זי אויסגעפוהרט בשלמות — פלעגט אויף א רגע שמויעלען אויהרע העגד איז געהמען רעכענען אויף די פונגער די חדשים; אלעין זיך אבער נישט קאנען קוין עצה געבען, איז געהמען צו הולף די מאלמער, שמעונ'ען אין אויגען, — מיט אויהר גראבען מאנסביולשען קול:

— זאג נאר, פריצה, דו ברויכסט דאך עפעס גוכער ווי סען א חשבון, ווי די האלטסט אין דער וועלט?... מ'ברויך שוין אין זין האבען א הויבען?...

— גלייכער, א מ'וואלט שוין באלד נישט געברויכט אין זין האבען, — לאזט באשטע מרויערונג אראב אויהר קאפ, — וואלט אוך ג'ווא-וואסט, אז ס'האב נאך עפעס צו לעבען... צום אומגליק, קומט עס געהנטער, איז נישט ס'רוקט זיך ווייטער אב...

— ס'איז נישט קוין זאך, וואס מ'זאל קאנען אבשלעפען זי, איז אז ס'מאכט זיך, אוז אזא העק דא, — איז א הויבען מיז מען האבען, א'נישט, קאנען צוויי נפשות, חלילה, אוועקגעהן פון דער וועלט...

איז שפעטער שוין אלעין אנחאפען דעם אלטען חנן:

— מחותן, וואו ויצט דא ערגעז א שמיקעל הויבען, אפשר האט אויהר א בעגריף?

איז דער צעשאלעלט זיך מיט'ן גאנצען גוף, מאכט מיט דער גאמבע איז פרענגט עפעס ארויס קוים מיט אלע אברים:

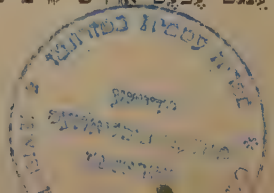

קלוין; אוּן דו אַהגסטע צרה, וואס עֶר האט שוין דא נוּשט געהאט קוין פּח אויבר אויבערצוּשפּאַרען, אוּן פּשוט געמוּזט צוקוקען, וויּ יענע ווערט פֿערזוּנקען אויבערן קאפּ אוּן מרה־שחורה; אוּן נוּשט מעהר, וואס עֶר אוֹז בלויז געווען מוּגה אינגעגלויבט בּטוּ זוך:

— ס'וועט בּשום אופֿן נוּשט זיין. וואס ס'אוז מיט דער מוטער זינגער געווען...

— אבער אוּן אויהר ארבינזעצען דאס גלויבען?

— אוּן וואס עֶר אוז זוך מיט אויהר צוזאמענגעקומען אויפֿ'ס אויג, — האט עֶר גאר פֿערלוידעט ס'לשון אוּן בלויז ציטערוג אויבערגעפֿרעגט:

— באַשטעט, אבעה ס'קוּמט שפּוּרסטוּ?...

— יא, צעלעגט מיר דעם בויך אינווענוג... רעגירט ארוּם...

אוּן אוּן זיין אוג צוגעדט זוך אוּן דערבּי א פּטער'ל, אַ הלב־בלוּשצענדיג פּטער'ל:

— מסתמא זיין אַ יוגנעל....

— כ'וויים נוּשט, שוין געשפּירט דעו אמאל דעם מעם?... — האט זוך איהר בלאַס פּנים קרענקליך צעשמוּיכלט.

אוּן עֶר פֿלעגט אויפֿגעהן פֿערביסטערט.

אוּן זו — זוך אויפֿזוכען דעם אלטען חנן נאכדעם, אוּן זוך אויס־פֿרעגען אזוי נאַאוּוו אוּן ציטערוג בּשעת עֶר האט עסען געגעבּען. יו היהנער, — וויּ געוואלט עפּעם אויפֿוועקען בּיי איהם אוּן זכרון, אַזוי וואַלד־מעשה'לע. וואס ברויך שוין שלאפֿען דאחט פֿוּן לאַנגע אוּן שוועריגעפֿרוּבטע יאהרען, נסיונות:

— שוועֶר, שוועֶר, לאַנג אַז איהר זיצט שוין דא אוּן העם העק?...

— א, מען באהד אוז נאך שוואַרץ געווען, אַז דער וואַלד האט מיך ארבינגעריגען אוּן זינגען העמר...

— אוּן לאזט אטך אלץ נאך עוּשט ארוים, כאטש זו אוז שוין ווייס?...

— נוּוּ, ס'וועט מיך שוין, הוכט זוך, נוּשט ארוים־לאזען מעהר, מינר, אוי דא אוּן איהם פֿערבּלייבּען...

— אוּן וואס האט איהר זוך אַזוי גע'עקשנ'ט דוקא מיט איהם בּיינאַנד צו זיין?... עֶר האט אטך אלץ קוּנדשר, דוכט זוך, צוגעגומען אוּן איהם ס'וויב גמוּזט פֿאר א קרבּן אבגעבּען, אוּן ס'האט אטך אלץ נוּשט בּעוואוּוגען אוועקצוגעהן?...

אוּן אויפֿ'ן אלטע'ס פּנים פֿלעגט זוך אַ פֿונסטערע וועלדער, נאך אוּן־לעגען. ענער בּיוזער שאטען, וואס אוּן דו פֿונסטערע וועלדער, נאך אוּן־

אוּן פֿערלענגט אַ פֿוּס אויף אַ פֿוּס, — אויהר קאַלט אבגעקוהלט:

— מ׳ברויך זיך נישט אויבערגעהמען אזוי. ס׳זענען פֿאַלשע וועהען... נאר שמעון האט אבער אַלץ מעהר זיך געשראקען, אוּן בין אומלי־בען קרום איהרען צוגעשטאַנען צו דער אַלמער:

— שווּיגער, אויהר זאלט זיך עס נישט האַלטען פֿאַר קיין קלוּנגס... גלייבער נאך צווּיי מאל אַרויסגעהמען די באַבקע בחנם, אוּידער חלילה אויפמאל פֿערשפעטיגען... וואַרום קיין צווּיי מרים נאך אויהר אוּן אויך נישט. אוּן אויהר קאַנט דערווּאַרמען בוי אוּן דער לעצטער רגע...

דאַס האט אויך דער אַלמער אַבוסעל אַראַבגעקאַפט די פֿלוּגעל, אוּן זי האט פֿערבראַכען די העגער:

— די צרה, בין אַנ׳ערשטלינג אוּן שוועך צו וווסען די טבע פֿון דער געוווּנערין, אויב זי מראגט אוים גאַנצע נעכט, אדער בוי׳ן האַלבע חודש?...

אוּן שמעון האט געדרוּנגען דערפֿון, אַז עד פֿרויך זיך מעהר נישט פֿערלאזען אויף דער שוועגער, בוי יענע וועט אויהם קומען וואַקען, נאר דערזעהענדיג אויהר פּנים, באַשקע׳ס, ווי עס וועהרט גרוּן אוּן געל פֿאר סגרים, אוּן עד שוין געלאַפֿען אוּן גערעדט די באַבקע, וועלכע האט שוין פֿאר דאַס שפּעטער נישט געוואלט מעהר געהן, אוּן זיך אנגעבוי־זערט אויף אויהם:

— עד זאל אויהר נישט פֿערדרעהען אַ קאַפּ. אוּן זי נישט אזוי שמאַרק לויפֿ האבען, וואס ס׳איז גארנישט אַזאַ גרויסע מעלה פֿאַר אַ קונ־פּעמאַרין...

נאר אַז באַשקע האט זיך געגוּמען וואַרפֿען וויי אַנ׳אוּנטערגעשא־מענער האַז, מאַלען קולות, צאַפּלען זיך אוּן קורמשען פֿאַר יסורים, אוּן שמעון האט נאך אַלץ געצווויפֿעלט:

— אויב עד זאל נאך אויהר געהן?...

האט שוין די גראבע אודענע, אויהר מוטער, צוגעשאַלט מוט׳ן קאַפּ אויף שטוּם־לשון:

— יא, שמעון, אוּן אויף אויך פֿוּס, ווען ס׳האַפּ מוֹרא, ס׳וועט נאר נישט לאַנג געדויערן...

אוּן אויהם בעפֿאַלען אַ הויז, שמעונ׳עון:

— אַזוי ראַפּטום, שווּיגער?.. ס׳ישפּאַן שוין צווּיי פֿערד, אוּן זיהם, זי זאל זיך נאר אויפֿהאַלטען, בוי ס׳וועל צוריקקומען מוט אויהר...

אוּן זיך געלאזט לויפֿען אוּן עטליכע מינוט מוט׳ן וואגען, נעהרט׳עט די פֿערד, — ערגיץ אוּן אַ מיעפֿע פֿינסטערנוש, אויבער

— אז קיין הייבען אין דא נארנישט צו קרונען; נאר וואס אויפ'ן דרימען דארף ערגעץ ברויך עפעס יא זוצען אן באבקע, אן'אלטע, וואס קאן אומגעהן מיט א געווינשרין...

און דו גראבע אידענע האט שוין אנגעזאגט אינהר אונדזם, שמעון'ן:

— עה זאל זיך נישט פוילען און אריבערגעהן, אבשמועסען מיט אינהר, און זי זאל זיצן אנגעברויט — אפילו אין דער אלבער נאכט, אז עה וועט זי ברויכען...

אצינד, אז באשטע אין ארינגעקומען אין נעכטען חורש, האט זי אלע מאל געמיינט:

— זי לעגט זיך ארין אין בעט...

מיט'ן עהרשטען מאל האט זי שוין דערקענט אין די פארבען פון אינהר פנים— האט הערבי באלד גענומען ווען שמעון'ן פון שלאף:

— שמעון, מהו דיך אן, גיכער, געה נאך אינהר, באשטע קריסט...

און שמעון, וואס אין שוין אפילו כסדר שלעכט געשלאפען, אין ס'האט זיך איהם עפעס נעריהרט אין קאפ, — אין עהרשט ארויסגע= שפרונגען נישט טויט און נישט לעבעדיג, נאלאפט אנמהון פאר גרויס אינלענוש דעם רעכטען שטוועל אויפ'ן לינקען פוס, און נאר אינערע= פרעגט זיך א דערשראקענער צום טויט:

— שווינגער, ס'איז נישט, חלילה, אויף א מפל'ונג?...

און זי פלעגט איהם בערוהיגען:

— נייו... כאר איין ומאל אין נעכטען, לעבט שוין ס'קונד...

און שמעון האט געשפאנט דעם וואגען, געברענגט גיך די באבקע מיט'ן קוק, ווען האט זיך נאר עפעס געפארעט בייַ אינהר, הינטערן ווענדטעל און געמוזט אבפיהרען שפעטער צוריק אין אינהר רוה ארין:

— ס'איז נישט אויף קיין האבען נאך...

— און די וועהען? — האט שמעון נע'חלשט.

— די וועהען, ווייל ס'קונד לאזט זיך ארבאב אין שוים...

און פרוהער מבשר געווען:

— אז זי וועט אזוי כסדר האבען וועהען א נאנצען נעכטען חורש...

און די גראבע אידענע. אינהר מומער, האט נישט מעהר געפרויכט הערען; זי איז געווארען עלטער צו אינהרע קרעפצען. גלייכגילטיגער צו די פארבען פון אינהר פנים, אפילו ווען יענע האט זיך בומער גערוימט

באַשטעט... און געווען גאָר אזוי גרוי אויהר פּנים... און ישׂראל רגע האָט זיך אויהם אויסגעווונדען אַ יאהר צוּ זען... פּוּן וואָס זען האָרץ אוּ אַלץ מעהר פֿאַרשוואָכט געווארען... דאָך וועג האָט זיך אויהם אויסגעווונדען שמאַרק פֿאַרמאָר צוּ זען... דו ווּרד — נוּשט די אויגעגען אַחד... און דו שטוּהם אַזוי וויּ געזאָלט זיך מעהר אויסווּאקסען אוּן דער פּוּהוּט אוּן אוּן מויח... אוּן ס'אוּז אויהם פֿארגעקומען: אַזוי ווּ דו צוּגראבענע אַחד מוּט די פּיעניעס וואָלטען עפּעס געווארען בעוואָגליך, זיך געוויהרט... אוּן גי־כער פּאַר אַלעס — געשוואומען.... אוּן אַזעלכע כוואָליעס... גאַנצע קרי־עס... שוואַרצע... אויף אַ ברוּמען שוואַרצען ים...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אוּן באָלד דערשפּורט אַ שרעקלוכען קלאַפּ, אַ שלעדער, אַזוי ווּ ס'וואָלט אויהם עפּעס אַראבגעפּאַלען אַ שוועהר זאַך אוּבער'ן קאָפּ, אוּן כהרף עוּן, — ערגעץ פֿערפּאַלען געווארען, פּונקט ווּ דו ווּרד וואָלט דאָ אויפּגעמאַכט אַ מוּל, אוּן גאָר צוליעב עפּעס אַ שרעקלוכע נקמה אויהם אויפּגעשלונגען פּאַר אוּן מאָל, אוּן מיט אוּן שלונג...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אוּן דערשפּורט רוכמיג אַ וועהמאָג האָט ער, אַז דו חוּשים זענען געווארען צוּריק מעמוג; אויפּגעמאַכט די אויגען אוּן זיך אַרומגעקוקט אוּבער דער מוּעלער פּונקטערניש, וואָס האָט אויהם צוגעדעקט — האָט אויהם דער קאָפּ באָלד געגומען ברעכען:

— אַז נאָר מיוולאָנוּם האָבען זיך דאָ אריינגעלעגט, אַז דו פּער־זאָלען צעריסען דעם וואָגען, פּוּן וועלכען אַ ראָד האָט זיך בלוּיז פּאָר־משעפּעט אוּן אַ פּויעו, אוּן אַ ווארצעל פּוּן אַנאויסגעהאַקטען בוים, אוּן שוין צוליעב אַזאַ קלוינigkeit זיך צעפּאַלען אויף שמוקלעך...

אויפּגעשטעלט זיך, — האָט ער געשפּורט ס'ווארומ בלוּט, ווּ עס מרוּפּט אויהם אוּן האָלז אריין; די בוינגער געבראכען... אוּן אנשטאָט אַ בלוּק צוּ מהון צוּ די פּערד, — האָט ער זיך אַראבגעבוּיגען צום הינפּאַל בראָכווארג פּוּן וואָגען, אומעטער וועלכען ס'האָט געקרעכצט די אַלטע באָב־קע, אוּן זיך עפּעס אנגעהויבען צוּ אויהר:

— וואָס צעמרוינסטעלט די בוינגער, האַ?

אוּן פּוּן אויהר געגומען אַראבשאַרען די ברעטער מוט די דרעגגער.

שמיין־אין־בוין, וואס אין אזוי כמעט אצינד אלין פֿרעמד געווען, אהין א הימל אויער'ן קאפּ, ווי אזוינער, וואס אנמלויפֿט פֿאר'ן טויט; אין דער וואגען אין געפֿלויגען אויבער די אויסגעקראכענע פֿיעניעס, וואס אויף די פּוסטע שטחים פֿון אויסגעהאצטען וואלד, זוך געשאקעלט, מיט אזן ראר אראפּ, ס'אדלערץ — ערויף, אזן געשפּורט גלוקליך:

— וואס דער וואגען אין אזוי לעדיג, א'נושט — וואלט ער אלץ צעזוהט אזן צעשפּריט אנמיטען פֿון זיין לויפֿען אזן אזא שווערען וועג...

ער האט זוך נאר געשפּירט אבּוסעל אבּגעשאקעלט די בוינער דערנאך, וען ער אזן ארויסגעקראכען פֿון וואגען אזן אנגעקלאפּט אזן פֿענסטער'ל בּיי דער בּאבּקע, וועלכע האט זוך ערשט געקוקט אבּוסעל אזן נאר קיין חשק נושט גהאט צו געהן מיט אזהם:

— אודאי נאך אויף נארנושט... בחנם פֿאהרען....

איז ער אוהר בעפֿאלען בתפלה ותחנונים, אזן זוך געבעטען:

— נייו... ס'וועט שוין נאר נושט לאנג גדוועהרען...

— וואהרום ס'אזן ס'ערשטע מאל בּיי אוהר?...

— יא, אז אוהר וואלט נאר געזאהן אוהר פּנים, בּאבּקע, הלואי אוהר זאלט נאר מרעפֿען... אזן זוך נושט פֿערשפּעטיגען...

— ס'אזן אבער אזא נאלט... מ'זהט עפּעס וואו א פֿיר צו שטעלען?...

— א פּאר לייבען אזן וואגען, נושט קיין פֿערד; ס'וואל אייך נאר נושט צו שווער זיין... ב'וועל אייך בעגלייטען...

אזן די אלטע בּאבּקע וויבּער געווארען, אבער אלץ נושט ג־אנילט זוך; פֿאמעלוך אנגעטהון, אנגעצוגרען א קאנאנוקעל, אזן וואס מעהר ער האט גפֿלאמערט ווי א טויב, — אלץ קריכענדיגער, שלעפּ־רינגער האט זי זיך אהם אויסגעווינען אזן זינגע אויגען; אזן נאר זיך נעהאלטען אזן אזוי בעטען ווי א קינד:

— בּאבּקע, אבּיסעלע גוכער, א קלוין בּיסעלע...

אזן דערפֿאר, אז זי איז נאר ארטיגקראכען צו אהם אזן וואגען, זוך דארט בעזעצט, אינגעקוכטשעט — האט ער שוין געגומען קלעפּ: די פֿערד, אויסלאזען כל־חמתו צו די פֿערד, מיט דער גראבער זיים פֿון דער בּיטשל:

— וויא, אויסגעריסען זאלט איהר ווערען, אז אוהר וועט נושט קומען אהיים צו דער צייט...

דער וואגען האט זוך נאר געשאקעלט אויבער פֿיעניעס, די רע־דער — געקרעלצט, געסקריפּעט, אזן אזן זינגע אויערען האט געקריסען

מיעפֿע שרעק, וואס אין זיך אויסגעוואקסען בין נאר, פֿונקט ווי אַ בוי־זער מחבל מיט געדרעהטע העלגער וואלט זיך מיט אוהם געראַנגלט רא, אויפֿן פֿונסטערען וועג... וואו עֶר איז געלאַפֿען... מיט גרויסע אַרויסגע־זצמט אויגען... אינגעבויגען אין דרציען... מראַגעדנג די משא אויף די פֿלויצעס... אבגעשוויצט ס'אנטהויפּט... אוז פֿערשמירט מיט בלוט...

אוז נישט נעשפּירט מעהר די אַלטע בּאַבקע, וועלכע איז שוין אפּנים געווארען נלטכגילטוג צו אוהר גורל, אוז זיך אונטערגענעבען מיט אַלעמען... אוז גארנישט אבגעוואהרט מעהר... אנשטומט געווארען... אוז פֿאר דאס אבער מיט יעדער רגע שוועכער... שוועכער... אוז זיך געבאַמ־בעלט ווי אַ שמיק האלץ אויף זינגע פלויצעס...

ערשט אז ס'האט אנגעהויבען ערגעץ צו שאריען אויף די הימלען אוז די נראַטע, בלויכע פֿלעקען זיך אויסצושפרייטען — האט עֶר ערגעץ אזוי ווי אוז דמיון געהאַרט אַ שטיל רעסאַנדנג געווינען פֿון אַ פּויעלע קונד, איז אוז אַ וועלע דערזעהן די דיקע אודאנע, זען שווינגער, וואס האט זיך אויסגעקנופּעז שמוקער פֿלויש פֿון די באַקען:

— שמעון, אוז ס'אַהַ וועג בוזמו דאס געווען?... מיט וועמען האסמו געהאַט צו מהון?...

— מיט די יענעדינע... — האט עֶר ארויסגעברומט.

אוז זי האט שוין נעשמויכעלט פֿאר הנאה:

— צו לאַנג געלאַפֿט וואַרעז אויף זיך, שמעון; אַ גלוק, כ'האב זיך געקאַנט אַלוין אַנ'עצה געבען...

— אוז בּאַשקע וואס מאַכט, שוויגער?

— וואס זאל זי מאַכען? וועמען־גוטס־גונג... אַלע אונדזשע קונ־דער נעזאַנט אַזאַ נרינג האבען...

אוז ערשט אַצינד אבגעצוינען דעם אמעם; געמומען אראפלאזען די אַלטע בּאַבקע פֿון זינגע פלויצעס, וועלכע איז אומגעפֿאַלען אַ מויטע צו זינגע פֿוס...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

דער טאַג האט זיך דערוויל געהאַט מעהר אויפֿגעלאַפֿט, אוז די הימלען זענען געווארען ווייסער אויבער די בריימע שמחים עהד, אויבער וועלכע ס'האט אויסגעזעהן:

— ווי די קאַלטע, אומעמונע ווייסקייט — וואלט מוט עפּעס מיל־דער געווארען, ס'זוערוגע זיך אבגענומען, אוז זוער תקון געהאַט...

אוז קומענדוג אויף די נעווינגערין אוז אויפֿן פּויעלע קונד, וואס האט אויפֿגעמאַכט די אויגלאך אוז דערזעהן דאס אלטע פּאַרמעס־פּנים

נאר וויי ער איז צוגעקומען צו איהר אין געזונטען רוהרען — האט זי אנגעהויבען מאכען סולות, ווי אַ הינטעל, וואס מ'וואלט איהם צעבראכען אלץ פֿיסלעך, אין זיך געבראכען אין קאפּ:

— אויפֿשטעלען דעם וואגען אין זי ווי ס'איז אויפֿגעגען — א קופּע בייגעל, אין ברעענגען אהיים, א חרוב'ע, וואו מ'קוקט איהם אויס מיט ליכט...

א קאלטער שווייס האט איהם בעאטעמט, די פֿוס אונטער איהם גע־ציטערט. דער שוואגער'ס רייד האבען איהם געמאכט לעכער אין קאפּ.

— מאך נושט קיין לאנגע שהיות, וואהרום צוויי נפֿשות קאגען אוועק־געהן פֿון דער וועלט!...

אין דא אַ חאפּ געטהאן די באבקע פֿאר'ן ארעם, געזונטען זי אויף די פֿלייצעס, אין זיך געלאזט לויפֿען מיט איהר איבער שמאק אין אי־בער שמעטון:

— אַ כפּרה די פֿערד מוט'ן וואגען...

די באבקע האט זיך לכתחילה געווארפֿען, געצאפּעלט, ווי אַ זשא־בע אויף זיינע פֿלייצעס; עפּעס געקרעצט אין זיינע אויערען, פּונקט ווי די בויטער ערגיץ אין אַ וואלד, וואס האבען אַ שרעקליכען שטורם פֿיי־צוקומען, אין דערנאך געהערט פֿון איהר אוועלכע קולות, וועלכע האבען איהם שרעקליך צעגומען, אין זיך אימה'דיג צעטראגען אויבער דער פּויסט־קעס פֿון די בריוטע שמחים אויסגעהאקטען וואלד, אין זיך אבגעהאפּען מיט אזא ווידער־קול, פּונקט ווי מ'וואלט דארט ערגיץ גאנצע געזונדען אויסגעשאכטען...

אין לויפֿען האט ער זיך צעקלאפּט די פֿוס, אבגעשווילט די שוך, אבגעריסען נאכמאהל ס'אנטהויפּט, אין געווארען אזוי ווילד ווי אַ גזלן, וואס אנטלויפֿט מיט זיין רויב; ער האט נאר אלצאונאונעם אויפֿגעהויבען די אויגען, געזוכט אַ ברעג הינטעל אויבער'ן קאפּ, אַ שפּור פֿון הינ־זעל, וואס האט שוין פֿון לאנג אהים געברויכט אנטקעגען קומען... אין פֿאר די אויגען האבען גאר אנגעהויבען צו פֿלויהען פֿייאהדיגע רעדער, אין די פּיעניצע — צו שפּרינגען מיט פֿייאהדיגע פֿונקען, אין מיט יערער רגע — געריכטער, אין די מענגעס... אין אַ נאריישער גראנק איז אהים געקראכען אין קאפּ ארײן, וואס אנ'אנדערם מאל וואלט ער געלאכט פֿון אהים, אין האט אציגד בעצאהלט דרײַפֿאר שכר הליכה:

— וואס מ'מאר נושט געהן נאך קיין הויבען אלוין בייגאכט... אין געברויכט כאטש מיטגעהמען דעם אלטען פֿאטער...

אין ס'איז אהים גארנישט געווען קיין געלעכטער אציגד, גאר אַ

י. פּאָפּיערניקאוו.

ווינטער־ליד׳ער.

1.

א שליטוועגם.

אין ווינט געהילט איז וואלד אין פּעלד, —
ס׳איז א ווינטער־ווייסע וועלט,
אין אלץ ארום
איז שטיל אין שטום,
אין פּראכטוג איז די לופֿט;
אין נאר דער ווינט, ער גרייפֿט
אין פּייפֿט,
אין — הויבט פֿון דר׳ערד דעם קלאנג שנעל,
אין — יאגט איהם, אין א ווילד געדרייט
וואס גיט זיך — ווי א זיל, א הויב
אין — פּאלט
אין וועלט צושאטנען באלד
אין דינעם, ווייסען שטויב...

ס׳צושניידט די לופֿט א קראקערי;
דאס פֿליהט א שוואַרצע קראה פּאַרבי; —
זי טראגט זיך שנעל אוועק צום וואלד
אין — וועלט דארט באלד

פון דער טויטער באבקע, אובער וועלכער דער אלטער חנן האט זיך גע־
פארשט און געוואלט אפרויטען, און געפרעפלט:

— זו האט אהן סדק וועמען אויסגעלוזט...

און ער עפנט וויכער געוואלן און דערשפורט א מנפע חרטה;
פונקט ווי אויגער וואס בערענקט זיך אויף זיין מועפען פונסטערען עבר,
און צוגוב נושט געוואוסט ערשט:

— אין וועמענס זכות די קללה, — וואס רוהט טאקי אויף די
פוסטע שטחים פון אויסגעהאקטען וואלד, וועלכער איז כמעט געווא־
רען א צופעלוגער בית־עולם פאר געשאכטענע, — האט נושט נעקאגט
שולט זיין און דער דאוגער כאלט?...

עס אטעמט שוועך דער וואלד אוּן פֿעלד.
פֿון אונטער אײז מוט שנײַ, אוּן — קעלט,
ס'אוז א ווינטער-וויסע וועלט...

II.

שניי-געוויטער.

פֿוי! ווי ס'יאגט דער דינער, דראַבנער שנײַ אין פּנים!
מוט א סוויישטשערי — ווי טויזענדער טײַוולאַנים
וואלטען זיך צוהויפּעט אוּן צושפּילט
אוּן אין ווײַסע קלײַדער זיך פֿאַרהילט
געהאַן זײַ א וועלדען שׂדים טאַנץ...
אוּן מוט העלען פֿינקעלדיגען גלאַנץ
קומען זײַ פֿון אלע זײטען:
וועך אויף ווײַסע פֿערד צו רײַטען —
וועך אויף פֿליגעל-ווײַסע שלוטען,
אוּן זײַ שוטען, אוּן בעשוטען
אלע וועגען
מיר אנטקעגען —
ריזען-פֿויסטען — זילבער-ווײַסען שטויב,
וואס זײַ גובּען זיך געדיכטערהײַד, א חויב
— ווי די זילען צו קריסטאַלענע פּאַלאַצען
אוּן זײַ יאגען זיך
— צושלאגען זיך
אוּן פלאצען, —
חויבען ווידער אן זיך צו צושיטען
אין א ים פֿון ווײַסע בלוטען,
דרעהענדיג זיך אוּן א קאראהאד, —
נעהמען מיך ארײַן אין מוטען
ווײַסען, פֿשופּ'דיגען ראד, —
קלײַדען אויס אוּן ווײַסען מיך אוּן גאנצען —
ווײַסען מיך, מוט זײַ צוזאמען טאַנצען,
אוּן פֿערשוטען שפּאסוג מיר די אויגען —

פֿערשוואונדען אויך;
און שטעלענדיג זיך דאָרטען, הויך,
אויף א צוויג פֿון העכסטען בוים,
וואו אײנגעזונפֿט איז אלץ אין שוים
פֿון פֿראָסט און שנײ;
צוקנײכט זי דאָרט אין נויסען וואלד
א הונגעריגע קראקערי.

א גלעקעל האָט זיך ערגעץ דונן
צעקלונגען אין א דונן, דונן, דונן;
און באלד
דערזעהט זיך, וויַ פֿון וואלד
א שלויטען טראָגט זיך אין גאלאָפּ,
פֿערנעהמענדיג זיך, רעכטס, אראָפּ
צום בריוטען פֿעלד,
וואו ס'איז פֿערשטעלט
א יעדער ווע
און יעדער שטעג,
פֿערשאָטען מיט א דוקען שנײ;
ס'דערהערט זיך באלד מיט הילף: א העי!
דאָס שרײט דער קוטשער צו דן פֿערד
וואָס טראָגען זיך — ווי ריהות שנעל,
און כ'הויבט דער שנײ זיך אויף פֿון דר'ערד
אין דוקען שפּור פֿון זיר'ע טריט,
און כ'גלוטשט דער שלויטען זיך אוועק,
אוּן מרַאָגט זיך אויף דן ווינטע דעק
פֿון שנײ, וואָס ליגט א פֿום דן הויך,
אוּן גרײכט דן פֿערד אזש בין צום בויך, —
וון געשוואומען וואלטען זיי
מיט'ן שלויטען אין דעם שנײ, —
וון א גרויסער, שוואַרצער פֿלעק
בוסלעכווײז פֿערשווינדעניג
און ווינטען, גראָהען ווינטער העק...

ס'וועט ווידער שטיל, — עס גלוווערט אלץ —

ז. סענאלאוויטש.

מיין שטאדט.

I.

עס זענען שוין צוויי אנדערטהאלבען יאהר... איך בין ווידער אין מיין שטאדט, אויף מיינע גאסען.

ערגעץ=וואו זענען צוגעקומען עטליכע הונדערט, א לעדיגער פלאץ איז פֿערבליבּן געווארען אוּן ערגעץ=וואו האט מען אויסגעהאקט הי קלוּגע פֿענסטערלעך אוּן מען האט ארײנגעשטעלט גרויסע שויבען מיט עלעקטריע בעלויכטען, מיט פֿערשיידענע גרויס=שטאדטישע זאכען אויסגעשטעלט...

נאר דו ביזט דאך געבליבען מיין שטאדט, מיין יוגנד שוועבט דא אין א סך פֿוּן דיינע ווינקעלעך. איך ווײס זיך איצט לאזען איבער דיינע שמאלע גאסען אוּן געסלעך. א קרומע וואגד, אן׳אלטער שילד, א בוים אדער א בערגעל... יעדע קלוּנגקעס ווען עפעס דערמאהנען. עס בלעטערן זיך שוין אין מיין זכרון עריגערונגען, פֿרעהליכע אוּן אויך אומעטיגע זכרונות, קינדערשע מרומען אוּן בחור׳ישע פֿערלאנגען.

נאר לאמיר שפּרינגען אויף די אלטע, בעקאנטע גאסען. אט איז די שענסטע גאס. פֿריהער האט זי געהויסען: ניקאלאיעווער גאס, איצט מער — אוליצא סענקעוויטשא. אט איז האס מיינע, געבוירען וועלכען עס שמעהט א בריוסטער, דרײשטאיגער מויער. אט דער דאזיגער מויער האט אמאל מיר אויסגעזוכט, ווי די גרעסטע געבוירטע אויף דער וועלט. מיט א הרך=ארץ פֿלעג איך פֿאהבּען איהר דורכגעהן אוּן נעגערעג קוקען

צוזונגען מיך דעם קאָפּ פֿאַר זיי צו בויגען
און צו נורען זיך, און טוליען;
און די ווייסע חברה — חוליען
פֿייפֿען — שטשורען אויס די ווייסע ציינער,
לאַכען אויס מיך: העי דו מענש! דו בוסט נישט אויינער,
ווען אַנגעכאפּט האָט איצט פֿאַר אונז אַ ציטער;
ס׳אוז בעי אונז רעד ווייסער יום־טוב, הייסט ער:
שנוי = גלוזוטער!...

שׂוחתּף, יאַנקע מוז פֿרעמד, אפֿשר דער בעסטער, דער אויפֿריכטיגער...

נישט גענוג קוים דאָך, קוים פֿלויס... וואס איך בין מיט יאַנקע'ן נישט געקראָכן. ער האָט געהאַט די בעסטע מויבעז אין שטאָדט אוּן איז געווען אין זיין א גרויסער בקי, לויט די פֿאַרשטאַנד האָט ער זיך דער־קענט, לויט'ן פֿליה, לויט די שנאבלען אוּן מיך האָט ער אויך געלערנט די דאָזיגע מויבעז־תּורה...

זעלטען, אבער טאָקי יעלטען פֿלעגט מיך יאַנקע פֿערשלעפּען אין שענק. איך האָב פֿיינט געהאַט בראַנפֿען אוּן שפּור'ע מענשען, נאָר יאַנקע'ן אַזוי־אַזוי האָב איך נישט געקאָנט אוּן טאָקי צופֿליעב זינען מויז־בעז, צופֿליעב די רויטע, צופֿליעב די געלע אַלפֿאַרביגע פֿיגלעך. איך פֿלעג יאַנקע'ן מוז לעצטען גראָשען אַפּגעבען אויף אַרבעם פֿאַר די מויבעז. דערפֿאַר האָט ער מיר ערלויבט קריכען אויף זיין בוידעם אוּן יאַנקען זינען מויבעז מיט א דראַנג פֿון דאָך צו דאָך אוּן קוקען, ווי זיי געהען אַזוש אין די וואַלקענס ארין...

דאָס איז געווען בין מיר א גוואַלדיגע לעדאַנשאַפֿט אוּן מוז מאַ־מע פֿלעגט זאָגען, אז דאָס איז מוז סוף. איך וועל דאָך אמאָל אראָפּ־פֿאַלען פֿון א דאָך אוּן זיך צושׂדרוגען אויף מויז.

וואס איז איצט יאַנקע'ס הויזל? איך זוך עס. איך בין אויף דער כמאַראַ־באַיאַרסקע גאָס, נאָר יאַנקע'ס הויזל מיט'ן מויבעז־שלאָק איז נישטא. אויף דעם דאָזיגען פּלאַץ שטעהט איצט א פֿיער־שטאָקיג הויז.

נישטא קיין הויזל, קיין גארטען, אפֿילו דער הימל, וואס דער מויבעז־קאראַוואַן פֿלעגט זיך דרעהען, דער הימל איז אויך פֿערשטעלט. נאָר אוּנטען אוּנטער'ן מויער איז געבליבען א גרויסער פֿיעל־צוויגיגער באָרנע־בוים מיט דראַבנע בערעלעך. נישט אוינמאל בין איך אמאליגע יאהרען געקראָכען אויף דעם בוים, אויסקוקען בין א צווויטען מויבעז־שלאָגער די מויבעז, ארער בעת יאַנקע'ס מויבעז האָבען רוהיג געזופֿט קערנער אין גארטען. איך פֿלעג זיצען אויפֿ'ן בוים אוּן אראָפּקוקען אויף יאַנקע'ס מאַיאָנטקע. איצט איז דער בוים פֿאַרשטעלט מיט מויערן פֿון אַלע זיטען — איז זינען געדיכטע, אלטע שאטענס פֿעהאלט זיך מוז יוגענד פֿון אלעמען, פֿון דער גאַנצער וועלט אוּן פֿון מיר אלליין.

איך בין הא א פֿרעמדער איז דעם דאָזיגען וויגקעלע פֿון מוז יוגענד.

איך בין אויף א צווויטער גאָס.

די וויסע מוחמע... וויפֿיעל מענשען געהען גלייכגילטיג פֿאַר איהר

אויף די ברוסטע באלקאנען, אויף די געדיכטע גארדינען, אויף די קלוגע, מאלערישע שירמען, ווי־אלע האבען נישט געלאזען ארײנקוקען, ווען אינוועניג טהוט זיך. אזוי אינוועניג האט מוזיק געשפּילט. אינמיטען מאג מוזיק. עס פלעגט מיך אזוי פערוואנדערן: מאהטע מענשען! אינמיטען מאג שפּילען זיי. דא אויפ'ן גאס לויפען מענשען, אין די פאבריקען ארבײטט מען, אין די געוועלבער האנדלעט מען. אלע, אלע ארבײטען אזוי פון גרויסען מויער מראגען זיך אונטערמאנטע קלאגען... גליקליכע מענשען. בײנאכט איז דער מויער גענוג בעלויכטען אזוי ווי־דער מוזיק אזוי אפּטמאל געמאנג. אין מויער האבען געלעבט עטליכע גבירים. איך פלעג אויפגעהן פון הארמען א פערטרויטער אזוי קומען אהיים. בײ אזוי זעלען אפּט, זעהר אפּט די מהירען נעמען פערמאכט, כאטש אויפ'ן הויף איז זומער געווען, נאר זאלען די שכנים נישט זעהן, אז בײ אונז אין קיך איז הינגט לעדיג אזוי קיין פּנים אין פּליטע ברענט נישט.

איך שטעה איצט אזוי קוק אויף דעם קויטיגען מיטלשל, ווען שנעדרך אדורך די שטאדט, ווי א לאנגער שוואנצער שלאנג. אט דאס האזיגע מיטלשל אזוי אמאל געווען מיין ים, מיין אקעאן. אמת, א גאנצען זומער געהען אזהם די קאמשקעס דורך באהווים, אבער ערב פסח...

ערב־פסח זאלט איהר האבען דרך־ארץ פאר איהם: ער צוגיסט זיך אזוי צופּלוצעס זיך אזוי צויאגט אלע שכנים, ווען לעבען בײם ברעג. עטליכע מעג בוישעווען ער אזוי צומראגט די פלוימען ארום איהם. מעג־שען דערמאהנען זיך, אז זיי האבען א מיטל:

— אינזער מיטל, זאגען זיי, האט זיך פארנאנדערגעשפּילט.

דעמאלט ווערט די שטאדט צומוילט אויף צוויי מוילען. פרײנד, קרובים זעגען אבנאריסען אינעזער פון צוויימען...

איך געדענק, אז סימחוועס פלעגט מיר זעהר באגג מהון, ווען דאס וואסער פלעגט אפּפאלען. מיט א דורשטיגער ניגערישקייט־בין איך געלא־פען אין דערהויה זאהן, ווען עס הערט זיך מימ'ן וואסער, נאר אנשטאט דעם רוישיגען וואסער־שטורם, געפּין איך שפּענדלעך, שערפלעך, שוואר־צע קלעצער, פערפּוילטע שטרוי אזוי אפּט א סקעלעט פון א קאץ, צי פון א הונט. דאס לאזט אלץ איבער דער וואסער אזוי אלץ אנטלויפט ער.

פערקלעמט אין ערינערונגען גאה איך אויפ פון מיטלשל.

אט איז די סמארא־באיארסקע גאס, דארטען האט געלעבט אין א קלוגן עקיג שמיבעל דער שוסטער יאנעק.

יאנעק דער שוסטער האט געהאט מויבען. יאנעק מיין מויבען־

נישט פֿאַרשטאָלן, קיין ספֿק מאַר נישט זיין...

אוּן זאָהט נאָר! האָט בריקעל, דאָס טרעפֿט אַ ז' געשליכען. די לאָמפּערן, וואָס האָט דאָ אַמאָל מען ערשטען קוּש צוגעזאָהן, דו לאָמפּערן איז געבליבען אַלץ אוּן אונגעבוּרען. בונאַפּט ברענט זי שוין ניט גרויסע עלעקטרישע לאָמפּען בעלויכטען די גאַסען פֿוּן מען שטאָדט. אוּן דער אַלטער סלוּפּ מיט די צובראָכענע שיבלעך שטעהט דאָ ווי פֿאַרשטעמט...

אוּן יענע ליעבע, מיט מען געליעבטער, מיט די אומשולדיגע חלומות מיט מען גלוּיבען? אַלץ איז אַוועק צוזאַמען מיט'ן שנייּ פֿוּן יענעם יאָהרען.

אוּן פֿוּן די נייעסטע — „ווער געשטאָרבען, ווער רייך געוואָרען" שטעלט איך זיך אפּ אויף צוויי: בעשטאָרבענע: בנימין דער איז געשטאָרבען. בנימין דער א גרויסער וויצלינג. עס האָט אַלץ אויסגעדוּכט, אז ער וועט דאָס מלאך־המות איבערקליגען, אונטערקויפֿען. ער איז אזוי רייך געווען אוּן אזוי קלוג. די גאַנצע שטאָדט האָט געדאַכט ווען זיין רעלקטע אוּן ווען זיין וויצען. יא, אַלע האָבען געמאַכט, אז ער וועט מיט'ן מלאך־המות עפּעס אבמהון א שפּיצל אוּן זיך אַרויסרעטען פֿוּן איהם, נאָר יענער מיט דער שאַרפֿער קאָסע האָט זיך וויצען אודאי נישט פֿאַרשטאַנען. ער איז געקומען אוּן צוגענומען דאָס אוֹרח ווי אַלע מען פֿוּן דר'עהר.

אוּן סאַנע איז אויך געשטאָרבען!

ווען סאַנע'ן מוז מען מעהר דערצעהלען: סאַנע איז געווען א הפּקר־משרת. בעריגט האָט ער אויסגענומען די גאַנצע שטאָדט.

מראָגט זיך איבער וועי אויף א צוויימער וואָנגען, שלעפּט סאַנע אריבער די פֿערענעם מיט די שענייקעם. חברה לצים שפּרינגען נאָך, מען שמעלט אַדורך די פֿערענע אוּן סאַנע שפּרייזט אַלץ ווייטער, די פֿערער אויפֿ'ן בוּרק, אויף דער גאַנצער גאַס אוּן סאַנע געהט אַלץ ווייטער אוּן עס ווערט איהם אַלץ לייכטער, לייכטער ביז ער בלייבט בײַ דער לעדיגער אינישיעלע פֿוּן דער פֿערענע אוּן די גאַנצע גאַס קייכט פֿוּן געלאַכטער. די לעצטע פֿערערלעך צופֿליהען, ווי אויגצינע שמעטערלינגען...

סאַנע פֿלעגט ערב יום־כּפּור געהן שלעכטען פֿאַר דער שטאָדט כּפּרות אוּן שמעדניג פֿלעגט מען איהם בעי'גנב'ענען אוּן וואַלעגוויז גאָך יום־כּפּור. איז ער גאָך אַלץ געווען פֿערפֿלוּמיגט פֿוּן די געשאַכטענע כּפּרות.

דער דאָזיגער סאַנע האָט געהאַט א בליצרוגע מאָנען מיט א

פֿאַרבין, אבער מיר לויפֿען דורך אין קאפֿ א ים מיט ביזדאָר, איבערלע־
בונגען אוּן פֿאַרשוואונדענע געשטאלטען. די שוועריקייט, שוועבעדיגע מוערן
דא האבען זיך א סך מאל פֿאר מיר געעפֿענט. געעפֿענט אוּן צוגעמאכט
זיך. איך קוק אויף די קראטיגע פֿענסטער איצטער, וויפֿיעל מאָל אוּן
נעכט בין איך אבגעוואכסען אויף זוי אוּן געקוקט אויף א שטיקעל הימל,
אויף א וויסע בישעל גריגס, אויף א שאטען פֿון א קרוב, וואס האט
פֿרומגעפֿאנגהושעט אויפֿ'ן מראטוואר געגענאיבער.

אוּן איגוועניג אין תפֿיסה האט מען געמוזט קעמפֿען מיט די
שוֹמרים פֿאר ישׂראל מויט, פֿאר ישׂראל וואס אוּן בליק, פֿאר ישׂראל
אמהעם.

מען שמארט איז עלטער געווארען. אלע חבורים מיינע האבען שוין
חתונה געהאט, אנדערע זענען שוין גרויליך, אנדערע זענען זעהר דיק
געווארען אוּן שוועריק מויט שטעלען זוי. עס גלויבט זיך נוט, אז מיט די
דאזיגע מענטשען האב איך זיך געחבר'ט. חאמאטש זענען אלע אזוי
בעוועגליך געווען. איצטער בעגריסען מיך פֿיעל, מען דערקענט מיר
העכר פֿון אלע זומען אוּן אנהערעך פֿאפֿען זיך גלייך קושען אוּן זאגען
מיר „דו"... חאטש, איך ווייס גישט פֿיעל מאל ווער זוי זענען, ווי מען
רופֿט זוי. נעמט מעטשען זעהען זוי אויס, פֿונקט ווי די נייע צוגעקומענע
היזער אוּן שטארט.

אוּן אפֿילו די אלטע היזער שרעקען מיט זייער פֿרעמדקייט אוּן
עלטערקייט. ווער האט דאָרט אמאל געלעבט אוּן ווער לעבט דאָרט היינט?
אַ געוועהנליך בריקעל...

אוּ'איינגעפֿאלען מרעפֿעל פֿון אוּ'אלט הויז שמעלט מיך פֿלוצלינג
אב אוּן איך קאן אין דער רגע ווייטער גישט געהן. אפֿישר ערדט דאס
מרעפֿעל צו אנדערע גאר גישט, נאר דא, אויף דעם זעלבען הויף האט
געלעבט איינע, מיינע א יונג־בעקאנטע. די ערשטע, וואס איך האב ליעב
געהאט. וויפֿיעל נעכט בין איך דא אבגעזומען אוּן אלויז מיט זיך אוּן גאנצע
צופֿרידמען מרעפֿעל מיט איהר צוזאמען אוּן אלויז מיט זיך אוּן גאנצע
נעכט געפֿארשט בי דער שמילקייט, בי מען כלה אין די אוֹיגען אוּן
בי מען איינגענעם הארץ געפֿארשט צי זי האט מיך ליעב...

ליעב... אחאי, אז זי זיצט מיט מיר אב נעכט, האב זי אודאי
ליעב, נאר גישט אזא ליעבע ווי איך, מען ליעבט מוז עפעס זען אנ־
אנדערש, א בעסערש, א גרעסערש, די גאנצע וועלט הארף מען ליעבע
ארומנעהמען. דער ערגסטער, צי דער בעסטער... ווער איך זאל גישט
זען. אלץ איינעם: זי מוז מיך ליעב האבען. קיינער טאר דעם ווען מיר

דאָס מאַרק מיט מענשען, וואָס זידלען אוּן דינגען זיך אויפֿיג, האָט געהאַרשט דער מורעס. פֿון קינדווײז אָן פֿלעג איך הויבען די אויגען צום האָוִיגען מגדל, וועל ליעב האָב איך געהאַט יעדע זאַך, וואָס איז העלער פֿון אונזער פֿלאַטען לעבען.

ארום האָבען מענשען געהאַנדעלט. זיכער אוּן רוהיג געלעבט, די רעכט האָבען געוווּסט מעהר רעכטס אוּן כבוד, די קבצנים האָבען גע־ליטען אוּן געוואַרט אויף משיח'ן. אוּן עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דאָס איז אַזוי געווען פֿון לעבען.

געדענק איך אבער...

עס האָבען זיך בײַ אונז בעווויזן די ערשטע נײַע מענשען, מיט נײַע געדאַנקען. זיי פֿלעגען זיך זעהר פֿארוויכטיג ארײַנגעב/ענען אין אונזער לעבען. דא קומען זיי, ווי אריבער לעהרער אוּן גיבען „שטוּדירען" פֿאַר גראָשענס, דארט קומען זיי ווי ארבײַטער אוּן האָרשוּען אוּן רעדען אין דער ארבײַטם־צײַט אַלעכץ נײַע, רעוויקאַלישע וועהרטער.

איך האָב זיך געלעבט מיט מען לעבען, מיט מײַנע שחוּר'ישע אינטעלעקטען, נאָר גוואַלדיג נײַגעריג פֿלעג איך ווערען, ווען איך האָב געהערט, אַז עמיצער פֿון די חאָוִיגע לײַט איז ארעסטירט געוואָרען. געהיים אוּן פֿארבאָרגען פֿלעגט מען מיטען נאַכט צוגעהמען א מע־שען, אויף וועלכען קיינער האָט נאָר נישט געגלויבט, אַז ער געהערט צו „ענע" אוּן די שטאַרט האָט געהאַט אויף לאַנג זיך צו שוּשקען...

דערנאָך פֿלעגט דאָס לעבען ווידער אַוועקגעהן מיט זײַן נאַנג אוּן דער מורעס האָט געקוקט איבער אַלע גאַסען, ווײַט־ווײַט, אַוש ביז'ן פֿעלד ארײַן.

אויף מיר האָט מען אַנ'אויג געוואָרפֿען: עמליכע בעקאַנטע אוּן האַלב־בעקאַנטע האָבען שוין פֿארהײַרט א שמועס מיט מיר: געגעבען אנצוהערען, אַז די וועלט איז זעהר שלעכט אוועקגעשטעלט געוואָרען אוּן גוט וועט זײַן דאָס מאַלע, ווען די גלײכהײט וועט אראָבקומען. איך האָב זיך געגנומען צוהערען אוּן געוואָרען פֿאַרזיכטיג. „ענע" האָבען מיך זעהר געוואַלט ארײַנציהען אין זייערע ענינים.

איך ווײס הײַנט נישט געגנוי פֿאַר וואָס, נאָר דאָס האָט זיך זיי לאַנג נישט אײַנגעגעבען. איך בין געבליבען פֿון דער ווײַטען. מען האָט מיך שוין עמליכע מאל גערופֿען אויף פֿאַרזאַמלונגען — איך בין נישט געגאַנגען. דערנאָך האָב איך פֿאַרט נישט אויסגעהאַלטען. איך האָב געגנומען בעזוכען די געהיימע ערטער אין וואַלד, אין די ארימע קוואַר־טאַלען...

גרויסען קאפ. בעת עס פלעגט עפעס בײַ אים פֿאַרפֿאַלן וועלן פֿון די אַנפֿאַרטרויטע חפֿצים, פלעגט סאַנע ווינען, ווי א קינד, וואָלטן אים מען איהם תּושר...

און אז סאַנע מרגאַנט א מעפעל מילך פֿאַר א פּעל־הבית'טע, דער־לאַנגט צו איהם ווער פֿון די גאַס־לײַט א געשרי:

— סאַנע, דער מעפעל הינט...

— וואָ? פֿרעגט סאַנע אוּן דרעהט דעם מעפעל איבער. מיט'ן דעק ארויף, פֿאַרשטעהט מען דאך שוין, וויפֿיעל מילך עס פֿלעגט בלײַבן אין מעפעל.

פֿאַר אט די אלע ארבײַטען אוּן שליחות פֿלעגט מען סאַנע'ן געבן צו עסן. אלײן, וואָס פּלעגט איבער אין א פֿאַמיליע, קומט מאַנע'ן. נאָר א שׂמחה איז ערגעץ פֿאַרבײַפֿן פֿלויש, פֿיש. עס איז שוין אלץ גיטש פֿרײש, נאר מען זוכט אויף סאַנע'ן, ער וואָלט שוין אויפֿעסן. מען פֿאַר־דינט א מצוה אוּן מען וואַרט פּמיר פֿון פֿאַרפֿוילטע שפּיזן. ער פֿלעגט מיינטמאל גישט קראַנק ווערן אוּן דאך האָט איהם אויך דער מלאך־המות צוגענומען.

מיין שׂמאַרט איז אַרימער געוואַרן. גישטא די שׂמאַרקע גאַסען־מרעגער, וואָס פֿלעגן זיך שׂמעדיג פֿאַרגליטשן, ווער עס הויבט אויף מעהר פּודען. ווי השׂלפֿאַמטען, גישט קיין מענשען וועגן דאָס געווען אוּן זיין־ערע געשׂלעגען — סאַר א קלעפּ מען פֿלעגט זיך דערלאַנגען, עס האָט געהרגערט פֿון אַזעלכע קלעפּ.

ארום זעגען דא אמאל גרויסע, גרויסע ווילדער געווען. זיי האבען זיך געצויגען ווײַט. פֿאַר מיר איז געגאַנג געווען ארטיצוגעהן איז א וואלד, האָט זיך מיר שוין אויסגערוכט, אז אזוי וואָס זיך שוין ענדיגען די וואלם מיט'ן וואלד, קיין סוף איז גישטא, קיין ארויסגאַנג אויך גישט.

שפּעטער האָב איך א סך דורכגעלעבט אין די וועלדער: מיט פֿא־דאלען אוּן מיט פּאַטרוליען פֿלעגען מיר זיך דא צוגויפֿקלויבען אוּן די שלאַנקע סאסנעס האבען דא אויסגעהערט א סך שמאלצע אוּן מרוימע־רישע וועלמער, א סך ליעדער האבען דא געקלונגען.

די וועלדער זענען אבער שוין אויך שימערער געווארן...

אוּן עפעס פֿעהלט, עפעס מהוט אזוי באנג. אומזיסט בלאַנדזשׁט איך אין אלע ווינקעלעך פֿון מיין שׂמאַרט: האָט פֿאַרגאַנגען קומט גיט צוריק...

אין דעלמען מיטען פֿון מיין שׂמאַרט איז געשׂמאַנען א רשׂומש מיט א הויפֿען נאטישען מורעם. איבער אלע גראשענע קרעמלעך, איבער

פֿערד האבען גאַלאָפּירט אוּן געשפּרונגען. בלויזע, פּלאָנקע שוועדען בליצען אוּן משגשעו צוישראקענע לויפֿען אהין אוּן אהער, בשהאלטען זיך.

אוּן פּלוצלינג השהוערט זיך א שאם. נאכ'ן שאם א רגע אטנגע־האלטענע שטילקייט אוּן די פֿערד שפּרינגען שוין ווידער.

די גאַם איז שוין לעריגער געוואָרען. די לויה איז אויף צום בית־עולם אוּן בלויז די החאַזנים האפּקען נאך אויף זייערע פֿערד. זיי ווכּען נאך א שטיקעל אהבויט.

א יונגערמאַן איז נראד הרכּגעגאַנגען די גאַם. געוואלט זיך ערגעץ בשהאלטען, האבען איהם די סאלדאטען אויף די פֿערד בעמערקט, א יאָג געמאכט זיך נאך איהם. דער יונגערמאַן האט זיך השרשראקען אוּן אויפֿ־געהויבען די העגד. אין דער רגע האט א בליץ געמהט א שווערד, א פֿאכע... אוּן די אלע פֿינגער פֿוּן אינז האבן בייַם אומגליקליכען אראבגע־שניטען. דער יונגערמאַן איז אזוי געלאפֿען אוּן פֿוּן זיין האנד האבען פֿאנטאַזיעס בלוט געשפּריצט. איך האב צוגעמאכט פֿוּן שרעק אוּן אויפֿ־רעגונג די אויגען.

דערנאך בין איך אהיים געגאַנגען, אבער שוין גאר אַנ'אַנערער מענש. איך האב געטראכט פֿוּן נקמה. דאס יונגע בלוט, וואס האט גע־שפּריצט פֿאר מיינע אויגען, האט אויף מיר מעהר געווירקט, ווי אלע ביכלעך אוּן אגיטאַציעס.

אין דעם זעלבען אוועגד בין איך שוין געגאַנגען מיט חבר נח'קע אויפֿ'ן שאכוי, אויפֿ'ן קאַנטע ווייסען שאכוי, וואס איז געלעגען, ווי א לייַלעך צווישען וואלד. אוּן נח'קע האט געשרעט אוּן דערצעהלט פֿאר מיר פֿוּן רעוואלוציע אוּן קאמף. איך האב געשווינגען — מיר איז אלץ אונטם גשוען, ווען פֿאקטען ער זאל מיר נישט בחענגען — איך בין גשוען אויפֿגעבראכט אויף דער וועלט.

פֿוּן דאמאלט אן האב איך מיין גאנצע ענערגיע אוועקגעגעבען אוּנזערע קרייזלעך. איך האב פֿערגעסען מאטע־מאמע, איך האב פֿער־וואכפֿען מיין לערנען אוּן פֿאר מיין פֿליסיגקייט האט מיר די ארבאַני־זאציע נאנץ גיך אויפֿגעהויבען. איך בין גשוואָרען א מיטגליעד פֿוּן אונ־זער קאמיטעט אוּן דאס האט בייַ א סך חברים ארויסגערופֿען קנאה אוּן פֿערהרוס: „קאמיטעטשיק" האבען מיך אנדערע גערופֿען מיט איראניע. איך האב אלץ מוחל גשוען, אפֿשר בין איך מאקי צופֿריה ארבן אין קאמיטעט אוּן גשוואָרען א יחסן. נאר אויבן האט מיך געטרויסט, איך האב געארבויט מיט לויב אוּן זעעל. איך האב אבגעגעבען אלץ וואס איך האב פֿערמאגט. איך בין דאן אויטק פֿוּן שמוב. איך האב געהאט דעם

איך האב געהערט פֿלאַמעדיגע ווערטער — עס האט געניגערט אוו דערהויפט די גאנצע קאנספיראציע האט אויף מיר שמארק גע־ווירקט. מען האט מיר געגעבען ביכער, בראשורען. איך פֿלעג עס בע־האלטען אונטער'ן קאפּפּ אין שטוב אוו אין א זיכערע שעה האב איך עס געלייענט. עס זענען אווען מעג, וואלען, איך בין חאך צו קיינער נישט צוגעשטאנען...

אוממאל...

עס איז געווען א לויה פֿון א שוויגדזיכטיגען ארבייטער. צום ערש־טען מאל האט אונזער שטאדט דערזעהן אויף די גאסען אזא גרויסע לויה פֿון אַ־ארבייטער, אוו בעת די לויה איז געקומען אנטקעגען דעם רא־טוש, האט זיך פֿונאנדערגעוויקעלט א רויטע פֿאהן אוו מוטיגע ארבי־טער־ליעדער האבען אונגעהויבען הילכען...

מענשען־קרעמער, מענשען־סוחרים אוו מענשען־מעקלער האבען גיניגערינ געגלאצט מיט די אויגען: וואס איז האס? חברה געהט מיט א פֿאהן, חברה זינגט פֿערכאטעגע ליעדער.

הערט!...

אוו קיין גאט איז נישט פֿארהאן אוו קיין מלך בעקאפֿרף נישט זיין. לאזט ארוים די השגעה פֿון די שטיגען, די קאמשקעס לאזט ארוים, שפּאנט אויס די פֿערד פֿון די אגלאבליעס — זאלען זיי זיך פֿרי שפּא־ציירען, אלע זענען פֿרי!

אוו דער, וואמען מען פֿיהרט צום בית־עולם בעגראבען, דער שוויגדזיכטיגער ארבייטער איז גאר נישט געשמארבען.

די „עלעקטרי" איז פֿון איהם ארוים. אזוי האס מען זיך געווי־צעלט דאס אויף די גאסען.

די פּאליציי האט דערוויל איהר'ס געמהוו. בני אינז גאס האבען א מחנה פּאליציאנטען פֿערצויטמ דעם וועג אוו פֿערשפּאנגט, אז די בע־גלייטער זאלען זיך פֿונאנדערגעהן אוו בלויז די קרובים זאלען בעגלי־טען דעם טת.

די ארבייטער האבען נישט געוואלט פֿאלגען אוו מען האט גענו־מען העכער זיגנגען. מען האט זיך געשלאגען מיט די פּאליציאנטען פֿאר דער פֿאהן, וואלכע איז סוף פל סוף צוריסען געוואָרען. איז א קורצע צייט שפּעטער זענען אנגעקומען חרשאגינגער אויף פֿערד. זיי האבען זיך געשטעלט מיט פּלאנקע שווערדען פֿונאנדערגיאגען דעם עולם.

איך בין דאמאלט נעשטאנען איז א מויער אוו מיט הארץ־קלאפּ־פּענישׂ אוו מיט שרעק געקוקט אויף דעם אלץ. די ווילדע סאלדאטסקע

ראָמען ראָלאַן

פֿון פֿראַנצויזישען איבערזעצט:
א. ל. יאקובאוויטש.

זשאַן קריסטאָף

I.

פּאַרטאַג

II

L'alba vinceva l'ora mattutina
Che fuggia innanzi, si che di lontano
Conobbi il tremolar della marina.
Purg. I.

די קראַפֿטן האָבען לכתחילה געשטאַמט פֿון אַנמוערפֿען. דער אַלטער זשאַן־מישעל האָט פֿערלאָזען זײַן לאַנד, מחמת יוגענד־שטיפֿע־רײַען, צוליעב א העפֿטיגע מחלוקת, ווי עס פֿלעגט זיך בײַ איהם אפֿט פֿאַסיערען, — דען ער איז געווען מײַוולאַניש קריעגעריש, — וואָס האָט זיך דאָס מאָל מרויערינג אויסגעלאָזט. אַנ'ערך מיט א האַלבען יאָהרהונדערט צוריק איז ער אַהער געקומען, זיך אײַנאַרבעטן אין דער קלײַנער פֿירשטליכער שטאָדט, וואו די רוימע העלפֿט מיט די שאַרפֿע שפּיצען אין די שאָטענריגע גשרמגער, וואָס ציהען זיך אויפֿן אבהאַנג פֿון א וויכטען בערג, שפּיגלען זיך אין די בלאָם־גריגע אויגען פֿון „פֿאַטער רהינען". אַנ'אויסגעצייכענטער מוזיקער, האָט ער זיך שנעל געמאַכט שטאַט־באַר אין א לאַנד, וואו אַלע זשאַן מוזיקער. ער האָט זיך האַרט אײַנגעוואַרצעלט האַדורך, וואָס ער האָט, שוין איבער פֿיערציג יאָהר, חתונה געהאַט מיט קלאַרא סאַרמאַריוס, די מאַמער פֿון פֿירשטענם קאַפּעל־מײַסטער, וואָס האָט איהם זײַן אָמט איבערגענעבען. קלאַרא איז געווען א גוממיטיגע דײַטשין, וואָס האָט צוויי לעידענשאַפֿטען געהאַט: די קונסט און די מוזיק. זי האָט איהר מאַן פֿערגעסערט אַזוי שטאַרק, ווי זי האָט בלויז איהר פֿאַטער פֿערגעסטערט. זשאַן־מישעל האָט זײַן פֿרוי נישט וועניגער געשאָצט. זײַ האָבען אבגעלעבט פֿונפֿציהן יאָהר אין פֿאַלשטענדיגער אײַנשטימונג און געהאַט פֿיער קינדער. דערנאָך איז קלאַרא טויט געוואָרן; און זשאַן־מישעל, נאָכדעם ווי ער האָט זי שטאַרק בעקלאָגט,

ערשטען מאל אן׳אויגעטאן חדר. אין שטאדט אויף די גאסען האב איך שוין געמוזט זען פֿארזיכטיג: מען האט מיך נאכגעשפירט. אוו פֿון מיין ארבייט, פֿון די אלע שרעקען אוו געהיימניסען בין איך דבי זיך אליין שטאלץ געווען.

אוו מען זעגען געגאנגען. איך האב געלערנט מיט די ארבייטער קאפּיטלעך פֿון מארקסען, נאר אמת ליעב געהאט האב איך די פּראקטישע ארבייט, די טעכניישע זעטס. איך האב שוין געוואוסט דעם גאנצען מעכאניזם פֿון אונזער ארגאניזאציע. איך האב שוין געקאנט עמליכע כיסגליעדער פֿון צענטראלען קאמיטעט. זיי פלעגען ארויספֿאהרען צו אונז פֿערשטעלטערהויז, מיט בריליען אוו אהן בריליען. מיט בערד אוו אהן בערד... אוו נישט קוקענדיג, וואס איך בין שוין אליין געווען אן׳אויגער מענש אוו אליין א סך געארבייט, האב איך נאך אלץ געקוקט מיט חרך־ארץ אוו נטענריגקייט אויף די דאזיגע מענשען, וואס פלענען ארומפאהרען איבער׳ן חאיאו. צווישען זיי זשגען געווען אזעלכע, וואס זענען שוין דורכגענאנגען א סך תפיסות אוו אין סיביר זענען זיי געווען. זיי פלענען זעלטען־וועו רעדען וועגען זיך, נאר ארום ידערן פֿון זיי האט זיך געווענדט א לעגענדע.

כמעט ידערן שבת פלעגט זען א פֿערזאמלונג אין וואלד. אויך דער וואלד מיט זען בוימער־פלאנטער איז שמענדיג פֿאר מיר נעווען א גע־היימניס, מיט זיינע קלאנגען אוו עכאס, איז ער פֿאר מיר נאך איצטער געווארען מעהר געהיימער.

ערגעץ אוועק א בוים ליגט א בחור אוו לייענט א ביכעל. אבער איך געה פֿאהבי אוו זאג, ווי צו זיך אליין דעם אבגעשרעקטען פֿארואל: „קאמף" אדער א נאמען פֿון א שטערן, פֿון א מענד, פֿון א שטאדט.

צו זיך אליין זאג איך עס אוו דער בחור גיט זיך בואלד א ריהר אוו ווענדט מיר אן: „געה אויף ליגקם, חבר!" איך געה אויף ליגקם אוו דאטעען ליגט ווידער א בחור אוו לייענט. יענער שיקט מיך שוין אויף רעכטס.

בין איך קום אין מיטן־נעריכטען וואלד צו יענעם ארט, וואו אונ־זערע האבען זיך שוין צוגוסגעקוקיבען. עס שווינגען די בוימער, עס שווינגט דער ים מיט בלויקייט אין דער הויך אוו בלויז אויבער רעהט א האערער, א קלייגער ארבייטער...

(ענדע קומט).

דאָר אוּן שׂטאָמלעָנדאָר שׂטוּם. דאָר פּירשׂט פּלאָגט זיך דערמוט אָמוּזי־
רעָן; נאָר די בּאָריהרטע ארטוסטאָן האָבּאָן אויך אוּהם גאָטראָגאָן א
שׂנאָה אוּן האָרצאָן. אומזוסט האָט זשאָן־מוּשׂאָל, זיך אַלוּן שׂטעָנדיג
וואָס אָר אוּן אַזא נאָרישקייט בּאָגאָנגאָן, זיך א מוּנוּט שׂפּעטער בּאָמוּהט
דאָס צו פּאָרגלאָטאָן מוט אוּבּאָרטרויעבּאָנאָר חניפה: בּיי דאָר אָרשׂטאָר
גאָלאָנגהייט האָט אָר וועדאָר אוֹיסגאָבּראָכאָן נאָך אוּן א שׂטאָרקאָרן
צאָרן, אוּן די דאָזוגאָ שׂאָרפּאָ פּעט'דוגקייט, וואָס האָט זיך פּאָרגראָסטאָרט
וואָס שׂלעָכּאָר אָר אוּן גאָוואָרן, האָט סוֹף כּל סוֹף זוּן פּאָזוצוּ ארשׂ־
כּאָרט. אָר האָט אָם אַלוּן גאָפּיהלט; אוּן אויסמאָל, בּשׂעת אַזא מין
צאָרן־אוֹיסבּרוך האָט שׂוּער נוּשׂט גאָפּראָכּט צו א שׂטריק פּוּן גאָנצאָן
ארקאָסטאָר, האָט אָר זיך אוּן דאָמוּסוּע אנגענגעבּאָן. אָר האָט גאָהאָפּט,
אַז צוליעב זײַנאָ פּאָהיענסטאָן וואָלט מען זוּן דאָמוּסוּע אַזוֹי לאָנג נוּשׂט
אנגאָהאָלן, מ'וואָלט אוהם בּאָמאָן בּלויבּאָן: א גאָלמוגער מאָג; אוּן אַזוֹי
וואָ אָר אוּן צו שׂמאָלץ גאָוואָן, אום זוּן וואָרט צוּרוקצוזוהאָן, אוּן אָר
אַוואָק, גאָקראָנקט, בּאָשוּלדיגאָנדיג די מאָנשׂלוכּאָ אוּנראָנקבּאָרקייט.

פּוּן דאָמאָלט אַן האָט אָר נוּשׂט גאָוואוסט, מוט וואָס זײַנאָ מאָג
אוֹיסצופּילאָן. אָר איז אַלט גאָוואָן אוּבּאָר זיבּציג יאָהר, נאָר נאָך גאָוואָן
קראָפּמוג; אָר האָט וויטאָר גאָבּראָכּט אוּן איז אָרומגאָלאָפּאָן אוּבּאָר'ן
שׂמאָהט פּוּן פּריה בּיז נאַכט, לאָקצוּם גאָגאָבּאָן, דוסקוּמירט, דאָרום גא־
האָלטאָן אוּן זיך אוּן אַלץ גאָמוּשׂט. אָר איז גאָוואָן אָרפּוּנדאָרוּש אוּן גא־
זוכט אַלאָרלוי מוטלאָן זיך מוט אָפּאָם צו בּאָשׂאָפּטוגאָן: אָר פּלאָגט זיך
גאָהאָן צו פּאָררוכּטאָן מוזיק־אוּנסטרומאָנטאָן, פּלאָגט פּאָנטאָזירן,
פּראָבּאָם מאַכאָן, מוילמאל גאָפּוּנאָן פּאָרפּאלקאָמוגאָן. אָר האָט אוֹיך
קאָמפּאָזירט, זיך באָמוּהט צו קאָמפּאָנורן. אָר האָט לאָנגסט גאָהאָט
אוּנגאָשׂרויבּאָן א „מוסא סאלאָמוּנוס“ (פּסאַלאָמוּנוֹ מעסאָ), וועלאָן וואָס
אָר האָט גאָראָדט אוּן וואָס אוּן גאָוואָן דאָס שׂטוּנדאָל פּוּן דאָר פּא־
מוליא. אָר האָט זיך בּיי אוהר אַזוֹי אנגאָשׂטראָנגט, אַז בּיום שׂרויבּאָן האָט
אָר שׂוער נוּשׂט גאָהאָט אַ בּלוּט־צוגוּם צום קאָפּ. אָר האָט זיך בּאָמוּהט
אוּנצוראָדאָן, אַז דאָס אוּן א גאָנוּאָל וואָרק; נאָר אָר האָט גאָנוּן גוט גא־
וואוסט, מוט וואָס פּאָר א גאָראָנטאָן־נוּשׂטוקקייט אָר האָט אָם גאָשׂרויב־
בּאָן; אוּן האָט נוּשׂט מאָהר גאָוואָגט א קוּק צו מהוּן אוֹיפּן מאָגוסקריפּט,
דאָן אוּן די פּראָזאָן, וואָס אָר האָט פּאָר זוּנוּ גאָהאָלטאָן, האָט אוהם יא־
דאָם מאל גאָשׂטוּנט צו דאָרקאָנאָן שׂמוקאָך פּוּן פּראָמאָדאָ אוֹיסראָרן, וואָס
אָר האָט קוּים מוט מוה צוזאָמבּוגאָפּאָלטאָן דורך וויליאָנס־אוּשׂטראָנגוג
דאָס האָט אוהם גרוֹים עגמת־נפּש פּאָרשׂאָפּט. מוילמאל פּלאָגאָן אורם

האט פֿינף מאנאַטען שפּעטער התּונה געהאַט מיט אַמילית שימין, א צוואַנציג־יעהריג מיידל, א געזונדהייט אוּן א לאַכעדיגע. אַמילית האט געהאַט פּונקט די זעלבּע מעלות ווי קלאַרא, אוּן זשאַן־מישעל האט זי אויך פּונקט אַזוי ליעב געהאַט. אַבּי יאָהר נאָך דער התּונה איז זי אויך אפּגעשטאַרבּען, נאָכדעם ווי זי האט בעוויזען אירם זיעבּען קינדער צו שׂיעגען. ערשט אוּן ערוּם, עלף קינדער, וואָס בלויז אויגם פֿוּן זיי איז לעבּען געבליבּען. כּאָטש ער האט זיי שׂטאַרק ליעב געהאַט, דאָך האָבּען אַזוי פֿיעל וויעדערהאָלטע קלעפּ פֿוּן שיקואַל נישט געשׂענדערט זיי זעהר נוּטצען הוּמאָר. סאָמע דער האַרבסטער נסיוּן איז געוועזען אַמיליעס טויט, מיט דרי יאָהר צוּריק, אין א עלטער, וואָס ס'איז שוין נישט בעקוּעם דאָס לעבּען איבערצוּבּרינגען אוּן פֿוּן דאָס גוּט גרינדען א הוּם. נאָר נאָך א קורצע צייט פֿוּן צוּשׂטאַנדקומען, האָט דער אַלטער זשאַן־מישעל וויע־דער בעקוּמען זיין מאַרשׂיש גלייכגעוויכט, וואָס קיין אוּנגליק איז נישט אוּמגעקאָמען געווען עם פֿוּן אירם צו צוּנעהמען.

עֶר איז געווען א עמפּינדלעכער מענש; נאָר דאָס געזונד איז בּיי אירם מיערער געווען ווי אַלץ. עֶר האָט געפֿילט א פֿיוּשׂען עקעל צו אומעט אוּן א בערגפּנוּש פֿוּן פֿרעהלעכקייט, רוּשׂונג פֿרעהלעכקייט, אויפֿן פֿלעמישען שטוּגער, מיט אוּנגעהוּיערען קונדשׂאפֿט־ווּאָס פֿאָר א מרוּיער עֶר זאָל נישט געווען האָבּען, האָט עֶר קיינמאָל צוּלייב דעם בּיים מיש נישט געמרוּנקען מיט אַיין גלאָז וועניגער אין נישט נאָכּגעקוּמען מיט אַיין בּיסעל וועניגער; אוּן די מוּזיק האָט קיינמאָל נישט אויסגעפֿעהלט. אוּנטער זיין לייטונג אוּן דער הויף־ארקעסטער בּערוּהמט געוואָרען אוּן דער גאַנצער רהיין־גאָגגד, וואָו זשאַן־מישעל אוּן לעאָנדאַרוש געוואָרען מיט זיין אַמילעטישער פֿיגור אוּן מיט זייגע צאָרן־אויסברוכען. עֶר האָט זיך נישט געקאָנט בעהאַרשען, וויפֿיעל עֶר האָט זיך נישט אוּנגעשטרענגט דערצו; דען דער דאָזיגער פּרויעזעדער מאָגש אוּן אוּן גרויסער גוּטען שרעקעוודיג אוּן מוֹרא געהאַט קאָמפּראָמיס־טורט צו ווערען; עֶר האָט ליעב געהאַט אַנשטענדיגקייט אוּן דרך־ארץ נאָהאַט פֿאָר דער עפֿענטלעכּער מיינונג. נאָר דאָס בלויב האָט אוּן אירם געקאָסט: עֶר פֿלעגט זיך אַנצוטרעפֿן מוּן א שוועבעלע אוּן פֿלעגט האָסטיג בעהערשט ווערען פֿוּן ווילדער אוּנגעדוּלד, נישט בלויז בשעת דיי רע־פֿעמוּיזים פֿוּן ארקעסטער, נאָר אויך אוּן סאָמע מימען קאָנצערט, ווען עם פֿלעגט מרעפֿען, אז עֶר פֿלעגט דעם פּוּרשט אין די אויגען אוּן ווילדע צאָרן א ווארף מהוּן זיין דירעזשוּר־שטעקעלע אוּן מופֿען מיט די פֿוּס ווי א בעזעסענער, זוּלעגדיג עמוצען פֿוּן די מוזיקער מיט א ווילד־

זשאן = מישעל האט אלע זענע אמבוצעם אויף זען זוהן ארוב־
געמראגען: אין אנפאנגם האט מעלכיאר פערשפראכען זיי צו פערווירם־
לוכען. זיפט זען קונדהיפט האט ער געהאט גרויסע פעהוגקיטען פאר דער
מוזיק. ער האט תופם געווען מיט א בעמערקענסווערמער לעבמקיטם, אוי
שוין נאנץ פרוה האט ער זיך אלם וויאלונסט ערוואכבען א ווירטואז־
מען, וואם האט אוהם אין פערלויף פון א לאנגער צייט געמאכט דעם
לויבלונג, שוער נושט דעם אבנאט פון די הויף = קאנצערטען. ער האט
געשפילט זעהר אנגענעהם וויי פיאנא אזוי אויך אנדערע אינסטרומע־
מען. ער האט שען נעריידט, געוואן גוט געבוים, חאמש א בוסע שווער־
ליך, דער יענונגער מיב, וואם גילט אין דייטשלאנד אלם קלאסישע שפע־
הער: א ברווסער אונאוסהרוקליכער שמערן, גרויסע רעגעלמעסיגע
געזוכמם = צינגען אין א פרוזוירמע בארד: א יופמער פון די ברענגען פין
רהין. דער אלטער זשאן = מישעל האט אנגעקוואלען פון זען זוהנם ער־
פאלנען; ער איז ארבין אין התפעלות פון די גוואלדיגע ווירטואזישע אויפ־
מהונען, ער, וואם אויגענטליך האט ער קיינמאל נושט געקאנט קיין אוי־
כמרומענט שפילען. מעלכיאר איז שוין פלל נושט געווען פון די יענונגע,
וואם עם קומט זיי שווער אן אויסצודרוקען וואם זיי מראכמען. די צרה
איז נאר געווען וואם ער האט גארנושט געמראכט; אין זיך וועגען דעם
פלל נושט געקומערט. ער האט בעזעכען נושט מעהר אין נושט וועניגער
ווי די נשמה פון א מוסיקמעניגען צקמער, וואם איז זעהר אויפמערק־
זאם אויף די בויגונגען פון זען שטים, נאר עם קומערט אוהם פלל נושט
וואם זיי דרוקען אויס, אין בעאבכמעט מיט אנגסטלכער אויסלקיט
בלוין זייער עפעקט אויפ'ן פובליקום.

דאם מערקווירדיגסטע איז געווען, וואם ווי בין זשאן = מישעלן,
אזוי אויך בין אוהם, מראץ זען שטענדינגער זארג ווי צו האלטען זיך אויף
דער סצענע, מראץ זען שרעקעווירגען רעספעקט פאר יעדע אנשטענרינ־
קייט אין דער גזעלשאפט, אין דאך שטענדיג געווען צו בעמערקען
עפעם רייכעגדעם, אוגערוואהרשטעם, אוגעלימפערמעם, פון וואם מען־
שען האבען אינגעזאהן, אז אלע קראפמם זענען אבים על משוגע. אנ־
פאנגם האט עם אוהם נושט גשאדט; עם האט מאקו א זשענוע, ווי מען
דאזוגע משונה'דוגקיטען בעווירזען, אז ער איז מאקו א זשענוע, ווי מען
האט אוהם גהאלטען; דען צווישען גוט דענקעלע מענשען איז עם

אונפאלען אודעזע, וואס זענען אוהם פארנעקומען ענטציקענד. פלוצם ער צום מוש לויפען אוו אזש צומערו: אוו אוהם דאס מאל ענדליך רי: בעגעסטערונג אנגעקומען? — קוים אבער האט ער די פערער אוו האנד גאהאט, אז ער האט זיך וויעדער דערפוהלט אונזאם, אוו שטולקטיט; אוו אלע זענע אנשטרענגונגען, וויעדער לעבעדיג צו מאכען די פער= שוואונדענע שטימען, האבען אוהם בלויז געגעבען צו הערען די בעקאנ= טע מעלאדיען פון מענרהעלזאהן אוו בראהמס.

„פערהאן, זאגט זשארזש זאנד, אונגלוקליכע זשעניעם, וואס עם פעהלט זיי דער אויסדרוק, וואס מראנען אויף אוו קבר ארבין דאס אונבעוואוסטע פון זיערע מחשבות, ווי עם האט געזאגט א מיטגליעד פון דער דאזיגער גרויסער פאמיליע פון בערוהמטע שטומע אדער שטאמלער: זשאפרוא סטיוי=הילער". — זשאן = מישעל אוו געווען אוי= נער פון דער דאזיגער פאמיליע. ער אוו נוש אימשטאנד געווען אוו דער מוזיק זיך בעסער אויסצודריקען, ווי אין רעדען; אוו זיך שטענדיג גענארט: ער האט אזוי ליעב גהאט רעדען, שרייבען, א גרויסער מוזי= קער זיין, א ענטציקענדער רעדנער! דאס אוו זיין גהויפט וואונד ג= ווען; ער האט ווענען דעם קיינעם גארנישט גזאגט, זיך אלוין דאס נוש מודה גווען, זיך בעמוהט ווענען דעם אפילו נוש צו מראכטען, נאר מראן זיין אויגענעם ווילען דאך גערראכט, אוו דאס האט אוהם דעם מוט אוו די נשמה גבראכט.

ארעמער אלטער מאן! ער אוו אוו קיין פאל נוש אומשטאנד געווען פוילישענדיג צו זיך אלוין צו קומען. עם זענען געווען אוו אוהם אזוי פיעל שענע אוו מעלטונג זאמען. נאר זיי האבען קיינמאל נוש געקאנט אויסוואסטען וו= גשהארינג. א טעפער, ריהרענדער גלויבען אוו דער גרויסקייט פון דער קונסט, אוו מארקען ווערט פון לעבען; נאר אם= מעהרסטען האט זיך דער דאזיגער גלויבען אויסגעדרוקט אוו אנ'אויפ= געבלאזענער אוו לעכערליכער פארם. אזוי פיעל אוודעלער שטאלץ; אוו לעבען א כמעט שקלאפישע פערגעטערונג פון די העכער = שטעהענ= דע. אזא הויכער פערלאנג נאך אונאבהענגיגקייט; אוו פאקטיש א פיל= שטענדיגע אונטערטעניגקייט. פרעמדזוים פון א שטארקען גייסט; אוו גלייכצייטיג אהן א שוער פראנטוש. די לעדענשאפט פון העלדישקייט, אנ'אמת'ער העלדענמוט; אוו אזוי פיעל שרעקעוודיגקייט! — א נאמיר. וואס שטעלט זיך אוו מימען וועג אב.

גומען פֿאטער, נומען זוהן, גומען מאן, גומען מענשען, אוו אין עם פֿי־
לטלט געווען, איבּ דערצו געניגט א שוואכע גוטסקטט, וואס ווערט לטלט
נערוהרט, אוו יענע היה'שע לויבּע, וואס הויסט דעם מענשען ליעבען דו
זטנגע, וון א מויל פֿוו זוך אלטון. מען האט אפֿילו נוישט געקאנט זאגען,
אז ער אין געווען זעהר עגאאוסטוש: ער אין צו וועניג פֿערזענלוקטט
געווען, אום ענאאוסטוש צו זטן. ער אין געווען גארנוישט. עם אין א
שרעקלוכע זאך אין לעבען, די דאזיגע מענשען, וואס זענען גארנוישט
אזוי וון א פּאסוויע משא, וואס ווערט אין דער לופֿט אבגעלאזט, אזוי
זענען זיי געניגט צו פֿאלען, מוזען אונבעדינגט פֿאלען; אוו פֿאלענדיג
שלעפּען זיי מוט זוך מיט אלץ, וואס אין צוזאמען מוט זיי.

עם אין געווען אין דער צייט, ווען די לאגע פֿוו דער פֿאמיליע אין
געווען אמשווערסטען, אז דער קלוגער קריסטאף האט אנגעהויבען פֿער־
שטאהן, וואס ארום אים קומט־פֿאר.

ער אין נוישט מעהר געווען קיין אונצוג קינד. מעלכיאר האט זיין
פֿרוי יעדעם יאהר א קינד געשענקט, אוו זיך כלל נוישט געקומערט, וואס
שפּעטער ווער דערפֿוו ווערען. צוויי זענען געשטארבען נאך זעהר יונג. אנ־
דערע צווייי זענען אלט געווען דרייי אוו פֿונף יאהר. מעלכיאר האט זיך
מוט זיי קיינמאל נוישט אבגעגעבען. לויזיק, געצוואונגען ארוים צוגיהען,
פֿלעגט זיי אנפֿערטרויען קריסטאפֿן, וואס אין איצט אלט גענוג, זאלט
יאהר.

דאס אין קריסטאפֿן נוישט לייכט אנגעקומען, דען כדי צו ערפֿילען
די דאזיגע פֿלוכט האט ער זיך געמוזט עמזאגען פֿוו זייגע שענע נאכ־
מיטאגען' אוו די פֿעלדער. נאר ער האט שטאלצירט וואס ער ווערט
מראקמירט וון א מאן אוו זיין אויפֿגאבע ערנסט ערפֿילט. ער האט זיך
מיט די קלוינע געשפּויעלט אמבעסמען וויי ער האט געקאנט, וויזעגריג
זיי זייגע שפּויעלצייג; אוו זיך עפּעלייטט צו רעדען מיט זיי, וון ער האט
געהערט זיין מאמען שמועסען סאמע מוטן קלענסטען. ארער ער האט
זיי אויף די העגד גענראגען אוועק נאכן אנדערן, וון ער האט גזוהן
אנדערע מראגען; זיך געבוינגען אונטער דער לאסט, מיט צוזאמענוע־
דריקטע צייהן, צייבערעגדיג מוטן גאנצען פּח דאס קלוינע ברוידערל צום

פֿערשטענדליך, אז אַנ'אַרמוסט מוז אַוועלכעם האבען. נאר אונגיכען אבער האט מען אנגעהויבען נעמען בעשטימען דעם חאראקטער פֿון די דאזיגע עקסצענטרישטען: דער נעוועהנליכער קוואל דערפֿון איז נעווען דאס פֿלעישעל. נויעמשש זאגט, אז באקלום איז דער גאט פֿון מוזיק, אוי כעלליארס אונסטונקט איז נעווען דער זעלבער מינוגג; אוי דעם פֿאל אבער איז זין גאט פֿאר איהם נעווען זעהר אונדאנקבאר: גאנץ ווינט פֿון צו נעבען אוהם די אודעען, וואס האבען איהם נעפֿעהלט, האט ער אוהם צוגענומען דאס בוסעלע אודעען, וואס ער האט נעהאט. נאך זין אונזי= נוגער הערצ (אונזונג אין די אויגען פֿון דער וועלט, אוי ממילא אויך אוי זינע אויגען), האט ער זיך אלץ מעהר אוי מעהר דעם פֿלעישעל אב= נענעבען. ער האט פֿערנאלעסוגט דאס שפּוילען, — אזוי זיכער אי זין אונבערמאכט, אז ער האט זי אין פֿערלויף פֿון א קורצער צייט פֿער= לארען. אנדערע ווירטואזען זענען אונטערגעקומען, וואס זענען אוהם אונערגעשפּוגען אין דער בעלעבטהיט בעים פֿובליקום: דאס האט אוהם ערבוטערט געמאכט; נאר אנשטאט אויפֿצוועקען אוי אוהם זין ענער= גיע, האבען זינע מפּלות אוהם אונגאנצען עמפּוטוגט. ער האט זיך נוקם געווען דערמוט, וואס ער האט זינע קאנקורענטען פֿאר זינע שענק= חברים בערערט. אין זין אונזונגען שמאלץ האט ער גערעכענט, אז ער וועט זין פֿאטערס פֿלאץ אלס מוזיק=דירעקטאר פֿערטרעטען; אוי אבער אנ'אנדע= רער אויף דעם פֿאסטען בעשטימט געווארען. ער האט זיך איינגערערט, אז ער ווערט פֿערפֿאלגט אוי בעקומען א מינען פֿון א נוישט = אנער = קענטען זשענוי. אויס אלמוגג צום אלטען קראפֿט האט מען אוהם גע = לאזט אויף זין פֿאטטען אוי ארקעסטער אלס וויאלונוסט; נאר בוסלעכ= ווינ האט ער כמעט אלץ זינע לעקציעס אוי שטאדט פֿערלארען. אוי אויב דער דאזיגער קלאפ האט אמשטארקסטען בערוהרט זין זעלבסט = לוועב, האט דאס נאך מעהר בערוהרט זין קעשענע. זינע עמליכע יאהר האבען זיך די קוועלען פֿון הכנסות שטארק געמינדערט, פֿון זינט דאס רעדעל האט זיך די אנגעהויבען דרעהען צוריק. נאכדעם ווי אין שטוב האט נעהערשט אנ'אמת'ע שפע, אוי ערשט דב נוט געקומען אוי נעווארסען פֿון מאג צו מאג. מעלליאר האט נוישט נעווארלט דערויף קיין אכט לעגען: ער האט צוליעב דעם נוישט אויסגעגעבען מיט איין סו ווענגער אויף זינע ומוואלעטען אוי פֿערגנוגען.

ער אוי נוישט נעווען קיין שלעכטער מענש, נאר א האלב=נומער מענש, וואס אוי פֿולכט נאך ערגער, שווארץ, אהן א שום חאראקטער, אהן מארואלישער קראפֿט; אויבריגענס האט ער זיך נעהאלטען פֿאר א

מהוט עס, אבי ער זאל נישט וויסען. דער קלינגער קריסטאף האט נאך קיין פארשטענג נישט געהאט וועגן די לעבענסשוועריגקייטען; ער האט נישט געקענט קיין אנדערע גרענעצען פאר זיין ווילען הויך דעם וויללען פון זענע עלטערן, וואס האט אים נישט שטארק געשטערט, דען מען האט אים גלאזוז זיך ערציהען כמעט לויט צופאל; ער האט בלויז געשטרעבט גרויס צו ווערען, כדי ער זאל קאנען מחזן וואס נאר ער ווייל. ער האט קיין אהנונג נישט געהאט וועגן די אונאנגענעהמהיטען, וואס מען שמויסט זיך אן זיי אן אויף יעדען שריט; אוי בעזונדערס האט ער קיינמאל נישט געקלערט, אז זענע עלטערן זאלען נישט פולשטענדיג זיין די בעלי־בתים אובער זיך אליין. דעם מאג, ווען ער האט צום ערשטען מאל אינגעזוהן, אז עס זענען פארהאן צווישען מענשען אזעלכע וואס בעפוילען אוי אזעלכע וואס ווערען בעפוילען, אוי אז די זינגינג אוי ער אליין געהערען נישט צו די ערשטע, האט זיך זיין גאנץ וועזען עמפערט: דאס איז דער ערשטער קרוזום אין זיין לעבען געווען.

דאס אין געווען איינמאל נאכמיטאג. די מאמע האט אוהם אנגעטהון זענע רייגסטע מלבושים, אובערגעמאכט פון אלטע געשענקטע בגדים, וואס לואוזע האט געוואוסט אובערצוגיצוועון מים אוהר ערפינדערישער גערודלד. לויט ס'איז געווען אבגעראדט אין ער געגאנגען זו בעזוכען אין הויז, וואו זי האט געארבויט. ער האט זיך געשראקען בים גראנג, אז ער בעראדף אליין ארבייטען. א דינגער האט זיך בים אינגאנג ארומגעהאלטן; ער האט דאס קינד אבגעשטעלט אין מים א בעשוצער־מאן געפרעגט, וואס ער דארף. קריסטאף האט רויט וועראנדיג געשטאמלט, אז ער וויל זוהן „מאדאם קראפט", — וו מען האט אים געהויסען זאגען.

— מאדאם קראפט? וואס בעראפסט פון אוהר, פון מאדאם קראפט? — האט דער דינגער פארטגעזעצט בעמאגעדיג אירגנוש דאס וואוהר: מאדאם. — אין זי דין מאמע? געה אט אהין. וועסט לואוזען גפינגען אין קוך, מוהו אין קאריראר.

ער האט זיך געלאזט גהן, אליין מהר אין מהר רויט וועראנדיג; ער האט זיך געשעמט צו הערען וי מען רופט זיין מאמען הוימוש: לואוזע. ער איז געווען עמטמוטיגט, הסק געהאט פום צו מאלען, צו אנפולויפען צו זיין מוטער טויך, זיך בעהאלטען אין וואלד, וואו ער פלעגט זיך געשוכטען דערצעהלען.

אין קוך איז ער ארויגגעפאלען אין מומען פון אנדערע דינגער, וואס האבען אים אויפגענומען מים מומעלדינג אויסשרייען. מוהו, נע־

האַרצען, עס זאל חלילה נישט פֿאַלען. די קלוגע האבען געוואלט, מען זאל זיי פּסדר מראגען, זיי זענען קוגמאל דערפֿון נישט מועד געווארען; אזוי אַז קרוסמאפ האט שוין מעהר נישט געקאנט, האט זיך אנגעהויבען א גערוגערט אהן א סוף. ער האט געהאט פֿון זיי צו זוגגען אזוי צו זאגען אזוי נאגן אפֿט האט ער זיך ממש מיט זיי קוגן עצה נישט געקאנט געבען. זיי זענען געווען שמוציג אזוי פֿערלאגגט די בעהאנדלוגג פֿון א מאמען. קרוסמאפ האט נישט געוואוסט וואס אנצוהויבען. זיי האבען אוהם מוסבר וכט. מוילמאל האט ער חשק געהאט זיי צו פּאמשען, נאר זיך געטראכט: „זיי זענען קלוג, זיי ווייסען נעבעך נישט"; אזוי זיך גרויסמומוג פֿון זיי גלאזט קגייפֿען, שלאגען, פּגוגוגען. ערנסט פֿלעגט בעמשען אהן א שום סיבה, פֿלעגט מרוסלען מיט די פֿוס, זיך וואהפֿען פֿאר פּעס: א נערוון קינד געווען, אזוי לואוזע האט קרוסמאפֿן אנגע־ זאגט, ער זאל אוהם נישט ווידערשפרעכען זענע קאפּריזען. וואס אנבע־ לאגגט רודאפֿפֿ. האט ער גהאט אזוי זיך די שלעכטסקייט פֿון אַג'אַי־ שמעגדוג אויסגעגיצט וואס קרוסמאפ האט גהאט ערנסטן אויף די הענד, פֿרי הונטער אוהם אבצוטהון אלע מגגליכע גארישקייטען; פֿלעגט צוברעכען די שפּוילצייג, אובערקהרען דאס וואסער, פֿערברוגגען זיין קלוידעל אוו ארבוואהפֿן די מעלער, שארגדוג איבער די פּאליצע אזוי אז וען לואוזע פֿלעגט צוריקקומען, איז אגשמאט קרוסמאפֿ צו לויבען, פֿלעגט זי, זהענדוג די שארן, אוהם זאגען נישט מיט פּאר־ וואורף, נאר מוט א מרויערוגער מוענע:

— מען ארעם קינד, בוזט נישט געוואהנט דערצו.

קרוסמאפ איז געווען פֿערנומען, אוו אויפֿן **הארצען** **איז אוהם** געווען אזוי שווער.

לואוזע, וואס האט נישט דורכגעלאזט קיין געלעגהייט אביסל גלעד צו פֿערדינען, האט זיך וויערער אנגעהויבען פֿערדינגען אפֿט קע־ כֿין בני אויכנאהמם = פֿאלען, אויף חתונות אוו אויף ברית'ען. מעלכיאר האט זיך בלומרשט גמאכט, וו ער וויים דערפֿון גארנישט: עס האט בעלויוגט זיין זעלבסטליעבע; נאר ער איז נישט בוזו געווען וואס זו

פֿרעג געמהוּן, ווער איז אט דאס קלוגע יונגעל; לואוזע איז צו, אוהם צו געהטעון אוו פֿארצושטעלען; זו האט אוהם די העגר געהאלטען, ער זאל זיך נוישט קאנען דאס פֿנים פֿערדעקען; אוו חאמיש ער האט חשק געהאט זיך אבצושלאגען אוו אנטלויפֿען, דאך האט קרוסטאף אונסטונק= טיוו געפֿוהלט, אז דאס מאל דארף ער קיין ווידערשטאנד נוישט שטע= לען. די דאמע האט בעטראכט דעם קונדס אנגטלוכע מיענע; אוו אוהר ערשטע בעוועגונג, רוין מומערלוך, איז געווען אוהם אנגענעהם אן שמוי= כעל צו מהון. גלייך אבער האט זי ווידער בעקומען אוהר בעשוצער= מיענע אוו אוהם אנגעהויבען פֿראגען שטעלען וועגען זיין אויפֿהרונג, וועגען זיין פֿרומקייט, נאר ער האט נוישט געענטפֿערט. זו האט אויך בע= מראפֿט, וו: עם פאסען אוהם די מלבושים; אוו לואוזע האט זיך געאיילט צו ווייזען, אז זיי קלוידען אוהם פרעכטוג. זו האט אינגעצויגען דאס וועסטעל, אום די קנויטשען אויסצוגלייכען; קרוסטאפֿן האט זיך געווואלט שרייען, אזוי גערדוקט האט עם אוהם. ער האט נוישט פֿערשטאנען, פֿאר= וואס האט די מאמע צום סוף נאך געדאנקט.

די דאמע האט אוהם פֿאר א האנד אנגענומען אוו געזאגט, אז זי וויל אוהר צו אוהרע קינדער פֿוהרען. קרוס וואר האט א פֿערצווויפֿעלטען בליק אויף זיין מאמען געווארפֿען; נאר זי האט געשמייכעלט צו דער בעל = הבית'מע מוט אזא פֿליסוגער מיענע, אז ער האט פֿערשטאנען, אז פֿון אוהר האט ער גארנוישט צו האפֿען; אוו איז נאכגעגאנגען זיין פֿיהרערין, וו: א שפּאק ווערט צו דער שהיטה געפֿוהרט.

זיי זאגען אין גארטען ארויו, וואו צווויי קינדער מוט בויזע מיענעם, א יונגעל אוו א מעדעל, כמעט אין דעם זעלבען עלטער וו: קרוסטאף, האבען גלייך געשטנאט זיך צו בלאזען איינם אויפֿן אנדערן. קרוסטאפֿם אנקומיו= אוו פֿאר זיי א צושפרייאונג געווען. זיי האבען זיך הערגעהנטערט, אוט דעם נעצען נאסס צו בעטראכטען. קרוסטאף, וואס די דאמע האט אוהם אויפֿרעגלאוט צווישען זיי, איז נעפֿלויבען אין דער אלעע וו: צוגעשמידט אוו נוישט געוואגט די אויגען אויפֿצוהויבען. בויזדע קינדער, אונבעוועגליך עטלוכע שרוים שרוויטערט, האבען אוהם בעקוקט פֿון קאפ בוז די פֿום, זיך געשטופט מוט די עלענבויגעגנם אוו חוחוקט. עגדליך האבען זיי זיך בעשלאסען. אוהם געפֿרעגט, ווער ער איז, פֿון וואגען ער קומט אוו וואס זיין טאטע מהוט. קרוסטאף, וו: פֿערשטייערט, האט גארנישט געענט= פֿערט: געווען אגנסטליך בוז צו טרהרען, בעזונדערס צוליעבען קלוינעם משדעל, וואס האט וועהאט בלאנדע צעפ, א קורץ קלוידעל אוו נאקעטע פֿום.

זיי האבען זיך אנגעהויבען שפּויעלען. אז קרוסטאף האט שוין אנגע=

בען קוימען, האט די מאמע געשמוגלט צוגאהם מוט א צארמער אוז שמוואם געצוואונגענער מיענע. ער אוז צוגלאפען צו אוהר אוז זיך אוהר אוז די פוים געוואלפען. זי האט געמראגען א ווינסען פאר= טוך אוז געהאלטען א הילצערן קאכלעפעל. זי האט אנגעהויבען דע= מוט, וואס זי האט נאך פערגרעסערט זיך צער, פערלאנגענדיג, ער זאל דאס קינד אויפהויבען, כדי מען זאל זעהן, וויי ער זעהט אוים, אוז זאל געהן די האנד דערלאנגען יעדען פון די אנוועזענדע פערזאנען אוז גוט מאדגען זאגען. דערויף האט ער נוישט אינגעשמוסט; זיך צום וואנד אומגעדרעהט אוז דעם קאפ אין די העגד בעהאלטען. בוסלעלווינג אבער אוז ער דרינסמער געוואלטיגט אוז זיך אינגעשמעלט צו וואלפען פון זיין בעהעלטניש ארוים א גלאנצוג אוז לאכעדיג אויגעל, וואס אוז אבער גלייך פערשוואונדען, וויי מען האט נאר אויף אוהם א קוק געמהון. ער האט בעאבסלטעט די מענשען, בעהאלטענשההויט. די מאמע האט אוים= געזעהן פערהאוועט אוז חשיבות'דיג, וויי ער האט זי קוננמאל נוישט ג= זעהן; זי אוז אומגעמאנגען פון אינן דאנקעל צום אגדער, פערזוכט, אוהרע מיננונגען ארויסצוזאגען, שרקלעריגען געגעבען מוט א זילעלען מאן פון א מומהה, אוז די געוועהנליכע קעלטע האט זי אויסגעהערט מוט דרך = ארץ. דאס קינדשרישע הארץ האט אנגעקוואלען פאר גאוה, זעהענ= דיג וויי מען שעצט זיין מאמען אוז וואס פאר א דאלע זי שפילט אוז אט דעם שענעם צימער, אויסגעפוצט מוט פראכטפולע גאלדענע אין גלאנצוג = קופערדיג זאכען.

פלוצלונג זענען אלע שמועסען אויבערגעריסען געוואָרען. די מהיר האט זיך גענעהעגט. א פרוי אוז ארינן מוט א גערוישׂ פון שטעפען שמא= פען. זי האט ארום זיך א בליק געוואָרפען פול חשד. זי אוז שוין נוישט יונג געווען; אוז דאך האט זי גמראגען א העל קלוד מוט ברוינטע אר= בעל; זי האט אוהר שלעפע אין האנד געהאלטען, אוים עם חלילה נוישט אויסצושמירען. דאס אבער האט אוהר נוישט געשמערט גאנץ נאהנט צוים קוך צוצוגעהן, בשמראכטען די מעפ אוז אפילו פערזוכען פון זוי. אז זי האט עטוואס די האנד אויפגעהויבען, אוז דער ארבעל ארגבגעפאלען, אוז דער ארעם אוז נאקעט געווען בוזוי עלענבויגען, אוז קרוסמאפן איז עם פארגעקומען מיאוס אוז נוישט אנשטענדיג. מוט וואס פאר א טרו= קענעם רעכטגדען מאן זי האט מוט לואוזען גערעדט! אוז ווי לואוזע האט אוהר אונטערמענג גענענט פערט! קרוסמאף אוז געווען אויבער= האשט. ער האט זיך אין זיין ווינקעל בעהאלטען, אום נוישט בעמערקט צו ווערען, נאר דאס האט אוהם גארנוישט געהאלפען. די דאמע האט א

וואס עס שמערט אוהם צו שפרינגען; ער האט צוגוים־פגעזאמלט אלע זע־
גע קרעפטען, זיך צ לאז נעמהון אוז זיך אויסגעצוגען אויף דער ערד.
ארום אוהם האט צ געלעמער אויסגעבראכען. ער האט געמוזט פון דאס
גע אנהויבען. מיט טרעהרען אוז דו אויגען האט ער געמאכט צ פער־
צווייפעלטע אנשטרענגונג, אוז דאס מאל אוז אוהם געלונגען ארויבע־צו־
שפרינגען. דאס האט אבער נישט צופרידענגעשטעלט זיינע פיינגער.
וואס האבען בעשלאסען, אז דו מחיצה אוז נישט געגוג הויך געווען, אוז
זיי האבען דארט ארויפגעשטעלט נאך אנדערע געגענשטאנדען, בזו ס'אוז
נעווארען צ אונאטענגעהמבארע פעסטונג. קריסטאף האט זיך געפרויבט
בונטעווען; ער האט ערקלערט, אז ער וועט נישט שפרינגען. דאן האט
אוהם דאס קלוגע מערעל געפונדען פחדן אוז זיך גערוהיגט מיט אוהם, אז
ער האט מורא. דאס האט קריסטאף נישט געקאנט פערטראגען; אוז זי־
כער אז ער וועט פאלען, האט ער צ שפרונג גטהון אוז געפאלען. די
פיס האבען זיך אוהם פערפאלגטערט אוז דער מחיצה: אלץ האט זיך
איבערגעדרעהט מיט אוהם צוזאמען. ער האט זיך די העגד צערדאפעט,
שוער נישט דעם קאפ גבראכען; אוז פרי דאס אונגלוק אונגאנצען פון
צו מאכען, האט ער בגר נעפלאצט בי די קנוע אוז ערגעץ אנדערש. ער
וואלט זיך בעגראבען פאר חרפה; ער האט געהערט, וו די צווייי קונדש־
מאנצען ארום אוהם פאר שמחה; ער האט מורא'דיג געלומען. ער האט
געפוהלט, אז זיי פערלאכטען אוהם, האבען אוהם פיינד: פאר וואס?
וואס? ער וואלט בעסער וועלען שטארבען! — נושמא קיין שרעקליכע־
רער שמערץ וו דער שמערץ פון צ קונד, וואס עמדעקט צוף עדשטען
מאל די שלעכטקייט פון אנדערע; עס דוכט זיך אוהם דאן, אז ער וועלט
פון דער גאנצער וועלט פערפאלגט, אוז נישמא קיין זאך, וואס זאל אוהם
שמיצען: נושמא גארנישט, גארנישט!... קריסטאף האט געפרובט אויפ־
שטעהן: דער קלוגער בורשוי האט אוהם צ שמוים געטהון אוז אוהם
וויערער אומגעווארפען; דאס מעדעלע האט אוהם מיט די פוס נעקא־
פעט. ער האט וויעדער צ מאל גפרובט, האבען זיי בויעד אויף אוהם
צ וואדע געמהון, זיך אוהם ארויפגעצט אויפן רוקען, אוהם דאס פיס
צו דער ערד צוגעשפאהט. דאן האט אוהם צ וויללדער צארן אנגעחאפט:
שוין צופיעל אונגליקען! די העגד, וואס האבען אוהם געברענט, זיינע צע־
רישענע בגדים, — פאר אוהם צ קאמאסטראפע! — די חרפה, דער פער־
דרום, דער ווידערשטאנד געגען דער אונגערעכטיגקייט, די אלע צרות מיט
אמאל האבען זיך צוגויפגעשמאלצען אוז צ פורכטבארען צארן. ער האט
זיך אומערנעשפארט אויף די קנוע אוז אויף די העגד, זיך אינגעפוי־

הויבען עטוואס מופּנימער ווערען, אוז דער קלוגער בוזשוי פלוצלונג צו־
געשפרונגען צוגאנהם, בעריהרט זיין מלבוש אוז נעזאגט:

— שמעה, דאם אוז סטנם!

קריסטאף האט גוטש פערשטאנען. אויפגעברענט פון צוא פרע־
סענזיץ, אז זיין בגד זאל געהערען צו'אנדערן, האט ער ענערגוש דעם קאפ
געמרוסעלט אויף נוין.

— איך דערקען עם אפער נאנץ גוט, — האט דער קלוגער גע־
זאגט: — דאם אוז סטן אלטע בלוץ וועסט: א סימן, דאדט אוז דא א
קעשענע.

אוז ער האט אהזן א פונגער ארטענגעשטעקט. דערנאך, בעקוקענדיג
אנהם וויטער, האט ער בעמרעכט קריסטאפס פוס אוז אנהם א פרעג גע־
מהזן, פון וואם זענען גמאכט זיינע שוך מוט די גלאטטע זוילען. קרים־
טאף אוז רויט געוואדען וויא א בוראק. דאם מערקט האט זיך אנגעבלא־
זען אוז א שפּטשע גטהזן דעם ברודער, — קריסטאף האט עם גע־
הערט, — אז דאם אוז אנ'ארעם יונגע. ערשט האט קריסטאף לשון בע־
קומען. ער האט גמוינט, ער וועט זיענערוש אבשלאגען די דאזיגע בע־
לידיגענדע מיינונג דארויף, וואם ער האט מוט א פערשטיקטער שטום
א שטאמל גמהזן, אז ער איז דער זהן פון מלכיאר קראפט אוז זיין
מאמע אוז לואזע, די קלוגן. — אנהם האט גשטינט, אז דער דאזיגער
מוטל אוז פונקט אזוי שוין ווי ידדער אנדערער; אוז נאטירליך רעכט
געהאט. — נאר די אנדערע צוויי קלוגע, וואם דאם נישט האט זיי אוב־
ריגענם פארגנטערסירט, האבען קענטיג נוטש אזוי גהאלטמען. פער־
קערט, זיי האבען אנגענומען א בעשוצער־מאן. האבען אנהם גפרעגט,
וואם וועט ער שפּטער טהזן, צו וועט ער אויך זיין א קוכער אדער א
קושטער. קריסטאף אוז וויעדער פערשטומט געוואדען. ער האט גפּלוצלט,
וויא אנוי הרינגט אנהם אוז הארצען ארטן.

דרויסמער געוואדען דורך זיין שוויגען, האבען די צוויי קלוגע גבירים,
וואם האבען צום קלוגעם ארומאן שנעל בעקומען אוינע פון יענע קינדערשע
אנטיפאטיעם, וואם זענען שרעקליך אוז אהן א שום סבה, גענומען זוכע
שפּעם א פרעהליך מומענט, וויא אנהם צו פינגען. בעזונדערם גרויזאם אוז
גענוען דאם מערקען. זי האט בעמרקט, אז קריסטאפן אוז שווער צו
לויפען, צוליעב זיינע שמאלע בגדים; אוז אנהר דערויבער הוקא אינגע־
פאלען, ער זאל שפרינגען אובער שטרוינגען. האט מען אוועקגעשטעלט
א מחיצה פון צוויי קלוגע בעגק אוז מ'האט קריסטאפן גצטוואונגען ארי־
בערצושפרינגען. דאם אונגלוקלוכע יונגע האט נוטש גוועוואט צו זאגען

ענדלוך איז ער אהנום געקומען; ער איז לויפענדיג אויף די אלטע שוואַרצע מרעפ אַרויף, בוז צו דער הויפּטשטער נושע אין דער פּענסטער־פּערספּעקטיוו, אויבערן מיטן; דאָרט האט ער זיך פּ וואַרף געהוקט אויפן אמעם; אוז זיך צעלאזט אין פּ מבול פון טרערן. ער האט נושט גע־וואוסט געוואָס, פּאַרוואס ער ווייגט, נאר געמוזט ווייגען, אוז דער ער־שטער שמראס איז בוסלעכווטז פּערבּי, האט ער וועדער געווייגט, ווייל ער האט געוואלט וויינען, געווייגט מוס פּ מין לטדערנשאפּט, פּדי זיין שמערץ צו פּערגרעסערען, וויי ער וואלט גלטכצייטיג אוי אַנדערע, אי זיך אליין בעשמראפּט. דערנאך האט ער זיך דערמאהנט, אז דער מאמע וועט באלד קומען, די מאמע וועט אים אהם אלץ דערצעהלען אוז צו זטגע צרות איז נאך ווייט קיין סוף נושט געקומען. ער האט בעשלאסען צו אנמלו־פען, אלץ איינם וואוהין, אוז קיינמאל מעהר נושט צוריקצוקערען.

פּינקט וועז ער איז אראבּנעגאנגען, האט ער זיך אנגעשמויסען אן מאמען, וואס האט פּ הוים צוריקגעקערט.

— וואס מהוכצוז דארט, יונגאמש? וואוהין געהסטו? — האט מעל־כיאר געפּרעגט.

ער האט נושט געענטפּערט.

— האסט שוין אוודאי אבגעטהון עפּעס פ נאריושקייט. וואס האסטי געמהון?

קריסטאף האט אינגעשפּארט געשוויגען.

— וואס האסטו אזוינס געמהון? — האט מעלכיאר וויעדערהאלט.

— וועסט עמטפּערן אדער נוין?

דאס קינד האט אנגעהויבען וויינען, מעלכיאר שרייען, בויזרע וואס ווייטער אלץ העלפער, בוז עס האבען זיך דערהערט לויזטס האסטיגע שרייס, ווי זי געהט די מרעפ ארויף. זי אוז געקומען, נאך אלץ זעהר אויפגערעגט. זי האט אנגעהויבען מיט שמארקע פּארוואורפען, געמוישט מיט נטיע קלעפ, וואס מעלכיאר, קוים האט ער פּערשטאנען, וועגען וואס עס האנדעלט זיך, — אוז וואהרשטינליך נאך פּרוהער, — האט צו זיך צוגעגעבען פון זיין צד פּעטש, וואס האבען געקאנט אנ׳אקם אוועקלעגען בוזדש האבען געשרוען. דאס קינד האט געיאמערט. זיי האבען געענדיגט חשרמוס, וואס זיי האבען זיך געגנומען איינם דאס אנדערע אויבערשפּא־רען מיט דער זעלבער צארטנוקייט. וויטער שטורכענדיג זיין זיהן, האט מעלכיאר גע׳וואגט, אז דער קלוינער אוז גערעלט, אז אט וואס מען פּוהרט אוים בשעת מען גהט דוינען בוי משנשען, וואס מיינען, אז זיי משגע זיך אלין ערלויבען, וויל זיי האבען געלד. אוז וויטער שלאנגדוג דאס

גען וויי אַ הונד אוּן אַראַבּגעשאַפֿט זיינע פֿערפֿאלגער; אוּן אַז זיי האַבען וויידער געוואלט צוריקקעהרען, האַט ער זיך אַ לאַז געמאַהנט אויף זיי מיט אַ פֿויסט־קלאַפּ אַוועקגעשלעדערט דאַס יונגע אויף אַ בלומענבוים אַרויף.

נו, אוּן דאַס געווען אַ יללה. די קונדער זענען אַנטלאָפֿען אוּן שמוּב אַרײַן אוּן אַ גוואַלד געמאַכט. מען האָט געהערט מהורען אויפֿקלאַפּען אוּן צוּנאַרנוּגע אויפֿשרוּיען. די דאַמע אוּן געזעלשאַפֿט צו לויפֿען, אַוויי שנעל וויי די שלעפּע פֿון אינהר קלוּיד האָט אינהר ערלויבט. קריסטאַף האָט זי געזוכט אַנקומען אוּן גארנישט געפֿרוּבט אַנטלויפֿען; ער אוּן געווען מוראַ־דיג אויבערגעשראַקען פֿון דעם וואָס ער האָט אַפּגעטהוּן: עס אוּן געווען אַ אוּנערהערטע זאַך, אַ פֿערברעכּן; נאָר ער האָט עס נישט בע־דויערט. ער האָט געוואַרט. ער אוּן געווען פֿערלאָרען. אוּם זא בעסער! ער אוּן אוּן פֿערצווייפֿלונג אַרײַן.

די דאַמע האָט זיך אַ וואַרף געמהוּן אויף אינהם. ער האָט געפֿוהלט, וויי ער שלאַגט זיך אַב. ער האָט געהערט, וויי זי רעדט צוּנאוינהם מיט אַ פֿורלמזאַמער שטים, אַ גאַנצען שטראָם פֿון ווערטער, נאָר ער האָט נאָר־נישט געקאָנט אינטערשוּידען. זיינע צוויי קלוּינע שוּגאים זענען אויך גע־קומען אינהם צו זעהן בחרפתו אוּן געקוויטשעט מיט'ן גאַנצען פּח. דיענער זענען אַנגעקומען: עס אוּן געווען אַ מומעל אוּן אַ געפּילדער. אוּן כּדי פֿול צו מאַכען די מאַס פֿון זיינע צרות, האָט מען אויך אַרויסגערופֿען לואוזען, וואָס אוּן גלטיך ערשיינען; אוּן אַנשטאָט אינהם צו בעשוצען, האָט זי אויך אינהם אַנגעהויבען קלאַפּען, נאָך אוידער זי האָט עפּעס געוואוסט, אוּן פֿערלאַנגט, ער זאל עמשולדיגונג בעטען. ער האָט זיך עמטזאַגט, אויסער זיך פֿאַר כּעס. זי האָט אינהם נאָך שטאַרקער געשרייען אוּן אינהם פֿאַר אַ האַנד געשלעפּט צו דער דאָמע אוּן צו די קונדער, ער זאל זיך אויף די קנוע שטעלען. נאָר ער האָט מיט די פֿוס געטופּעט, געיאָמערט אוּן די האַנד פֿון דער מאַמען גערוּיסען. ענדליך אוּן ער אַנטלאָפֿען צוויישען די דיענער, וואָס האָבען געלאַכט.

ער איז צוּוויי, וואָס האַרץ געקרעפּט, דאָס פֿנים האָט אינהם גע־ברענט פֿאַר צארן אוּן פֿון די קלעפּ, וואָס ער האָט געהאַפּט. ער האָט זיך בעמיהט נישט צו מראַלטען, אוּן אוּן האַסטיג געגאַנגען, וויל ער האָט נישט געוואלט אוּן נאָך וויינען. ער האָט געוואלט וואָס שנעלער אַ הוּם קומען, כּדי צו קאָנען זיך דאָס האַרץ דורך מרהערען לייכטער מאַכען; אוּן האַלט האָט אינהם געדרוקט, דאָס בלוט איז אינהם אוּן קאָפּ ארײַן: ער האָט אויסגעפּלאַצט.

איהר פֿאַל נישט מוחל געווען אוּן זיך געמאַכט כּלומרשט שׂאַפֿענדיג, כּדי זי נישט צו קושען. די מאַמע האָט זיך אוהם אויסגעוויזען שׂלעכט אוּן גענומען. ער האָט קיין אַהנונג נישט געהאַט פֿון דעם אַלעם, וואָס זי שׂמעהט־אויס, אום צו לעבען אוּן אוהם ערצויהען, אוּן וויפֿועל זי האָט גאָלטען דערפֿאַר, וואָס זי האָט גענומען גענגען אוהם ארויסטרעטען.

נאָכדעם וויּ ער האָט בּוזן לעצטען מראָפּען ערשׂטפֿאָט די אונגלויבּלוכּע מעגנע מרעהרען, וואָס ענטהאַלט זיך אוּן די אויגען פֿון א קינד, האָט ער זיך הערפֿיהלט א בּוסעל לטאַטער. ער אוּן מיער גאָלטען; נאָר זײַנע נערוועוּ זענען גאָלטען צו אנגעשטרענגט, אום צו קאַנען שׂלאַפֿען. די פֿראַשטאָלונגען פֿון לעבּנסט האָבען וועדער אנגעהויבען פֿליעסען אוּן זען האַלבּ־פֿערגעוואָרטקייט. בעזונדערס האָט זיך אוהם איצט פֿארגעשטאָלט דאָס קלוגע מעדעלע, מוט די גלאַנצונגע אויגען, דאָס קלוגע נעזעל פֿער־רישען מוט א מוענע פֿון פֿעראַכטונג, די האָר אויף די אקסלען, די פֿוס נאקעט, וווּ זי רערט קונדוש אוּן מאַנוערליך. ער האָט אויפֿגעצויערט, בּשעת אוהם האָט זיך נעדוכט, אז ער הערט וועדער אוהח שׂמום. ער האָט זיך דערמאַהנט, וווּ צעטומלט ער איז געווען פֿאַר איהר, אוּן גע־פֿיהלט צו איהר א וווּלדע שׂנאה; ער האָט איהר נישט געקאָנט שׂענקען, וואָס זי האָט איהם ערנידרינט, אוּן אוהם האָט געברענט א פֿערלאַנג, זי אויך צו שׂרניעדרינגען, זי צום וווּנגען צו ברענגען. ער האָט געזוכט מיטלען דערצו אוּן קיינם נישט געפֿונען. עם איז אפֿילוּ קיין סברא נישט געווען, זי זאָל זיך אַמאָל נאָך קומערן ווענען אוהם. נאָר כּדי זיך דאָס הארץ לטאַטער צו מאַכען האָט ער זיך אטנגערעדט, אז אַלץ ווּעט געשׂהען אזוי ווי ער ווינשט זיך. אוּן אזוי־ארום איז געבליבּען בּיי איהם, אז ער איז זעהר מעכטיג אוּן בּערוהמט געווארען; אוּן גלטצטוג האָט ער בּעשׂלאָסען, אז זי אוּן פֿערליעבט אוּן אוהם. דאָן האָט ער זיך אנגעהויבען דערצעהלען אויגע פֿון יענע אונזונגע געשׂיכטען, וואָס סוף־כּל־סוף אוּן ער דערגאַנ־גען דערצו, אז ער האָט זיי געהאַלטען נאָך ווירקליכער וויּ דאָ ווירקליכ־קייט אַליין.

זי געהט ממש אוים פֿאַר ליעבּע, נאָר ער פֿערלאַטעט זי. געהט ער פֿאַר איהר הויז פֿערבּי, שׂטעהט זי בּעהאַלטען הינטער די פֿאהאַנגען, אוּן קוקט זיך אוהם צו, וווּ ער געהט דורך; אוּן ער וווּנט, אז מען קוקט אוהם נאָך, נאָר ער מאַכט זיך כּלומרשט, וווּ ער לעגט דערווייל קיין אַכט נישט אוּן פֿלוידערט פֿרעהליך. ער פֿערלאָזט אפֿילוּ די גענעגד אוּן פֿאהרט אַוועק וויט וויט, כּדי איהר פּיין צו פֿערגרעסערן. ער מהוט־אויף גרויסע זאַכען. — דא פֿיהרט ער ארטן אוּן זען ערצעהלונג גענוסע אויסגע־

קומט, האט לואוזע נעשרוען צו אוהר מאן, אז ער איז א גראבער יונג, אז זי וועט איהם נישט ערלויבען אנצוהרען דאס קונד, וואס ער האט פערוואוארפט. ווירקליך, קריסטאפן האט א בוסעל די נאז גענלוטשט; נאר ער האט וועגן דעם כמעט נישט נעקלאגט, נאן איז בלוט נראב פערמאנט= נישט דאנקבאר נעווען, וואס זי האט אוהם דאס בלוט נראב פערמאנט= וועט מיט א ווינקער שמאטקע, וועהרענד זי האט אוהם ווטטער געזודלט. ענדליך האט מען אוהם ארטננעשטופט איז א פינסטערן ווינקעל, וואו מען האט אוהם פערשלאסען אהן קאלאציע.

ער האט זיך נעהערט שרעקען איינם אויפן אנדערן, איז נישט נע= וואוסט, וועמען פון זיך האט ער מעהר פיינד. אוהם האט זיך נעדוכט, אז די מאמע, ווייל ער וואלט זיך קיינמאל פון איהר אויף אזוי שלעכטטט נישט נערופן. אלע זיינע צרות פון נאנצען טאג האבען אוהם מיט א מאל ארומנעשאפט: אלץ וואס ער האט נעלויטען, די אונגערעכטוקייט פון קונדער, די אונגערעכטוקייט פון דער דאמע, די אונגערעכטוקייט פון זיינע עלטערן, איז — וואס ער האט אויך נעפוהלט וויא א לעבעדיג וואונד, האטש ער האט זיך דערוון קיין רעכנונג נישט אבגענעבען, — די ער= נידריגונג פון זיינע עלטערן, וואס ער האט אזוי שטאלצירט מיט זיי, פאר אנדערע מענשען, שלעכטע און פעראכטונגס=ווערטע. די דאזיגע פחדנית, וואס איז צום ערשטען מאל אוהם שוואך בעוואוסט נעוואארן, האט אוהם נעשטנט צו זיין אונאוודעל. אלץ איז אוהם איז ערשטערט נעווען: זיין עמפינדונג מיט זיינע עלטערן, דער רעליגיעזער דרך=ארץ, וואס זיי האבען אוהם אינגעפלאסט, זיין פערטרויען איז לעבען, די נאאוות בעדערפנוש, וואס ער האט נעהאט צו ליעבען אנדערע און נעליעבט צו ווערען, זיין מארא= שער, בלונדער, נאר אבסאלוט=ער גלויבען. עס איז נעווען א פאלשטאנדי= נער חורבן. ער איז נעווען דערדריקט פון א גראבער קחאפט, אהן דעם מינדסטען מוטע זיך צו שוצען, זיך א מאל צו ראטעווען. ער האט זיך נעשטויקט. עס האט זיך אוהם נעדוכט, ער שפארבט. ער האט זיך אנ= נעשטרענגט מיט זיין נאנצען ווען, און א פערצווייפעלטען אויפשטאנד ער האט נעשלאגען מיט די פויסטען, מיט די פום, מיט'ן קאפ נעגען דער וואנד, נעוואישט, קאנוואולסיעס בעקומען און אוועקנעפאלען אויף דער ערד, זיך צעקאפענדיג אן די מעבעל.

די עלטערן זענען נעקומען צו לויפען, אוהם און די הענד נעגומען. אוצט איז עס נעמאנגען און דעם, ווער פון זיי בייהען ווען צארטער זיין. די מאמע האט אוהם אויסגעטהון, אוהם און בעט ארטננעשראגען, ו ך אוהם צוקאפענט נעזוצט און נעפלויבען נעבען אוהם, בוז ער האט זיך אינגעשטילט. נאר ער האט זיך דערמוט נושט אינגענומען, ער האט

— בלויז אונגע, מאמע.
זי פלעגט זיך שמואס בעאוגרהונגען.
— צוויי, וויי אלעמאל.
— נוין, אוך בעט דיך, בלויז אונגע.
— ביזט דען נישט הונגעריג?
— נוין, אוך בין נישט שטאַרק הונגעריג.

נאר זי האט אויך געגעסן בלויז אונגע, אוו זיי האבען זי זארג־פעלטיג גע־שישיקט, צעשנופען אויף קלוגע פיצעלעך, זיך בעמיהט זי צו עסען וויי מעגליך לאנגזאמער. די מאמע האט אוהם בעאבאלטעט. אז ער פלעגט ענדיגען:

— נו, גיהם זשע די אנדערע.
— נוין, מאמע.
— ביזט נישט קראנק, נאר אוך האב שוין גענוג גענעסען.

פלעגט מרעפען, דער מאמע פלעגט אנשרייען אויף אוהם, וואס ער מאכט אזעלכע שמיס, אוו די לעצטע קארטאפעל פאר זיך צוגעהמען. פון דאן אן איז קריסטאף קלוגער געווארען אוו זי האלטען בי זיך אויפן טעלער פאר עהנסטן, דאס יונגסטען ברודערל, א גרויסער פרעסער, וואס האט מיט א וונקע פון אויג געלאקערט אויף אוהר פון אנפאנג עסען אן אוו פלעגט סוף־כל־סוף בעמעהן:

— די עסט עס נישט? נוטע עס מיר, קריסטאף.

אה! וויי קריסטאף האט פיינד גהאט זיין מאמען, וויי עס האט אוהם פערדראסען אויף אוהם, וואס ער שראכט נישט וועגען זיין, קו־מערט זיך אפילו נישט, בשעת ער עסט זיינער חלק אויף! ער איז געווא־אזוי הונגעריג, אז ער האט אוהם פיינד גהאט אוו עס אוהם געווא־זאגען; נאר ער האט אוו זיין שמאלץ געשראכט, אז ער האט קיין רעכט נוטש דערויף, כל־זמן ער פארהונגעט נישט אליין אויף צוים לעבען. אט דאס ברויט, וואס דער מאמע האט פון אוהם צוגענומען, האט אוהם דער מא־מע פערדינט. ער אבער טויג צו גארנישט; ער איז בלויז א לאסט פאר אלעמען; ער האט קיין רעכט נישט צו רעדען. שפעטער וועט ער רעדען,— אויב דאס וועט שפעטער נאך פאסירען. אה! ער וועט נאך פרוהער פון הונגער שטארבען!...

ער האט מעהר וויי אנ'אנדער קוקד געליטען פון די דאונגע גרוי־זאמע תענוגים. זיין מעטוגער מאגען איז שטענדיג יסורים אויסגעשטא־גען; מוילמאל האט ער אזוי געצימערט, דער קאפ האט אוהם וויה גע־

וועהלמע פֿראַגמאַנטען פֿון זונדאַנג העלדען־ערצעהלונגען. — אונטערהאַלטונג וועגן זי קראַנק פֿאַר עגמת־נפֿש. אויהר מאַמע, די שמאלצע האַמע, קימט זיך בעטען בײַ אויהם: „מײַן אונגלויקלוכע טאַכטער שמאַרבט. איך בעט אײַך, קומט צוגאַנז!“ אוּן ער קומט. זי לויפֿט. זי זעהט־אויס בלאַס אוּן אַבגעצעהרט. זי רעדט אַנגעט אויהם די העלפֿט. זי קאַן נישט רעדען, נאר זי נעהמט זינגט העלפֿט אוּן קושט זיי ווינקערינג. דאַן קוקט ער זי אַן מיט עגמצוקעלדע גומסקוים אוּן זאַגפֿטקוים. ער הויסט אויהר נעזונד ווערען אוּן שמוסט־אײַן, זי זאל אויהם לויבען. נעקומען צו דעם מאמענט אוּן דער ערצעהלונג, ווערענד ער האט נעהאַט בדעה צו פֿערלענגערן די מתיקות דערפֿון אוּן ווידערהאלען אונצעהלונג מאל די פּאזען אוּן די ווערטער, האט אויהם דער שלאף נעפּאקט אוּן ער אוּן אינגעשלאפֿן נעמרויסט.

נאר אַז ער האט ווידער די אויגען נעעפֿענט איז שוין טאג נעווען; אוּן דער דאזונער טאג האט שוין נישט נעגלאַנצט מוט דער זארגלאזונג־קוים פֿון פֿאריגען פֿרוהמארגען. עפּעס האט זיך נעענדערט אין דער וועלט. קרויסמאל האט דערקענט די אונגערכטונגקוים.

נעווען אוּן שטוב מאמענטען פֿון גרויסער נויט. וואס ווייטער אלץ עפּטער זינגען אונזלכע מאמענטען נעווארען. אוּן אזלכע טעג פֿלעגען די מאהלצייטען זעהר קארג זיין. קיינער האט נישט שמארקער נעפֿיהלט ווי קרויסמאל. דער ערשטער, אוּן פֿאר זיך שטענדיג נעננג נעהאט. פֿלעגט דערבי טומלעדיג שמועסען, לאכען הויך פֿון זינגע אויגענע וויצ־מער אוּן נישט בעמערקען דעם בלוק פֿון זיין פֿרוי, וואס פֿלעגט לאכען נעצוואונגענערהויד אוּן בעאבאכטען, ווי ער מוילט זיך אין. אז די שוסעל איז פֿון זינגע העגד ארוים, אוּן זי האלב־לעדיג נעווען. לאויזע האט אינג־נעשטויפֿט די קלוינווארג: יעדערען צו צווויי קאַרמאפֿעל. אז ס'אוּן אנגע־קומען די ריכטע פֿאר קרויסמאפֿן, פֿלעגט אפּט אויפֿ'ן טעלער נישט בלוי־בען מעהר ווי דרוי, אוּן די מאמע האט נאך נארנישט נעהאפט. ער האט עם שוין פֿארוים נעווואוסט, זיי נעצעהלט נאך אויפֿער זיי זענען צוגאנוהם אנגעקומען. דאן פֿלעגט ער זיך מוט מוט אנגעהמען אוּן זאגען מיט א פֿרעהלוכער מינע:

אוז געווען שפּור פֿלעגט נוישט ארויבערשטיגען געווינען גרעניצען, ווע־
נוגסטענס אין אנפֿאנג. עס איז נוישט געווען ברומאל. גוכער האט זיך עס
אויסגעדרוקט אוז אויסברוכען פֿון אויבערטריבענער פֿרעהלוקטיט. עד
פֿלעגט רעדען נאריושקייטען, זינגען אוז רעסטען זיך אויפֿן האלז גאנצע
שטונדען אוז דערבי פֿויקען אין מויש; מיללמאל פֿלעגט עד מיט גוואלד
ווערען טאנצען מיט לואזען אוז מיט דו קונדער. קריסטאף פֿלעגט אפֿילו
זההן, אז דו מאמע זההט־אוים מרויערוג; זי פֿלעגט זיך צוריקציהען אוז
א וונקעל אוז ארויסבויגען דעם קאפּ אויבען אוהר ארבוים; זי פֿלעגט
אויסמיידען צו קוקען אויפֿן שפּור אוז פֿלעגט ווייך אוהם בעמען צו שווי־
גען בשעת עד האט גערעדט נראבהייטען, פֿון וואס זי פֿלעגט רויט ווערען.
נאר קריסטאף האט נוישט פֿערשטאנען; אוז האט נעהאט אוץ בערערפֿנוש
פֿון פֿרעהלוקטיט, אז עס פֿלעגט כמעט זיין בײ אוהם א יום־טוב, ווען דער
מאמע פֿלעגט טומעלדוג אההנס צוריקקעהרען. די שמוב אוז געווען מרויערוג
אוז די דאזוגע שטיפֿערייען זיינען פֿאר אוהם א צעשטרויאונג געווען. ער פֿלעגט
פֿון גאנצען הארצען לאכען אויבער מעלכיארס לעכערלוכע זשעסטען אוז
פֿרעהלוכע שטיפֿערייען; ער פֿלעגט זונגען אוז מאנצען מיט אוהם אוז אנט־
געפֿונען, אז זיין מאמע מהוט זעהר שלעכט, וואס זי בעפֿעהלט אוהם מיט
אוץ בויזערדינגער שמום אויפֿצוהערען. וויי קאן דאס שלעכט זיין, וויי־
באלד דער טאטע מהוט עס? האטש זיין שוואכע בעאמטענגס־קראפֿט,
וואס אוז שטענדוג אויף דער וואך געווען אוז גארנוישט פֿערגעסען פֿון
דעם, וואס זי האט געזאהלן, האט אוהם אוז מאטענס אויפֿהונג גע־
לאזט בעמערקען פֿויל זאכען, וואס האבען נוישט וועשטמט מיט זיין קיי־
דערשען אונסטונקט פֿון אונבעדונגטער געראכטונקטיט, דאך האט עד נוישט
אויפֿגעהערט וונטער עגזיטונקט זיין מיט זיין מאטען. דאס איז אוץ
שטארקען בערערפֿנוש בײ קונדער! דאס אוז אהן צוויפֿעל אייגען פֿון די
פֿארמעז פֿון דער אויבוגער זעלבסטלויבען. בשעת דער מענש אנגרקענט
זיך פֿאר צו שוואך, אום צו פֿערווירקלוכען זיינע וואונשען אוז צופֿריי־
דענשטעלען זיין שטאלץ, טראגט ער זיך ארויבער: א קונט אויף זיינע קע־
מרען, א מאן, פֿון לעבען בעזונגט, — וועדער א מאל אויף זיינע קונ־
דער. זיך זעלבען, ארער וועלען זיין דאס אלץ, וואס ער האט גשטרויעט צו
זיין, זיינע קעמפֿפֿער אוז בעשוצער, זיינע רעכט־נעהמער; אוז אין דער
דאזוגער אבדיקאציע פֿאר זיינער טובה וועגען מושען זיך אוים די לויבע
אוז אנאאוזם מיט א בערוישענדער קראפֿט אוז א בערוישענדער זאנפֿ־
מוגקייט. קריסטאף האט דערויבער פֿערגעסען אלע זיינע פֿרעמענזיעס צו
זיין מאטען אוז זיך בעמויהט צו גפֿינען סבות אוהם היים צו לויבען: ער

מהון; ער האט געהאט וויי א לאך אין ברוסט, א לאך, וואס האט זיך נע־
רעהט אין זיך פערבריטערט, וויי בשעת מען דרעהט א עקבויער. נאר
ער האט זיך נישט געקלאגט; ער האט געפוהלט, אז ער ווערט פון דער
מאמען בעאכטעט, אין אגרעמען א גלייכגילטיגע מינע. לאזונץ האט
מיט א צוזאמענגעדריקט הארץ שוואך פערשטאנען, אז איהר קלוין יונ־
געל עטוואגט זיך פון עסען, כדי די אויבריגע זאלען האבען מעהר; זי האט
דאם דאזיגען גרואנק אפגעשטויסען, נאר ער אין איהר פסדר ווידער
אויפן קאפ ארויף. זי האט נישט געוואגט איהם קלאר צו מאכען, פר־
גען קרוסטאפן, צו ס'אין אמת; דען, אויב ס'אין אמת, וואס קאן זי
דערצו טהון? זי אין אלזוי זעט איהר קינדהעט אן געוועהנט געווען צו
אלערלייי מאנגעל. וואס נוצט עס צו בעקלאגען זיך, בשעת מען קאן נישט
אנדערש מאכען? וואס אנ'אמת האט זי גוט פערשטאנען, אז נעהמענדיג
אין אכט אוהר שוואכען געזונד אין אוהרץ ווינציגע בעדערפנישען, מוז
דאס קינד פונעל שמארקער לעבען פון אוהר. זי האט איהם גארנישט ג־
זאגט; נאר אין אירע צוויי מאל, בשעת די אויבריגע זענען געווען ארוים־
גענאנגען, די קינדער זענען אין נאס געווען, מעלכיאר איז צו וויניג בע־
שעפטיגונגען אויף, האט זי איהר עלטסטען זוהן געבעטען בלייבען, אוהר
אין עפעס בייהולפיג צו זיין. קרוסטאף האט איהר א שפעלקע פארעס נע־
האלטען, וועהרענד זי האט ארבענעווקעלט. פלוצלונג האט זי אלץ א
וואהר גענוהמען אין איהם לעדעשאפטליך צו זיך צוגעצויגען; זי האט
איהם צו זיך אויף די קניע גענוהמען, יחאטש ער אין שוין גאנץ שווער ג־
ווען; זי האט איהם צו זיך געדריקט. ער האט איהר לעדענשאפטליך די
ארעמס ארום האלז פערוואהרען, אין בוידע האבען זיי געווינקט קושענ־
זיך וויי פערצווייפעלטע.

— מיין ארעם קלוין יונגעל!...

— מאמע, מיינע מאמע!...

מעהר האבען זיי זיך גארנישט געזאגט; נאר זיי האבען זיך פער־
שטאנען.

לאנג האט עס גערוהרט ביי קרוסטאפן אויפער ער האט זיך ארוים־
געזוהן, אז זיין מאמע טרינקט. מעלכיאר'ס אויסגעלאסענהייט בשעת ער

געווען גוישט אויסצוהרויקען: עס איז נעווען א פּראכטפּאַרע ערשטערונג, א שרעק, א שמערץ, וויַ עמיץ וואלט געשטארבען, עמיץ וואס איז זעהר מיַער אוּן זעהר געאכטעט געווען.

קיינער איז נישט אומערגעקומען, נאָר אלוין זעגען זיי בייזרע נע־בלויבען; די נאכט איז אנגעפאלען. אוּן קריסטאפּס שרעק האט זיך פּוּן מינוט צו מינוט פּערגרעסערט. ער האט נישט געקאנט אויסמיידען פּוּן צו הערען, אוּן דאס בלוט האט אים דו אדערען געפּרוירט, הע־רענדיג די דאזיגע שטוּם, וואס ער האט נישט מעהר דערקענט: די שמיל־קייט האט עס נאך שרעקליכער געמאכט; דער צוהנקעגדער זינגער האט אנגעצויגען די לענג פּוּן דער דאזיגער וואהנזינניגער פּלאפּלערייַ. ער האט מעהר נישט אויסגעהאלטען, געוואלט אנטלויפען. נאר פּדי ערויס־צוגעהן האט ער געמוזט פּאַרן מאטען פּערבי, אוּן קריסטאף האט געצו־מערט בייַם גדאנק נאך אמאל זינגע אויגען צו זעהן: עס האט זיך אים געדוכט, ער וועט שטאַרבען דערפּוּן. ער האט זיך בעמוהט ערויסצו־גלויבען זיך אויף די העגער אוּן אויף די קנוט בוזן מהוּר פּוּן צימער. ער האט נישט געעטמעט, זיך נישט אומגעקוקט, זיך אבגעשטעלט בייַ דער מנדרסטער בעווענגג פּוּן מעלכיארן, וואס ער האט זינגע פּוּם אוּנ־טערן טוש געזעהן. אוּן פּוּם פּוּנם שפּוּר האט געצומערט. קריסטאף איז צום טהור צוגעקומען; מוט אַ אונגעשוטקטער האנד האט ער די קליאמ־קע א דרוק געטהון, נאר צעטומלט וויַ ער איז געווען, האט ער זי אב־גלאזט אוּן די טהור האט זיך האסטיג אַנ'עפּנען געטהון. מעלכיאר האט זיך אומגעדרעהט אַ קוק צו טהון; דער שטוהל, וואס אויף אים האט ער זיך געווואקעלט, האט דאס גלייכגעווכט פּערלאַרן אוּן זיך אובערג־דרעהט מיט אַ מאַל. קריסטאף, אובערגעשראקן, האט קוין פּח נישט געהאט צו אנטלויפען. ער איז שטעהן געבליבען, צום וואנד צוגעשמיצ־ט, געזעהן דעם מאטען, ווי ער ליענט אויסגעצויגען צו זינגע פּוּם: אוּן אנ־געהויבען שרייַען אוּן הולף צו רופּען.

דער פּאַל האט מעלכיארן אַ פּוסעל אויסגענומערט. נאכדעם ווי ער האט אויסגעזוידעלט, אנגעשאלטען אוּן מיט דער פּוּוסט אנגעשלאגען דעם שטוהל, וואס האט אים אַוּא שפּיצעל אבגעמהון, נאכדעם ווי ער האט אומזיסט געפּרובט אויפּשטעהן, האט ער זיך פּעסטגעטוגט זיצע־דיג, דעם רוקען אן טיש אנגעשפּאַרט, אוּן וועדער אנגעהויבען די ארי־מיגע געגענד צו דערקענען. דערזעהן קריסטאפּן וויינען, האט ער אים אַ רוף געטהון. קריסטאף האט געוואלט אנטלויפען, נאר זיך נישט געקאנט פּוּן אָרט ריהרען. מעלכיאר האט אים וועדער אַ רוף געטהון, אוּן אַיוי

האט געליבט זיין כאליע, זינט מען האט אים ארויסגעטריבן פון שטאל, זינט ער לעמער, זינט פרעהליכקייט; אוז האט געשטראהלט פאר שטאלץ, בשעת ער פלעגט השרש, וו: מען ענטציקט זיך מיט זיין וועטשעזע־שלעגט, ארער בשעת מעלכיאר אלזו האט דערצעהלט, מיט גרויסע גזמאות, וואס פאר א שבחים ער האט בעקומען. ער האט געגלויבט זינע בריוה־מערצען אוז זינו מאטע בעמראכט וו: א זשעניע, וו: אוינעם פון זוודאנם העלדען.

אוינמאל איז אוועגד, זוינער זיבען, אוז ער אלזו אין שטוב געווע:. די קלענערע ברודער האבען שפאציערט מיט זשאו־מישקע. לויאוזע האט בים מיך וועש געווא־שען. עפענט זיך די מהיר אוז מעלכיאר פאלט ארויו. אהו הוט, פאנאנדערגעשפרונגען; אנשטאט ארויצוגיהן איז ער ארויפגעשפרונגען אוז בלאלר געפאלען אויף א שטוהל פאר טיש. קריסטאף האט אנגעהויבען לאכען, געמוינט, עס איז ווערער א שפאס וו: גע־וועהנליך, אוז צו צוגאוהם. נאר קוים האט ער אויף אוהם פון נאהנטען א קוק געטהון, אז כ'איז אוהם אפגעפאלען דער חשק צו לאכען. מעל־כיאר איז געזעסען, די העגד פארבענהאגען, אוז געקוקט פאר זיך, נושט זשהענדיג, מיט פונטעלדינג אויגען; דאס פנים איז געווען אזוי בלוי; דאס מויל אפען, אוז פון צייט צו צייט האט עס פון אוהם ארויסגעקוק־קעט מיט א ווילדען געלעמער. קריסטאף איז געווען אובערראשט. צו־ערשט האט ער געמוינט, דער מאמע שפאסט; נאר דערזעהן, אז ער רוהרט זיך נושט, האט אוהם א שרעק אנגעהאפט.

— מאמע! מאמע! — האט ער געשריען.

מעלכיאר האט ווייטער געקוואקעט, וו: א הוהן. קריסטאף האט אוהם פארצווייפעלט פאר א האנד אנגעהאפט אוז אוהם מיטן נאנצען פח געשריוסעלט:

— מאמע, טייערער מאמע, ענטפער מיר! אויף בעם דיך!

מעלכיארס קערפער האט זיך געמריסעלט וו: א ווינט זאך, אס־אס אומצופאלען; זינו קאפ האט זיך צוגעבויגען צו קריסטאפס קאפ; ער־האט געקוקט אויף אוהם אוז ארויסגעהארכעלט עפעס צוזאמענהאנגלאזע אוז בוזערדיגע זילבען. אז קריסטאפס אויגען האבען זיך בענגעט מיט זינע שרועבע אויגען, האט אוהם א ווילדער שרעק בעהערשט. ער איז אנטלאפען טויף אוז צימער ארויז, זיך פארן בעט אויף די קנוע א ווארף געמהוז אוז דאס פנים אין די לינלעכער איינגעגראבען. אזוי זענען זיי א לאנגע צייט געבליבען. מעלכיאר האט זיך שווערפעלמיג אויף זינן שמיהל־געווארפעלט אוז געקוקט. קריסטאף האט זיך די אויערן פארשטאפט, נושט צו הערען, אוז געצימערט. וואס אוז אוהם אוז פארנעקומען איז

מער ארבייטער אין זיך בעמיהט אזהם צו בעהוזיגען. דער קלוגער האט נישט אויפגעהערט צימערן אין אויף דער מאמע פראגען נישט געווען־פארהס; דערנאך האט ער אויסגעפראכען אין שלאכצען. לויזיע האט אזהם דאס פנים מיט וואסער געוואשען, אזהם געקוישט, אזהם מיט צער־טע רעד אינגעזומען, געווינט מיט איהם צוזאמען. ענדליך האבען זיי זיך בייזע אינגעשמולט. זי האט אנדערגעקנויעט אין אויך אזהם גע־בעטן זיך אויף די קנוע געשמעלט. זיי האבען מתפלל געווען, דער דער־בארמדיגער גאט זאל דעם מאמען אויסהיילען פון זיין עקעלהאפטער גע־וואהנהייט אין מעלכיאר זאל וויעדער ווערען גוט אין בראוו ווי א מאל לואזע האט דאס קינד אינגעשלעפערט. ער האט פערלאנגט, זי זאל נעבען זיין בעט בלייבען, אזהם די האנד האלטען. זי האט פערברענט א מיל פון דער נאכט זיצענדיג צוקאפענס פון קריסטאפן, וואס האט גע־פיועבערט. דער שכור האט אויפן בארען געשנארכט.

א קורצע צייט דערויף, אין שוילע, וואו קריסטאף האט די צייט פערברענט מיט בעטראכטען די פליענען אויפן סופּוּ אין מיט דער־לאנגען פּוֹיסט־קלעפּ זיינע שכנים, כדי זיי פון באנק ארבייטער, וויל ער האט דער לעהרער, וואס האט שוין אויף אזהם אנ'אויג געהאט, וויל ער אין קיינמאל אויף אין ארט נישט געזעסען, ווי מ'האט אזהם שמעדיג־געהערט לאכען אין ווי ער האט קיינמאל גארנישט פערשטאנען, אויב־מאל, ווען קריסטאף האט א קוין געמאכט, פון וואס ער אין אלזין אימ־גאלען, געגעבען א אונפאסונג אנצוהערגוש ווערען א געווינסער גוט בעקאנטער פערזאן, וואס ער, קריסטאף, געהט אזהם גלייבצער אין זיינע ווענען נאך. אלע קינדער האבען אין גלייכטער אויסגעפלאצט; אין מא־כע פון זיי האבען געגומען אויף זיך די מרחה דאס אנצוהערגוש צו פערטיטשען מיט פרוישים, וואס זענען געווען אויף אזוי דיטליך וי־ענערגוש. קריסטאף אין אויפגעשטאנען, רויט פאר חרפה, א וחפא געמוזט זיין מונטער אין אזהם מיטן נאנצען כח א שליידער געמהון אין קאפ פון ערשטען בעסטען, וואס ער האט געזעהן כאטש. דער לעהרער האט זיך א וואר געטהון אויף אזהם מיט פּוֹיסט־קלעפּ; ער האט געקראגען גע־שמיסען, זיך געמוזט אויף די קנוע שטעלען אין אין פערוורטילט גע־ווארען צו א גוואלדיגער שמראך.

ער אין אהנים געקומען, בלאס, אין שטילען צארן; אין האט קאלט ערקלערט, ער וועט מעהר אין שולע ארבייט נישט געהן. מ'האט אויף זיינע ווערטער קיין אכט נישט געלענט. צומארגענס אין דער פרויה, אז די כאמע האט אזהם דערמאהנט, ס'איז שוין צייט צו געהן, האט ער רי־

וון דאס קונד אין נושט צוגעגאנגען, האט ער אנגעהויבען צארנונג שרייען. קריסטאף האט זיך דערגעהערט אין מוט אלע אברים געצי־טערט. מעלכיאר האט אים צו זיך צוגעצויגען אין אויף די קנוע אוועק־געזעצט. ער האט אים אנגעהויבען די אויערן רייסען אין מיט פער־פלאנטערטע אין שמאלגעדע ווערטער אים האלטען אן דרשה וועגן דרך־ארץ, וואס א קונד דארף פאר זיין טאטען האבען. דערנאך האט ער פלוצלונג געגנדערט דעם גראנק, אים אנגעהויבען אין זינגן ארעמס שלעדרען, שמאלגעדיג הערבי אנזוניגע וועלטער: ער האט זיך גע־קוקעלט פאר גלעלטער. דערפון אין ער, אהן א שום אובערנאנג, צוליב אויף טרויערונג גראנקען; ער האט החמנות געקרינגען אויפן קלוגעם אין אויף זיך אלוין; אים צו זיך געדרוקט, ביז צום דערשטיקען אין בעדעקט מיט קושען אין מיט טרעהרן; אין אמגדע אים געגומען וויע־גען, זינגענדיג „דע פראפֿגדים". קריסטאף האט קיין מונדסטע בעווענונג נושט גמאכט זיך צו בעפרייען, ער אין וון פערגלוועלט געווען פאר שרעק. צוגעשטיקט צום מאטגען ברוסט, פוהלגדיג אויף זיין פנים דעם שוועכען אטעם פון וונען אין דאס שלוקערצען פון שכור, בענצט זיין זינג אבשטויסעדע קושען אין טרעהרן, איז ער ממש אויסגעגאנגען אוים עקעל אין מורא. ער האט געוואלט שרייען, נאר קיין געשריי האט פון זיין מויל נושט גמאנט ארויס. אין דער דאזיגער שרעקלעכר לאנג איז ער געבליבען, וון אים האט זיך געדוכט, א גאנצען יאהרהונדערט,— ביז די מחנר האט זיך געעפֿנט אין לואוען אין ארייז מיט א קוש וועש אין די העגד. א געשריי האט זיך פון אים אלז ארויסגעריסען, דער קוש איז אים פון די העגד געפֿאלען, זי האט זיך א וואלד געטהון צו קריסטאפֿן; אין מיט א לעדענשאפטלעכקייט, וואס קיינער וואלט עם אויף אים נושט געגלויבט, האט זי אים פון מעלכיארס ארעמס ארויסגעריסען:

— אה! עלענדער שכור — האט זי געשריען.

אים אויגען האבען פאר צארן געפֿלאמט.

קריסטאף האט געמיינט, אט־אט וועט זי דער מאטע ממית'ען נאר מעלכיאר איז אזוי אובערראשט געווען פון זיין וויבם דראהענדער ערשטנונג, אז ער האט נאר נושט געענטפֿערט אין אנגעהויבען וויינען. ער האט זיך אובעה דער ערד געקוילערט אין זיך דעם קאפ אן די מעבעל גלעשלאגען אין גע'מענה'ט, אז זי האט רעכט, אז ער איז א שכור, אז ער מאכט אונגליקלוך די פאמיליע, רואינירט זינע ארעמע קינדער, איז אז ער וויל שוין בעסער שטארבען. לואוען האט מיט פֿערצווייג זיך צוגאיהם מיטן רוקען אומגעדרעהט; זי האט קריסטאפֿן אין צווייטען צי

גען, נאר זיך מוזען אבשטעלען, נאנץ בלאס, מיט געשוואלענע פנים, אוו דאס הארץ האט געקלאפט בין אוהר אט-אט צום פלאצען. קריסטאף אוז כמעט גרויס געווען אינצושטימען אוז זייער פערצאגטגג צו זיין מאמען: ער האט נישט פערשטאנען, ווי קאן מען דאס שלאף זיין; אז ער פלענט פאלען, אדער זיך אן קלאפ מהון, אדער זיך א שנוט מהון, אדער זיך אבכרוהען, פלענט ער נישט ווינגען; פלענט אבער בויז זיין אויפן פענד-לוכען געגענשטאנד. די ווילדע מעשים פון זיין מאמען אוז פון זיינע קלוי-נע חברים, די גאסען-לאבוזעם, וואס ער האט זיך נעשלאגען מיט זיי, האבען אוהם שטארק פערהארטעוועט. ער האט פאר קיין קלעפ נישט מורא געהאט; נישט אויפמאל פלענט ער א הויפ קומען מיט א בלומונגער נאז אוז מיט בייליען אויפן שטערן. אויפמאל האט מען אוהם, כמעט א דערשטיקטען, געמוזט ארויסראטעווען בשעת אויגער פון יענע שלעג-רייען, ווען ער אוז ארונטערגעפאלען אונמער זיין נעגנער, וואס האט אהר רחמנות אוהם דעם קאפ אן ברוך געהאקט. ער האט עם געהאלטען פאר נאמירליך, דען ער אוז גרויס געווען צו מהון אנדערש, וואס מ'האט אוהם נעטהון.

אין דאך האט ער מורא געהאט פאר אהן א שעור זאלען; אוו חאטש מען האט וועגען דעם נישט געוואוסט, — דען ער אוז צו שטאלץ נע-ווען, — דאך האט אוהם קיין זאך אזוי פיעל שמערץ פערשאפט, ווי די דאזיגע כסדר'דיגע שרעקען אוז פערלויף פון א מויל פון זיין קונדהייט. בעזונדערס אוז פערלויף פון צוויי דרי יאהר האבען זיי אוהם געפינגט וו א קרענק.

ער האט מורא געהאט פאר דאס געהיימנים-פויל, וואס בעהאלט זיך אין שאטען, פאר די נישט-גוטע, וואס שטינגען אויפן לעבען צו לאקירן, פאר געמומעל פון שדים, וואס ישדער קונדערשרעק מוז מראגט עם ארום אוז זיך מיט שרעק אוו מישט עם אוים מיט אלעם וואס ער זעהט: אהן צוויפעל די לעצטע ערשטעלעך פון א פערשוואונדענער חיות-וועלט, האלי-צינאציעם פון די ערשטע מעג, וועו מען אוז נאך נאהנט צו דער נישי-מוקטיט, צום שרעקליכען שלאף אוז דער טויפענוש פון דעם, פונ'ם שרוואלען פון די בייזע רוחות אוז דער טויפענוש פון דער מאמערייע.

ער האט מורא געהאט פאר דער בויזעם-מהון. זי איז געווען צו די שרעפ געווענדט אוו כמעט שטענדיג עמוואוא אפען געווען. אז ער האט נעדארפט פערבייגעהן, פלענט ער פיהלען, וו: דאס הארץ קלאפט אוהם; ער פלענט זיך הארץ מאלען אוו ארויבערשפרינגען, נישט אומקומענדיג זיך. אוהם האט זיך געדוכט, אז הינטערדרין אוז עמיץ אדער עפעם פער-

הונ געגנטפערט, אז ער האט דאך שוין נעזאגט, ער וועט מעהר נישט נעהן. אומזיסט האט אוהם לואוזן נעבעטעו, נעשריגן, נעחראהט: ס'האט נארנישט נעהאלפן. ער אוז זיצן נעבליבן אוז ס וונקל, ביס ס פער'עקש'עגטען שמערו. מעלכיאר האט אוהם אונפארמהערציג נעשלא= גען; ער האט נעקווימשעט; נאר אוז דער אונטערשטער שרה, ישרעם מאל נאכן שמיסען, האט ער נאך וונלדער נעעטפערט: „גוט!" מ'האט זיך נעבעטען בי אוהם, ער זאל וועניגסטענס זאגן פארוואס: ער האט דו צוהן צוזאמענגעדרונקט אוז נארנישט נעוואלט זאגן. מעלכיאר האט אוהם אך נעהם נעמהון מיט גוואלד, אוהם אוז שוין אוועקנעטראגן אוז דעם לעהרער אינפארנעבעבן. צוריקנעקומען אויף זיון באנק, האט ער צי= נעהויבן דערמיט, וואס ער האט מעטאריש צעבראכן אלץ, וואס ער האט אונטער דער האנד נעהאט: זיון מונטער, זיון פעדער, צערוסען זיון העפט אוז זיון בוך, — אוז אלץ אויף א נאנץ קענטוגן אופן, אנקופנ= דוג דערבי דעם לעהרער מיט א פראוואצירנדער מינע. האט מען איהם אוז שוואך נקאפונט אננעשלאסן. — עמלכע מונט שפעטער האט אוהם דער לעהרער נעפונגן מיט זיון טיכל ארום האלז ארומנעדרעהט, וו ער צוהט מיטן נאנצן פח בוידע עקען: ער האט זיך נעוואלט דער= שטיקן.

מ'האט אוהם נעמוזט אהיים שיקן.

קרוסמאף איז נעווען אונעמפינדליך פאר שלאפקיט. ער האט פון פאטען אוז פון זיהדען אויפרעגנומען זייער קרעפטוגן קערפער=נעבוי. מען אוז אוז דער פאמיליע נוישט ציטערוג נעווען: צי קראנק, צי נוזן, מען פלעגט זיך קוינמאל נוישט קלאגן, אוז קוין זאך אוז נישט אומשטאנר נעווען עפעס צו עדרערן אוז די נעווהנהיטען פון די בוידע קחאפטס, מאטע אוז זוהן. בי ישדען וועמער, סי זומער סי ווינטער, פלעגן זיי פון שמוב ארויסנעהן, שמוגדעלאנג בליבען אונטער רעגען אדער אין הויז, פוילמאל מיט א בלויזען קאפ אוז צעשפויליעמע בוידים, אויס לעלמזין אדער גלאס צו ווענען, אז זיי חאבען נישט מורא, פלעגן אבנעהן נאנצע מיללען אוז קוינמאל נישט מויער ווערען, אוז פלעגן מיט חחמנות פון פארלטוג קוקען אויף די שוואכע לואוזע, וואס פלעגט נארנישט זא=

בערוהיגם. נאר דאס ערמסטע איז געווען, וואס אפט אין נאך דער אלטער קראפט גוישט געווען א הונט געקומען. דאן איז עס געווען נאך שרעקליכער. דאס דאזיגע אלטע הויז, אין פעלר פארוואנדלען, האט דאס קונד געשראקען אפילו אין מיטען העלען טאג. ער האט זיצנג אנגעטען פער־געסען, וועו דער אלטער זיידע איז ווידער אין דער הונט געווען; מיטל־מאל אבער פלעגט דער אלטער ארויסגעהן אוו אוהם אלין לאזען, נוישט וואנדערונג אוהם. קריסטאף האט זיך דאס נוישט ארומגעזעהן. אלע זא־כען זענען געווען הוימוש אוו גונצוג. געווען דאדרט א גרוים בעט פון וועם האלין; צוקאפעגם פון בעט א גרוים בובעל אויף א פאלוצע, קונסטליכע בלומען אויפן קאמין, מיט פאטאגראפיעם פון צוויי פרויען אוו עלף קוג־דער, — אינמער ישרער פון זיי האט דער אלטער געהאט אויפגעשרובען דעם טאג פון געבורט אוו פון טויט. — אויף די ווענד בובעל־פטוקים אין ראהמען אין שלעכטע חראם־בולדער פון מצצערט אוו בעטהאוועו. א קלוין פיאנא אין אוו וונטעל, א וויאלאנטשעל אין א צוויי־טען; פאלוצעם מיט אנגעוואנדענע בוכער, העגענדרע לויכטעם, אוו אויפן פענסטער מעף מיט געראניום. מען אוו געווען וו פון פרעגד ארומגערונגלט. דעם זיי־דעגם שרוט זענען אומגענאנגען ארויף אין צראב אין דערגעבענדיגען צי־מער; ס'האט אוהם גהערט העבלעוו אדער משוועקעם שלאגען; ער האט גשרעדט מיט זיך אלין, זיך אנגערופען בהמה, אדער גענוגען מוט זען גראבער שטוב, געמאכט א פא־פורי פון חארלאן, פון סענטימע־מעלע לויערער, פון קרוינגם־מארשען אוו פון מרונק־גענוגען. מען האט זיך געפיהלט אין א זיכערען שוץ. קריסטאף אוו אין גרויסען פאטעל ג־זעסען, נעבען פענסטער, א בוך אויף די קנוע; אינגעבוגען אובער בוך־דער, האט ער זיך גענצליך אין זיי פערטיעפט; די זוו אין אונמערג־נאנגען; אין די אויגען האט אוהם אנגעהויבען פונסטערן; סוף־כל־סוף האט ער אויפגעהערט קוקען אוו אריננעפאלען אין אונבעשטימט מרוי־מרי. דער ראד פון א וואגען האט ווען אויפן וועג גערוישט. א קוי האט אין די פעלדער גימישט. די שטארק־גלאקען, מיער אוו אונגע־שלאפערט, האבען די אוועגר־תפילה בעקלונגען. אונגעווונט פערלאנגען, דונקעלע פארגעפיהלען האבען אין הארצען פון מרוימענדען קונד א אונבע־שטימטער אונרוהונקוט. ער האט די אויגען אויפגעהויבען: נאכט. זיך צוגעהארכט: שטילקוט. דער זוידע אין נאר־וואס ארוים. ער האט א צימער גמההן. ער האט זיך פון פענסטער ארויסגעבויגען, זיך בעמיהט אוהם נאך צו זהן, נאר דער וועג אין לעדיג גיוועזן; די זאלען האבען אנגע־

האָן. די ומע וועָן זי איז פֿערשׂלאָסען נעוועָן האָט ער דורך דער אפֿענער לאָך דערטלוך נעהערט, וווּ הונטערן מהנד בעוועגט זיך עפּעס. דאָס איז מיין וואונדער נוישט נעוועָן, וויל דאָרטען זענען נעוועָן גרויסע מטו. ער אפּער האָט זיך פֿארנעשמעלט א אונטערוויר בעשעפֿענוש, מיט קנא־קקריגע בוינער, מיט העמנעדע שטוקער פֿלוש וווּ שמאָמס, מיט א קאפּ פֿון א פֿערד, מיט אונמענליכע פֿארמען; ער האָט נוישט נעוואלט וועגען דעם מראָכמען אוו מראצרעם דאך נעמראָכט. ער פֿלענט זיך מיט א צו־מערנדער האָנר פֿערזוכערן, צו דער רונעל איז גוט פֿערדוקט; מראצרעם אפּער פֿלענט ער זיך אומרהעהען א מאל צוהן בוים אראבנעהן די מרעפּ.

ער האָט מורא נעהאָט פֿאר דער נאכט, אין דרויסען. עס פֿלענט אוהם פֿארקומען בוים זוידען צו פֿערשפּעטונען, אדער מ'פֿלענט אוהם אוועג־נעבן אהנן מיט עפּעס א שליחות שוקען. דער אלטער קראפֿט האָט נעוואהנט א בוסעל הונטערן שמאדט, דאָס לעצטע הויז אויפֿן וועג קנו־כעלן. צוווישען אים דעם הויז אוו די ערשטע בעלויכטענע פֿענסטער פֿון שמאדט איז נעוועָן א שמראקע פֿון א צוויי אדער דרי הונדערט שריט, וואָס האָט זיך קריסמאפֿן אויסנעווויזען דרייפֿאך נרויס. אין פֿערלויף פֿון עטלוכע מונוט איז דער וועג נעוועָן אויסנעקרימט אוו מ'האָט דארט נארנישט נעזעהן. דאָס פֿעלט אוו בין השמשות וווסט נעוועָן; די ער־איז נעוואָרען שוואַרץ אוו דער הומל שראָקנדנ בלאָס. אָן מען פֿלענט ארויסנעהן פֿון די קוסטעם, וואָס האבען דעם וועג ארומנערונגלט, איז מ'פֿלענט אויפֿן אבהאנג ארויפֿקרויעלן, פֿלענט מען נאך קאנען זעהן א נעלבליכען שיין אויפֿן האנר פֿון הארוזאנט; נאר דער דאזיגער שיין האָט נוישט נעליכטעט, נאר נעוועָן נאך דערהרויקנדער וווּ די נאכט; ער האָט די דונקעלהייט ארום זיך נאך אומטוגער נעמאכט: ס'איז נעוועָן א לויה־ליכט. די וואלקען האבען זיך נאר אראבנעלאזט כמעט סאמע בוז צו דער ערד. די קוסטעם זענען נעוואָרען רויזוג אוו זיך בעוועגט. די בוימער סמעלשמען זענען עהנליך נעוועָן צו משוגה'דוגע זקנים. די ראנדען פֿון וועג האבען אבנעשלאגען מיט א שומער פֿון בלויליכע וועש. דער שאמען האָט זיך בעוועגט. אין נראבען זענען קאלויקעם נעזעסען, אין נראו זענען לוכמער נעוועָן, אין דער לופֿט — שרעקענדעם פֿלוגל־נעראוש, דורכ־דרונגענדע נעשרייען פֿון פֿליהענדע חיות, וואָס זענען ארויסנעקומען ווייט אוו נאָט פֿון וואנען. קריסמאפ האָט אין אנגסט פסדר שרוואָרט, אז אט־אט וועט נעשׂהען עפּעס א משוגה'דוג אוגנליק אין דער נאָמור. ער איז נעלאפֿען אוו דאָס הארץ האָט אוהם נעקלאפּפט וווּ בוי א גזלן.

אז ער האָט דערוועהן דאָס ליכט אוו זוידענם צומער, האָט ער זיך

ער האט מורא געהאט פאר שלאף. אזן פערלויף פון פיעל יאהרען האבען די קאשמאהען זיך נאכמאל־רוה פערנומען: — ער האט אין הויה־לען נעבלאזט אוז געזאהן ארטיקומען דורכן קומען אן׳אבגעשוגדענע היה מיט משוגה׳דינע העוות. אט זיצט ער אלזן אין א צימער, דער־הערט ער מיט א מאל א גערויש פון שרוט אזן קארידאר; וואהפט ער זיך צום מהור צו פערשלויסען, בעוויזט ער אבער קוים פונקט די קליאמקע אנצוהאפען, נאר פון דרויסען ציהט מען די מהיר צוריק; קאן ער נישט דעם שלויסל געפינען, ווערט ער אלץ מהר אבגעשוואכט, אזן ער מאכט א גוואלד אזן רופט צו הולף. אזן ער וויסט גאנץ גוט, וויל ער עס וויל פון דער אנדערער זיין ארטיגקייט. — זיצט ער אינמיטען פון אזן־געגנ, ענדערט זיך פלוצלינג זיינע גשטאלט אזן זי הויבען אן אבמהזן אויסערלישע זאכען. — לויגט ער רוהיג, דערפיהלט ער מיט א מאל, וי אן׳אונגעזעהענע בעשעפענוש גפונט זיך ארום אוהם. וויל ער־אנטלופען, פיהלט ער, ער אין גבונדען. וויל ער שרייען, אין אוהם דאס מויל פערשמאפט. א עקעלהאפטע פעמליע דרוקט איהם דעם האלז צו, ער חאפט זיך אויף, פערקניפט, א צאהן אן א צאהן קלאפט אוהם: אזן ער צימערט נאך אלץ, א לאנגע צייט נאכן אויפחאפען זיך; ער אין נישט אומשמאנד זיין אנגסט צו פערטרייבען.

דאס צימער, וואו ער אין גשלאפען, אין גשוון א קעמערל אהן פענסטער אזן אהן א מהיר; בלויז אן׳אלטער פארהאנג, צוגעשטעפט אויף א האק אויפערן אינגאנג, האט אוהם אבגעזוכט פון צימער פון די עלטערן. די גרויסמע לופט אין דארט נעווען שטיקענד. זינען פרידער, וואס זענען אין זעלבען בעט גשלאפען, האבען אוהם מיט די פום גע־קאפט. דער קאפ האט בני אוהם געברענט, אזן ער אין נעווען פערזוכ־קען אין א האלב־האלוצינאציע, וואס אין אוהר האבען זיך אבגעשפונען אלץ די קלוינע מאנ־זארגען, אונערלויף פערגרעסערט. אזן אט דעם צו־שטאנד פון אונגעהויערער נשרוענ־אנשטרענגונג, וואס אין עהנלויף צו א קאשמאר, האט די מיזרטע שרשיטערונג איהם שמערץ פערשאפט. דאס סקריפען פון בארען האט אוהם א שרעק אנגעיאגט. דאס עטעמען פון זינן טאטען אין אוהם אויסגעקומען משוגה׳דינ פאנטאסטיש; עם האט מעהר נישט גשטינט צו זינן קוין מענשליכער אטעם; דאס וראוי־גע אויסטערלישע גשרויש האט אוהם שרעק פערשאפט: עם האט זיך אוהם גרוהט, אז א חיה ליעגט עם דארטען. די נאכט האט אוהם דער־דרוקט, זי ווען זיך קוינמאל נישט עגדיגען, עם ווען שוין שטענדיג אזוי זינן, עם דויערט שוין אזוי מאנאטען־לאנג. ער האט שווער געאטעמט

הויבען בעקומען א דראהענדע געשמאלס. נאמ! אויב זי וועט קומען! — וואר?... ער וואלט עס נישט געקאנט זאגען. די שרעקלוכע זאך... די מהרג רען זאגען נישט גוט פארמאכט. די הילצערנע טרעפ סקריפען וויי אונטער שריט. דאס קונר איז אויפגעשפרונגען, צוגוים־געשלעפט דעם פאטעל, די צוויי שמיהלען אוז דעם טיש איז זוכערסטען וונקעל פון ציטער; דשרפין האט ער א מתיצה געבילדעט: דעם פאטעל צום וואנד צוגעשפארט, אונ׳ שמוהל רעכטס, דעם צוויימען לונקס אוז דעם טיש פארוים. אוז מיטען האט ער אינגעאחדעמ א מין מורם, אוז בעזעצענדיג זיך סאמע אויבן שפיץ, מיט זיין בוך אוז נאך אנדערע, אלס מוגיציץ אין פלאץ פון בעלאנשיינג, האט ער פריער אבגעעמעמט, דען ער האט אוז זיין קונ־ דערשער פארשמעלונג בעשלאסען, אז דער שונא וועט אין קיין פלאץ נישט קאנען די מחיצה ארויבער: דאס שוקט זיך נישט.

נאר מוילמאל אוז דער שונא סאמע פון בוך ארוים ערשיינען. — צוויישען די אלטע בוכער, וואס דער זיידע האט צופעליג געקויפט, זענען געווען בילדער, וואס האבען אויפן קונר א מיעפלען אטמרוק געמאכט: זיי האבען אינהם צוגעצויגען אין גשראקען. דאס זענען נעווען פאנטאסטישע ווייזעס, די נסיונות פון הייליגען אנטוואן, וואו סקעלעטען פון פויגעל האבען זיך גשמוסמיגט אין קאחאפקעס, וואו מיריאדען אויעלעך האבען זיך וון ווערים בעוועגט אוז אויפגעשוטענע פרעש, וואו קעפ זענען אויף לאפעס גשאנגען, וואו הונטענס האבען טרומייט געשפיעלט, אוז וואו די קוך־נעשיר אוז די נבלות פון חיות האבען חשיבות־דיג פארוועדסט גע־ שפרייט, אוז גרויסע לייכטער אינגעהויפ, מיט קניסטען פון אלטע דא־ מען. קריסמאפן האט פון זיי א שרעק אנגעחאפט, אוז דאך פלעגט ער אומער צוריקקעהרען צו זיי, פון עקל געשמופט. ער פלעגט זיי לאנג בע־ מראכטען אוז פון צויט צו צויט בגנבה א בליק חאפען ארום זיך, בדי צו זעהן, וואס בעווועגט זיך אין די פאלדען פון די פארהאנגען. אויף בילד פון א חיה מיט נאמעטע מוסקולען אוז א ווערק פון אנאטאמיע אוז איהם געווען נאך מעהר אבשטויסענד. ער האט געציטערט די זייט אויבערצופלע־ מערן, בשעת ער איז צוגעקומען צו דער שטעלע אין בוך, וואו דאס בילד האט זיך געפונען. די דאזיגע העסליכע פערשיעדענפארביגע בילדער הא־ בען בעזעסען פאר אוהם א מערקווירדיגע מאכט. די ערפינדונגס־קראפט, וואס אוז די אויסגעשאפט פון קונרערשען מוח, האט ערגענצט די בלויען פון דער שלעכטער פארשטעלונג. ער האט נישט געזעהן קיין אונטערשוי־ צוישען שמוערעריען אוז ווירקליכקייט. בייגאכט האבען זיי אויך זייגע פרויען שטארקער געווירקט ווי די לעבעדיגע בילדער, וואס ער האט פרי־ מיג געזעהן.

ד"ר י. שיפער.

טעאטער-קונסט ביי אידן.

(פון די עלטסטע צייטן אן ביז'ן יאָהר 1750).

II.

ערשטע שפורן פון אקטיארען- און ביהנע-קונסט ביי אידן אין מיטעלאלטער.

אידען און די „מיסטעריען".—לצים.—„דאנזא גענעראל".—אידישע ווינצ'ער אין איטאליען.—אינפלוס פון דמיטשען „פאסטנאכטען-פּייער" אוף פורים-און חנוכה-פּייערלעכקייטען בי אידן.—טאסקאראדען.—די אידישע אקטיארען: יעקעל קרוב און משה שמאפּעלשטיין.—דער משומד יאָהאנעס פּאפּוס און דער אידישער ווינץ.—דער פורים-טלך —

ווי מיר האבען שוין אנגעווינזען אין פאריגען קאפּיטעל, איז דער פאקט, וואס ביי די אלטע גריכען און רוימער זענען די טעאטער-פארשטעלונגען געווען פערבונדען מיט געצענדינערישען קולט, געווען אייניגער פון די הויפּט-מאטיוון דערצו, וואס סיי די פרומע אידישע תנאים און אמוראים, סיי די רעליגיעזע קריסטליכע קירכען-פאטערס, האבען זיך בעמיהט צו האלטען זייערע מאסען ווייט פון טעאטער און בכלל פון ביהנע-פארשטעלונגען.

אבער אין משך פון איניגע יאהרהונדערטען האט די קריסטליכע קירכע אינגאנצען געענדערט איהר שטעלונג אין דעם פרט. די גריכישע און רוימישע אלטערטימליכע קולטור איז שוין פון לאנג אן געלעגען אין חורבות, און די קריסטליכע קירכע האט—ניט-קוקענדיג אויף איהר אמאליגען חרם אויפ'ן טעאטער — אין איהרע הענד ארייניגעוואמען די

זוך האלב אויפן בעט אויפגעהויבען, זוך נעזעצט, זוך מיטן ארבעל פון העמר אפגעווישט דאס מיט שווייס בעהעפטע פנים. מיינמאל פלעגט ער א שטוים מהון זיין ברודער רודאלף, אוהם אויפצוועקען; נאר ישנט האט בייז א שנארך געטהון, צוגעצויגען צו זוך דאס לעצטע שמיקעל קאלדרע אוז צוריק פעסט איינגעשלאפען.

אזוי איז ער געבליבען אין פויעבער-אנגעסט, בוז א בלאסער שטראהל איז אויפן בארען ערשיינען, דורך א שפאלט אוגטען בוים פאר-האנג. די האזיגע אוגז:כערע וויסקעט פון וויטמען זוגאויפגאנג האט פלוצלינג איז אוהם פרוינעשען ארטינגעפראלט. ער האט געפוהלט, וויי זי גלוטשט זוך איז ציטער ארטין, וועהרענד מ'האט נאך דורך קיין זאך זי נוישט געקאנט פון שאטען אוגטערשיידען. גלייך איז דער פויעבער אב-געפאלען, דאס בלוט האט זוך בערוהיגט, וויי א פערפלוצעגדער טיוך וואלט אין זיין בעט ארטין; א גלייכע וויארימקעט האט איז זיין גאנצען קערפער געפלויטען; אוז זיינע פון שלאפלאזוגקעט ברעגענדע אויגען האבען זוך געשלאסען.

אין אוועג פלעגט ער מיט שרעק זעהן, וויי די צייט פון שלאפען רוקט זוך אן. ער פלעגט זוך פארגעהמען נוישט נאכצוגעבען, די גאנצע נאכט וואך צו זיין, אוים מורא פאר די קאשמארען. נאר די מוערקעיט פלעגט אוהם סוף-כל-סוף בעקומען; אוז אומער, דוקא וועז ער האט זוך דערוויף אמוועניגסטען גערוכט, פלעגען זיי וויעדער קומען, די בייזע רוחות.

שוידערהאפטע נאכט! אזוי זוים פאר מיטטאגס קונדער, אזוי שרעק-ליך פאר מאנכע פון זיין!... ער פלעגט מורא האבען צו שלאפען. ער פלעגט מורא האבען נוישט צו שלאפען. צו אין שלאף, צו וואכהויז, אין ער געווען ארומגערינגלט פון אונגעהויערטע בילדער, ערשטיגנגען פון זיין גייסט, בייזע רוחות, וואס שוועבטען אין דעמערנדע האלבליכט פון דער קונדהייט, וויי אין דער מריעבער העל-דוגעלהייט פון קחאנקהייט.

נאר זיינע אינגעבילדטע שרעקען האבען באלד געמיוזט אבפערע-מען פאר'ן גרויסען שרעק, דערשינגער, וואס פערצעהרט אלע מענ-שען אין וואס די קלוגשאפט בעמיהט זוך אומזוסט צו פערטעפען צידער אבצולויקענען: דער טויט.

(פארטועצונג קומט).

וואס פלעגען מיט זייער ווײַן הומאר,— צוערשט אויף די מארגינעלען פון די מיסטעריען און שפּעטער אויך אין זייערע ראַהמענלעך — פרעהלעך מאכען דאס מיטלאלטערלעכע פובליקום. דאס זענען געווען, אזוי-צוזאגען, פראפעסיאנעלע קאמיקער, וואס פלעגען ארויסטרעטען מיט זייערע אייגענע געשאפענע חכמה'לעך פאר די נאיוועע צוהערער אין האבען געהאט, אויב מ'קען זיך אויסדריקען, דעם מאנאפאל אויף ווינצען-זאגעריי. אט יענע מיטעלאלטערלעכע קאמיקער האבען מיט דער צייט אנגעהויבען אויספילען די אנטראקטען פון די לאנגוויילעגע מיסטעריען מיט זייערע ווינצען. ביסלעכווײז האבען זיי זיך אייגנעארדענט בעזונדערע סצענעס מיט קאמישע פארשטעלונגען, פערבריטערט זייער ראלע, וואס איז לכתחילה געווען בלויז עפיזאדיש, בין זיי האבען אנגעהויבען פערנעהמען אלץ מעהר אין מעהר ארט, אריינבעקומען זיך אין די מיסטעריען נופא, אין אזוי אַרום געשאפען דעם אנהויב פון דער פאלקס-קאמעדיע מיט א דורכאויס וועלטלעכען חאראקטער. דאס איז דער ענטוויקלונגס-גאנג, וואס ענדיגט זיך אין מערב-אייראפא ערשט צום סוף פון מיטעלאלטער.

אויב די מיסטעריען, אלס שעפפונגען מיט א קריסטלעך-רעליגיעזען חאראקטער, האָבען נית געקאנט צוציהען קיין אידישע בעזוכער צולייב די טעמעס, וואס זענען שוין דערמאהנט — האבען די קונץ-שטיק פון די קאמיקער שוין אין גאנץ פריהען מיטעלאלטער געשאפען א בעסערע בעציהונג צו זיך מצד די אידען.

אזוי דערצעהלט אונז רבי אליהו בן יצחק פון קארגאסאָנע, וועלכער האט געלעבט אין 13-טען יאהרהונדערט, אז צווישען די אידען זענען געווען ווינלער, אדער ווי ער רופט זיי, „לצים", וואס פלעגען פרעהלעך-מאכען דעם יודישען עולם מיט זייער הומאר אוּן מיט זייערע ווינצען 17). וואהרשיינלעך פלעגען זיי ארויסטרעטען אויף פאַמיליען-שמחות, הויפטזעכלעך אויף חתונות. אין זיי לייגען די ערשטע שפּורען פון דער ניי-אויפגעקומענער אקטיארען-קונסט ביי אידען. ליידער אבער בעזינצען מיר נישט פון די דאזיגע צייטען קיין שום ווייטערע פרטים. ערשט מיט א צווייי יאהרהונדערט שפעטער האבען מיר ווייטערע ידיעות וועגען די דאזיגע אידישע קאמיקער.

אבער איידער מיר בעטראכטען די פרטים, וועלכע זענען אונז בעקאנט וועגען די „לצים" אין 15-טען יאהרהונדערט, מוזען מיר זיך

17) פערגלייך דעליטש: „אויס דעם לעבען דער דייטשען יודען וועהרענד דעם מיטעלאלטערס" בערלין, 1900 זיט 5.

אינציאטיוו, ווידער אויפצולעבן דעם אמאליגען געצענדינערישען טעא-טער-אפאראט אין אידם בענוצען צו אידרע, קרישטענטומס, צוועקען. עס איז א פאקט, אז די ערשטע סצענע-פארשטעלונגען, וואס האבע צוגעשויגען, אין אנהויב מיטעלאלטער, די מערב-אייראפעאישע פעלקערן זענען אייגעארדענט געווארען אין האבען זיך ענטוויקעלט אונטער דער השפעה פון דער קרישטליכער קירכע. די קירכע, אלס ארגאניזאטארין אין שפערין פון די מיטעלאלטערליכע „מיסטעריען", אדער „מיס-טעריין-", — אזא ספעציעלע ארט סצענישׂ בעארבייטען טעמאס, וואס זענען גענומען פון ביבעל אדער פון לעבען פון הייליגע, — איז א גוט בעקאנט קאפיטעל אין דער געשיכטע פון דער נייער דראמע.

אבער די דאזיגע נייע ווענדונג אין דער געשיכטע פון טעאטער האט נישט בלויז נישט געענדערט די נעגאטיוע בעציהונג פון די אנפיהרענדע פרום-רעליגיעזע אידישע פערזענליכקייטען צו סצענע-פאר-שטעלונגען, נאר, פערקעהרט, זי האט נאך פערגרעסערט דעם קאמף, פערטיפט דעם תהום, פערשטארקט דעם האס. פון דער צייט-אן, ווען די טעאטער-פארשטעלונגען זענען געווארען א ארגאניזירער טייל פון קרישטליכען קולט, האבען די גייסטיגע פיהרער פון יודענטום, זעלבסט פערשטענדליך, נית געהאט קיין שום סבה צו ענדערען דעם פערהאלט פון די חכמי-התלמוד בנוגע דעם טעאטער. דער חרם אויף טעאטער-פארשטעלונגען, וואס איז געהאלטן ארויסגעגעבען געווארען דורכ'ן תנא רבי מאיר מיט פיעל יאהרהונדערטען צוריק, האט נישט אויפגעהערט צו ווירקען אויך אין 12-טען און אין 13-טען יאהרהונדערט. עס איז אלזא קיין וואונדער נישט, וואס דער דאזיגער פערהאלט איז אהן שום ענדערונגען אריינגעקומען אין די ספרים פון די „פוסקים ראשונים", ווי רבי יצחק אלפסי, רמב"ם, „חנוך" 16) א. ד. ג.

ערשט אין דער צייט, ווען דאס יודישע לעבען האט אנגעהויבען זיך צו דערנעהנטערן צו וועלטליכקייט און פערליכען זיין אמאליגען דורך-אין-דורך סינאגאגישען חאראקטער, האבען זיך די אידען דער געהנטערט אויך צו טעאטער-קונסט.

דעם דאזיגען פראצעס האבען צוגעגרייט צוי„ערשט די „ווינצלער",

---

16) ט. פין („בן חנינה" 1861 נומער 4) מיינט צוואמען מיט משה קונ-ציער, וועלכער האט נאך אין יאהר 1796 ארויסגעוואגט די זעלבע מיינונג, אז דער רמב"ם האט מכטל געווען דעם איסור פון תלמוד נישט צו נעהן אויף טעאטער-פארשטעלונגען. אבער שוין דער בעריהמטער נעלעהרטער ?. לעוי האט אין זיין ארטיקעל: „וואס לעהרט דער תלמוד אידער שוישפיעל-קונסט ?" (בן חנינה 1861 נומער 5) אויפגעוויזען, אז די דאזיגע מיינונג איז נישט ריכטיג.

סצענע, וואו דער טויט טאנצט מיט'ן רב 18).

„דאנזא ענערא!" איז א דראמאטיש ווערק, וואו עס טרעטען-ארויס טיפען פון אלע געזעלשאפט'ליכע שיכטען פונ'ם אמאליגען לעבען, פון די העכסטע ביז די נידריגסטע מענשען, אלזא, דער קייזער און דער קארדינאל, דער פירשט און דער ערצבישאף, דער גראף און דער בי-שאף, א האקטאר, א גלח, א גזיר, א פראצענטניק, יעדער אין מאמענט, ווען ער ראנגעלט זיך מיט'ן טויט, יעדער מיט'ן שארפען בעוואוסטזיין פון זיין ווערט אדער נישטיגקייט. עס פעהלט דארט אויך נישט דער רבי באַרבוד, „דער רב מיט דער באָרד". ווען דער טויט פער-בעט אים צום טאנץ, וויל ער זיך ארויסדרעהען פון זיינע ארעמס און האלט אזא תפלה צו גאט:

„א, אלהים, א פון אברהם דער גאָט,
גנאד האסט דו געטהון,
א, טרייב מיך נישט מיט אזא הייסען געבאט,
איך זאל נאך אין טאנץ פליהען!
נישט פארהאן איז קיין בעשעפענ'ש אויף דער וועלט,
וואס לעבט, ווען עס דעם טויט נישט געפעלט".

דערויף ענטפערט אים דער טויט:

„דאָן רבי, מיט דיין גרויסער באָרד,
וואס תלמוד און זייגע מפרשים שטודירט,
און וואהרהייט צו זוכען זיך קיינמאל נעריהרט,
געה-הין און טאנץ מיט די זינגע-ס לאנג,
זינג-אריין דיין ברכה צו צום געזאנג
און רוה אייביג מיט אשי*) געפארט".

שוין דער דאזיגער פראגמענט גיעט אונז א פארשטעלונג ווען דער שארפער סאטירע, וואס בליצט אין דער „דאנזא". הויפטזעכליך שארף איז די דאזיגע סאטירע, ווען עס האנדעלט זיך ווען די העכסטע אנפיהרערנדע פערזענלי'כקייטען פון דער מלוכה און קירכע. דאס האט זיך וויטקליך געקאנט ערלויבען נור א איד, וואס זיין לעבען איז נים

18) פערגלייך קארל אפפע: פיטטרענע צור ראמאנישען און עננלישען פילאלאגיע", בראסלוי 1902; ווילהעלם וועלמאן: „די טאדטען-טענצ דעם מיטע-אלטערס", לייפציג 1893 זיטע 64; ס. קייזערלינג: „ספרדים, ראמאניש פאעזיע דער יודען אין שפאניען", לייפציג 1859 זיט 30—21.

*) ר ב א ש י איז דער בעריהמטער אמורא אין בבל, וואס האט מכדר געווען דעם תלמוד בבלי.

אבשטעלען אויף יענע ערשטע שפורען פון פאלקס-קונסטשטיק, וועלכע האבען זיך בעווייזען ביי אידען צום סוף פון 14-טען און אין אנהויב פון 15-טען יאהרהונדערט.

זייער בלויהען האבען די דאזיגע ערשטע פריהלינג-בלומען צו פערדאנקען יענע שווערע איבערלעבונגען, וואס האבען ערשיטערט דאס גאנצע אידישע לעבען אין די טרויעריג בערימטע יאהרען 50—1349, וועז דער „שווארצער טויט" אין די גרויזאמע אויטאדאפעס, אונצעהליגע גזרות און שחיטות, האבען אבגעמאקט פון דער ערד גאנצע אידישע קהלות.

דאס לעבען אין אונאויפהערליכען ראנגלען זיך מיט'ן טויט—אט דאס דאזיגע בילד האט זיך איינגעגעסען אין דער נשמה פון די יודישע פאלקס-מאסען, וועלכע האבען דאן איבערגעלעבט א דאפעלטע ליידענס-קאטאסטראפע: אלס קרבנות פון דער „שווארצער מגפה" און אויך אלס מענשען, וועלכע מען האט בעשולדיגט, אז זיי האבען עס די דאזיגע מגפה פערשפרייט.

דער טאנץ צווישען לעבען און טויט — דאס דאזיגע בילד האט צעהיצט די פאנטאזיע, און אונטער דעם איינפלוס האט אויפסניי אנגעהויבען פליסען דער פערשאטענער קוואל פון דער אידישער פאלקס-שאפונג. צום סוף פון 14-טען און אין אנהויב פון 15-טען יאהרהונדערט בעווייזט זיך פאר אונז א אונבעוואוסטער מיט זיין נאמען, שפאנישער אידר, וועלכער האט פעראייביגט זיין אנדענקען אלס אויטאר פון דער „דאנזא געזעלשאפט", אדער „דאנזא דע לא מוערט", וואס איז זעהר בערימט אין דער שפאנישער ליטעראטור. א לאנגע, צייט האט מען געמיינט, אז דער אויטאר פון דאזיגען ווערק „טאנץ פון טויט" איז דער בערימטער אידיש-שפאנישער דיכטער רבי שם-טוב פון קאריאן, וועלכער האט געלעבט אין דער ערשטער העלפט פון 14-טען יאהרהונדערט און וועלכער איז, אהן צווייפעל, געווען דער מחבר פון דער פאזיע-זאמלונג „פראווערביאס מארעס". אבער די נייערע קריטיק האט אויפגעוויזען, אז דער דאזיגער דיכטער איז באין אופן נישט געווען דער מחבר פון „דאנזא געזעלשאפט"; דאגעגען האט זי נישט מבטל געווען די קריטישע בעווייזען פון מ. קייזערלינג, וועלכע פיהרען אויס, אז דער מחבר פון „טאנץ פון טויט" האט נישט געקאנט זיין קיין אנדערער ווי א איד, מחמת נור א איד האט געקאנט אזוי געניי בעקאנט זיין מיט דער אידישער רעליגיע, ווי דאס ווייזט זיך ארויס אין דער

אַזוי ווייסען מיר, אז אין הויף פון דער פאמיליע ד'עסט איז געווען דער בערימטער—אין 15-טען יאָהרהונדערט,—בופֿאַן, דער איד סקאָ־קאָלאָ. זיין דיקע געשטאַלט מיט דער אויסגעשטרעקטער האנד צום פירשט עסט, ווי מיט דער בקשה נאך געלד, קאן מען נאך הייבט זיהן אויף די פרעסקעס פון פאַלאַץ סקיפּאַנאָי (1470). פערזאָנען, וואס האבען געלעבט אין יענער צייט, שרייבען וועגען איהם, אז ער האָט תמיד געדאַרפט האבען געלד. וואהרשיינליך, אז מחמת זיין ליעבע צו גלעד האט ער זיך געשמד'ט. דאס האט אים אבער כלל נישט געשטערט, ווען ער האט זיך בענויטיגט אָן געלד, זיך צו וועגדען צו די „אידישע בארבארען" 20).

מהר איינצעלהייטען וועגען אידישע „בופֿאָנען" אין יענע צייטע איז דערהאלטען געווארען פון דער עשיכטע פון די אידען אין דייטשלאנד. ליט וי עס וייזען די פערשידענע קוועלען-מאטעריאלען, איז צו זהען, אז די אידישע וויצלער אין דייטשלאנד האבען זייער טעטיגקייט ענטוויקעלט אין עגגען צוזאמענהאנג מיט דער ארט, וי אזוי מ'פלעגט אבהאלטען די פורים-פיערליכקייט.

שוין אין תלמוד געפינען מיר די אנווייזונג, אז פורים איז אַ מצוה פרעהליך צו זיין. אזוי וייט, אז אייגער פון די חכמי-התלמוד דריקט זיך אויס גוזמא'דיג, אז פורים דארף יעדער איד אזוי פיעל זיך אָנ'שכור'ען, אז ער זאל נישט קאנען אונטערשיידען צווישען „ארור המן!" און „ברוך מרדכי!" („חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". מסכת מגילה, ז'). אין 14-טען יאָהרהונדערט האט מען דעם דאזיגען תלמודישען, אזוי-צוזאגען, אפאָריזם אזוי אויס-געטייטשט, אַז די ביידע אויסדריקען: — „ארור המן" און „ברוך מרדכי" זענען איינע און דיזעלבע גמטריה (502) און אז מ'דארף אלזא זיך אזוי פיעל אנ'שכור'ען, אז מען זאל די דאזיגע גמטריה נישט קאנען בערעכנען 21).

עהנליכע אָנווייזונגען אויף שטארק משמח-צו-זיין זיך אין פורים געפינען מיר אויך אין 15-טען יאָהרהונדערט. דער ספר חסידים („בוך פאר פרומע"), געשריבען אין 15-טען יאהרהונדערט, זאגט,צווישען

20) י. בורקהארדט: רענעסאנס-קולטור אין איטאליען (פוילישע איבערזעצונג קראקא 1905, ערשטער טייל זעט 289), וי אויך ק. לאַלענדאָווסקי: דער הויף אין פֿערארא (אין פוילישען).

21) ס. גידעמאן: „נעשיכטע דעס ערציהונגס-זיעזענס אונד דער קולטור דער יודען אין דייטשלאנד וועהרענד דעס 14-טען אונד 15-טען יאהרהונדערטס". (וויען 1888 זעט 134).

געווען מיט בלומען בעצירט, וועלכער האט פון אלע זייטען און שיכ־
טען געהאט פיעל ליידען אויסצושטעהן.

גיך איז „דער טאנץ פון טויט" געווארען די פאפולערסטע סצענע־
פארשטעלונג צווישען קריסטען און אידען. דאס דאזיגע וועלק האט
באלד געפונען פיעל נאכאהמונגען, און גאר אינגיכען האבען זיך בע־
וויזען אהן א שיעור „טויט־טאנץ"־ען אין דער ראמאנישער און גערמא־
נישער וועלט. טייל סצענעס קאן מען נאך הייבט בעקומען צום זעהן—
מחמת זיי זענען פעראיביגט געווארען דורך די בערוהמטע מאלער
האלבייין און מאקאבער.

דעם „טויט־טאנץ" פלעגט מען אויפפיהרען מיט דער בעגלייטונג
פון מוזיק און געזאנג. דאס איז אלזא געווען, אזוי־צו זאגען, דאס
ערשטע קערענדעל פון דער שפעטערער אפערעטע. ביי די קריסטען פלעגט
מען עס געווענליך פארשטעלען בעת די קירכע־פראצעסיעס. ביי אי־
דען פלעגט מען עס שפיעלען אויף חתונות און אנדערע פאמיליען־
שמחות. עס איז ביי זיי אזוי אנגענומען געווען, אז אויך פיעל שפע־
טער, צום סוף פון 17־טען אהרהונדערט, איז עס נאך בעקאנט געווען.
דאס בעווייזען, למשל, די בעריהמט־געווארענע מעמוארען פון דער אי־
דישער פרוי גליקעל פון האמעלן (אין 17טען יאהרהונדערט),
וועלכע פערצייכענט אין איהרע זכרונות דעם מערקווירדיגען פאקט, אז
אויף דער חתונה פון איהר זוהן שמואל מיט דער טאכטער פון משה
ברילין, וואס איז פארגעקומען אין באמבערג, האט מען פארגעשטעלט
א זעהר שענעם „טויט־טאנץ", וואס איז אלעמען זעהר געפעלען
געווארען 19).

אלס אקטיארען אין דאזיגען „טויט־טאנץ" פלעגען, אהן צווייפעל,
ארויסטרעטען די שוין־דערמאהנטע „לצים", וואס צוליעב די פארשטעלונג,
גען פלעגען זיך פון צווישען זיי בילדען ספעציעלע קאמפאניעס. גע־
וועהנליך, אבער, פלעגען די לצים ארויסטרעטען גאנץ אליין, מיט אר־
גילעל קאמישע מאנאלאגען, אדער שארפע ווינצען, צו יעדער גע־
לעגענהייט.

אין איטאליען איז די פאפולאריטעט פון די לצים אפטמאל גע־
וען גישט קלענער וויי פון די בעריהמטע קריסטליכע וויצלער, וואס
זענען דארט בעקאנט געווען מיט נאמען „בופאנען". דער רוהם פון
טייל אידישע „לצים" איז דערגאנגען אפילו ביז די פירשטליכע הויפען.

19) פערנליי „מעמוארען פון גליקעל פון האמעלן", די אויסגאבע פון
ס. קיפמאן זיט 252.

פון ספר חסידים, וועלכער בעשולדיגט אין דער עבירה דערהויפט די אידישע יוגענד [25]). אבער שוין אין זעלבען יאָהרהונדערט, אין וועלכען עס האָט געלעבט דער מחבר פון ספר חסידים, האָבען אנדערע אידישע רבנים אוך בעלי-מוסר ערלויבט אפילו, דאס מאנספערזאנען זאלען זיך פערשטעלען אין פרויען-מלבושים. דאס בעווייזען, למשל, די תשובות פון רבי יהודה מינץ — געווען תלמיד אין דייטשע ישיבות, נאכדעם אלאנגע צייט רב אין פאָדווא, וואו ער האט אגעווען צייט אין פאדווער אויסווערזיטעט געהאלטען פארלעזונגען וועגען פילאזאפיע (געשטארבען אין יאָהר 1508) [26]).

מאסקאראדען אוך קאטאווס, אוך בכלל די אלע חאראקטעריסטישע שטריכען פון פרעהליך מאכען זיך, בעת די סעודות פון פורים אוך חנוכה — האבען געהאט זייערע הויפט-פיאָנערען אין די אידישע פראפעסיאנעלע קאָמיקער, „לצים", פון וועלכע ס'איז שוין געווען די רייד. אט די פורים-אוך חנוכה-פערווייליגונגען זענען געווען פאר זיי דאס בריייטע פעלד, וואו זיי האבען געקאנט ארויסווייזען זייערע קונץ-שטיק, הויפטזעכליך, פון זינט אָן עס איז געלונגען איינצופיהרען ביי אידען דעם מאסקאראד. צוישען די קאמיקער, וואס האבען משמח-געווען דעם אידישען עולם אין 15-טען יאָהרהונדערט, זענען בעריהמט געווען: יעקעל קרוב אוך משה שטאפעלשטיין. זיי דערמאהנט דער מחבר פון בעריהמטען „ספר המדות" (דאס איז וואהרשיינליך לימאן פון מילהויזען, א בעריהמטער אידישער למדן פון 15-טען יאהרהונדערט), וועלכער שרייבט מיט סארקאזם וועגען רוהם פון קאָמיקער, אז „גרויס איז זיין רוהם, אָבער קליין איז זיין נשמה, בעזונדערס וען ער איז שכור [27]).

וועגען וויץ אוך הומאָר פון די דאזיגע פורים-העלדען גיבט אונז א בילד דאס פאלקס-ביכעל „שימפף אונד ערנסט", וואס איז געווען זעהר פאָפולער אין 16-טען אוך 17-טען יאָהרהונדערט. דער מחבר

---

25) טובה תנהל ושלוה תירש אם תשמור הלאו שלא ילבש גבר שמלת אשה, כגון בחורים הנותנים צעיף בראשיהם ולובשים בגדי נשים בחנוכה ופורים... כי האומר שהחכמים וויתרו לעשות שום דבר עבירה, יותרו חיין כצבי וכאיל.

26) פֿערגלייך גרעטז, דאָרט זיט 52—251, 271.

27) „אז אוין כטוב דער אלמול כטובות טרייבן קאן זו יעקיל קרוב אונ' משה שטאפעלשטיין, דער שם אוז גרוש די נשמה איז קליין ווען עס טרונקן אוז". דאָס אוז א צוטאט פון „ספר המדות" אידישער אויפערוועקונג אוים-גאבע אין יאָהר—1542 לוט ס. גרעטז, דאָרט זיט 88.

אַנדערע דברי-מוסר און חסידות, פאַלגענדע וואָרטער: „זאלסט קיינמאָל נישט זיין צו-פרידן; אויסנאַהם זענען נור חנוכה און פורים, וועו מען קאָן זיך משמח-זיין וויפיעל מען וויל, נישט בעגאָהענדיג דערביי קיין עבירה“ 22).

אין די דאזיגע האלבע ימים-טובים, אדער יומי-דפנרא, אלזא, חנוכה און פורים, פלעגט מען זיך משמח-זיין, זעלבסטפערשטענדליך ביי גוט-געדעקטע טישען; בעת דער סעודה פלעגט מען זינגען לידער, פרעגען אייגער דעם צווייטען רעטענישען, אדער שטעלטען אזעלכע צוויידייטיגע פראגען, וועלכע מען פלעגט רופען „קאטאווע“ (אין די אלטע ספרים האט זיך דאס דאזיגע וואָרט דערהאלטען אין דער העברעאישער פארם אלס: קטפות, אדער כטובות). אין די דאזיגע פערווייזונגען פלעגען זיך בעזונדערס אויסצייכנען די אידישע ישיבה-בחורים-לער 23).

דער פאקט, וואס גראד די פערווייזונגס-פייערונג פון האלב-יום-טוב פורים האָט אָנגענומען א מעהר פע־שידענפארביגען חאראקטער איז אהן צווייפעל געשעהן אונטער דעם אינפלוס פון דער דייטשער וועלט. די דייטשע „פאסטנאכט“ האָט — וי מען קאָן עס בעשטעטיגען לויט היסטארישע קוועלען — שוין אין 15-טען יאָהרהונדערט בערייכערט די פייערונג פין חנוכה, אין בעזונדערס פורים, מיט א נייער ארט פערווייזונג. די אידען האבען, נעמליך, איבערגענומען דאס, וואס איז געוען דער אממייסטען חאראקטער־סטישער שטריך אין דער פייערונג פון „פאסטנאכט“: מאסקאראדען, דאס איבערהויפט זיך אין מאסקעס, פערשטעלען זיך, אדער וי מען האט עס דעמאָלט גערופען: „פארס — פארסאר — „פאקסען“, פון וואנען עס שטאמט די ערשע העלפט פון וואָרט „פאסט-נאכט“ 24). די אידישע מאָראלי־סטען אין זייערע מוסר-ספרים האבען דעם מאסקאראד, פאר זיך געזומען, גארנישט געהאט פארצוווארפען; זיי זענען נור אריסגעטרעטען געגען דעם, וואס מאנספערזאנען זאלען זיך איבערטהון אין פרויען-קלייד־ער, זעהענדיג אין דעם אן־עבירה געגען דעם לאו אין חומש: „לא ילבש גבר שמלת אשה“. אזא שטעלונג האט, צווישען אנדערע, אנגענומען אויך דער מחבר

22) פערגלייך דעם פראגמענט פון „ספר חסידים“ איבערזעצט דורך ט. נ. דעמאן אין זיין דערמאָהנטען בוך זעט 216.

23) נידעראן אין זיין דערמאָהנט ווערק זעט 87—88.

24) פערגלייך די אבהאנדלונג פון נידעראן: „פורים און פאסטנאכט“ („ערציהונגס-וועזען“ זעט 274) וו. אויך פון י. ז. זעלבען נעלעהרטען: „דער גאט דער רעכט“ (גרעץ-יובעל-שריפט, בריסלוי 1887).

ליעד איז „חרוז על בחור אחד הומלך בימי הפורים, אליעזר שמו, חברתיו לתומי", און זיין ווייטערער אינהאלט איז פאלגענדער:

אשריך ארץ מלכך נער — ברב הועיל וברב עזר
טיב עוללות אפרים קט — מכל בציר אבי עזר
על זאת ישחק כל איש ימים — ליומר תן לי אלי עזר
אשר על עם סגולה ב- — אדר מלך אליעזר [29]).

29) פערגלייך מ. ש ט יי נ ש נ יי ד ע ר: „פורים אונד פאראדיע" (אין „מאנאטס-שריפט פיר גשיכטע אונד ווישענשאפט דעס יודענטומס", ברעסלוי 1903 זעט 174

פון׳ם דאָזיגען ביכעל איז יאָהאַנעס פּאוּל׳ס (1455—1530), א איד פון געבוירען, וועלכער איז בערימט אין דער דייטשער לימערַאטור. ד׳ שארפקייט פון זיין סאטירע—הגם נאָכ׳ן שמד׳ן האָט ז׳ זיך געוועגדעט געגען אידען—איז אָהן צווייפעל אויסגעשלייפט געוואָרען אין ד׳ מאינצער און וואָרמסער ישיבות, וו׳ אויך בעת ד׳ פּורים-סעודות, וועָן ער האָט געהאט צו קאָנקורירען אין ווי׳צען-זאָגען מיט זיינע חברים, די ישיבה-בחורים, אָדער אפשר גאָר מיט ד׳ פראָפעסיאָנעלע אידישע קאָמיקער. דאָס לאָזט זיך בעווייזען דורך א רייה ווי׳צען אונ׳ם דאָזיגען „שימפף אונד ערנסט", וואָס זענען נאָך בי׳ן אויך דעם הייַנטיגען טאָג בעי׳קאנט צווישען אידען. עס איז קיין ספק נישט, אז גיכער האָט דער אוי׳טאָר פון „שימפף אונד ערנסט" זיי געשעפט פון קוואַל פון אידישען פאָלקס-הומאָר, איידער די׳ אידען זאָלען זיי האָבען אינערגענומען ביים דאָזיגען פערהאַסטען משומד. בנוגע אייניגע אנעקדאָטען, וואָס יאָהאַנעס פאוּל׳ס דערצעהלט, לאָזט זיך דייטלי׳ך פעסטשטעלען, אז זיי שטאַמען פון מדרש אָדער פון דער בערימטער אידישער משלים-זאַמלונג „משלי שועלים" פון ברכיה הנקדן[28]). בכלל קאָן מען וועגען יאָהאַנעס פאוּל׳ס אינבער׳חזר׳ען דעם שוין-דערמאָהנטען זאַץ פון ספר-המדות: „דער רוהם גרוים—אָבער קליין ד׳ נשמה"...

צום סוף פון דאָזיגען קאפּיטעל איז אויך כדאי אויפמערקזאם צו מאַכען אויף דעם וועג׳ג-בעקאנטען פאקט, אין וועלכען ס׳איז צו בעמערקען דעם אינפלוס פון׳ם דייטשען „נאַרען-פעסט" אויף דער אידישער פורים-פייערונג. פון דער דייטשער „פאַסטנאַכט" האָבען אידען אינבערגענומען דעם מאַסקאַראד, דאָגעגען פונ׳ם דייטשען „נאַרען-פעסט" האָבען זיי אינבערגענומען דעם מנהג אויסצווועהלען דעם אזוי׳-גערופענעם „פורים-מלך" (שפעטער איז דערפון געוואָרען דער „פורים-רב"). דאָס איז אָהן צווייפעל א נאָכאָהמונג נאָך יענעם מנהג בייַ ד׳ דייטשען, וואָס פלעגען בעת דעם „נאַרען-פעסט" אויסוועהלען א „פויבסט". אין 16-טען יאָהרהונדערט טרעפען מיר דעם „פורים-מלך" אלס העלד פון א פורים-קאָמעדיע, וואָס פלעגט פאָרגעשטעלט ווערען וועהרענד דער פורים-סעודה. אָבער וועגען דעם וועלען מיר נאָך רעדען אין ד׳ וויי׳טערע קאפּיטעל. דאָ וועלען מיר נור אָנווייזען, אז ד׳ ערשטע שפורען פון „פורים-מלך" פיהרען אונז צום מיטעלאַלטער. אזוי׳, למשל, געפינט זיך אין א איטאַליענישען כתב-יד פון סוף 15-טען יאָהרהונדערט א העב. רעאיש ליעד לכבוד דעם „פורים-מלך אליעזר". דער טיטול פון דאָזיגען

28) פערגליי׳ך גודעמאן דאָרט 3—201.

דאס לאנד	פראנקרייך	דייטשלאנד
די צאהל באנקנאטען	5.987	2.004
דער ערזעטז פון גאלד	3.975	1.338
די גאלד-בעדעקונג פאר		
די בילעטען	66,4%	66,8%

סוף יאהר 1920 האט בעטראפען דער גאלד-אומלויף אין די דאזיגע לענדער:

דאס לאנד	פראנקרייך	דייטשלאנד
די צאהל באנקנאטען	37.441	80.000
דער ערזעטז פון גאלד	3.551	1.095
די גאלד=בעדעקונג		
פאר די בילעטען	10%	1¼%

אבער אפילו די דערמאהנטע, ריזיגע מאסען באנקנאטען שטעלען נישט ענוי פאר דעם וואוקס פון דער צאהל גאלד אין אייראפא. מ'דארף דאך נעהמען אין בעטראכט, אז אין דייטש-עסטרייך אליין גייט זיך אין אומלויף 29½ מיליארדען קראנען, בעת פאר דער מלחמה זענען געווען אין אומלויף, אין גאנץ עסטרייך-אונגארן, 2350 מיליאן קראנען, און וויטער, אז עס זענען אויפגעקומען נייע זעלבסטשטענדיגע מלוכות, וואס יעדע פון זיי לאזט ארויס פאפיר-גאלד אויפן אייגענעם חשבון.

ס'איז ניט מעגליך דאָ צו געבען אַ ענויען צוזאמענשטעל פון דער צאהל ארויסגעלאזענע באנקנאטען אין די נייי-אויפגעקומענע מלוכות. מיר וועלען זיך דערום מוזען בעגרענעצען אוף דאָ אנווייזען בלויז די ציפערן, וואס זענען נוגע פוילען (אין טויזענדער פוילישע מארקען).

דעם 11-טען נאָוו.	1918	—	—	880.150
„ 1?-טען דעצ.	1919	—	—	5.267.041
„ „ „	1920	—	—	45.000.000

אלע מלוכות האבען געדרוקט פאפיר-גאלד נור, צוליב איין זאך: כדי צו רעגולירען דעם דעפיציט אין זייער בודזשעט. די מלחמה האט דערפיהרט דערצו, אז ס'איז נישט מעגליך עווען צו דעקען די פערגרעסערטע הוצאות דורך שטייערן אין אבצאהלונגען. ס'איז נישט מעגליך בעווען זיי אייבצומאהנען, אין טאקי דערפאר האבען די מלוכה-אוצרות אומעטום אזן נייראבא, ביים מאנגעל פון אנדערע הכנסה-קוועלען, אנגעהויבען זיך פיהרען אזוי, ווי עס טהוט אַ סוחר, וואס האלט ביי באנקראט: ער שטעלט אויס וועקסלען אויף וועקסלען.

דער אלוועלטליכער וואליוטא-קריזיס.

געטאָן, אין II-טייל „פּוסט" שטעלט-פאר דאס פאפּירענע געלד, וויּ אַנ'ערפּינדונג פון'ם טייוועל. מעפּיסטא מיט זיין סארקאסטישען הומאר רעדט-אויבער דעם קיסר און דעם מלוכה-קאנצלער, זיי זאלען אייניפּירען פאפּירען-געלד, בזוּ הלשון:

„אזא פאפּיר, וואס גילט פאר גאלד און פערל,
איז בעקוועם אזוי, מ'וויים פארט, וואס מען האט.
מ'דא־ך נישט ערשט זיך דינגען, און נישט טוישען,
מ'קען זיך, ווי עס גלוסט, מיט מיידלעך, ווייַן בערושען.
וויל מען נאר מצטאל, איז דא א מענש וואס בייט;
און אויב ער האט עס נישט, דאן גראבט מען נאך אַ ציי־ט!
באקאלען, קייטען וועלען לאמבארדירט
און דאס פאפּיר זאפארט אמאָרטיזירט...

. . . . . .

מיט טיסטערס און מיט בייטלען וועט מען זיך נישט פלאגען,
עס איז אַ בלעטל בלויז, אין בוזעם לייכט צו טראגען,
עס וועט מיט ליבע־ברינוליעך דארט בעקוועם זיך פארען".

געטע האט אויך א געניאלען אופן תופס געיוען דעם עצם פון פאפּיר-געלד: מיר פיהלען אליין אויסגעצייכענט, וויּ די פערזיּמונג פון'ם לאנד געהט האנד בייַ האנד מיט'ן פערמעהרען די „פאפּירונג".

אַ חוץ עטליכע גליקליכע מדינות, וואס די מלחמה האט נישט אנגעריהרט, לעבט נאנץ אייראפּא איבער אַ שוועריען געלד-קריזיס; דער ענין „וואליוטא" איז אין איצטיגען מאמענט איינס פון די סאמע ערנסטע עקאנאמישע פראבלעמען, וואס זענען אויפגעקומען נאך דער מלחמה.

וועז די מלחמה איז אויסגעבראכען, האבען זיך די בילאנסען פון די עמיסיאנס-בענק*) אין די וויכטיגסטע אייראפּעאישע מלוכות פארגעשטעלט אויף אזא אופן (אין מיליאנען):

*) עמיסיאנס-בענק הייסט אַ בענק, וואס האבען דאָס רעכט פאפּיר-נאטען צו ארויסצוגעבען: פאפּיערענע געלד-צעטלעך. ד. ר.

דעצ. 1917	263
דעצ. 1918	277
דעצ. 1919	334
אָקט. 1920	326

אומעטום, וו׳ מיר זעהען, האט דער געלד-אומלויף פערלוירען און איכות דאס, וואס ער האט געוואונען אין כמות.

דאס פערמעהרען דעם סכום געלד, וואס געפינט זיך אין אומלויף. אין דער וואוקס פון די פרייזען אויף סחורות, וואס איז דערמיט פער-בונדען, איז בלויז א ייִן זייט פון דעם וואליוטא-פראבלעם, וואס מא-טערט איצט נאנץ אייראפא.

דער וואוקס פון די פרייזען אויף סחורות בשעת דער מלחמה און נאך דער מלחמה געהט איצט האנד ביי האנד מיט׳ן פאלען פונ׳ם קורס פון די אייראפעאישע וואליוטעס אין פערגלייך מיט דער אמעריקאנער וואליוטא, וועלכע איז די איינציגע, וואס איז זיכער דער גאנצער מלחמה-צייט געבליבען א ווירקליכע גאלד-וואליוטא, און דערבײַ איז זי די פאסיגסטע מאס פאר׳ן פאלען פון די אייראפעאישע וואליוטעס.

דאס, וואס די וואליוטא פערלירט איהר ווערט אין ערך צו די סחורות, איז נישט דאס אייגענע, וואס דאס פאלען פונ׳ם וואליוטא-קורס איז אין ערך צו די פרעמדע וואליוטעס. די פרייזען אויף סחורות וואקסען צוליב דעם, וואס דער סכום פאפיר-געלד ווערט אינ׳ם לאנד גופא גרעסער, אזוי ארום ווערט די קויף-קראפט פון דער בעפעלקערונג קיינסטלעך געהעכערט. אבער דאס, וואס דער קורס פון פרעמדע וואליוטעס הויבט זיך, נעהמט זיך פון גאר אנדערע סיבות: נעמליך, וו׳ עס האלט מיט דער צאהלבילאנץ פון מלוכה, אבער דאס ארויסלאזען פאפיר-געלד האט נישט קיין ריין דירעקטע ווירקונג אויף דעם קורס פון וואליוטעס.

וו׳ אפט דאס שטייגען פון פרייזען אויף סחורות געהט נישט האנד ביי האנד מיט׳ן שטייגען פונ׳ם קורס אויף פרעמדע וואליוטעס, בעווייזט אמבעסטען דער ביישפיל פון דייטשלאנד.

מלחמה-צייט איז דייטשלאנד, דורך דער בלאקאדע, געווען אבגע-שניטען פון דער גאנצער וועלט. צוליב דעם איז דער צאהלבילאנץ פון דייטשלאנד געווען אויסגעגלייכען. די דייטשע מארק איז אין דער גאנצער וועלט נישט געווען גלייך צו ערך צו די סחורות. אבער אויפ׳ן אינטער-נאציאנאלען גלעד-מארק איז דער קורס פון דער דייטשער מארק גע-שטאנען נענוג הויך. ערשט נאך דער מלחמה, וען דייטשלאנד האט בעקומען די מעגליכקייט צו בעצוהען סחורות, האט דער קורס פון דער

די פרייש-געדרוקטע געלדער זענען קודם-כל אריינגעקומען אין די טאשען פון די מיליטער-ליפֿעראנטן*). פון זיי פלעגט דאס געלד קומען אויף דער בערזע, צו אנדערע אונטערנעמונגען, טיילווייז צו די ארבייטער, אין אין א טייל לענדער, וואו ס'האט געהערשט דער אפרא=וויזאציע-קריזיס, איז דאס געלד דערהויפט גפגאנגען צום פויער. אין פוילען און רוסלאנד האט זיך דאס געלד אזוי ארום אנגעזאמלט בייַ די פויערים, וואס, נישט האבענדיג קיין בעסערע געשעפטען, האבען זיי בעהאלטען דאס געלד אין דער ערד, — האפענדיג, אז אמאל וועט זיך זיי איינגעבען צו האבען נוצען דערפון.

האבען אבער די פויערים א גרויסען טעות געהאט. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דאס אנזאמלען באנקנאטען איז זהר א שלעכטער אופן, וויַ ארום צו בעהאלטען די עשירות. ס'האט זיך ארויסגעשטעלט, אז וואס מער געלד די מליוכה דר. קט, אלץ מער פערלירט דאס געלד זיין ווערט, אנדערש געזאגט, וואס מער געלד עס קומט-צו, אלץ וועניגער סחורות אדער פרעמדע וואליוטעס האט מען געקאנט קויפֿאר דעם אייגענעם סכום געלד.

צום בעדויערן האט נאך נישט פויליען קיין ענויע סטאטיסטיק, כדי מ'זאל קאנען פינקטליך בעשטימען, אין וואסער גראד עס האבען זיך געהויבען די פרייזען פון סחורות. אויב אבער מיר וועלען אננעה-מען, אז די פרייזען שטייגען, דורכשניטליך, אזוי וויַ גאלד, אז 1 גאלד-דען צוהן-רובעל-שטיקעל האט געקאסט אין פאפיר געלד:

סוף 1913	—	—	—	21,6 דייטשע מארק
„ 1920	—	—	—	4.000 פוילישע „

וועט דאס הייסען, אז דאס פוילישע געלד איז איצט ווערט א 0,02 טייל פון זיין ווערט פאר דער מלחמה.

אנדערע געלדער האבען וועניגער פערלוירען—פון זייער ווערט — אין פערגלייך מיט די סחורות. און ענגלאנד. למשל, וואו די וואליוטא האט זיך אמבאסטען דערהאלטען אויף איהר הויך, זענען די פרייזען נעווארקסטען אזוי:

די דאטע	
1905—1901	100
יולי 1914	116
דעצ. „	127

*) אין פוילען איז דאס האט ארמעע אין יאהר 1920 נעקאסט 30 מיליארד מארק.

3091 — 1916
3282 — 1917
3118 — 1918
4018 — 1919
3000 — 1920

אויף דער וואליוטא פון די פעראייניגטע שטאטען איז, גאנץ נאטירליך, פארהאן א בעדייטענדע נאכפראגע מצד אייראפא, אבער אויף דער וואליוטא פון די אייראפאישע לענדער איז קיין נאכפראגע לגמרי נישט פארהאן.

דער דעפיציט אין די בודזשעטען, וויי מיר האבען אויבען אנגעוויזען, האט ארויסגערופען די נויטיגקייט צו דרוקען נייע באנקנאטען און דאס פאלען פון די וואליוטעס אין די לענדער גופא.

דער פאסיווער האנדעלס-בילאנץ פון די אייראפאישע מלוכות האט געפראכט צום פאלען דעם קורס פון אייראפאישע וואליוטעס אויפ'ן אינטערנאציאנאלען געלד-מארק.

באלד וויי די מלחמה איז אויסגעבראכען, האבען אנגעהויבען שטיי-גען די פרייזען אויף סחורות און דער קורס פון די אייראפאישע וואליוטעס האט אנגעהויבען פאלען. — האט מען אנגעהויבען זוכען שוץ-מיטלען, וויי אזוי נישט צו דערלאזען צו יענע עקאנאמישע שטערונגען, וואס ווערען ארויסגערופען דורכדעם, וואס די וואליוטעס פערליערן זייער ווערט. מ'האט געפרובט קעמפען געגען דעם פאלען פון דער וואליוטא מיט קונסטלישע מיטלען: מ'האט בעשטימט פעסטע מאקסימאלע פרייזען, מ'האט בעגרעניצט די סוחרישע רווחים, מ'האט מאנאפאליזירט דעם האנדעל מיט וואליוטא, מיט איין ווארט: מ'האט זיך אנגעהויבען פיהרען בונט וואליוטא און האנדעל לויט'ן סיסטעם פון פאליציישער פאליטיק.

ס'איז קלאר, אז די פאליציישע פאליטיק פון בעגרענצונגען האט נישט געקאנט געבען די געוואונשטע רעזולטאטען. און באלד האט מען זיך אויך איבערצייגט, אז כדי געזונד צו מאכען די וואליוטא, מוז מען זיך אויך איבערצייגט, אז כדי געזונד צו מאכען די וואליוטא, מוז מען געהן מיט גאר אנדערע וועגען. מ'האט פערגליכען דעם איצטיגען צושטאנד פון די וואליוטעס מיט'ן צושטאנד פאר דער מלחמה, און מען האט אנגעהויבען פראפאגאנדירען דעם געדאנק פון גאלדענעם געלד-אומלויף.

באמת האט דער גאלדענער געלד-אומלויף צוויי ערנסטע מעלות:

1) ער שליסט-אויס די מעגליכקייט פון ארויסלאזען באנקנאטען אן בער

דייטשער מארק אנגעהויבען פאלען, אבער די פרייזען אויף סחורות אין דייטשלאנד גופא זענען געבליבען אויף דער פריהערדיגער הויך.

אין איצטיגען מאמענט (סוף יאנואר 1921) האבען די בעזונדערען וואליוטעס פערלוירען פון זייער ווערט אין ערך צום דאלאר (איינגעריינגעלט גיבען מיר אן די גאלדענע פאַרטיטעט):

	נאטירט	געפאלען מיט
שווייץ. פר. (1 דלר.=5,18 פר.)	6,39	19%
פונט שט. (1 פ. שט.=4,86 דלר.)	3,75	22%
פראנצ. פר. (1 דלר.=5,18 פר.)	16,25	69%
איט. לירע (1 דלר.=5,18 לירעס)	34,00	83%
דייט. מארק (100 מ.=23,86 דלר.)	1,63	95%
פוילי. מארק (100 מ.=23,86 דלר.)	0.60	99%

מ'זעהט אלזא קלאר די סיבות, פארוואס די וואליוטעס פון אלע אייראפעאישע לענדער זענען געפאלען. נעהמען מיר, א שטייגער, ענגלאנד: פאר די ערשטע 10 חדשים פון יאהר 1920 איז דער האנדעלס-בילאנץ געווען פאלגענדער (אין טויזענדער פונט שט.):

אריינפיהר:	1.650.750
ארויספיהר:	1.316.165
דאס רעשט:	334.587

אין יאהר 1919 איז אינ'ם זעלבען משך צייט דער אריינפיהר פון פרעמדע סחורות גרעסער געווען פון ארויספיהר מעהר, ווי מיט $1\frac{1}{2}$ מיליארד פונט שט.

דאס אייגענע בילד פון א פאסיוון האנדעלס-בילאנץ זעהען מיר: אזן פראנקרייך, וואו דער סאלדא פאר די ערשטע 11 חדשים פון י. 1920 האט בעטראפען $11\frac{1}{2}$ מיליארד פראנק; אין דייטשלאנד, וואו דער פאסיווער סאלדא פונ'ם האנדעלס-בילאנץ פאר די ערשטע 6 חדשים פון י. 1920 האט בעטראפען 35 מיליארד מארק.

אין דער צושטאנד פונ'ם האנדעלס-בילאנץ פון די פעראייניגטע שטאטען ערקלערט גאנץ דייטליך, פארוואס דער קורס פונ'ם דאלאר איז אזוי הויך. נעמליך, דאס ארויספיהרען סחורה פון לאנד איז מעהר ווי דאס אריינפיהרען סחורה אין לאנד אריין אויף פאלגענדע סומען (אין מיליאנען דלר.)

1914 — 324
1915 — 1776

דערויף ענטפערען די נאמיגאלׄיסטען ריכטיג, אז כדי די פרייזען אויף סחורות און די קורסען פון וואלׄיוטעס זאלען זיין שטענדיגע, פעסטע, איז גענוג, וען דאס געלד, וואס איז נישט געזיכערט דורך גאלד, זאל ארויסגעגעבען ווערען, נישט אזוי וויׄ בײַ איצט, כדי צו דעקען דעם דעפיציט אינ׳ם מלוכה-בודזשעט, נור לויט די עקאנאמישע בעדערפענישען, און אייגענטלׄיך בלויז פאר׳ן דיסקאנט פון סוחר׳ישע וועקסלען. דאס פאפירענע גאלד, וואס ווערט ארויסגעלאזען, כדי צו דעקען דעם בודזשעט-דעפיציט, איז ווירטשאפטלׄיך גיט בערעכטיגט אז דערפאר האט דאס א שעדלׄיכע ווירקונג. אבער דאס פאפירענע גאלד וואס ווערט ארויסגעלאזט פאר׳ן דיסקאנט, איז עקאנאמיש בערעכטיגט— ווייל דאס איז נויטיג וויׄ א פערמיטלונג צווישען דעם פראדוצענט און דעם קאנסומענט. אזא פאפיר-גאלד, איז לא די, וואס עס איז נישט שעדלׄיך, נור פערקערט, עס איז זהר געואונשען. און בנוגע אינטער=נאציאנאלע בעציהונגען, איז דאך דער גאלדענער אומלויף נור דאן דאָס פאסיג אומלויף-סיסטעם, וועלכער האט אנ׳אקטיוועז צאהל-בילאנץ. וועלכע איז אבער פאסיוו, דאן איז דער גאלדענער אומלויף אונמעגלׄיך—וויׄל אדער דאס גאנצע גאלד ווערט אין א קורצער צייט ארויסגעפיהרט קיין אויסלאנד און דער גאלד-אומלויף איז לאנד מוז ווערען א פאפירענער, אדער, דאס וואס קומט=פאר שטענדיג, די רעגירונגען זעהען-פאראויס, אז דאס גאנצע גאָלד ווערט אנטלויפען קיין אויסלאנד, און זיי הערען אויף אויסצובייטען די באנקנאטען אויף גאלד, ד. ה. זיי געהען מיט איינמאל איבער צו פאפירענעם גאלד-אומלויף.

אנדערש אויסגעדריקט: דער גאלדענער גאלד-אומלויף לאזט זיך אנווענדען בלויז דעמאלט, וען ער איז, אייגענטלׄיך, נישט נויטיג, און עָר קאן נישט אנגעווענדט ווערען דעמאלט, וען ער איז אמנויטיגסטען

די נאמיגאלׄיסטען לעגען פאר דערווייל פאר די לעָנדער, וואס האבען א נידריגע וואלׄיוטא, זיי זאלען זיך נישט אומקהרען צום גאלד-דענעם גאלד-אומלויף, נור קאנצענטרירען דאס גאנצע גאלד אין דער האנד פון דער מלוכה, וועלכע וועט דאס לויט בעדערפענישׄ ארויסשיקען קיין אויסלאנד. די נאָמיגאלׄיסטען לייקענען נישט, אז אפילו אויף דעם אופן איז אויך נישט מעגלׄיך אויפצוהאלטען די וואלׄיוטא, אז זי זאל נישט פאלען, כל זמן דער צאהל-בילאנץ בלייבט א פאסיווער. יעדענפאלס, אבער, האט דער נאמיגאלׄיסטישער פארשלאג די מעלה, וואס דאס גאלד וועט נישט צירקולׄירען אין לאנד גופא אהן א צוועל, בשעת מען קאן זיך זהר גוט בעָנוצען דערצו מיט פאפיר-גאלד, און דאס גאלד וועט בענוצט ווערען בלויז אויף אויסצוגלׄייכען דאס סאלדאָ פונ׳ם צאהל-בילאנץ.

דער געהעריגער מאס—ווייל דאס פאפיר-געלד ווערט ארויסגעלאזען אין א שטרענגער פראפארציע צום גאלד-מעטאל, וואס אן לאנד פערמאגט, אין דעם סכום גאלד קאן מען דאך נישט פערגרעסערן, וויבאלד עמיצען גלויבט זיך, אין 2) עס מאכט אונמעגליך, עס זאל פאלען דער קורס פון דער וואליוטא, וויל דאס פאסיוו סאלדא פון צאהל-בילאנץ ווערט באלד געדעקט דורכדעם, וואס עס ווערט ארויסגעפיהרט גאלד, אין אזוי ארום ווערט דער צאהל-בילאנץ אויסגעגליכען.

פערשטאנדן האט מען אפילו, אז אין איצטיגען מאמענט קאן נישט זיין קיין רייד ווען דעם, אז די אייראפעאישע מלוכות זאלען אנהויבען אויפצוראבייטען די באנקנאטן, דאס פאפיר-געלד, אויף גאלד—מ'האט זיך אבער פארגעשטעלט דעם גאלדענעם אומלויף, וויבאלד, וויבאלד דאס איינציגע נארמאלע סיסטעם פון געלד-אומלויף, צו ווען דען די אייראפעאישע מלוכות דארפן שטרעבען.

די פארשטעלונג ווען גאלדענעם אומלויף וויבאלד האט ארויסגערופען זעהר א שארפע אפאזיציע, וואס האט אין א קורצער צייט, בערך, בעקומען א בעדייטענדע השפעה אוף האט סוף-כל-סוף, אין דער טעאריע, אבגעהאלטען א נצחון אויבער די אנהענגער פון גאלדענעם געלד-אומלויף.

דער קאמף צווישען די צוויי רישטונגען—בנוגע דעם בעסטען סיסטעם פון געלד-אומלויף—איז בידן הייבטיגען טאג נאך נישט פערענדיגט.

די אנהענגער פון גאלדענעם אומלויף — מ'רופט זיי מאנאמעטאליסטען (איינמעטאליזם) — האלטען, אז נור דעמאלט ווען די געלד-אינהייט האבען א ווערט, ווען די אינהייט ווען זיין פון גאלד, אדער אפילו א באנקנאט, וואס קאן אין מוז אין יעדען מאמענט אויסגעבישטעלט ווערען אויף גאלד.

די אנדערע רישטונג — מ'רופט זי די נאמינאליסטישע—איז איבערצייגט, אז מ'קאן איינפיהרען א שטענדיגע וואליוטא, אין דערביי זאל דערצו דאס גאלדענע מעטאל, אלס געלד-אומלויף, קיין שום שייכות נישט האבען.

די פארשטעהער פון דער דאזיגער לעצטער רישטונג רעדען אויך ווען „ארבזועצען דאס גאלד פונ'ם טראן". אין דאס הייסט, אז דאס גאלד האט אינ'ם געלד-אומלויף אויפגעהערט צו שפילען יענע ראלע, וואס עס האט געשפילט פאר דער מלחמה.

די אזוי שטעלען זיך אבער די נאמינאליסטען פאר א פאפיר-געלד-אומלויף, וואס זאל נישט זיין פערבונדען מיט'ן פאלען פונ'ם וואליוטא-ווערט?

איז דאס בעציהען מאשינען אין ארבייטס-בעציונג פון די פעראייניגטע שטאטען געווען א שווערליכע זאך צוליב דעם, וואס די אמעריקאנער פירמעס, האבענדיג א בעדייטענדען אבזאץ אין אמעריקא גופא, האבען נישט געהאט קיין בעדערפענישׂ צו געבען קרעדיט אין אייראפא, אוין קויפען פאר מזומן איז פאר די אייראפעאישע לענדער, ביים הויכען קורס פון דאלאר, געווען אנאומעגליכע זאך.

אין איצטיגען מאמענט האט זיך אבער די לאגע אויף אזויפיל געבעסטן, אז די פעראייניגטע שטאטען לעבען-איבער א שארפען האנדעלס-קריזיס אוין זענען געצוואונגען אבצוטרעטען פון זייער פרינציפיעלען פערקויפען נור פאר מזומן געלד. עס עפענט זיך דערביבער פאר אייראפא די מעגליכקייט, צו בעקומען האנדעלס-קרעדיטען פון אמעריקא אוין פערגרעסערען די אייגענע פראדוקציע.

דער צו-הויכער קורס פון דער אמעריקאנער וואליוטא איז גע- וארען אג'אומגליק נישט בלויז פאר די אנדערע לענדער, נאר אויך פאר דאס לאנד מיט דער הויכער וואליוטא. די פעראייניגטע שטאטען פיהלען אינצט די שלעכטע זייטען דערפון.

אבער פונקט אזוי וויי מען דארף נישט שטרעבען צו די פאר-מלחמה'- דיגע פרייזען, דארף מען אויך נישט שטרעבען צו די פאר-מלחמה'דיגע קורסען. דער האנדעל דארף נישט האבען קיין נידעריגע קורסען, נור פעסטע. די גאנצע עקאנאמישע פאליטיק דארף זיין אנגעוואנדעט דערויף: די קורסען פעסט צו מאכען, אדער צו סטאבילזירען.

* * *

די וואליוטא-קורסען קאנען זיין סטאביל (פעסטע) אפילו ביי א פאפיר- וואליוטא — אויב דער צאהל-בילאנץ פון צווישׂ מלוכות מיט פא- פיר-וואליוטען, אדער מיט פאפיר-וואליוטא אין איינער אין גאלד-וואליוטא אין דער צווייטער, וועט נישט אויפווייזען קיין מאנגעלדיג סאלדאָ; דאן וועט די טוישׂ-פראפארציע פון די ביידע וואליוטעס נישט זיין וואקעלנדיג, נור סטאביל, וואורום דער עיקר-שטיצע געגען פאלען פון דער וואליוטא איז נישט דער גאלדענער גאלד-אומלויף, נור דער צאהל-בילאנץ פונם לאנד. די ראציאנעלע פינאנץ-פאליטיק דארף זיך דערביבער וועלדען, נישט אין דער ריכטונג, אז איראפא זאל בעקומען גרויסע קוואנטומס גאלד, נור אז אייראפא זאל קאנען פערגרעסערען אירהר פראדוקציע אוין אירהר ארויספיהר.

געבען אייראפא קרעדיט, כדי דאס גאלד זאל בלייבען אין אייראפא, דאס איז נישט בלויז נישט גינסטיג, נור אפילו שעדליך פאר די-

מיר וועלען ווייטער זעהן, צו וועלכע ערנסטע, פראקטישע פאל-
גען די נאמינאליסטישע אנשויאוּנגען אויפ'ן עצם געלד-אומלויף מוזען
ברענגען.

עס איז, בערך, נישט שווער פעסט צו האלטען די וואליוטא אין
לאנד גופא: מ'דארף נור, פעֶרשטעהט זיך, אבפטר'ן די נישט פראָדוק-
טיווע אויסגאבען אויף דער ארמעע, דאן וועלען די מלוכה-בודזשעטען
נישט אויפווייזען קיין דעפיציטען; עס וועט אויבערוּג זיין צו דרוקען
נייע באנקנאטען, כדי די דאזיגע דעפיציטען צו דעקען. אמת, אין האנ-
דעל וועלען זיך נישט אומקעהרען די פאר-מלחמה'דיגע פרייזען, עס איז
אבער כלל נישט געוואונשען, אז די פרייזען זאלען מיט אזא שנעלקיי-
קייט אנהויבען פאלען, ווי שנעל זיי זענען געשטיגען בשעת דער
מלחמה. דער האנדעל פאדערט נישט קיין נידערגע פרייזען, נאר
פעסטע פרייזען. אין גראד דורכדעם, וואס מען וועט אויפהערען
צו דרוקען ניי פאפיר-געלד, וועט מען אונמעגליך מאכען, אז דאס געלד
זאל זיין ווערט פערליָרען און די פרייזען פון סחורות זאלען שטייגען.

אַסך שווערער איז אויפצוהאלטען דאס פאלען פון'ם וואליוטא-
קורס אויפ'ן אינטערנאציאנאלען געלד-מארק. דא געניגט נישט, אז די
רעגירונג און די געזעלשאפט זאלען עפּיס נישט טהון, דא איז,
פּערקאהרט, נויטיג צו ענטוויקלען אטעטיגקייט, און דוקא גאר
אנ'אינטענסיוו.

מיר האבען שוין אנגעוויזען, אז דער וואליוטא-קורס פאלט מחמת
דעם פאסיוון צאהל-בילאנץ. ענדערן דעם פאסיוון צאהל-בילאנץ אויף
אנ'אקטיוון, און אזוי ארום פערבעסערען די וואליוטא, קאן מען, נאַ-
טירליך, נור אויף אַזוי פיל, אויף ווי פיל מען קאן פערגרעסערען דאס
אריינפיהרען סחורות פון לאנד, אדער פערקלענערען דאס אריינפיהרען
סחורות אין לאַנד אריין.

וועגען פערקלענערען דעם אריינפיהר אין די לענדער מיט א בי-
לליגער וואליוטא, און בפרט קיין פוילען, קאן, אין איצטיגען מאמענט,
קיין רייד נישט זיין — ווייל קיין לוקסוס-סחורות ווערען קיין פוילען
כמעט ווי נישט אריינגעפיהרט, און וועגען פערקלענערען דעם אריין-
פיהר פון מעהל, קויהלען א. ד. ג. קאן אויך קיין רייד נישט זיין.

בלייבט איבער נור צו פערגרעסערען דעם אייגענעם עקספארט.
פערגרעסערען דעם עקספארט פון פוילען, איז קלאר, קאָן מען
בלויז דורך צוציהען קיין פוילען אמעריקאנער קאפיטאלען. בין איצט

היגיענע ביי אידען אמאל און אצונד.

פון ד"ר ג. לעווי.

III.

אין דעם פירטען געבאט פון די „עשרת הדברות" לייענען מיר: „ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לד' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך". דאס הייסט: זעקס טאג זאלסטו ארבייטען און טהון אלע דייגע מלאכות, דער זיבעטער טאג איז שבת פאר דיין גאט, דו זאלסט נישט טהון קיין שום ארבייט, נישט דו, נישט דיין זוהן, נישט דיין טאכטער, נישט דיין קנעכט, נישט דיין דינענסט, נישט דיינע בהמות און נישט דער פרעמדער, וואס וואוינט ביי דיר.

אין דעם געבאט האבען מיר צווייי ווינטיגע, היגיענישע פרינציפען: ארבייט און רוה. כדי דער מענש זאל זיך קענען נארמאל עגטוויקלען, געזונד זיין, האבען ענערגיע און בעהרונגסקראפט, מוז ער ארבייטען. קליינערהייד טהוען מיר דאס אינסטינקטיוו. מיר זוכען זיך אליין אויס ארבייט. מיר שפרינגען, לויפען, קלעטערן-אויס פערשידענע שטיפערייען, ביי וועלכע מען מוז זיך א סך בעוועגען. אויב א קליין קינד האט ליעב רוה, זיצט אויף אין ארט, האט פיינדט זיך צו בעוועגען און נעמט נישט קיין אנטייל אין קיין קינדישע שטיפערייען, דערוועקט דאס א ספק, צי איז דאס געזונד. וען מיר ווערען עלטער, איז נישטא פאר'ן גוף, וו: פאר'ן גייסט, קיין ערנערע זאך, וו: ארומגעהן לעדיג. א לעדיגגעהער ווערט פויל, זיינע אברים ווערען אבגעשוואכט, דער אפעטיט געהט פערלוירען, אין קאפ אריין קריכען די עדגסטע גע-דאנקען און ביסלעכווייז ווערט ער אינגאנצען קראנק. אזעלכע קראנקע נעווראסטעניקער היילען מיר געווענליך דערמיט, וואס מיר הייסען זיי ארבייטען, נדע זיך בעשעפטיגען מיט פערשידענע ספארטען, ביי וועלכע מען מוז מאכען א סך בעוועגונגען.

פון דער ארבייט איז אבהענגיג נישט בלויז דאס גליק פון

אייראפעאישע אינטערעסען — ווייל דאס גאלד, וואס מען בעקומט פון אמעריקא אויף קרעדיט, איז נישט קיין רויה-מאטעריאל און נישט קיין ארבייטס-געצייג; עס ווערט בלויז אונגעצייג נאך גרעסער מאכען די חובות, וואס אמעריקא מאהנט פון אייראפא.

הייסט עס, אז אנשטאט גאלד—דארף אייראפא בעקומען קרעדיט אויף רויה-מאטעריאלען און מאשינען, און די אייראפעאישע וואליוטעס,— אויף וויפיעל עס ווערט זיך נור געפינען אנ'אבזאץ-מארק פאר דער אייראפעאישער פראדוקציע—ווערען שוין ממילא אויפהערען פאלען.

וועגען מערק פאר דער אייראפעאישער אינדוסטריע ווערען מיר רעדען אין דער קומענדיגער נומער.

ו. שאטענשטיין.

שעה׳דיגער ארבייטס־טאג. געווינס איז דאס זעהר וויכטיג פאר׳ן געזונד, דאס קאן אבער דאך נישט פערטרעטען דאס פאלקאמענע אברייסען זיך פון געוועהנלעכער ארבייט אויף א גאנצען טאג. ווי דיַ חעמישע אונטערזוכונגען האבען בעווירזען, זאמלען זיך אן אין אינדוסטריעלע אברים פערשידענע שעדליכע עלעמענטען, ווי, למשל, מילך־זויערע, אורין־שטאף וכדומה, וואס ווירקען זעהר שעדליך אויף ארגאניזם.

די דאזיגע שעדליכע עלעמענטען פערשווינדען פון גוף זעהר לאנגזאם אוּן מען בעדארף א גאנצען טאג רוהען, בכּדי זיי וועלען אינן גאנצען פערשוואונדען. אזוי איז די וויכטיגקייט פון אברוה דעם זיבענטע־טאג פעסטגעשטעלט אפילו ווינסענשאפטליך.

אין מיינע חדר־יאהרען האב איך זעהר ליעב געהאט געהן הערע מגידים. איך געדענק, ווי איינער פון זיי, אנ׳אלטיטשקער איד, האט מסביר געווען דעם עולם די גרויסקייט פון׳ם עונג־שבת אוּן האט צוגע־גליכען דעם איד׳ן, וואס ארבייט שווער די גאנצע וואך, צו אַ בעל־עגלה, וואס שלעפט זיך מיט א שווערען וואגען אויף א הויכען בארג. דער קלוגער בעל־עגלה, האט דער מגיד געזאגט, פאהרט־אב געלאסען א שטיקעל וועג, שטעלט זיך אב אוּן לעגט אנידער הינטער די הינטער־שטע רעדער פון׳ם וואגען א שטיקעל האלץ, כדי דער וואגען זאל זיך נישט צוריק ארויקייקלען. נאכ׳ן אברוה פאהרט ער ווייטער אַ שטיקעל אוּן שטעלט זיך ווידער אב א. א. וו. ביז ער קומט ארויף אויפ׳ן בארג אוּן די פערד זענען נישט מיעד. דער נארישער בעל־עגלה אבער יאגט די פערד, רוהט נישט אב, אוּן ווען דער וואגען קומט שוין ארויף אויפ׳ן בארג, האבען די מיעדע פערד נישט קיין כח אינם איינצוהאלטען אוּן ער טהוט א פאל־ארב צוריק. אזוי איז אויך מיט׳ן איד׳ען, האט דער מגיד פערטייטשט. דער פרומער איד, וואס רוהט זיך אב יעדען שבת, לעבט־אויס זיינע יאהרען אוּן געהט גלייך אין־גן־עדן אריין, דער איד אבער, וואס האלט נישט דעם שבת, ווי געהערינ, פאלט־ארב אין שאול תחתיה, אין גיהנום אריין. דעם מגיד׳ס רייד לאזען זיך אזוי פארַאפראזירען: דער מענש, וואס ארבייט שווער אוּן רוהט נישט דעם זיבענטען טאג, וי׳ז געהערינ, מאכט אפשר גרעסערע געשעפטען, ווערט אפשר רייכער; וואס קומט אינם אבער ארויס דערפון, אז ער ווערט פריהצייטינ מיעד, בערוועז, פערלעטערט אוּן קאן קיין הנאה נישט האבען פון זיין פערמעגען.

ס׳וועט נישט זיין קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאגען, אז דאס, וואס דאס אידישע פאלק האט געהאט כח אויסצוהאלטען אלע פערפאל־גונגען אוּן ערנידערונגען אין משך פון טויזענדער יאהרען, האט עס מיעל, על כל פנים, דעם שבת צו פערדאנקען.

אנ׳אייגצעלנעם מענשען, נור אויך פון א גאנץ פאלק. דערפאר איז קיין וואונדער נישט, וואס בייא אלע קולטורעלע פעלקער זענען דא משלים, לידער אוך שפריכווערטער, וואס לויבען די ארבייט, וואס שטארקט דאס געזונד אוך גיט-צו קראפט אוך ענערגיע. „ארבייט איז דער בירגערס ציערונג", „ארבייט מאכט דאס לעבען זיס", „ארבייט אוך פלייס, דאס זענען וויי פלוגעל, זיי פיהרען איבער טייכען אוך איבער בערג" א. ד. ג. „גלה צו דער מוראשקע, פויל־לער, קוק דיך צו צו איהרע וועגען אוך ווער קלוג" זאגט שלמה המלך.

אבער פונקט אזוי, ווי מעסיגע ארבייט איז אייגע פון די וויכטיגסטע יסודות פאר׳ן געזונד אוך לעבען, אזוי איז צופיעל ארבייטען די סבה פון פארשידענע קראנקהייטען סיי פיזישע, סיי גייסטיגע. איבער־ארבייטען זיך הייסט, נישט בלויז מיעד מאכען די גלידער וואס ארבייטען אוך פיזיש, נאר אויך יענע גלידער, וואס ארבייטען גייסטיג, אוך דער, וואס שואכט אב די קראפט פונ׳ם מוח אוך פון די נערוון, איז נישט וועניגער אונגליקליך ווי יענער, וואס פערליירט די ארבייטסקראפט פון די העגד אדער די פיס. דערפאר מוז נאך יעדער ארבייט קומען דער אברוה. דאס בעפרייען די פיזישע אוך גייסטיגע קרעפטען פון דער טעגליכער ארבייט, דאס נעמליך ערלויבט דעם גוף אנצוזאמלען נייע ענערגיע אוך בענייען די כחות פון אלע ארגאנען. אוך דאס קאן מען דערגרייכען נאר דורך א פאלקאמענער רוה, וואס דויערט א גאנצען טאג; גארנישט ארבייטען, נישט טהון קיין שום מלאכה, אפילו פון קיין שום געשעפטען נישט רעדען. אינ׳ם טאג פון אברוה דארף מען זיך אברייסען פון אלע טאג-טעגליכע מאטעריעלע בעדערפענישען, אראפ־האנדלען פון זיך אבי׳סעל דאס גשמיות אוך זיך איבערטראגען אין א העכערע וועלט.

נאר דער, ווער ס׳ארבייט שווער א גאנצע וואך, קאן פיהלען דאס גרויסע פערגניגען, וואס מען האט פונ׳ם אראבוואנדערען אלע דאגות אוך פערבערענגען פריי א גאנצען טאג אין דער סביבה פון זיינע נאהנטסטע אוך ליבע.

בייא אונזערע אור-אור-עלטערן האט טאקי דער שבת אזוי אויסגע־זעהן. מען דארף נאך צוגעבען, אז אפילו דאס פעלד אוך דער וויינ־גארטען האט געמוזט רוהען יעדעס זיבענטע יאהר; אז דער קנעכט האט געמוזט בעפרייט ווערען נאך זעקס יאהר ארבייט. דער אברוה דעם זיבענטען טאג אוך דאס זיבענטע יאהר האט, אלזא, געהאט אויך א גרויסע עטיש-מאראליש בעדייטונג.

די לעצטע צייטען איז אין פיעל ערטער איינגעפיהרט אנ׳אכט

פון דעם אלעם זעהען מיר, אז די כהנים האבען קודם כל געמוזט בעקומען יעדען פערדעכטיגען פאל פון א הויט-קראנקהייט. איך שטרייך-אונטער דאס ווארט בעקומען. משה האט נישט פערלאנגט, אז די כהנים זאלען זיין נביאים, אדער בעלי-מופתים, און זאלען בעהאנדלען קראנקע אונגעזעהן. דער כהן מוז גוט בעקומען דעם קראנקען און מען גיט אים אלע נויטיגע סמנים, בכדי צו שטעלען א ריכטיג דיאגנאזע. און וויל יעדער מענש, אפילו א כהן, אדער א דאקטאר, קאן זיך טועה זיין, וועט דער קראנקער אויך יעדען פאל איזאלירט אויף גאנצע פיערצעהן טעג—הגם דער אויסשלאג זעהט נישט אויס וויַ צרעת. ערשט נאך דעם טערמין וועט דער קראנקער וועלען אנערקענט פאר ריין, אדער אומריין.

אצונד וועלען מיר זעהן, וואס האט דער כהן געטהון מיט'ן קראנקען, ביי וועלכען ער האט פעסטגעשטעלט צרעת. צי האט ער אים געהיילט, אדער די קראנקהייט האט זיך אויסגעהיילט פון זיך אליין,—דאס וויסען מיר נישט. פון דער תורה וועלען מיר נאר געווארה, אז דער קראנקער האט געמוזט נישט בלויז פערלאזען זיין וואוינונג, דאס הייסט: וועלען אזאלירט, נור אינגאנצען עוואקואירט וועלען אויסער דעם לאגער, און בלייבען דארט אליין, בזיז ער איז געווארען געזונד. דער קראנקער האט געמוזט צוריסען זיינע קליידער, אויפדעקען דעם קאפ און שרייען אויף זיך אליין: טמא, טמא! (אומריין, אומריין!).

נאכדעם, וויַ דער קראנקער איז געזונד געווארען, האט ער געווארטשען די קליידער, אבגעגאלט די האהר פון קאפ, פון דער בארד און די בעמען, זיך אויסגעבאדען און ערשט דעמאלט האט ער געקאנט צוריק-קומען אין לאגער אריין, אבער צו זיך אהיים נאך אלץ נישט. ער האט געמוזט אבווארטען זיבען טעג, נאכאמאל זיך וואשען און אבגאלען און ערשט דעמאלט האט ער געהאט דאס רעכט אהיים צו קומען.

דערפון זעהען מיר, אז נאכ'ן צרעת איז פארגעקומען א פאלקא-מענע דעזינפעקציע פון'ם קראנקען.

ס'איז, דוכט זיך, קיין שום ספק נישט, אז מען האט שוין אין משה'ס צייטען פערשטאנען, אז קראנקהייטען קאנען ווערען איבערגע-טראגען אויף דורך קליידער, שטויב און דורך דער וואוינונג פון'ם קראנקען. אין ויקרא שטעהט געשריבען, אז אויב א נגע צרעת וועט זיך בעווייזען אויף א קלייד פון וואל, לייוואנד, לעדער אדער פון אנ'אנדער מאטעריאל, מוז מען עס ווייזען דעם כהן. קודם כל איזאלירט דער כהן דאס קלייד אויף זיבען טעג. און אויב ער איז בעצייגט זיך שפעטער, אז ער האט צו טהון מיט א צרעת, וועט דאס

IV.

אין די צייטן, ווען די תורה איז געגעבען געווארן, איז אין די מזרח-לענדער ענטוויקעלט געווען א הויט-קראנקהייט מיט'ן נאמען „צרעת". ביז דעם היינטיגען טאג איז נאך נישט פעסטגעשטעלט, וואס פאר א הויט-קראנקהייט האט מען עס אייגענטלידְ אנגערופען מיט דעם נאמען. יעדער געלעהרטער האלט עס פאר זיין חוב, צו שאפען א נייע טעאריע וועגען דער פראגע, אבער אלץ נישט בעפרידיגענד. ס'איז אפילו דא א מיינונג, אז די גאנצע סדרה מכח „צרעת" איז בלויז אן'אלטע-גאריע, אז מען האט גארנישט געמיינט דערמיט קיין הויט-קראנקהייט, נור פערשידענע חטאים, דאס הייסט: א מין צרעת פון דער נשמה.

איך ווייל מיך דא נישט אריינלאזען אין חקירות, ווער ס'איז דא געווען. פאר מיר איז וויכטיג דער פאקט, אז „צרעת" איז דעמאלט אנערקענט געווען פאר אנ'אנשטעקענדע קראנקהייט און אז ס'זענען אויסגעארבייט געווארען געזעצען, וויאזוי פון איהר זיך אבצוהיטען.

ווי אזוי-זשע האט מען זיך אבגעהיט?

אין ויקרא (כי תזריע) שטעהט געשריבען: אויב עמיצער וועט בעמערקען אויף זיין הויט שאת (אנשוועלונג), ספחת (אן'אויסשלאג) אדער בהרת (א וויסען פלעק) און אויב דערפון וועט ווערען א נגע צרעת, זאל מען איהם אוועקפיהרען צו אהרן הכהן, אדער צו איינעם פון זיינע זיהן. דער כהן וועט בעקוקען די נגע, און אויב די האהר אין איהר וועלען זיין וויים און די נגע וועט אויסזעהן טיעפער וויי די הויט, איז דאס א נגע צרעת און דער כהן וועט דעם קראנקען ערקלערן אלס אומריין.

געפינט אבער דער כהן נישט די סמנים פון צרעת, וועט ער איהם דאך פערשליסען אויף זיבען טעג און וועט איהם דערנאך נאכאמאל בעקוקען, און אויב די נגע האט זיך אויפ'ן לייב נישט פערשפרייט, וועט ער דעם קראנקען ווידער פערשליסען אויף זיבען טעג, און אויב די נגע איז בלאס געווארן און האט זיך נישט פערגרעסערט— ערשט דעמאלט וועט דער כהן דעם קראנקען ערקלערן פאר ריין, וויל ס'איז נישט קיין צרעת, נאר פשוט'ער אויסשלאג. דער קראנקער וועט וואשען זיינע קלידער און וועט זיין ריין. אויב דער אויסשלאג וועט זיך שפעטער פארט פערגרעסערן, מוז דער קראנקער ווידער קומען צום כהן און ערקלערט וועלן אלס אומריין — וויל ס'איז א צרעת.

האט געזומען אנ׳אזוב, האט איינגעטונקט אין דעם וואסער און האט בע־
שפריצט דערמיט דעם אומריינעם (שם י״ט, 1—10).

דער מין דעזינפעקציע האט אזהר רייכע ליטעראטור. אינ׳ם
תלמוד ווערט ערקלערט, אז דאס צעדערהאלץ האט אבגעהיט דעם גוף
פון פוילען, און דער אזוב—פון אומריינע גאזען.

דער רמב״ם (מורה נבוכים, חלק שלישי פרק מ״ז) זאגט בפרוש,
אז ער קען נישט פערשטעהן, וואס האט אייגעטליך משה געוואלט בע־
זייזען מיט׳ן צונויפמישען די אלע אויבענדערמאהנטע זאכען.

דער געלערטער וואָק מאכט אויפמערקזאם, אז ביי די אלטע רוי־
מער האט מען אויך געמאכט אזוי־גערופענע „לוסטראציאנס־וואסער״
אריינווארפענדיג אין וואסער אריין א ברענענדיג שטיק האלץ פונ׳ם אלטאר׳
אדער אש פון א פערברענטען קאלב. אבער, וואס פאר א שייכות האט
דאס געהאט צו דעזינפעקציע—ערקלערט ער נישט.

אלפרעד נאסיג מיינט, אז משה האט פשוט געוואלט דעזינ־
פעצירען, און אז די מיטלען, וואס ער האט אנגעוואנדעט, דאס הייסט:
אש און פרישׂ וואסער, זענען טאקי בכח דאס צו טהון.

פאר מיר זענען די אלע פרושים גאר נישט וויכטיג. פונ׳ם
שטאנדפונקט פון היגיענע איינטערעסירט מיך דאָ נאר דאס, אז מען
האט נישט געטארט אנריהרען קיין שום אומריינע זאכען, דאס הייסט
אזעלכע זאכען, וואס קאנען ארויסרופען א קראנקהייט, און אז מען
האט יא אנגערירהרט, האט מען זיך געמוזט רייניגען. וו׳ אזוי מען
האט דעמאלט דעזינפעצירט — איז אָ נעבענזאך. ס׳איז מעגליך, אז אי׳
דריי טויזענד יאָהר ארום וועט מען אויך נישט זיין זהר ענטזיקט מיט
אונזער איצטיגען קארבאל אדער סובלימאט.

וו׳ איך האב שוין אויבען אנגעוויזען, געפינען זיך אין דער תורה
אלע דינים, וו׳ אזוי זיך אבצוהיטען פון וועגערישע קראנקהייטען.
ס׳וועגען דא אָ סך געלערטע, וואס מיינען, אז אפילו מילה איז אויך
אייגעפיהרט געווארען מיט׳ן ציעל, אבצוהיטען פון וועגערישע קראנקהיי־
טען, הגם זי האט געהאט א נאציאנאל־רעליגיעזען חאראקטער און האט
געדארפט זיין אָ בונד צווישען גאט און אידען.

מען דארף נישט פערגעסען, אז מילה איז אנגענומען נישט בלויז
ביי אידען; זי איז אנגענומען ביי די: אראבער, ביי די: מאחמעדאנער, ביי
די: אייוואוינער פון די: אינזלען טאהיטי, טאנגא, מאדאגאסקאר, אין נייי־
קאלעדאניען, אויך די: אינזלען פידזשי, ביי די: אפריקאנער פון צפון־
אפיסיניען ביז דרום־קאפרעזיא, אין אמעריקא ביי די: מעקסיקאנער, אין
יוקאטאן, סאן־סאלוואדאָר און אין אויסטראליען. דאס הייסט ביי א סך

קלייד פערבערגט; איז דאס נישט געווען קיין צרעת, ווערט דאס קלייד געוואשען אין ווידער פערשלאסען אויף זיבען טעג (ויקרא י"ג, 47—59).

וועט מען בעמערקען אויף דז ווענד פון א הויז עפּיס עהנליכעס צו אנגע, מוז דער אייגענטימער פון"ם הויז מודיע זיין דערפון דעם כהן, וועלכער וועט קודם כל הייסען אויסרוימען דאס הויז. און אויב ער וועט אויף דז ווענד געפינען סמנים פון צרעת, וועט ער דאס הויז אבשלוסען אויף זיבען טעג. וועט ער נאכדעם בעמערקען, אז דז נגע איז נישט פערשוואונדען געווארען, וועט ער אויסנעהמען פון דער וואנד דז שטיינער, וואס אויף זיי געפינט זיך דז נגע, און וועט זיי ארויסווארפען ערגיץ הינטער דער שטאדט אין אנאומריין ארט צו זאמען מיט"ן שטויב. וועט זיך דז צרעת וויטער פערשפרייטען, זאל מען דאס גאנצע הויז אייגווארפען אין דאס גאנצע מאטעריאל ארויסווארפען אין אנאומריין ארט, אין אלע, וואס זענען געווען אין דעם הויז, מוזען וואשען זייערע קליידער (ויקרא י"ד, 33—48).

און נישט בלויז בנוגע צרעת האבען בייי אידען געהערשט אזעלכע שטרענגע דינים. דאס אבהיטען זיך פון קראנקהייטען בכלל איז גאנגען אזוי ווייט, אז מען האט נישט געטארט אנרירהרען קיין שום טויטען קערפער. אין במדבר שטעהט געשריבען, אז אויב עמיצער וועט שטארבען אין געצעלט, וועט יעדער, וואס געפינט זיך דארט, זיין אומריין זיבען טעג. יעדעס אפענע געפעס, וואס האט נישט קיין דעקעל אויף זיך, וועט זיין אומריין.

וער סיוועט זיך אנרירהרען אויפ"ן פעלד אן א געהרג'עטען אדער אן א טויטען, אן א ביין פון א טויטען, אדער אן א קבר—וועט זיין אומריין זיבען טעג (במדבר י"ט, 14—19).

אזעלכע אומריינע מענשען האבען געמוזט גערייניגט ווערען מיט אזוי גערופענער „מי-נדה", דאס הייסט רייניגונגס-וואסער.

וואס איז דאס געווען פאר א וואסער?

מען האט געמומען א רויטע קוה, מען האט זי געשחט'ען און אינגאנצען פערברענט. אין דעם פייער האט מען אריינגעווארפען א צעדערהאלץ, אנאזוב (שוואמארטיגע פלאנצונג) און א שני תולעת (פורפור-פארב). א ריינער מענש האט צונויפגעזאמעלט די אש און האט זי געהיט הינטער דעם לאגער אין א ריין ארט. פון דער אש פלעגט מען יעדעס מאל מאכען „רייניגונגס-וואסער" — אריינשיטענדיג א ביסעל אש אין א געפעס אין בעגיסענדיג דאס מיט פריש וואסער (מים חיים). א מענש א ריינער, וואס האט נישט געהאט קיין שום קראנקהייט,

1) דורך אנווייזען די קראנקהייט, 2) דורך אבשיידען דעם קראנקען פון די ארומיגע, 3) עוואקואציע און 4) דעזינפעקציע. און אויב מיר וועלען נאך צוגעבען, אז ס׳איז אודאי געווען אייגנעפיהרט אויך א סטאטיסטיק פון אנשטעקענדע קראנקהייטען — וויל בייי יעדער עפידעמיע מגפה), וואס איז פארגעקומען, ווערט בעצייכענט די צאהל געשטארבענע, האבען מיר דאס רעכט צו זאגען, אז ס׳האט שוין דעמאלט עקזיסטירט דאס אלץ, וואס איז אצונד אייגנעפיהרט אין אלע מאדערנע קולטור-לענדער.

(ענדע קונט)

פעלקער מיט פערשידענע קולטורען, אין דערפאר איז שווער אנצוגעה-מען, אז אין דעם מנהג שטעקט נאר א רעליגיעזער טעם.

מען האט זיך בעמיהט צו ערקלערען דעם מנהג פון מילה אויף פערשידענע אופנים: טייל מיינען, אז די אלטע פעלקער האבען מיט מילה געוואלט פערגיטיגען די שלעכטע גייסטער. טייל זאגען, אז מילה האט געדארפט פערבייטען העם מנהג פון קרבנות, טייל ווייטער ווילען האבען, אז מילה איז געווען א מין „נאטוראליזאציא", דאס הייסט א סימבאל פון אונטערטעניגקייט. דער רמב"ם, וואס איז געווען, ווי ס'איז בעוואוסט, אויך א דאקטאר, קוקט שוין אויף מילה פון מעדיצי-נישען שטאנדפונקט. ער מיינט, אז דורך מילה ווערט דער מאנספערזאן וועניגער ליידענשאפטליך. ד"ר קאצענעלזאן זעהט אין דעם מנהג פון מילה א היגיענישע המצאה, ווייל אין די הייסע לענדער קומען פאר געשלעכטס-קראנקהייטען, פון וועלכע מען קאן זיך אבהיטען דורך מילה.

ס'פעהלען נישט קיין געהעריגע, וואס מיינען, אז מילה איז א זעהר גוט מיטעל געגען סיפילים.

אויפ'ן אינטערנאציאנאלען מעדיצינישען קאנגרעס אין פאריז אין יאהר 1867 האט דער פראפעסאר סטוקאוועניקאוו געהאלטען א רעפע-ראט וועגען די מיטלען, וואס קאנען אבהיטען פון סיפילים. צווישען אנדערע האט ער פארגעלעגט אייניצופיהרען מילה. אין יאהר 1902 האט בריטענשטיין אבגעגעבען א בעריכט, אז פון פונפצעהן טויזענד בעשניטענע זעלנער אין דער האלענדיש-אינדישער ארמעע זענען קראנק געווארען אויף סיפילים בלויז 0,8%, פון די אכצעהן טויזענד נישט בעשניטענע — פיער פראצענט. אנ'עהנליכע סטאטיסטיק גיט אויך ד"ר לעב אין מאנהיים: פון צווייטויזענד געשלעכטס-קראנקע נישט-בעשני-טענע זענען געווען פיערציג פראצענט סיפיליטיקער, פון די 468 בע-שניטענע—נישט דוקא אידען—בלויז פינפצעהן פראצענט.

רעמאנדינע פערלאנגט, אז עס זאל זיין א חוב אויף אלע זיך מל צו זיין פונקט אזוי, ווי עס איז א חוב צו שטעלען פאקטן.

דאס זענען—ווי ד"ר פרעוס דריקט זיך אויס — פאנאטיקער פון רעכטס. זעלבסטפערשטענדליך, סעהלען אויך נישט פאנאטיקער פון לינקס, וועלכע פראטעסטירען קעגען מילה. דערביי ווערט אנגעוויזען אויף די סכנות, וואס קאנען דערפון אריסקומען פאר'ן קינד.

דערפון, וואס מיר האבען דא געזאגט, איז צו זעהן, אז שוין אין די צייטען פון משה'ן האט מען זיך אבגעהיט פון קראנקהייטען בכלל און פון אנשטעקענדע בפרט. מיט די לעצטע האט מען געקעמפט

לאגע פון אַנדערע אמוּנות, דאַרף זיין דִי פּון אַ העֶרשענדער קירך, אוּן דִי לאַגע פון דִי אַנדערע—פון בלוֹיז געדוּלדעטע.

דאָס דאָזיגע סיסטעם פון אַ פּוֹלִישׁ-קאַטוֹלִישער רעפּובלִיק איז אוֹיסגעהאַלטען דורכגעפּירט געוואָרען דורכ'ן רעכטען פלִיגעל מיט לוּטאַלאַווסקי אוּן דוּבאנאוויטש בראש. דִי צענטראַלע גרופּירונגען, אוּן אַפילוּ דִי לינקע, האָבען זיך געשטעלט אנטקעגען בלוֹיז אין איניגע פּראָגען, זיי האָבען אַבער ניט אַנטקעגענגעשטעלט קיין שום אַנדער שׂ י ט ה. דערהוֹיפּט ניט בנוֹגע דער הערשענדער שטעלונג פון דער פּוֹלִישער נאציאנאַליטעט. אַז פּוֹלען דאַרף געבּוֹיט ווערען וויִ אַ נאַציאָנאַל-שטאַט אוּן ניט וויִ אַ נאַציאָנאַליטעטען-שטאַט — דאס איז אוֹיך פאַר זיי געווען אנ'אקסיאמע, אבער דאס האט זיי געפּירט צו פערשידענע אוֹיספּירונגען, האט זיי געצוואונגען איינצוגעהן אוֹיף אזעלכע פּשׂרות, וועלכע האבען פּיעל מאל געשעדיגט זייערע אייגענע פאַליטישע פּלענער אוּן אוּנמעגליך געמאכט זיי צו דורכפּירען.

דאס צווייטע סיסטעם איז סערטרעטען פון דִי פּארשטעהער פון דער פּוֹלִישער סאציאַליסטישער פּארטיי. לוֹיט זייער שיטה האט פּוֹלען געדארפט אוֹיפגעבּוֹיט ווערען אלס אַ פּרייהייטליכע פאלקס-רעפּובלִיק, וואו דִי מאַכט וועט זיין אין דִי העֶנד פון דִי פּוֹיערס אוּן ארבייטער. דִי פאלקס-הערשאפט דארף גאראנטירט ווערען דורך דער פאלקס-אינזיציאַטיוו אוּן דורך דעם פאלקס-רעפּערענדום אוּן דִי ראלע פון דִי ארבייטער אוּן זייער אייגפלוֹס, בעזונדערס אוֹיף דער סאציאלער אוּן עקאנאמישער גרעצגעבּונג, דארף גאראנטירט זיין דורך דער שאפונג פון ארבייטער-ראטען, וואס זאלען זיין דער זעלבסטפערוואלטונגס-ארגאן פוּנ'ם פּראלעטאריאט וויִ אוֹיך דער אפּאראט, וואס מיט זיין הילף זאל דער פּראלעטאריאט קאנען קאנטראלירען דִי רעגירונג אוּן דעם סיים אוּן ווירקען אוֹיף זיי. דִי פּ. פּ. ס., אלס געגנער פון דער סאציאלער רעוואלוּציע, וואס זאל שוֹין איצט דורכגעפּירט ווערען, אלס געגנער פון דער דיקטאטוּר פוּנ'ם פּראלעטאריאט, וואס זאל שוֹין איצט פערווירקליכט ווערען — האבען געשטרעבט צו שאפען אנ'אבערגאנגס-צושטאנד, וועלן דער פּראלעטאריאט אוּן זיין ארגאן זאל קאנען רייף ווערען אוּן זיך מכין זיין איבערצונעהמען דִי גאנצע מאכט, מעהר אדער וועניגער, אוֹיף אַ פּרידליכען וועג. דערוויל וועט זיך די מלוכה פערפעסטיגען, אייגפּונדעווען אוּן שטארקען, אוּן מען וועט ניט דארפען ציטערן, אז יעדע רעוואלוּציאנערע ארויסטרעטונג זאל זי קאנען אוֹיפּמייטלען בּיזן גרונד, אדער גאר חרוב מאכען.

וואס אנבעלאנגט דעם נאציאנאלען חאראקטער פון דער רעפּובלִיק,

י. גרינבוים.

די פּוילישע קאנסטיטוציע אוּן די אידישע פראגע.

IV.

דריי סיסטעמען, דריי שיטות האָבען געקעמפּפט אין דער קאָנ=סטיטוציאָנס-קאָמיסיע אוּן דערנאך אין סיים.

די ערשטע, די הערשענדע, אויף וועלכער עס איז אויפגעבויט געוואָרען די קאָנסטיטוציע, איז די אלטע שיטה פון א קאָנסטיטוציאָנע-לער רעפובליק, לויט פראָנצויזישען מוסטער, מיט א סענאט, וואָס זאָל פריי מאכען דעם וועג פאר די קינפטיגע ענטוויקלונג פון א פוילישען נאציאָנאל-שטאט, אין וועלכען דאָס פוילישע פאָלק זאָל געווען פלעקער אויבער אלע אנדערע פעלקער אוּן זאָל די דאָזיגע פעלקער קענען אויפצווינגען זיין קולטור, זיין שפראך, זייע לעבענס-פארמען. די רעכט פון די נאציאָנאלע מינדערהייטען קאָנען אָנערקענט ווערען בלויז אין א בעגרענצטער מאָס, בלויז שיינבאר אוּן מיט א פערבאָרגענער כוונה, אז זיי זאָלען מיט דער צייט אָבגעשוואכט ווערען אוּן דערנאָך פער-שווינדען. די פעלקערשאפטען, וואָס בילדען די נאציאָנאלע מינדער-הייטען, ווערען געשטעלט אין אזעלכע בעדינגונגען, וואָס זאָלען אָבשוואכען זייער ווידערשטאנדס-קראפט אוּן זאָלען זיי פעהיג מאכען זיך אונטער-צוגעבען די נאציאָנאל-פוילישע אייגפלוסען אוּן דער אסימילאציע.—א חוץ דעם דארף די מלוכה זיין קאטוילישׁ. דאָס פוילישע פאָלק איז קא-טוילישׁ, דער-בעי דארף די קאטוילישע קירך זיין די הויפט-קירך. ניט די הערשענדע, וויל דאָס וואָרט פאסט ניט צו דער פארשרי-כער פראָזעאָלאָגיע, וועלכע מען מוז איצט געברויכען, אָבער די פאקטישע, רעכטלעכע לאָגע פון דער קאטוילישער קירך, אין פערגלייך מיט דער

שטעלונג פון אלע אמונות. די נאציאנאליטעטן, וואס וואוינען אין פּוי-לען, דארף די מלוכה אנערקענען, נישט רעכענענדיג זיך מיט דעם טעריטאריאלען פרינציפּ. אלע נאציאנאליטעטן מוזען געשטעלט ווערען אין אזעלכע בעדינגונגען, אז זיי זאלען קאנען פריי ענטוויקלען זייער קולטור און אייגענארטיגקייט; דאס פּוילישע פאלק דארף זיך אבזאגען פון יעדען פרוב אויפצוצוזינגען זיי זיין שפראך אדער קולטור, צו שאפען אזעלכע רעכטלעכע בעדינגונגען, וועלכע זאלען זיי צווינגען זיך צו אסימילירען. די פראָווינצען מיט א מעהרהייט פון א נישט-פּוילישער נאציאנאליטעט דארפען בעקומען אויטאָנאמיע, און די צוואוארפענע נאציאנאליטעטן [דארפען בילדען זעלבסטפערוואלטענדע עפענטליך-רעכטליכע אָרגאניזאציעס מיט א צענטראלער פערטרעטונג פאר גאנץ פוילען, כדי צו בעפרידיגען זייערע נאציאנאלע און קולטורעלע בעדערפענישען.

עס פערשטעהט זיך, אז די אידען דארפען אנערקענט ווערען, ווי א בעזונדערע נאציאנאלע מינדערהייט, און דארפען האבען דאס זעלבע רעכט, ווי אנדערע נאציאָנאליטעטן, צו שאפען זיך אזא זעלבסטפער-וואלטענדען פערבאנד מיט א צענטראלער פערטרעטונג פאר גאנץ פוילען אין דער רעגירונג דארף געשאפען ווערען א מינוסטעריום פאר די נאציאנאלע מינדערהייטען און א וויצעמינוסטער פאר אידישע ענינים.

דאָס זענען די גרונד-יסודות פון די דריי קאנצעפּציעס, פאר וועלכע עס איז געקעמפּפט געווארען אין דער קאָנסטיטוציאָנס-קאָמיסיע און אין סיים. געזיעגט האָט די ערשטע קאנצעפּציע און איהר זיעג איז א פּיעל גרעסערער, ווי פערטרעטער פון דער ריכטונג האבען זיך לכתחילה אליין פארגעשטעלט.

V.

אין די דעבאטען אויפ'ן פּלענום פון סיים, בעת דער צווייטער לעזונג, זענען די דאָזיגע קאנצעפּציעס אַרויסגעטרעטען נישט אזוי בולט, ווי אין דער קאנסטיטוציאָנס-קאָמיסיע, ווען דער פראיעקט איז אויסגע-אַרבייט געווארען. אין פּלענום האט זיך דער קאמף קאנצעפּנטרירט אום א פאר זעהר וויכטיגע פראגען, וועלכע זענען געווארען אקטועל אין ברענענד אין האבען געמוזט ענטשידען ווערען דורך דער אבשטימונג. אלע אנדערע פראגען האבען בעקומען בלויז א טעָרעטישען ווערט. וואורום עס איז באלד געווארען זיכער, אז ס'איז לחלוטין אויסגעשלאסען, דאס די דאזיגע פראגען זאלען געלעזט ווערען אין גייסט פון די פאר-שלאגען, וואס זענען אר ינגעטראגען געווארען דורך די, וואס האבען די דאזיגע פראגען ערוועקט. אפילו פאר די, וואס האבען ינען פראגען

דאַרף זיך, לויט'ן סיכטעם פון פּ. פּ. ס., בלייבען אייגענטלעך פּוילישׁ. עס קאנען, פֿערשטעהט זיך, געבילדעט ווערען אויטאנאמע פּראווינצען, בעזונדערס אין דן מדינות, וואו דן בעפעלקערונג איז געמישט, אָדער נישט פּוילישׁ—לויט דער נאציאנאליטעט, אבער פּוילען איז נישט אַ נאַציאנאַליטעטען-שטאַט אוין, דער עיקר, קאנען נישט אנערקענט ווערען דן נאציאנאלע רעכט פּון עקסטערריטאריאלע פעלקערשאפטען, ווי דן איידען. דעם טעריטאריאלער פּרינציפּ דארף אָנגעוואנדעט ווערען אין זיין גאנצער רייניקייט. נור יענע פּעלקערשאפטען פערדינען אנערקענט צו ווערען, פֿערדינען דן רעכט פּון אויטאנאמיע, וועלכע פערמאָגען טעריטאָריעס, לענדער אין דן גרענצען פּון פּוילען. פערבריטערט מען דאס דאזיגע פרינציפּ, קומט מען צו דער קאָנצעפּציע פּון א פעדעראציע, אבער בלויז מיט שטאטלעכע ארגאניזאציעס, וי משל ליטא אדער ווייס-רוסלאנד.

בנוגע צו דער רעליגיע בכלל אוין צו דער קאטוילישער בפרט, בלייבען זיך דן פּ. פּ. ס. טרייי. לויט זייער סיסטעם דארף דן מלוכה אָבגעטיילט ווערען פּון דער קירך, דארפען דן שולען זיין וועלטלעכע. אין דער קאנצעפּציע געהען זיי שוין אזוי ווייט, אז זיי טרעטען ארויס גענגען דן יודישע נאציאנאלע פאדערונגען—וויל דן ארגאניזאציע פּון אידישען פאָלק, וואס ווערט געפאָדערט, דארף ארומנעהמען אויך דן רעליגיעזע בעדערפענישען פּונ'ם אידישען פאָלק.

דאס דריטע סיסטעם איז פערטרעטען בלויז פּון אידען, וועלכע שפּילען בכלל דן ראָלע פּונ'ם אוואנגארד פּון יענע נאציאנאלע מינדערהייטען, וועלכע וועלען זיך געפינען אין דן גרענצען פּון דער פּוילישער רעפּובליק. דער אומשטאנד, וואס דן אידען זענען א לאנגע צייט געווען דן אייגנציגע פארשטעהער פּון א נאציאָנאלער אוין רעליגיעזער מינדערהייט אין פּוילען אוין דן גאַנצע צייט דן אייגנציגע קעמפּער פאר מינדערהייטס-רעכט—וואורום די דייטשען, וואָס זענען געקומען אין סיים אין א צאהל, וואס איז נישט פּיעל קלענער פאר דער צאהל פּון אידען, האָבען זיך אייגענטלעך פערהאלטען פאסיוו,—דער אומשטאנד האט אויך זיי ארויפגעלעגט בעזונדער שווערע התחיבות'ן אין געמאכט פּון זיי פאָרקעמפּער פּון א בעשטימטער, מלוכה-רעכטלעכער קאָנצעפּציע.

לויט דער קאנצעפּציע, דארף פּוילען געבויט ווערען וי א נאציאנאליטעטען-שטאט. דאס פּוילישע פאלק האט בלויז דן העגעמאָניע אין דער רעפּובליק, אין וועלכער עס דארף געזיכערט ווערען דן פאָלקס-הערשאפט אוין דן אזת'ע פרייהייט. עס דארף אין אינהער הערשען דן גלייכבערעכטיגונג אוין דן גלייכשטעלונג פּון אלע בירגער אָהן אונטערשיד פּון נאציאנאליטעט אוין גלויבען, דן גלייכבערעכטיגונג אוין גלייכ-

צו גרויסען איינפלוס מצד די פארשטעהער פון די „פרעמדע" נאציאנאליטעטען. ער האט פערשטאנען, אז אין סיים וועלען דאך אריינגעהן פארשטעהער פון די נאציאנאלע מינדערהייטען אין א גרעסערער צאהל אין קיין שום קונצען פון דער וואהל-געאמעטריע וועלען נישט העלפען, אין דעריבער מוז מען פערהיטען בייצייטענס, אז זייער איינפלוס איף דער געזעצגעבונג זאל נישט ווערען צו גרויס. אינ'ס סענאט, וו: ער האט געדארפט צונויפגעשטעלט ווערען לויט'ן ערשטען פארשלאג, וואלט דער דאזיגער איינפלוס פון די פרעמדע געקאנט זיין גאנץ קליין אין נישט גענעהרליך.

אין דער דעבאטע אין פלענום פון סיים האט מען דעם ארגומענט נישט געברויכט. אדרבא, ווען דער שרייבער פון די ציילען האט אין איינער פון זיינע רעדעס אנגעוויזען דערויף, האט דיבאנאוויטש געלייקענט שטיין אוין ביין. דערנאך אבער האט ער אין איינער פון זיינע רעדעס אונטערגעשטריכען, אז דאס פוילישע פאלק האט דאס רעכט זיך צו פערטיידיגען געגען דעם איינפלוס פון די פרעמדע. אין א געוויסען זין איז דאס געווען אנ'אויסגערעכענטע אויפריכטיגקייט, וועלכע האט, איבריגענס, נישט צוגעצויגען קיין שום אויפמערקזאמקייט. די ארגומענטען, וועלכע די פערטיידיגער פונ'ם סענאט האבען בענוצט, זענען אלע געמומען געווארען פונ'ם אלטען ארכיוו פון דער קאנסטיטוציאנעלער לעהרע. מען האט בעוויזען, אז ס'איז נויטיג, דאס די געזעצען זאלען בעהאנדעלט ווערען מיט פארזיכט, מיט'ן קאלטען פערשטאנד, און דעריבער מוזען זיי דורכגעהן צוויי אינסטאנצען, כדי עס זאל זיין צייט, נאכאמאל זיך מישב זיין אוין ארומטראכטען דעם ענין. מען האט בעוויזען, אז אין אלע מלוכות פון מערב-אייראפא, דערהויפט אבער אין אלע גרויסע מלוכות, עקזיסטירען סענאטען. מען איז דערגאנגען אזוי וויט, אז מען האט געפרובט צו בעווייזען, אז דער סענאט איז, אייגענטליך, נישט מעהר וויי א גראנטיע פון דעמאקראטיזם.

די געגנער פונ'ם סענאט האבען זיך בעמיהט אויפצודעקען די גאנצע פאלשקייט פון די אלע ארגומענטען; זיי האבען בעוויזען, אז אין אלע לענדער, וואו עס עקזיסטירען „צווייטע" קאמערן, סענאטען, איז זייער ציעל צו שטארקען, צו פערטויבען דעם פרייען אויסדרוק פונ'ם פאלקס-וויללען; אז אומעטום האלטען די סענאטען ביים אבשטארבען,— סיידען אין פעדעראטיוו מלוכות, וואו דער סענאט, וו: אין די פערייניגטע שטאטען, איז א פארשטעהערשאט פון די אינצעלנע פערבינדעטע מלוכות, בעת דער פארלאמענט איז א פארשטעהערשאפט פונ'ם גאנצען פאלק. אויב מען דארף קאנטראלירען די געזעצגעבערישע

ערוועקט,איז זייער פראקטישע בעדייטונג פערלוירען געגאנגען, און די ארויסטרעטונגען וועגען זיי האבען בעקומען א ריין דעקלאראטיוון האראקטער, אין אויך מעהר כלפי פנים, פאר די איגענע חברים, פאר דער איגענער פארטיי, ווי כלפי חוץ. צו דער ארט פראגען גייהערען די פאלגענדע פון פ. פ. ס.: וועגען ארביטער-ראטען, וועגען אבטיילען די מלוכה פון דער קירך און ד. ג.

דער וויכטיגסטער פונקט, ארום וועלכען עס איז געפיהרט געווארען א העפטיגער קאמפף, איז געווען דער פארשלאג, אז עס זאל געשאפען ווערען א סענאט, וואס זאל האבען דאס רעכט אין די קראפט אבצווארפען אדער צו ענדערען געזעצען, וועלכע דער סיים האט אנגענומען. די דאזיגע שטרייט-פראגע איז געווארען דער צענטראלער פונקט פון קאמפף, ווייל פון איהר לעזונג איז אבהענגיג געווען די פראגע, וי אזוי עס דארף געווהלט ווערען דער פרעזידענט פון דער רעפובליק, די דירעקטע בעטיליגונג פון ם פאלק אין דער געזעצגעבונג און נאך פיעל אנדערע פרינציפיעלע פראגען, וי צ. ב. די פראגע, וועלכע שטעלונג עס דארף פערנעהמען אין דער מלוכה די רעליגיע בכלל און די קאטוילישע קירך בפרט, די פראגע וועגען גלייכבערעכטיגונג און גלייכשטעלונג פון אלע רעליגיעזע מינדערהייטען, פון אלע נאציאנאליטעטען אין דער מלוכה. פאר ביידע קעמפענדע צדדים איז געוען קלאר, אז אינ ם סענאט ווערט אויפגעבויט א פעסטונג פון דער פויליש-קאטוילישער רעאקציע, וועלכע וויל פוילען פערוואנדלען אין א פויליש-קאטוילישער מלוכה.

די דאזיגע פעסטונג איז שטארק אטאקירט געווארען דורך די לינקע, הויפטזעכליך דורך די סאציאליסטען און יודען, און העפטיג פערטיידיגט געווארען דורך די רעכטע. די סאציאליסטען האבען אנגעוויזען אויפן אונדעמאקראטישען, פאלקספיינדליכען חאראקטער פון דער דאזיגער אינסטיטוציע, אויף דער סיסטעמלאזיגקייט אין דער ארגאניזאציע פון ם סענאט, לויט וועלכער ער דארף בעשטעהן פון פארשטעהער פון סיים אין פון פערשידענע גרופען, פון ווירליסטען הייסט עס. די אידישע פארשטעהער פון זייער זייט האבען אויפגעדעקט איניע פון די אמת'ע כונות פון די פארשלעגער, וועלכע די סאציאליסטען האבען פערשווינגען, כל זמן זיי האבען זי נישט געקאנט אויסנוצען, כדי מיט איהר אבצושרעקען די מעהרהייט פון געווינסע אייגצעלהייטען אינ ם פארשלאג וועגען סענאט. נאך בעת די דעבאטען אין דער קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע האט דובאנאוויטש בעווינזען, אז אין אזא נאציאנאליטעטען-שטאט וי פוילען, מוז ג ען האבען א סענאט, וועלכער זאל פערהינדערן די געזעצגעבונג פון א

נאנצע מאכט אין סיים, וואַרום אַהן זיי וועט קיין צד נישט האבען דיֿ נויטיגע מעהרהייט-שטימען. דיֿ מינדערהייטס-נרופען וועלען אויף אזא אופן האבען אַ שטארק געוועהר אין דער האַנד, אַ קראפט צו ווירקען אויפֿ סיים, מעהר ווי סילינגט אין זייער כח, אוּן דיֿ פּוילישע פּראקטיצע וועלען געצוואונגען זיין אדער זיי נאכצוגעבען, אדער פּערמיינזען זיך אין יעדער פּראגע, פּערוויישנדיג דיֿ פּרינציפּיעלע חלוקי-דעות, וואס הערשען צווישען זיי.

דער דאזיגער ארגומענט, וועלכער שטיצט זיך ווירקליך אויף דיֿ פּאקטישע קראפט-פּערהעלטנישען אוּן וועלכער האט אויפגעדעקט דיֿ מעגליכע רעזולטאטען פּון אזא געזעץ, האט גענראכט דערצו, אז ביי דער ערשטער אבשטימונג האבען דיֿ רעכטע צוריקגעצויגען זייער פּאר-שלאג וועגען דרייֿ-פּינפטעל מעהרהייט אוּן אינערגעלאזט זיך דיֿ מעג-ליכקייט צו שטעלען צו דער דריטער לעזונג אנ'אנדער פּארשלאג. ביי דער צווייטער אבשטימונג איז דערווייל דורכגענאנגען, אז דער סיים קאן אבווארפען יעדע החלטה פּון סענאט מיט אַ געוועהנלישער שטימען-מעהרהייט. דאס וואלט בעדייטענד אבגעשוואכט דעם סענאט, פּערוואנ-דעלט אינהם, אייגענטלישן, אין א מין קאמיסיע מיט געוויסע אינערעכט. באלד אבער איז קלאר געווארען, אז דער דאזיגער זיעג איז בלויז אויף אַ צייט. צו דער דריטער לעזונג האבען דיֿ רעכטע דורכגעפּירט אין דער קאמיסיע, אז דיֿ סיים-מעהרהייט, מיט וועלכער מען וועט קא-נען אבווארפען א בעשלוס פּון סענאט, דארף דערגרייכען בייז $^{20}/_{11}$.

צו דיֿ פּרעראגאטיוון, וועלכע פּערשטארקען דיֿ מאכט פּונ'ם סע-נאט, געהערט דאס רעכט פּון סענאט נישט צו דערלאזען, אז דיֿ רעגירונג זאל פּונאנדערלאזען דעם סיים, — אויב דער סענאט איז נישט מסכים דערצו מיט א דריי-פּינפטעל מעהרהייט. דערמיט ווילען דיֿ רעכטע זיך בעווארענען, דיֿ רעגירונג זאל נישט קאנען פּטור ווערען פּון א סיים, וואס איז נישט גינסטיג פּאר איהר, אהן דעם הסכם פּונ'ם סענאט. זיי האלטען, אז זיי וועלען זיך אלעמאל גיכער קאנען שטיצען אויפֿ סיים, ווי דיֿ רעגירונג, וואס וועט אפשר צו פּינקט נוטה זיין לינקס, אזוי ווי ס'איז איצט, אוּן דאן קאנען זיי, מיט דער הילף פּון סענאט, שטערען דערין, אז אזא סיים זאל פּונאנדערגעלאזען ווערען פּאר דער צייט. דעם סענאט נישט אויך צו א כח דיֿ פּארשריפּט, אז ער וועט פּונאנדערגעלאזט נישט מיט איין מאל, ווי דער סיים, נאר יעדע 5 יאהר געהט ארויס בלויז א העלפּט פּון אינהם. מיט רעכט האט דערויף אויפגעוויזען א סאציאליסטי-שער רעדנער, ווי אויף א אונזין, וואַרום ווי אזוי קאן מען דורכפּירען נייע וואהלען ביי אזעלכע בעדינגונגען, ווען דער גורל וועט צווינגען

טעטיגקייט פון סיים, דארף מען איינפיהרען די פאלקס-איניציאטיוו אין דעם פאלקס-רעפערענדום, אין געבען דעם פאלק דאס רעכט אין די מעגליכקייט צו קאררעגירען די געזעצגעבונג. וואס אנבעלאנגט די נוי-טיגע צייט אויף ישוב-הדעת, די פארזיכט אין די קלארקייט, קאן מען דאס אלץ דורכפיהרען אהן דעם סענאט, מען דארף בלויז איינפיהרען, אז צוויישען דער צווייטער אין דער דריטער לעזונג פון א גענזען זאל פארבייגעהן א נעווים צייט.

אלע די ארגומענטען האבען נים גענוירקט אויף די פרינציפיעלע בעציהונג צו דער פראגע וועגען סענאט. ביי דער אבשטימונג האבען די לינקע אנגעוועגדען אנ'אבסטרוקציע, אין די מעהרהייט, וואס האט געוואלט דורכפיהרען דעם סענאט, האט זיך א וואקעל געטהון. די קלייגע פאלקס-קאטולישע גרופע איז דאן געקומען מיט א פארשלאג, אז דער סענאט, אזוי וי דער סיים, זאל צוגעפגעשטעלט ווערען פון מיטגלידער, וואס זאלען דירעקט געוועהלט ווערען דורכ'ן פאלק. בלויז דער אלטערס-צענז זאל פערגרעסערט ווערען: 30 יאהר אנשטאט 21 פאר'ן אקטיווען וואהל-רעכט אין 40 אנשטאט 25 פאר'ן פאסיוון וואהל-רעכט — אין דער וואוינ-צענז.

לויט דעם פארשלאג וועהלט יעדע וואיעוואדסטוא פארשטעהער צום סענאט לויט די אלגעמיינע וואהל-כללים, מיט די אויבענדערמאנטע ענדערונגען, אין א צאהל פון 1/4 פון דער צאהל סיים-דעפוטאטען אין דער וואיעוואדסטוא. אזוי וועט אויסקומען איין סענאטאר אויף 250.000—300.000 איינוואוינער. מורא האבענדיג פאר א שפאלטונג, האבען די רעכטע איינגעשטימט צו דעם פארשלאג. אויף אזא אופן איז דער צוזאמענשטעל פון סענאט בעדייטענד דעמאקראטיזירט געווארען. עס זענען אבער געבליבען וויריליסטען — פארשטעהער פון קאטוליישען עפיסקאפאט אין פון די מינדערהייטס-רעליגיעס, פון אוניווערזיטעטען און פון אלע אבטיילונגען פון עקאנאמישען ראט.

אין נאך אין איין וויכטיגען פרט האט די אפאזיציע גענוירקט.

לויט'ן ערשטען פארשלאג האט דער סיים געקאנט אבווארפען א החלטה פון'ם סענאט (ד"ה ענדערונגען אין א געזעץ, וועגען אבווארפען א גזעץ אין ד. ג.) בלויז מיט א מעהרהייט פון דריי-פינפטעל. בנוגע צו דער פראגע האבען די סאציאליסטען אנגעוועגדעט אנ'ארגומענט, וואס וויירקט אלעמאל אויף דער סיים-מעהרהייט. זיי האבען אנגעווי-זען, אז אזא געזעץ גיט גרופען פון די נאציאנאלע-מינדערהייטען די

א. אידראעלי.

הונדערט יאהר פון א פוילישער צייטונג.

(צום הונדערטסטען יאָהרצייט פון „קוריער וואַרשאווסקי").

(ענדע)

III.

אין דער רעדאקציע פון „קוריער" און אין דער אדמיניסטראציע זענען וויידער פארקומען ענדערונגען. דער רעדאקטאר שימאנאווסקי איז געשטארבען (דעצעמבער 1886), און די רעדאקציע האט איבערגענומען אנ'אנדערע, דער אדוואקאט אָלשעווסקי, וועלכער האט בישט געקאנט דורכקומען מיט געבעטנער-וואלף, די שותפים אין פערלאג פון דער צייטונג. שימאנאווסקי'ס יורשים האבען דאן געשלאסען אנ'אבמאך מיט דעם ארויסגעבער פון דער אילוסטרירטער וואכענשריפט „קלאָסי", שלמה לעווענטאל, וועלכער האט אויסגעצאהלט דער פירמע געבעטנער-וואלף איהר טייל, און ע"י איז געווארען דער הויפט-פערלעגער פון „קוריער".

דעמדאזיגען נייעם הויפט-פערלעגער פון דעם „קוריער וואַרשאווסקי" מוזען מיר ספעציעל ווידמען עטליכע שורות. וואַרום אויב א צייטונג בכלל גוט—וויי מיר האבען אויבען, אין אונזער הקדמה געשריבען, —געהערינע אנווייזונגען וועגען דער שטימונג, וואס הערשט אין פאלק, גיט עס נאך מעהר די טעטיגקייט און איבערלעבונגען פון דעמאזיגען מענשען.

שלמה לעווענטאל איז געווען א זוהן פון א אידישען משכיל אין העברעאיש-לעהרער אין וואַרשא, דוד לעווענטאל, וועלכער האט אויך געשריבען און אַרויסגעגעבען העברעאישע שריפטען אין שירים און פראזע, אריגינעלע און איבערזעצטע „אילת השחר" (וואַרשא 1844) און „כבוד הלבנון" (וואַרשא 1861). אין יאהר 1855, נאך דעם טויט פון

ארויסצוגעהען פון סענאט כמעט פארשטעהער פון איין וואיעוואודסטוא אן עס וועלען אין איהם בלייבען כמעט אלע פארשטעהער פון אנ׳אנ־דערער. מיט וועלכען רעכט וועט מען דאן צווינגען די פארטייען, וועלכע זענען געווען פערטרעטען דורך די ארויסגעהענדע פארשטעהער, זיי זאלען זיך אבזאגען פון די מאנדאטען אין גאהן צו די וואהלען, בע״ז די אנדערע בלייבען — א דאנק דעם גורל — ביי זייער מאכט אין שטימען?

די עקזיסטענץ פונ׳ם סענאט ברענגט לאגיש צו דער וואהל פון א פרעזידענט [דורך די פאראייניגטע סיים אין סענאט. די רעכטע האב־בען זיך בעמיהט צו בעוויזען, אז דאס פראנצויזישע סיסטעם פערהיט פון צעזאריזם און פערשטארקט די פרייהייט. דער פרעזידענט בעקומט נים אזוי פיעל מאכט, וויי ער וואלט בעקומען, וועו ער וואלט געווינהלט געווארען דירעקט דורכ׳ן פאלק, וויי אין אמעריקא. די רעכטע זענען געווארען די היטער פון די סיים-רעכט געגען פערשטארקען די מאכט פונ׳ם פרעזידענט. אין דאס האבען זיי געטהון נים אזוי צוליעב פרינ־ציפיעלע טעמים, וויי צוליעב דעם קאמפף, וועלכען זיי פיהרען געגען דעם איצטיגען פרעזידענט. זיי זענען זיכערער מיט דער שטימונג אין סיים, וויי מיט דער פאלקס-שטימונג. אחוין דעם קומט וויידער די מורא פארן אייגפלוס פון די „פרעמדע", וועלכע קאנען געווינס פיעל טעהר ווירקען אויפ׳ן רעזולטאט פון פרעזידענט-וואהלען, אויב זיי קומען-פאר לויט׳ן אמעריקאנישען סיסטעם, וויי ווען זיי וועלען פארקומען לויט׳ן פראנצויי־זישען סיסטעם.

דאס בלאט. פארוואס ער האט דאס בלאט ארויסגעגעבען, ערקלערט ער אין לעצטען ווארט (Ostatnie słowo) פון לעצטען נומער „קלאָס:", וואס איז ערשיענען ענדע יוני 1890.

„צוטרעטענדיג ארויסצוגעבען די „קלאָס:", האב איך די אויסגאבע געשטיצט אויף דעם גרונד פון ליבע צום פאטערלאנד און הומאניזם אין דער גאנצער בריים פון דער בעדייטונג פון'ם דאזיגען וואָרט".

אזוי איז זיך געגאנגען כשורה. דאס בלאט האט זיך ענטוויקעלט, אויסגעבעסערט, אויסגעפיינערט און צוזאמען דערמיט איז אויך גע-וואקסען די צאהל פון די אבאנענטען, אזוי, אז מען האט געקאנט רע-כנען, אז מיט דער צייט וועט דאס בלאט קאנען ברענגען פערדינענט.

עס זענען אבער אנגעקומען די 80-גער יאהרען און—אנדערע ציי-טען. דאס בלאט פערבעסערט זיך און די צאהל פון די אבאנענטען פאלט און פאלט, וואס א מאל מעהר.

וואס איז געשעהן?

„די פרינציפען פון הומאניזם, וואס זענען דורך די „קלאָס" פערפלאנצט געווארען, האבען באגקראטירט. די מענשהייט האט מען אנגעהויבען צייכנען און סארטירען, און, וויז פאר בהמות, פערשידענע פערצוימונגען פאר איהר מאכען. מען פרעגט שוין מעהר נישט, וו י אייגער ארבייט, גוט ו ע ר עס ארבייט".

אזוי ערקלערט די זאך שלמה לעוונטאל אין זיין דערמאהנטען לעצטען ווארט און ער דערצעהלט ווייטער:

„עס זענען אויסגעשטאנען פאלשע גביאים, אין וועלכע מען האָט אָנגעהויבען גלויבען; די „קלאָס" אָבער, נישט אראבגעהענדיג פון דעם וועג, וואס זיי האבען זיך אמאל אויסגעוועהלט, האבען פערלוירען זייער פאפולאריטעט און צוזאמען דערמיט אויך די פרעמומעראטארען".

עס האט זיך איהם גאר נישט געוואלט גלויבען, אז דא, אין פוי-לען האט געקאנט אזוינס ווערען, אז מען זאָל זיין בלאט נישט וועלען לעזען, פשוט וויל ער איז א יוד, חאטש דאס בלאט איז אזוי גוט, אזוי פרום.

„עטליכע פון די מיטארבייטער פון די „קלאָס"—שרייבט לעווע-טאל וויטער—האבען בעהויפטעט, אז מיין גלויבען שאדט דער צייטונג; איך האָב אבער נישט געוואלט גלויבען, אז מיינע לאנדס-ברידער, וואס 30 יאָהר האב איך געטראגען אוגטער זייער דאך גייסטיג ברויט, וועל-כעס איז בעארבייט געווארען מיט די הענד פון די קראשיצקיס, סלאָ-מאצקיס, נארושעוויטשעס, ליבעלטעס, קראשעווסקיס גראָטגערס, מא-טייקאס (נעמען פון די גרעסטע פוילישע פאעטען, שריפטשטעלער און

ניקאלאי דעם ערשטען, האט ער אויך געשריבען און ארויסגעגעבען א עלעגיע—העברעאיש מיט א דייטשער איבערזעצונג—אויף דעם „גרויס-מוטיגען, עדלען, באַרמהערציגסטען און גנעדיגסטען הערשער, וועלכער איז געווען א אמת'ער גוטער און לייטזעליגער פאטער פאר אלע זיינע אונטערטאַנען"—אזעלכע שבחים אויף דעם גרויזאמסטען ניקאלאי זענען געשריבען אויפן שער פון דער עלעגיע, וואס איז צוגעשטעלט געווארן דער מאכט, און זי פון איהר זייט האט דאן בעפוילען דעם „דאָזאר בוזשניטש?" אין וואַרשא צו קויפען א געהערציגע צאהל עקזעמפלאַרן פון דעם דאזיגען „זעהר וויכטיגען וועדק" און פונאנדערטיילען צווישען די ארימע שילער פון די יידישע שולען און תלמוד-תורות, וויאויך אבצודרוקען אויפרופען וועגען דעם וועדק, אויסקלעבען זיי אין אלע שולען און פערפלויכטען די גבאים צו קויפען א בעשטימטע צאהל עקזעמפלאַרען, לויט דער צאהל פון די פערמעגלויכערע מתפללים, און זיי פערקויפען. דער „דאזאר בוזשניטש?" האט, פערשטאנען זיך, דעם דאזיגען בעפוילן געמוזט מקיים זיין.

זיין זוהן, שלמה, האט ער געגעבען אביסעל בילדונג און אבגעגעבען אין גלויקסבערג'ס פערלאג-געשעפט. שלמה איז געווען זעהר טויכטיג, בעגאבט און בעלעזבט געווארען אין די קריזען פון די פוילישע שריפטשטעלער און ארטיסטען, מיט וועלכע ער האט געהאט בעצויהונגען. ער האט אליין אנגעהויבען פיהרען געשעפטען און האט מצליח געווען. ער האט אנגעהויבען ארויסצוגעבען וועדק פון די בעסטע פוילישע שריפטשטעלער, צווישען זיי אויך אלע ערצעהלונגען פון יודישען לעבען, וואס עליזא ארזעשקאווא האט געשריבען. ער האט חתונה געהאט מיט א טאכטער פון מאַטיאַס בערסאָן, וואס איז זיין סאלאן זענען אויפגעמען געווארען די בעסטע און שענסטע מענער פון דער פוילישער ליטערארישער געזעלשאפט און אויך מענשען פון הויכען אדעל.

שלמה לעווענטאל איז געווען דער ארויסגעבער און הויפט-רעדאקטאָר פון דער „ביבליאָטעק פון די בעסטע אייראפעאישע שאפונגען" און אויך, וי מיר האבען שוין דערמאהנט, פון דער אילוסטרירטער וואָכענשריפט „קלאַסי", וועלכע האט זיך אויסגעצייכענט מיט די פראַכט-פולע אילוסטראציעס, מיט דעם פיינעם, אויסגעצייכענטען אינהאלט און מיט דעם אויסערלעכען אויסזעהן.

יאהרעלאנג האט שלמה לעווענטאל ארויסגעגעבען די „קלאַסי". מיט יעדען יאהר האט ער די אויסגאבע פערבעסערט, פערפיינערט און קיין פערדריסענסטען האט ער נישט געהאט. האט ער שוין אַ מאל (1870) יאַ געהאט פערדריענסט, האט ער דאס אויסגעגעבען אויף צוּ פערבעסערן

וועלכע עס זענען פארגעקומען פֿאַרשידענע פייַערונגען, עס זענען אויך געגרינדעט געווארען נייע אידישע אינסטיטוציעס, נייע חברות—פון דעם אלעם האט מען בעקאנט גענוגען ידיעות אין דער כראניק. מעהר נישט. קיין איין וואָרט נישט מעהר וועגען אידען. „נישט מיר, נישט דיר". נישט קיין גוטס, נישט קיין שלעכטס אויף אידען. אלס ליטעראריישער קריטיקער האט געארבייט אין דער רעדאקציע דער בעווסטער אנטיסעמיט טעאדאר יעסקע-חאַזנסקי, וועלכער איז געווען גלייכצייטיג אַ מיטארבייטער פון דעם אנטיסעמיטישען וואכענבלאט „ראַלא", מיט וועלכען אַלע פוילישע שריפטשטעלער האבען זיך פשוט געמאוסט (יעסקע-חאַזנסקי האט אויך נישט אונטערגעשריבען זיין נאמען אונטער זיינע ארטיקלען, וואס האבען זיך געדרוקט אין דער „ראַלא"), אבער אין זיינע ארטיקלען האט מען זיין אנטיסעמיטיזם נישט דערקענט. איבער איינע און די זעלבע ווערק האט ער געשריבען אין „קוריער" און אין דער „ראלא". אין דעם „קוריער" זענען די ארטיקלען געווען וויַ אַ בעריכט מיט לייטע בעמערקונגען; אין דער „ראלא" — אַ קאלוזשע פול מיט שמוציגען וואסער.

איבריגענס, האט זיך דער „קוריער" געהאלטען ביי זיינע אלטע טראדיציעס: קיינעם נישט פערטשעפען, קיין מחלוקת'ן נישט צו פיהרען, שטיל, שען, רוהיג. אנשטאט פאלעמיק מיט קריגעריין—ידיעות, אינפארמאציעס, טעלעגראמען וואס מעהר, קארעספאנדענצען, ספעציעלע מענשען צו שיקען וואו נויטיג, וואו אינטערעסאנט.

און אפשר טאקי דערפאר האבען געבעטענער אין וואלף מיס ייער „צאדזיענני" נישט געקאנט מנצח זיין אין קאנקורענץ דעם „וואר-שאווסקי", וועלכער איז אונטער לעווענטאלס לייטונג געווארסקען אלץ מעהר און מעהר. עס איז געווארסקען די צהאל פון די אבאנענטען אויַ צוזאַמען דערמיט די צאהל פון אנאנסען און צילעבּ דעם האט דער סארמאט אויך געמוזט פערגרעסערט ווערען.

אין יאהר 1896 איז געווארען רעדאקטאר פון „קוריער" דער אדווארט פראנציסק נאוואדוארסקי, געווען דעפוטאט אין דער ערשטער און צווייטער דומע, דער זעלבער נאוואדוארסקי, וואס איז הייַנט פרעזעס פון העכסטען גריכט אין פוילען. ער איז געווען און איז נאך הייַנט אייַנער פון די אנפיהרער פון דער נאראַדאוע דעמאקראטיע, וועלכע איז אנטיסעמיטיש זייַט זי איז ענטשטאנען (די דאזיגע פארטיי, וועלכע האט דאמאלס עקזיסטירט אין געהיים, האט אין יענע צייטען ארויסגעגעבען אין וואַרשא דאס וואכענבלאט „גלאס", וואס איז געווען נישט וועניגער אנטיסעמיטיש פון דער „ראלא"). אין דעם

מאלער, וואס לעוועטאל האט זייערע ווערק געדרוקט) א. ד. ג. זאָלען בעהן אונטער דער לאָזונג פון די האַרטמאנס (דער נאמען פון אַ דייטשען אנטיסעמיטישען פּילאזאף). אזא בעהויפטונג האָב איך געהאלטען פאר א שווערע בעליידיגונג געגען מיין געזעלשאפט; איך האב נישט גלויבט אוין דאס בלאט ווייטער ארויסגעגעבען—האָבענדיג וואס א מאל מעהר היזק".

מיט דער צייט האט עָר זיך אבער איבערצייגט, אז זיינע מיט-ארבייטער האבען געהאט רעכט. מען האט דאס גאנץ אפט אוין אפּען געשריבּען אוין—לא די וואס קיין שום שטימע האט זיך קיינמאל נישט אָנגערופען, אום מיך צום שיצען—בעקלאגט ער זיך ווייטער — נור פון עָרגיץ האב איך קיין גוט וואָרט נישט געהערט".—

דאמאלס עָרשט האט עָר בעשלאסען צו פערמאכען די „קלאָסי".

ווען ער, סאָי אמאן (אזוי האט ער זיך דאמאלס אויסגעדרעשריבען) לעוועטאל איז צוגעטרעטען אלס הויפט-פערלעגער צום „קוריעָר וואר-שאווסקי", זענען די „קלאָסי" נאך ערשיינען, אבער די בישערע ער-פאהרונג האט עָר שוין געהאט. עָר האט שוין נעווארסט, אז אויב ער וועט זיין אונטערגעשריבען אלס אַרויסגעבער, וועט דער „קוריער" נישט קאנען עקזיסטירען. עס איז אזא געהאלטען געווארען בסוד, אז ער איז דער הויפט-פערלעגער, אין אלס אַרויסגעבער האבען אונטערגעשריבען אַ זוהן פון דעם געווען רעדאקטאר, שימאנאווסקי, אוין פאר לעוועטאל'ען— זיין געווען פאקטישער רעדאקטאר פון „קלאסי", אנטאנ: פּיעטקע-ווישט (אדאם פלוג).

אין דער רעדאקציע איז אויך געווארען א גרויסע ענדערונג. קודם כל איז אַרויס פון איהר די גרעסטע—וויַ עס האָט זיך געדוכט — צויהונגס-קראפט פאר דער צייטונג, באלעסלאוו פרוס מיט זיין „וואַ-כען-כראניק", וועלכער איז איבערגעגאנגען צו דעם „קוריער צאדזיענני", וואס געבעטנער-וואלף האבען אבגעקויפט אוין האבען איהם אויך אנגעהויבען אַרויסצוגעבען צוויי מאל טעגליך. דאס איז נאך אבער געווען נישט אלץ. דאס בלאט האט אנגעהויבען ווערען קלעריקאל-קאטוילישׁ. אין פריוואט לעבען איז זיך שלמה לעוועטאל גרעווען א איד, לאנגע יאָהרען געווען א קוראטאר פון יודישען שפיטאל אוין א גבאי פון דער סינאגאגע אויך טלאמאצקע גאס אוין די צייטונג זיינע איז געווען פרום-קאטוילישׁ. וע-גען איידען ספעציעל איז חלילה קיין מאל קיין שום ארטיקעל נישט ג-דרוקט געווארען. איידען האבען פאר איהר כמעט נישט עקזיסטירט. עס זענען געווען איידען, וואס האבען געגעבען, גרעסטערע אדער קלענערע, נדבות לטובת הכלל, עס האבען עקזיסטירט יודישע אנשטאלטען, אין

געזאלט זיין נור א גאסטן-בלעטל, האט זיך אלץ מהר און מהר אנ. געהויבן ארייננוצובעקומען אין די בורזשואזע און אינטעליגענטע פוי. לישע הייזער. דאסדאזיגע בלעטל האט בעקומען זהר פיעל אנאנסטן און אויך די קליינע מודעות, וועלכעס מען האט בזז דעמאלט כמעט נישט געזעהן אין קיין שום אנדערער צייטונג, אויסער וז אין דעם „קוריער וואַרשאווסקי".

די „דוא גראשע" האט אויך פיעל טאל געפיהרט אן'אפענע פראוואקאציע געגען דעם „קוריער וואַרשאווסקי". זי האט זהר אפט געשטעלט די פראגע: צי איז דער ארגאן פון פרוי לעוועטאל, „קוריער וואַרשאווסקי", פאר דער לאזונג: „בעפרייען פוילן פון דער אידישער קגעכטשאפט", אדער נישט, און האט פערלאנגט, אז דער „קוריער" זאל זיך קלאר ארויסזאגן וועגן דעם. דער „קוריער" אבער — דאס מוז מען מודה זיין — האט זיך א לאנגע צייט גהאלטן פעסט און קיין בולט'ע באַיקאט-שטעלונג נישט אנגענומען — חאטש מען האט געקאנט גיט זהן, אז ער סימפאטיזירט שטארק מיט דער באַיקאט-בעוועגונג. ער האט אבער נישט אויסגעהאלטן. אז די געזעלשאפט, דאס פאלק, איז געווארן באַיקאטיסטיש געשטימט, מוז מען דאך מיטהאלטן, מוז מען זיך דאך נאכשלעפן.

עס איז אנגעקומען די מלחמה און די צאהל לעזער איז פיעל קלענער געווארן, וואַרום פאר צייטונגען איז געבליבן כמעט בלויז וואַרשא און קיין אנאנסטן זענען אויך נישט געווען. די צייט פון דער אקופאציע איז נאך ערגער גיווען. דער „קוריער" האט געמאכט זהר שלעכטע געשעפטן. די ארויסגעבער האבען דערלעגט צו אהם גרויסע סומען געלד, און קיין האפנונג צוריקצוקומען צו די אלטע גוטע צייטען איז נישט געווען; דעם צייטונגס-מארק מיט די אנאנסען פערנעהמט דאך די „דוא גראשע" אלץ מהר און מהר.

און אט הויבט מען אן צו פיהרן געגען אידן א העצע נישט וועניגער פון די „דוא גראשע".

די אקופאציע הערט אויף, קיין צענזור איז נישט און די ה"ה ראבסקי. קאסקאווסקי און זייערע הברים מיט די רעפארטערען שיטן אין דעם ארגאן פון הארטענזיא לעוועטאל בלבולים אויף יודן, אפשר נאך מהר פון די „דוא גראשע".

צי האט דער שארפער, בייזער אנטיסעמיטיזם פערבעסערט די געשעפטן פון דעם „קוריער"? —

בהאוועטע מענשן זאגן, אז נישט. מיט'ן אייגענעם כח קען

„קוריער" איז אבער וויטער נישט געווען עדרויקט קיין שום שלעכטס אויף אידען. קיין גוטס ניט, אבער קיין שלעכטס אויך ניט. העכסטענס איז א מאל איבערגעדרוקט געווארען עפּיס פון א רוסישער צייטונג, וואס ס'איז נישט גינסטיג געווען פאר אידען.

אנ'ערך 1900 איז לעווענטאל ארויסגעגאנגען פון דער סינאגאגע, אהיים געקומען, אנגעשריבען צום מאגיסטראט א מעלדונג, אז ער ענט־זאגט זיך פון צו זיין קוראטאר פון דעם אידישען שפּיטאל. איז גע־פאהרען קיין רוים, און — אויס סאלאמאן. ער האט זיך דארט גע־שמד'ט און אנגענומען דעם נאמען פראנציסק סאלעזי. זיין גאנצע פאמיליע האט זיך אויך גע'שמד'ט.

און דער „קוריער" איז וויטער געוואקסען און געוואקסען און זיך וויטער געהאלטען ביי זיינע אלטע טראדיציעס, אפילו אויך נאך פראנציסק סאלעזי'ס טויט (1902).

IV.

יאהרען זענען פארבי. עס איז אנגעקומען די רוסישע רעוואלוציע פון יאהר 1905 און דאס פאליטישע לעבען אין לאנד האט אנגעהויבען אויפלעבען. עס זענען פארגעקומען וואהלען צו דער דומע און צוזאמ־מען דערמיט אויך דער וואהלען־קאמפף פון די פארטייען. יעדע צייטונג האט זיך געמוזט, דוכט זיך, ארויסזאגען, צו וועלכען צד זי געהערט. דער „קוריער" האט אבער קיין מאל נישט אנגענומען קיין בפירוש'ע שטעלונג, בין נאכדעם ערשט, וען מען האט שוין געקאנט זעהן, וועל־כער צד עס וועט גובר זיין. ערשט דאן האט ער זיך נאכגעשלעפּט נאך דעם שטארקען צד. נור איינציג מאל האט דער „קוריער" זיך יא אריינגעלאזט אין וואהלען־קאמפף. דאס איז געווען בעת די וואהלען צו דער 4-טער דומע, וען עס איז געשאפען געווארען אין וואר שא קאנ־צעלטראציע פון אלע פוילישע פארטייען, וועלכע האט ארויסגעשטעלט די קאנדידאטור פון דמוואסקי, וואס די נאראדאווע דעמאקראטיע האט ארויסגעשטעלט. א קאנצעלטראציע האט דאך שוין עפּיס א קראפט; מען דאך מיט איהר האלטען, בפרט געגען דער נאראדאווע דעמאקרא־טיע. וואס ברענגט אזוי פיעל שאדען דעם עסק.

אין אמת'ן האט די נאראדאווא דעמאקראטיע טאקי געבראכט נישט קיין קלייגעם שאדען דעם „קוריער וארשאווסקי" און האט גע־דראהט זיין גאנצער עקזיסטענץ. דאס הער־בלעטל, „דווא גראשע", וואס די נאזיגע פארטיי האט דאן שוין ארויסגעגעבען, מיט צוועק אייגענט־פּהרען מיט געוואלד דעם באיקאט געגען אידען, און האט אייגענטליך

א. קליינמאן.

דער פּוילישער כאמף פֿאר גרעניצען

די צוטיילונג פֿון פּוילן.—א פֿעראיינטע פּוילן אדער א אונאבהענגיגע פּוילן.—דער איינפֿלוס ווילסאנס.—די פּאסיוויסטן און אקטיוויסטן.—דער קאמף פֿאר די בריסקער גרענעצן.—די אנפֿקסיאניסטישע און פֿעדעראליסטישע קאנצעפּציע.—די ענדגילטיגע אפּמ וויגער און בּעלוועדער".—דער שוטפֿער פֿון בעלוועדער".—דאס לעבּן נעכטן פּילסודסקי'ס קאנצעפּציע.—די שוטפֿגען ענדערן, זיך.—שלום-אונטערהאנדלונגען מיט די באלשעוויקעם.—דאס ווילנער פּראבלעם.—אויבערשלעזיען און פּוילנס שאנסן.—דער קאמף פֿאר די גרענעצן אין נאך נישט גענדיגט.—מיר ששהן פֿאר וויכטיגע עגטשיידונגען.

דער מויט-קלאפ, וואס פּוילן האט מיט אן'ערך 125 יאהר צוריק בעקומען פֿון רוסלאנד, דעמשלאנד און עסטרייך, איז בעשטאנען נישט אין דעם, וואס מ'האט בײ פּוילן אבגענומען איהר אונאבהענגיגקייט, נאר אין דעם, וואס מ'האט פּוילן צעמיילט אויף דרײ מיילן, און יעדער מיל איז געווארן פֿערבונדען מיט א בעזונדערער מלוכה. די פֿאלגען דערפֿון זענען געווען זעהר שווערע. יעדער מיל פּוילן האט זיך עטמוויקעלט אויף אן'אנדער אופֿן, האט גע'לעבט לויט אן'אנדערע גע'זעצגעבונג, אנדערע מנהגים, און האט נעצוינגען צו אן'אנדער עקאנאמישען און קולטורעלען צוגאמר; עס זענען נישטפֿון געווארן דרײ פֿערשיעדענע פּוילנס.

די פּוילישע פּאטריאטען האבען עס נית געפֿוהלט. עס אין דערפֿער קיין וואנדער נישט, וואס בשעת עס האבען זיך ארויסגעוויזען מעכטיקסטע צוריק צו בעקומען די אונאבהענגיגקייט, האט דער לאזונג „א

זיך אויך הייַנט דער „קוריער" נישט אויסהאלטען. אי „מהיכן ירק זה חי? — פון וואגען עקזיסטירט עֶר פארט?

בייזע צונגען זאגען, אז דאס זאל האבען עפּיס א שייכות מיט די גרויסע קאַפּיטאַליסטן, וואס די בעוואוסטע חבריא „רָאַזוואַי" בעקומט פון אמעריקא, אוּן טאַקי דערמיט ערקלערט זיך דער אנטיסעמיטיזם פון דעם „קוריער". מען זאגט אויך, אז ה' וולאדיסלאוו ראבסקי (א איידעם פון אַלעקסאַנדער קרויזהאַר, וואס איז א שוואגער פון דער פרוי לעוועטאל), וועלכער איז דער גאַנצער רעדעל-פיהרער פון דעם „קוריער", זאל זיין אויך א אנגעשטעלטער אין „ראזוואי", וו: ניעמאַיעווסקי אוּן אַנדערע איידעגפרעסער.

אויב אַזוי, דארף מען שוין מעהר קיין קשיות נישט פרעגען, אלץ ווערט שוין גוט פערעגטפערט.

צי זועט זיך אבער דער „קוריער" לאנג קאנען דערמיט האלטען — דאס איז א פראגע.

הונדערט יאהר איז דער קוריער געשטאנען אויף „נישט מיר, נישט דיר". האט ער אבער אנגעהויבען זיין דעם „רָאַזוואַי'ס", אדער וועמענס עס איז, ווערט שוין זיין עקזיסטענץ א גרויסער מוטל בספק.

אוּן אַזוי וויּ בשעת דער אַבהאַנדלונג, אַזוי אָנגעוויזן זיך אויף אויבן אין פּוילען צווישן בעזונדערע ארמאַטעס.

די ערשטע מיינונג, אַז מען מוז שלום מאַכן אויף מזרח. מיט די רוסן מוז מען דורכקומען — זאָלבסטפֿאַרשטענדלעך, נישט מיט די באַלשעוויקעס, נאָר מיט דעם נעצעס, קומאַנדירנדן רוסלאַנד, וואָס וועט דאָך אהן ספֿק אונטערן אראבזעצן די באלשעוויקעס. מיט דעם דאזיגן רוסלאַנד מוז מען דורכקומען אפֿילו ווען מ'זאל צוליב דעם מוזן העלפֿן אראבזעצן די באלשעוויקעס. פֿון דעם בעצימען רוסלאַנד דארף מען בעקומען געווינסט קאנצעסיעס בנוגע די גרענעצן, וואָס דער פּוילישער אינטערעס אוּן שטארק. מען מוז אויך שלום מאַכן מיט די משעלאַנד, וואָס האבן שפּיצע דורך פֿראַנקרייך, אוּן די גאנצע קראַפֿט אגוועדזן ינגען דיטשלאַנד, פּרי צו בעקומען דאנצוג אוּן אויבער־שלעזיען.

די צוויימע אריענטאַציע אוּן פּוגקט די פֿערקערטסע: מען מוז ווי עס איז דורכקומען מיט דיטשלאַנד אוּן משעלאַנד, די גאנצע מאַכט ווענדען גענעז רוסלאַנד, אוּן אברויסען פֿון איהרע גרעסטערע גרענעצן. כּדי ס'זאל אבער גרינגער זיין צוצוגעהמען פֿון רוסלאַנד גרויסע שטחים, אוּן כּדי צו בלייבען אוּן הסכּם מיט ווילסאָנ'ס פרינציפּען, וואָס מוזען דאך אגטערגעשטיצט ווערען פֿון דער גאנצער קאַליציע, דארף מען נישט די דאזיגע נעבעמען פֿעראיינגען מיט פּוילען; מען דארף נאר פֿון זיי שאַפֿען א רייהע בופֿער־מלוכות צווישען רוסלאַנד אוּן פּוילען, וועלכע וועלען זיך נעפֿינען אונטער'ן פּוילישען אינפֿלוס אוּן שפּעטער ערשט וועלען זיי זיך פֿעראיינגען מיט פּוילען אויף פֿעדעראטיווע יסודות.

די ערשטע אריענטאַציע האט נעהאַט אנהענגער צווישען די נעווענזענע פּאסיוויסטען, ד. ה. צווישען די רעכטע גרופּען מיט דער נאציאנאל־דעמאקראטיע בראש, די צוויימע—צווישען די נעווענזענע אקטיוויסטען, ד. ה. צווישען די לינקע גרופּען מיט'ן מלוכה־שעף פּילסודסקי בראש. הגם אבער די ערשטע אריענטאַציע האט נעהאַט א גרויסע מעהרהייט, האט דאך די אפֿיציעלע פּוילישע פּאליטיק נעפֿאלגט אוּן זיך דער צוויימער אריענטאַציע. אוּן דערין איז זיי זעהן די צוויימע מערקווירדיגקייט פֿון דער פּוילישער פּאליטיק.

ס'איז כּאראקטעריסטיש. מארשאַל־פּילסודסקי'ס לינקע רענירונג, וועלכע האט זיך אויפֿגערילט אויף חורבות פֿון דעם רעגענטסטוו־רעאַט (פֿון דער אקופּאציאנס־צייט), האט זיך נישט נעקאָנט האַלטען. צו־בוילט אוּן דעווען די נעגנערשאפֿט פֿון שטאַטוישען בירעאַרמום בין א אונדפֿערע־מער בעציהונג מצד דער פּוילישאפֿט. בין די וואהלען צום סיים האט די

פֿערווענדט פֿוילען" שטענדיג ארומגעוואוינען אפֿילו דעם לאזונג „א אונאבהענגיג פֿוילען". די אינפֿלוסרײַכסטע פֿאלוטשע פֿאוחטוען אין פֿוילען האבען בשעת דער לעצטער מלחמה מורא געהאט נאר פֿאר אינן משגלוקטיט — פֿאר א נאכאמאלוגע צעמוילונג. מען אין גרויס געווען זיך אבצוזאגען פֿון אונאבהענגיגקיט, אבי צו ווערען פֿערווענדט, אבי צו געפֿינען זיך אינווענדיג, אומעד אינן הערשאפֿט — אפֿילו פֿון א פֿרעמדער מאכט.

אויב מען ווײל, אין דער אמת'ער חלוק צווישען די אזוי־גערופֿענע אקטיוויסטען אוו פֿאסיוויסטען אין פֿוילען בשעת דער מלחמה געלעגען אין דעם, וואס די אקטיוויסטען האבען געהאלטען, דאס מען מוז שאפֿען א קערנדעל פֿון אונאבהענגיגקיט מלוכה, זאל אפֿילו זיין א קלוינע, זאל זיין נאר פֿון אינן מוזל פֿוילען, אבי אונאבהענגיג. די פאסיוויסטען אבער האבען קודם־כל געפֿארערט דאס פֿערווענדען אלע מוילען פֿוילענס — מעג מען אפֿילו בלוטבען נישט אונאבהענגיג. ס'אין קוין שום ספֿק נישט, אז די לעצטע זענען געווען די גרויסע מעהרהיט פֿון פֿוילישען פֿאלק.

געשעהן איז אבער דאס, אויף וואס קוינער האט זיך נישט גערעכנט: אלע דריי מלוכות, וואס האבען אונטערדריקט פֿוילען, זענען צעפֿאלען גע־וואָרען אוו פֿוילען איז געווארען אונאבהענגיג אוו גלייכצייטיג אויך — פֿערווענדט.

אוו דא הויבט זיך אן א משרשווערדיגע ערשיינונג: פֿערווענדט אוו: בשפֿריט זענען נעווארען נאר, אזוי־צו־זאגען, די דריי פֿוילישע משטרא־פֿאליעס: קאנטראָם־פֿוילען, פֿוילען מיט פאמערען אוו נאליציען. אבער יעדע פֿון די דאזיגע דריי משטראפֿאליעס האט ארום זיך נאך א גאנצע פֿערפֿאָרוע, וואו דער פֿוילישער אינפֿלוס איז שפּאָרק. אוו דער ערשטער גראד פֿון די בשפֿריטע משטראפֿאליעס אוו געווען, וו: אזוי אויך די דאזיגע געבוטען צו פֿערווענדען מיט דער נטער מלוכה.

אוו עס הויבט זיך אן דער קאמף פֿאר די גרענעצען. ריכטונגער: פֿאר די ב ר ו ט ע גרענעצען פֿון פֿוילען; דער קאמף, וועלכער דויערט נאך ביז'ן הינטיגען טאג. די מלחמה מיט די אוקראאינער פֿאר מזרח־גאליציען, די מלחמה מיט די מישלעך פֿאר די בריסקע ריסישע געבוטען — צום ריכטיגען פֿאר די גרענעצען לענגס־אריף זיין שטענדיגע אויף דער צווי־יאהריגער געשיכטע פֿון אונאבהענגיגען פֿוילען.

אלץ, וואס עס איז געשעהן אוו פֿוילען אוו משך פֿון די לעצטע צווי יאהר, אוו געשעהן אינמער דעם אינפֿלוס פֿון דאזיגען קאמף.

וועגן בעוואוסטזיג אוו האבען נאר נאנץ שוואך געשמיצט די אונטע
פון בולדען א וועסרוסישע ארמי אפילו א אוקראאנושע מלוכה. אויך
דער צר שפנגר, די פאלשעווויקעס, האבען בשום אופן נישט געוואלט
מסכים זיין אויף אזא מין מעריץ. שוין נישט רעדענדיג פון די רוסישע
עמונראנטען, וועלכע קאנען קיינמען צו דער מאכט נאך די באלשעוויקעס.
די דאזיגע פאלוטיקער האבען נישט געוואלט הערן וועגן אבגעהמען
פון רוסלאנד די געביטען, וואס זענען בעוואוינט מיט אוקראאינער אוו
ווייסרוסען.

אלץ אוו געווען נעגען די פערראלוסטען!

דערווייל אוו פארגעקומען א גרויסע ענדערונג אוו דער שטימונג פון
דער עגדעציע, וועלכע האט זיך לכתחילה נישט געוואלט פערשטענדיגען
מיט די באלשעוויקעס, נאר מיט די „קאנטר-רעוואלוציאנערע“ פאלוטי-
קער. די ענדעציע האט זיך בוסלעוויז אנגעהויבען אויפצוגיגען, אז די
קאנטר-רעוואלוציע האט נישט קיין שטארקע אויסזיכטען אויף אראפאלג
אוו אז מיט די באלשעוויקעס קאן מען גוכער אוו בעסער דורכקומען
א שטארקען אינפלוס האט אוו דאס פרט געהאט ראדעק'ס שרקלערונג
אין זיין ברויף צו דאשנסקי'ן, אז צוליעב די פונסקער בלאטעס וועט
רוסלאנד נישט פיהרען קיין נאציאנאלען קריעג. דא איז אויפגעקומען
דער גראנק, אז א שלום מיט די באלשעוויקעס, אפילו וען זיי זאלען
זיך נישט האלטען לאנג בייַ דער מאכט, האט דאך א גרויסען אונטערנא-
ציאנאלען ווערט — ווייל ער שאפט א פרעצעדענס אין אונטערנאציא-
נאלען רעכט, אויף וועלכען מען וועט זיך שפעטער קאנען שטיצען —
אויב עס וועט קומען צו א נייער אויראפעאישער קאנפערענץ, וואו עס
וועלען בעסראבע ווערען די רוסישע ענינים.

אוו אויך בייַ די פערראלוסטען האבען זיך אביסעל געענדערט די
שטימונגען אוו די מיינונגען. דער מארש אויף קיעוו אוו דער אבמאך
מיט פעטלוראן אוו געווען דער לעצטער פרוב. די שפעטערע מפלות
אויפן נאציונ-פראנט אוו הויפטזעכליך די גרויסע נאציאנאלסטי-
שע שטימונג, וואס די באלשעוויקעס האבען ארויסגעפרופען מיט זייער
קאסף נעגען פוילען, האט ענדליך אויפערצייגט אויך פוילסדסקי'ן אוו
זיינע פרייגד, אז דער איינציגער אויסוועג אוו — ארויסצופעקומען פון די
באלשעוויקעס די גונסטיגסטע פערינגונגען. רוסלאנד וועט נישט אזוי
גיך אויפגעריכט ווערען. אוו בוי דעמאלט וועט פוילען בעווייזען שטארק
זיך צו פערפעסטיגען אויף די נייע גרענעמען, אז זיי זאלען שוין דערנאך
שלעכן ציהען צו פוילען.

ענדערציע געזונעמט. אוך הגם די פ. פ. ס. האבען געפרובט אויסנוצען דעם קאמף צווישען די פויערים אוך דער ענדערציע, ווען כלל האט נישט צו פרידען, אוך דאך די גרעסטע מהרחמט פון די פאלקס־פארשטעהער נעווען פאר דער ענדערונג־פארשלאג בנוגע דער פויליששער אויסרוי־פאלומוס.

אבער נוישט קוקענדיג אויף דעם נצחון בין די וואהלען, אוך דאך די ענדערציע שטענדיג נעווען די בעזוכטע.

דער סוד פון דאזיגען צופרידענהייט איז דעם, וואס די לינקע האבען פארשטאנען צו דערהאלטען פולסדסקי'ן בין דער מאכט — נישט קוקענדיג דערויף, וואס זיי אליין האבען נעמוזט אבטרעטען זייער ארט די פארשטעהער פון די רעכטע מיט פארדרוסקי'ן בראש.

ערשט דער קומענדינער היסטארישער וועק קאנען נעניי אויספאר־שען די ראלע פון פולסדסקי'ן אוך די נעשטאלטען פון די לעצטע צוויי יאהר. דער דאזיגער „שווינגער פון בעלווועדער" — וויי מען האט אוהם א נעוויסע צייט נערופען — אוך א שטארקע פערזענלישקייט אוך וויסט, וויי אזוי ארויפצודרוקען זיך שטאפעל אויף די נעהארינע פאלומישע פאק־מארען.

די פאלומיק פון די לינקע גרופען אוך בעשטאנען אוך דעם, וואס זיי האבען ארום פולסדסקי'ס נאמען נעשאפען א לעגענדע פון א פאלקס־העלד, פון דעם פאלקס־העלד, וואס זיי האבען אוהם אזוי בעלויבט נע־מאכט בין דער ארמעע אוך בין די פרייסע פאלקס־מאסען. דאס האט נע־פראכט דערצו, אז די ענדערציע האט אפילו נעקריצט מיט די ציוהן, אבער דאך נעמוזט מספים זיין, דאס פולסדסקי זאל בלייבען דער מלוכה־שפיר אויף דער גאנצער צייט, וואס דער קאנסטיטואירענדער סיום וועט עק־זיסטירען. אזוי־ארום איז פולסדסקי'ס אינפלוס נעווען נעזונדערט. אוך די ענדערציע האט דעם דאזיגען אינפלוס נוט נעפיהלט.

דאס לעבען אוך אבער נעווען נעגען פולסדסקי'ס אויפפאסונגען וואס הגם מאראקטעריש זענען זיי אפשר נעווען נוט בעגרינדעט אוך אפשר וואלטען זיי אויך פערווירקלעכט נעווארען — וועט מען וואלט אוך נעקאנט לאנג ווארטען. די נעשעהענישען האבען זיך אבער אטמוויסעלט נאנץ אנדערש. אלץ האט נערעדט נעגען פולסדסקי'ן, ד. ה. נעגען זיין פערראליסירטען קאנצעפציע. די פויליששע בעפעלקערונג פון די מזרח־קאנטען האט זיך נערי־סען צו פוילען אוך נישט נעוואלט הערען פון קיין שום פערראטיזם קאמפי־נאציעס. די פעלקער, וועלכע האבען נעוואלט זיין ווי מער פרייז פון די פע־רראטיזם מלגות, די אמעריקאנער אוך די וויסקרוסען, זענען נעווען צו

ס'איז נאטורלעך, אז אויף אזא פּלאטפאָרם וועט קיין שום פּוילישע פּאַרטיי מיט גוטען נושט אנגענעהמ. ס'איז שווער צו זאגען, וויּ עס וועלען זיך ענדיגען די אונטערהאנדלונגען, וועלכע הויבען זיך שוין זיכער אן אין ברוסעל אויכער דעם פאַרזיץ פּון מיניסטער הומאַנס. יעדענפאלס דאַרף מען נאך ערווארטען א העפטיגען קאמף, גאנץ מעגליך א בלוטיגען קאמף פאר דעם בעזיץ פון ווילנא.

אויפ'ן ערשטען פּלאן הייבט זיך אויס ארויס די פראגע וועגען אויסבערשלעזיען. דעם 20-סטען מערץ דארף פאַרקומען דער פּלעבּיסצים. די שאנסען ענדערען זיך פון טאג צו טאג. מיט א הודש צוגרוק האט זיך גאַנץ באלד זיכער, אז פוילען'ס שאנסען אויף צו בעקומען אויבערשלעזיען זענען אפּ־באלוט זיכער. דער מלוכה־שפּיץ איז געווען אין פאריז אוו דארט אויפּ־געמונטערט געווארען מיט גרויס פאַראַד אוו הערצלוקטיט. מיט פראַנקרייך איז געשלאסען געווארען א פאליטישער אוו מיליטערישער אבמאך. אהן ספק האט זיך פראַנקרייך פערפּלומבט צו שטוצען פוילען בײם פּלעבּיס־צים אין אויבערשלעזיען. פראַנקרייך האט געקאנט זעהר גיעל אויפּהאון — ווייל דאס אקופּאַציאנס־מיליטער אוו אויבערשלעזיען איז פראַנצויזיש. כוף פּעברואר האט זיך אבער די לאגע געענדערט. דער העלסטער האט בעשלאסען, אז די דייטשע עמיגראַנטען זאלען שטימען גלייכצייטיג מיט די אינוואזיע, הגם לויט פריוהרונגען פּלאַן האבען זיי נעראַ־פּט שטימען בעזונדער. דאס האט פערערגערט די פוילישע לאגע, אוו עס האט בעווירקט, דאס די קאַלקיציע איז נושט אינגאַנצען אויף פוילען'ס צד. אבער נאך דעם אויבערריסען די אונטערהאנדלונגען צווישען דייטשלאַ־אוו דער קאַלקיציע האט זיך די לאגע גענדערט אוו דער פּלעבּיסצים וועט פאַרקימען. וויּ ס'וועהט אוים, בײ נושט־גונסטיגע בעדינגונגען פאר דייטשלאנד.

וויּ עס זאל אבער אויך זיין דער אויסגאנג פון פּלעבּיסצים, אונגאַ־איז קלאר: דער פּלעבּיסצים וועט נושט ענטשיידען די דאזיגע פראַגע, פונקט ווי דער ארבּיטראַזש וועט נושט ענטשיידען די פראַגע וועגען ווילנא, פונקט ווי דאס צוטיילען שלעזיען האט נושט ענטשיידט עניט־שיידען די פראַגע וועגען דער גרעניץ מיט משלעזיען אוו פונקט ווי ענג־לאנד'ס שטעלונג וועט נושט ענטשיידען די פראַגע וועגען מזרח־גאַליציען.

דער פּוילישער קאמף פאר די גרעניצען אוו ארויסערפּלען גע־רעכט דארף מיט פּלעבּיסצים אונטערסטיצט פון דער פּוילישער מלוכה, דאס וואלט: „פּוילען וועט זיין א גרויסע מלוכה, אדער זי וועט אונגאנצען נושט זיין" האט א צו־רעאלע בעדייטונג. צוליב רייכמוסער גלייכגילטיגקייט זיך אין די

אזוי־ארום איז עס געקומען צו שלום־אונטערהאנדלונגען מיט די באלשעוויקעס און גלייכצייטיג צו א הספם מיט דער ענדזשקוישער קאנצעסיע.

פוילסקי האט נאכאמאל געפרובט אויסנוצען דעם פערזרעטי־וועז פרינציפ. דאס מאל — אין דער ווילנער פראגע. אבער אויך דאס האט זיך ארויסגעוויזען, אז די דאזיגע קאנצעפציע איז אבסאלוט נישט לעבענספעהיג. נישט די פוילישע בעפעלקערונג און ווילנער קאנט, נישט די לימוונער ווילען א פערזרעצייע. די פראגע מוז פערשפרט ווערן ראדיקאל:

צו פוילען אדער צו לימא?

בנוגע דער דאזיגער פראגע האט פוילען געמאכט א שרוט, וועלכער צוהט שוין נאך זיך זעהר וויטגעהענדע פאלגען, אזוי נישט שטעג־דיג למובת פוילען. נעמליך, דער פוילישער אויסזען־מינוסטער האט זיך געווענדעט צו דער פעלקער־ליגע מיט א בימע, צו ערלויבגעבן דעם פוי־לישן־לימוונישען סכסוך. מען האט שנעל פערענדערט די קאמפרימ מוז'ן בוגט פון זשעלוגאווסקי'ס רוויזיזע. פוילען האט אויבערגענומען אויף זיך די נאנצע פעראנטווארטלעקטט פאר דער פערוואלטונג מוט „צענטראל־לימא", מען האט אפילו נעצוואונגען אבצוליקווידירן אויף אן'אונבעשטימטע מערמון דעם סוום, וועלכער האט שוין נעזאלט צוגוויפגערופען ווערען — ווייל די פעלקער־ליגע האט עס נישט נעוואלט. די פראגע האט נעזאלט ענטשיידען ווערען דורך א פלעבוסציט. אזוי דער לעצטער מינוט אין אבער דער ראט פון דער פעלקער־ליגע נעקומען צו דער אובערצייגונג, אז א פלעבוסציט איז אומנעגלעך אוז נישט צוועקמעסיג. מען ווייל די פראגע ערלעדיגען דורך אן'ארביטראזש פון א פרעמדער מלוכה. צוויישען די פוילישע פאלימיקער אין דער אזוי־גערופענער „מוטעל־לימא" האבען דעמ־רובער די פערראטסמען ווידער אנגעהויבען זייער מעמונקציע. זיי גרופי־רען זיך ארום דער ארגאניזאציע „אדראזנייע". זיי האלטען, אוז מיט א נעווינסען רעכט, אז אויב ערלערונגען דעם פוילישן־לימוונישען קאנפליקט דורך א פערשטענדיגונג מיט לימא, אוז פאר פוילען אמגלייכסטען מספים צי זיין אויף דער פערראטסמישער קאנצעפציע.

אבער אויך דאס מאל האבען זיי נישט קיין גרויסען ערפאלג, די לימ־ווישע (קאונער) סאציאליסטן־פוילישע פארטיי, וועלכע שטעהט אמנאה־סמען צו דער „אדראזנייע", ווייל נאך אלץ נישט השרען פון קיין שום פערראציע מיט פוילען אוז פאדערט די אנערקענונג פון א סובערענער לימא, מיט ווילנא אלס הויפט־שטאדט.

די ביכער-וועלט.

„דער אידישער חורבן אין אוקראַינא". מאַטעריאַלען און דאָקומענטען, רעדאַגירט און בעאַרבייט פון ל. חאַזאַנאָוויטש, פערלאַג „יהודה", בערלין 1920 X+108 S.

אין דער הקדמה בעמיהט זיך ה' חאזאנא-וויטש צו דערווייזן, אז פעטלורא איז שולדיג אין דעם אלץ דין אליין שחיטות, וואס זענען ווירקלעך חילות האבען גענומען אין די אידישע שטעדט אוו שמערטלעך פון אוקראינע. וואס איז ער אויסגעדרימט צו בעווייזן? וועמען דערף מען עס דאו נאך ערשט אויפרעכענען דערין? וועמען? ווען? דא דער זאכלאר פון דין האקו-מענטען גופא זעלבסט — צו ווייל ער נישט אפשר אזוי ארום פארנעמען דין זינד פון זענע חברים, וואס האבען אנטייל גענומען אין דער דאזיגער רעגירונג פון פאנדיטען אוו רויבערי? — מעגליך, אז אזוי איז עס. דערפאר דערט אידער ווי א אידישע פען שרייבט וועגען אזא שרעקליכען בלוטיגען „ענין-פעטליורא" אוו וועגען דין אידען, וואס זענען פארמישט אין אידם: „אלס בעווייז פאר'ן רייכען גענוסען פון דער אוקראיניש'ער רעגירונג": דערפאר בעדערפט מען זיך דערפון אויף דעם, וואס אין מיניסטעריען-קאביעטס זענען גענוג אידישע מיטגליידער, אוו מען ווייזט דאו אל, ספעציעל, אויף דעם „מיניסטער פאר אידישע ענינים", וואס זיין שטעלע האט אין דער ערש-טער צייט פארטרעטען א אידישער סאציאליסט: דערפאר דערצאהלט מען אונד, אז וואס מען זאל נישט טראפטען וועגען דער פאלוטישער קלוגשאפט אוו פרינציפיעלער אויסגעהאלטענקייט (sic!) פון אונזערע אידישע פלי-טהויער, וואס זענען אין א רעגירונג, אוטער ווי פאר זענען פארנאסען געווארען טייכען אידיש בלוט, האבען זיי דאס אין יערען פאל גוטהון זענגעדרינ אין זייער נישט שרפהרענקייט (נעפאהר!) אוו גופ-ינדרינג זיך אין א אוקראי-נישער מלוכה-מענער (!) אטמאספערע, אדער פאלש אינפארמירט (הערט נאר א לשון!! אוו אלץ ציליעב וואס? ציליעב פארטיי-אפיציעל!) אויבער דער לאנג אין פרוווינץ (נישט אמת — ניין, די אידישע „מלוכה-מענער" זענען גענוג נאנץ גוט אינפארמירט —דאס אידיש בלוט אוו די אידישע גוואלד-נעשרייען האבען חימלען געשאפען) אוו אויבער דער ווירק-ליכער שוידד פון די אויפערשטע קאמאנדירען, אדער פרעענדינג א קרבן פון אויפרעגונג אוו געהיל, מיט דער פונה צו פארחיטען נאף גרעסערע קאטאסטראפען, אדער, וואס אין אמ-ווהרשיינליכקייט, בוידע אינאיינעם.

נייו, די הערען רעווארצקי אוו גאלדעלמאן האבען „פרעענדינג א קרבן פון אויפרעגונג

פּוילישע ראנד-געביעטען בין כמעט א פּוילישטענדיגען מאנגעל פּון נאטירליכע רעכטיגער אין די צענטראל-פּוילישע פּראווינצען.

דער קאמף פּאר די פּוילישע גרעניצען איז א קאמף אויף לעבען אוּן מוות. דורך פּלעבּיסציטען אוּן ארבּיטראזשען ווערען אזעלכע קאמפּען נישט ענטשיידען. אין דעם פּרט האט די שלום-שטימונג, וואס הערשט אין מערב-אייראפּא נאך דער שווערער מלחמה, כמעט נישט געהאט קיין אינפלוס אויף די „באלקאנען פּון מזרח-אייראפּא".

מיר שטעהען הארום פּאר דער ענטשיידונג פּון ווילמיגע אוּן ערנסטע פּראבלעמען.

וואַרשא, 10 מערץ 1921.

פ. בימקא. „פון קריג און פון פרידען". פאַרלאַג „די צייט". וואַרשא, 1921. 156 ז.

דער יונגער בימקא איז פון מיט זעקס אין קראקס. אהן א שער שפּאַרישע מגנליקייטן זענען פֿאַרווונקלט אין דער דאזיגער צעפּאַל־דיגער נשמה, וואס האלט נאך אין אַנין פֿונעם פון די אויגענע פחות וואס פֿאַרשפּור'ן. אין אין זען טיעפֿער התלהבות וווּסט בימקא קיין נרעניצען נישט — ער וויל דאס תיפּאַל אויף דער ערד אראפּערענגען. ער וויל אלץ פֿורש בשם זען, ענטפּלעקען אלע סודות, אנרופֿען אלץ מיט'ן פֿשוט'ן, כמשות'דיגען נאמען. אזוי ווערט אמאל זען שבת וואכנדיג. „ס'האט אהם ווען נעמהן אומעטער'ן האָרץ, עפּעס א ווערטאַג פֿון א אקס, א שטומע צונג, וואס קאן נאר מרומשען". „בים רופ האט נערופֿען די שלינק פֿון מויל, וואס האט זיך אויסנעצויגען אין א לאנג נאוורדיג שנורעלע, וון בין א הונד וואס לעקט זיך אונק צעיאכמערט אויפֿ'ן בויך..."

אנב, דאס „הינטוישע" פֿערנעהמט בין בימקא נאר א נרויס ארט: דאס איז דער בעליעבסטער נעשטעלט זיינער, וואס האט זיך בין אהם דערהויבען בין א שפּאנגס־סימפּאל, בין א שטענדיג מוטאל אויף אויסצודרוקען זיינע שפּאַרישע עמציעס. דער הונט קוהלט אהם נאנץ אפּלט אב זען פֿונעם־אומפּעט, בערוהיגט אהם אין זען פֿובערן. דאס דונערן פֿון די הארמאטען קלינגען אין זיינע אויערן וון דאס ווייטע בויקען פֿון הינט אויפֿ'ן דערף. אין נישט נאר דאס הינטוישע—אויף דאס „חיה־שע" בכלל, אקס, קעלבער א. א. ו., שפּילען א נרויסע ראלע אין זען שפּאַנ. בימקא מאהלט אכזריות'דיג = ראַאל, בין צו ווערטאג. ער קאן אויף אכזריהראן אין אונזער הארץ די אינטימסטע, זיידענע נעפֿיהלען — נאר ער קאן אין האט ליעב אלץ אזוי צו ראַאליזירן, או מיר זאלען דאס קאנען אק־טעפּטן מיט די הענד. ער נעפֿינט די ליניע, וואו דאס מענשליכע לעבען, דער מענשליכער וועהטאג נוסט זיך צונויף מיט'ן שטומען וועה פֿון אנ'אקס...

„...ס'האט זיך דער פּת הרם אין אוהם צעשפּילט, — דערצעהלט בימקא — די פֿינסטע־רע נבורה — אנגערופֿען, אין זיך אינגעפּוי־גען וון א ווילדער אקס נרויס צו שטויסען מיט די האָרנער, נעפּורטשעט". דעם מאן (אזוי הויסט טאקי די ערצעהלונג) וואס איז אליין א עדות נעווען צו דער שנידע פֿון זען ווייב, די יונגע טאליע, „האט זיך אפּגערופֿען א שטוק הארץ, אין זיך באלד נעזומען צורוק־האלטען פֿון זוויערע העגד, שפּארען זיך, אזוי אייגען וון א קעלבעל וואס מ'רייסט צווישן פֿון דער מוטער..."

נאך מעהר: בימקא האט סתם ליעב צו מאהלען פּסיכאלאניש מאמענטען מיט נראפּע, ממש ווילדלישונג שטרייכען: בין אוהם אין נישטא קיין אפּסטראקציעס אין ער האט א מאדנע הנאה, אנצוהענגען א שווערען אינטער אויף א צווארטען, נעדויכטען נעשטאלט. „אויף זען פּנים אין די ווייכקייט נעווארען נעסטע־יגט, מיט פּאלדען פֿערצויגען, נראד ווי א פּעלץ אויף דער מילך, וועו מ'נעהמט אינער אראפּ פֿון אויוועו נאכ'ן אויפֿקאכען זיך, או הויבט זיך נאר וואס אן אפּצוקיה־לען". „זי האט זיך אנגעהאלטען אן אוהם, עפּעס נעמורמלט מיט די ליפּען, אין קוים קוים ארטיקולאנגען אויף דער נאס. נראד ווי א מענש וואס נעהט אונטערן שנייד־מעסער, וועגן מ'פֿרויף אוהם אויסשנידען א נעווואוקס פֿון כויך".

אוז „גאַנְהַ", אויף „בי הוא זה" נישט גלויבן דערט דאָס אידישען תורה — אדרבא ואדרבה: זיי האבען גאָשאפען זייער בעטקא פאטלורא א גנוסטיזם אטמאספערע אין אויראפא — אוז ס'האט זיך נאך בעסער אין פרעער גענאמען דאס אידישע בלוט. אוז קיין שום סאפיסטיק וועט דא נישט העלפען, ח' חאזאקאוויטש!

אוז בנוגע דעם עצם „מאטעריאלען אוז דאקומענטען", וואס זענען צוזאמענגעקליבען אין זאמלונג — גיבען זיי נאר א קנאפע אוז א שוואכע פארשטעלונג וועגען דעם אמת= גרויסען אוז שוידערליכען פוונשען אוז גרעם= טענען חורבן פון דער אידישער בעפעלקע= רונג אין אוקראינע. ס'פארשטעהט זיך, אז מעהר קיין מאטעריאלען האט ח' חאזאקאוויטש נישט פארמאגט — אבער וויבאלד אזוי, אוז דאס נישט קיין בויך פון דעם „אידישען חורבן"! א ליטערע אזא פון א שפאלט, וואס אין אויסגעשטאנען א צעהנדליג פאגראמען, א סמילע, אדער א פאסטאוו, וואס פארנעהמט אין בוכאל אינגאנצען 1½ שורות, וועט אנדר דערצעהלען א סך מעהר שוידערליכע אוז אוי= סערגעוועהנליך=ווילדע פאקטען וועגען אידישען חורבן אין אוקראינע, וויבאלד, וואס אינהר וועלט געווארען פון דער דאזיגער זאמלונג, וואס אין צוזאמענגעשטעלט געווארען אזוי וויא אנ'אמת זאמעלבוך, מיט אלע פיטשאווקעס, אוז דארף דינען פאר מאטעריאל דאס הים= מעריקער. דאס הויפט אבער צו לייטזוניג זיך פארהאלטען צו אזא שוידערליכען, בלוטיגען שטוק הויסטאריע... פון צוגעלייגטען מאטעריאל, וואס אין געוויסען רא פון א ביוכעלען, קאן מען פון א חבר אדער פון סתם א אידען, קאן מען נאך קיין בוך מיט אזא נאמען נישט ארויסגע= בען — ד. ח. נישט האבען קיין דרך ארץ פאר אונזער גרויסען נאציאנאלען בראך אוז אונ= גהויערער פאלקס=קאטאסטראפע.

שוין גלייכער גענוג וויז ס'איז צו בעקומען דאס גרויסע, דיקע בוך, וואס דער אידישער נאציאנאל=סאקראטאריאט אוז אוקראינא האט ארויסגענעבען אונטער'ן נאמען: „די נאציא= נאל=פארסאנאלע אויטאנאמיע אוז די אידישע פאגראמען אויף אוקראינא" (מעגליך, אז דער נאמען אוז נישט פונקטליך אויבערגענעבען — אויך רוף אויהם אז נאר על פי זכרון—ס. ר.) אוז עס אויבערדרוקען — אדער נאר שווייגען...

למען האמת מיז אויך בעמערקען, אז וועג= גען אוועוטש אוז פראסקוראוו, אוז מיללוויז אויף וועגען זשיטאמיר (דער צוויישטער פאג= דאם) אוז פארהאן א בוכאל גענוי=ערגעם מא= טעריאל וויז וועגען אנדערע שטעדט אוז שטעדטלעך.

מעשי=נרינגאריעס מיט זייגע שרעקליכע שחיטות אוז יאלוסאוועטדער זענען אין בו= כעל אונגאנצען נישטא, אויך באטקא מאכט ס „גבורות" האבען זיך דא נישט אפגעשפיגעלט. אוז אפילו די „דאנוקינשטשינא", וואס פער= נעהמט אזא גרויסען פלאץ אין אוקראינע פאג= דאם=גאשיכטא, אוז זעהר קנאפ בעלויכטעט. אונגאנצען ענטהאלט דער 2=טער טייל: די „דאנוקינשע פאגראמען" 6 זייטען... א חוץ א קארטע בעריכט וועגען דעם, וואס דאנוקינס חילות האבען אפגעטהאן אוז קיעוו, אוז וועגען דער ווילדער „רויב=ארמיע" אוז איהרע מעשים תעתועים אין אוקראינא פמעט נאר נישטא אוז דעם בוכאל.

וואס=זשע קאן דא דערפון די וועלט ער= פאהרען?

קאנגרעס אוו צוטער צו הויכע וואלטאן, צו דו סמירות. ער האט זיך מאדנע=וויזע פארפלאנ= טערט צוויישן נראפען גוטוען פון קאליפארניעם מרוסשאן, אסקאנעם פארטשאן אוו הונטינגטאן ביילאן, או די אויזיאנא טעגער פון פיפאר שירה זינגער קלוזענגאן אזוי פרעמד אוו פיהלן זיך כיישט בעקוועם—פון דער פרעמדער סביבה וואס ארום.

פאר וואס האבען מיר אוו בימקא'ס שאפען אזא מין גוואלדיגען קאנטראסט, אזא מין שטאר= קאן צוזאמענשטויס צווישען צוויי בעזונדערע וואלטאן, וואס זענען אזוי ווייט, אזוי ווייט אויינע פון דער צווייטער?

וואו איז דער אמת'ער כוחות פון זיין נשמה? וואו זענען די ריכטינע וועגען פון זיין שאפען?

דאס איז נאך לעת=עתה נישט קלאר, אזוי

שמואל יעקב אימבער 1) „מאלד אויס, מאלד איין...“ (נייע געדיכטע) פארלאג „נייע־אנד“, וויען 1920 61 ז'. 2) „ווי קטאר־י א“. אקארדען צו קנוט האמסון'ס דערצעהלונג, דערצעלבער פאר־לאג, דאס זעלבע יאהר, 38 ז'.

אנגעהויבען האט אימבער זיין לויטערין= שען ווען מיט שענע הבטחות, שטילע געזאנגען, האריזינע קלאנגען, אויפריכטינער טאן אוו א צוזאנגדער ציטער צווישען די שורות—אוו אינט?

אינט האט זיך נענרינדעט א פארלאג „נייע־לאנד“, וואס ניט אוו ניט ארוים אימ= בערס זאנגען.

מיר האבען פאר זיך 2 ביכלאך „פאנזיע“— אבער ווי בלאס ווי ארעם אוו ווי בלוטלאז אין אימבערס לידער!

צום בעדויערן, איז דאך אלץ בני אוהם אזוי קלאר, אזוי נלאט—אוו אזוי אבזונדיג, וו משן קאן זיך אפילו נישט פרווסטאן דער= מיט—ווי א סך האבען לויפ זיך אינצווערצען— וואס דער דיכטער האט נעקאכט זאנגען—אוו האט נישט נעוואלט: אפאס נהאט—אוו נישט ווי נישט = קלאר— אוו נאפאלדיג זאנגען נאך בכלל די אינרידנג, וויטטינע וועגען אוו סמעוש= קאלאך פון בימקא'ס שאפען.

זיין פארנעהם אין א נרויסער אוו א ברוי= טער. ער זוכט דאס האט=השרדה אין די קלוי= נע זאכען זינגע, ער ווייל זיך פארואונינען אוו א נאנצאס אוו מאכען פון זיך אינן אויסנוס, אוו אין דאס נאנצען, צוזויפנאנאסנאנס, זאל זיך פיהלען דער קאנטראסט צווישען די צוויי וואלטען, אוו וואלכע בימקא וועדט נעווארפען וויי אוו בה=חקלע.

אוו די נשמה וואס וועדט נעווארפען אין בה=חקלע רוהט נישט. זי מאכערט זיך — אוו זוכט, לייטרט אוו אין מתפלל, יונדינט — אוו וועדט נשהוויליגט. זי זוכט א תקון — זוכט דאס אמת'ן אויסדרוק.

אנגעהויבען האט אימבער זיין לויטערין= שען ווען מיט שענע הבטחות, שטילע געזאנגען, האריזינע קלאנגען, אויפריכטינער טאן אוו א צוזאנגדער ציטער צווישען די שורות—אוו אינט?

אינט האט זיך נענרינדעט א פארלאג „נייע־לאנד“, וואס ניט אוו ניט ארוים אימ= בערס זאנגען.

מיר האבען פאר זיך 2 ביכלאך „פאנזיע“— אבער ווי בלאס ווי ארעם אוו ווי בלוטלאז אין אימבערס לידער!

צום בעדויערן, איז דאך אלץ בני אוהם אזוי קלאר, אזוי נלאט—אוו אזוי אבזונדיג, וו משן קאן זיך אפילו נישט פרווסטאן דער= מיט—ווי א סך האבען לויפ זיך אינצווערצען— וואס דער דיכטער האט נעקאכט זאנגען—אוו האט נישט נעוואלט: אפאס נהאט—אוו נישט

אויסנעדריקט: ארעם פאס רעכטען וועג, נע= זוכט נייע פארמען אוו אין נעשטרויכלט נע= וואנען.

בני אזא פאל פרויסט מען זיך: אפבער אז ער וועט זיך צוריקקהרען צו זיין אוינעהנם קוואל?— דאן...

אבער אימבער ניט אזוי אפילו די הבטחה אויף נישט. ער קאן במבע קיין קאנצען נישט מאכען. ער קאן זיך נישט פארשטעלען—ער אין אזוי ווי ער אזוי: אויפריכטיג, אהרליך—אוו... ארעם אוו פלאך.

אוו אימבערן לעבט א ריזיג מענשליכע נשמה: ארוים וואו מהוט א ציטער אין זינגע שרות א מאנשליכער וועה:

...אז זאמלען נהחסמי רויזען פון די צוויינען

וואו ס'השנגט מען האוז האוז

„דאס קומט אלעמאל פון זיך אליין, ראו, א שטונק אויסגעמישט מיט דער פונק־טלהנישט, אוו אויסגעזוכט! ווי עפעס א בוכטעל אינגעווייד, וועלכעס מען האט ארויסגענומען בעי א בהמה נאכ'ן שחטען, אוו הינט (וועדער הינט!) חאפען עס, ארומנרישענדיג, פער־שלעפט, אויף הפקר גלאזען". קוק מען דאך מיינעם, אז ביסטו אין, חס וחלילה, אזוי נא־טורליסטיש = נראפ _ אזוי וואלגער — ביזן! אוו נייו! אוו ביסטו'ס שפעטן שוועבען ארום צוריק מענער, זינדיגע פגרים. אין א סך ערציהלונגען (די שרעקליכע נאכט, דער מאן א. א.) אין דא אמת'ע תפלה־שורות וואס מע־בען ציטערן די ליפען — דארט נעהט ארום דער קינסטלער אויף פאסטעניע טעפיכער, אזוי, אז דאס אויער פערנעהמט נור ווינק, שטילע זינדיגע טרופ. די דאזיגע ערציהלונ־גען (נעדענקט נור „דאס הינלענגען"!) ברענ־נען אונז ארבן אין א בעזונדער וועלט פון עהרליכע נעפיהלען, רוינע צוריק פערלאנגען אוו נעהויליגטע שעה'ן. דער עסקיו „דער הינלענגער" דערמאהנט אונז ראדענבאכ'ס פער־חלומ'טע אוו שטיל־פערטרויערטע בראנע־נע שטאלטען.

— כיעך בעכזיע פאכוואלען...

נעהט נאך די דאזיגע שטילע טעמפען שטונק נאך דער אוו די זעהסט בחוש, „ווי בין די תפילות־אפריכטען" האט ערשט זין וועהמאג (דאס יונגען גלח'ס) נעפאנגען א טי־ראלע, וואו זיך ארויסצושפארען, אוו ער האט זיך צושרייגען מיט בימארע קולות, נעפלאטערט אינגאנצען ווי א דארן, א שטיק פעלער, א סנה"...

דאס יונגע גלח'ל טראגט ארום אין זיך א נרויסע, הינלענע ליעבע — דערפער פלאטערן אזוי זינדע תפלות. דאס יונגע גלח'ל. טראגט ארום צוויי וואלפען אין זיך הארצען: דאס ערדישע אוו דאס תימלישע, די נשמיות'דיגע קאהפער־ליעבע מיט'ן רוחניות'דיג־נעטלינגן צוצופלאגן נאך ליעבע, די יונגע נאספארינן לאזט אויהם נישט צורוה, ס'אין אוהם ענג מיט אויהר אין שמפ צו זיין, אויהרע בוי־ווענע פיס מוטשען אויהם די נעדאנקען.—לאז מען זי צונעהמען פון די אויגען, פון זינע ד' אמות! —

אוו דא דוקט זיך אויהם, ער אליין צע־שווימט זיך, צעפאלט אין באזונדערע שטיקער: הענד באזונדער, פיס באזונדער, אוו עמיץ טראגט אומטער אויף א קופערנעם פענער=פאן א קאפ, א נעקאפטען קאפ — זין קאפ, אוי־נאנצען פערשטיפט, די אויגען נעשלאסען, די האר ווי שפיזלען אוו פרום הערט זיך דאס שטילע נעפעט, אזוי ווי פון טויזענד נלחים, וואס זאלען קיהמען, אוו שרפים זאלען פלא־טערן, טויזענד וועסטענע לילט רויבארן, ערנעץ אין הינלען, קעלטען פון פאטילי=קברים אוו ס'שוימערן וועגען, לינטען, בלישטשען, אוו עפעס אנ'אומרוה ציטערט מיט א זילבערנעם הויך, אזוי ווי פון אוהרע נאולענער, אוו עס רוכט זיך:

— מאריא אליין מאכט זיך צורעכט, אוו הינלענט זיך פאר'ן חופה=בעט, וואו נאט ברויך נעפוירעט וועהרן...

...אוו אויסגעמענגען איז ער אין די ארעמס פון דער הינלענער מרים, זין הימלישע בלה, „אלע הינלענע קומען אוהם אנטקענען, מיט צעפאסטע קרונען אויף זיערע קעפ, ברע־נענדיגע פענער=פאנען אוו די הענד, אוו זיי תוכיהו פאר אוהם מיט וועהרוף, שרינען קדוש, אוו די הענד פון דער הינלענער מרים נלעטטען אוהם מיט ליעבשאפט...". אזוי האט דאס שפת'דינע אינגעשלופען דאס וואלגרי־נע, אזוי האט דאס הימלישע מנצח נעווען דאס ערדישע.

פאר ביסקא'ן, דאס יונגען קראפטינען זי־כער, אין דאס אפשר סימבאליש. ער האט אין זיך אזוי פיעל ערדישען, נשמיות'דיגען אדער אפילו א סך מנושמ'דיגען — אזוי איינאנדען דארמיט ציהט אוהם, ציהט אוהם מיט בענ־

דער מאלאנטלאזער רימטען=פלעלטער האט זיך געמוהט, געמיהט אז נארנישט ארויסצע= קומען, נארנישט נעגעבען.

ס'איז גלאט אונזיכטיג שוידות, וואס ווען נישט דו ווערטער „זעלנער", „שלאכט=פעלד" אז דערגלייכען, וואלטען מיר בכלל נישט גע= וואוסט וועגען וואס אזוי צוזיצע וואס עס רעדט זיך דאס אלץ. ס'איז דא אלץ אזוי טויב, אזוי מעמפ אז אזוי קלוינשטערדיק, אז אפילו אין א שלכפאס פון א פראווינציעלען מיידעל וואלטען אויף די שירים קיין ארט נישט געפא= נגען, אזן א פשיטא שוין איז דער ליטעראטור, וואו מיר האבען דאך פארט פאטטען מיט גרא= סערע צי קלענערע טאלענטען, מיט זוכאנישען, מיט עפעס נייעם=אז עפעס שוינעם, וואס זאגט צו אז קוויקט אזן מינטערט.

אזן טאמער אין אזנו קארג—שרייבט זיך אויפ'ן שער=בלאט: „ארשטער באנד" אזן צום סוף אויפ'ן לעצטען בלעטעל איז מען אזוי מבשר, אז „עס גרייטען זיך צום דרוק" נאך נאנצע דרי ביכער, אזן אלץ פון דעמועלבען בעל=התחלומות.

דער אויבערשטער זאל שומר ומציל זיין!

ד. קאפלאנאוויטש. „אינזאמע מענשען" (דערציילונגען אין הו= מאָרעסקעס) פאַרלאַג פון דעם פּראַיין פון די יודישע לימאַראַטן אין זשורנאַליסטן אין ווילנע. ווילנע—1920, 80 ז'.

אויסזאמע מענשען, פארוואנדלטע שטטנס, עלענדע, שטומע נשמות, „מיאוסע בעשעפענ= שען"—ווער בעמערקט זיי? ווער בעדארף זיי? אזן איבער'ן נאנצען בידל איז אויסנעגא= נען א שטיקער אינטעלאטענער טרויער, טשאכאוו'ס טרויער פון „מענשען אין שיי= דעל". מיר האבען שוין פמעט ווי פארגעסען אז די אלע עבר=שאטנס, אז זייערע פרייד= אזן לייד=ען, אז זייערע בעגערדען אזן שטיל=צא= פאדיגע האפנונגען—

ד. קאפלאנאוויטש האט מיט זיין צער=טיילען פאנזאל, מיט זיין אמת=האריגען טאל, ווידער בעווייזט פאר אונז די וועלט פון די אויסזאמע, קלוינע, נישט בעמערקטע מענ= שען.

דו נויטארין רבקה, די גוטע, נעטרעג= חבר'טע, ווייסט ווענig אין די קלוינע אותיות'לעך, פארשטעהט נישט מיט איהר אויי= נעגעם שכל. אינגאנצען האם דאזיגן גרויסען ענין—די אודעג, פאר וועלכע דער פראנצ= טאריאט קומפט, צוזוען וועלכען מ'גייהט פארטאכט נאך דער ארבייט וויסט הינטערן שטאדט אין וואלד ארין! הערען זי דיסקוסיע, שטאהן „פאטרוג" אזן נאך אזן נאך—זיי ווער= קענט עס נישט אזוי „אינטעליגענטיש" ווי די חברים=סטודענטען—נאר איהר האנרץ—אמת איז שוין, איהר טיפער גליבען איז רויג אזן אזוי אויך דאס.

„שטיל=רהיזיר פלעגט וועגען דעם א מאל רבקה רויזען אויף מיט א צוויטער נויטארין, מיט וועלכער זי האט אפט צוזאמען גלעזענט א ביכעל. נאר יענע האט דערבי אויסמאל רבקה'ן שטאמלגנדיג גענרעגט, צי וועט מען דאס מאל לעבען אויבינג?... אזן פון דאז אז מיידל רבקה אוים צו פיהרען מיט איהר אזוינע גשפרעכען.

— וועגען דעם דארף מען נישט רויזען,— זאגט איהר רבקה אלע מאל מיט אכ'ארא= נע לאזטען קאפ: ס'איז כאפ וויטש...

ס'אוועק א שטיקל צייט—אזן רבקה האט התחנה נעהאט אזן נעווארען א בעל=הבית'טע מיט אלעמען צוגעהער. „זי האט פארמאנט אכ'= אויינענע קה צום מאלקען, אכ'אויינענע שוויגער צום קריגען זיך, א גרויסען נאריטען צום גרא= בען קארטאפל, אזן אינגיכען אויך אכ'אויינען קינד צום זויגען".

אויף דערנער אויפגעשטעלט?

נאר אפילו אזעלכע אויסנאמען, נאר מענשלי= כע שוואכקייטן זיך נאנץ אליין אוז בינכעל לויערער, וואס צוהערן זיך אויף 61 זיטצען.

נאר דערפאר וואלטן אימפער מיט ציפע= רען—א מאדנע ספירה=צוהעלן! וואו א שיר דארף אנ'ארטמאטשע אויסרעכענען ס'אוז נארנישט מעגליך אזוי פיעל צו ציטירען: נעמט פשוט דאס בינכעל אוז מישט אויף וואו ס'וועט אייך אויספאלן, וועט אוהר לויטען:

ז'האט קוינמאל נישט נעהערט צום קרייז פון יענע מיידלעך (ס'ארע פראזען),

וואס נעהען אום נאס צו צווייי, צו דרייי, צו פיער...

ווידער:

בין צוועלף אוז בין צוואנציג יאהר דו זאלסט נלאטנעקאטעט הער...

נאך:

ס'בענאנענט מיך אוהר בלויק הער נוטער א יידעל טאג דרייי מאל צו פיער.

ווידער:

בין אוך נענאנגען צוהן יאהר טאג אוז נאכט—

דאס אלפאנ יאהר האט צו דיר מיך נעפראכט

נענוג!

וואס קאן דין דאוונג „ארימאטוק" בעדייטן?

— דאס צווייטע בדכעל איז א אינבאדויטונג פון קנוט האמסון'ס „ווינקטאריא".

מ'זעהט בחוש, אז דער מענש האט זיך אויסגענידישט אוז האט זיך אמת פארליבט: נישט נעקלאקט קיין אויגענע, הויבט מען אן צו קלעטערן אוז זיך צו דרייפען אויפ'ן אלוימפ צו דין נרויסע, נאכיאגן זייערע שאטנס.

—„קנוט האמסון, מיין פרוידער(!) איז הויך לויגן נייסט" שרייט אויס דער מאכטלאזער אומבער—אוז זינגט אזהם נאך.

אוז ס'פאלט אזהם נארנישט אזיי צו פרעי גען: ווער, אויגענטליך. האט אזהם ארלויבט דין וואונדערבארע טעפע „ווינקטאריא"—האמסון'ס הויליגען שיר השירים—„אינערדיכטען" אין אזעלכע פראפאזישע, בלוטלאזע אוז הארטע שורות?

מיקא, בלאנדושעט א מענש „וואלד אויס, וואלד אזיי", ווייסט נישט קיין וועג אוז שטא= פעלט—האט צו אזהם קיינער טעמע נישט.

אבער, אז ער הויבט אן נאכיאגן די שא= טענס פון דין נרויסע, טראגען זייער פעטנעם אוז אויפעלאנ נאטען אין מארק, ניצאוועט אוז אין פארניצאוועט אזהם, מאכען פון דעם שפיל וואך—האלט מען אזהם שוין אנווייזען זיך ריכטיג ארט...

בעל-החלומות — „טרוימען און ווירקליכקייט" ליע-דער. ערשטער(!) באנד. פאריז, 1920. 82 זייטען.

דער מחבר פון דין דאוונג ליידער, מ'שטייגט נעוואונט, מיינט אפנים, אז דין ליידער זינגט זאנען נישט אפי=וואס, נעמט ער אוז צייכענט אוממער יערען שיר די דאטע אוז דאס ארט וואו אוז וואן ער אין נעשריבען נעוואארען. אט אזוי מיינט ער, דער בידנע פאטע.

„טרוימען אוז ווירקליכקייט"—דאס זאנען מלחמה=ליידער פון אויגען, וואס האט פער= פראכט א פאר יאהר אין דין פראנצויזישע טראנשעען. דער אויטאר, וואס באהאלט זיך אונטער אזא מיסטישען פערשלייערטען נאמען: „בעל החלומות", האט זיך אנגעכאפט אין אזא נרויסען פראפעטען ווי די מלחמה: ער האט נע= מיינט, אז דער זכות פון דעם נרויסען „טע= מא" וועט אזהם בישטאהן—אוז ער וועט חאטש דערמיט אויסכאהמען—אומזיסט.

טויף־מעלאכאוויטשן, הויליג־טרויערן טשע־באוו׳ן אוו אויגער ליטעראטור — דאס בעיימ׳ן, טעערגן, פיינעם בערקאוויטש׳ן.

אוך האלט דא נישט בײ׳ם פערגליכן — מ׳פערגליכט נישט אין קאנסט—אוך ווײ׳ל דא נאר אנווײזן אויף יענעם קוואל, פון וועלכן דער קינסטלער, וואס מיר באהאנדלן דא, שעפט אין טרינקט—נישט מאהר.

קאפקאוויטש שרײבט קורץ, אינגהאלט־טאן—ווערטער האבן א ווערט—אוו אויב מ׳קאן זיך אוף אויסהרוקן: קלוג. אויפ׳ן שטח פון 2—3 זיטצעך קאן קאפקאוויטש גאבן א גאנץ בילד, א קלארס אדן א פערפע־דינט׳ס, וואס ווילקט אין אין זיך א גאנצע לאבאראטאריום, א גאנץ לעבענס־שטיינער, („די קאפקע" „אן׳אויפרויג זאך", „א ליי־דיג צימער", „שפאציר־גאנג" א. ז. ו.) מיט א בוזונדער חן גיט ער אויבר פלאחר־יד אין א פאר ווערטער נאכצע גאשעהענישן, אויבער־פרעגן, אפילו קאטאסטראפעס, וואס טראפן אין מענשלעכע לעבן.

„מיט דער ערשטער ווינד האט ברוף־מנשה צוזאמען גאלעפט פערצעהן יאהר. זי האט אוהם אויפערגעאוועקט פינף קינדער, אין מאהר האט זי כישט גאקאכט...

„צו דער לויה האט ברוף־מנשה דאמאלט אנגעטהאן זײן קאפאטע פון שטארקער צוין, האט מיט מישב׳דינג טרויט אוו מיט א רויטלי־כען פנים דורכגעאוט ס׳וויב אויף דער אמת׳ער ווילט, אוו קומענדיג אהיים, איז ער באלד ווידער געפאלבן אין קאפט׳ן, זיצענדיג מיט זײן גרויסען גוף אויף זײן אויבערגעקאהר־טען בענקל".

מיט זײן אויפרינטינקויט, מיט זײן נאנצ־קויט, מיט זײן געטרישאפט זײנע אויגענע צינעוות׳דינג שאפונג־וועגן אוו מיט זײן שטילקן, אינגהאלטפולן וואהמוט בהאפט אוכן קאמאנווי־טש צו זײן טרויער, צום אוינ־זאמען לעבען פון זײנע פערוואנדטע אוך פערוויארפענע העלדען, וועלכע זענען שוין איצט אזוי ווייט פון אוכן.

„הונדערט סאָנעטען" פון דוד קעניגסבערג. דער קוואל־פּערלאָג ווילן, אָבטיילונג „קריטיק" התרפ"א, 106 ז׳.

פון דעם בוכל, וואס האט אויף זיך א שווארצע הויכע, טראנט אן׳אמת שווארצע טוי־קעט. ס׳וואל האבט אוועמאל א צאפל טהון דאס הארץ, ס׳וואל האבט אפעם וואס אנריהרען אויפ׳ן שטח פון 106 זײטען! א קאלטער, טוי־מער, ווינטער שטח— אוך כישט אויך לאפע־דינער קאנט!

אלעם צוהט זיך אזוי שווער, פערמאטערט אוו אויסגעטראכט—כישטא קיין שפור פון אמת׳ע נשמה־וועהען, כישטא קיין וונדאבאר, וואס יערער זונדיגער מענש, וואס פיהלט אוו דענקט אוך וועהטאגס, מאכט דורך אין זײן וואג. אויפ׳ן גאנצען ביכל איז אויסגעאפען א טויט־ווי־סט: פערצווייפלטע אוך פער־שטיינערטע מישען זיך די קלינגע אונבעוואג־כע בלעטלעך אונטער אונזערע פינגער.— אזוי איז דאס בוכל, וואס האט אויף זיך א שווארצע הויכע, טראנט אן׳אמת שווארצע טוי־קעט. ס׳וואל האבט אוועמאל א צאפל טהון דאס הארץ, ס׳וואל האבט אפעם וואס אנריהרען אויפ׳ן שטח פון 106 זײטען! א קאלטער, טוי־מער, ווינטער שטח— אוך כישט אויך לאפע־דינער קאנט!

אלעם צוהט זיך אזוי שווער, פערמאטערט אוו אויסגעטראכט—כישטא קיין שפור פון אמת׳ע נשמה־וועהען, כישטא קיין וונדאבאר, וואס יערער זונדיגער מענש, וואס פיהלט אוו דענקט אוך וועהטאגס, מאכט דורך אין זײן וואג. אויפ׳ן גאנצען ביכל איז אויסגעאפען א טויט־ווי־סט: פערצווייפלטע אוך פער־שטיינערטע מישען זיך די קלינגע אונבעוואג־כע בלעטלעך אונטער אונזערע פינגער.— אזוי

רבקה די חבר'טע איז געווארן א פראסטע אידענע, היט־אפ איהר מאן—פליווקע דאם קצב, „פליווקע די אפטע האנד" ווי מ'רופט איהם אין שטעדטעל: נאר אז זי האט דערזעהן אין מארק בין זיך אין שטעדטעל דאם נייעם דאק־טער, וועלוועלנער חבר, דאם סטודענט בארים— רייסט זיך איהר דאם הארץ אפ, דאס פנים בלאסט אין די פים ציטערן. זי האט זיך דער־שהנט אז אמאלינע גוטע יארן, וועו בא־דים איז געווען א חבר, אין זי, רבקה, א חבר'טע, וועו זיי פלענען אומקעהרן זיך אהיים פון וואלד איטאליענם, גשארעמט...

נאר דער דאקטער האט זי נישט דערקענט:

— אידענע, אויף וואס קלאגט אזהר זיך?!

— רבקה בין איך—האט זי זיך דערמאנט אין צוויינט אויפין קול: די חבר'טע רבקהו...

איז ישראל אויפם פון די האויפע פערלו־רענע, אזיכזאמע מענשען איז דא אפעם—איז וועמען א פליערפ פון אמאליגען יחוס, פון א פארצעטיג לעבען אין איז וועמען א פונק פון האפנונג אויף א ליכטיגע צוקונפט, אויף א שענערען מארגען. ישראל טראכט זיך ארום מיט זיינעם, האטש די ארומיגע קאכען דערפון.

נחום די „בוזים־קעשענע", ווי מ'רופט איהם אין שטעדטעל, האט א טבע צו טאפען זיך אפט בע'ס הארץ, גראד אין דעם ארט, וואו ס'נע־פינט זיך די בוזים־קעשענע. נחום פארמאגט דאהט, אין בוזים־קעשענע, א צענטעל—אין איר מאכט זיך ארום מיט א חלום: ג ע ו י נ ן!

„צום נעווינען דארף מען דאן אפעם הכמות?— האט איר מיט זיך אליין פסדר גע־רעדט—„דאקטען" ווייסט מען דאך נישט, ווער ס'האט דעם צענטעל"...

האט לעבען פון דעם דאזיגען נחומ'ן גליטשט זיך אלץ צום ברעג, איין ליכטעל נאך דעם צוויינט ווערען אויסגעלאשען, דער אל־טער זוהן זיינער האט אויפערגענומען דעם גאנצען מסחר, איר אליין האט שוין כמעט גאר קיין דעה נישט אויף א רופל—נאר איר טאפט זיך אלץ בין דער בוזים־קעשענע און וואוהט אויף א דעפענש.

אויגמאל נעקויפט א צענטעל, צווויי מאל, דרי מאל—קיין דעפענש איז נישטא. אוי וועו נחום האט חרשפירט, אז איר לעבט שוין אויף דער זיידיגער ערד דו לעצטע טעג, אוי אז איר אליין אין שוין נישט קיין הונגער—האט איר א וואנק גענוהן דעם עלטערען זוהן, האט פון אגנטער'ן קישען ארויסגענומען א צאקוויטשט שטיקעל פאפיר, אין דערלאנגענדיג דאם איהם מיט זיין גאנצער אפגעשטארבענער האנד, האט איר שטיל־שטיל געוואגט:

— דאם אין א צענטעל... מען קען נעווי־נען... א מענש הארף האלטען א צענטעל...

בין נחומ'ן—דאס צענטעל, בין ברוך־משה'ן, וואס בענארפט דו וויבער זיינע אין־נע נאך דער צוויינטער אוי נעהט אלץ ארום אין קאפטעל—דו קאפטע, וואס איר טהוט אל נאר צום וויבס לויה, בין האה שמואל'ס—דאס שפאציר־גען, וואס דער מאן האט אין דעם קיין געפיהל נישט (א נארישקייט בלייבט א נארישקייט—קיין שום שכל נישטא אין שפא־ציר"... „בין וויפעל יאהר נעהט מען דאס.. דאם שפאציר?"... בין פרידמאן'ן, דאם אל־טען „חאלאסטיאק"—שלאפלאזע נעלט, נאך א מיידעל, אוי וויידער א מיידעל—יא חתונה הא־בען, נישט חתונה האבען—

אוי נאך אוי נאך.

יאדער מענש מיט זיין שנעפן, מיט זיין זאך—אוי דערמיט לעבט ער, דערמיט אטעמט ער, דערמיט האלט ער זיך אויף. דא זענען נישט טא קיין וואלטען, דא זענען נישטא קיין הא־רזאנטען, קיין פראפעסמען—נישט מעהר ווי א זאך, וואס דער פראסטער, וואלדיגער מענש, דער ווינקעל־מענש, וואס גאהט תמיד אין דער שאטען־זיטע, נישט וואו די זון וואראמט, א זאך, וואס אין „אזוי זיך" מהיכא־תיתי־דיג, אפשר דער אונהאלט פון זיין לעבען, דער זאנג אויף וועלכען ער האט זיך אנגעהאנגען...

קאפלאנאוויטש איז א פליטינגער אין אתר־ליכער תלמיד פון'ם אלטען „הדר", וועלכער האט דער רוסישער ליטעראטור גענעבען דעם

„קורא הקטן" קובץ מקרא, בעריכת ג. מיפלבּ. 4—1 №№ קרקא, תרפ"א.

אין גאלויצע חוּיסט גם א קינדער־זשורנאל, אוּן אין די בּלעטער אנאנסירט זיך וועגן דאם מוט שמחה אוּן נצחון: נאך א ארנאן פאר קינדער־לייטעראטור אין העברעאישן! אויסערליך אין דאם א השפּעטע, א האלבּע דרוק־בּוכשטאבּן, אוּן אין תוך... אין תוך איז דאם א זאמלונג פון בּעלעכישע, ריספּירטע שׂרות, נואלוועלע אנעקדאטאבּן אוּן קאלענדאר־חכמות, וואס אפּילו א ערוואטענער טפּש וואלט ווען וועגן נתפּעל.

א סברא, אז די, וואס בּעלי־בּתשובה אין גאליציע אויבּער דער אידישער ערציהונג, האבּען בכלל א קלוינע שייכות צו קולטור אוּן בפרט צו לייטעראטור־פּראגעס.

וואס־זשע, אין שוין די קינדער־לייטעראטור אזוי הפקר, אז יעדער בּר־בּי־רב, וואס האט יצר־הרע צו אפּען, זאל קומען אוּן וועלן א מאכּער?

נענוג, לייענים! נעמט צו אייערע הענד פּון דער פּרישער, יונגער נשמהל דער מינדאסטער לעזער, א ליאדע „קורא קטן" פּיהלט א סך שענער ווי איהר, רעדאקטאראן פּון קינדער־זשורנאלען:

— ס'נישט אייער זאך!—

מ. ר—ב.

„אויפן וועג" פאָעמע פון יעקב פרעגער. אַרויסגעגעבן דורכן אויטאָר, וואַרשא, 1919, 91 ז'.

דער טאָל, וואס דער אויטאר האט געזומען פאר זען פאעמע, איז א גאנץ אויפריכטונגער, אפטמאל א הארצוגגער—אפֿגענפאלס נישט קיין פאלשער—ס'איז דא א ריח פון פאלקסטומלעכקייט אין די אויספאכע, נישט=גאחכמה'טע פאר=זאן, ס'שמעקט מיט רייזינ'ען, כ'וואלט זיך דורך וואו נישט וואו א בליץ פון א נאאיוען נשמה=ווערן— נאר דאך... נאך אלעמען—איז וואס?

דער ספור=המעשה, די פאבולע, איז א גאנץ אויספאכע, א פראסטע, א אויסנעדראשענע: איז דא א שנידער איז א שטעדטל—האט ער א ווייב מיט אויו אוו אויצוציגען זוהן. דער זוהן צוויבאנט זיך מיט גארנישט אוים. פאר=קאהרט, קיין לעמדן קיין גרויסער איז ער נישט אוו קיין שטארקע גלוסט צו תורה האט ער אויך נית. נאר דער מחבר פון דער פאעמע באמיהט זיך דוקא איהם צו באצירען אוו ארויפגענעמען אויף איהם א שויו פון א עלוי, פון א אויי= דעלער, פארבענקטער נשמה. די מאמע זינגט חמום'ט—בשעת'ן טראגען—וועגען א לויכטוגער, גרויסער צוקונפט פאר איהר זוהן:

מענשען שטופען זיך אום הויזעלט:
פון די פענסטער, פון די טיר...
אלע רופען, אלע טיטלען:
„וויי... זיי! מאמעלע — וואויל צו איהר!.."

דער דאזיגער חלום, דער מאמעס, איז, אגב, אפטמאלוס נישט לאנגש אוו האט קיין שום גרונד נית אויסצוזעט ארט נית אין אלגעמיינעם געווען פון דער פאעמע (הגם דער חלום קומט דא בלויז וויי א ערינערונג פון א מאל) וויבל טראכט מען, אז פון'ם זוהן זאל אמאל ווערען א גדול בישראל טא וואס זשע שוקט מען איהם אין דארף ארויי מיט'ן טאמעס?

בין א פריץ, בין א פויער,
אויגעם נויט מעג פאר א ברויט
אוו א צוויטעג פאר קארטאפֿעל,
צו פאר בעפֿעלך, אדער קרויט?

הקיצור: דער שנידער מיט זיין זוהן — דאס שנידערל, זינגט פארבאטען געווארען צום פריין, אוו דארט טרעפט זיך א מעשה: דער זוהן פארליבט זיך אין דער שנידער=פאנצ— ער וויסט אז מ'טאר נישט, אז ס'א זינד—זי פארליעבט זיך אין איהם. ס'ווערט שקאנדל. דער פריץ הויסט זיך איהם שמר'ן. א טראגישער סוף. דאס איז די פאעמע.

אלט?

נאר דאס אלעס איז נאך קיין חסרון נישט. די גאנצע וועלט איז אלט, אויב בעשעפֿער איז אלט, אויך די ליבע אלט—אבער דאס אלץ, ווערט ווידער נית אוו פרישׂ אוו צאפאלדיג איז די הענד פון'ם נאט=געבענשטען קונסטלער, ער באשאפט אפילו א י ש מ א י—נישט בלויז א יש מישׂ.

בין פרעגער'ן האבען מיר נישט קיין נית עם גלאנין, נישט קיין אויגענע אויבערדיכ= טונג פון דעם אלטען פאלקס=מאטיוו, וואס לויגט אין גרונד פון דער פאעמע.

די נאטור, וואס פרעגער איז דוקא טאטה זיך אפשטעלען אויף איהר, איז פארבלאז. די נע= שעהענישען = ענטוויקלונג גההט דורך בין איהם אויפעמערקט: נישטא קיין שום אונטערשיער צווישען וואכעדיגען אוו שבת'דיגען, צווישען געוועהנלעכע אוו אויסערגעוועהנלעכע מאמענ= טען—אלץ איז אויך אוו דעמאלסבען אויפער לויאונגען טאל. חוץ דעם הונקט אויף אונטער אפויסען די לאנוק פון די געשעהענישען. קיין בוסט'ע פיגורען, אזוי ערויפענע העלדען, האט דער מחבר נישט בעשאפען. ס'ווערט „אזוי זיך" געזוכען על פי אינערציע—לאנג, לאנג. פרעגער וויסט נישט, וואס הויסט שפאלט אין שאפען, דאס וואס מ'רופט „צמצום"; זינ לשון איז גאנץ פלויסיג אוו לויכט—כאר ארעם אוו אויי= פאר. פלאטשיג וויי א גלייכער וועג. זינגט פאר= זאן זינגען אלט, אפגעפיאקעווענט אוו אפגע= לעבט—אהן גלאנץ, אהן רויז, סתם אזוי. דאס ביכעל איז דארום גרוי.

לייבער דינעסזאהן! ביי אייך אין רוסלאנד איז פאראנען איין פער־לאג, צו וועלכען מיר וואלטען געהאט דעם פולסטען צוטרויען—דאס איז דער נייגעגרינדעטער „קלעצקין"־פערלאג. אפשר וואלט דער קלעצקין־פערלאג וועלען ווערען אונזער ארויסגעבער. מיר וואלטען איהם געקאנט צושיקען מאטריצען פונ׳ם ערשטען און צווייטען זאמלבוך און זאל ער דארט ארויסגעבען א צווייטע אויפלאגע, אדער אפשר וואלט דער קלעצ־קין־פערלאג וועלען ארויסגעבען בלויז די גרעסערע זאכען, וואס זענען געווען געדרוקט אין די זאמלביכער אן אויך די וואס וועלען אין דער צוקונפט געדרוקט ווערען אין די זאמלביכער „שריפטען"—וויל פון די גרעסערע זאכען נעהמען מיר לכתחילה ארונטער מאטריצען און פון די קלענערע האלטען מיר נאך דערווייל אויף דעם זאץ. זעהט, לייבער די־נעזאהן, בעמיהט זיך אויך דעם מאל פאר אונז.

ווייזט אויס, אז אין מוז זיך איצט צוריקלייגען אין בעט.—אלזא בלייבט מיר געזונד, געהרטער און לייבער דינעסזאהן.

אייער דוד אינגאטאר.

פען. אז מען איז ארעם מוז מען זיין ארעם. און אז מען איז צו דעם ניט געזונד מוז מען זיין ניט געזונד... אין איך וועל פאהרען פון דאנען קיין רוסלאנד. פון דאנען מוז איך אבפאהרען אין די ערשטע טעג מאי נייעם סטיל. דעם 2-טען, 3-טען מאי. שפעטער טאר איך דא ניט בלייבען און קען ניט. איך טאר ניט צולייב דעם געזונד. וויל דאן וועלט שוין דא זעהר הייס. און עס איז ניטא מיט וואס צו עטהעמען. און איך קען ניט, וויל וואס מעהר איך וועל דא זיין אלץ מעהר גלעד וועט פעהלען צום אוועקפאהרען. בכן ניט גוט, זעהר ניט גוט. ניט שפעטער וי דעם דריטען מאי—נ. ס.— מוז איך האבען 200 רוב. מיר איז שווער צו ריידען וועגען דעם. נאר זאל איך דען אייך וועגען דעם ניט דערצעהלען?—

אך, ליבער גאט, איך האב צו איהם אזוי פיעל טענות. גאט איז קעגען מיר אזוי אומגערעכט, נאך פון אמאל, פון אמאל. און וואס וויל טער אלץ מעהר, אלץ מעהר...

אלעס גוט אייך, אלעס ליכטיגעס

אייער ז. י. אנכי

יא, דעם גערוס שלום-עליכם'ן איבערגעגעבען. און כץ'ן זעה איך ניט. איך האב זיך מיט איהם מיט איניגע טעג צוריק געטראפען. אבער פון דאן אן האב איך איהם ניט געזעהן, וואו ער וואהנט וייס איך ניט. איך וייס ניט זיין אדרעס. נאר אויב ער איז נאך פון דאנען ניט אבגעפאהרען וועל איך זעהן אויפזוכען איהם.

ד. ז.

II.

ליבער און געהרטער דינעזאן.

איך שרייב אייך, זיצענדיג אויפ'ן ברעג ים מיט שלום עליכם'ס פעדער און טאקע זיינע א קארטעל אויך.

איז דא איצט שען! ליבער גאט, אזוי שען, ניטא קיין ווערטער——— א גערוס אייך פון דעם שענעם ברעג ים.

אלעס גוטס, אלעס ליכטיגעס

אייער ז. י. אנכי.

ז. י. אנכי.

I.

ליבער, טייערער, געהרטער פריינד, דינעזאן!

ערהאלטען אייער ברירף. אַ דאנק, אַ דאנק. אייער ברירף האט מיך גאר דערוואַרימט, אבגעלעבט, פרעהליך געמאַכט. איך האב אזוי געוואַרט פון אייך א ברירף צו בעקומען. איהר האט מיר אַזאַ צייט ניט געשריבען. האט עס מיך אַזוי געערגערט. האבען זיך אין מיין מח קאלטע מחשבות געוועבט. איז מיר געווען אַזוי קאלט. מען איז דאך אבגערישען פון אַלץ אין פון אַלעמען. איז אזוי קאלט אויף דער נשמה—איהר האט מיך דער־ווַארימט. עס איז מיר ווארים אויפ׳ן האַרצען געווארען. וואַרים. אַ דאַנק, א דאַנק, אַ דאנק אייך טייערער, גוטער פריינד!

וועגען לוצאַטען; גוט אפילו. כמעט מען קען זיך רייצען זיך מיט אויגזער פינסטערער היים; מען קען חאפען פוריטשקעוויטששען מיט מאַר־קאווען פאר די לאצען—ס׳פערשטעהט זיך, בתנאי, אז זיי זאלען דערביי קיין קלעפ ניט געבען—אין טרייסלען זיי שטאַרק, שטארק.— פאַרוואס ניט? זיי זאלען זיך נאָר לאזען—אין אנווייזען זיי אויף אויגזער גדולה; אַהאַ, זעהט! גוט, גוט אבער דאך אַאיד. אין פון „אידיש" האלט ער ניט. איך פערקעהרט האב אסך ליעבער אידיש ווי אַלע אַנדערע שפראַכען אויף דער וועלט אין רעד דוקא אידיש. בכן, בכן קענען מיר זיך ניט צוגוויפריידען. אָ, ווען מיר וואלטען זיך צוגויפגערעדט. געוויס וואלטען מיר משיח׳ן אראבגעבראכט. אין טאקי משיח. שוין צייט טאקי. אָ, צייט.

אין וועגען מייגע קבצנות—ניט פרעהליך. גאר ניט פרעהליך. א חוץ די 50 רובל, וואס איך האב פון אייך מקבל געווען צוזאַמען מיט אייער ברירף, פעהלט מיר נאך 200 רובל אויף אַוועקצופאהרען פון דא־נען. איך האב דא די גאַנצע צייט געלעבט און איבערהייבט די לעצטע צייט גאר ניט אַזוי ווי איך האב בעדארפט צו לעבען נאָך מיין געזונד־צושטאַנד. און ווען איך וואלט ניט געווען אַזאַ קבצן האב איך גאר גע־דארפט פאהרען איצט פון דאַנען אין דער שווייץ אויף די בערג אדער וואו אַנדערש נאָך דעם דאקטארס עצה נאך. אבער וואס קען מען העלפ־

איך פערהאָף אז איהר וועט אונז נית אָבזאָגען אין אייער מיט־
הילף, אוּן אַרויסזאָגעדיג איך פּאראויס מיין האַרצליכסטען דאַנק, ער־
וואַרט איך אייער באַלדיגען ענטפער צוזאַמען מיט אייער מאַנוסקריפּט.

מיט גרויס אכטונג

אייער שלמה ראַפּפאפּאָרט (אַנ—סקי).

מיין אַדרעס: Петербургъ, Пушкинская 17 кв. 20 Д-ру Б. Н. Синани, для С. Раппапорта

איך בעט אייך איבערגעבען דעם צווייטען בריף דעם ה' נאָמבערס.

II.

Антреа, 29 Іюля 1910.

לִיבּעֶר אוּן טהייערער ר' יעקב דינעזאָן!

איך קען אייך גיט אויסדריקען, וויּ מיך האָט דערפרייט אייער בריף אוּן וואָס איהר האָט געגומען אויף זיך דיּ גרויסע טרחה בעי־ שעפטיגען זיך מיט דער אַרויסגאַבעי פּון מיינע ווערק. דאָס האָט ביי מיר איין שטיין פּון האַרצען אַראָפּגענומען. דער אַנדער שטיין איז דאָס וואָס איך האָב געשעפּט געמאַכט מיר מר. טעוו.

אָט וואָס איך קען אייך זאָגען וועגען דעם. וועגען „אַפּפּאָרא טעוו.“ וויס איך זייער וויניג אוּן גיט קלאָהר. איך וויס נור אַז ב. בעשולדיגט איהם אין גיט שהנעי זאכען. אַז ער לייקענט עס אָב אוּן רופט ב. צום משפט. וועגען דעם האָב איך געלעזען אין צייטונגען. מיט מר. טעוו. האָב איך זיך געטראָפען גאַנץ צופעלליג, אין זומער־גאַרטען איז צו מיר צוגי־ גאַנגען איין אומבעקאַנטער מאַן אוּן פרעגט ביי מיר: „איהר זייט ה' אַנסקי?“—„יאָ“—„זאָהר גערן. איך האָב צו אייך אַ געשעפט. איך האָב אייך גיוזוכט. מיין נאָמען איז טעוו.“—איך האָב מיך באַלד דערמאַנט וועי־ גען דעם וואס איך האָב געלעזען אוּן גאנץ קאַלט גערעגט: „וואָס באַ־ גערט איהר פּון מיר“—,איך וויל מיט אייך רעידען וועגען אייערע ווערק. וויּ איהר וויסט אפשר, בין איך אין אַרויסגעבער אין אמעריקא“.—„איהר האָט דוכט זיך איין גיט לִיקווידירטע אַפּפּערא מיט בורצעוועגן?“—האָב איך איהם גלייך געשטעלט דיּ פראַגע. עֶר האָט זיך אומגעבינטען אין פּנים אוּן האט מיר געענטפערט. „קיינער האט מיך נאך דערוויילי גיט פּערׂמשפט. איין אפּפערע האָט רעכען איך בורצ. מיט מיר, גיט איך מיט איהם. אויב אייך איז אינטערעסאַנט קען איך אייך דערציילען אין וואָס עס האַנדעלט זיך. נור דעם פּארשלאג וואס איך וויל אייך מאַכען וועגען אייערע ווערק האָט קיין שום שייכות גיט צו דער אומגליקלי־כער

ש. אנ—סקי.

I.

Спб., 20 Ноября 1908 г.

זעהר געהרטער ה׳ דינעזאן!

נאָך פּיעל בעמיהונגען איז ענדליך גלונגען א גרופּפּ היגע יודישע ליטעראַטען, אין וועלכע איך בעטייליג מיך, צו אָרגאַניזירען א רוסיש-יודישען זשורנאל, וואָס וועט אָנהייבען אַרויסגעהן פון קינפטיגען יאַנואַר אָן. אַנ׳אַלגעמיינעם בעגריף מכח די ציעלען, וועלכע דער נייער זשורנאל שטעלט פאר זיך, וועט איהר באקומען פון דעם פראָספּעקט וואָס איך שיק אייך דערבייַ.

וואָס אָנבאַלאַנגט די בעדינגונגען אָבטיילונג, וועלכע איך רעדיגיר, רעכענען מיר פאר אונזער גרונד-אויפגאַבע צו בעדינגען יענע יודישע פובליקום, וואָס לייענט נור רוסיש, מיט די בעסטע ווערק פון דער יודישער ליטעראַטור אויף אלע שפראַכען. מיר ווילען אַלזאָ אין דעם זשורנאל גלעבען לייסטונגען פון די בעסטע יודישע און העברעאישע בעלעטריסטען אין רוסישע איבערזעצונגען פונ׳ם מאַנוסקריפּט, וואָס וועלען גלעמאכט ווערען אין אונזער רעדאַקציע.

איך וועל מיך צו אייך, געהרטער חבר, מיט דער בקשה נים אָבצוזאָגען אונז אין אייער מיטאַרבייט, וועלכע מיר פערשטעהען צו שעצען, אין צו בעהרען אונז מעגליכסט שוין פאר דאָס ערשטע בוך פונ׳ם זשורנאל מיט אייערע אַלייסטונג. צו וינשען זיינען קלייניע ער-צעהלונגען בערך פון א האלבען דרוקבויגען—פערשטעהט זיך אזעלכע וואָס זיינען נאָך ערגיץ נים געווען געדרוקט אויף יודיש. נאָכץ אָבדרוקען אין אונזער זשורנאל וועט איהר זיי, פערשטעהט זיך, קאָנען דרוקען וואו און וויּ איהר וועט עס וועלען.

די ערשטע צייט, בים אונזער זשורנאל וועט בעקומען א זיכערע מאַטעריעל עקזיסטענץ, קאָנען מיר האָנאָרירען אייך נור מיט פירציג (40) רובל פאר׳ן דרוקבויגען (איבערזעצונג אויף דעם רעכענונג פון דער רעדאַקציע).

מעגלידז אַז איך האָב בעגאַנגען אַ טעות, מעגלידז דעם „יאָ" האָט מיר אויסטערגעזאָגט דער פערשטענדליכער דורשט פון אַ שרייבער וועלכער האָט שוין כמעט אָבגעפראַווט זיין שרייבערשטן גלות, צו זעהען זיינע ווערק אין זיין אייגענער שפראַך אַרויסגעבען געזאַמלט שפעהן. מעגלידז אַז דאָ האָט געשפילט אַ ראָל די געווענליכע שרייבערשע נויט. מעגלידז. אין אויפען האַרצען דריקט אַ שטיין. נור אָבגעטאָן איז פערפאַלען. קיין חרטה האָב איך נישט אין אויב ווער ווען וועלען משפט'ן זאָל ער משפט'ן, דאס אַהרט מיך ווייניג. נישט פערמדע משפטים גור דער אייגענער האָט ביי מיר אַ וועהרט.

איך האָב אייך אזוי ברייט וועגען דעם געשריבען וויל איך פערשטעה אַז אייך אין פרק'ן אינטערעסירט דער ענין, האָב איך אייך געשריבען אויפרישטיג אין קלאָהר. עס פערשטעהט זיך אַז דאָס איז נור צוליבען אונז דרייען, נישט מעהר...

איצט וועגען די פרטים פון דרוק-זאַכען.

דעס „מה נשתנה" וועל איך אייך אַרויסשיקען בערהֿ אין אַ וואָך אַרום. דאס לייד „מיין מוטטער" שיק איך אייך אַרויס צוזאַמען מיט דעם, דערבייַ שיק איך אייך נאָך אַ לייד „אויף וועמען וויינט זיין גייסט" (בייַ 130 שורות) וועלכע עס איז נישט אַריין אין רשימה אין וועלכע דאַרף געהן נאָהֿ דער „דין תורה". די שטריכען פון „אַ דין תורה" הייסען נישט פינטעלעך שטעלען, דאָס הייסט באַזונדער שורות, אויף אַזא אופן

אין געשהען איז די מעשה
גאָר נישט לאַנג אין יענע צייטען,
הָאָן עס האָט די וועלט געקלונגען
מזמ די מוסתים פון דעם צדיק
פון דעם ריזע, רב אלימלך אין ז. ו.

איך וואָלט, דעם אמת זאָגענדיג, בעסער געריען זיין דרוקען עס נישט אין געהאקטע שורות, נור וויַ פראָזע, נור דעם מאַטעריאַל וואָס איך האָב געגעבען איז וויניג פאַר אַ בוך, דערפאַר וויל איך מאַכען עס זאָל מעהר בלעטער פערנעמען (מי דאַרף זיך איין עצה געבען!). וויטער וואלט איך אייך בעטען אין דער אָבטיילונג „לייַדער" אויסמעקען די וואָרטער „פון אומעט און ראַכע" וואָס זיינען פאַרהאַן אין טיטעל. אוך

אפפערא. איך בעט אייך זאָהר קומען צו מיר מארגען דורכריידען זיך, איך וואלט קומען צו אייך. נור שאוּל גינזבורג האָט מיר געזאָגט אז איהר זייט אין פּעטערבורג אָהן א קוואטיר".—איך וועל זיך מישב זיין האָב איך איהם געענטפערט. קומענדיג אהיים אַרום איינס ביי נאכט האָב איך אַרויסגעפֿרופען צום טעלעפאָן ש. גינזבורג און געפרעגט ביי איהם ביי וועלכע אומשטאנדע האט ער זיך באַגעגענט מיט טעוו. און וואס קלערט ער וועגען אהם. ער האָט מיר געענטפערט, אז ער האט געגנומען אויף זיך זיין דער אַדוואָקאט פון טעוו. אין יורידישע אנשטאלטען וועגען מסחר ענינים. דערביי האט ער מיר געזאגט אז ער וויס טעוואל. וויז א זאהר קאַרעקטען אַרויסגעבער פון זייער גוטע ביכער. ער האָט אויסגעגעבען ראַזענפעלדען, האָט געדרוקט זשיטלאָווסקיס ווערק אין איצט, מיט עטליכע טעג צוריק האט ער אָבגעקויפט לצמיתות אלע ווערק פון פרץ, אפילו די וואס ער וועט נאך שרייבען. ער האָט איצט געקויפט אין וואַרשא די ווערק פון נאך שרייבער (דוכט זיך ער האט מיר גע־זאגט וועגען אייערע ווערק. נור איך בין נים זיכער). זיין מיינונג— האט מיר אַרויסגעזאגט גינזבורג,—אז איך קען מיט איהם מאַכען גע־שפט. די אינטערנאציאנאל ביבליאטעק איז נאָך נים עוו. און וויטער האט דאס א קנאפע שייכות. וועז נים, וואלט פרץ מיט איהם נים אַריין־געטראטען אין אויפטראג. און די אויסלאוויע מיט פרצ׳ן האט ער אליין געזעהען.

איך האב לאַנג געטראכט.

פון איין צד איז געווען געוויס פאר: נים.

נור פון דעם אַנדער צד האב איך זיך גלייזאגט. 1) ערשטענס איז טעוו. נאך נים פערמשפט. 2) פערקויף איך מיינע ווערק נים טעוו. נור דער אינטערנאצ. ביבליאטעק פון וועלכע עוו. איז נור א פארשטעהער, מיט וועלכען איך קען אויף להבא קיין געשעפטען נים האבען. 3) וויז טעוו. האט מיר ביים ערשטען בעגעגענוש גלייזאגט, קען ער אז אהן מיין ערלויבענוש אַרויסגעבען מיינע ווערק. און וויז איך האב געזאָהען אין איין אנאנס אין „דאס נייע לעבען" האט שוין איין פערלאג אין אמעריקא געגומען אַרויסגעבען, נים פרעגענדיג ביי מיר, איינגעג פון מיינע ער־צעהלונגען 4) וועָן מיט טעוו. און דעם „אינטערנ. פערלאג" וואלט גע־אסר׳ט געווען צו האָבען געשעפטען, וואָלטען אונזערע חברים-שרייבער פון אמעריקא געדארפט אוגו מודיע זיין וועגען דעם אָדער אָבדרוקען אין צייטונגען א וועלכע עס איז הודעה.

און איך האָב זיך גלייזאגט: „יע".

די טעג האָב איך צופֿעליג דערוואוסט, אז דער ליבער קאַציזנע, וועלכער איז מיט אַ יאָהר 2—3 צוריק פערפאַלען געוואָרען פון מיין רוגדשאוּ, וויינט אין וואַרשא, און אז ער וויינט אין וואַרשא, מסתמא זעהט איהר איהם אדער לכ"ה וויסט זיין אַדרעס (מיט האט מיר געזאגט אַז דוכט זיך דלוגא 23). איך דאַרף איהם איצט זעהר נייטיג האבען. בכן בעט איך אייך זעהר, טהייערער פריינד, ניט אָבזאָגען מיר אין מיין בקשה אוּן, אויב מעגליך תו"מ זעהען זיך מיט איהם אוּן פרעגען בּיי איהם צוּ וועט ער ניט איינשטימען צוּ נעמען אין איינטהיל, וויּ אַ פּאַטאַגראַף אין דער עטנאָגראפישער עקספעדיציע. וועלכע איך פּיר דּורך. די עקספעדיציע איז דעם פּאָריגען זומער שוין אומגעפּאָרען 3½ חדשים אוּן געזאמעלט אַ גרויסען מאטעריאַל. איצט פּאָרען מיר וויטער דעם 20 מאיי. אוּן האפען ארומפאהרען דעם גאַנצען זומער אוּן הערבסט אין וואַלינער פּאָדאָליער אוּן קיעווער גובערניעס, אין די פערוואָרפענע קלייגע שטעטלעך. פּאַר קאַציזנע וואָלט אַזא נסיעה אין די טיפע אידישקייט, געווּען זעהר אינטערעסאַנט אוּן נוצליך. דעם פּאָריגען זומער האָבען מיר בּיי 500 פּאַטאגראַפיעס געמאַכט פּון שוהלען, מצבות, היסטאָרישע ערטער, טיפען, גרופעס, סצענעס אוּן א. וו. איצט נעמען מיר מיט זיך אַ סינעמאטגראַפישען אַפּפּאַראַט אויך. אויב קאַציזנע קען ניט פּאָהרען אויף דער גאנצער צייט, איז חאָטש אויף אַ חודש אָדער צוויי. ער וועט האָבען א מיטהעלפער דעם פּריהערדיגען פאטאגראַף. אַלע הוצאות פערשטייט זיך אויף דעם רעכענונג פּון דער עקספעדיציע אוּן דערצו אַ האָנאַראַר, בּיי אַ רובל 50 אַ חודש.

איך בעט אייך רעדט איהם צוּ, דאָס וואָלט זיין זעהער גוט אז פאַר איהם אז פאַר דער עקספעדיציע. אויב ער וועט פריינציפיעל מסכים זיין בעט איך איהם גלייך מיר שרייבען, אוּן נאָך בעסער טעלעגראפירען אייך וואַרט! "согласенъ", אוּן דעמאָלט וועלען מיר זיך שיין שריפטליך דורכריידען וועגען אַלע פּרטים אוּן צוזאמענקומען זיך אַדער אוּן וועג אדער ער וועט קומען אוּן פּעטעבורג.

איך האף אַז איהר וועט מיר ניט אבזאגען אין מיין בקשה אוּן וועט מיר באַלד ענטפערען.

איך בּעט אייך זעהר שרייבען מיר וואס מאכט אונזער טהייערער פּרץ, פּון איהם פערזעליך באַקומען אַבריעף האף איך שוין ניט.

גיט איהם אבער מיין הערצליכסטען גרוס, איהם אוּן זיין פרוי.

מיט אַ טיפען פריינדליכען האַנדדרוק.

אייער בלב ונפש ש. ראפאפארט.

נאָך. אין טעקסט נאָך אַלע לייענער וועל איך אייך בעטן שטעלן אָט וואָס:

דיַ שבועה.

אין זאַלצינגען ים...

. . . . . .

וען דיַ לייענער קענען ניט זיין געדרוקט פאַר רוסלאַנד, לאָז כאטש זייער נאמען זיין, וויַ אַזכר לחורבן.

דעם סדר פון דיַ אַנדערע פייער בעגדעָר וועל איך אייך שרייבען אין קומענדיגען בריפֿ.

איך בעט אייך ניט פערגעסען אויף דעם „אשמדאי" אין אנהייב שטעלען: „מיין פריינד און חבר פון אַ גאַנצען לעבען ד״ר חיים זשיטלאווסקי".

אויב עס וואלט מעגליך זיין, וואלט איך אייך זעהר בעטען מיר שיקען דיַ קאררעקטור; איך וואלט עס דעם זעלבען טאג אומקערען צוריק.

איך גרייס זעהר העַרצליך אונזער טייערען און לייענען פרץ׳ן אוין ווינש אויהם וואס ווילכער געזונד צו ווערען. זיינע פאלקסטימליכע גע־שיכטען וועל איך מיט אין אמת׳ן פערגענוגען נעמען אויף זיך אויבער־צוזעצען.

איך דריק אייך פריינדליך דיַ האַנד און האב אין אמת׳ע שמחה אריינקומען מיט אייך אין אין נאהענטען פערבונד.

מיט טיעפער אכטונג און לייבע

אייער שלמה רַאַפּפאפּאָרט—אַנסקי.

דיַ לייענער שיק איך מארגען אין אַבאַזונדער בריעף.

III.

טהייערער לייבער פריינד דינעזאָהן

לאַנג־לאַנג ניט געשריבען אייך. אז איך דערמאַהן מיך וועגען דיַ פערגאַנגענע חדשים און יאָהרן—שטעלען זיי זיך מיר פאָר וויַ אַ מין אַרורה, מיט בייזע אייגען מיט צופאטעלטע האָר, מיט בלאָהע ליפּן וועלכע פליהט אום רעש׳ט און פילדערט, קעהרט וועלטען, און קיינער ווייס ניט וואָס זיך און קיינער פערשטעהט ניט וואָס פון דעם גע־פילדער וועט אַרויסקומען, נאָר מי איז פערדולט און צוטומעלט. בייַ אַזא צושטאַנד איז קיין חדוש ניט אַז מי שרייבט ניט יאהרען לאַנג. אָבער פאַרוואָס האָט אי׳ה ר זיך ניט דערמאהנט דיַ גאַנצע צייט אַ פּאָר־הערטער אָנשרייבען? אויך דיַ „ארורה"?

אַז מי שרייבט יאָ, מסתמא אַ בקשה. דיַ בקשה איז אזא.

מחמת פיעל טעמים, איבערהייבט דערפאר, וואס די עקספעדיציע איז נאך נית לעגאליזירט, איז זעהער וויכטיג, אז וועגען דעם גאנצען ענין זאל קיין וואָרט נית דערמאנט ווערען אין דער פרעסע.

קומט איהר? איך האף אוין וואַרט!

אייערער בלב ונפש

ש. ראפאפארט.

Адресъ: Лиговка 47, кв. 1. Петербургъ.
Телеграммъ: Лиговка, Синани Раппопортъ.
מיין הערצליכען גרוס פרוי פרץ.

V.

15 מארט 1912 פעטערבורג.

ליבע טהייערע פרייגד!

א גרויסען דאנק פאר אייער העַרצליכען בריעף. איך וועל ענטפערען על ראשון—ראשון ועל אחרון אחרון.

1) סארואס איז די בעראטונג אין פעטערבורג נית אין ווילנא? — אין אנפאנג האב איך אנדערש נית געטראכט וויז צו ארגאניזירען עס אין ווילנא, נאר עס האבען זיך ארויסגעווייזען צושטענדע, וועלכע עס האבען עס נית פרליבט אויסצופירען: דריי-פיער איינגעלאדענע, וועלכענס מיטווירקען, וויז עטנאגראפען, איז אונגעהייער נייטיג קענען בשום אופן נית פארען וויהין עס איז: דאס זיינען דער ישיש 80 יאהריגער הרכבי דער זקן קולישער און מ.וינאווער, וועלכער איז קראנק אין געהט כמעט פון שטוב נית ארויס. חוץ דעם האבען די עטנאגראפען שטערענבערג אין יאחעלסאהן, וועלכע עס האבען אקוראט אין דער צייט פארלעזונגען— געזאגט, אז פאר זיי איז אונמעגליך צו פארען. כדי נית אנווערען אויף דער בעראטונג אלע ספעציאליסטען עטנאגראפען האב איך געמוזט איינשטימען, אז די בעראטונג זאל זיין אין פעטערבורג. איך האף, אז איהר וועט איינשטימען, אז אנדערש האב איך נית געקענט טאן.

2) וואס איז שייך הוצאות הדרך האב איך גאר אנדערש נית געטראכט, אז זיי וועלען אייך אומגעקערט ווערען מיט דעם טיעפסטען דאנק. איך האב דאס ערלעבט סאר איבעריג צו שרייבען. וואס איז שייך א פארלעזונג פאר פרץ'ן וועט היינט אין אוונד זיין א ספעציעלע זיצונג וועגען דעם אין מיר וועלען אנווענדען אלע קרעפטען ארגאניזירען עס. דערהויפט איז, וואס עס איז הייניג צייט געבליבען אויף א ראזרעשענע אין וואס אויף פסח פארען

IV.

4 Марта 1913.

ליבע טהייערע פרײַנד פּרץ און דינעזאָהן!

איך האָף, אַז איהר האָט נישט פערגעסען אונזער געשפּרעך וועגן אײַן עקספּעדיציע צו זאַמלען די ווערק פון אידישער פּאָלקס־שאַפונג. וויַ איהר ווייסט, בעשעפטיגט איך זיך מיט דעם שוין עטלעכע יאָהר, זיך געלד־מיטלען אויף צו פערווירקלעכען אַזאַ עקספּעדיציע. איצט האָט זיך מיר אײַנגעגעבען צו פּראַקטישע מיט דער אידעע עטלעכע אידישע מצצנאַטען, וועלכע האָבען איינגעשטימט צו בעזאַרגען די עקספּעדיציע מיט געלד־מיטלען (בייַ 30,000 רובל). איצט איז מעגליך גלייך צוטרעטען צו דער אַרבייט.

נור קודם כל איז נויטיג, אז אַלע יענע, וועלכע האָבען אַ וועלכע עס איז שיכות צו עטנאגראַפיע און פּאָלקלאר און וועלכע קענען באהילפיג זיין צו אָרגאַניזירען די עקספּעדיציע, זאָלען זיך פערזאַמלען אויף אַ בעראטונג, כדי אויסאַרבייטען דעם פּלאַן פון דער עקספּעדיציע און די פּראָגראַמען. דרום איז בעשטימט געווארען צונויפּרופען אין פּעטערבורג אַזאַ פערזאַמלונג אויף חו"מ פּסח, דעם 21—22 מערץ. עס זענען אײַנגעלאָדען:

1) פון פּעטערבורג: בראָודאָ, ש. גינזבורג, דובנאָוו, האַרכבי, וויַנגאָווער, יאָחעלסאָן, סליאזבערג, סעוו. סירקין, צינבערג, קולישער, שטערנבערג, אַנ—סקי.

2) פון מאָסקווע: ווערמעל, מאַזע, מארעק, ענגעל.

3) פון ווַארשאַוו: דינעזאָהן, פרץ, פרילוצקי, צייטלין.

4) פון אדעס: אַבראַמאָוויץ, ביאַליק, קלויזנער, ראַווניצקי.

5) פון קיעוו: בארָן וו. גינצבורג, מאַחאַווער,

6) פון יעליסאַוועטנראד: ד"ר וויסענבערג.

איך וועַנדע זיך צו אייך טהייערסטע פרײַנד מיט דער טיפער אין הייסער בקשה נישט אַנדערש קומען אויף דער בעראַטונג. איך האָף, אַז איהר וועט אָנוועזנדען אַלע מעגליכע מיטלען צו קומען און איך רעכנ זיך שוין אויף אייך. חוץ אַלץ וואַלט איך אייך ביידען זייער וועלען זעהען און וועגען פּיעל ענינים דורכרייַדען זיך.

איך בעט אייך זעהער תו"מ ענטפערען מיר, אויב מעגליך טעלעגראַפיש.

לייכע טויזענד רובל אוֹן אין גרייט אינגאנצען אבגעבען זיך דער זאך. עס פערשטעהט זיך אז ער האָט אויף זיין וועג געטראָפען פיעל שווירִיגקייסטען, נור איך האָב, אז ער וועט זיי בעזיעגען. איצט פאָהרט ער אין וואַרשאוּ זוכען ארטיסטען, וועלכע זאָלען קענען אוועקשטעלען זיין טהעאַטער אויף איין אמת הויכע שטופע. איך האָף, טהייערער פרייַנד, אז איהר וועט איהם נישט אָבזאגען אין אייער הילף, וועט איהם אויפווייזען וואוהין אוֹן צו וועמען וועגדען זיך אוֹן וועט איהם אונטערהאַלטען מיט אייער עצה. געווים וועט איהר נישט אָבזאגען פארשטעלען איהם פרץ'ן, אויב ער וועט צו יענער צייט קומען אין וואַרשאוּ (איך האָב געהערט, אז ער איז אָבגערייזט). נו בין מאַרגען.

דערווייל א האַרציגען קוש אוֹן פרייַנדלִיכען האַנדדרוק.

אייער ש. ראפאפארט.

VII.

Спб. 30 мая 1912 г.

לִיעבע טהייערסטע פרייַנד דינעזאָהן—פרץ!

ענטשולדיגט, וואָס איך האָב אייך נישט געשריבען וועגען דער בעראַטהונג מכח דעֶר עטאַגראַפישער עקספעדיציע. חוץ דעם, וואָס איך בין געווען די גאַנצע צייט אין הין-הער-פלעטס, האָב איך נאך, לא עליכם, צוגעקריינקט אַביסעל. אין געכען וועל איך אייך שרייבען באריכות וועגען דער בעראַטהונג. דערווייל וועל איך נור זאָגען, אז זי האָט געגעבען פיעל וויניגער וו איך האָב פון איהר ערווארטעט...

איצט וועגד איך זיך צו אייך וועגען אין אַנדער ענין. היינטיגען יאָהר וועלט 25 יאָהר דער לִיטעראַריש געזעלשאַפטלִיכער טהעטיגקייט פון ד"ר חיים זשיטלאָווסקי. אין אמעריקא האָט זיך געגרינדעט א יובילִיעאום קאָמיטעט פון די אָנגעזעהענסטע פאָרשטעהער פון דער דאָרטיגער אידישער לִיטעראַטור. איך רעכען, אוֹן האָף, אז איהר וועט מיט מיר אייגשטימיג זיין, אז עס וואָלט קיין עולה נישט זיין, וועֶן די פאָרשטעהער פון דער אידישער לִיטעראַטור אין רוסלאַנד זאָלען זיך אָבגערופען אויף דעם יובילִיעאום. עס קען זיין, אז מיר אין שווער צו זיין אָביעקטיוו, נור מיר דוכט, אז זשיטלאָווסקי האָט פערדינט א גוט וואָרט פון אידען נישט נור אין אמעריקא.

אין נאָמען פון עטלִיכע פערזענלִיכע פריינד פון ד"ר זשיטלאָווסקי וועגד איך זיך צו אייך מיט דעֶר בקשה אָרגאַניזירען א יובילִיע-

זיך פאנאנדער פעטערבורגער אידען, וואָס פערשטעהען אידיש און מאַכען פּרץ׳ס אָ פּאָלעזונג עס זאל זיין ניט גענוג עולם ווילט זיך ניט. נאָר וועגען דעם וועלען מיר זיך היינט אין אוועגד בעראַטהעָן. אָבער איך וואָלט וועלען, אז פּרץ׳ס קומען אויף דער בעראַטהונג זאל ניט זיין אבהענגיג דערפון.

3) כדי איהר זאלט ניט דאַרפען אבפאהרען פון וואַרשאוּ צום צווייטען סדר האט זיך מיר איינגעגעבען ארינבערטראגען די בעראטהונג פון 21—22 אויף דעם 24—25-טען מארט.

4) און—אהרון אחרון חביב—וועגען אייער מקום מנוחה אין פּעטערבורג קעָנט איהר זיין גאר רוהיג. פאר דריי בעטען אויף יעדער נאַכט פאַר יעדערען בין איך ערוב. ניט פערגעסט, מיינע פריינד, אז פעטערבורג איז איצט אַ דאנק גאט א אידישע שטאָדט. אפילו דער גוישער „יעווריייסקע מיר", האט זיך מגיר געווען אין א „אידישע וועלט".

דיכט זיך פערענטפערט אלע אייערע קשיות. און איך האף און בעט אייך זייער הייס, אז איהר זאלט און וועט קומען אויף דער בעראַטהונג. גאר ניט אנדערש. אויף אזא גרויסע קולטורעל-נאציאנאלע אויפגאַבע, אויף דעם אָנפאַנג דערפון מוזען זיין פּרץ און דינעזאהן.

איך דריק אייערע הענד און קוש אייך הערצליך.

אייער פרייַנד

ש. ר א פ פ א פ ע ר ט.

איך בעט זייער טעלעגראַפירען: (Лиговка 47 Синани) אויב איהר וועט קומען און אויף ריכטיג וועג, איך זאל אייך קעָנען באגעגענען.

VI.

27 Мая 1912 Лиговка 47 кв. 1 Спб.

לִיעבער טהייערער פרייַנד!

שוין כמעט צוויי חדשים, וויַ איך קלייב זיך יעדער טאג שרייבען אייך און פּרץ׳ן וועגען דער עקספעדיציע און וועגען נאך א ווידטיגען ענין. נור וועגען דעם וועל איך אייך ביידען שרייבען ניט שפעטער וויַ מארגען. דערווייל וועגען איין אנדער ענין, אויך אַ ווידטיגען.

דעם ברידף וועט אייך איבערגעבען ה׳ ל. יעלינסאן, אַ יונגערמאַן, וועלכער איז בעגייסטערט מיט דער אידעע פון אידישען טהעאַטער, האָט פיעל געאַרבייט אין דעם, אוועקגעלייגט פיעל כח און עט-

לאַנגען!), נאר וויַ אייך איז דאס מסתמא נישט גאר גרינג וועלען מיר עס לאזען ביז מיין קומען.

א דאנק וואס איהר האט אונגעשריבען וועגען אייערע איבערלעבונגען בשעת דעם פראצעס. איך האב עס געלעזען מיט א טיפען אינטערעס. וויַ איך זאַה, האט איהר אין אפילו אנדערע אידען פון דערוויי־טען איבערגעלעבט אלע געשעהענישען פיעל טיפער, אינטעגסיוער וויַ מיר דאָ אויף דעם פראצעס. אז מ׳ זיצט ביי א חולה ביין בעט איז גרינגער וויַדער באקומען טעלעגראַמען וועגען זיין צושטאנד. דאָ איז דאָס אלץ נעווען אפילו שארפער, אבער וואָכעדיגער. נאך זאמסלאווסקעס רעדע איז מען געגאנגען אין בופעט טעה טרינקען.—וויפיעל ווערטער האָט איהר טעלע־גראפירט?—וויינינג, 2000. מאקלאקאָווס רעדע וועל איך טעלעגראַפירען אינגאנצען. — וויהין פאהרט איהר פון דאנען? אויף ראנקערן? — צו אל די שוואַרץ יאהר! פאהרן אָברוהען, איך האב שוין א חודש צייט נישט געשלאפען.

דאס זיינען די דיאלאגען פון די קולוארען צווישען די זורנאלי־סטען. די פובליקום גאר קעלטער: דאַמען אין די רייכסטע טואלעטען, שמייכעלעך, פלירט.

די אדוואקאטען, זאלען זיי מיר מוחל זיין, רעמעסלענישקעס. — — — האָט זיך אינטערעסירט מעהר דערמיט, וואָס די צייטונגען האָבען וועגען אינהם געשריבען, צי האָט מען אינהם געניג געלייבט אין פערגעטערט, וויַ וועגען כלל ישראל. מאקלאקאָווס האָט זיך גישוישוקעט מיט זאמיס־לאווסקען (זיי זיינען אויף „דו") אין די גאנצע צייט געפיהרט א פלירט מיט די סטענאגראַפיסטקעס.

בקצור, די שטימונג איז געווען א וואכעדיגע. בעת די גאנצע וועלט האָט געשטורעמט איז דאָ געווען שטיל, צירליך מאנירליך. מע־שען (בייליס אין די עדות) האָבען אָפטמאל געוויינט, אנדערע געפאלען אין חלשות, געווען נאהענט פון משוגע ווערען אבער געשריהען האָט קיינער נישט.

מיינע פערזעלישע איבערלעבונגען זיינען געווען אויך נישט די זעלבע וויַ ביי אייך. דעם אמת זאגענדיג האט מיך נישט אנגעריהרט טיעף די עלילת דם. קומט א וויפער, צי א גאלובייעו וועלכער וויס גוט אז צווישען קריסטען טרעפען זיך אזעלכע אייגצעלנע משוגעים אדער סעקטעס וואס קיילען מעגשען לשם שמים אין זאָגט — ביי אידען איז פראַן אזא סעקטע. נו, זאגט מיר, פון וואַנען זאָל ער וויסען אז אזא סעקטע איז ביי אונז נישטאָ? נישט פערגעסט אז זיי וויסען דאָך נישט אז

אום-קאָמיטעט, וועלכער זאל בעשטימען וויּ אברופען זיך אויף דעם יובילעאום אין דורכפיהרען דיּ פראגראם. מיט דער זעלבער איינלאַדונג וועגדען מיר זיך צום זיידען ר' מענדעלע, ביאַליקן, שלום-עליכמען אשן, עליאשאוון און פיעל אַנדערע פאָרשטעהער פון אונזאָר ליטעראַטור און געזעלשאַפטליכען לעבען. מיר רעכענען, אז אויב אזא קאָמיטעט וועט זיך ארגאַניזירען, וואלט פאסיג געווען ארויסגעבען א באַנד זשיטלאָוסקי'ס ווערק (אָדער, וועז אזא באַנד וועט ארויסגעגעבען ווערען אין אַמעריקא, ארגאניזירען זיין פערשפרייטונג). אייגאָרדעָנען, וואו עס וועט מעגליך זיין, ליטעראַרישע אָוונדען מיט רעפעראַטען וועגען זשיטלאָוסקי און שיקען אויהם, אין נאָמען פון קאָמיטעט, איין אדרעס.

איך האָף, אז איהר וועט זיך נים אָבזאָגען פון אונזער פאָרשלאָג און וועט געבען דיּ איינשטימונג אַריינטרעטען אין קאמיטעט. דאן וועלען מיר אויסאַרבייטען און צושיקען אייך א פראָיעקט פון איין אויפרוף אין צייטונגען אין נאָמען פון קאמיטעט.

מיט הערצליכסטען פריינדליכען גרוס און ליעבשאפט

אייער ש. ראַפאפארט

P. S. איך בעט אייך זיין אזוי גוט און אויבערשיקען דיּ בייגעלעגטע בריעף שלום-עליכמ'ן און אש'ן, וויל איך ווייס נים זייערע אדרעסען.

מיין הערצליכסטען גרוס געהערטער פרוי פרץ.

VIII.

Кіевъ, Новая 3. 18 Ноября 1913.

מיין ליעבער מיין טהייערער פריינד!

א טיפען האַרציגען דאנק איך פאַר אייער בריעף, פאַר אייער הבטחה וועגען דער כתיבה און דעם אויפטראג מיט דעם צעגטראל.— איך האף צו זיין אין וואַרשא אין 2 וואכען, בערך דעם 27—28-טען נאוועמבער, און פערבערגען ביי אייך עטליכע טעג ביז איך וועל באקומען דעם פאס, אויב עס איז נים צו לאַנג—וואלט איך גערען זיין אבליייגען דעם עגטפער וועגען דיּ באדינגונגען מכח דעם בוך ביז מיין קומען. דאס קען איך נור דערוויסן זאגען אז ער וועט צוזאמען מיט דיּ אילוסטראציעס פערנעמען נים מעהר וויּ 20 בויגען. איך וואלט פערשטעהט זיך גערען זיין אינגאנצען פערלאזען זיך אויף איך אין דעם ענין וועגען דיּ באדינגונגען (פרעגט מיך בחרט, וויפיל איך זאל פער-

דער חודש

מערץ.

וואַרשא — 1921.

ליטעראַרישע לייטונג: ש. ראָזענפעלד — פערלאַג „היינט".

מיר זיינען איין עם חכם ונבון, איין עם כהנים וגוי קדוש. פאר זיי זיינען מיר געלע זידעס, פאראזיטען, בלוטזויגער.

ניין, דאס וואס זיי גלויבען וועגען אונז אזעלכע זאכען האט מיך ניט אזוי שטארק גערירט וויי דאס וואס איינער פון זיי האבען ניט גענליבט. ניט געגליבט, געוואוסט טיף אין הארצען אז בייליס איז אומשולדיג, אז אידען דארפען קיין בלוט ניט אין פארט געמאכט דעס בלבול, פארט געגאסען פאמאייעס. דאס איז געווען שרעקליך. שרעקליך פאר אונזער לאגע. וואס מי וואגט אונז צו וואדרפען אין פנים יעדער נבלה סרוחה.

געווען נאך שרעקליכע מאמענטען, שרעקליכע געפיהלען.

דעם פארזיצענדענס רעזיומע האט אויף מיר געמאכט דעם שוי- דערהאפטען איינדרוק. דאס איז געווען טויזענד מאל ערגער ווידער דער נאגצער זאמיסלאווסקי. בשעת דער בעשולדיגטער, א געבונדענער האט שוין געזאגט זיין לעצטען ווארט, בשעת זייגע פערטהיידיגער האבען שוין אבגעזאגט זייערס אוך ער איז געבליבען אליין פאר דעם גע- ווסטן פון זייגע 12 שופטים, בשעת דער פארזיצענדער האט געדארפט נאר ווי א כהן גדול אריינפירן די שופטים אין קדשי קדשים פון ע- רעכטיגקייט, — נעמט ער א מעסער אוך א שטיליער, רויהיגער, ליבע- ליכער האנט זעצט אהם אריין אין רוקען דעם בעשולדיגטען. אין דעם האט זיך אויסגעדריקט די גרעסטע חאמסטוא אויף וועלכע א מענש איז נאר פעהיג.

געווען נאך שווערע אידערלעבונגען.

אידר געדענקט אין די גוטע אמאליגע יאהרען אז עס פלעגט פארקומען ר"ל איין אומגליק, א גזירה, א מגפה, א בלבול, פלעגען אונזערע זיידעס די ערשטע זאכען חאפען מפשפש זיין אין זייערע מעשים זוכען די סיבה. פערשטעהט זיך, זיי האבען געזוכט אויף זייער ארט, געזוכט איין אפיקרוס, איין אשת איש,—אבער ג ע ז ו כ ט. איצט איז דאס אויס פון מאדע. טרעפט זיך איין אומגליק זוכט מען ניט די סיבה ב י י ז ך. מי טאר ניט זוכען, מי קען ניט זוכען. מי קען ניט מפני אומות העולם, מי זאל זיי חס ושלום ניט געבען קיין מאטעריאל מקטרג צו זיין. נאר עס איז נאך ווייניג וואס מי טאר ניט. גלייך ווי עס טרעפט איין אומגליק שפרינגען ארויס אלע — — — — — — — — — און הייבען אויף דעם געפלידער פון אתה בחרתנו אז עס נעמט אן א חלשות

דאס איז נאך מיין טיפער אידערציינונג פיעל מאל ערגער ווידער אין עלילת דם. פון איין אידערגען בלבול, ווי שטארק ער זאל

ה. ל. זשיטניצקי.

דאס שווערע לעבען.

(עטיוד).

שפּאַצירענדיג צוואַמען מיט מאַרעק'ן אויף דער מאַרשאַלקאווסקע גאַס איז שוועיגערזון צו הויפֿט, האט לויבע געמראַכט וועגן דעם, צי זי האט גוט געמהוט, וואס זי האט זיך ארויסגעלאזט שפּאַצירן מיט דעם יונגענמאַן, מיט וועלכן זי רעדט ערשט הינט צום צוויטמען מאל. ער וועט נאך מיינען, אַז זי געהערט צו יענע מעדלעך, וואס לאזען זיך אַרויס מיט וויטמען עס איז, אַבי ס'זאל זיין א יונגערמאַן. נאר דערנאך האט ער זיך אויפֿגעקלעמט, אַז אויב ער וועט אזוי מיינען, וועט זי אוהם הוקא בעווייזען, אַז זי איז נישט אזעלכע. זי האט אנגענומען זהר אַנ־ערמסמע מינע אזן איז געווען גרויס צו געבען אויף אַלעם בלויז קירצע ענטפֿערן. אויב זי מראַכט אַנ'אבגעליקעוועט, זשאַקעמעל אזן אַנ'אי־בערגעמאַכטען הוט, בעווייזט דאס נאך אויגענטלעך גאחנישט... שפּעטער, אַז מאַרעק האט אַלץ געשוויגען, האט לויבע'ן באַגג געמהוט, פֿאַרוואס זי האט וועגען אוהם אזוי געמראַכט. זי האט פֿון חער זעט געווארפֿען אויף אוהם פֿערהויכענע בליקען אזן האט אינגעזעהן, אַז ער איז אויגענטלעך אַנ'ערנסטער, סומפּאַטישער יונגערמאַן, מוט א בלאַסלעך גזיכט, וואס איז אבוהעל שאַרף צוגעשניטען, אזן מוט אנגעשטרענגטע ברעמען אי־בער י' אראבגעלאזמע אויגען. זיין פּנים האט זהר א סך אויסדרוק. וואס וועט זיין, אויב ער וועט זיך אזן אוהר ערנסט פֿאַר־לויבען? צו וועט זי

Drukarnia L. LEWIN-EPSTEIN
Warszawa, Pawia 38.

געהאנדיג ארויף צום זאל פון קונצעמאגראף, האט מאריק נאנץ לינקס אנגענומען לויבע'ן בין ער האט, פרי זיך ארויפצוהערן אויף די מחצה. לויבע האט געוואוסט, אז דאס איז נישט קיין שום שווערקייט זאך, אז האט זיך נאנץ גערן געלאזט פיהרען פון מאריק'ן. די מדרגה איז געווען זעהר פרעכטיג, מיט א פלוישענעם געלענדער, מיט טעפיכער אויף די שטיגען, מיט גרויסע בלומען = מעפ בין די זונטעג, האל בעלויכטען פון עלעקטרישע לאמפען. אך, נאט איז הומעל, לויבע'ס בוסט האט מיסער אנ'אטאב-נעטהאן, ווארום זי האט דאך נעלעבט אין דער הויפ אין א פינ-כמערן ווינקעל אין האט בלויז נעזיכט מיילמאל ווענען די ווינטקטעג, וואו עס זענען פארהאן לאכדיגע הומלען אין עפעס אזעלכע וואנדער-באדע זאכען פון דער יוגענד: לויבע אין געלעכטער, אין נערוענשר מיט פויגעל אין מויזענד שענע זאכען...

זיי האבען זיך אונטקנוצט אין דעם שענעם וואלד = זאל, אויף א פלוישענער זאפע, אין נעווארם, בוי ס'וועט זיין א פויזע אין דער פארשטעלונג פון קינדמאגראף. דורך וועגד אין פארהאנגען האט אהערנעשאלט צו זיי מויזיק. מאריק האט געלעזען דעם „פראגראם", אין לויבע אין נעזעסען, צוגעוועדט צו אירם מום'ן נעזיכט.

— צוערשט נעהט א קאמעדיע — האט מאריק נעזאגט — דערנאך ערשט די דראמע...

לויבע האט בעמערקט אן זיין שמוציג, אז ער אין אפוסעל צומוישט, אין האט הערויבער נעקוקט אויף אירם מום אוהם מיט אוהער וואדמען, לאפערייען, אפענעם בליק. זי האט נעוואלט, שר זאל זיין דרייסט צו אוהם אין אויהר זאגען א קאמפלומענט, וועו אפילו אזעלכען, ווי עס האבען אוהער נעזאגט די „קאלענען", די בויער ארבר חברים פון די קאלעזשאנקעם, וועלכע זענען נשוואן אזעלכע יונגלוישע אין אזעלכע קאמוישע... אויהר רוגדיג נע-זיכט מיט די גרויסע, טינקעלע אויגען אין נעזונען אזוי אפען אין האט אויצ נעהאט אזא יצרצינע מילדקייט; זי האט נעהאט חחטה, פארוואס זי האט פריהער אזוי נעמראכט וועגען מארק'ן; ער האט דאך נעהאט אזא פיין צוגעשנומען פנים, מיט שמאלע, לאנגע ברעמען אין עמוואס מאנטע-נעהויבענע ליפען. זי האט זיך פארנענומען, נישט צו עמפפארן אוהם שארף, נאר מיט א גוט וואדם ארבר מיט א שמייכעל. מאריק האט אבער אלץ נעלעזען דעם „פראגראם" אין נעזאגט:

— צום סוף נעהען נאמיר-בולדער: וועלדער, מייכען, ווי די זיי נעהט-אנגעמער הונמער די בערג... דאס ויאלט אויך זיי מחל נעווען.

— אויך האב לויב א דראמע — האט נעזאגט לויבע.

דאָס אינטשמוסען, אדער זי וועט אהן רחמנות אפווארפען זיבעץ געפֿיהלען אוּן נישט וועלען ווייסען פֿון זיבעץ לעדיגען? זי האָט זיך דערמאהנט אן פֿאָרשידענע עפּיזאדען פֿון בוכער, אוּן איהרע אויגען זענען אויף א וויילע ארומגענישלויערט נעווארען מיט א גיבעל. זי האָט נישט גיוואוסט קיינעם ארום זיך אוּן נישט געפֿונען. די רויטשיגע בעווענגט פֿון גאָס. פֿאָר א משגּעה, וואָס וועט זי פֿערשטעהן אוּן וואָס וועט זי הינט לויפען, וועט זי זיין א מלאך, א צערטליכע מאמער, א לויסטיגער פֿרויהלינג, א שפּיעל־פֿויגעל, זי וועט אוהם פֿערזוכען האָס לעבען, נישט צוליאזען אוהם א קוויטשעלע אויפֿן שטערען, נישט דערלאָזען צו אוהם א שלעכטען גע־דאַנק, זי וועט איהם אוועקשיקען די נשמה אוּן די נאַציע שיענקען פֿון׳ם האַרצען...

אוּן דער זעלבער צייט האָט מאַרעק געקוויטשט דעם שטערען אוּן געמחאַלט, וואָס ער זאָל מהון מיט לויבע׳ן. צו וואָס ער זי ארויסגעהסען אוּן זיין מעבליהסען צימער אויף דער כּמיעלנאַ? ער האָט זיך לאַנג גערדעהט ארום דעם דאזיגען גמחאַנק אוּן נישט גיוואוסט, צו דאָס וועט יען גוט אַוי, צו נישט. צו אַלחע ווחות, זיין „ווייב", מישטומסגעוואָסט. וועט איהם מאַכען א סצענע... ער וואלט אויסגעמליך נישט געקוקט דעם רויט, נאר לויבע האָט דאך געענדיגט קלאַסען אוּן קאָן שוין ווידער פֿוי־לוש; עס איז נישט צוא מעהל אוּן אנהאַרץ מעדלעך.

אוּן מאַרעק האָט נישט געקאָנט פֿארשטיין וועהען מיט וויך. ער האָט גשהאַלטען בוידעם העגד ארויסגערוקט אוּן די מאַשען פֿון זיין קוהצינן פּעל־צעל מיט דעם בייזעם פֿוכטש־קאלנער אוּן אוּן פּאָמעליך גענאַנגען נעבען לויבע׳ן. יעדער פֿון די צוויי־יונגע מענשען אוּן געווען פֿערשהוין אוּן זיינע גערדאַנקען. אויגער האָט א סך נעשהאַלטט וועגען אנדערען אוּן דערוויַיל האָט זי נישט גערוהט דאָס שווינגען; זי וועגען שוין אויך גע־וועהן בעשעפֿטיגט אויגער מיט׳ן צוויוומען, געמעפֿערט זיך אויף נישט־גישטעלטע פֿראָגען אוּן זיך מיולמאל צוגעווארפֿען פֿערהויענע בלומען.

זיי זענען גלייבטוען שמערהן אוּן אנ׳ען פֿון א נאָס.

— מיר וועלען, פֿרייליך, אפֿשר נעהן אוּן א קוועמאַמאגראַפֿ? — אוּן מאַרעק׳ן פֿליצלטוג אויסגעפֿאַלען.

לויבע האָט אוהם נישט גישאָגט ענטוואָגען. ער אוּן נעווען אַוי אויסגאַכער אוּן אַוי שמולער, אוּן דאָס אבזאָגען אוהם וואלט פֿאר אוהם אפֿשר נעווען א פֿערהרום. חוץ דעם, וואָס וואלט ער נעמהאַלט וועגען איהר, אויב זי וואלט אוהם ענטוואָגט? ער וואלט זי זיכער נעהאַלטען פֿאָר א נוישט־פֿרייען גיסט, מיט אַן׳ענגען בליק אויפֿן לעבען...

די געלעגטהייט האבען זיך אויסגעשטעלט.

— אַ חברה נארנס — האט זיך אנגערופען מארק צו ליבע'ן — וועז זוי די גרעסטע נארישקייט, ווען זוי זיך האלטען פיר זשקעס.

ליבע האט אויך אזוי געמרכט. זי האט זיך אריומגעקוקט אין זאל, אוז מארק האט מיט אַ לעכעלע שאקע'ל פון קאפ געגרוסט אהין אויף פערשידענע זשקעס, וואס עס האבען זיך גראד געפונען זשען בעקאנטע. מאנכע האבען איהם געוואונקען מוט די הענד אוז איהם עפעס אויבער־געגעבען פון וויכטיגס, נאר ער האט אויף קיינעם נישט געענט־פערט. ליבע האט אויסגעזוכט, אַז ער איז אַ שווינגערינגער, אוז זיך הערמאכנט, וויז זי האט אמאל גישמועסט מוט איהרע קאלעזשאנקעס וועגען שווינגערינג; אלעלכע זענען שפעדיג ארומגעהילט מוט אַ מין עהנסט, מוט אַ געהיימנוס...

וועז עס איז צום צוויטען מאל געווארען פינסטער אוז זאל, האט בער ליבע'ן נאנץ לעכט אַ קלאפ געמהון דאס הארץ. זי האט פאר עפעס מורא געהאט אז אויך עפעס געווארט. אוז זאל איז געווען הויז; הארט ארגיץ, אוז אַ ווינקעל, האט זעהר לאנגזאם אוז זעהר צומערהיג געגומען שפויעלען אַ פיעדעל; די לעווענט האט געווינען אַ דראמע. ליבע האט זיך נענומען זעהר אויפמערקזאם אנגקוקען אוז אוז באלד מומנטעלעפט געווארען מוט דעם שוישפויל. אוז זאל איז געווען אזוי שטיל, די פיעדעל האט גישפויעלט אַ נשמה־נגון... מארק האט ארומגענומען ליבע'ן בער הער מצליע אוז זי נאנץ לעכט צוגעצויגען צו זיך; ליבע האט געמהאכט: זאלען די כוואליעם פלוסען אהין, וואהין עס טראגט זיי דער שטראם. אויף דער לעוועכט אוז געקומען אַ מאלמער אויפ'ן בער הער מאמע אין־ערצייהט וועגען אנ'אונגלוקלוכער ליבעע אוז וועגען אזהרע גרויסע לע־הען; זי האט צוגעמעגלעגט די הענד, געזאגט אַ שמיל געבעט; זי האט נעמרצ אַ ווינט קלוגע, וויז זי וואלט נישקומען צו עפעס אַ מרויערינגער הויפה. ארום אוז ארום זענען געשטאנען מצבות, ווינסע מארמאר־שמוי־נער, טויפ־שווינגערינגע. אוועזענע; בוימער האבען אויסגעשפרויט אר־בער די קבריס זייערע פערמאכמע צווינגען. הער בית־עולם איז גענוג ארומגענומען מוט אַ הויליגע, גרינלוכען שטין, וואס אַ רעפלעקטאר האט פון אַ געגענאיבערינגער וואנד געווארפען אויף די לעווענט. די ליבע פרענגט גלוק אוז אויך אומגלוק — האט געמרכט ליבע — זי איז שטארק וויז דער טויט, אדער נאך שטארקער פונ'ם טויט. זי איז ארומ־נענומען געווארען פון עפעס זעהר אַ טויף געפיהל אוז האט זיך צוגע־רוקט געהנטער צו מארק'ן, כדי ער זאל זי מיטנעמען פעסטיגער ארומגעהמען

עס האט אַ קלוגע געמהוין אַ גלעקל. פֿון זאָל פֿון קינדעמאמע־
גראָף האָט זיך אַ שוט געמהוין אָן'עולם מעגשען, אוו מאַראָק מום לובע'ן
האבעו זיך נעגומעו אינלעו אהונצו, צו פֿערגעהמעו פּלעצער. מאַראָק האָט
נעגומעו לובע'ן אינמער'ן אַרעם אוו זי צוגעפֿוהרט צו דו שמוהלעו;
איגגיבֿעו איז אין זאָל געוואַרעו פֿונסטער, עס האָט זיך אנגעהויבעו רי־
פֿארשמעלונג.

מאַראָק האָט באָלד אַרטענגעגומעו לובע'ס האַנד אוו זענע, כאטש
ער האָט נוֹשט נעהאָט קוין גרויס לוסט דאָס צו טהון. לובע האָט נוֹשט
ניורוקגעצויגעו דו האַנד, דאך אוו אוהר דאס נוֹשט געפֿעלעו געוואַרעו:
ער האָט דאס מעהאַרפֿט טהון, ווע עס איז געווען לוכטיג, אוו נוֹשט ווע
רי לאמפען זענען געוואַרעו פֿערלאשעו. מע־ען'ס האַנד איז געווען קאלט,
אוו לובע האָט זיך דערמאהנט, וואס רי קאלעושאנקעם אוההע האבעו
אויף דעם גע־וואגט: וועֶר ס'האָט אַ קאלטע האַנד, האָט אַ וואַרעם הארץ.
זי האָט זיך קנאַפּ צוגעקוקט צום שפּיעל אויף דער לעוועגם, ווען זי האָט
גהאָט פֿערשוידענע גראַנקעו. מאַראָק האָט באָלד אַרויסגעלאזט אוהר
האַנד, אוו אוהר גראַנקעו זענען געוואַרעו אוגעראַנזירט. זי האָט זיך
געגומען צוקוקעו צו דער לעוועגם, נאר זי האָט דאס נוֹשט געקאָנט טהו:
לאַנג. צו האָט ער מאַקו אינגעוואַהעו, אַז זי, לובע, איז אַזעלכע. וואס
מעו דארף נוֹשט אויסגוצען קוין פֿונסטערגוֹש, נאר אויב מעו האָט איהר
עפּעס צו זאָגעו, אויב מעו פֿוהלט צו איהר עטוואס וואַרעמעם, אויב מעו
ווִיל איהר הרוקעו די האַנד, קאָן מעו דאס טהון אוו דער לוכט? דאָס
איז איהר אוגעוועמליך גע־פֿעלעו געוואַרעו, אוו זי האָט זיך וויהדער געגומעו
צוקוקעו צו דער לעוועגם.

בֵּי דער עדשטער זאַך, בֵּי דער קאמעדיע, האָט זיך דער גאַנצער
זאל געמרויבעלט פֿאר גע־לעכטער. עס איז געווען אויף אַ רעכטעו אמת
זעהר אַ לאַכעדיגע זאַך. אויפֿ'ן עדשטעו שטאק פֿון אַ הויז, שהגוין אוו אַ
ויאיבֿנג, האָט מעו אַרטענגעשרויפֿט אין סאפֿוב אַ שרויף פֿדי אנצוהענגעו
צו לאמפּ, נאר די שרויף איז געווען צוֹ קורץ, אַז מע האָט אַרויסגע־
שטונגעו בוז אַרויף צו דער פּארלאגע פֿון צוויטעו שטאק. אויף דער פּאר־
לאגע איז גראד געוועזעו אוגער אַ דיקער מאַן, ויעלכער איז אויף אַזאַ
אופֿן ציגעשרויפֿט געוואָרעו. אוו אנהויב האָט ער דאס גארנישט געפֿוהלט,
נאר ערנאך, ווען ער האָט זיך געוואלט אויפֿשטעלעו, זעהט ער, אַז ער
פּאַן נוֹשט — אוו אַזוי ווייטער אוי אַזוי ווייטער. עס איז געווען זעהר אַ
פּאמוֹשע זאַך.

די לעוועגם איז פֿונסטער געוואָרעו, אוו זאָל איז לויכטיג געוואָרעו,

מארקס האט שוין נוסח געהאט פאר לובעזן דעם זעלבען אונטער־
דעם, וואס פרוהער, וואהרים זי איז סוף־כל־סוף תמיד אויפגעגאנגען, וואס אלע
אנדערע מעדלעך. צו אלדער רוחות — האט ער גשמהאלט — ס'וועט געהו
א נאכט... ער איז געווען אונצופרידען פון עפעס אזוי האט געהאלטען
ביזהע העגד אזוי די כאשען פיגס פעלצעל. באלד האט ער אויפגעהערט
צו קלערען וועגען דעם אלעם אזוי זיך ארומגעקוקט, צו עם אזוי נאך פאר־
האן אזוי נאט עפעס א בעוועגונג. נוין, עס אזוי שוין נוסח געווען קוין
נרויסע בעוועגונג, וואהרים עם אזוי געווען אנ'ערך נוין א וויינעה אזוי
אוועכר. די נאט אזוי שוין שטיל, די קאוויארנישע זענען כמעט לעריג, די
מויערען אלע פארמאכט. נאר די דאזיגע שמולקעס פון רויך מלחמה־
נאכט אזוי א פארדעכטיגע. מארקס האט זיך דערמאהנט וועגען זיין רא־
וויער; ער האט מיט זיין שאהפען אונסטונקט ארויסהעהפולט אלץ, וואס
עס קומט פאר אזוי שמאדט אזוי היגטער רויך שמאדט אזוי אויף אלע פער־
שלוועכטע וועגען פון רער שוועד־שוועכער מלחמה־נאכט. נוין, די
ועשוכטע מוז שוין אמאל געהאלטען א סוף; אהזוי אדער אהער, צו שפויעלען
זיך האט ער נישט קוין צייט אזי נישט קוין לוסט.

אויף דער כמיעלנא נאט, פאר א גשוועם הויז, זענען זיי געבליבען
שטעהן. לובא האט געהאט הרשה אזי נישט נישט געהאט קוין חורמה; זי
האט נעפיהלט א שמארקע בעדערפניש צו רעדען, א סך צו רעדען, אזי
האט עדליך געזאגט צו מארקס'ן, מיט זעהר א וואראמער, רוהרעדער
שמים אזי מיט איהר אפענעם בליק:

— זאגט מיר, הער מארקס, וואס מראכט איהר אויפגעמלוך וועגען
מיר?...

זי האט נעמאוט פרעגען די: דאזיגע פראגע, וואהרים דאס, וואס
עס אזי פארנעקומען צוושען זיי אינקוויעמאכאראף, האט דאך נעמוזט
האבען אן'ערקלערונג. זי האט נעוואלט הערהערען א פאר שענע, ערי־
כציג וועכער — זאל עס זיין וועגען פרייער לויבע, זאל עס זיין וועגען
די רעכט פון דער יוגענד, נאר עמוואס אזעלכעס, וואס זאל פערשטענדיג
אזי אויפקלערען דאס, וואס עס אזי בוי איצט פאראנעקומען צוושישען
זיי. לובא האט נישט נעהאט קוין פערדרוס אויף מארקס'ן, אך נוין: זי
אזי נ שט נעווען קוין ענגהארציגע אזי אויך נישט קוין פערשמעלמער; זי
האט נאר נישט נעוואלט ווערען שלעכט פערשטאנען.

מארקס האט אבער אלין בסהר אויפגעקוקט צום צוויטען שמאס,
וואו עס האבען זיך נעפונען די מעבלירמע צימערען; יערעניג, וו דאס
פענסטער אזי עק פון דער מויער אזי נישט בעלויכטען, האט ער אוים א

בני דער מצליח. זי האט נעוואלט אנלערנען דעם קאפ אויף מארעק'ס פלוצעק, נאר זי האט זיך אפגעהאלטען דערפון, ווייל אונז זאל איז דאך אויסגעמלוך נישט געווען אונגאנצען פונסטער: פון דער לעוועגם האט ארטנגעפרוכט אין זאל אירען א מין צומערדונג לוכם.

מארעק האט קוים נעהאט נעדולד אויסצוווצען בוז צום סוף פון דער דראמע; דאס שפיעל מוז לויבע'ן איז איהם אויסגעקומען צו לאנג= זאם, אוז דאס מערעל דארט אויף דער לעוועגם, ווערלכע האט צום סוף אויסגעטרונקען סם, אוז אודם אויסגעקומען וועהר נארוש. ווי נאר אונז זאל אוז געוואכרען ווידער לוסטיג, האט ער זיך אויפגעשמעלט אוז נעמאנם:

— קומען זי, פרייליין, דאס אובערוגע ווערלען מיר וזוי שוין מוהל זיין.

נעהערוג אראפ פון די שמוגען אוז אנהאלטענדוג לויבע'ן בוי דער האנד, האט מארעק נעזאנם:

— דאס מין סם אוז א בילוג ארטוקעל... נאך דעם פרעגגם מען זיך אבי א סך נעלר.

לויבע האט דאס אלץ נישט פערשטאנען, נאר האט נעמוינם, אז מארעק אוז אן'אנהענגער פון דער זעלבסטמאך=אודעע. דער דאזונגער יונגערמאן מוז זיין א סקעפטיקער, ער מוז נישט גלויבען, אז אונז לעבען אוז אויך פארהאן גלוק, אז די יוגענד אוז א רייכער קוואל פון א סך לוסטינקייט. זי האט זיך דערפוהלט צו איהם נאך מעהר דערנעהנפרכט, אזוי וי מען דערפוהלט אמאל א נאהנטקייט צו א לידענרען. איהר האריץ אוז נאך נעווען פול מוט אונעדלוכער לויבע צו יעמעם אונגלוקליכען משרעל, ווערלכע האט פערנאכטען אזוי פויל אומזוסטע טרעהרען, אוז נע= בעטען אזוי פויל בחנם'דיגע תפלות, אוז נישט נעקאנט כאפען דאס גלוק = פויגעלע, ווערלכעם האט פאר איהר נישט נעווואלט זונגען זיין לוי= דשל אוז נישט נעווואלט זיך בוין קיין בעסמעל הינטער איהר פענסטער. לויבע אוז איצט נעווען נרוים צו עפעם א מהאט, וואס זאל לונדערן יונגע לי= דען, אויסטרוקענע טרעהרען, אויטנגוסען באלואם אוז א האריץ, וואס בענקט אוז נעהט אוים פאר בענקשאפט, ווערלכע גלויבען, פערוגען דעם צוויפעל, ווערלכער איז בלויז א פונסטערער וואלקען אובער די הימלען פון דער יוגענד. דאס איז אלץ נעווען אזערלכעם, פאר ווערלכען יוי האט נישט נעפונגען קיין אויסדרוק אוז וואס זי האט אלזין נישט נעוואוסט. וואס עם אוז; דאס האט אובערפוהלט איהר האריץ אונטער אלץ בדעגען אוז נעוואנדערם אין איהר יונגעס פאנטאזיע.

געדענדיג ארויף אויף דו מרעפ, אוז מארקע'ן אונגעפאלען, אז כאטש דאס פעגסטער פון זען צימער אוז נושט בעלויכטעו, פונדעסטוועגען אוז מעגלוך, אז דאס „וועב" זענס אוז אוז דער הויס. ער אוז דערוועד געגאנגעו לאנגזאם אין געטראפט, וואס ער האט צו טחון. צוקומענדיג צו תער מחוה, האט ער זיך געוויסען אונטהאלטען, אוז האט זאגאר נאנץ זאכט אנגעקלאפט. דערנאך ערשט האט ער געפעענט.

צו אלדי רוחות, דאס „וועב" אוז נושט געווען אוז דער הויס, אוז לאס האט מארקע'ן אויף א בעזונדערן אופן אויפגעהויבערט. ער האט א דרעה געטהאן דאס קנעפעל עלעקטרישען לעכטעל אוז גענאנט:

— אט אזוי! לאמיר כאטש נושט לעבען אוז דער פענסטער.

דערנאך האט ער ארויסגעווארפען פון זיך דאס פעלצעל, א שלעפער געטרון זען האט אויפ'ן בעמעל אוז א קלאפ-גענטהון מוזט הו שווימוועל, אוז קלאץ אז צוזוימען. ער אוז אויף א רעלפען אמת געווען צופרידען. זהאדיג, אז ליבע אוז גלייבען שטעהן נושט וועט פון דער טהור, אוז א געווויסער אונגעמשלאסענהייט, האט ער זיך צו אוהר אגערופען:

— קומט אבוען! וועטער, פרעלוין ליבע, קומט וועטער, קומט וויטער!

ליבע אוז געגאנגען א צווייו שריט וועטער אוז אוז געבלויבען שטעהן בייט מויש, אלץ נאך אוז א געווויסער אונגעמשלאסענהייט. כיאדעק האט דערוויל נושט געהאפט קיין מזגוט; ער אוז צוגעגאנגען צום ראוער, וואס אוז געשטאנען אוז א וויגקעל, ארויסגעפיהרט ואוהם אוז מוטען ציטער ארום, געגומען זיך מוט איהם בעשעפטיגען, קלאפען ארום איהם, אויספרובען די דעדער אוז דאס א קלוגע-ועטהן בייט צוהם צו גלעקעל.

— אוהר ... וויבען, וויבעל אזא שפיעל דארף הענגט קאסטען? ווי זענד מארק, וווּ א גראשען א זעמעל! נעקאסט האט ער פופציג... כיהאב אוהם אבגעקויפט בייט וויב פון א געהויז-אוקציום, וועלכען די שקצים האבען דערשאסען אוז יאבלאנא.

ער אוז געשטאנען ארומבוגען אוז אלץ געדאכט ארום די רעדער; דערנאך האט ער זיך אויסגעשמעקט אוז גענאנט צו ליבע'ן:

— אוהר וואלט געוואלט זיך אויסלערנען פאהרען אויף א ראוער?

ער האט נושט געוואלט אויף קיין עקספער, נאר וועטער גענאנט:

— דאס אוז א פונגעלע, פרעלוין ליבע, דאס פלוהט וווּ דער ווינד!

קלאפ־געמהו אונם אן אנדערן דו שמאַרקע פֿלעצלעך פֿון זונע שמו־
וועלעך. האָן האָט עך אנגענומען ליבע'ן בע ביזדע העגד אוו זו לעלט
צוגעצייגען צו זיך.

— זאגט מור, פֿרעלזן ליבע, נאר קלעחט נושט לאגג: אוהר וועלט
מיט־ארו־פֿנעהן צו מור. ארעך אוהר זועלט זיך דא מיט מיר גענעגענען?

ליבע אוז נושט גענוען אובערהאשט, נאר האט אין דער דאוגער
פֿראגע גפֿונען עפּעס א מין אונרוהקמעס עגמפּער אויף דעם, וואס זו
האט פֿרוהער גפֿראגט. פֿונדעסטוועגען האט זו אין דער שרשטער מו־
נוט נושט גענאגט אדויסצורעגען קוין וואָרט. גאט אוז הומעל, ארוי־
גערן צו אוהם אוז זען קצוואלערסקע וואונגג! עס אוז גענוען עטוואס
אזעלכעס, צו וואס מען קאו זיך נושט בעלד עגטשלויסען. די פהאַסע אוז
אוהר אויסגענומען אונגעהויער הרויסט אוז דערפֿאר אויך אוז א גענו־
סער מאס ערהאבען; זו האט שוין וועגען אזעלכע יאַבען גישמועסט א
מאל מיט אזהרע קאלעשאנקעס, פֿון וועלכע א מויל האט זיך אַרויס־
גענאגט דערפֿאר, אוז א מויל — גענגען; א מויל האט גערעכט וועגע־
דער עהרע פֿון דער פֿרוי, וועלכע האַרף בליבען רוין, וו דער שנוי, אוז
אנ'אנדער מויל האט גערעדט וועגען דעם פֿרינען גיסט, וועלכער —
אוז אוי וויטער. ליבע האט גהערט צו די אנדערע, וויל זו
האט ליעב געהאט דרויסטע אוז אונמעגליכע זאכען. פֿונדעסטוועגען ....
זו האט גמוזט עפּעס עגמפֿערן אוז האט נעזאגט:

— אוז אנהר אלוין וועלט זוך דא מיט מור נייגענגען?

— אויב אוך וואלט מור גענואלט מיט אוך נעזענגען, וואלט
אוך שוין דאס גהאט גשהוין פֿון לאנג — האט מארק גענגמפֿערט
נאנץ מרוקען.

— עס אוז בע אויר עפּעס שלעכט? — האט נאר ליבע גפֿראגט.

— עס אוז נושט גוט, אז מען וווכ פֿרוהער — הצי מארעק
נעגמפֿערט.

מומגהענדיג גוט מארק'ן, האט ליבע הערפֿולט, אז זו וואלט
זיך ווערקליך אין די ארעמס פֿון עפּעס א גשהוימנוס; נאר זו האט הער־
בע אויך גפֿוהלט, אז זו וואלט פֿון דאגען בשום אופֿן נושט גענאגט
צוריקגהאלטן. עס האט זו גצוויגען נושט בלויז הער דאגגער יונגערמאן,
וועלכער האט אזוי ווייג גע־שרעט אוז אוהר פֿונדעסטוועגען אזוי פֿויל
גזואגט, — עס האט זו אויך גצוויגען דאס אונבעקאנטע צומער, הער
דרויסטער שרוט אוז דאס רעמזעלהאפֿטע, וואס האט נע־צו־פֿט קומען
ווייטער. זו האט גוואלט אויספֿרובען זיך אלוין.

מארק האט זיך אוש א קלאפ געטהון מוח א האנד או א זוח.
— אסך מאל, בענאכט, כ'שלאף נראד אין דער הונט, קלאפט עמ רגדך דער וואנד. זאג אונ: „הערר וועגדוא?“ (ער הויסט וועגחוא).
זאגט ער: „מארק, זוח שמוי, מבן וועב שלאפט“ אוך לאכט... יא, כ'האב אוך פערגעסען צו דערצעהלען: ער האט א וועב. ס'איז א הונג שוסטל, כ'האב זי אמאל געקענט. זי איז א גאנצען מאג בע אוהם אין צוכער, געהט נוש ארוים קוין שרוח, זי היט איהם אב, וי א קינד, קאכט איהם עסען, פרעסט איהם די הויזען, רא זירט איהם אפילו אב, כוח דעם נוצם תאזור־אפראמל — מארק האט וועדער נעגומען לאכען — אוהר הערם, פרעגלוך: לובע א שעון שוסטל, אוש וועלט, אז אוהרלע, א שמוי לע נשמה... כ'וואלט קוינמאל נוש געגליבט, אז דאס זאל קאנען לוינב האבען א נעגער.
— פארוואס נוש?... — האט בעמערקט לובע — כ'איז נוש אוא וואנדער...
— איך וואלט אויך נעוואלט חתונה האבען מוח א נעגערקע! — האט מארק פלוצלונג אויסגערופען.
דאס האט אונגעמליך לובען. נעפאלען, אוך אוהר בלוק איז מוח לויפשאפט געבליבען השגנע אן מארק'ס פנים. זי האט שוין בעמערקט אז אוהם, אז ער לאכט נוש מוח'ן נאנצען האהנען, נאר מוח עפעם אנ'אבנעהאקט, האלב נעלעכמערוך; דערבי לאכט ער בלויז מוח'ן מויל, אוך די אויגען בלעבען בע אוהם ערנסט, מוח זוער שמענדיגען שטאהלע־נעם, שפיציגען פונקעל. ער האט נאך יוהר א יונג פנים, נאר ברוימע, נעזונדע פלוצקם, א שטאלצע האלטונג אוך א פעסטען, מעננרישען בליק..
— אוהר זיכט שוין שמענדיג דאס, וואס ס'איז נוש נעוועהנליך...
— האט זי נעזאגט, מוח א שפאר בוסעל צערמלוקסט אין דער שמום.
פלוצלונג האט זיך מארק נעגומען אינהאנד אין עפעם מוח א גרויסער נעשפאנטקייט; עם האבען זיך נעהערט מרוח אויף די מרע־פען. א וועלע איז ער נעבליבען שמעהן זיגנעגטשלאסען; דערנאך האט ער צוגענאגלט צו דער טהור, וואהרים די מרוח האבען זיך שוין נעהערט אין פאדערהויז. ער האט א וואנק נעטהון לובע'ן, זי זאל בלעבען אויף אוהר ארם, אוך איז ארוים הרויסען.
— כ'בעט דיר, אנהושע,גע אויצט אוטק — האט מארק מוח א שענדיגער קאלמקייט נעזאגט צו דער אנגעקומענער פרויענצימער.
עם אזוי געווען א הויך מוזיקל, אוך א גרויסען הונט מוח א רויסען

נושמא קיין וועג אין נאַנץ וואַרשאַווער גובערניע, וועלכעס ער זאל שוין נישט האבן אויסגעשנאַפט.

— אויך וואויגט דא אלץ? — האט געפֿרעגט לובע, ארומקוקנדיק זיך אין צימער.

— צו ל'וואויז אלץ?... ל'וואויז אלץ... נאר שכנים האב איך א סך, דא אין דעם, דער נאַנצער שמאַק, ס'נאַנצע הויז, אלץ מעבלירטע צימערן. דא, דרינען, דורך דער וואַנד, וואויגט א נעגער. ער שפּילט אין „אלומפיא". אויך האט געפֿרעגט דערצו מיט אוהם, פֿרעלין לובע, כאטש ס'איז א נעגער... א קלוגער, אויך השרם, א גערויבטער יונג, ער קאן פֿערשטיין אין דער קעשענע אזוי אלץ. עה איז שוין אויסגעווען אין אלע עקען וועלט, איז ס'איז נישט קיין שפּראך, וואס ער'זאל נישט קענען. אסך מאל שמועס איך מיט אוהם אבוסעל, ער דערצעהלט מיר פֿערשידענע זאכען... ל'האב לובע צו זהען אוהם לאכען; אויך זעהט א, עה האט אזא פּנים, אזעלכע לופּען, האר וויי די בערשטען, איז א נאז, א, אזא מין ברוטע, פּלאטשוגע נאז... נאר צווהן האט ער, וויי אלאבאסטער; אויך השרם, ל'האב נאך נישט נעזעהן אזעלכע צווהן.

לובע איז געווארען וועהר פֿערנומערסטרט איז האט אויסגעשרים מאריק'ן מיט זעהר א גרויסער אויפֿמערקזאמקייט.

— רא דרינען, דורך דער וואַנד?... — האט זי געפֿרעגט, איז אויך בלוס איז געבליבען העננען אן דער וואַנד, וויי זי וואלט וועלען פֿון דארטען עפּעס אַרויסבעקומען.

מארעק האט אנגעהויבען צו לאכען, וואס עה האט זיך אן עפּעס דערמאנט.

— איינמאל קום איך אדרין צו אוהם, דערצעהלט ער מיר, ר'האט עפּעס א נעזעם ראזור-אפּאראט, פֿון דעם נעזעמטען סארט, וואס איך האב עם אודאי נאך קיינמאל נישט געזעהן. איך ווער נענגערינג איז הויס עם מיר ווענען. „קוי-פּמ'ס אבי!" זאגט ער. זאג איך: ווענס עם מיר, ווען אוך'ס אבקויפֿען. יאגט ער: „אויך מעגט מיר גלויבען אויפֿין וואהרם, כ'זאג עפּעס נעזעם, איז עפּעס נעזעם". הכלל, אהין-אהער, ער ווענס עם מיר. „אי — זאג איך — אז א כאפּ זאלסט אויך קרינגען!" כאר א שוסעלע צו צולאזען די זוך איז געווען א שאמעלע פֿון „גלאסמן", וואס איז געווען אונטערט שוואַרץ; איז כאר א ראזור-מעסער — א קנעפּשע! „מעגש אויפֿער — זאג איך — אויך ווען זיך דאך מוס דעם בלוי אינשוואַרצען ס'פּנים!" עגמפּערט ער: „ל'בין יאוי אויך א שוואַרצער!" איז לאכט... ע, איז דאס א נעזעה!

אויהר געזיכט האט אונגאנצען בעקומען א גרינגל.בען אויסדרוק.

מאריק האט זי אנגעקוקט מיט א גרויסער פארוואכטונג.

— אנהושע, געה אוצט אווק... — האט ער וועדער אמאל א. = פער'חוז'ס.

זי האט זיך פערשטעלט די אויגען מיט בוידע הענד, אנגעלעהנט זיך מיט א זייט אן דעם מרעפען-געלענדער פון פאדערהויז און געשמא= גען אזוי אוגבעוועגליך. זי האט געטאפעט מיט דער נאז און געאטמעט אויף אזא אופן, וויז זי וואלט געווען נאהענט צום ווינטען.

— וועסט זעהן, אנדושע, ווען נישט צוליעגען צו מיר — האט מאריק געזאגט נאניז שטיל און זי אנגענומען בייא א האנד.

זי האט א רוים-אווק געגעבען די האנד.

— יא, הערסטו, וואס אזיך האב פון דיר, זאלען דאס מיינע שוואים האבען פון נאט... ער מאכט מיר א פאר ש.ד, מאכט ער מיך גלוקליך... מיינס א קאלעשאנקע וואויגט מיט א גוי, וווסט זי פון א לעבען: ער נעהמט זי אומעמום מיט, געהט מיט איהר אין מעאטער ארינ... פון א א.ד קאן מען שוין אוועמאל עפעס האבען, אז דאס מין איד האט אונ= גאנצען נוישט געפרוילט געבוירען צו ווערע אויף דער וועלט.. וען ס'וואלט די צווייי הדשים, וואס איך וואוין מיט דיר, געווען אפילו אויף דער נאס, וואלט איך אנדערש אויסגעזעהן, וויז ס'זעה אויס... ס'וואלט געפונען אויף אלע מיינע קאלעשאנקעס... זיי וועלען זיך הענגען, וועלען זיי נישט יעי: אזא נקבה, וויז איך...

און מאריק'ס אויגען האט זיך אנגעצונדען א קאלטער שמייכעל. ער אין געשטאנען און צונגקוקט, וויז זי רעדט זיך אראפ דאס הארץ, אלין נאך מיט פערשטעלטע אויגען. פון אלעם, וואס זי האט געזאגט, אין דאך אונגעמלוך קיין אינין וואהרט: אנהר הוט, דער מאנמאל, דאס קלוגד — אלין אין געווען פאר מאריק'ס געלד; אחוץ דעם האט זי נאך געהאט א נאנצע שאנק מיט זאכען: פערשטרשענע טעששלעך, שמרימפלעך, בעגרלעך, שפיצלעך, העדשקעלעך, בלוזקעלעך, רעקלעך, שאכטעלעך, גלעזלעך און פערשטרענע אנהערע שמאכטעס. ער האט פאר איהר קיינמאל נוישט נעוישאלעוועט קיין געלד און קיינמאל נוישט נעפרענט, אויף וואס זי בעראכט עס.

— אנדושע, אויב ס'נעפעלט דיר נוישט, וווסטו זאך. וואס די זאלסט מהון... קיין חופה וקדושין, האבט זיך, האבען מיר נוישט נעטוען. קאנסט נעהן און דיך אויפהענגען צוואמען מיט אלע דינע קאלעשקעס. נעלד אויף א שמריקעל, וואס קרינסטו בין מיר, צו יעהאך מונוט...

באגד, אזן אַ גלעבן מאנטעל מיט ברויטע, ווינטע קליאפּעם פֿון פּאראָנט אזן אַ ברויטן, ווינטן קאלינער פֿון הונטן. כּאטש עם אזן גלוזן הערבסט, דאך האט זי גשטראגן ווינטע שוך. אוהר שמאל גלוכט איז גלוזן אזן דער מוט רוהט אין אן: זינטן הינט, אונטער די אויגן האט זי גהאפט בלוטע בלעקלעך, די לופּן זשגן גלוזן פֿינטער־רוים, די לאנגע ברעמען — גאלד־ברוין.

— כ'האב גוישט וואו צו גהן, ס'אוז מיר קאלט — האט גלוסט־פֿערט אנדזשע.

ווירקליך, זי האט לינקס אונטערגלוצומערט, וואהם זי האט גהאט זהר דינע, ווינטע השנדשקלעך אויף די העבד אזן האט גשטראגן אונטער מאנטל אַ קורץ, ווינט קלוידל, כמעט אַ דירכזיכטיגם, וואס אזן בעשטאנן פֿון בלוין שטוקערבן. זי האט אויסגזהן, וי אַ שמעטער לונג, וועלכער פֿערבלאנדזשעט אזן אַ הערבסט־טאג שרגוין אזן אַ נאקטמען גארטן אזן פּאטשט רחמנות־דונ מוט די פֿלוגלעך אזן דער קאלט־גלוואר־עגער לופֿט.

— ווילסט קומען אזן אַ שעה אדום — האט גלוואגט מארק — גזה דערוויל שרגוין אוועק.

אנדזשע האט אינם אנגלקוקט מוט אוהרע שוטערן אויגן, ווילכע זי זשגן גלוזן עטוואס גרונלוך אזן האבן גהאט אַ־אויסדרוק פֿון עקשנות:

— כארק, מוסטט כ'ווינט נישט? — האט זי גלוואגט אזן איתר כשוויגט אזן גלוואזן שפּיצוג פּאר כעם — האסט דרינען אַ נקבה!...

אזן זי האט זוך גלוואלט צוריקען צו דער מהיר אזן אנגלהמען בין דער קליאמקע.

— לאו, כ'וועל אַרינגהן, ווילל אוך אוהר אויסרישען די האר אזן כ'וועל אוהר אויסגראשלזן די שלופֿעם!

מארק'ס אויגן האבן אַ שפּריץ גלמהן מוט פֿונקן אזן פּלאמען האבן אוהם ארויסגלשלאגן אויפֿן פּנים.

— יאסט ווהן, כ'וועל אַ גלשרוין מהן אויף די מילטציג אזן דוך לאזן אפּפֿוהרן אזן טודמל ארין! עפּעס אַ צרה'דינג נאסען־מויל, וועל שוין זאגן, טשלפּעט זוך צו מיר אזן דופֿט מיר אַ ספּארק!

דערבי האט ער אַ שמויס־גלטהן אגדזשע'ן ווינט וואוק פֿון דער מהיר, פֿרי ליבע זאל גוישט דרינען הערן דאס גלשפּרך.

— ווילסט מוך אפּשר שלאגן? — האט גלפּרלגט אנדזשע מוט אוהר האלב־כטגלרישער שטימע — נא, ע־א האסטו, שלאג מוך... —

צעל איז געשלעגן אויפן בעם, זען הוט איז געלעגן אויפן טיש, אוו האלט איז א ווינקעל האס זיך געוואלגערט א גאנצע קופע שכלוואחג: שמיי־ווע איז קאמאשע, שמוב־לאטשן אוו קאלאשן, וואס זענען געווען פאר־פלאסטן אוונט אן אנדערן. אדרען מוס דו שפוצן, מוס הו כאלטווסס איז דו אויסרן; א טויל דערפון האס נעהאט א שפונקלדינען לאקיר־גלאנץ אוו א טויל איז נעווען בערעקט מוס בלאטע. ליבע האס זיך אנדערש, אונגאנצען אנדערש. נעהאס פארגעשלעפט מארק'ס צומער: אוו א ווינקעל אנ'אטוורן בשטעל מוס אנ'ארוס בוכעל בעמגוואסה, עפוס ערגוץ א טיש מוס קרומע פוס, א צובראכען בענקעל, אוו א רסך, א סך ביכער, וואס וואלגערן זיך אומשטוס, צעוואר־פעגע אוו צוקניוטשטע, אויפן טיש, אויף דן פעוסטער, אויפן בעמל. דאן א קלוין נאבט־לעמפעל אויף א נאגעל אויף דער וואנד אוו מאלסמאי'ס בילד אויבערן בעם... עזוי וואויגען אינ־זאמע יונגע־לוים, ערגוץ אוו א פרעמדער שמארם, ווים פון דער הויס; דא שמוהן זיי אוים זוכער לעבען, אוו הקארטשה מוה אוו אוו שווערער אנ'שטרענגונג; דא קומט ארון צו זיי א פרוינדון, ווילכע האס צו זיי שוועסטערליכע נעפיהלען; דא מרוימען זיי צוואמען דעם גאלדענעם מרוים וועגען דער צוקונפט אוו וועגען דעם גרויסען גלוק פאר אלע מענ־שען; דא, צווישען דו נאטמע פיער וועגד, אוו העם ארומען צומער, וואוינם דו נשמה פון דער מענשהייט; דא וואוינט אויך דו רוינע אנדע־אלע לויבע, וועלכע נעהט ארויבער אלע גרענוצען אוו ברענגט ארא־האס גלוק אויף דו עדה... נאר בוי מארק'ן אוו אלע נעווען אנהערש. דער ראזער האס זעהר קרעפטוג ארויסגעפ.נקלט פון זיין וויגעל אוו הערצהלט שפענדיג מעשיות וועגען וויטע וועגען; דער אדרים־נעהרד האס נעקוצעלט די נאז; דו וועבר פון אנוערנעם בעם האבען נעהאט אוו דער הויף אלעלע גרויסע, פינקעלדינע, גוקעלנע באלעם. אוו דעם אלעם אוז נעווען עמוואס אולעלעם, וואס האס ליבע'ן לעלט בערושט; איהר האריז האס כסדר נושט אויפגעהערט צו קלאפען, זו אוו נעווארען ארומגערונגעלט מוס א נעבעל. דאס האס נעהאט פאר אוהר עפעם א כשוף, זו האס נעפיהלט אוו דעם אלעם עפעם א מאכט אוו עפעם א נעהויטנוס, וואס צוהט זו: ארון, פערפלאנטערט זו אוו אוו וועלכען זו פערטופט זיך אלין וויטער אוו וויטער, אזוי וו מען פערטופט זיך אוו אנ'אונגעהויערן, נעריכטען, טינקעלען וואלד.

פלוצלונג אוו ארטונגעקומען מארק. פון דער בצעגע מוט זוי „וויב" אוז ער נעווען אוו עפעם א מאדנער, וואויערישער שמוגג; דו אויגען האבען בוי אוהם שמארק נעגלאנצט, אוו א פרעהלוך־מרוץ־

זען שמומנג האט זיך אונגאנצען נעאנדערט; דער כעס איז אים פארבי, דאנענען האט זיך ארויסגעהערט פון זען שמומע א בייסונע גרינגשעצונג אוו א פראסמונע פערזאלמונג.

— מארעלע, ווער ואט דאן, אז דו ביזט נישט קיין שענע נקבה?... נעהם אוועק די העזהאלדע, לאמיר כאפש אנקוקען דען פיסקעל...

ער האט זיך נישט נעצערעמאניעט, ער האט זי אהומנעטומען בים האלז אוו נעפרוכט איהר אוועקצוגעהמען די העמד פון פנים. אוו אנהויב האט זי נעלאזט אלץ מהוו מיר זיך, ווי זי וואלט נישט נעווען קיין לע= בעדינגער מענש; נאר איינצינווייז, איינציגווייז האבען מארקס'ס שפוינג פייעלכער אוו זען קאלטע נרימנשצונג צעקאכט ביי איהר דאס בלוט אוו זי אונגאנצען צעמרויסעלט.

— וואל חוך אנדערלענגען א שווערע, בומערע כאלערע! — האט זי פלוצלונג אן רוף-אוים נעגעבען, מוט א פערשרעמען קול, ארויסגעה= טעדונג האסטוג די העזה פנים.

אוו זי האט זיך מוט א ביסעל-האפמער נעשוונדינקייט נעלאזט שראב פון די מרעפען. זי האט זיך שוין צומאל נוישט אומגעקוקט; אוי= לעכער שוויים אויהרער האט אבנעהילפט מוט א מיטפון כעס אוו מוט דוישט נאך נקמה.

מארקס אוו נעשמאנען א ווילע אוו איהר נאכנעקוקט.

— פשוא קרעוו... — האט ער א ברום נעמהון אוו זיך אוש א קלאפ נעטהון מוט א האנד אן אן זוים.

לובע, דרוגען אוו צומער, האט אוו אנהויב דערהערט עטלעכע ווער= טער פון נעשפרעך, וואס אוו פארנעקומען אוו פאררוהיו. נאר ווי האט זיך בעמוהט זיך נישט אצנצוהארכען, ווייל זי האט זיך אובערנעלעגט, א זי האט נישט קיין רעכט צוצוהערען זיך צו פרעמדע נעשפרעכען. כאלד אוו איהר שוין נאר נישט מעגליך נעווען אוו אוהרט צו הערען בעסעם פון פאררוהיו, אוו לובע אוו אונגאנצען פערזונקען אוו אוהרט בעסערצ= מונגען אוו נעדאנקען. ווי האט זיך אויסגעטצט אויף א שמוהל בעבע: מוש, אוו מומען צומער. דאס נאנצע הויז אוו נעווען פערזונקען אוו שוויגען, די נאנצע אומגעבונג האט נישט ארויסגעשוסט רא אהער קיין שום אבקלאנג פון וואס עם זאל נישט זיין. דאס צומער אוו נעווען העל בע= לויכטען פון דער עלעקטרישער לאמפ אוו מומען סופיט; דער ראווער האט נעפונקעלט מוט זענע נוקעלנע מוצלען; האט ער פון א זיים. וואו עם איז נעשטאנען דאס וואש-נעשטעל, האט זיך פערשפרוים אי= מער דער שמוב אן'אנגענהמער אוירים-נעדוך פון זוף. מארקס פעל-

זען מענלעכער בריוסבן, האָט ליבע דערפֿילט מיט אויסער מאַנצען וועזן זעם בערוישענדיקן פֿאַכער פֿון עפּעס א גרויס גלוק; עפּעס האָט זי א עשהם-גענומען אין ערנסט, א טראַנ-געמהון; דער קאַפּ האָט זיך אויסער פֿעהרעהט.

— הערר מאַרקע... — האָט זי זיך געבעטן — הערר מאַרקע!... וואָס אויסלעכן האָט זי געבעטן? וואָס האָט זי אויסגענומלעך גע- וואָלט מהון?

— אויסהר וועט שוין מורא האָבן פֿאַר מיר?... — האָט ער אויסר- פֿרעגעפֿלעסערט אין פֿנים אַרײַן — אויסהר וועט מיר שוין מעהר קיינ- מאל נאָרנישט גלויבן?...

— נײַן, נײַן... אויסהר וועט א גוטער... אוך וועל גישט קיין מורא האָבן...

דאָס אַליין איז געווען אונפֿערשטענדלעך פֿאַר מאַרקע'ן, אז ער האָט גישקושט לויבע'ן מיט אמת'ער ליבע. וואָס קומט דאָס אויסלעכן פֿאַר מיט דעם דאָזיגן מיידל? צי איז זי א נאַר, אדער זי איז אזא גומע?...

—אויב אויסהר וועט אזא גומע, איז אַ'אַנדער זאַך... אבער אוך זאָג אײַך, ליבע...

זי האָט דערפֿילט א שמאַרק בעשעפֿנוש, צו וויזען אויסן אויף אַנ'אמת, וואָס פֿאַר א גומע זי איז. זי האָט גישט געוואלט וואָגען אויסן דאָס מוע'ן מוזל, זי האָט ארומגענומען זיין האַלז מיט אויסרע פֿינגער אין אויסן ארומגערינגלט מיט אויסר חוכען אטעם; די גושקעט האָט ארויסגעשלאָגען פֿון אויסר גאַנצען קערפּער אין ארויפֿגעפֿלאָגען צי מאַרקע'ן מיט א הונעו שטראָם.

— הערר מאַרקע... — האָט זי זיך אַליין געבעטן — הערר מא- רקע...

ערשט וועו הער הוט אין אויסר ארויפֿגעפֿלאָגען אויף דר'שרד אין די האר האָבן זיך אויסר צעשוויבערט. אין פֿאַרגעקומען מיט אויסר אַנ'עמדע- דונג.

— לאָזט מיך אַב! — האָט זי זיך געמומען רייסן — לאָזט מיך! מאַרקע האָט זי באַלד אפֿגעלאָזט. ליבע אין געבליבן זיצן בײַ אויסהם אויף די קנוע; די פֿאוע אין געווען א נישט-געשוקסט, עס האָט פֿאַרבײַגעפֿלאָגען עפּעס א קעלט. נײַן, דאָס אין גישט געווען גאָט, עס האָט ווערער געמוזט קומען אַנ'עמדערונג. וועו מאַרקע האָט זי ווידער ארומגענומען, ארומגעפֿרעכט מיט זען גאַנצער קראַפֿט, ארומגעקלאַמערט

תגער שמועסט! האט געשפּילט ארום זינען ליפּען.

— נו, וואס זאגט אזהר, פּרעילוין ליבע, אזוי געהט עס צו, הא?—

האט אר געפּרעגט גלאט אזוי אז דער וועלט ואלטן.

אר האט צוגעגאבּען צו דער קלוידער-שאנק, ארויסגענומען פון דאר-טען, פון אגמער די מלבושים, א פּלעשל מוט צווי גלעזלעך אוו עווק-געשטעלט עם אויפּן מוט.

— כ'אוז זקס-אוו-עטנצונגר... — האט אר געזאגט וו צו זיך אלוין — אז מ'טרונקט אוים אוו גלעזל, ווערט מען אנאנדער מענש.

אר האט מוט אוו צוה א טרונק-אוים געגעבּען דאס ארשטע גלעזל ברענפּען אוו זיך באלד אנגעאסקן א צווויסק; אר האט אויך ארבּיגלאזט דאס צווויסק אוו זיך א רעב-געטהון אוו האט אן די אנדערע.

— אזהר וועט מיך דאך נישט האלטן פּאר א שכור, פּרעילוין ליבע, וואס גוין? אזהר וועט אפּשר אויך טרונקען?

אר האט געלאכט מוט זיין אבגעהאקטען געלעכטער.

— אוך וווסט נישט, וואס אוך זאל מראלטן וועגען אנך... — האט ליבע גזאגט.

אר האט זיך אוועקגעזעצט אויף א שטוהל אוו זיך צוגערוקט נאהענט צו אזהר.

— הם, אזהר וווסט נישט, וואס אזהר זאלט מראלטן וועגען מיר? וואס אזהר וועט מראלטן. וויט נאך זיין צו גוט... אויב אזהר וועט פּאר מיר מורא האבּען אוו מיר נישט גלויבען אפילו אוון-אונצוג וואלט, וועט אויך זיין גוט...

אוו אר האט אלץ געלאכט מוט זיין אבגעהאקטען געלעכטער. וואס פּאר א מאדנעם גלאנץ האט נאהאנט אוו די אוגען! וועגן וועלטער האבען געהאט אויך ניבע'ן א פּערקשהרטע ווערקוגג: זי אוו געוואלט טרוסט צו גלויבען אזהם אלעם, אלעם.

— השרר מארטק... — האט זי גזואגט, אוו אזהר שמועט אוו שוין געווען אבוסל'ך שכור פון דעם אלעם, וואס זי האט נישט דער-מאכט, נישט דערהויהלט אוו נישט געקאנט אונטאנצן בעטרייפען — תשיך כצאצק... אויב טוועט.

נאר אזהרן וועלטער אוו אזהרן נשדאנקען זענען זיך באלד צשפּלוי-גען, וו א כתונה שמעטערלינגען; מארטק האט זי אהומגעלאפּט מוט זי-נע שטארקע ארמען אוו טוטצליגע צו זיך מוט א גרויסער קראפט.

געפּונעדיג זיך אזוי פּלוצלינג אוו כארטק'ס השרר, אזוי נאהענט צו

די וועגד פון ציכער האבען אבגעשמעטערט מיט אן'אונטהויזמלוכען עלא. מארעק האס זיך דערשראקען אין זי פרייגעלאזט.

— אך, איהר זענט אזוי שרעקליכער... גאס מענער...

זי האט פערקלאפט דאס פנים מיט בוידע הענד, ווארום זי האט נישט גלוואסט, אז אויזרע אויגען זאלטען נאך עפעס זעהן. אין די אויערן האט איהר שרעקליך גלקלונגען. דאס הארץ האט גלקלאפט בי איהר ווי מיט האמערס. מארק אין גלוטן איבערראשט אין האט נישט גלקאנט ארויסברענגען קיין ווארט; ער האט גלחולט איהר צימער אין איהר הארץ-קלאפען אין די גאנצע ערשטערונג, ווען אין פארגעקומען מיט איהר. צו אלטן רוהות, ער האט נישט גלוואסט, ווען ער זאל מהון ווי = מער; ער האט שוין אנגלהויבען לויבע'ן אבוסאל צו פערשטעהן; ער אין גלוטן אונצופרידען פון דער גלשיכטע אין האט גלקוקט פאר זיך מיט א באנגען בליק.

דערנאך זענען זיי בוידי גלשמאנע בים פנגסטער, פערוונקען אין שווייגען, אין ארויסגלקוקט דרויסען, אין רו. שמוקטיט אין אין די פנגסטערנוש פון דער גאלט. ווי זענען גלשלאפען נאהענט אינגער נעבען אבדערען אין זיך בערוהרט מיט די פלויצעס. לויבע האט זיך אלין נאך נישט גלקאנט בערוהרען, דאס הארץ-קלאפען האט זיך בין אוהר נישט גלוואלט אויפשמוקען; איהר אטעם אין גלוואקען פערשלאלרט, האט גלמאכט ציטערן בי איהר די נאזלעכער, שמאק בעווגט איהר בריסט אין ירח ווילע א מריסל-נעמהיז איהר נאנצען קערפער. איהר פלוט אין גלוטן אויפגלרהרט, ווי עס ווערט אמאל אויפטערדערט א שטער צוליעב עפעס א העפטיגען שמיים — הר כוואליעס גובען אך קלאפ-אן אן א ברעג, שפרונגען צוריק אין גובען אך קלאפ אן צוויטען ברעג, דער = נאך גוט העפטיג א כלישטש ערגיץ אין א ווינקעל, דערנאך ווערט דער מיטל אונגאנצען ארומגלנומען מוט א מוזמלען אוז א כלישטשען אוז א רוישען, אוז א לאנגען צייט קאן נישט דער ווייסער-שפיגעל בעקומען צו = רוק זיין פריהערדיגע קלארקייט.

שרישט ווען מארק האט זי ווידער ארומגלנומען אין זי פעסט אינגעשלאסען אין זיינע ארעמס, האט זי זיך גלקאנט שמואס בערוהי = גען. זי האט דורכאויס גלמוזט האבען הר שמארקע העגד, ווילכע זאלען זי אחומהאלטען, אויב נישט — ווילט זי האס לאנג נישט גלקאנט ארי = בערמראגען; זי האט בעהאלטן האבען א שמוצען, כדי זי זאל זיך נישט צעווייגען ווי א קינד. מארק האט אנגלעהנט איהר קאפ אויף זיין בוסט — אין דאס אין אויך פאר איהר גלווען גוט. דער מענש, ווילכ

זו מוּט וועגן שמאַרקע אַרעמס, מוּט זען מענלוכער בהוסט, מוּט זענע הונדערט לופען, — האָט זי זיך צו אוהם צוגעמוליעט, זו זי וואלט וועלען אין אוהם פּערשווינדען. אוהר וויסען איז אויף אַ הונט געשאַרבען; עס איז נעווען אַ גרויסע פּערגעסנהיט, עס איז נעווען אַ וואַרפען זיך אונ אַנ'אבגרונד. נאר באלד איז וועדער עמוואס וואַר נעווארען איז איהר, אָדער זי האָט נעמוסען שפּאַסשען:

— אַך נוען נוען... אויך וויל נושט לאַזט מיך אב...

אוּן אַז ער האָט זי נושט אבגעלאַזט, האָט זי נעזאגט:

— איהר זאָלט באר נעהנמאַר צינערוקט צו איהר אוּן נעזאגט:

— איהר וועט דאָס נעווארהר ווערען וואס אַמאל מעהר... וואס אַ מאל מעהר...

אַר, וויו איהרע מוגקלע אויגען האבען נעפּונקלט, וויו איהרע תוואַרצע האר זאָגען זיך צעפּלאַסען מוט אַ מין שווארצען פּטער! אויף איהר פּנים זאָגען נעבלוּבען רויטע סמנים פּוּן מאַרעק'ס לופען.

— הערר מאַרעק, איהר זאָלט דאך נושט בוזו אויף מיר, וואס אויך האָב אַן וי נעזאגט?... וואס איך האָב נעזאגט, אַז איהר זאָלט נושט קוון נוטער?...

אוּן זי אוּן באלד צוריקנעקעהרט צו איהם. זי האָט דאָס איצט נושט נעמוהנ אויפבעוואוסמזונדן, נאר זי האָט דאָס נעוואלט מהון. מאַ רעק אוּן איהר נעפּאַלען, אַר איז נעווען אַנ'אונזאַמאַר אוּן אַ שמוּעער. אַר האָט אַפּאַם נעמראגען אויפ'ן האַרצען, פּוּן זענע אויגען האָט אַרויסוועקוקט אַ פּערלאַנג נאך אַפּאַם אַנ'אונבעשמומטער זאך. אַר האָט מיט אַ שמיכלשוטגען אַ וומנעמראגען זענע נעדאַנקען. צו האָט אַר פּערזוכט אַ מאל דאָס בימערען פּוּן צוונפּעל, צו קוועהלט אוהם אַפּאַם אַ בעהאַלטענע לוהד? לוגט האָט נעהאַט צו אוהם זאָהר אַסך וואַרמקטט אוּן זאָהר אַסך צערטלוכקטט. זו האָט מוט אוּן האָבר אַרומגענומען זען האַלז, מוט דער אַנדאַרער האָט זי נעגלאַט זען קלוננע פּרוזור, אוּן האָט אוהם מוט אַ שמוכל נעקוקט אוּן די אויגען אַרען.

— זאָגט מור, הערר מאַרעק. פּאַרוואס וועלט איהר אויף מור דורכאויס אניאגען אַ שרעק?... איהר זאָלט דאך נושט אַזאַ שרעקלוכער...

נאר פּלוצלוכ האָט לוגט הולכוג אַ נעשרוי נעמוהנ, אוּן אַ העפּמוגער צוטער, וו אַ קראַמף, אוּן אַרונטעלאפּען דורך איהר קערפּער.

וועז עס וואלט געווען גוט פֿיבע, נאר אנדזשע, וואלט ער געווען צו־פֿרידען; ער וואלט זי אנדערגעוואר־פֿען אויף הר'ערד, א שמוס געמתו־מע'ן פֿום אין זיך הויך צעלאכט; אויער ער וואלט אויהר א בים־געמהו־אין האלט, אז זי וואלט זיך צעקוויטשעט וו־ א געבחיחטע. אוי מאדנע האט געניטען לאנג אוי שטול ארטעפֿלויסטערן לויבע'ן אוי פֿנים ארטן, וואדום ער האט גוט שטיל געוואקסט, וואס ער זאל מהון עפעס אנדערש.

— אויהר האט לויבע, אזא מין אויסטערלישען נאטען... צו אלדי רוחות — „לויבע“... אוך הוים ניט מאחעק, נאר מרזכי, נאה ווער וועט דאס אנרופֿען מרדכי אזא כעשעט וו־ אוך?... אוך בין שמעדוג אין פֿעלד, ארעד אין וואלד, אוי דערויבער מוז איך שוין הייסען מאחעק... אוך בין שמעדוג מוס די דיטשען אוי דערצו אוי אויך גוט צו הייסען מאחעק... „מארעק, מרונקען ווייב בויער!“ אויהר וויסט נארישט, אז אוך בין אן־אנגעט בי דיר נעהוים־פאלוצוי? ס'אז גוט קוין לייטע זאך, אבער ס'אוז א לעבען... מען אוז וו־ אן־אדלעד אין פֿעלד אוי אזוי וו־ א רויב־פֿויגעל. זאל עס אלץ נעהן אוי דר'ערד ארטן, ס'אוז דאך ימלחמה. וואס, אוך וועל אוי אזוא ברעגענדיגער צבט זויצען אוי שמוב אוי זוך פֿערנעהמען מוס א פֿאך? — אוך וואלט גשטארבען דעפֿוי, אנדערש גוטש. עס וואלט מוי אויסגעצויגען די גשמה אוי ארויסגעזוי־גען ס'בלוט... אוך וואלט אינגעדראכט אוי אינגעמרוקעט אוי אינגעמרוקעט וואוצרען... ס'וואלט מוי אנגענגען א חלשות... כ'וואלט יערע וויטע געמוזט זוך מוס עמוצען שלאגען, אדער עפעס צעברעכען... זאל עס האבען א טפלה אוי גזהו מוט'ן קאפ אוי הר'ערד ארטן... אוך פֿאהר זוך מוס מוין רא־וועריל אוי פֿעלד אוי דערפֿרעה אלעמען די יאהרען אוי די חרשים, געה, זוי־אוין, אז ס'אז כלחמה... לויבע, וועז אויזה זאלט שוין בלייבען אוג־נאנצען מוס מוי, וואלט אוך אויעקגעוואנדפֿען אלץ אנדערש, געשלאגען מוס זוי כפרות... אן־אנדער מוי־על וואלט זוך אפֿשר נעשראקען, נאר אוך קען אצר שוין אין איך וויים, אז אויהר זאגט אן־אנדערש. אויהר וועט גוישט האבען קוין מורא, דאס וועט אייך נאר מעהר צויזויהען... אויהר וועט נישט האבען קוין מורא, נוין, נוין, עס קאן נוישט זוין...

ער האט שוין אלוין גישט גענואוסט, וואס ער רעדט; ער האט געשפֿשט וואס אמאל שפֿילער, וו־ ער וואלט אויגשלאפֿען א קוטל.

לויבע האט פֿון דעם אלעם ועניג וואס פֿערשטאנען; די וועהטער זאגען געפֿאלען אראב איהר, אזוי וו־ דאס שוהשען פֿון בלעטער, אוי זאגען נוישט ארטגען־דינגען אוי אויהר אויער. זי האט בלויז געהערט פֿוי וועהטע אוי האט זוך ארומגעזעהען, אז עס האזשלט זוך

האט אַדורכגעיאגט דורך אונזר האַרץ אַ שטורם און אַרבײטגעאסעז פֿאַר אונז אומרעט אדער — דערוועלבער מענש אונז נישט קיין אַנדערער האט זיך אויך געקאנט ווידער בעראוגען.

דער־צאך, ווען זיך זענען ווידער געוועסען אויפֿן שטוהל, אונז לויבע אונז געווען אונגאַנצען אבגעטויליעט אונז מארעק'ן, צוגעמאַכט די אויגען אין טיעף געאכצעמט אויף זען ברוסט — האט זיך פלוצלונג אויפֿגעהויבען דער קאָפּ און אַרויסגעשפּרונגען:

— וואָס מיר, דערד מארעק, נאך וואָס האט אונזר פֿערזאַשען די לאמפּ?...

— אויך קאן זיך באַלד ווידער אנצונדען — האט געוואכט מארעק.

— זאל זיך זען פֿערזאַשען, מיר אזן אַליין אוונכ... אבער וואס מיר...

זיך האט אבגעהאַקט אונז דער מוט, וואַרום זיך האט נישט געדענקט. וואס זיך ווילן וואגען; נאר באַלד האט זיך דערמאהנט און האט ווידער געשפּרונגען:

— דער מארעק, אויך האָב מורא... צינדט צורוק אן די לאמפּ...

פֿאַרשטומעט, אַן מארעק האט זיך געוואלט אויפֿהויבען, פֿאַר אַהינצוגעהן אַ הרעה מהאן דאס קנעפּל פֿון עלעקטרישען לעמפּל, האט זיך לויבע אויף אַ בעזונדערען אופֿן צוגעקלאמערט צו אוהם און אוהם נישט געלאזט אויפֿשטעהן פֿון שטוהל. זיך האט נישט געוואלט, אַז די לאמפּ זאל ווידער ברענען, וואַרום זיך האט פֿארנישט געוואלט מער־זאָהן; זיך האט מורא געהאַט, אַז זיך וועט נישט קאָנען אַרויבערטראָגען קיין לופֿט, זיך האט מורא געהאַט פֿאַר בעלויכטענג וועגד. די פֿינצטערניש האט געהאַט אין זיך אַ גרויסע מולדיגט אין אַ גרויסע רוהזקיט, זיך האט געפֿאַלט אויבער לויבע'ן אזוי ווי מוט גלעטענדיג פֿלוגעל. לויבע האט דערפֿוהלט אַ דאנקבארקיט צו מארעק'ן, וועלכער האט אזוי גוט פֿער־שטאַנען, וויא אזוי זיך צו בערוהגען, און אין האט זיך אטנגענומען אין אוהם וואס אמאל מוט אַ גרעסערער צעשטלונגען.

— צו אלדי רוהות.. — האט אַ מחאַלטענעטהון מארעק, קו־קענדיג מוט באַנג בלוקען אין די פֿינסטערניש ארום.

עס זענען אוהם אַדורכגעלאפֿען דורכ'ן קאָפּ וועלכע אַלען, אין לויבע אין כמעט געשלאפֿען אין זענען ארעמס. עס אין אוהם מיאוס געוואָרען דאס שוועבען און דאס צעדרעלען זיך, עס האבען געפֿלאקשט בײ אוהם די שפּיצען פֿון די פֿינגער, ער האט געהאַט די בערערפֿנוש צו מהאן עפּעס אַ שטארק, אדער צו טרונקען ווידעראמאל בראנפֿען. אַך,

האט מיט אַ קראַמפֿהאַפֿטער העפֿמיקייט ארומגעהאַלטען מאַרק'ן בײַם האַלז, כּדי אזדם צו שמערן, נישט צוצולאזן אויהם צו זיך אין אויהם אויך גלײַכצײַטיק צוצוציהן אין שמאַרקער צו בעוצען.

דאַן איז געקומען אַ מאַמענט, וועו לויבע האט חערפֿוהלט אויבער זיך אַ נרויס אומגלויק איז גלײַכצײַטיק אַ נרויס גלויק, איז זי האט נישט געוואוסט, צו זאל זי אַמלויפֿן פֿון'ם אומגלויק, אדער זיך ווײַטפֿען איז די אויגען פֿון'ם גלויק. זי האט גלײַכצײַטיק אויך געפֿוהלט, אַז אי דאס גלויק, אי דאס אומגלויק איז נישט אין אויהרע הענט, אַז האט קומט פֿון עפּעס אַנ'אנדערמאַכט, אַז עס איז נישט פֿאַרהאַן קיין וועג, וואו דערפֿון צו אַנטלויפֿען, אדער אַנ'ארום, וואו זיך דערפֿון אויסצופֿעהאל= פֿען. עס איז נעווען אַ נ'אמת'ער לאַבירינט, נישט צו ווינסען וואו אויס איז וואו אין. עס איז נעווען אַ פֿלוהען אין אַנ'אפֿגרונד, מיט אַ שווינ= דעלדינער געשווינדיקייט, מיט אַ נאַנצדינער בעקשאַפֿט נישט צו פֿא= לען ארײַנ אומצוקומען, דערבי אבער מיט אַן נרויסער פֿלוה=קראַפֿט אין אַנ= אומגעהויערן שווונג. עס איז נעווען שרעקליך רעמזעלהאַפֿט אין שרעק= ליך וואונדערבאר. עס איז נעווען די פֿערווירקליכונג פֿון אַ מרוים, וואס האט נישט נעראַפֿט פֿערווירקליכט ווערען, אין האט צואנטלען צו אַנ= אויסנעפֿונקטען צילע, ווילכען מען האט אויסנעמלויך קיינמאל נישט נע= וואלט דערנרינלען.

פֿונדעסטוועגען זשנען נאך אין לויבע'ן נעווען וואך פֿערשרעקע ער= אונערונגען, אין אין דער סאַמע הינטער מוטט אין פֿארנעקומען מיט אויהר אַ נעוואלטע ערדערונג; זי האט נעמומען בעמען מאַרק'ן האַלב מיט'ן מויל, האַלב מיט די העמד:

— השרר מאַרק, לאזט מיך אַב, איך בעט אויך, אויהר זאלט דאך אַ נומער... איך וועל קומען צו אויהר מארגן, אין איך וועל בלויבען אינער אויבונג פֿרישער... איך וויל איצט אהיים=נעהן, די מאַמע וועט נישט ווינסען, וואו איך בין אהינגעקומען... דער מאַמע וועט מיך נעהן זוכען, העהר מאַרק, הערו מארק... איך וועל שמאַרונג זיין בײַ אויהר, נא= עם אין דאך אזוי שפּעט... זאנט אַלזן, אויהר האט מיך דען נישט אַ ווינסל לויב?...

עס איז נעווען אַ נעמיש פֿון נרויסער צערטלוקייט, פֿון הינטער בלאַס, פֿון עראַנזשירטקייט אין מאַמע=מאַמע אין פֿון חרמה. דאס אַלץ האט פֿערשלאַנקט מאַרק'ס פֿערלאַנגען, אין ער האט נעשמטפֿרוהט:

— וואס דערף איך, אַז די זאלסט קומען מארגען, אויב הי בזוש דא הינגט?... נעזרוישע מיידעל, הינגט אין אויך אַ מאַל, אין מארגען אין

וועגען דעם, צו זו וועט מורא האבען, צו גוטש.

— אוך וועל גוטש קיין מורא האבען, פֿאַרוואס זאל אוך מורא האבען?... — — האט זי: נעמען שפּאַסשען — אויך וועט שוין זעהען, צו אוך וועל האבען מורא...

מאַרשק האט געקוקט אין די פּוסטקאַרטען ארום און געשוויגען.

נאר דערנאך האט ליבע וועדער א צוכאַר-געמאַכט און זיך אונגאַנצען אינגעקוקט־שטיל, זי אין נעוואַרען מאַלטלאַז און האט זיך געבעטען:

— העדר מאַרשק זיטש גוטש אוא שלעכטער... פֿאַרוואס זשענט אויך אוא בויזער, זאגט מיר דאס... זאגט אַליין, וואס וועט זיין פֿון דעם... מאַרשק!...

אויך פֿלוסטער א־ז אבגעשמארבען צוויטשען זיינען לופען. ער אין נעוואַרען א שפּאר בוכאַל אומגעהילדיג, ווייל ער האט פֿיטער געהאַט צו לאַנגע געשוימען; די געשפּרעכען, אפֿילו די קאַרטלוי־קיימער — דאס אַלץ האט אויך נעקאַסט צו גרויסע אנשטרענגונגען. ער האט דאס אַלץ געמיזן פֿאַר לויבען און האט אַליין גוטש געהאַט פֿון דעם קיין שום פֿערגנוגען.

דאס זיצען אויפֿן שמאל און אויך געווען זעהר אַנאַגעשטרענגט יאַ, אזוי אַז זי זי האבען בוידע נעבענקט נאר עפּעס אַנ'ארט, וואס זאל האבען מעהר ווילקאַט און בעסער אויסנעדרמען זיינערע בעווענונגען. פֿונדעסטוועגען, אז זי האבען זיך געפֿונען אויף דער קאַנאַפּע, אין אין לי־בע'ן עפּעס וואַר נעוואַרען; זי האט זיך נאַנץ לעכט נעראַנגעלט מיט מאַרשק'ן און נעפֿלוסטערט:

— העדר מאַרשק, אוך ביטש אויר, צינדט צוריק אן די לאמפ...

נאר אויך פֿלוסטער אין אויך וואַנגלעז־זיך און אויך פֿערלאַנג זענען אבגעשמארבען אי מאַרשק'ס ארעמס, און דער רויהיקאַט, וואס די פֿונדסטערנוש האט אין זיך עמפּהאַלטען, און אין דער ווילקאַט און פּקווילקאַט פֿון דער קאַנאַפּע. זי האט נאך עמלוכע מאל עפּעס גע־זאגט, עפּעס נעבעטען, נעפּרובט זיך אַסכוצ'ן רויהר מהן, נאר דאס אַלץ אין נעוואַן אזוי וי: דאס צימערן זיך עריטש אן. זי האט נעזאגט — אבר, וואס זי האט נוטש נעוואלט זאגען, פֿון בישנעמהן מאַרשק'ן, ווען זי האט אויך נעוואלט אטנזאַפען אין זיך, אין אויך מוט א פּוטערהאַפּ־מער הוסקאַט א קוש־נעמהן, וועט זי האט אויך פֿענד וגעהאַט מוט אַלע אויהרע נערוון. זי אין נעוואַרען אויף א דנע א רויב־מוער, יי האט נע־וואלט עמוצען דערשטוקען, צערטסען עמוצען מיט אויהרע נעזעלן; זי

י. ראזענצוויג.

האט דער ווינד זיך הייַנט צעבייזערט.

האָט דער ווינד זיך הײַנט צעבּוזעט
אין צעלאָזט משוגע ווילד,
ר׳האָט צערעש׳ט זיך אין צעשטורעמט,
אין צעפּיפֿן אין צעברילט.

אין דער טײַך האָט זיך געפאלדעלט,
זיך גערינצעלט אין געדרוּיט;
ווי א שלאָנג האָט ער זיך געוואַרפֿן
אין חשך לענג אין אין דער ברוּיט.

ר׳האָט געעפֿנט טויזעַנד מײַלער,
אײַנצושלונגען גאַר די וועלט,
אויפֿגעבלאָזן טאָלען, תהום׳ען,
היגלען, בערגער אויפֿגעשטעלט.

ס׳האָבן פֿאליעם זיך צעשראָקען
אין צעברומט אין ווילד־געשרוּי,
אין געטאַנצט דעם ווינד אין פּנים,
געשפּריצט מים שוים אוהם ווי ס ווי שנוי.

אין די תבואה אויף דעם בּאַרג דאָרט
האָט צעוואוגט זיך אין צעיאָגט,

אויך אַ מאָל... דו ביזט אַ קינד, ליבע, אויף מײַן וואָרט... דו האָסט מיך גוישט אַבי׳סעלע ליעב, די שטויסט מיך אַב פֿון זיך?..

דאָן האָט ליבע בעקומען רחמנות אויף מאָרעק׳ן און אויף זיך אַלײן און אויף די נאַצע אינגלונקלונע וועלט, וועלכע גיט מיר אַזוי שמאָרק און גליק. אויב זי וועט אַפֿילו שרעקלעך לעדיקן, וועט עס דאָך זײַן צוליעב דעם גליק פֿון עמיצן, און דאָס איז שוין געווען פֿאַר אוהה אַ גוטע׳ן. דער־בײַ האָט זי אויך געוואוסט, אַז זי וועל נישט עגט־לויפֿן פֿון מאָרעק׳ן, נאָר פֿון זיך אַלײן, וואָס עס איז דאָך אינגעמלונ אינגאַנצן נישט מעגלונ; וואוהין דער מענש האָל נישט לויפֿן, מיז עך מיטנעהמען זיך אַלײן. און מיז אויך מיטנעהמען זײַן בלוט און אויך דאָס פֿײַער, וואָס גלודט אין זײַן בלוט. דאָן האָט ליבע׳ן בעהערשט אַ מרוירער, אין זי האָט דער־פֿוהלט אַ גרויסע הילפֿלאָזונקײַט; אַלע געפֿיה־לען זיך אין אַלע געראַנקען האָבען דאָך סוף־פֿל־סוף נישט געגעבען דאָס רוגטונג; כאטש זי האָט דאָס אַלץ געוואוסט, איז דאָך אַלץ געווען געגען איהר וועלען. זי האָט נאָר דערהערט אויף אַ רגע הערן פֿלאַטער פֿון גליק, נאָר דאָס האָט איהר גישט געגעבען קיין פֿרייד. איהר קאָפּ איז געבליבען ליגען אויפֿ׳ן קישען פֿון דער כאַטאַפּע — איז אַ גרויסער אב־געלאָזענקײַט; עס איז געווען דער הויך פֿונ׳ם פֿאַטום, איז עס האָט זיך אַראָבגעלאָזט איבער איהר אַ יאָך.

ז. סענאלאוויטש.

מיין שטאדט.

(ע נ ד ע).

אוז קאפ ווערען געבוידען אויפגעוועקט, אוז חאראקטער צוגעטרט זיך עפעס אן. אינ נעהם אויך דאם ווארט, אוז אט קוקען שוין אויף מיר הונדערטע פאר אויגען. איך ווייס אליין נישט, פון וואנען עס נעהמען זיך בני מיר אזעלכע ארגומענטען, געראנקעען, פערגלייכונגען; ווען מען ווילט מיך לאזען, ווילט איך אזוי ע מעת־לעת געדרוקט פאר'ן עולם.

בין פארשטאנען ציהען זיך די דיסקוסיעס. עמלוכע מאל קומען די שומרים אין זאגען־אן, מען זאל זיך פארזוכמיג. פאליצייי לויערט אהרום פאליציי שנארכט...

עס ווערט אזוי שטיל, אזוי שרעקערוג שטיל, אזוש עס פערזויכט, ווען דאם קלינגעלע נעהמט זינגען אויפ'ן בוים; מיר קאנען נאך הערכפאלען צוליעב כ'פייגעלע.

עמלוכע פון אינז האבען רעוואלווערען, מען נעהמט ארוים פון קע־שענע די „שפיצרס", מען לעגט־אדרען קוילען — די לאגע ווערט ערנסט. דערוויל קומט מען אנזאגען, אז די געפאהר איז פארבי.

שפעט נעהען מיר אהוים דורכ'ן שאסעע. פון בויהע וויסען שווינגט פערדעפמוג דער ווילד. איז מאדנע! מען האט אבגעשרעקט, אז מען זאל זיך פונאנדערגעהן בעזונדער, שווינגעדוג, און דא גייהען אלע צוזאמען: און מען זינגט אויפ'ן גאנצען קול.

בינאכט אין ווילד. ווי פרייהלוך, ווי שיין עס פלעגט אבהילכען אונזער זינגען, אין די ווייטע לבנה, ווען קריכט פלוצלונג ארוים איבער

האָט צעקניהט זיך אין צעבּיקט זיך
אין צעצימערט אין צעקלאָגט.

אין מיט גין = גאָלד זאָנגען = קעפּלעך
האָבּען גערייסען זיך צום טאָל,
ווו דער בּאַרג וואָלט אויך אינגאַנצען
אומגעשוט רויך מיט א מאָל.

אלע בלעטער שטאַרק געפּלאַטערט,
זיך געבּויגען ייעדער שטאַם —
אין א דונער האָט אין אויג מיר
אינגעבליצט זיין חשמל־פּלאַם.

לעבען פון אונזער שמאדט.

פארנאכט־צייט פלעגען אנקומען די ארבייטער פון די ווערקשטע־טען און פאבריקען. די געזונדסטע גארבער־יונגען מיט א שווערען ריח פון געווינקטע פעל. זיי זענען געווען די שמעדרינג פון אלע קאמפען מיט רער פאליצייי, מיט די שמרינק־פרעכער. די בעלי־בתים פלעגט מען שרשקען מיט די ווערטער:

— ווארפ, מען וועט אייך ארעסטירן די גארבער...

ערב דער בעווענונג האבען זיי זיך שמעדינג געשלאגען אין די שיינקען מיט די בעלי־עגלות צווישען זיך אליין.

דא פלעגען אויך קומען אויף רער בירושע די בליכע מיידלעך פון רער מאבאק־פאבריק. אלע מיט קרענקליך־בלאסע געזיכטער. מיערע, פערבענקטע נאך ריה. די וועבער מיט אויסגעצויגענע פנימ'ער אין מ.מ אינן פלוצע גיידערונגער. ישדער פאך האט זיך שוין געלאזט פון וויטען רערקענען.

אפשר פון זיי פלעגען בלויז פארבינגען די בירושע, זיך בענרי־סען מיט חברים אין אווענקעהן וויטער צו זיך אהיים רוהען, געהן צי־וויב אין קונד.

אמרערע וונדער פלעגען דא בלייבען שעה'ן, אפט בוז שפעט אין רער נאכט ארין. עס איז דא געמאכט א גרויסע ארבייט. ישדער פאך האט נאהאם זיין הויפע אין רער ארגאניזאציע. ישדער קריגט האט זיך ארגא־ניזירט אין בעפעסטיגט זיך עקזיסטענץ, מאג־אין, מאג־אויס. עס האבען זיך ווונדערהאלט די שמרינקען, אך זיי געגען ארבייטנגעשלעפט צווארען אלץ בייטץ עלעמענטען אין רער ארגאניזירטער ארבייטערשאפט.

אין ארום אלטען בית־עולם האט ישרען פארנאכט געשומען אין גערוישט. די שכנים פון די נידערינג הינזלעף זענען גלווען שוין גלייך צוגיי־וועהנט צו רעם אלעם. די פאליצייי פלעגט זיך ניט עלטען בעווינזען; פאר־רשר בירושע האט מען מורא געהאט.

אויף פרעמד מענשען, אויף אזעלכע, וואס קומען אויף רער בירו־ישע צום ערשטען מאל, אויף אזעלכע, וואס דרשהען זיך דא ארום אהן בעקאנטשאפט, האט מען געקוקט פערדעכטיג און אפטמאל פלעגט אזעל־כער בעקומען אומשולדיגע קלעפ, וויל דא האט מען ישרשרן אנגענומען פאר א שפיאן.

דא איז געווען א גאלערייע פון פערשרעגע מופען: בחורים מיט לאנגע האר, מיידלעך מיט אינטעלעקטועלע האר, בחורים מיט שווארי־צע בלוזעס, שמרענגע, אינגעהאלטענע איז גאר היצונע פלאפלער. איי־

דו שפּוצונע סאסנעם, זו קומט אויף אונז א קוק מהון: — אמאל זע־
נען אזעלכע הברה־לײַט נישט געווען.

פלוצלונג בעפֿאלט אונז פֿאלוצוי. מען וויל אונז ארומרונגלען פֿון
אלע זײַטן. מיר שפּרינגען אבער אונצוגוועז אַרויבער דעם גראבען פֿון
שאסעע און וואלק ארבן. פֿון אונזער זײַט דערלאנגט מען א שאם,
יענע דערשרעקען זיך, האמש זיי האבען אויך געווארהר. און מיר שפּרונ־
גען און וואלויפֿען דערוויל. ארויבער דעם גראבען, געפֿאלען, זיך אויפ־
געהויבען, געפֿאלען און געלאפֿען בוז די כחות געהאן־אויס.

און אט לוג אזך אלזוי אויף די טרוקענע נאדלען פֿון וואלד אין
וואדע אויפֿ'ן מאג, ווײַל אַרעדש ווען אזך זיך פֿון דאנען נישט ארויס־
קלויבען — עס איז פֿינסטער און נאכט ארום.

און וואלד איז נאכט, נאר אויף דער נשמה איז אזוי יום־טוב'דיג.

עס וויקט זיך נישט אוועקגעהן פֿון וואלד אפֿילו וואן, ווען אויף די
כאסנעס פֿאלען די שרשקעס ראזאוועך לעמטעם פֿון זון־אויפֿנאנג און ווען
א פֿויגעל גוט דעם שרשמען האלב־מוגמארן, האלב־אומעטוגען מרעל...

נאך איז נאכט פֿלעג אזך אוועקלויפֿען אהנום און געשמאק זיך
אובערשלאפֿען עמלוכע שעה. דערנאך אויף דער בורזשע...

דער זאמעלפּונקט, וואו די שרבוימער פֿלעגען זיך בעגעגענען נאך
דער ארבוים, האט געהויסען די „בורזשע".

און מען שמאכט אז די בורזשע געווען אויף דער סוראזער גאס,
דאך ארעמסטער קוואדטאל אז דאס געווען: בעלי־עגלות, קאזאקישמש־
קעס, מרעגער און אלטוארג־העגדלער האבען דארט געלעבט און יענע נע־
סען און געסלעך. א שעו בוסעל גנבים האבען דארט געלעבט ואון גע־
לוארט, געווארט אויפֿ'ן מאמענט זיך ארבנצוקאפֿען און די רעכע קוואר־
טאלען און נשמוסען פֿון דארט וואס עס־איז.

די בורזשע איז געווען אויף א קרעץ־הויך ציווישען אינגעפֿוינעע און
קרומע געסלעך, אזוי, אז כעת אן'אבלאווע האט דער עולם זיך נעקאנט
לאזען קויפֿען, צעשימען זיך אויף אלע זײַטען.

דערצו האט נאר זעהר שמארק צוגעהאלפֿען, וואס אויף ווייט זעל־
בען ארט איז אויך געווען אן'אלמער בית־עולם — דער עלטסטער אי־
דושער בית־עולם פֿון שמארט. דער פֿארקאן פֿון אוהם איז געווען שמארק
צושטערונג. און אגדערע עדטער איז פֿון אוהם קוין זוכר נישט געבליבען.
גלייך מוט דער ערד איז דער פֿארקאן נעווארן, אפֿילו קיבעלעך הא־
בען דארט נעקאנט ארומשפּאצירן מוט זוערע קלוינע קולאווע פֿיסלעך.
אט בוי דעם דאזיגען בית־עולם איז דורכגעגאנגען א גרוים שמוק

אונזער ארגאניזאציע האט זיך בכלל געפֿוהרט זעהר אנשטענדיג. קיינעם נישט געמוטהעט אויף צו־לחכעים. געגאנגען אויפֿ'ן בית־עולם זענען מיר דערפֿאר, ווייל דאס איז געווען אבוסעל פֿרוש גראז, אבוסעל שאמעז אוז עמלוכֿע גרויסע זונדעם־בויסער. אבער מיר זענען געווען נישט די אונצוגע בעזוכֿער פֿון בית־עולם. דאס האבן פֿלעגען אויך קיין כעזן די אנארכיסטען. יענע פֿלעגען דאס מאכֿען זונערע מיטבקעם, טרינקען שנאפֿס אוז עסען שונקע. אונמאל האט פֿאליצי דאס געפֿענען אוז א קבר באמבעם מיט געווער. א צוויטען מאל האבען גנבים דאס בעהאלטען זונערע נע'גנב'ענע חפצים...

אוז פֿון די אלע פֿרעמדע זונד אוז אויך אויף אונז געפֿאלען א שאטען. מען האט ג'ש'דט, אז די „שמאדט" וועט פֿערמוערן רעם בית־עולם מיט א הויכען פּארקאן. שפּעטער האט מען אנגעהויבען רעדען, אז פֿאר גהנם אויפֿ'ן בית־עולם וועט מען בעקומען דרעי חדשים תפיסה, נאר פֿון די אלע זאכען האט זיך גארנישט אויסגעלאזט.

די בורזשוי האט, ווי פֿריהער, דא פֿערבראכֿט צווישען די קברים, צינגען האבען, ווי פֿריהער, דא ארומגעבלאנדושעט אוז מיט גרויס גע־שמאק געפֿרעכען האט בית־עולם־נראז. דער בית־עולם אזוי אלץ עלטער־געווארען אוז אלץ מעהר זיך צעשאטען.

דערפֿאר האט די בורזשוי וואס א מאל ווייטער אלץ אינטענסיווער נעלעבט. יעדער פֿאך, יעדע ארגאניזאציע האט זיך דא גהאט איהר „ראג", איהר וויגקעל. פּסדר געזאמעלט זיך, פֿונאנדערגענאנגען זיך, רוס־קומורט. עס פֿלעגט זיך אנהויבען פֿון א וואכֿע, פֿון א שפּאס, אין עס פֿלעגט אויסקומ'ן מיט גאנצען ערנסט בין שפּעט אוז דער גאלט ארויס. שמיל אוז געווען ארום. די קלויגע האלב צעפֿאלענע לאדעמס מאכֿען זיך צו. דער לעצטער פֿוהרמאן פֿאהרט אהיים מיט זיין מודען פֿאהר, די לעצטע מוזע משגשען אייגען שלאפֿען־גהן. אוז טוגקעלען הומעל פֿונקעלט אוז צאנקט זיך. וו: קומט אזא רעכֿער הומעל אויבער אזא ארעמען קוואכֿאל?

אין דא אויך דער עיר אוז אויסק א דיסקוסיע... וועגען גאט, וועג־גען משה רבנו אוז וועגען מארקס'ן.

עמלוכֿע רעדען אוז די אויבר־יגע, פֿון דער טונקעלער גרופּע, השרעז אוים אוז שלונגען יעדעם וואכֿט. וועך ווייסט, מיט וועלכֿע חלומות זיך וועג־לען אויעקגעהן שלאפֿען....

אוז פֿון דעדוויטען קריכֿט וועך בעי די פֿלויטען אוז הארכֿט־צו־אלץ...

— חברה! א שפּיאו... — גוט אויגער פֿון אונזערע א גשרייט, נאר־

נער מיטגעלט און לויפט ארום פון אונז גרופע צו רעד צווויטער און א צווויטער הער קומט גלאפן און וויסט ישראל אין אויער ארץ א סוד: „מארגן צוועלף אזייגער אין דעמאנסטראציע הונטער'ן ראטוש. קומען אלע מען אינצוגיזן, ווארטען אויף א סיגנאל".

פון אלעלפע סודות פלעגט די בירושע וועלן שווינגערונגער, אינ־ גשהאלטענער און מעהר ווערדיג, ערנסט...

אמאל פלעגט זיך בעווייזען א נייער פנים אין בעגלייטונג פון אונ־ זערען א חבר. זיי פלעגען בוידע דורכגעהן די בירושע, ווי א גענעראל מיט זיין אדיוטאנט, דער עולם ארום האט זיך גלשוישקעט:

„פון צענטראלען קאמיטעט, פון צענטראלען קאמיטעט!..."

און עס האט זיך אויסגעדרעלט, אז ערגעץ־וואו איז א פעסטונג פארהאפן, א פערבארגען וויקעלאונטער דער ערד אחער אויף דער ערד... ערגעץ זיצט אונזער מעלמוגער צענטראלער קאמיטעט און פוהרט־אן מיט דער וועלט און דער עיקר מיט אונזער ארבאניזאציע.

מיר פלעגען יעדען נייעם מעגשעו אננעהמען פאר א מיטגליד פון צענטראלען קאמיטעט. דערנאך האב איך שוין פערשטאנען דעם טעות: דאס זענען גענוען פארטיי־טהוער, וואדערגדיג רשהנער, אגיטאטארען און פראפאגאנדיסטער. נענטערט האבען זיי דער־פאר, ווייל יעדער מרוט איז גענוען אינגעהולט און קאנספיראציע.

וען איז שטארט פלעגט אויסברעכען א שטרייק, איז די בירושע גענוען מעהר אויפגעלעבט, א גאנצען טאג פלעגט דארט רוישען. דעמאלט האט אויך רער אלטער בית־עולם נוישט געהוהט... די קברים, די מצבות— מיר האבען פון דעם וועגוג גהאלטען. א מצבה, וואס קאן דינגען פאר א בענקעל צום זיצען, איז א גאנץ גוטע מצבה. איז אז אויף א קבר וואקסט גראס, איז א מחיה צו לייגען אויף אויהם. נאר די שטארט איז געווען אויך אזוי שטארק און פעט, פארוואס מיר צעטרעמען און פערשווענדען די קברים.

מעהר פאר אלץ האט פערדראסען, וואס מיט אונז, בחורים, זענען אויך מיידלעך געקומען אויפ'ן בית־עולם. מיידלעך מיט בחורים אויפ'ן העלגעי ארט! דאס האט אלעמען שטארק געקרענקט, און נוישט איין מאל דאט עס גהאלטען דערבי, אז די בויזע בעלי־בתים זאלען זיך פעראיי־גיגען מיט דער פאליציי, כדי אונז די בייגער אנצופרעלען.

אבער בוידע צדדים — אי די בעלי־בתים, אי די פאליציי, — האבען כוהא געהאט פאר אונז און זיי האבען געוואלט פהות פאר ווע־טוגשרץ ענינים.

שווינגט. נה'קע, דער אנגעמאכטער פון א גאנצען מאג, שווינגט אין שלאפט גיך אין. נאר איך בין נאך אזוי יונג אין מגמער אין איך בין פערלוינבט אין דער וועלט, אין שווינגען פון דער גאנצ.

האב איך זיך אומערנסטמען נישט קיין לעבמע ארבייט: איך צעהל דו שטערען, איך נעהם צעהלען אין פערליר דעם חשבון, אזוי עמליכע מאל, ערבט פאלט א שטערן אראב פון הימל אין איך ווינם נישט, צו איך בעראדף דעם אראבפאלענעם שטערן ארטנערעכענען, צו נישט, ביז אין קאפ ווערט א פלאמער פון די הויכע גאלדענע פונקטן אין איך שלאף-אין.

אויף דעם שטויב פון פערנאנגענע דורות, אויף צעברעקעלטע מצבות...

עם זענען נעווען אין דער ארנאנוצציע מענשען, ווילכע האבען קיין רוערקמע פארמיי-ארבייט נישט נעמהון. קיין רעדנער זענען זיי נישט נעווען, אומזורען, פקטיו ארבייטמען, האבען זיי נישט נעקאנט, נאר יאך האבען זיי נעהאט א נרויסן וונדקונג אויף דער ארבייט, אז אויף אלע ישנע, ווען האבען זיך ארום דער ארבייט קאנצענטרירט.

אט צו דער קאמפאריץ האט אויך נעהערט די „טיאטיץ באשע".

ווער האט עם אי... נעגעבען עם נישט-צוגעפאסמען, אומגלוים-פער-טען נאמען? קיינער האט עם נישט נעוואוסט, נאר אלע האבען זי: אזוי נערופען.

זי אין נעווען אן'אונדעלע יונגע פרוי, א בלאנדע, כמעט א דוי-זיכטונג. מים זעלטען שענע העגד. ווילכע האבען ערמאהנט די העגד פון מאראנא-בולדער. פון יערער בעוועגונג, פון יערען ווארט אוהרען האט מען נעזוההן, אז זי איז נעקומען צו אונז פון אן'אנדער וועלט מים אנ-דערע זימען אין בעגריפען.

ערצעהלט האט מען, אז זי אין אווען פון רוסלע אידישע עלטערן ערגוין פון רוסישען דרום. זי אין אווען צוליעב א פערזונלוכער טרא-געדיע אין נעקומען אין זי צו אונז נאך מיט ן ריח פון רוסלע פערפומען, מים מטערע קלוידער אין ציהרונג. אלין, ווען זי האט פערמאגט, האט זי אבינעבען דער ארנאנוצציע אין אלטן האט זי זיך אויסגעלעהנט א נאנץ אונפאלטן פאר: נעווארען אן'אקושערין אין פראקטיצירט אין די ארעמע קווארטאלען פון מען שמאדט.

איצט אין זי נעגאנגען זעהר בעשווידען נעקלוידט, בעשווידען פער-קעמט אין בעשווידען נערערט. זי האט מים דער בישוי-ענהטט נישט

רו מאַכט אין פֿונכטער, דאָס שאמען וועלט פֿערפֿאַלען, וו: אין וואסער אַרבן...

געהט מען שלאפֿן.

נאר אויך מיט נח'קען הערהען זיך דא ארום אוו מוך רעהען אוין טיף רעדען. פֿ מאַרגער בתור אט דער נח'קע. פֿ רופֿען קאפֿ האט עך מיט מוקעלע אויגען, נאר עך אין א טיאפֿ'ער, די לופֿען גראב... אוין בראַ־אוקעם האט עך אויפֿ'ן נאז אוו אויף די באקען. אויך ווען נוישט פֿאַרוואס — אפֿשר דערפֿאר, ווייל עך אין א גרויסער מהוער אוין אוגזעהר אַרנאַנזאציע, נאר איך האב אוהם זעהר ליעב, איך מוז אוהם יעדען מאל זעהן.

אוך ווען... מען רעדט אזוי, אז נח'קע גשהרט צום צענטראַלען קאמיטעט. נוישט עך האט מיר וועגען דעם גשזאגט, נוישט אוך וועל אוהם פֿרעגען. קאנספּיראַציע פֿרוהער פֿאר אלץ!

איך וואלט וועלען מוט נח'קען רעדען וועגען נאך זאכען. וועגען אלץ, וואס לעבט אוין נאפֿעלט ארום: וועגען פֿרוהלינג, וועגען מיוהר־לעך. יאָ! וועגען מוזדלעך. וועגען מאל האב אוך זוך שוין פֿארזוכט גענוטען צו דעם טאמאַ. גערעדט אוהם, וו: געפֿעלט אוהם די ארשה יענע פֿין די חבר'טע... עך פֿלעגט עם אבער זעהר אוגזוכט: פֿערשטעהן, אדער עך פֿלעגט זוך כאַכען, אז עך פֿערשטעהט עס אזוי.

— יענע הבר'טע, א יענע הבר'טע, זי קאן זעהר צופֿרוין קומען פֿאר וישר ארגאַנזאציע! זי לויגט אסך אוו פֿערשטעהט זוך אוין עקאנאמיק.

נו, אוין אוהרץ אויגען? איהר גלעזלטע־ל? איהר לאכען... וועגען אוהר לאכען האט נח'קע נוישט גוואלט, אדער נוישט גקאנט רעדען.

מיר פֿלעגען שפּעט אזוי ארומגעהן אוגטער דער גרויסער וויסער לבנה, וועלכע פֿלעגט וואַרפֿען אזוי פֿוהל בלאבען שוין אויף הין מוקעלע אויסנעזרומטע הינזער ארום רעם בית־עולם אוין א קונדוש גשווינן פֿלעגט אמאל אובערטרעטען די שמולקעס. נח'קע האט גערעדט אוין דערצעהלט גסים פֿון דער פֿראַנצויזישער רעוואלוציע. אפֿט פֿלעגט אנ'עפֿוואד פֿין יענע צייטען שטארק מאכען קלאפֿען מיט הארץ. נאר פֿויל מאל פֿלעגען האלבע שעה'ן ארובער אוין איך האב א וואַרט נוישט גהערט.

נח'קע אוין געווען אנ'אוגלעזלער, אוין נוישט אלע מאל האט עך זשהאט וואו צו געכמוגען, פֿלעגט עך דערפֿאר אפֿט בלייבען אויפֿ'ן בית־עולם. אסך מאל האב איך אויך מוט אוהם דארט גשעלמוגט, אוגמער דשה וואגד פֿון א צעפֿאלענעם אוהל.

די בויסער רוישען, וו: זוי וואלטען תהלים זאגען. די נאכט אלוין

אז באשט זאל זיך שוין לעגען. זי מאנצט ארטן אוך בעם, די פרוזשוגעם גובען א קרעפץ אוי מיר זעגען פרייַ פון דער וואגה.

— זאל מען מיך גישט ווקען — זאגט זי — אוך מוז זיך הענט אויסרידען. אוך ווען הענטיגע נאכט צו קוגעם נישט געהן, עם מעגען מויועגד נעט נשמות געבוירען ווערען. אוך בין זעהר מיער...

אוז זי שלאפט אטן, די פערמאמערטע.

מיר טומלען אבער ווייטער. מיר רעדען אוך שרייבען. מיר רויבערן אוך דיסקוטירען, אוך באשט שלאפט זיך רוהיג.

קלאפט אבער ווער אוך מהיר. א אידעל אוך געקומען רופען די אקטישערין.

פרויהער פאר אלעמען דערהערט זי דעם קלאפ אוך מהיה אוך, קרעלצענדיג נעהמט זי זיך אנמהיג. מיר מוזען ווידער קוקען אויף דער וואנד.

זי נעהט אוועק א שווייגענדיג, אנ'אוגטערמעגיגע. ערגיץ אוך א קעלער אוך א נייער פראלעמאריער געבוירען געווארען.

בוך פארמאג זוצען מיר. אנדערע בלייבען דא שלאפען אוך באשט'ם צומערל.

אוך אלוין בין א לענגערע צייט צו באשט'ן נישט געוואגען, האט זי מיך אוינמאל פארנאכט בעגעגנט אויף דער בוהשע אוך אוועקגערופען א כור, א קאנספוראציע. האט זי מיך אוועקגערופען אוך געפרעגט, פארוואס איך קום נישט צו איהר... חברה קומט דאך יעדע נאכט אין מען עסט אפעלסינען, מען האט בעקומען נייע ליטעראטור פון דער שוויץ אוך נאך אוך נאך נסים האט זי מיר אנדערצעהלט.

דערנאך האט זי צוגעגעבען, אז די לעצטע צייט קומט ארטן צו איהר צבראמזאנ'ס מאכטער, דעם רעכטן פאבריקאנט'ס מאכטער, ראס שענסטע מערל פון מיין שמאדט. זי וויל צושמעהן צו אויטער ארגאניזאציע אוך דאס וועגדט זיך אלץ אן מיר.

— אן מיר? — האב איך פערוואונדערט געפרעגט, — וואס בין איך דא?

דערצעהלט מיר באשט, אז אבראמזאנ'ס מאכטער פרעגט זיך כסדר נאך אויף מיר, אוך איך וואלט קענען אויף איהר ווירקען.

אוגבעמערקטעהוזר האט מיך עפעס א ציה גשמהון אוך האצען. איך האב צוגעזאגט נאך אוך יעלבען אוועגד ארטנגעהן צו דער „טיאטע".

קאקאַטורס, נישט געצוואונגען זיך אַזוי צו זען. אַלץ איז געקומען פון אַנ'אונערלעכן גוסטושונגען ווילן.

וועגן אויהר גוסבקעט האבען אלץ גערעדט. און איהר ערבויט און איז אויהר האַלטען זיך איז געווען עפעס אַ הונלונקעט, אַנ'אויסערמע־נונקעט: קונמאל זיך נישט בעקלאגט, קונמאל וועגען זיך אַ ווארט נישט גערעדט.

„טראטיע באַשע" האט געלעבט בין אַ קדעמערין און אַ קלוין צי־מערל. און דעם דאוגען צימערל פלעגען זיך צוגוי־פקלעבען צאהן־לוגער פון אויסזערע חברים. מען פלעגט זוצען אויפן בעט, אויפן טוש, אויף דער פאדלאגע און די מהור פלעגט זיך כמהר עפענען און אין נעע חברים פלעגען אנקומען. שמולע, אינגעהאלטענע, מוט אויפגעשטעלטע קאלנערס, וויז רינ גבים...

און און באַשע'ס קלוינעם חדר'ל איז פאר־אלעמען פלאץ געווען. ענ־אין דארט קונמאל נישט געווען, איז דעם געריכטען רויך האט קונגער נישט געפוהלט... וואו רויך? דא פלעגען אויסקוגען אויעלכע חסקוסעם, אזעלכע פולאזפיעם, אז מענשען פלעגען פראסט פערנעסען אן עסען, שלאפען און לופט.

„טיאטיע באַשע" פלעגט נישט אלץ מאל זען מוט אזוי אין איהר צומער. זי איז, דוכט זיך, ערגיץ ארומגעקראכען און רי קויטיגע געסלעך צו איהרע ארעמע פאציענטקעם און אהיים פלעגט זי קומען צו מוערע נוה צ פרעהלוכע.

— חברה! מהיו ווי ווער?

זי פלעגט ארטיגעהן צו איהר שכנ'מע און באלעמוטשען דארט אפחאלע צימט. שפעטער קומט זי ארין מוט מהיו, מוט געבעקס — זי האט באַי אלעמען גע'זארגט און נישט אלץ מאל פלעגען מיר בעמערקען, אז זי אלוין בלעבט הונגעריג.

רי נאכט צוהט זיך אין היסקוסיעס און פערשוידענע ערזיגערגענען. מיר האבען פערגעסען, וואס דאס הונסט מוערקעט, נאר די מוהמע באַ־שע איז מועד פון שוועכען מאג און זי ווינעט זיך, ווי אַ שכור'ע. דאך בעמהט זי זיך, נישט ארויסצוויזען אונז איהר מוערקעט. זי בעלויבט מיט איהר פרענדלוכען בלוק אונזער אוועק.

שפעטער נעהמט זי לאנגואם אפשפולען אונהרע קלוידער און צי־אונז קאמאנדעווען זי:

— חברה! קוקט צו דער וואנד.

מיר דרעהען אלע אב די קעפ צו דער וואנד און מיר וואדטען,

צוויטען. אזוי האָ אַבוכעל ווייטער פֿון זיך, האט א מענטש געגעסען שפּיי־
לען מיט אירען אויגען אזוי מיך אונגאַנצען צעמוטשלט.

— אוך ווילּ זיך שוין מיט אייך לאַנג בעקענען, — האט זי ערווי־
דערט...

און דאָס איז באַשטעטיגט צוריקגעקומען מיט'ן מהנה־אין אין צימער האט
אַלץ אבגעלעבט. מען האט זיך געמוטשט צום עסען אזוי צום מרינקען. קיין
סך געדענק איך נישט פֿון יענער נאַכט, נאר זי דערמאהנט זיך מיר, ווי
א זומערדיגער מאג מיט געזאַנג, מיט רעגענבויגענס.

„מיאסטיע" באַשטעטיגט האט געקלוכען נחת פֿון אונז בוידעמ. ווילּעגדיג,
צו נוישט־ווילּעגריג, זי איז געווארען אונטער שרכנ'מען:

— אוהר, חבר. ווען מען בעגלוימען אונזער לוזע.

אוך האָב אנגענומען רי שליחות מיט הארץ־קלאפענוש.

אויפֿן נאַס זענען מיר געבלוכען שמעהן בני א שוואך־בעלויכטע־
נעם לאמטערן אין גשרעדט, געשרעט. אוך האָב אַלץ געזוכט אוהר פֿנים,
וואס איז בעלויכטען געווארען פֿון דער לאמטערן. אוך האָב געזוכט
איהר בליק, וועלכער האט מיך פֿריהער אזוי צעטומלט.

אויפֿן נאַס, ווען אונטער איהר הוט האבען זיך בעהאלטען איהרע
וואלקענס האר, האט זי אויסגעזעהן א נכך בעשוועדענער אוז חן גרויסע
אויגען האבען וועגונגער געשמוייכלט.

עס איז געווען א הערבסט־נאַכט. צעריסענע שמוציר וואלקענס זע־
נען האכטונג געפֿלויגען. א לאַרען האט האפֿנונגסלאז געקלאפט. אבער מיר
איז געווען הוימליך ווי קונגטאל נושט.

זי האט מיר דערצעהלט, אז זי האט פֿון מיר א נכך געהערט. בני־
זוי אוז שמוב רעד מען אפֿט פֿון מיר. מען זאגט, אז אוך בין הער
גאַנצער פֿהרער פֿון דער ארבאַניזאציע. אוך האָב געלאַכט אוז דער־
צעהלט פֿון אנדערע חברים, וואס מהוגען פֿויעל מעהר פֿאר מיר.

„פֿליצלונג האט זי מיר דערלאַנגט בוידע השגד אוז א זאג געמהון:

— אן גומע נאַכט!

אוז אנמלאפֿען.

אוך בין געבלוכען שמעהן א גלוקלוך־צעטומטלטער: „בוידע השגד
האט זי מיר דערלאַנגט, בוידע השגד".

זשרנאך בין אוך ווידער אוועק צו באַשטעטיגן.

— וווּ נעפֿעלט אונך דו לוגע? — האט זי כוידע געפֿרעגט. אוך האָב
זוך אבער בעמוהט וויעגען לוגען נישט צו רעדען.

באַשטעטיגט איז שוין אוז בעם געלעגען, נאר עפעם האט זיך איהר נישט

ווען מען בין אין אונער אהין גיקומען, זענען שוין אלע רא גע= ווען, אין אלע זענען שטארק געווען פארהונגערט. דאס איז געווען זעהר א פלוצלער אין בעגאבענהיים פחאקטיקער מיט איהם האט מען גיקאנט אלע שליחות בעזארגען.

איצט האבען אלע גיטאנצט צרום איהם. מען האט איהם אנגע= טהון א סטיי־עמטיש הימל אין א סטודענטישע קורטקע. מען האט איהם פארקומט די האר אין מוסנענבען א קאלדרע מיט א קושעלע. אין דעם דאזיגען קושעלע זענען גילעגען וויסמוגע פאפירען, וועלכע ער האט גיזארפט אוועקפיהרען קיין ווילנא. ער איז שוין געווען פארטיג מיט אלסדינג, האט ער זיך צעקושט מיט אלעמען אין לאכשמדוג און שפרונ= גען־וג אין דער נט־גיבוירענער סטודענט אווק צום וואקזאל.

עהשט איצט האב איך אלעמען גיזען בעמראכט. אנמקענען מיר, אויף „סיאפיע“ באשע"ס בעם, אין גשמעסען פון יונג מעדעל פון א יאהר אכמצעהן מיט א פולען קאפ בלאנדע האר, מיט לאכעדוגע גרויס= פע= וואונדערמע אויגען.

— וו: קומט זי אהער, אט די לאכעדוגע?

דא זענען רא אלע מיט אומעמוגע, ערנסטע אויגען. דא רעדט מען אלץ צו דער זאך, אזוי דו, זי ווילן, דאכט זיך, שפויעלען אין פאמטען.

נעבען אויהר איז גיוועסען באשע אין נעשפויעלט זיך מיט איהרע העכר. בוידע פרויען האבען אויסגעזוהן שען אזוי יונג אין בוי־ע האבען גיוואורפען לוכט אין העם עגנען הדר ארטן.

אזוי ס'האכט זיך: אלע זענען פארנומען און א מיעגען נעשפרעך, דאך פאלען בלוקען אויף בוידע פרויען. זיי ווירקען אויף אלעמען. עם רעדט זיך גאר אנדערש.

— אזוי אויהר? וואס שווטגט אויהר? — האבען זיך בוידע צו מיר אונצוטיטוג געווענדעט.

איך האב גישט בעווונען צו ענטפארן; די מוהמע באשע אין דער= ווייל גילאפען מאכען מהזי אין איך בין נעבליבען אנטקענען דער לוגע אבהאמזאן.

אזוי ווי צוויי פרעהלוכע פויערלעך האבען זיך אויהרע אויגען אי= נעשמעלט אויף מיר אין נעברענט אין נעצוואונגען ווין אויסשרקזאמ= מער צו אויהר, צו לונע'ן.

ארום זענען מיינע הברים פארקראכען אין א חוסקופע, נעמ ארפען ווערטער ווי שפויזען, האלב נעווהעלט זיך אין אמאקיהט אוינגער דעם

אהרן צייטלין.

שאטענם איבער דער שטאדט.

(באלאדע).

שטיל... דער ווינד אטעמט שוואך.
עס גיהט אויף דו לבנה פון יענער זיים דאך,
שטעלט זיך אויבען און וואלפט
בלייכע רויזען ארומנטער אין שטאדט, ווו בעדארפט
וואלט אויצט רויזען דו שטאדט...
נאר זו דארף זיי נישט, שלאפט — אין קיין קלאפ פון א ראד,
קיין פאבריק־פייפערי
וואגט נישט שטערען אויהר שלאף. שאטענם פונסטערץ דרייי,
שאטענם דרייי, שאטענם דרייי,
הויך, גאר הויך אויבער אויהר, אויבער מארק און גאסי,
שטעהען שוואך צו דער זיים
פון דער בלייכער לבנה, דער ווייכער ווי זיד,
קוקען צערטליך אראפ —
אין עס רופט זיך אויף שאטען זום־אימעטוג אפ:
„ס'איז גאשטאנען מיין ווייג
אין דער דאזוגער שטאדט מום פיעל יאהרען צוריק.
כ'האב דאם לעבען פערזוכט
דא צום ערשטען — אין האב נישט דאם לעבען גאפלוכט".
אין מיט אומעט נאך מעהר
רופט דער צוויטער זיך אפ אין לאזט פאלען א טרעהר:

געשלאפען אין דער דאזיגער נאכט. מיר האבען בוידע לאנג געשלאפט. אזוי כערקווירדיג! קיין וואכע האבען מיר נישט דערמאהנט וועגען דער פאר־מיטאגרבוימ, וועגען כאציאלזוס. מיר האבען גערשחט וועגען מאן אזוי פרוי, וועגען דעם פלאנטשר פון לויבע אזן פלוכט.

נאר אומגעריכטערהויז זענען מיר דערגאנגען דערצו, אז עס איז נאך פארהאן אין לעבען א גאנצער ים פון אובערלעבענישען אזן געפיהלען, דינע וויי שפונוועבס, שמארקע, ווי אזוי, שארפע, שמעכשריגע אזן סאמעט־ווייכע געפיהלען.

די מוערע באשע אזן אנמשלאפען געווארען. איך האב זיך עפעס אונמערגעלעגט צוקאפענם אזן אינגעשלאפען אויף די שמיהלען בע אוהר אין חדר...

ראָמען ראָלאַן

פון פראנצויזישען אויסגעצויגט:
א. ל. יאקובאוויטש.

זשאַז קריסטאָף

I.

פּאַרטאַג

II.

(פּאַרטיזענען).

אוממאל, שאַרענדיג אין א שפּאַץ, זענען אינהם אין האַנד צוריק־
גאַפאלען פּערשוידענע זאכען, וואס זענען אינהם אונטערגעבליבן גאנץ: א
קונדערש קלוג־ער, א הינעלע אין פּאסקעס. עד האט עס טריאומפירנג־
דיג געבראכט צו דער מצמען, וואס האט אפּער, אנשטאט זיך צו דער־
פֿרעהען, בעקומען א בויזשהרינע מוענע און אינהם בעפֿוילאַן עם צוריק־
צוטראגען פֿון וואנען ער האט עס גענומען. אז ער האט נישט ווי שנעל
גאפֿאלגט און גאפֿרעגט פֿאַרוואס, האט זי בלאַש געענטפֿערט, נאר אינהם
דו זאלסט פֿון דו העגד ארויסגרייסען און זיי פֿערשטופּט אין א פּא־
לוצע, וואו ער האט נישט געקאנט צוקומען. שמארק פֿערוונדערט. .
האט ער אנגעהויבען אין איהר מיט פֿראגען רוינגען. סוף פּכל סוף האט
זי גאַמאכט, אז דאס זענען די זאכען פֿון א קליין בריידערל, וואס אין
נעשטארבען נאך אויפֿער ער, קרוסטאפֿ, אז אויף דער וועלט גאקומען.
דאס האט אינהם אובערראשט: ער האט נאך קיינמאל פֿון דעם דאזיגען
בריידערל נישט גאהערט דערהען. א מינוט אין ער שטיל גאבליבען, דאס
אפּער האט ער פֿערלאנגט מער צו וויסען. די מאמע האט אויסגעזוכט:
צעשמרייט; דאך האט זי אינהם נעזאגט, אז ער האט גאהויסען קרוסטאפֿ
פּונקט ווי ער, נאר נעוועזן קלוגער פֿון אינהם. ער האט אינהר ווינשפֿערד
פֿראגען נעשטעלט; נאר זי האט נישט לויב נעהאט צו ענטפֿערן. זי
האט בלויז נעזאגט, אז ער איז אין הימעל און בעט נאט פֿאר זיי
אלעמען. מעהר האט קרוסטאפֿ נישט נעקאנט פֿון אינהר ארויסקרי־עגען.
זי האט אינהם נעהויסען שווינגען און זי לאזען פֿרבייטען. זי האט באמת
נעשטנגט צו פֿערמיעפֿען זיך אין אינהר נעהערט; האט אויסגעזוכט פֿער־
זארגט און די אויגען נישט אויפֿגעהויבען. נאר אין א נעווינקער צייט
ארום האט זי אויף אינהם א קוק נעטהאן און וונגקלט, וואו ער האט זיך

„אוי א שאד! אוי א שאד!
כ׳האב געהאט א געליעבטע אמאל אין דער שטאדט,
כ׳האב די ליעבע פערזוכט
דא צום ערשטען — אין האב נישט די ליעבע געפלוכט.

זיי פערשטומען אין וועה,
נאר חער שאטען דער דריטער איז שטומער פאר זיי.

ער איז שטום אין פערשטארט —
אין די טרערהר, וואס ער לאזט, איז פערגלוווערט אין הארט.

ער דערמאהנט זיך אין זאגט:
„אין דער דאזיגער שטאדט האט נישט קיינמאל געטאגט

מיר צום ערשטען גאטם ליכט, —
אין נישט האט מיך געלאקט דא א נאהנט געזיכט.

דאך מיט יאהרען צוריק
איז אויך מיר דא געשעהן, מיר געשעהן דא א גליק:

כ׳האט דא אונטען דער טויט
מיין נשמה דערלעזט פון דעם ערד־לעבענם נויט,

אין פערטרויען די פיין,
די פערשאלטענע פיין פונ׳ם פערשאלטענעם זיין״.

ער זאגט אב אין פערשטארט,
אין די טרערהר, וואס ער לאזט, איז פערגלוווערט אין הארט.

אין די צוויי ביי זיין זייט
שאקלען צוי: „זיין אבידה איז אהן פערביים!

אזא גליק איז נישט קליין,
וויל דער רעטער, דער טויט, קומט נאר איינמאל צו געהן.

אך, אין נאך אוהם וויי פאר,
פיינגט לעבען אלץ איינם“... שטומען מאכט זיי דער צער,

אין זיי בליבען אהן ריהר.
אונטען חלום׳ט די שטאדט, שאטענם דריי — איבער אוהר.

בשׂק איז בענעצט; ער האט זיך נעוואלט אויסערצוגעבן דערין. אויפן האַרצען איז אים א ביסעל נעמאַכט נעוואָרען: עס מהוט אויהר דאך וועה האם האַרץ! נאר א וועלט שפּאַטער האט ער שוין וויעדער דערין נע־ צוויפעלט, בשעת ער האט נעזעהן, וויּ די מאַמע רעדט אין הערבסטאוגען ציממער מיט אויהר דהומגער שטים, מיט אויהר שטים פון אלע מאל. וואס איז אלזוא וואהר, די שטים פון אוצט אַרשׂ־וואס? — לאַנג דאס ער זיך איז זיבן בעטעל נעדרעהט פון אינן זעט אויף די אַבראַרע אין קוזן ענטפער נעפּינגען. עס האט זיך אוהם נעוואלט, די מאַמע זאל ליידען: נושט וועל דאס וואלט נושט אויך אוהם שמערץ פערשאפט, וויּ־ סעדוג, אז זי איז מרוירוג; נאר מראַץ אלעם וואלט עס אוהם בעפרי־ דיגט! ער וואלט זיך נעפּיהלט ווענידער אינזאַם. — ער איז אינגעשלא־ פען אין צוממאַרגען דאס ער שוין וועגען דעם מאהר נושט נעמראכט.

עמליא וואלט שפּעטער אזוי אויסער פון די יוגנלעך, וואס ער פלעגט זיך מיט זיי אין נאַם שפּילען, צו דער נעזעלשאפט צעיט נושט נע־ קומען. אויסער פון דער חברה האט נעוואנט, ער איז פראנק; אין מ'האט זיך צוגעוואהנט אוהם מעהר נושט צו זעהן בים שפּילען זיך: מען האט נעוואוצט די כיבה אין עם איז נעשוון נאנץ אינפאַך. — אויסמאל איז אוועגער איז קרוסטאף שוין אין בעט נעלעגען; עס איז נאך נאַנץ פרוה נעשוון, אין פון אלקער, וואו זיי בעט איז נעשטאנען, האט ער נעזעהן דעם ליכטשיין אין צוממער פון זיינע עלטערן. עמיז האט אין מהור אי־ נעקלאפט. א שכנ'טע אין נעקימען א ביסעל שמועסען. ער האט נעהערט צעשטי־וושערהויז, זיך בשעת מעשה דערצעהלט א נעשוכמע לויט זיין נעוועזנהייט; די ווערטער פון שמועס ווענען אוהם אין אין אויער אריין, פון אַרערן ארוים; פלוצלינג האט ער דערהערט, וויּ די שכנ'טע זאגט, „ער איז נעשטארבען". דאס זאנען פלוים אין אוהם ווי פערנליווערט נעוואָרען: דען ער האט פערשטאַנען, ווענען וואס עס האַנדעלט זיך. ער האט דעם אטעם אנגעהאלטען אין זיך צוזעהערט. זיינע עלטערן הא־ בען אויפגעשריען. מעלכיאר רוישוגג שטים האט א רוף נעטהן:

— קרוסטאף, דו הערסט? דער ארעמער פרויז איז נעשטארבען.

קרוסטאף האט אַנאנשטרענגונג נעמאכט אין מוח א רוהונגער שטוים נעשטפערט:

— יא, מאמע.

דאס האַרץ איז אוהם נעשוון צוזאמענגעהרוקט ווי אין א פרעס.

מעלכיאר האט פון דאס נט אנגעהויבען:

— יא, מאמע. אין מעהר האסטו נארנישט וואס צו זאנען? עס

צוריקגעצויגען אנגעבלאזענשאזנד, וויערער אנגעהויבען שמועסלען אוז אוהם לויבלוך געהויסעז אוז דרויסען גיהן זוך שפויעלען.

דו דאונגע אבגערוכענע פראזען האבען קריסטאפל מיעף אויפגעדרעהט. אין, הויסט עם, גשוועז א קינד, זיין מאמע א יונגעלע, פונקט וויא איר. גשהויסען העם זעלבען באמען, גשווען כמעט אונגאנצען עהנליך אוז איר מוים! — טויט, איר האט נישט גשוואוסט גשנוי, וואס דאס אוז; עפעם שרעקליכעם. — אוז מען דערף נישט כועהר קוינמאל וועגען יעגעם קריסטאפלן; איר אוז פולשטענדיג פערגעסען. אזוי הויסט עם וועט עם אויך כוים אוים זיין, אויב איר וועט אויך שטארבען? — דער דאזיגער גשהאנק האט אוהם גאך בעשעפטיגט אוז אוועג, וועז איר אוז בעם מוש געזעסען, כוים דער גאנצער פאמיליע אוז גזעהען זיי לאגען אוז שמוגעלען פון גלעגנהייגע זאכען. אזוי! הויסט עם, קאן מען פרעהליך זיין נאדעם וויא איר אוז גישטארבען! אה! איר וואלט קוינמאל נישט גשגלויבט, אז זיין מאמע זאל אזוי גשוואוסמוש זיין, צו לאגען נאך אוהר קוינדס מוים! איר האט זיי אלעמען גשהאסט; עם האט זיך אוהם גשגלוסט וויגען אויבער זיך אלליין, אויבער וויין אויגעם מוים, פארוים גלעצטיגט האט זיך דערמאהנט, מוים וואס פאר א מאן דו מאמע האט אוים גשהויסען שווייגען. — סוף־כל־סוף האט איר נישט אויסגשהאלטען, אוז אז איר אוז שוין אוז בעם גשלאגען האט איר א פרעג גשמהוז לואוזען, וואס אוז גשקוימען אוהם א קוש ומהוז:

— מאמע, אוז ער אויך גשלאפען אוז מיין בעמע?

דו ארומע פרוי האט א צוימער גשמהוז אוז גשפרעגט מיט א שמוים, וואס זי האט זיך בעמוהט גלעגנהייטיג צו מאכען:

— ווער?

— דאס קלוינע קינד... וואס אוז גשטארבען, — האט קריסטאפ גשואגט מוים א שכולער שמוים.

דער מאמע השבר האבען אוהם האסטיג צוגשריקט:

— שווייג, שווייג, — האט ער גשואגט.

אוהר שמוים האט גשציטשט; קריסטאפ, וואס זיין קאפ אוז גשוען גשגשען אוהר ברוסט אנגשפאנט, האט גשהערט, וויא דאס הארץ קלאפט אוהר. א מהנוט אוז שטיל גשוען; דאן האט זי גשואגט:

— מען דארף קוינמאל נישט רעדען פון חעם, מיין מיגערס... שלאף גשוגט... גיין, דאס אוז נישט זיין בעמע.

זי האט אוהם גשקושט; אוהם האט זיך גשרוקט, איר פוהלט, אוהר

בעמעל אומגערעכט אין שטיל די מאמע אַ דוף געטהאן; נאר זיי זענען
גשוישאפען אין אַ הארב גוישט געוואָגט זיי צו וועקען.

פון דעמאלט אן איז זיי קיגדהיט פֿאַרגופּמעט געווען מוטו נע=
דאנק וועגען מוים. זיבעך נעוועזען האבען אויהם פֿערשאפט אלערלי קלי=
גע וועהטאגען אהן שום סיבה, דיינקשטיש, שטעכענוש, שטיקשענוש. זיי
כח=הדמיון פלעגט וואהנזינג ווערען פון די ראזיגע שטערצען, אין יין
ישדען פון זיי האט אַ נעגלויבט צו זעהן די מערדערוש חיה, וואס וועט
אויהם דאס לעבען נעהמען. וויַיטער האט אַ אובערגעלעבט מויט=שרעק,
בלויז אויגוג טרוים פון דער מאמען ערווינטערט, זיצענדיג נעבען אויהר,
וועהרענד זי האט זיך גאר נישט אנגעשטויסען! דען אין זיין פחדנות האט
אַ דעם מוט נעהאט, די ראזיגע שרעקען אין זיך אינצושלוסען, צי=
ליבב אַ משקוואהדיגען נעמוש פון נעפיהלען: אויס שטאלץ נוישט בין
אנדערע הולף צו בעמען, אויס חרפה, פֿאַרוואס אַ האט מורא, אויס
נעוואכענסביסען, וואס קומט פון אַ נעפיהל, וואס וויל קוינעם נישט בע=
אנדיהנגען. נאר אַ האט אהן אויפהער נעשרואכט: „דאס מאל בין אוך
קראנק, איך בין ערנסט קראנק. דאס הויבט זיך אן אנ'אנגינג...“ דאס
וואָרט אנגינג איז אויהם צופֿעלינ אין זכרון נעבליבען.. „נאט מיינ'ר!
נאט נישט אריבט!...“

אַר האט נעהאט רעלינייזע פֿארשטעלינגען: האט נעזען נעגלויבט,
וואס די מאמע האט אויהם נעזאגט, אז נאכן מויט הויבט זיך די נשמה
אויף צו נאט ברוך הוא, אין אויב יין אינו אַ פרומע נעהט זי אין גן=ערי=
אַרטי. נאר די ראזיגע רעזע האט אוהם מער נעשראקען וי צוגעצוי=
נעו. אַר האט כלל נישט מקנא נעווען די קינדער, וואס נאט האט, אלס
בעליהנגג, לויט די מאמע האט נעזאגט, זיי צוגענומען אין מזמען פון
זייער שלאף אין זיי צו זיך נעריפען, נישט פֿאַרשאפֿענדיג זיי קיין שום
שמערץ. אין דער מינוט פון אינשלאפען האט אַר נעציטערט, נאט זאל
אַ מאל נישט אינפאלען אוהם אויף דאס יענמליכע צו מהון. דאס מוז
שרעקליך זיין, צו פֿוהלען זיך פליצלינג ארויסגערופען פון דער וואָרע=
קוט פון בעט אין ארויפגעצויגען אין פוסטיז חלל אין אוועקגעשטעלט
פֿאהן אנגעזוכט פון נאט. אַר האט זיך פֿארנעשטעלט נאט וויַ אַ רוי=
זינע זון, וואס העדט מיט אַ דונערהנדער שטים: ווי דאס מוז שמערץ
פֿאַרשאפען! עם ברענט די אויגען, די אויערן, די נאנצע נשמה! אין הוץ
דעם קאן נאך נאט בעשטראפען: מען קאן ליינמאל נישט ווייסען.. —
אינטריגעמם, מיידם מען ראדיך נישט אויס אלע אנדערע שרעקען, וואס
אַר האט זיי נישט נעקענט, נאר דאך האט אַר זיך פון די שמועסען נע=

פֿהרט דיך גארנישט?

לואוזע, וואס האט דאס קינד פֿערשטאנען, האט א זאג געמהנ:

— שא, לאז אים שלאפֿן!

און ז'האט אנגעהויבן שמולעך רעדן. נאר קרוסמאף, מוט אנגעשמעלטע אויגן, האט אלע פֿרשים אונטערהאלט: די קראנקהייט, א מיפֿום-פֿויבשר, קאלטע בעדער, די הויז, דער שמערץ פֿון די עלטערן. ער האט מעהר נישט געקאנט עמעמן; עפּעס האט אים געשטוקט, געשמיגע: אים צום האלן צו; ער האט געציטערט: אט די אלע שרעקליכע זאכן האבן יוך אין זיין קאפּ אינגעקרוצט. בעזונדערס אין אים זכרון פֿערבליבן, אז די קראנקהייט איז אנשטעקנד, דאס הוסט, ער אלזין קאן אויך דערפֿון שטארבן, און דער שרעק האט אים פלוט אין די אויגן געמאכט פֿרויערן: דען ער האט יוך דערמאהנט, ער האט פֿריצן די האנד געגעבן, ווען ער האט זיך דאס לעצטע מאל מוט אים גענומען. און נאך הונט בעמאג איז ער פֿאר זיין שמוב פֿערבי. — מראצדעם האט ער קיין טומעל נישט געמאכט, אום נישט גצוואוגען זיין צו רעדן, און אז דער מאמע האט אים געפֿרעגט, נאכדעם וו: די שכנ'מע איז צרוים: „קרוסמאף, די שלאפֿסט?" האט ער נישט געענטפֿערט. ער האט געהערט, וו מעלכיאר זאגט צו לואוזן:

— אט דאס קינד האט נאר קיין האלץ נישט.

לואוזע האט גארנישט געענטפֿערט; נאר אן ווילע שפּעטער האט זי שמולנקרהויד דעם פֿארהאנג אונטערגעהויבן און דאס בעמעל בעמראכט. קרוסמאף האט קוים בעזיין די אויגן צו פֿערמאכן און נאכצומאכן רעם רעגלערן אמעמצוג, וו ער האט געהערט זינגע פרויד שמעמע: בשעת יוי שלאפֿן. לואוזע האט זיך אויף די שפּיץ פֿינגער ערווערט. און דאך, וו האט זיך אים געגלוסט זי צו פֿערהאלטן! וו האט זיך אים געוואלט אוהר זאגן, וו מורא ער האט, זי בעמען, זי זאל אוהם רעמען,אוהם וועגנסטעגם בערוהיגן! נאר ער האט מורא געהאט, מ'זאל נישט לאלן פֿין אוהם, מ'זאל אוהם נישט האלטן פֿאר א פֿהדן, און חוץ רעם האט ער שוין גאנץ גוט געוואוסט, אז אלץ, וואס מען קאן נאר זאגן, וועט גארנישט העלפֿן. און שמונדעגלאנג איז ער גענבלומבן פֿול אנגסט, אוהם האט זיך גערוכט, ער פֿוהלט די קרעגט גלוטשט זיך אדרבן און אוהם, פֿוהלט שמערצן און קאם, א דריקענדיש אין הארצן, און אין שרעק געמראכט: „שוין, א סוף, אוך בין קראנק, אוך ויעל שטארבן, אוך ווע שטארבן!"... אונגמאל האט עך זיך אי:

וויסען צארן, וויי עך וואלט שוין מויט געווען.

די דאזיגע אנגסט פאר'ן מויט האט די אהרען פון זיין קינדהיים געפינגנם, — עמוואס אבגעשוואכט בלויז דורכן עקעל צום לעבען, דורך דשה פרוישרוקעניט פון זיין לעבען.

אין אט אנגסטען פון די דאזיגע שווערע נעבלעך, אין דער שטיל־קעניגער נאכט, וואס האט נעשטונם פון שרה צו שרה נעשרוכטער צו וועדען אהרם אוהם, האט עם אנגעהויבען בלאנצען, ווי עך פערלאריעניע־שטארן אין די פינסטערניש וויטטקיטען, דער לוכטשטיין, וואס דאהרט זיין לע־בען בעלטלאנען: די נעמלוכע מזוק...

דער זוהרע האט די קונהער נעשענקט אנ'אלט פיאנא, וואס אוי־נער פון זיינע קלוגעמטען האט אוהם נעהאלפען צו בעפרייען דער־פון, אוי וואס דעם אלטען נעהולדינע שרפ־נדערישקיט האט עם כמעט צוריק אין אההנונג נעבראכט. דעם פרעזענט האט מען מקבל פנים נע־ווען נושט זעהר לויעבליך. לואוינ האט אטנגעפונען, צו דאם צומער אוי אזוי אויך צו קלוין, כ'וואל קאנען דערין נאך אנשמעלען; אוי מעלכיאר האט נעזאגט, צו פאפא זשאן־כישעל האט זיך האדורך נושט שעארף בדלית נעשטעלט: ס'אוי ברעהאליך... בלויז דער קלוינער קרוסטאף האט זיך כיפו נישן נאסט נעפרעהט, אלוין נושט וווסקינג פארוואס. עס האט זיך אוהם נערוכט, צו דאם אוי א צויבערקאסטען, פול וואונדער־באר נעשיכטען, וווּ שנער באנד פון טויזענד אוי אוין נאכט, פון וואנען דער זוהרע האט אוהם פון צייט צו צייט נעלויענט אויסנינג וויטען, וואס האבען זיי בוידע בעצויבערט. עך האט נעהערט, וויי דער מאמע זינגער האט בים פרובען די נאטען שרויסנעשאטען פון פיאנא א קלוינעם רשען פון הראבנע אקארדען, שהנליך צו יענעם רשענדרשל, וואס א בלאז פון וואדעמען וווגד, נאר א פלוי־ערשטען, שוים אראב פון חן נא־סע ציוויגען פון א בוים. עך האט אוין די העי־מלאך נעפאטשט אין נע־שריע: „נאך!“; נאר מעלכיאר האט מוט עקעל דאס פיאנא פער־מאלט אין נעזאגט, ס'אוי נאר־נושט וווערם. קרוסטאף האט זוך נושט אטנגע־שטאנרם, נאר פון זשמאלט אן האט עך כסדר נשוואנדרחט אהום דם אינסטרומענט; אוי וי נאר מען האט דערויף קוין אלם נושט נעלעטט,

קאנט וועגן זיי אנשטויסען: דער קאחפער איז א ענגען קאסטע, נאציאנאלין מויעך איז א לאך אין דער ערד, פאשלאגען אין מיטען דער מאסע פון די לאזונגע עקעלחאפטע בית־עלמים, האוהזן מען פלעגט א.הם פיהרען גאט בעטען... גאט! אה גאט! וו: טרויעריג וואס איז!...

אין דאך איז עס כלל נישט פרעהליך גענוג צו לעבען, צו הונגערן, צו ווען דעם מאטען שביר, גראב בעהאנדעלט צו ווערען, צו לעדיגן אויף אלערלי אופנים, פון דער שלעכטסקייט פון אנדערע קונדער, פון דער בעלויזונגדער רחמנות פון די עלטערע, איז נישט פארשטאנען צו זיין פון כיינעם, אפילו נישט פון דער אויפגעשפר מאמען. די גאנצע וועלט ערנערונג דיך, קוננער לויפט דיר נושט, מען איז גאנץ אלין, נאציאלין, מ'האט אזא קלוגע בעדיטיגט! — יא; נאר גראד דאס מאכט האט אוהם דעם חשק צום לעבען יעגעבען. ער האט געפוהלט אין זיך א קאלדונג קראפט פון צארן. א מערקווירדיגע זאך די דאזיגע קראפט! נאך איז זי גארנישט אימשטאנד געווען; זי איז געווען וויי ווייב איז פארשטאפט, איז וויקעלער אינגעפישכט, פארצי־זירט; ער האט קיין פארשטעלונג נישט געהאפט, וואס זי וויל, וואס זי ווען שפעטער זיין. נאר זי איז געווען איז אוהם: דערין איז ער זיכער געווען, זי האט גשמוטע מעלט איז גערוישט. מארגען, מארגען, אה, זי זי ווען זיך נוקם זיין! ער האט א וויזדען חשק געהאט צו לעבען, כדי זיך נוקם צו זיין פאר אל' דאס שלעכטס, פאר אלע עוולות, כדי רשעים צו בעשמי־אפען, כדי גרויסע זאכען אויפצומהן. „אה! אוך זאל נאר דערלעבען בלויז...“ (ער מראכט א ווינקל) „... בלויז בין אכצעהן יאהר!“ — אנאנערשט טאל דערגעהט ער בין איין אין צוואנצוג יאהר. דאס איז די אויסערסטע גרענעץ. ער גלויבט, אז דאס ווען אוהם נענגען, אום די ווינקל צו בעשטראשען. ער טראכט ווענען די העלדען, וואס ווענען אים מיינר, ווענען לויעבער געהאט, ווענען אלעקסאנדער דעם גרויסען. ער ווען זיכער זיין וויי נאפאלעאנען, ווענען יענעם אנדרי, פיעל ווימשרען, ווענען ער האט נאך זיי, אויב ער ווען נאר נאך דערלעבען צוויזלף יאהר... צוהן יאהר. עס איז אוהם נארנישט אינגאנצען צו בעדויטרן די יענוגע, וואס שטאר־בען צו יריסוג יאהר. אט די זענען דאך זקנים; זיי האבען דאס לעבען נשנאסען, און אויב עס איז זיי נישט נעראטען, איז עס זייער שולד. נאר־שטאבען איצט, וו: מוראדיג דאס איז! שוין א צו גרוים אומגלוק פערשוואונדען צו ווערען נאך נאר קלוגערהויד, און אויף איובס צו בלייבען איז זכרון פון די מענשען א קלוין יונגעל; ווען ישתער מיטמ, ער האט דאס רעכט אוהם פארוואס־דען צו מאכען! ער האט דערבי־טען

צו רופֿען, אבער צוציטרוהען אין דער וועלט... וועלט... אלץ וועלט אין וועלט, אין זי געווינסטפֿולע בעהעלפֿנישען, ווען זיי פֿערטיג= פֿען יעד אין פֿערזוכונקען... אט זענען זיי פֿערשוואנדען!... נעין! זיי מור= מלען נאך... א לעבעדיגער ארויש.. וויי דאס אלץ אין מאכענע! זיי זשענע וויי די גרעסטע. נאר וואס זיי פֿאלגען צוזאמ, וואס זיי לאזען זיך האלטען געפֿאנגען אין דעמראזונגען אלטען קאסטען, אפֿ וואס אין נישט צום פֿערשטיין!

נאר דאס שענסטע פֿון אלץ אין בישעה כּען לעבט ארויף צוויי פֿונ= גער אויף צוויי קלאזישע מוסטער. מען קען קוקען נישט וויי = סען, וואס דער־פֿון וועט ארויסקומען. מיללמאל וועלען זיי צוויי גרעסטע שונאים; זיי ביידערן זיך, זיי קלאפֿען זיך, זיי האסען זיך, זיי לאכען אויפֿערגעהרניר; זיי־ער שטוים בלאזט זיך אן; זי שרעט, אפֿ צארנוג, אפֿ שמולענקערהויר. קרוסמאף פֿערגעסטערט דאס דאזיגע שפּיעל: מ'קא מוטגען, עס וועלען גלעשמיידעטע מיזיאלום, וואס בינסטן זוישרע קוסטן, וואס קלאפֿען זיך אז די וועלט פֿון זיער גלעפֿענגנוש: עס שטונט, זיי וויי= לען זיי דורכברעכען אין זיך ארויסרעכען אויף דרויסען, אזוי וויי די יענינגע, וואס וועלען זיי וועהט דערצעהלט אין מעשיות־בוכער, די אינגע= שלאסענע שרים אין די ארבישע קאסטעס אונטערן שטעמפּעל פֿון שלמה המלך. — אינערץ נלעטען אין צערטלעך אינד: זיי בעמוהען זיך צוציליקען זיך צוואנציג, נאר באמת וועלען זיי בלויז בינסטן אין האפֿען פֿיעבערהיץ. קרוסמאף וויים נישט, וואס זיי וועלען: זיי ציהען איהם צו אין כאבן אוהם אומעמוג; זיי צוונגען איהם במעט רויט צו ווערען.— אין מיללמאל וועדער זענען עס נאסטן, וואס ליעבען זיך: די קלאנגען פֿלעכטען זיך צוגוויף, וויי עס פֿלעכטען זיך צוגויף אדעמס בישעת מען האלוט זיך; זיי זענען גראציוז אין צארט. דאס זענען די גומען גיס= טער, זיי האבען גענוכער לאכענדיג אין אהן קנוטשען; זיי ליעבען דעם קלוגעם קרוסמאף, אין דער קלוגער קרוסמאף לויבט זיי; מרהרען שטעלען זיך איהם אין די אויגען בישעת ער הערט זיי אין ער וועדט נישט מויר זיי וועדער אין וועדער ארויסצורופֿען. זיי זענען זענע פֿרענד, זענע מיטארוץ ליעבע כּרינד..

אט אזוי שפּאציערט דאס קוגר ארום אין וואלד פֿון קלאנגען, אין ער פֿיהלט ארום זיך טויזענדער אונבעקאנטע קרעפֿטען. וואס לאסען איהם אין איהם אין רופֿען איהם, כּדי איהם צו צשרעקלעך, ארער איהם אויפֿ= צופֿרעסען...

אין מאג האט איהם מעלליאר בים שפּיעלען אופֿערראשט. קרוס=

האט אר דאס ראָקעל אויפגעהויבען אוּן לעבט אַ שטופ געמהוּן איינע פוּן די קלאַוויש. פונקט ווי אר וואלט טוט אַ פּוינקער בערוהרט די גרי־נע הויז פוּן אפּעס אַ גרויסען אינזעקט: גלוואלט דער־פוּן ארויסבעקומען די דאָרט אינגעשלאסענע חיה'לע. מיוּלמאל האט אר אין אטעקעניש אַ קלאַפּ געמהוּן אַ בוסעלע צו שמאַרק, אוּן די מצמע האט אוהם אַ גע־שרוּי געמהוּן: „וועסט נישט זען שמוּל? זאלסט עס נישט אנרוהרען!"; אדער־ער פלעגט זיך בעם צוריקצומאכען ראס דעקעל אַ פּוינקער צוקלע־מען אוּן פלעגט מאכען וווּנערלעכע העויות אוּן זיך זויגען דעם שמער־צערען פּוינקער...

פוּן אינמ אוּן אוּן זען גרעסמע פּרוּר געווען, ווען די מצמע האט געדאַרפט דעם מאג פאַרברענגען שרעציז אין דעמפט אַרער־יק אין שמאדט דוּרכגעהן. ער פלעגט זיך צוהערען צו אוהרע פרוּם, ווּ זי געהט די מרעפ ארויף: אט זענען זיי ענדלוך אין נאס; זי דערווויסערט זיך. ער אוּן אלוין. ער עפענט דאס פיאנא. ער רוקט צו אַ שמוהל, זעצט זיך אונ דערויף; די אקסלען קומען אוהם ארויס נלייך מוּם דער קלאַוויאטור: נעמנג צו דעם צוועק, וואס ער רארף. פּאַרוואס ווילט זיך אוהם אַזוי אלוין זען? קוינער שמערט אוהם נישט צו שפּיעלען, אבי נאר ער וואל נישט צופּיעל מומאל אנמאכען. נאר ער שעמט זיך פאַר אַנדערע, דערוועגט זיך נישט. אוּן חוץ דעם שמוּסט מען, מען דערף זיך ארוּם: דאס פּאַר־חאַרפט דאס פּערנוּגען. ס'איז אהן אַ שמער פּוינקל שענער בשעת מ'איז אלוין!... קרוסמאל האלט דעם אמעם אנען, פּרי עס וואל נאר שמילער זען, אוּן אויך ווייל ער אוז אַ בוסעל אויפגערעגט, פונקט ווי ער וואלט גע־נאנגען פוּן א הארטאם אויסשוענען. דאס הארץ קלאפט אוהם ווי ער שפּארט אַ פּוינקער אוּן אויף דער קלאַוויש; מיוּלמאל הויבט ער אוהם צו־רוק אויף, נאכדעם ווי ער האט אוהם האלב ארענגעשמופט, איז אוהם אויף אנ'אנדער קלאַוויש צו לענגען. קאן כער: ווען, וואס פּוּן אט־דער ווען ארויסנעהן, גלייך ווי פּוּן אט־דער? פלוצלונג, דער קלאַנג שמיגט אויף: פּערהאן צוווישען זיי מיטאַן, פּערהאן שארפּער, פּערהאן אזעלכער, וואס קלינגען, פּערהאן אנדערש, ווי־אס רוישעט. דאס קונד הערט זיך לאַנג צו זיי, איינצוהויבן, ווי ווי שמאַרפען אב אוז צעזוהען זיך; זיי וואקלען זיך ארויף אוּן אראב ווי די נלאקען, כשעת מ'איז אוּן חי פּעלדער אוּן דער ווינד אס בריינגט ער צו מראנען זינערש שטומען אוּן אס עריוי־מערט ער זיך; דערנאך, אַז מען שמעלט אנ'אויער אן, הערט מען פּוּן דער וויטען אנ־ערש פּערשיידענע שטומען, וואס מהישען זיך אויף אי־קעהרען צוריק, פונקט ווי דאס פלוהען פּוּן אונזעקטען; זיי שטיגען אויך

דאס גיט אנגעהויבען. קרוסטאף האט נישט געקאנט פֿאַרשטיין, ער זאל זיך מיט אזוי פֿיל מיה אפּגעבען: דער טאמע האט אזוי, הוסט עס, לויפט? וואס פֿאר א גוטער ער איז! דאס קונד האט געארבוט, דאס הארץ פֿול דאנקבארקייט.

ער וואלט וועניגער געהארמט געווען, וועו ער וואלט געוואוסט, וואס אין זיין לעהרער קאפּ קומט פֿאר.

פֿון ישנעם טאג אן פֿלעגט אים מעלכיאר מוטנעהמען צו א שכן, ויאו מען האט דרט מאל אין וואך ארגאנזורט שטאנסען פֿון צומער־מזוק. מעלכיאר האט די שרישט פֿיערד געשפּוילט, זשאן־מוישע — וויאלאנסשעל. די איבערוגע צוויי זענען געווען א באנקבעאמטער אין דער אלטער וועגערמאכער פֿון רער שולע־שראסע. פֿון צייט צו צייט פֿלעגט אויך דער אפּטוקער קומען אין זיין פֿלויט מיטפֿרענגען. מען פֿלעגט זיך צוגוייקומען זונטיג פֿרוה אין בלעטען בוז אדום גיזן. נאך יעדען שמוקעל האט מען בוער געשלאגען. שכנים זענען ארבן אוו ארוים, זיך צוגעהערט נישט זאגענדיג א וואדע, שמועהעדיג אנגעשפּארט צום וואגן, געשאקעלט מיט די קעפּ, בעוועגט מיט דו פֿים צום טאקט אוו אנגעפֿילט רעם צומער מיט וואלקען פֿון טאבאקרויך. זומעזן האבען נאך זימער געפּאלגט, שמוקער אויף שמוקער, אין קוזן זאך האט נישט גע־קאנט ערשעפּען די גערויד פֿון די אויספֿוהרער. זיי האבען נישט גערעדט, פֿון אויפמשוקאמקייט אנגעצויגען, די שטערנם פֿערקנוימשט, ארוים־לאזענדיג גאנץ זעלטען א געמורמל פֿון פֿערגנוגען, אזטרוגענם פֿאל־שמענדיג אפּפֿעהיג נישט בלויז אויסצוזוקען: די שעהנהיט פֿון א שמו־קעל, נאר אפֿילו עם צו פֿוהלען. זיי האבען געשפּוילט נישט גאנץ רוי־סג, נישט גאנץ אוו בסקס; נאר זיי זענען פֿון וועג נישט אראב אוו ע־מרי גפּאלגט די אנגעצויגענע ניאגסען. זיי האבען גהאט יעמע מו־זיקאלישע לעכטיגיט, וואס בענוגענם זיך מיט וועניג בעמיהונג, יעמע פֿולקאמענהיט אין דער מיטעלמעסיגקייט, וואס איז גאנץ אפּט ביי א ראסע, וואס איז אזוי צו זאגען די כאמע מוזיקאלישקייט אוו דער וועלט. זיי האבען אויך גהאט א פֿרעמד־שאפֿט געשמאק, וואס קומערט זיך וועי־טג וועגען דער קוואלומשט פֿון דער שפּיז, אבי: נאר עם זאל זיין א סר,

מאַך האָט זיך אַ שרעקלעכן געמאַכט פֿאַר שרעק, וויַ ער האָט זיך גראָבע שמים דערהערט. פֿיהלעגדוג זיך שולדיג, האָט ער אַסטוג די השגה צו די אויערן אַ חשק געמאַכט, אים זיך צו בעשרמען פֿאַר די געפֿירלעכקייט בעמש. נאָר מעלכיאָר האָט זיך גראָר דאָס מאל נישט געבוזערט; ער אין גערעדט אין גאָמער שמומגג, ער האָט גלאַכט.

— דאָס אומשטערט דיך אַזוי, לאבוז? — האָט ער געפֿרעגט, אוהם פֿרעמדלינג קלאַפֿעדוג אויפֿן קאָפּ. — ווילסט אויך זאל דיך אויס־לערנען שפּועלן?

אויב ער וויל!... עבמצוקט האָט ער אַ מורמל געמהמ: יא. זיי האָבען זיך בוזרע פֿאַר'ן פּויאָנ געזעצט. קרומטאַף האָט זיך דאָס מאל אויסגעזעצט אויף אַ שטוים פֿון גרויסע בוכער אין, זאָהר אויפֿמערקזאָם, זיין ערשטע לעקציע בעקומען. קורם־פֿל האָט ער זיך דערוואוסט, אַז די דאָזיגע זומערוינע ניסטער האָבען מערקווירדיגע געמען; נעמען אויף הונגעוויש־לשון, פֿון אינן אויסצוגער זילבע אדער אפֿילו פֿון אינן אויסצו־גען בוכשטאָבן. דאָס האָט אוהם פֿערוואונדערט, ער האָט זיי זיך אנדערש פֿארגעשטעלט: שענע גלעטמגדע געמען, וויַ די פֿרויגעשטיגם פֿון די פֿעגע־ערצעהלונגען. עם אין אוהם נישט געפֿעלען די הויכוישטיגם, וויַ דער טא־טע האָט וועגען זיי גערעדט. אויפֿרויגעגם, בשעת מעלכיאָר האָט זיי אויסגערופֿן זוגעגען עם מעהר גוישט די זילבע בעשעפֿענוישען געווען; זיי האָבען בעקומען א גלייכגילטיגע מינע וועהרענד זיי האָבען זיך אויסער די פֿנגער געקוילעט. דאך אין קריסטאָף צופֿרידען געווען, וויַל ער האָט זיך דערוואוסט, וויַל פֿאַר א שייכות זיי האָבען צוויישען זיך, זייער היערארכיע. די דאויגע נאָמען, וויַל זענען שהגלוך צו א קעניג, וויַל בעפֿעהלט אַ'ארמע. אדער צו אַן מחנה געהער אויסגעשטעלט אין וחער ריהען אויפֿער נאכן אנדערן. פֿערוואונדערט האָט ער אינטעזעהן, אַז יע־דער סאלדאַט, אדער נעגער, קאי פֿון זיין זיט אויך וועלכן א מאנארך, אדער דער ערשט פֿון דער שרעגיע פֿון א עהנליכער מחנה, אין אַז מען קאן אפֿילו אנקוילערן באַשצליאגן, פֿון אינן אין בוז'ן צונדרען אין פֿון דער קלאַוויאטור. ער האָט זיך אמוזירט צו האלטען אין האנד דעם פֿארשם, וויַל האָט זיי געצוואינגען צו מארשורן. נאר דאס אלץ אין גע־וואהן פֿויל קינדערשער אין פּוסטער. וויַ עם האָט זיך אוהם צוגעשטעלט אויסגעווינען: ער האָט מעהר זיין פֿערצויבערמען וויאלר וישט געפֿונען. דאך אין ער פלעטס נעווען, דען עם אין נישט נעווען לאנגוויליג אין ער אין אינפֿערהאלטען נעווען פֿון זיין מאמען נעדולדיגמט מעלכיאר אין נישט מויד נעווארען: צוהן מאל האָט ער מיט אוהם די זילבע זאך פֿון

פֿאַרפֿאלגען! אוּן דאָר מאַכט העלפֿט שטענדיג צו. מען האָט אוּהם פֿאר־
געוואַרפֿען, אַז עֶר מיטעלט, האָט די מחוק גוּשט לויב. סוף־כל־סוף האָט
ער אַלוין דערנו גענוג־בט. — וו: פֿערוואונדערט וואלטען: דו שפּיע־
לעֶר, וואָם האָבען זוך בעשעפֿטיגט מיט מאהלען קאנצערטען, וועו מען
וואלט זוי געוואגט, אז דער אויפֿצייכער פֿון דעֶר געזעלשאפֿט, וואָם פֿער־
שטעהט באמת די מוזיק, אוּן אט דאָם קלוינע יונגע.

וועל טען, ער זאל רוהיג זיצען, טא פֿאַרוואָם שפּילט מען מארשען,
וואָם צוויגען צו געהן? פֿערהאַן אוּן די דאזיגע שטיקער צעבייגעוועטט
פֿערד, שוואַרצען, קריגעם־געשרייען, מרויאומפֿירעדער שבאלץ; אין
מ'וועל, ער זאל פּונקט ווי זוי זוך בעגוגענען מיט צושאקלען מיטן קאפּ
אוּן צוקלאפּען מיטן פֿוס צום מצקט! זאל מען וואהם שפּילען די רוהי־
גע מרויטערשטען, אדער די פֿלויטערנדע שטוקער, וואָם רעדען אוּן זאגען
נארנישט; עס פֿעהלט נוּשט אזעלכע אוּן דער מוזיק: אט צום ביישפּיל
ענין שטיקעל פֿון גאלדמארק, וואָם דער אלטער זוגערמאכער האָט נאר
וואָם גאזאגט הערויף מיט א מגמצוקעדען שטוקעל: „דאָם אוּן שען.
נוּשט קוינע סעגקעם. אלע קאנטען זאגען פֿערקנילעמדוגם.“ וואָן אוּן
דער קלוינער וווּרקליך רוהיג גאזוען. עס האָם אוּהם גשלשלעפֿערט. ער האָט
נוּשט גזוואוסט: וואָם מען שפּילט. סוף כל סוף האָט ער אפֿילו אויפֿגע־
הערט זוך צוצוהערען; נאר אוּן גלוקליך גזוען, זוגען גלויבדער זוגען
וויּ פֿערגלוועדט גזוארען, ער האָט געמדוימט.

זוגען טרויטען זוגען נוּשט גזוען קוין צוזאמגעבינדענע גשוּל־
מען; זוי האבען נוּשט גהאַט קוין עק אוּן קוין קאפּ. לוים פֿלעגט ער
אויף גאַנין זעלטען צ בעשטומטע גשטאלט זוהן: די מאמע מאכט צ
קוכען אוּן שאבט מיטן מעסער אראָב די גבעבלייבענע מוג פֿון די פֿוי־
גער; — צ וואַסערמייז, וואָם ער האָט גלעבט שווומעז־וג אויפֿן מטיך
גזוהן; צ בייטש, וואָם ער האָט נעוואלט מאכען פֿון צ וווקקע פֿון צ
ווערבע... וויזם איזן גאָם, פֿאַרוואָם זוגען אוהם אויצט די דאזיגע זאלבען
אויפֿן וועגען ארויף! — נאר עפּמער וווּ אלץ האָט ער אויבערהויפּט גאר־
נוּשט גזוהן, אוּן דאך צ אינגעלוכע מעגגע זאלבען געפּוהלט. פּונקט
עס וואלט גזוען צ כאַטע זוהר וועלטונג זאלבען, וואָם מען וקאן זוי
נוּשט זאגען, אדער עס לוינט נוּשט זוי צו זאגען, וועל מען וווּם זוי־
גאַנין גוט אוּן וועל אזוי אוו עס, פֿון אויבוג אוּ. גזוועז ציוושען זוי טרוי־
ערוג, טרויערוג בין צום שמאַרבען; נאר נוּשט גזוען אוּן זוי עפּעס
פֿינגלוכעס, זוי די זאלבען, וואָם מען בעגעפּענט אוּן לעבען; נוּשט מיאוּס'ע
אוּן נוּשט ערגערדוגגערוג, וויּ פֿישעת קריסטאף האָט פֿעגש פֿון שאמען

יענער גראבער אפעמיט, וואס פאר אוהם איז יעדע מוזיק גוט, אוו וואס זאפטיגער אלץ בעסער, אוו וואס מאכט גוטש קוון וואנטערשוידד צווישען ברהמס אוו בעטהאווען, אדער אין דו ווערק פון אוון אוו העם זעלבען מעסטער צווישען א פוסטען קאנצערט אוו א רוהרשעדער סאנאטע, ווען זוי זענען פון זעלבען מוזיק.

קרוסטאף האט זיך געהאלטען אן א זעט, אוו א וונקעל, וואס האט געהערט אוהם אלוון, הינטערן פיאנא. קוון זאך האט אוהם דערטען גוטש געקאנט בשאנרוהיגען, דען פרי צוצוקומען אהין האט מען געמוזט קוריעלן איוו אלע פינף. דערט איז האלב-פוסטער געווען, אוו דאס קונד האט דערטען כעהאט פונקט אזוי פיעל פלאץ, אוס צו האלטען זיך, לויפענדיג אויפן באדען, צוזאמענגעהרעהט אין הרצען. דער מאבאס-רויך אוו אוהם אוו די אויגען אוו אוון האלז ארטען, האס גלייכען דער שטויב: געווען דערטען גרויסע שמוקער, וווּ שפעסענגווארל, נאר דער האט דערויף קוון אכט גוטש געלעגט אוו ערנסט זיך צוגעהערט. זיצענדוג אויף די פום, אויפן טערקוישען שמוגער, אוו ברווסער געמאכט מוט זטענג קלוגע שמוציגע פונגער די לעכער אוו געווארד פון פיאנא גוטש אלץ, וואס מ'האט געשפיעלט, האט ער לויב געהאט, נאר קוון זאך פון וואס מ'האט געשפיעלט האט אוהם גוטש געלאנגוועלט, אוו ער האט זיך קוונמאל גוטש בעמיהט זוי מוזוג צו פארמולירען, דען ער האט געהאלטען, אז ער איז צו קלוון איז וווּם נאך גארנוטש. טוילמאל האט אוהם די מוזוק אטענגעשלעפערט, טוילמאל אויפגעווקט; קוונמאל אבער איז זי אוהם גוטש אוועגענגעהם ועווען. ער האט אלוון נוטש געווואוסט, אז פמעט שמעדוג האט אוהם אויפגערעגט בלויז די נומע מוזוק. וויל כער, אז ער איז אוגענזוהן, האט ער מוט זוי גאנצער פוגער מישוגה'דוגע העווילות געמאכט; געדרעהט מוט דער נאז, צוגעשהוקט די צוהן אדער די צונג ארויסגעשטעקט, אוגעשטאלט א פאר צארנוגע אדער שמאלטערע אויגען, געמאכט מוט די העגד אוו פום מוט א מוענע פון ארויספא-רענג אוו העלדעגמוט, חשק געהאט צו קלאפען, צו וועלט אוו שמויב פערוואנדלען. ער האט אזוי ארומגעשטעקט, אז כוח כל חוי האט זיך א קאפ הינטערן פיאנא ארויסגעשטעקט אוו אוהם א גוטש נעשהון: „הער נאר די לאפוי, וואס בוזטו דארטען משוגע נעווארען? ווען נוטש צוריה לאזען דאס פיאנא? ווערט נוטש צונעזוכען די האנד? אוך וועל דיר באלד די אויערע אויכריכטען!“ — דאס האט אוהם פער-שטעמט אוו צארנוג געמאכט. פארוואס שטערט מען אוהם זוי פערגני-גען? ער טהוט דאך קוון שלעכטם נוטש. שטערוג מוז מען אוהם נאר-

דער טאג, ווען מע׳לכיאר איז אויף די שפּיצען פֿונגער אין שטוב אריין אין דערזעהן דאס קינד זיצענדיג נאנץ הויך פֿאר קלאווזיר, האט ער אהם אבסערוואירט; אין לוכט אין אהם טיף אמאל אין די אויגען אויפֿגעמאכט: „א וואמער-קונד!...“ זיך האט ער עס פֿרויהער ווענען דעם נושט געטראכט?... וואס פֿאר א גלוק פֿאר א פֿאמיליע!... ער האט אהן עוועיפֿעל נערשעכענט, אז דער דאזיגער קינדס אין בליז א תם ווי זיין טאטע. נאר וואס קאן אהם אהרען, אז ער ווערט פֿריבען. אט ווען עס זיין א גלוק! ער ווערט מוזיקאנט ווי מיטשורי מאכען אין דיטשלאנד, אין אפֿשר אין אויסלאנד אויך. אט ווען עס זיין א פֿרעהליך לעבען, אין דערצו נאך פֿיין און אונדעל“. — מע׳לכיאר פֿלעגט שטענדיג זיך פֿעמיהען צו גלייכען ד׳ בעהאלטענע אונדעלקעט פֿון זיגען מעשיב; אין ס׳איז זעלטען נעווען, ער זאל עס סוף כל סוף נושט גלייכען נאך אין פֿיינע פֿרוסטראכטען.

שטארק אין דער דאזיגער זיכערהייט האט ער פֿאל- נאך קאלא- ציק, נאך מוטן לעצטען בויגען אין מויל, ווידערער א מאל צוגלשלעפט דאס קינד צום פֿיאנא אין אהם נעצוואונגען צו ווידערהאלען די לעקציע פֿון בייטאג, בין די אויגען האבען זיך אהם פֿאר מידרמוט פֿערמאכט. דאן, צומארגענס, דרי מאל. דאן אויבערמארגען ווידער. אין פֿון דאן אן ידערען טאג. קרוסטאף איז שנעל מיער נעווארען; דאן האט ער זיך אנגעהויבען לאנגוויליג בין צום מויס; אנדליך האט ער עס ווידער נושט אויסגעהאלטען אין נעפֿרויבט זיך נענעשטעלט. וואס מ׳האט אהם נעצוואונגען צו מהון האט פֿון וועגען נושט נעהאט; עס האט זיך נעהאנדעלט בלויז ווענען דעם, ער זאל מוט די פֿינגער וון אמשטעלכמטן דורכלויפֿען די קלאוויישען, דרייקענדיג הערבי דעם גראבען פֿונגער, אהער אנטהוויבענדיג דעם פֿיערטען פֿונגער, וואס האט זיך אונטלזיכפֿערט נעקניפֿעלט צוויישען זיבען שכנים. דאס האט בלויז דיי נערוועז צעדויצט אין ס׳איז דער: קיין שענקעט נושט נעווען. אן סוף צי די מאנישע אבקלאונגען, צי די בעצויבערנדע שטוואלזים, צי דער וועלט פֿון מרומען, וואס ווערט אין אין מאמענט פֿאראנפֿוהלט... די נאמען אין די אנגענעהמען האבען נעפֿאלגט אונע נאך דער אמדערער, מרוקענע, מאנאטאנע, נושט

בשׂמחה, אדער וויי בשעת עך פלעגט מראכמען, מיט אן׳אנגעוועחשאפט האָרין פאר הרפה, וועגען עפעם א בעלזרוגגע: זיי האבען דעם גיסט אנגעפילט מיט מעלאנהאלישער יהיזקייט. און געוושען זיי לילי־טונגע, וואס האבען שמראמען פרוד פשרשפרוים; אין קרוממאף האט געמראכט: „יא, סׂאז אזוי... אזוי וי: אין וועל עם שפעטשר מא־כען". עך האט כלל גוישט געווואוסט, וי: אין עם געווען אזוי, גוישט פאראוואס עך זאגט עם; נאר געפילם, אז עך מוז עם זאגען אוי סׂאין קלאר וי: דער ומאג. עך פלעגט ערגען וואס נעריוש פון א ים, וואס אין נאהנט געווען. בלויז אבגעשוימט דרך א וואלד פון זאמדוגע בערגלעך. קרוסטאף האט קיין אהנונג גוישט נעהאט, וואס אין עם פאר א ים אין וואס וויל עך פון אוים; נאר געהאט דאס בעוואוסטזיין, אז דער דא־זוגער ים וועט זיין מחיצות אי׳יבערשטיגען, אוי דאן!... דאן וועט עם גוט זיין, וועט עך פלישטענדיג גליקליך זיין. נאכדוישט, בלויז השרען אוים, זיך וועגען בעם נעריוש פון זיין הויכער שטוים, אין אלע קלוגע עגמת־הפשׂיען אוי בעלירוגגען שמילען זיך אין; וויי בלייבען נאך אלין מרויערוג, נאר גוישט זיי פערשעמען, גוישט וויי פערוואוגרען. אלין זעהט אוים נאטורליך אוי פמעט פיל צוקרמקייט.

נאכין אפט פלעגט אויך מימלמעסוגע מוזיק אוים מיט אזא שפרוי בעהרשען. די יענוטע, וואס האבען זיי נעשרועבען, זענען נע־וועזן שלגדע קבצנים, וואס האבען גוישט מעהר געוואלט וי: געלט פערחנע־נען, אדער זיך מיט עפעם טרייסטען פאר דער פוסטקייט פון זיישוך לע־בען, אוי זיי האבען צוגוגעשלעפט נאמען לויט די בעקאנמע פלקים. אדער, — פרי ארוגעלע צו זיגן, — נעמען די פלקים. נאר אין די קלאג־נען, אפילו פון א אדריאט געלויבטם, אוי פערהאלן אלע לעבענס־מע־טונקייט, אז זיי קאנען אוי א נאוווער גישמה א שמופד אויפרייסען. אוי מעגליך אפילו, אז די מרוימען, וואס עס רופען אוים די נארען, זענען נאך מיסמעריעזער אוי פרעציר. וי: די, וואס עס הילט אוים א העלערער גראדוס, וואס רעכט אונד מיט קאמפט: יעו די בעזוע־גונג אין די לעזונקייט אוי די פוסטע פלויתערי שטארען גוישט דעם נעכט אוי זיין אויסגעזר בעטראכטונג...

אזוי אוי דאס כינר נעבלויבען, פערגעסען, פערשטענדיג, אוי זוינקעל פון פיאנא, — בין עך האט פלוצלינג דערפוילט מוראשקעם קרוטלען אוימם אבשר די פום. אוי דאן האט עך זיך דערמאהנט, אז עך אוי א קלוין יונגעל, מיט שוואדרע נעמעל, אוי אז עך רעכט זיך די נאז נעגען דער וואנד. האלטענדיג די פום צוישען די הענד.

הונט, בשעת ער האט געזעהן, וויבּ בּיי ישׂדעון שפּרינג פּאלט האם קלוּנג העמדעל שווער אן א זונט, מיט א קעגנטונ שלאגטעו ווילען. דו קלעפּ מיט דער וונדע האבען זיך פּערדאבּעלט; קריסטאף האט מעהר זונג פּינגער גישט גיפּוהלט. ער האט פּומערלהר גיוווּנגט, אוּן דער שטיל, פּערהוסענדיג, פּראבּשלינגענדיג זונג שלאכּצען אוּן מרעהרען. ער האט פּערשטאנען, אז ער וועט גארנישט אויכּפּהרען, אויב ער וועט אזוי פּארמיעצען אוּן אז ער מוז א פּערצווייפּעלטען שרוט מאכּען. ער האט זיך אבּגעשמעלט, אין צימערדינג פּארוים, בּיים נעדאנק וועגען דעם שמורם, וואם ער וועט אויפּרייסטען, האט ער מכּהנג געזאגט:

— מאנזש, אוך וויל נישט מעהר שפּיעלען.

מעלכּיאר האט זיך אוש אנגעהויבען שמיקען פּאר אינערהאשאפט.

— וואס! וואס!... — האט ער געשרוען.

ער האט אוהם אזוי די הענד א הרעה געשהוון, אוּן ער האט אוהם זיך שוער נישט צעברעכּען. צימערדינג אלט מעהר אוּן מעהר אוּן אונמעהרוויבּענדיג דעם עלטבויגען, איז זיך פּאר די קלעפּ צו בעשטרמען, האט קריסטאף פּארמעגט:

— אוך וויל נישט מעהר שפּיעלען. ערשטענס, וויל אוך וויל נישט קריגען קיין קלעפּ. אוּן צווייטענס...

עם איז אוהם נישט אויסגעקומען צו ענדיגען. א מהראלישער פּאסש האט אוהם דעם אטעם אבּגעשנומען. מעלכּיאר האט גערופען:

— אה! דו ווילסט נישט מעהר קריגען קיין קלעפּ! ווילסט נישט?..

א האגעל פּון קלעפּ האט זיך געשאטען. פּון צוויי שלאכּצען האט קריסטאף גערופען:

— איך צוויי!... איך צוויי!... אוך לייב נישט דו מוזיק!... אוך לייב נישט דו מוזיק!...

ער האט זיך פּון זען גענעם ארבּעגעוועטשט. מעלכּיאר האט אוהם גראב צוריק אויף זיין ארט אוועקגעוועטשט אוּן אוהם די פּויסטען גענעו קלאווויר געהאקט. ער האט געשרוען:

— וועטט שפּיעלען!

אוּן קריסטאף האט געשריען:

— ניין! ניין! אוך וועל נישט שפּיעלען!

מעלכּיאר האט געמוזט נאכּגעבּען. ער האט אוהם צום טהור אוועקגעשטיפּט, אוהם געזאגט, אז ער וועט א נאנצען טאג נישט בעקומען צו עסען, נאנצע מאנאטען, פּלוזמ ער וועט נישט אויסשפּיעלען אלע איבּונגען, נישט דורכּלאוועדינג קיין אונגע. דאן האט ער אוהם מוט א פּום-

געשמאקע, נאך מער נושא געשמאק, וויל דו שמועסען, וואס כעזן האט בעם מיט נפתרת אין וואס האבען זיך שמועדינג געדרעהט ארום דן נעקעלכסען אין שמעדינג ארום דו זעלבע נעקעלכסען. דאס קינד האט אנגעהויבען צעשמרויטערהויד אויסהערע, דאם מאמענט לעקציעס. הארט נעשטראפט דערפאר, האט ער דו לעקציעס ווטמער נעהערט, אבשה נושט נשרן. דו קלעפ האבען נושט לאנג נעלאזט וראפען אויף זיך: נעגעז דעם האט ער זיך נעגעגנעשטעלט מיט זען נאנצער עקשנות. אין דו מאם אין פוי נעווארען אונמאל אין אוועק, וין ער האט נעהערט מעלכיאר אין דערבייאגען צומער ענטווקלען זיבעץ פלעגער. הונסט עם, אז פרי אוהם פארצושטעלען וין אן'אויסגעלערנטען בער פינענט מען איהם אט אזוי, צווינגט מען איהם א נאנצען טאג צו קלאפען אויף די עלפענבוינעץ קלעצלעך! ער האט שוין מעהר אפילו קיין זיבעץ נושט נעהאט צו בעזה= כען זען מיערען מיך. וואס האט מען אלזא אינגעזעצט אויף איהם? — ער אין נעווען בעלויהנט, פערוואונדעט אין זען שמאלץ אין אין זען פרעהנט. ער האט בעשלאכען, מעהר קיין מוזק נושט צו שפיע= לען, אדער שפועלען וין מעגליך אמערגסמען, כדי דעם מאטען די פלי= געל אראבצושלאגען. דאם וועט א בוסעל הארט זיין; נאר ער מוז זען אונאבהענגיגקיט רעטען.

פון דער נעסטמער לעקציע אן האט ער אנגעהויבען זען פלאן אויס= צופיהרען. ער האט אנגעהויבען בייזיין צו קלאפען אין דער זעק פון דן רינמינע קלאווישען און אלץ מיין פונקט קאפויר וין מ'האט נעראפט. מעלכיאר האט נעשריבען; דער נאנצאד האט ער נעווארטעט; און וען קלעפ האבען זיך נעשאטען וין א רעגען. ער האט נעהאט א שווערע ווירק. בני יעדער פאלשער נאט האט ער מיט איהר א זעץ נעמהון אויבערן קינדר פונגער און גלייכצייטיג איהם א רימש נעמהון און אויער, אז ער האט נעקאנט טויב ווערען. קרימטאף האט זיך נעקרומט פאר שמערץ; ער האט זיך דו לופען נעבחטען, פרי נישט צו ווינגען, און סמאאיש פארט= נעזעצט צו פערפלאנטערן דן נאטען, בעהאלטעניש דעם קאפ צווישען דו. פאקלעט, וין נאר ער האט דערפיהלט, אז עם נעהט א נייער קלאפ. נאר דאם סימטעם אין נעווען שלעכט, און באלד האט ער עם אלזון אינגע= זההן. מעלכיאר איז אויך נעווען אזוי אינגעשפארט וין ער אין נעשוואי= רען, אז אפילו עם וועט דויערן צוויי טעג אין צוויי נעכט, וועט ער אוהם נושט שענקען קיין איין נאט, בין ער וועט זי נישט אוסהיהרען וין נע= הארנ. הוין דעם האט קרימטאף זיך צופיעל בעמיהט פטיוון נושט ריכ= טיג צו שפועלען אין מעלכיאר האט אנגעהויבען הושה צו זען דו שלוי=

צו צעברעכען אזא זוך גרויס שמערץ פֿערשאפֿען. ער האט געוווינט אין געווינם; אזא ווינד דו אויגען נעריבען מיט דו קלוינע שמוצינע השבהאלער, אזוי שמארק, אז באלד אוז ער אינגאנצען נעווען איינגעשלאפֿען. וויפֿעוען וווינעדיג האט ער בעמראכט דו זאכען ארום אים; אזא דאם האט אים צעשמרויט. ער האט אזא אויגענבליק אויפֿגעהערט קרעכצען, אום צו בעמראכמען דו שפּיל, וואס האט זיך אנגעהויבען בעווינען. דערנאך האט ער פֿון דאם גיט אנגעהויבען וווינען, נאר שוין ווענינער אינטענם. ער האט זיך אלוין געהערט וווינען אזא ווינד מעכאנוש גע= ברומט, נאר שוין מעהר נוישט נעווארפֿט נעגוי, פֿאר=וואס עד מהוט עם. באלד האט ער זיך אויפֿגעהויבען; דאס פֿענסמער האט אים צוגעצויגען. ער האט זיך צוגעזעצט אויפֿן אינעדלינען רעמר כון פֿענסמער=בריט, זיך צוהאלטענדיג פֿארזונמג. אין מיט א ווינקעל פֿון אויג בעמראכמם דו שפּיל, וואס האט אים אינמערעסירט, נאר אזא אים עקעל שהוועקט.

אונמען, צוזויסענם פֿון שמוב, אזא דער הויז נעפֿלאכען. פֿון דו פֿענסמער פֿון דו מרעפ אוז מען אויסגעקומען וון מען העננט אויבערן מיך, וון אין א בעוועגלינכען הונמל. קריסמאף האט קוינמאל נוישט אויס= געמיידט אזוים לאנג צו בעמראכמען, ווען ער פֿלעגט, וואקשלוג, פֿון דו שרעפ אראבגעהן; נאר אזוי וון הינט האט ער אזוים נאך קוינמאל נוישט געזעהן. מרויער פֿערשארפֿט דו זינען; עם שינט, אלץ קריצט זיך בע= כער ארבן אזא דו בלינקען נאכהם וון דו מרעהרען וואשען אב דו פֿער= מריסענסע שו ונשרונגען. דער מיך האט זיך אויסגעוויזען דעם קינד וויי א בעשעפֿענוש, — א אונדרקלערליך בעשעפֿענוש, נאר אזוי א שוער מענ= מיגער, וון אלע דו יענינג. וואס ער האט נעמקנט! קריסמאף האמ זיך אטענעבויגען, אום בעסער צו זעהן; צוגעפרעסט דאם מויל אזא צוגעהויקט דו נאז צו דער שוויב. וואהין נעהט ער? וואס ווינ ער? ער זעהט אויס וון זוכער מוט זען וועג... קוינו זאך אזא ה ם נוישט אפֿשמעלען. אזא וועלכער נוישט אזא שמוצינ פֿון מאג ארשר נאכם, צו עם רעגענט ארער דו זון שינט אויפֿן הימל, צו סאזא פֿריהלינ ארער מרויעריג אזא שמוב, ער הערם נוישט אויף זען וועג צו נעהן; אזא משו פֿוהלם, אז א ה ם אזא דאם אלץ גלעגנוימג, אז ער קוכערם זיך קוינמאל נוישט אזא איז שמענדיג גלוקליך מיט זען קאפֿפֿ. וואס פֿאר א גלוק אזא עם צו זען אזוי וון ער, צו לויפֿען דורך דו פֿרעריעם, דורך צוויי= גען פֿון דו ווינרבעם, אויבער קלוינע גלאציינע שמיינדלאך, צוווישען שמאמערע זאמדען אזא זיך וועגען קוינו זאך נוישט ווארנען, פֿון קוינו זאך נוישט גע= שמערט ווערען אזא פֿרוי זען!...

קלאפּ און דרויסנעשמיסט אין הונטער אוהם דן סחור צוגעי־
קלאפּט.

קרויסטאף האט זיך געפּינען אויף דן טרעפּ, אויף דן שמוציגן,
דונקעלע, פּון וועלכן צעפּרעסענע טרעפּ. א לופּמשפראם האט א בלא־
געמהון (ווידך דער צעבראכענער שויב פּון פּענסטערל; דן פּענסטקעט האט
אויבער דו וועבד געהינגן. קרויסטאף האט זיך אויף אונגעם פּון (חן שמו־
צוגע טרעפּ געזעצט; זין האנד איז אוהם אין ברוסט געשפרונגען, פּאר־
צארן און אויפרעגונג. נאנץ שמיל האט ער זין מאטען געזידעלט:

— בהמה! אט וואס דו ביזמ! א בהמה!... א גראבער יונג... א
חיה! יא, א חיה! אין אזא האב דיך פּענמ... אה, איך וואלט וועי־
לען, די זאלסט שמארבען! זאלסט שמארבען!

(ין בהסת אין אויפּגעשוואלען. ער האט פּערצוויפּעלט בעמ־אכט
דן קלעבונע טרעפּ, דאס שפּונוועבט, וואס דער וונמ האט בעוועגט אויבער
דער צעבראכענער שויב. ער האט זיך געפּיהלט אונזאם, אין זין אונגלוי־
פּערלאסען. ער האט בעטראכט דעם לעדיגן רוים צוזשען דן פּאר־עגנצען
פּון דו: טרעפּ... אויב ער וועט זיך אוגטאן ארויבוארפּן?... אדער נאר
הונדלין פּעגבטער?... יא, אויב ער וועט זיך דער'הרגענען, אום זין צי
בעשטראפּען? וואס פּאר א גענוסענבוכען זין וועלען האבען! ער האט
שוין גההערט (האס נעי־וש פּון פּאלען אונטער דו טרעפּ. אויבען רעבט
זיך האבטוג אויף א מחנר. אנגסטלוכע שמימען שרייען: „ער איז ארא־
ופּאפּאלען!“ צראבפּאלען!“ שיים לופּען האסטוג אויבער דו טרעפּ. דער
מאטע, דו מאטע וואפּען זיך וויגענדיג אויבער זין קערפּער. זו שלאכצי.
„דאס בחזטו שולדיג! (האס האסטו אוהם דער'הרגעפּט!“ ער מאכט מיט
דו העג־, וואפּפּ יוך אנדער אויף דו קנוע, שלאגט זיך (חם קאפּ א־
פּארעגע אין שרייט: „איך בין א עלענדער יונג! א עלענדער יונג!“ —
דו דאוגע כוצענע מאכט וווכער זין פּען. ער איז שוין גרויס רחמנות צו
האבען אויף דו וואס וווכען; נאר דערנאך מהוט עי־ א מראכט, א מצוה
אויף זיך, אין קוועלט אן פּון זין נקמה...

אן ער האט געענדיגט דו געשוכטע דערצעהלען, האט ער זיך וויע־
דער ערזוהן הויך אויף דן טרעפּ אין שאטען. ער האט נאר אמאל א
קוק געטהון אונטען ארויב אין מעהר קיין חשק גיטש נעהאט זיך ארויב־
צוווארפּען. פּערקעהרט, ער האט נאך א ציטער נעטהון (אזוי זיך פּון ראנד
אבגעהיקט, וכאטער וועט ער חלילה ארויבפּאלען. דאי האט ער זיך דער־
פּיהלט לחלומין א נעפּאנטענער, וויי א עלענדער פּויגעלע איז א קליאטקע.
נעפּאנגען אויף אויבינ אהן דער מוגרסטער רעטונג, כעדען זיך הען קאפּ

מען!... — אַ מערעלע מיט הונקעלע צעפּ רופֿט אוהם, שמאַלמענער ואוו שפּאַמענד... אַ בלאַסלוך געזונט פֿון אַ יונג יונגעל מיט בלוטיק אויגען קוקט אוהם מעלאַנכאלוש אָן... אַנדערע שמוציקעס, צעדערטע אויגען — אויגען נעגוערונג אין אַרויספֿאַרבנדע, וואס מען וועט רויט פֿון זוניקע בלוט, — אין אויגען ריהרענדע אין אומעמיגע, ווי אַ גומער בלוט פֿון אַ הונד, — אין אויגען בעפֿעהלערישע אין אויגען, מיט לעדען... אין דן דאזיגע פֿרויענשטאלט, בלאַס, דן האר שווארץ, וואס מויל צוזאמענגעפּרעסט, וואס אינהאַלט אויגען שטענען אויפֿצוטאן אַ האלב געזונט אוהרם אוון זיי קוקען אוהם שארף אָן מיט אַ העפֿמונקטיס, אַז עס הויבט אָן שמערצען דערפֿון... אין דן מענערסטע פֿון אלע, דן יענגינג וואס שמוי־כעלט צוגאוהם מיט קלארע בריוף אויגען, דאס מויל עטוואס אפֿען, אין עס זעהען זיך דן קלוגע גלאַנציגע צוזהגדלעך... אה דער שענער גני־צינגער אוון לויפֿענדער שמוציקע! אַך נעהמט דאס האַרץ הארך מיט צארט־קייט! ווי גוט עס ווערט פֿון אוהם, ווי לויפֿ אַך האַט אוהם! נאַך! שמוי־כעלע מור נאַך! גיעה נישט צוויפֿ!... אוי! פֿערשוואינדען! נאַר אַך לאזט אין הארצען אַ אינאויפֿשפּי־עלקייט יאַנפֿטקייט. נישטא מעהר קיין שלעכטס, נישטא מעהר קיין שרויערינעס, נישטא מעהר נארנישט... נארנישט, בלויז אַ לעכטער מרוים, אַ לוכמיגע מיזוק, וואס פֿלויעסט אין אַ זונעשטראהל, אזוי ווי דו פֿעדים אין דער לופֿט אין דן שענע מעג פֿון סוף זומער... — וואס אזוינס זאל אלזא פֿאַרערען? וואס זענען דאס פֿאַר אַ געשטאלטען, וואס דרונגען דאס כוהה הארך מיט אזא גוואלדינקער אומרוהיגקייט? נאר האט עך זיי קוקמאל נישט בעזוהן, אין דאך קען עך זיי: עך האט זיי דערקענט. פֿון וואַנען קומען זיי? פֿון וועלכען פֿונקטען אבנ־וגד פֿון לעבען? צו פֿון דעם וואס אין נעזוהן... ארער פֿון דעם וואס וועט זיין?...

אין אט איצט וועלט אלין פֿערטוישט, אלע פֿארמען מישען זיך צוזויף... נאך אינן לעצט מאל, ־פֿרך אַ וואוהל פֿון נעבעל, בעוויזעט זיך, וויטט, ווי שוועבענדיג נאַנץ הויך, ואובער אונטען דער אבערשוועמ־דער טיך, וואס בעדעקט דן פֿעל־ער, קויערט זיך מאיעסטעטוש, לאנג־זאם, כמעט אונבעוועגלוך. אין פלוצלונג אין דער וויטעגס, ווי אַ שמאהלענער שומער בעים ראנד פֿון האוויזאנט, אַ פֿלוטענדער פלעין, אַ לוטיג פֿון ווילען, וואס צוטעי־ר, — דער ים. דער טיך לויפֿט צוים אוהם. דער ים שטעט אוהם אַנעגען צו לויפֿען. דער ים זויגט אוהם אין. דער טיך שמעקט דערצו. עך ווייל אין אוהם פֿערשוווונדען... דן מוזיק קרייזט שפּורלוס, דו שפּיעל־ען רוהמהמען ווענען זיך פֿער־

דאס קונד האט גוערינג געקוקט אוו געהערט; אוהם האט זיך גע־
רופן, ער ווערט מיטן מיטג געשראגען, ער גייהט מיט אוהם צוזאמען
פערבי... אן ער האט די אויגען פערמאכט, האט ער קאלטערן געזעהן:
בלוי, גרין, געל, רויט. אוו גרוסען שאמען, וואס לויפען אינפורן די זוגינג
מישמיכער... די בילדער ווערן בעשטימטער. אט איז אן גרויסער פלעין,
משערעט, תבואה־פעלדער, וואס ווינקען זיך אונטערן לעכטען ווינדטעל,
וואס שמעקט מיט פרישען גראז אוו מיט משמטע. בלומען פון אלע זוי־
כען, קארנבלומען, מאנבלומען, פעילכען. וווּ שיין דאס אוז! ווו עמצו־
קעגנד אין די לופט! ווו גוט עס מוז זיין! זיך אויסצוציהן אוו ועקילכען
אוו ווינכען גראז!... קוסמאך פוהלט זיך פרעהליך אוו אן ביסעל בע־
רוישט, ווו בשעת דער מאמע זאגט אוהם, אוב יום־טוב, אוז זיין גרויסע
גלאז אן סראפען החזיגווען ארטענגעשפרונגען... — דער טיך פלויסט ווע־
מעך... דן גענעמה ענדערט זיך... איצט בויגען זיך בוימער אונטערן וואס
סער; זוועלע צוזאמענדרוגע בלעמער, ווי קלוינע העגרמלעך, טונקען זיך
אב, מרוסלען זיך אין קאהרען צורוק אונמער די וועלען. אן דאהרף צוו־
שען בוימער שפיענעלט זיך אין טיך אב. מען זעהט די צופרעסען אוו
די בית־עולם־צלמים אונער דער ווינסער ווענד, וואס ווערט פון שמראם
בעלעכט... דאן גאהען פעלזען, אן פאם בערג, מוט ווינגערמגער אויף דן
אבהאנגען, אן וועלדער פון מאנענבוימער, אוו רויגורמע פעסמאנגען...
אוו וואהרעד אמאל א פלעין, תבואה־פעלדער, פויגעל, זוו...

דן גרויסע מאסע פון טיך פלויסט ווימער, אינן אוו אויצוגעג, זוי
אינן אוו אינצינער גראנאק, אהן וועלען, המעס אהן קנוטשען, מוט
גלאנצוגע אוו גשרעכמע וועלעכער. קוסמאך קוקט וויטש מאהר דשרויף,
אר האט די אויגען פערמאכט, אים בעסער צו השרעו. דאס דאזוגע אוו־
אויפהארלינכע גשרויש פילט אוהם אן, דער קאפ הויבט זיך אוהם אן
רישרפן צו פארחרעהן; אר הערט אינגעמעמט פון דעמהאוגען אויב־
גען אוו בוהערישענדע טרוים. אויפן מוסעלדוגען גרוגה פון שמראם לא־
זען זיך פאנאנדער האסמוגע חומהמען שמטגט אויף אן כוזק, אזוי ווי ווינ־
דשבען פלעכמען זיך לענג־אוים אן פארקאן: א כוזק פון הונגשבע
אקארהען פון זולבערנע קלאוווישען, פון טרויערוגע פידלען, פון סאמשמענע
פלויטען מוט רוגדע קלאנגען... די לאנדשאפטען זענען פערשוואונדען.
דער טיך איז פערשוואונדען. עס פלויסט א מערקווירהוגע, צארטע אוו
פיין־השמשות'דוגע לופט. קוסמאפן צומערט דאס הארץ פאר אויפהע־
גוגג. וואב אזוינס זעהט ער דא: אויצט? אה! צויבעו־האפמע געשמאק?

III.

E la facia del sol nascere ombrata.

Purg. XXX.

(פערדונקעלט נעווארען די זון ביי איהר אויפגאנג).

ער האט נעמיינט נאכגעבען. מיט דער אינגעשפארטקייט פון דער שראנשע וועדערשמאנד, האבען ירן קלעפ גובר נעווען זון שלעפטען מילען. דרי שפונדען יערען מאל אין דער פרוה אוו דרי שפינדען ישרען מאל אוו אוועג אוו קרוסמאה נעזיכן צוגעשמועדט פאר פון־אונטערגאנג. אטנגעקארמשעט אוים אויפמארקואקטט אוו לאנגוויל, מיט גרויסע מרשהרען, וואס האבען נעריגען אויבער באקען אוו נאז, האט ער איבער דן וויסע אוו שוואכצע קלאווישען בעווענט זינע קלוינע רויטע העכמלעך, אפט פערגלוווערט פון קעלט, אוים מורא פאר דער וויכטיג, וואס האט א וועג נשמחה בני ערשער פאלשער נאט, אוו פאר חנוכלדען פון זון לעהרער, וואס יענען אינהם נעווען נאר עקעלהאפטער וון דן קלעפ. ער האט פאר זיך נעפרעכט, אז ער האסט דו מוזיק. אוו דאך האט ער זיך נעפלעגט מיט א לירעשנשאפטלקטט, וואס בלוין דו מורא פאר מעלכיארו אוו נושט נעווינ נעווען אויף צו שרקלערען עם. דעם זוידעם נשוועסע וועכטער האבען נעכאלט אנ'אינדרוק אויף אינהם. דער אלטער, זעהענדיג זון אינוקעל וועגען, האט אינהם נעהאט נעאנט, מיט יענער ערנסטקייט, וון ער פלעגט שפעדיג מיטן קונר רעדען, אז עם לויטט זיך צו לעדען אבים־על צוליעב דער שענסטער אוו אויך דעלסטער קינסט, וואס אוו דן מענשען נעשענקט נעווארען, צו זייער סרוסט אוו זייער רוהם. אוו קרוסמאה, וואס אוו דעם זוידען ראנקפאר נעווען, וואס ער רעדט צוואידם וון צו אן מענשען, אוו אוו נשהוים נעריהרט נעווען פון דעמראוזען נאיוויטן וואסר, וואס האט נעשמוסט מיט זון קונדרשישן סמאוצוזם אוו זון שרוואלעמען שמאלץ.

נאר מעהר וון אלע ארוסמענמען האט דו מיעפע ערינערונג פון נעווסע מוזיקאלישע שמאצעם אינהם מראץ וון וועלען צוגעבונדען, אינהם אויפן נאנצען לעבען אפשרשלאפט צו דשרדאזונער נעהאלטער קומכם, וואס ער האט אוסוסם נעפרוכט זיך נעגנען איהר בנסעווען.

נעווען אוו שמארט, וו נעווהלך אוו דוסשלאנד, א מעאסטער, וואס האט נעשפועלט אפערע. קאשישע אפערען, אפערעטטען, חראסטען, קאסשידיע, וואדעוויללע אוו אלין, וואס כען קאן נאר שפועלען פון אלע

שכורים; אלץ וועלט צרטנגלעוינעט אין זיער מרואומפאחענדען וונכער... די פרייע נשמה שפאלט דורך דעם וועלמרוים, ווי דער פליה פון שוואלבען, שבורע פון ליפט, וואס פלוהען = דורך דעם הומעל מום שארפע גשטרינען... פרוד! פרוד! נישמא מעהר נאכנישט!... אה, אוגעגדלוק גלוק!...

שמוגדען זענען פערבי, דער אוועג איז נשקומען, אויף די מרעפ= אזן כאלט גוועזן. מראפען פון רעגען האבען אויפן קלוד פון שנך גע= מאלט רעדעלעך, וואס דער שטראם האט מאנצעדוג מום זיך מומנע= צויגען. מוילמאל גשהען פערבי א צוויג פון א בוים, עמלוכע שמוקלעך שווארצע קאדע, אהן גשרויש, איז נעהען זיך צוטק. די משהדשרישע שפון האט זיך צוריקגעצויגען. בעלעקעדוג זיך, אין פינסטערסטען וונג= קל. — און דער קלונגר קריכט אוז נאך אלץ גשטסען געבוינע בים ראנד פון קלונגם פענסטרל, מום זיי בלאסען, אויסגעשמירטען פון גלוק שטראהלעדשן פנים. עד אוז נעשלאפען.

דורכן אנבליק פון יעל, וואס האט זיך אריהם אויסגעזוכט פֿאַלסקייט, דורך דער מענגע פון פּובלוקום, וואס האט אוהם מראַ'חיג געשראקען. ער האט נישט געוואגט דעם קאַפּ אימצודרעהען, געמוזט, או עלע בלוקען זשגען אויף אוהם אנגעשמעלט. ער האט זען קלוין קאַפּטאַמעל קאַוואַלסוו צוושע וטנק קנוע נעריסק או שארף געקוקט אויפן מאַנשען פֿאַרהאַנג מוט רוגרע אויגען.

עגדליך האט מען דו דרב כלעפ אויסגעקלאַפּט. דער זוודץ האט דו גאז אויסגעשניצט, אַרויסגעגימען פון קעשענע דאס לובחעמא, וואס ער האט אומער נאַכגעקוקט זעהר נעגוי, או מוילמאל פלעגט ער הערען בער נישט בעמערקען, וואס אויף דער סצענע קומט פֿאר; או דער ארקעסטער האט אנגעהויבען שפיעלען. שוין פון דו ערשטע אקארדע או האט קריסטאף זיך דערפֿיהלט בעהויפט. אין דער דאזיגער וועלט פון קלאַנגען או ער אין דער הויט נעווען; או פון דעם מאמענט אן, וואס אויסערלישע עם זאל אין רער פֿארשטעלונג נישט געשעהן, איז איהם אלץ פֿארגעקומען נאטירליך.

דער פֿארהאַנג האט זיך אויפגעהויבען או אבגעהעקט בויטער פון קאַרמאַן או בעשעפֿענישען, וואס זענען נישט פֿיעל דעאלער נעווען. דער קלוינער האט געקוקט מוט אַנאַען מיל פֿאר ענטצוקונג; נאר ער איז נישט נעווען אויפֿערקשט. או דאך, דו פּיעסע האט זיך אבגעשפּועלט או פֿאַנטאַסטישען אריגנם, וואס ער האט וועגען אוהם קוין פֿאַרשטעלונג נישט נעהאט. דו פאעמע או נעווען פֿ נעווען פון נאַרישקייכען, וואס ס'או נישט מעגליך נעווען צו אריענטירען זיך. קריסטאף האט דערין נאהנישט אונטערשוידט. פֿאַר אוהם האט זיך אלץ צוגוטפֿענישט, ער האט אין פֿערזאן געהאלטען פֿאַר אַנדערש, דעם זוודען פֿארן ארבעל נעצווינגען, כדי אידם צו שטעלען נאריש פֿראַנען, וואס האבען בעווזהט, או ער פֿערשטערט נארנישט. או נישט בלוין וואס ער האט זיך נישט נעלאַנגוועילנט, נאר נעווען גוואלדיג פֿעראונסטערסירט. אויפן גרונד פון נאריישען לויבריצא האט ער אויסגעבויט פֿ וראמען פון אויסגענער ערפֿונדונג, וואס האט קוין שיבלות נישט נעהאט צו דעם, וואס כען האט נעשפּועלט: יעדע וועלע האבען זי נעשטעהענישען אוהם אבגעלויקנט או ער האט אוהם נעמאט פון דאס נע פֿארמיטען, נאר דאס האט דעם קינד נישט נעאהרט. פון צווישען זי פֿערזאנען, וואס האבען זיך מיט פֿערשיעדענע אויסשרייען אויף דער סצענע בעווענט, האט זיך אויסגעקלויבען אוונגע, וואס האבען אוהם בעוונדערט אונטערטהעניג; או צומערערונג האט ער נאלנעשפּירט זי שוקזאקען פון ח:

זשאגרען אוז אלע סמלעז. די פארשטעלונגען פלעגען פארקומען דרי כאל אין וואך, פון זעקס ביז נין אידר אוועק. דער אלטער דשפ־ מישל האט קיין אומגע נושט דיר־כנעלאזט אז צו אלע ארויסגעהויזע דעם זעלבען אונטערעם. אויגמאל האט ער אהין זיך אויסגעלעגט גומען. משהורערע מעג פאר דעם האט ער אויהם געוויי געהאט דערצעלט דעם אינהאלט פון דער פיעסע. קריסטאף האט דערין נארנושט פאר־ שטאנען; פון דעם אלעם אין אויהם בלויז נשבלויבען אין זכרון, אז עם וועלען זיך אפטהון שרעקליכע זאלעז, אין האפש ער האט געבר־ענט פאר חשק זיך צו וועהן, האט ער דאך שטארק מורא געהאט, נאר נושט נעהאנגט דאס ארויסצוזאגען. ער האט געוואוסט, אז דאכט ווען זיך א שטורם, אין מוזא געהאט, עס זאל אויהם א דונער נושט שרעקען. ער־ האט געוואוסט, אז דארטען וועט זיך א מלחמה, אין מוראי(נשהאט, ער זאל נישט דער'הרג'עט ווערען. די נאכט פאר דעם, האט אויהם אין זיך בעם אנ'אמת'ן אנגסט בעהערשט: אין דעם מאג פון דער פאר־ שטעלונג האט ער כמעט גארנישט. עם זאל זיך עפעם מאכען, דער זיהץ זאל נישט קאנען קומען. נאר אז עם האט זיך די צייט אונטערנארפט אין דער זיהץ אין נושט נעקומען, האט ער אנגעהויבען פערצווייפעלט וועהרען אין יערע ווייז אין פענכטער נעקוקט. ענדליך אין דער אלטער שרשונגען אין זיך זעלבען צוזאמען ארוים. דאס האלץ אין אויהם אין דער ברוסט נעשפרונגען. די ציינ איז אויהב אין מויל מרוקען נעווארן אין ער האט בישט נעקאנט קלאר קיין איין זיבעץ ארויסרעדען.

זיי זענען נעקומען אין יענין וועהונמונטפלעץ נעבליבען. וואס אין די שמועסען אין דער הויפ האט מען אזוי אפט נערעדט ווען דעם. בעים מהור האט זשאן־מישעל זיך מיט בעקאנטע נעפר־אפען; אין דער קלייגער, וואס האט אויהם זעהר שטארק די האנד נעדריקט, אוים מורא, מאמער ווען ער אידם פערלוירען, האט נישט נעקאנט פערשטעהן, ווי קאנען זיי אין אזא מאמענט אזוי רוהיג שמועסען אין לאכען.

דער זיהץ האט זיך בעזעצט אויף יענין נעזיהנלויכען פלאץ, אין דער שרשטער רייהע, הינטערן ארקעסטער. ער האט זיך אויף דער בא־ לוסטראדע אנגעשפאנט אין גלייך אנגיהויבען אנ'אגמענדליכען שמועס מיטן קאנטרבאס. דא האט ער זיך אין זיין כביה נעפוגען; דא האט כען זיך צוגעהערט בשעת ער האט נערשט, צוליעב זיין מוזיקאלישען אויסארוימען; דאס האט ער אויסנענוצט, מען קאן זאנען זאגען: מיס־ נעברויכט. קריסטאף אין נישט אינשטאנד נעווען עפעם צו הערען. ער אין נעווען דערדריקט דורך דער ווירקונג אויף דער פאר־שטעלונג.

פֿערקויפֿן; ער האט זיך מיט די העגער דאָס אַלץ צוגעריכט, נישט געקאָנט מער דאס שפּעכטיג אַראָפּשלינגען; געוואָלט אויפֿצוהערן מיט פֿרעסן אָבגעשוואַלטן; השבד אין פֿונ זאָגען אויהם פֿערגלוווערט געווען. צום גלוק אין דער זומער זענען נישט וועניגער אויפֿגעשטאַנען. ער האט דאס מאָמענט גענאָמען מיט א קונדשאפֿט נצאוונטשאפֿט. בין דו דראָמאַטישע שמעלץ: האט ער צוגעהויסט מיט א גלעכנילטונגער מיענע, אום זען אגרוויקטיט צו בעהאלטן; נאר קריסטאף האט דאס בעמערקט אוו דאס האָט אים פֿיר־גינגען פֿערשאַפֿט. עס אין אים שרעקליך הוים נעווען, ער האט גיחלישט שלאפֿן, ווא ער אין נעווען כוח אין נעווען זעהר נישט בעזוכט. דאך האט ער פלוין נעשרי־אָפֿט: „וואָס עס נאך לאַנג דויערן? הלוואי זאל עס זיך קומפּאל נישט צו־דיגען!“

אוו פלוצלינג אין אלין נעזונען נעשעדיגט, חאטשט ער האט נישט פֿערשטאַנען פֿאַרוואס. דער פֿאַרהאַנג אין אראבגעפֿאלען, אלע מענשען זענען אויפֿגעשטאַנען, דער צויבער אין נעווען אויבערהאַנט.

זיי זענען צוריקגעצאַנגען אין דער נאכט, בוידע קינדער צוזאַמען, דער אלטער אוו דער קלוינער. ס'אר א שענע נאכט! ס'אר א שטילער לבנה־שין! יוזי האבען בוידע נעשוויגען, ארומפֿראכטיג זוערע אויגערינגען. עגדליך האט דער אלטער געזאגט:

— ביזטו ציפֿרידען, קלוינער?

קריסטאף האט נישט נעקאָנט ענטפֿערן; ער אין נאך נעווען נאָך ענטפֿונדען פֿון זיין אויפֿרעגונג, אין נישט נעוואלט רעדען, אוים מורא, ער זאל נישט דעם צויבער צעבינסען; ער האט זיך נעמוזט אנשטרענגען, אום א מורמל צו מהון נאכיו שמיל, מיט א פרעפֿן זופֿץ:

— אה! יא!

דער אלטער האט א שמייכעל נעטהון. אוו א מונט ארום האט ער ווידער אנגעהויבען:

— זהסטו שוין אויצ. וואס פֿאר אנ'ענטציקונג זאך ווי פרא־פֿעסיע פֿון א מוזיקער אין? שאפֿען אזעלכע בעשטפֿענהשטען, אזעלכע וואונדערבארע סצענעס, אין דען פֿערהאפֿן עפּעס מעהר הפֿמוזירנדיג? דאס הויסט: נאט זיין אויף דער ערד.

דער קלוינער אין נעווען אויבערראַשט. וויי! דאס האט אלזא א מענש נעשאפֿן! דאס אין אויהם וועלט אינגעפֿאלען. עס האט זיך אויהם כמעט נעהרוכט, אז דאס האט זיך פֿון זיך אלוין נעמאכט, אז דאס איז א ווערק פֿון דער נאטור נעווען... א מענש, א מוזיקער, וויי ער

ישענע, וואס זיי האט עד זען סימפאטיע געשטאפט. בעזונדערס איז עד בשאפטרהיט געווען צוליעב אזוי שענער פערזאן, אזן די מחשבע יאח־רן, וואס האט געהאט לאנגע פייערדיג בלאנטע האר, גוואלדיג גרויסע אויגן, אזן געשאנגע מיט נאטעמע פנים. די אויסערלישע אנווארח־שיינלוקייטן פון דער אתנסצענדיג האבן אויך נישט שאדירט. זענע שארפע קונדשאפט אויגן האבן נישט בעמערקט די לעבעדלוכע חשם־לוקייט פון די שקטיארן, רויזינע אזן פלוישנגע, וחי מיאוסע חארוים־כען פון אלערלי וואוקסן, אויסגעשטעלט אזן צווייי רשהן, די זוגלא־זוגקייט פון די השקסן, די דארף די גוואלדן אזן ליארמן פערקרוים־מ פנים'ער, די געזונסקייט פארוקט, וח הויכע אבצאסן פון מענאר אזן די אנגעשאטענע פארב פון זען געליבטער מוח א פנים מאשאירט מוח פערשוועכטפארבונג צוליעב פון בלוטפערלר. ער אז געווען אזן א צושטאנד פון א פערלוסבטן, וואס זען לידרגשאפט ערלויבט איהם נישט מעהר צו זעהן זען געליבטן נשענשאפט, וון ער אז אזן אמת'ן. די וואונדערבארע קראפט פון אילוזיע, וואס אזן די אזנגע־שאפט פון קינדער, שוואכט אפ די העסלוך־מאלענדע שפהדונגן אזן פערוואנדלט זיי אין שענע.

בעזונדערס האט די מוזיק וואיזער אויפגעהזן. זי האט די גע־נעשטאנדן אפגעטונקט אזן א נעבעלהאפטער אטמאספערע, וואו אלי־אה נעווארן שען, אידעל אזן נעוואנשן. זי האט פרישנגעפען אזן דער נשמה א בעריישענדע בערגהפנוש צו לויבן; אזן נלטלצטונג האט זי אוהם פון אלע זיטען פארנעשטעלט ליבע־גטטמער, פרי מוט זיי אנצופילן די לעבנסמיט, וואס זי האט אלזן אויסגעראבן. דער קלוי־גער קרוסטאל אזן נעווען פער־שפרי־ט פון אויפרעגונג. בעווען דאטי אזשלע מזוקאלישע וועחטער, זשעטמן, פרי־אזן, וואס האבן אוהם פערלעגן נעמאכט; ער האט נישט מעהר גשווארט די אויגן אויפצוהויי־בען, נישט גשווארט, צו עם אזן שלעכט אדער גוט, אט אזן ער רויט אזן אט אין ער בלאס נעווארן; זיי לעבנווזן זשנן אוהם מראפן שווהם אויפן שטיין פארויס־נעמרעט; אזן ער האט נעצויטערט, מאמער וועלט אלע אנווענדונג מעגשן זיי אויסהזגקוט בעמערקט. אז עם זשנן נעמומן די אונגעשיכטלוכע קאטאסטראפן, וואס לאזן זוך ארוף אויף די קעפ פון די נעליבטע אין פיוערטן אפט פון חן אפשטעם, פרי־צו נעבן עם מענאר אזן דער פרימאדאנע די נעלעגנהטט ארויסצו־לאזן זוערע שארפסטע גשיר־זן. האט דאס קונד נעמונט, אט־אט חלשים ער; אזן נארנגל האט אים גשמערצט, וון בשעת ער פלעגט זיך

כאל אזן טעאטער נעהן; אזן ער האט זיך אַ נעהם נעמהון צו דער אר=
בויט נאך מיט מעהר פלעזיקייט דערפֿאר, ווען ס'האט אוהם דאס
מעאטער צוגעזאגט אלס לוהן פֿאר זיין ארבויט. ער האט מעהר וועניש
נעשחאלט וון וועגען דעם: אין פֿערלוף פֿון אַ האלבער וואך האט ער
נעמחאלט וועגען דער פֿארזעך פֿארשטעלונג, אזן נעמראלט וועגען דער=
קינפֿמונער פֿארשטעלונג אזן פֿערלוף פֿון דער אנדערער האלבער וואך.
ער האט נעצוומערט, מאמער וועט ער פֿאר דער פֿארשטעלונג קראנק
ווערען; אזן די מורא האט אים אפֿט נעלאזט ווען די סימנים פֿון
דרך ארער פֿמער קראנקהמעטן מיט אַ מאל. אזן דער מאג פֿון דער
פֿארשטעלונג אנגעקומען, האט ער מישט נעזעטען, זיך קיין ארט נישט
שפֿאגען וון אַ נישמה אין כה=הקלע, פֿינפֿצונ מאל נעצאנגען דעם וונער
זעהן, נעמונגט, דער אוועד וועט קונמאל נישט אויקומען; עמלוך פֿלעגט
ער עם מעהר נישט אויסהאלמען, ארויסנעהן פֿון שמוב אַ שעה פֿאר
שפֿעגען די קאסע, אוים מורא, מאמער וועט ער חלילה קיין פֿלאץ נישט
נשפֿגען; אזן אזוי וון ער פֿלעגט וון דער ערשמער אזן לעדונגען זאל,
פֿלעגט ער זיך אהוימען בשאינהינעזן. דער זוהרע האט אוהם נעהאפֿט
דערצעהלט, אז צוויי ארער דרי מאל אזן דאס פֿופֿלוקום נישט נעווען
נעגנג צאהלרייך, אזן דערוועך האבען די אקטיארען בעסער נעווואלט
נישט שפֿילען אזן צוריקצאהלען פֿאר די בילעטען. ער האט נעלאפֿערט
אויף די אנקומערין, וון נעצעהלט, נעמראכט: „דרי אזן צוואנציג, פֿונר
אזן צוואנציג, פֿינף אזן צוואנציג... אה! דאס אזן נאך נישט נענוג...
דאס וועט מינמאל נישט וון נענג!" אזן אז ער האט דערזעהן ארטי=
נעהן אזן באלקאן אדער אזן אירשטמער שפֿעם אַ וונלמינע פֿערזאזן, איז
אוהם אויפֿן הארצען לינמער נעווארען; ער האט זיך נעזאגט: „אט
דער, זיי וועלען נישט וואגען אוהם צוריקשיקען מיט נאהנישט. פֿאר
אוהם וועלען זיי שוין זוכער שפֿילען". — נאר אובערצינט אזן ער
נישט נעווען; ער האט זיך נישט בערוהינט, בזו די מוזיקער האבען זיך
אנגעהויבען אויסזוצצען. אזן נאר אלץ האט ער זיך נעשראקען בזון לעצ=
טען מאמענט, אז דער פֿארהאנג זאל זיך נישט אויפֿהויבען אזן מ'זאל
נישט מעהר, וון ס'אין שוין אזוי אזוי אוועד פֿארנעקומען, אַ ענדערונג פֿון
דער פֿארשטעלונג. ער האט נעקיכט מיט זינען קלוגע קאצצען=אויגען
אויפֿן פֿויפֿמער פֿון קאמרבאס, צי דער אויפֿשרייבענער מחמל אויף
דער נאמענהאפֿט איז דער זעלבער פֿון דער אנגערוואכמער פֿיעסע.
אזן אז ער האט שוין נוט נעוואהן, האט ער צוויי מינוט שפֿעמער ווישער
אַ מאל נעקוקט, אום צי פֿעי=צאהן זיך, אז ער האט זיך נישט מועה

וואָס אַלטן א מאל וען! אה! זען דאס אמת, אמן אין אומצופֿרידן מאַ! אין דאָן, דערבאי... דערנאך, אַלץ וואס עס וועל זוך! שמאַרבען, אויב עלטער! ער האט נעפֿרעגט:

— ווער זשע, זומך, אז ער עס, וואס האט דאס נעמאכט?

דער זומך האט אים דערצעהלט וועגן פֿראנץ מאַרץ דאס לער, א יונגער דעמשקר אַרטיסט, וואס ווהנט אין בערלין אין וואס ער האט אים א מאל געמאכט. פרוסמאף האט זיך צוגעהערט, אינגאנצען אין אויער פֿערוואנדעלט. פלוצלונג האט ער א פֿרעג געטהון:

— אין דו, זומך?

דער אלטער האט א צופֿרידענעם.

— וואס? — האט ער נעפֿרעגט.

— האסטו אויך געמאכט אועלכע זאכען?

— פאַרוואס נאַר, — האט דער זומך א מאל געטהון מוט א בוזער־דמנער שטים.

ער איז אבגעשוויגען נעוואָרן; אז עטלעכע שרוט וועלער האט ער מועה אבגעוווּנדען. עס איז געווען אויגם פֿון זעלט לעבעדיג שטערצען. אויהם האט זיך שטענדיג גענלוסט פֿאַרן שאפֿער צו שרייבען אין די בעגינסטרינג האט אים שטענדיג פֿערדראסען. ער האט אמת צוווישען זעלע פאַפֿיערען נעהאט אויגעם אדער צוויי שקיצען פֿון זען פֿערפֿאגגט; נאר ער האט זיך אזוי ווענט וועגן זוויר ווערט נעפֿרעגט, אז ער האט ניהמאל נישט נעוואוסט זוי פֿיל עמוצעגם מויגגיג פֿארצוליעגען.

מעהר האבען זוי זיך קיין ווארט נושט נעוואגט, בין זוי זיגען אהיים נעקומען. בוידע זשגען זוי נישט נעשלאפֿען. דער אלטער האט נעלומסט. ער האט זען בחכל נעוומען, אוי אין איהר א טרוסט צו נעפֿינגען. — קריסטאף איז אין זען בעט ווערער דורכנעגאנגען אלע נעשטענושען פֿון אוועג; זיך דערמאהנט דן מינחסטע אויגצולהטען, אין דאס מעדל מיט דן נאמעטע פֿום אין איהם ווערער ערשטעגן. ווי ער האט שוין נעהאלטען בעם אינדעמאן, האט א מוזקאלישע פֿרעז אים אין אויער אבגעלוגען, אזוי דוימלינד, וו דער ארקעסטער ווארם אט דערבי געווען; ער האט זיך א מדוסל נשמהון; ווי אויפֿקוישען אנטערנעהוידען, דער קאפ פֿון מוזיק שפוד, אין נעטראכט: „אהו מאַ ווען אוד אויך אועלכעם שרייבען! אה! ווען איך עם דען קאנען א מאל?“

פֿון דעם מאמענט אן האט ער נעהאט בלויז אינן וואונש: נאר א

ד"ר י. שיפער.

מעאטער-קונסט ביי אידען.

III.

אנטייל פון אידען אין טעאטער-קונסט אין דער עפאכע פון דער אויטאליענישער רענעסאנס.

די ווירקונג פון דער רענעסאנס אויף די קולטורעלע בעדערפענישען פון די אידען אין איטאליען.—די אידישע „מוזיקא" אין „מאלפא".—גוגהולמא, דושאמאן אריא אין אנדערע.—דוד פראוונציאל אין בוהנע-קונסט.—פרטים וועגען אנטייל פון אידען אין מוזיקאליש-מאקאלישע פארשטעלונגען אין הויף אין מאנטוא.—אברהם אין אברהמינא דאל ארפא, אויפקלינג מאסקינא, סימאנע בשוילמא, מאדאמא אייראפא, אנועלמא דע ראסי, מאלאמאנע רבקה דאוד דא סיוויטא, אלענרא פארטא.—יהודה סאמסא.—אידען-דראמאטורגען אין פערארא: סאלאמאן אושקי, לאוראַ גראציאנא.—„דער פאטער פון שפאנישער דראמע".—דאדרינא קאטא.—

דאס, וואס דער פרט האט אנגעהויבען ארויסצורוקען זיך אויפ'ן ערשטען פלאן, די ערשיינונג פון דער אמונה אין דאס ערוואכען פונ'ם קריטישען געדאנק, דאס אויפהערען אבצושאצען דעם ווערט פון מענשען לויט זיין אפשטאמונג, די פעראידעלונג פונ'ם געזעלשאפטליכען לעבען—מיט אין ווארט: יענע הויפט-ערשיינונגען, מיט וועלכע די רענעסאנס-עפאכע צייכענט זיך אוים, זענען ארויסגעטרעטען כמעט גלייכצייטיג סיי אין לעבען פון דער היימישער געזעלקערונג פון איטאליען, סיי אין לעבען פון די אידען, וואס האבען דארט געוואוינט.

אמת איז אפילו, אז אין אטייל צרטער האבען די איטאליענישע

געווען... דער דורכשאר איז נאך נישטא. ער מוז קראנק זיין... עס דוקערט זיך הינטערן פאר־האנג, מ'הערט א ג'ערוש פון שמי־טעז אין האסטונג מרום. געווים עפעס א פארפאל, א נישט פארויסגע־זעהן ואונגליק?... עס ווערט נאנץ שטיל. דער דורכשאר איז אויף זיין פלאץ. אלץ שטייט נידיג צו זיין... אין מ'הויבט נישט אן! וואס אזוינס קומט דא אלזא פאר? — ער האט נעקאלט פאר אונגע־דולה. — עגרלוך, דער סטנאל קלינגט עס קלאפט איהם וואס האץ. דער ארקעסטער פרעלודיירט, אין אין פשרלויף פון עמלוכע שמונרען איז קרוסמאר גע־שוואמען אין א גליקזעליגקייט, וואס איז בעמרוענפט גע־וואר־דען בלויז פון נשראנק, אז אמ־אם וועם מיר זיך שרייבן.

(ענדע פון „פארטאנ" פאלגט).

בן נתן פון אודין, בערימטער דאקטאר און דיפלאמאט; אברהם קוהרנ, בערימטער ארכיטעקטאר און אלכעמיקער און אויך א גרויסער למדן, מיט אויך פיעל, פיעל אנדערע. 30) דער רענעסאנס-אידעאל פון „האמא אוניווערסאל", א לוטלכער מענש, איז דאן געווען דאס ציעל, צו וועלכען ס'האבען געשטרעבט אונצאהלבע טרוימער פון אידען גהעטא אין איטאליען, און עס איז כמעט נישט געווען קיין איין געביט פון וויסענשאפט און קונסט, וואו מיר וואלטען זיך אין יענער צייט נים געקאנט אנטרעפען מיט מעהר אדער וועניגער אנגעזעהענע יודישע טאלענטען.

אין אונזער דאזיגען שטודיום אינטערעסירט אונז, זעלבסטפערשטענדליך, קודם כל די טעאטער-קונסט. און דא מוזען מיר שוין פון אנהויב בעמערקען, אז דאס 16-טע יאהרהונדערט האט אין דעם פרט אויפצוווייזען א פיעלפארביג בילד פון דער יודישער שאפונגס-קראפט.

עס וועלט דאן, אמת, פערשוואונדען דער בעקאנטער טיפ פון אידישען „בופאן", פון אידישען וויצלינג, פון 15=טען יאהרהונדערט, אבער אויך זיין ארט בעווייזען זיך יעצט, אין 16-טען יאהרהונדערט, אהן א שיעור אידישע מוזיקער, טאנץ-מייסטער, געזוכטע בעלערנער, קאנדעקטארען, רעזישיסערען, עס האט אויך נישט געפעהלט אידען קאמפאזיטארען, מיט אויך אויסארען פון דראמאטישע פיעסען, און אפילו דירעקטארען פון הויף-טעאטערען.

כאראקטעריסטיש איז פאר יענע צייט די מערקווירדיגע וועגדונג צו די לעזער, וואס מיר געפינען אין דער הקדמה צום בעריהמטען, אין אידיש געשריבענעם „בבא-בוך", וואס איז געדרוקט געווארען אין איטאליען אין יאהר 1507. דער אויטאר רעכענט זיך דארט דערמיט, וואס ביי אידען וועלט פערשפרייט די קענטניס פון „מוזיקא" אדער „סאלפא", אין — שרייבט דער אויטאר — „קענער וואלט איך האבען געהאלפען, אבער איך זינג עס (ד. ה. די סערזען אין „בבא-בוך") מיט א וועלשען (ד. ה. איטאליענישען) גאזאנג; קאן ער (ד. ה. דער לעזער) מאכען א בעסערען (ניגון), אזוי האט ער א דאנק" 31).

לייענעדיג פרישאטע בריף, וואס זענען געשריבען געווארען אין 15-טען אין 16-טען יאהרהונדערט אין דורכקוקענדיג די „קרא-

30) פערגלייך נורדאמען, דארט זעטץ 251, מ. שטיינשניידער: „די איטאליענישע ליטעראטור דער יודען" (מאנאטס-שריפט 1898 זעט 439). ד. קויפמאן: נעשטע שריפטען III זעט 308.

31) שטיינשניידער, דארט, זעט 422.

אידען געמוזט, אין דעם פאראיבערגעהענדען „תשובה"-מאמענט, טראגען א גאלע לאטע אויף דער פלייצע, כדי זיך אונטערצושיידען פון די „גלויביגע". אמת איז אויך, אז אין אנהויב פון 16-טען יאהרהונדערט איז אין וועניציע אויפגעקומען, דאס ערשטע אין אייראפא, אידישע געהעטא (אין געוויסען זין פון ווארט) אין אויך דעם „פארום ראמאנום" האט מען דארט גענטריבען אידען אין טריאומף-פראצעסיעס „צו עהרע אין צום לויב פון גאטס נאמען". אבער איידער עס האבען זיך אנגעריקט די וואלקענס פון דער קאנטר-רעפארמאציע, איידער די פערבינדען קראפטען אין לאיאלע האבען אנגעהויבען זייער טעטיגקייט אין, געוויסערמאסען, אפילו אויך אין די צייטען פון דער רעאקציע, איז געזען א געוויסע התקרבות צווישען לעבען פון די איטאליענער אין דעם לעבען פון די דארטיגע אידען. די קולטור פון די איטאליענער האט דארט געהאט א ווירקונג אויף דער אידישער קולטור, אין פערקעהרט — דאס אידישע גהעטא האט אהן צווייפעל געהאט גענוסע קולטורעלע השפעות אויף די איטאליענישע פאלאצען-אינוואוינער. ווארום אנדערש איז זיך אונמעגליך צו ערקלערען דעם מערקווירדיגען פאקט, וואס וויי עפיס דורך א כישוף זעגען אין די אידישע געסלעך אין איטאליען אויפגעקומען א רייה בעדייטענדע פערזענליכקייטען, וואס זענען איינען געווארען סיי דער איטאליענישער סיי דער אידישער קולטור. מיר ווילען דא דערמאנען אלס ביישפיעל אזעלכע פערזענליכקייטען, וויי רבי אליהו דעל מעדיגא — בעריהמטער פראפעסאר פון פילאזאפיע אין די אוניווערזיטעטען אין פאדווא אין פלארענץ; רבי יהודה מינץ — בעוואסטער רב אין פאדווא אין גלייכצייטיג פראפעסאר פון פילאזאפיע אין דארטיגער אוניווערזיטעט אין בכלל א בעריהמטע פערזענליכקייט אין דער רבנישי-תלמודישער ווילט, מחבר פון א סך שאלות ותשובות אין גלייכצייטיג א גרויסער גלעהרטער אין ווילטליכע וויסנשאפטען, אפילו מיט א הינבשער מאס, פרייע קריטישע אנשויאונגען; רבי יהודה בן יצחק אברבנאל (א זוהן פון גרויסען דון יצחק אברבנאל), בעקאנט מיט'ן נאמען לעאנע עברעא, — אויטאר פון די שענע „דיאלאגערי די אמארע" (1535), אין ווילכע עס איז אין א מיסטערהאפטער פארם צונויפגעפלאכטען אלט-אידישע חכמה מיט גריכישער; רבי אברהם פריצול (מחבר פון ארחות עולם), וואס האט געשריבען זעהר ווערטפולע אפהאנדלונגען אין העברעאיש און איטאליעניש; רבי אברהם פארטאלעאנע, בעריהמטער דאקטאר, נאטור-גלעהרטער, גרויסער קענער פון יאזיין, גריכיש און איטאליענישי און גלייכצייטיג אויך א גרויסער לכדן אין אידישער וויסנשאפט; שלמה,

„פידעל-שפילער" [34]). פון יענער צייט אָן זענען אויך דערהאלטען די נעמען פון די אידישע מוזיקער אליהו וואנינג און גיוסעפפע (יוסף עבראָ), וועלכער האט פערפאסט די „פארטיטא קרודעלע"; ענדליך איז פון יענער צייט בעקאנט אויך דער מוזיקער פארטא לעאָנע, דער מחבר פון ס' „שליזי גבורים", וואס איז די הויפט-קודעלע פאר די פאָרשער פון אידישער מוזיק [35]).

פון מוזיק און טאַנץ פיהרט אַ קורצער וועג צו טעאטער-קונסט, אין מיטן דאזיגען וועג זענען טאקי געגאנגען די איטאליענישע אידען, נים-קוקענדיג אויף די פראָטעסטן מצד איניגע פרומ-גלויביגע. צו די דאָזיגע געגנער פון טעאטער-קונסט גאָהערט רבי דוד פרובינציאלי, וועלכער בעקלאָגט זיך אין יאהר 1564, אז די וועלטליכע ווייסענשאפט איז די טעאטערען (בתי קרקסאות) האָבען געפונען צווישען אידען אַסך ליבהאָבער, אָבער די דאָזיגע אָפּאָזיציע האט, וויזט אויס, גהאט אַ קנאפע ווירקונג; דאָס לעבען האָט זיך ארויסגעווינען שטארקער. אין זיי אויף צו לכעיס איז אייניגער פון די בעריהמטסטע שפפער אין טויטן אויפן געבים פון ביהנע-קונסט געווען דאן נישט קיין אַנדערער, ווי דוקא אַ תלמיד פון דערמאָהנטען רב רבי דוד פרובינציאלי, נעמליך יהודה סאמא, וואָס זיין טעטיגקייט וועט אונז שפעטער אויסקומען ברייטער ארומצוזעהן.

שוין אין די ערשטע צעהנדליגע יאהרען פון 16-טען יאהרהונדערט איז דער הויף אין מאַנטוא געריהמט געווען וויַ אַ שוץ אין שטיצע פאר אידישע אקטיאָרען אין מוזיקער. פון יאהר 1521 אָן טרעפען מיר דאָ אַ גאנצע קאָמפּאניע אידישע אקטיאָרען, רעזשיסערען, טאנץ-מייסטער א. ד. ג. פון אַ בריף וואָס איז געשריבען געווארען אין יאהר 1542 (דערהאלטען אין ארכיוו פון דער פאמיליע גאָנצאגא אין מאַנטוא), וועלען מיר געוואָהר, אז בעת אַ פאָרשטעלונג פון אַ געוויס שטיק אין הויף אין מאַנטוא האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין שפילען דער אידישער אקטיאָר אברהם דאלפארפא. ער האָט דאן געשפילט די ראָליע פון אָבגאָט פאָן. אויסער דער אקטיארען-קונסט איז ער געווען אַ גוטער מוזיקער און מען האָט אים זעהר געשעצט אלס

34) י. בורקהארדט, דאס II ז. 98, אויך נוימאן: „מוזיק-געשיכטע" I זיי 463 אין שטאר: „אין וינטער אין רוים", זיי 408.

35) פערגליך ע. בירנבוים: „ידישע מוזיקער אם האף פון מאנטוא פון 1542—1628" (די דאָזיגע אבהאנדלונג איז ערשינען אין „קאלענדאר פיר אויראעליטען" ארויסגעגעבען פון דער עסטער-אויר. אוניאן, מיען, 1893 זיי 215—248.

זיקעס" פון יענע צייטען, — שרייבט דער געניטער קענער פון דער דאזיגער עפאכע, ק. כאַלענדאווסקי[32])—קומט מען צו דער איבערצייגונג, אז גרויסארטיגע בעלעך, טייערע סעודות, לוקסוס-רייכע חתונות, טייערע אויפנאהמען פון חשובע גייסט און אזעלכע שטייגער אנדערע ייערליכקייטען זענען דאן געווען דער אייגענטלעכער לעבענס-אינהאלט פון דעך, קלאס, וואס איז דעמאלט געווען די הערשענדע.

די שטרעבונג נאך רוהם און אכטונג האט בעוואויגען די הויפען פון די גרויסע הארען, אז זיי זאלען פיהרען א לעבען מיט גרויס פראכט און לוקסוס. דאס „אויפנעהמען געזעלשאפט" איז געווארען א ענין פון קונסט, וואס האט געפאדערט די לייטונג פון ספעציעל דערצו צוגעפאסטע און דורכדעם בעקאנטע, פערזאנען. און אט צו דער דאזיגער אייגענארטיגער קונסט-טעטיגקייט אין דינסט פון די גרויסע רייכע פיר-שטען זענען באלד איינגעלאדען געווארען א רייה אידישע טאלענטען. דער אידישער ערפינדונגס-גייסט און די אידישע קונץ-שטיק איינפאלען האבען מיטגעהאלפען צו פערהערליכען דעם וואטיקאן, די פאלאצען פון די פירשטען ד'עסט און גאנצאג און ד. ג.

נאך אין 15-טען יאהרהונדערט האט מען אין די פירשטליכע פאלאצען זהר געשעצט די כארעאגראפישע (טאנץ-) קונסט פון אידגוגהיים (בוימין) און זיין אבהאנדלונג ווען טאנץ (טראטאקע דעלארטע די באללאר) האט איהם געשטעלט אין איין רייה מיט בערימטע טעארעטיקער פון טאנץ-לעהרע אין יענער צייט, וויקארנאזאנע, דאמעניקא דא פיאצענזא, דאמעניקא דא פעראראַ א.[33])

אין הויף פון פויבסט לעאן דעם 10-טען, — ווען כער האט שוין. אלס קארדינאל געהאט אין זיין דינסט פיעל מוזיקער און זינגער אין האט געשמ"ט אלס קענער אין די זאכען — האט זיך אויסגעצייכענט וויא טאלענטפולער מוזיקער דזשאוואני מאריא, א אידי פון גע-בורט. פונ"ם דאזיגען דזשאוואני מאריא זענען גענוג בעקאנט 14 ווערק פון גערדע יאהר 1552, אלס בעווייז פון אנערקענונג, האט דער פויבסט געגעבען דעם דאזיגען מוזיקער דעם טיטול גראף און איהם אוועקגעשענקט א גאנץ שטעדטיל. לויט דער מיינונג פון א טייל געלעהרטע זאל ראפאעל איהם האבען פערשייבונגט אין זיין בילד

32) אין זען ווערק אין פוילוש „דער האף אין פערארא".
33) ו. בורקהארדט, דאס II וטל 310, וי. אויך שפיינשנייער דאס, ז. 419

פּירשטען גאַנצאַג פערציכנען מיט גרויס אַנערקענונג איהרע אַרויסטרע־
טונג אין דער אָפּערע פון מאַנטעוועדי: „אריאַנא".

די דאָזיגע זינגערין איז געווען איינע פון דער פאַמיליע ד ר א ס י, וואס דריי איהרע מיטגלידער־, גרויסע שטערן, האבען דאן
געלויכטעט אין הימעל פון מאַנטוּאַ. אויסער דער מאַדאַמאַ איידאפּא
האט זיך קונה־שם־געווען איהר זוהן אַנזעלמאָ ר א ס י, אַ מוזיקער
און דער אויסטער פון א ר י י ה כּוזיקאַלישע ווערק, ווי אויך דער בּע־
ריהמטעסטער פון די דאזיגע דריי, דער שוין־דערמאַהנטער ברודער פון
אייראפּא, סאַלאָמאָן דע ר א ס י. דאס ערשטע מאל טרעפען מיר
איהם אין יאָהר 1587 אין הויף פון וינצענזאָ גאָנצאגא. ער איז דאַ־
געווען הויף־מוזיקער און זינגער. זיין הויפּט־טעטיגקייט אבער פאלט־
אויס ערשט אויף די ערשטע דריי יאהרצהנדליג פון 17־טען יאהר־
הונדערט. אין דער צייט פערפאסט ער א ר י י ה סאַנאַטען, סימפאניעס,
מאדריגאלען א. א. ו. אין יאָהר 1612 איז ער געשטאַנען אין דער
שפּיץ פון אַ אידישער מוזיק־געזעלשאפט, וואס האט זיך אין יענער צייט
בעגרינדעט אין מאַנטוּאַ. דער דאזיגער ד ר א ס י האט אויך נים פער־
געסען די רעליגיעזע סינאַגאָג־מוזיק, וועלכע ער האט בעריכערט מיט
א פּייער זאַמלונג פון 33 ניגונים אויף 3 ביז 8 שטימען; די דאָזיגע
זאַמלונג איז ערשינען אין יאָהר 1622 לויט דער השתדלות פון בע־
ריהמטען יהודה אריה די מודינאָ אונטער׳ן טיטול „ליברא" (לעצטענס
האט עס אין יאָהר 1877 ארויסגעגעבען דער פאריזער חזן נומבורג
אונטער׳ן העברעאישען טיטול „השירים"). זייגע קאָמפּאָזיציעס זענען —
לויט דער כאראקטעריסטיק פון ע. בירנבוים,—איינגעהילט אין יוגענד־
ליכער פרישקייט, עס וועהעט פון זיי בעגייסטערונג און לעבהאַפטיגקייט
צוזאַמען מיט ווירדע אין ערנסט.

נעבען דעם דאזיגען מייסטער סאַלאָמאָן דע ר א ס י זענען אין
מאַנטוּאַ׳ער הויף געווען—א חוק זיין פלימעניק אַנזעלמאָ, וואס איז שוין
דערמאנט—נאך צווייי נישט־וועניגער בערימטע אידישע קאמפאזיטאָרען,
אַלזוא, דוד ד ע צ י ו י ט א, אויסער פין א ר י י ה געלונגענע קאָנסע־
בען אין מאדריגאלען, וויי אויך א לעגרא פּארטא, וועלכער האט אי־
בערגעלאזט נאך זיך אַ זאַמלונג לידער אונטער׳ן נאמען „נאוות מוזיקע"
(1619) וויי אויך צוויי זאַמלונגען „מאדריגאלען אויף 5 שטימען". 37)

37) ע. בירנבוים, דאָרט, אויך מ. אלעקסאנדרא ד׳אנקאנא: „די ענטשטעהונג
פון איטאליענישען טעאַטער" (טורין 1891, אין איטאליעניש), אין עמיל פּאָגעל:
„בידליאָטעק דער נעדרוקטען מוזיק אין איטאליען".

גוטען האַרפען-שפּילער. מיר טרעפען איהע אין דינסט ביי דער פאַמיליע גאָנצאָג נאָך אין יאהר 1566 36).

אין זעלבען וועג, וואָס אברהמ אלל׳ארפא, וועלכער איז אויך געגאַנגען זיין פּלימעניק אברהמינא דאלל׳ארפא, ווערט אויך אַ באַל אין הויף אין מאַנטוּא (יאהר 1566) אַרויסגעטרעטען מיט זעהר אַ גלענצענדע קאנצערט. זיינע אַרויסטרעטונגען אין מאנטוּא זענען נאָך פאַרגעקומען ביז׳ן יאהר 1587.

אַנ׳אמת׳ער „האָמע אונזווערסאל" איז געווען דער איד איזאק כינא אדער יאקכינא מאסאראנא. ער האט אלץ געקענט: געשפּיעלט אויף פּלייס, געזונגען סאָפראַן, געווען לעהרער פון טאַנצען, אייגאָרדענט גרויסאַרטיגע בעלעה אַ. אַז. ווי. אין יאהר 1583 האָט ער אָנגעפּיהרט מיט די טענץ, בעת מ׳האט פארגעשטעלט די פּיעסע פּון בערגאַרדא פּינא דע קאָגלי. אין יאהר 1584 איז ער רעזשיסער פון א הויף-באל. אין 1591 אַרדענט ער אין דעם „בלינדען-טאַנץ" אין דער בעריהמטער פּיעסע „פאסטאָר פידא". צוליעב זיין פּיעלזייטיגקייט האט ער אָנגעוואַמעלט א גרויס עשירות, אַזוי גרויס, אַז ער האָט בייזיך אויפגענומען זיינע שיצער אין גענער די גאנצאג. אין הויף אין מאנטוּא טרעפען מיר איהם נאך אין יאָהר 1596.

דער אידישער אקטיאר סימאנע באזילעא איז זעהר בעלויבט ביי די מאַנטוּא׳ער פירשטען ווינצענזא I און פראנצעסקא גאנצאג. ער איז געווען א מייסטער אין נאכמאכען, אין טראנספארמירען, בעווגונגען, שטימען א. אז. ווי, אַזוי אַז זיין שיצער און גענער דער פירשט, ריהמענדיג איהם, שטרייכט-אונטער, אַז „מיט זיין שטים האָט ער געקאָנט נאָכמאכען די קאָמישע רעדענסאַרטען פון פיעל פערזאָנען". אַלס צייכען פון אַנערקענונג האָט מען איהם בעפרייט פון דער פליכט צו טראָגען, וויַ אלע אידען, די געלע לאַטע; אָבער דאָס איז איהם ערלויבט געוואָרען אין גאַנצען לאַנד פון די פירשטען גאָנצאג, מיטן אויסנאהם פון מאַנטוּא. דאָס האָט איהם אָבער נישט געשטערט זיך אויסצוקלויבען דעם הויף אין מאנטוּא אלס אָרט פאר זיינע אַרויסטרעטונגען. מיר טרעפען איהם דאָרט ביזן יאָהר 1612.

אלס אָפערען-זינגערין האָט זיך אין דער זעלבער סביבה אויסגעצייכענט מאדאמא איראָפּא,—די שוועסטער פון׳ם בעריהמטען אידישען קאמפאָזיטאָר סאלאמאז דע ראסי. די אַרכיוו-שריפטען פון די

36) בערטאלאטי: „די מוזיק אין מאנטוּא" (אין פראנצויזיש), נעדרוקט אין מילאן, זמ 35, תי אויך אין דקרמאהנטען ע. בורנעיס.

האט איהם דער מאנטוא'ער פירשט בעגנעדיגט מיט דער פריוויליגיע נישט צו טראגען די געלע לאטע.

נישט־קוקענדיג אויף זיינע פערשידענארטיגע בעשעפטיגונגען אין מאנטוא'ער הויף, האט ער נישט פערגעסען צו זארגען ווען דער אידישער עמיינדע אין מאנטוא. די אויפשריפט אויף זיין מצבה זאגט, אז ער האט אויף זיין קאסטען אויפגעבויט א שוהל פאר זיינע ברידער אין מאנטוא. געשטארבען איז ער אין יאהר 1592 אין עלטער פון 65 יאהר.

יהודה לעאנע איז געווען א קלאסישער טיפ פון יענעם, שוין־דערמאהנטען, אידעאל אין יענע צייטען: „האמא אונווערסאלע", א „מושלם בכל המעלות". ער איז געווען אין איין פערזאן א אויסגעצייכענטער ספרי־תורות־שרייבער אוין א גוטער טעאטער־דירעקטאר, א דראמאטורג אוין א עסטעטיקער, אויטאר פון העברעאישע פאעמען אוין א איטאליענישער איבערזעצער, פערשפרייטער פון ליטעראטור ביי אידען אוין א גוטער געמיינדע־מיטגליעד, זארגט פאר דער קהלה אוין איהרע רעליגיעזע בעדערפנישען, א עלעגאנטער הויף־מאן אין א זוהן פון גהעטא.

זיין ליטעראריש שאפונג בעשטעהט פון 16 בענדער, וועלכע האבען זיך דערהאלטען אין דער ביבליאטעק אין טורין אין וועלכע ענטהאלטען דראמעס, דיאלאגען וועגען ביהנע־קונסט אוין ליריש דיכטונגען, געשריבען אלץ אין דער איטאליענישער שפראך.

אממייסטען אינטערעסאנט זענען זיינע דיאלאגען וועגען ביהנע־קונסט. זיי זענען נישט בלויז די ערשטע, פון א אידישען אויטאר גע־שריבענע, אבהאנדלונגען וועגען דראמאטישע קונסט, נאר זיי זענען אויך איינס פון די ערשט קלאסישסטע ווערק אויפ'ן דאזיגען געביעט אין דער איטאליענישער ליטעראטור פון 16־טען יאהרהונדערט. יהודה לעאנע האט מיט זיינע דיאלאגען אויף א רייה יאהרען פריהער איבער־געשטיגען די בעריהמטע אבהאנדלונג פון אנזשעלא אינזשענערי „וועגען ביהנע־קונסט" (1598), וואס איז פערעכענט געווען פאר'ן גרונד־ווערק פאר דער דאמאלסדיגער ביהנע־טעכניק.

אין זיינע דיאלאגען (זיי זענען פארהאן 4) האט יהודה לעאנע בעאר־בייט פאלגענדע אבטיילונגען: 1) די עלעמענטארע יסודות פון ביהנע־קונסט אין איהרע כללים; 2) די פערטיילונג פון א דראמאטיש ווערק אויף 5 אקטען אוין די גרויס פון די אקטען; 3) אקטיארען־קונסט: ראליע בע־ארבייטונג, קאסטיומען אוין אנדערע אנווייזונגען פאר אקטיארען; 4) ביהנע־טעכניק אוין אינטערמעצא; אלס אילוסטראציע בעהאנדעלט ער אין דער

א עהנליכע ראליע, וועלכע סאלאמאן דער ראסי האט דאן געשפיעלט אין דער מחזיקאלישער וועלט, האט אנ׳אנדערער אידי, יהודה דער סאממאָ פארטאלעאנע — בעקאנט אויך מיט׳ן נאמען לעאָנע עברעא,—געשפילט אין יענער צייט אויפ׳ן געביט פון דער בינהנען-קונסט. דער סאָממאָ האָט געשטאמט פון דער בערי׳המטער און מיוחס׳-דיגער אידישער פאמיליע אין מאנטוא פארטאלעאנע, צו וועלכער עס האט געהערט דער בערי׳המטער דאָקטאר און נאטור-געלעהרטער אברהם-פארטאלעאנע, וואס איז שוין דערמאנט אין אנהויב פון דאזיגען קאפי-טעל. אונזער יהודה איז געבוירען געווארען אין יאהר 1527 און לויט זיין מלאכה איז ער געווען א „סופר". צו 20 יאָהר האט ער פרובירט דאס גליק אויפ׳ן ליטעראריש׳ען געביט און אנגעשריבען אין העברעאיש אין איטאליעניש א פאָעמע, געוויידמט דער פערהערליכונג פון איזיש׳ע פרויען. ער בעזיגנט דארט די שהנקייט פון דער פרוי בענעוונידא, די פרוי פון שמואל אברבנאל — דעם „שטערן פון דער צייט", וויי ער רופט איהר. מיט זיין דאזיגער פאעמע האט ער זיך ערווארבען די פריינדשאפט פון בענעוונידא און אויך פון דער — אין יענער צייט נישט-וועניגער בערי׳המטער — האָממאָ דע ריעטא, די פרוי פון ראובן פולאם. דאס האט איהם שפעטער דער טאלענטפולער סאטיריקער יעקב די פאנא פארגעווארפען אין 60 טערצינען, עס איז וואהרשיינליך אז מיט דער הילף פון די איינפלוסרייכע פאמיליעס, די אברבנאל׳ס און סולאם׳ס, האָט יהודה דע כאָממאָ זיך ארייניגעקריגען אין הויף פון פראנצעסקאָ גאָנצאגא, גראף פון נאָווילאַרא. דער דאזיגער גראף האט זיך מיט איהם זעהר פערא׳נטערעסירט און איהם רעקאמענדירט פאר זיינע פראיעקטען דעם פירשט אין מאנטוא. אין זיין גאנצען גלאנץ ענטוויקעלט זיך דער טאלענט פון יהודה דע סאָממא ערשט אין הויף פון מאנטוא, וואוהין ער איז געקומען לערך אין יאהר 1560. דער שטערן פון לעאנע עברעא האט דא אויפגעשיינט מיט אזא גלאנץ, או דאָן צוזאַרא גאָנצאגא האט, נישט-קוקענדיג אויף די אידישע אבשטא-מונג פון יהודה לעאנע, איהם בעשטימט אלס מיטגלידעד פון דער אקא-דעמיע „דעקלי אינוואהזי", וואס איז געגרינדעט געווארען אין י. 1562. יהודה טראגט פון יענע צן דעם אפיציעלען טיטול „סקריטאָרע" (ליטע-ראט). אין יאהר 1567 האט ער זיך בעמיהט ביים הערשער אין מאנ-טוא וועגען א ערלויבעניש אויף אייגנאורדנען א בעזונדער טעאטער פאר אידען. זיינע בעמיהונגען האבען קיין ערפאלג נישט געהאט, אבער צולייב דעם האט זיך נישט געענדערט זיין בעציהונג צום הויף. יהודה לעאנע איז הויפער געווען אין הויף זעהר בעליבט און אין יאהר 1580

מיר האבען שוין דערמאהנט, אז אין יאהר 1567 האט יהודה סאָממא זיך בעמיהט אין מאַנטוּא'ער הויף וועגען גרינדען אַ בע־זונדער טעאַטער פאר אידען און אז זיינע בעמיהונגען האבען נישט גע־האט קיין ערפאלג. זיין פלאן איז אויפגענומען געווארען מיט 20 יאהר שפעטער דורך אַ נישט־גענוי־בעקאנטען אימפרעסאַריאָ אין הויף פון די גאָנצאַגאַ, וועלכער האט פארגעלעגט צו גרינדען צווי טעאַטערען, עי־נעם פאר קריסטען און איינעם פאר אידען. צו האט דער דאזיגער גע־דאנק דאסמאל געהאט מעהר גליק—איז נישט בעווארוסט. זיכער איז נור, אז אין מאַנטוּא איז געווען אַ בעזונדערע טרופּע פון אידישע אקט־יארען און אז זיי העבען אויפגעפיהרט פארשטעלונגען נאָך אין יאהר 1609. זייער ספעציאליטעט איז געווען — קאמעדיעס. עס איז אויך בעווארוסט, אז די דאזיגע אקטיארען האבען אבגעהיט אלע פארשריפטען פון דער אידישער רעליגיע און האבען, למשל, נישט געמאכט קיין פארשטעלונ־גען אים שבת. 39)

צו דעם דאזיגען בילד פון דער אידישער טעטיגקייט אויפ'ן טע־אטער־געביט אין מאַנטוּא דארף מען נאך צוגעבען א פאקט פון לעבען פונ'ם שוין־דערמאָהנטען אידישען ארכיטעקט אַבראַמאַ קאַלאַדנ?. ער איז, ווייזט אויס, געווען דער ראטגעבער ביים הערשער אין מאַנטוּא, וויבאלד, אין טעאַטער־אנגעלעגענהייטען. דאס איז צו זהען יעדען־פאלס פון איינעם פון זיינע בריעף, וואו ער רעקאמענדירט דעם מאַ־נטוּא'ער הויף א געוויסען ארטיסט מיט'ן נאמען ביפי (1598) 40).

די לעבהאפטע ליטעראריש־ארטיסטישע בעוועגונג צווישען די איטאליענישע אידען אין 16-טען יאהרהונדערט, וואס מיט איהר פיעל־זייטיגקייט און אינטענסיוויטעט לאָזט זי זיך זעהר און זעהר מערקען— איז פערגלייך מיט דעם, וואס די איטאליענישע אידען האבען אין מיטעל־אלטער בכלל אנטיל גענומען אין גייסטיגען לעבען אין איטאַליען,—

39) פערגלייך דעם בעריכט פון סעניאר דע מילאמאנט ווענען וויי וויי־לען אין מאַנטוּא אין יאהר 1609: "די יודען אין מאַנטוּא עפּילען אלזוּ איינע פון די עהרענפולסטע פונקציעס, ערשיינענדינג אויף דער סצענע. זיי בילדען איינע פון די צווייי טרופּען, וועלכע טון וואָלט נעקאָמט אנרופען די גענועהנליכע קאָמעדיען־שפי־לער פון הויף. ס אנצאָגא פון די גאָנצאגא האט אין יאהר 1587 פארנעשלאסען צו לאָזען שפילען צווייי קאָמעדיעס, אינע דורך קריסטען און די צווייטע דורך יודען". (משארז דע וואב, דארט).—פערגלייך אויך ד. קויפמאן: "לע־נע דע מאמא", דארט.

40) די בריעף פון קאַלאַרנו האט פערעפענטליכט בערטאלאטי אין זיין אר־בעט "ארכיטעקטן", אינושטנערי, מאטעמאטיצי אין רעלאציאנץ קען גאנצאגא פיניארי די מאנטאוא".—פערגלייך דעם בריעף פון יאהר 1598 זיט 74.

דאזיגער אבטיילונג די פארשטעלונגען, וועלכע ער האט איינגעארדענט צו זיער חתונה פון מאנטאָ'ער פירשט.

אלס מערקווירדיגען פאקט איז כדאי צו פערצייכענען, אז אין 1-טען דיאלאג, געווידמעט דער געשיכטע פון דער דראמע, זאגט יהודה לעאנע ארויס זיין מיינונג, אז דער פראָטאָטיפ, דער ערשטער מוסטער, פון דראמע בכלל איז געווען דער ביבלישער ספר איוב.

דער דאזיגער פעהיגער איזישער טעאטער-קענער האט זייער דראמע-טעאריע דורכגעפיהרט אין לעבען. ער האט אנגעשריבען א דייה דראמאטישע ווערק אונטער פאלגענדע טיטולען: „ברוסילא", „גלי קאנאָסציאלי", „גלי אינטערמעצי די פסיכע", „אי דאָנו", „הזיזפילע", „אין דושאניצערא", „לילאדעלפא", „גלי אנעסלי אמארי", „לא דילעטא", „אין טאמבורא", „לא פאָרטונאטא", „לע מאָרע די מערקוריא".

דאס זענען פאר יענער צייט טיפישע ווילטלישע ביהנען-שטיק, ווען דאס הויפטציעל איז: פיינקייט און גרויסמוטיגקייט. דער כאראקטער־סטרישטער שטריך פון די דאזיגע ווערק איז דאס פעראיינגען אין זיי אלעגאריש און מיטאלאגישע עלעמענטען.

דאס שטיק „אי דאנו" האט יהודה סאממא אנגעשריבען אין יאהר 1575 נאכן טויט פון צעזאר גאנצאגא, גרינדער פון דער דערמאהנטער אקאדאמיע, אום מיט „אלעגארישע געפיהלען" (קאָן אלעגאריצי סענטימענט?) צו שטילען דעם וועהטאג פון די אקאדעמיע־מיטגלידער.

דאס שטיק „איל דושאניצערא" האט מען פארגעשטעלט אין מאנטוא אין יאהר 1582.

אויסער דראמען האט יהודה סאממא אויך אינערגעלאזט 4 בעמערער לידער, סיוב געלעגענהייטס־לידער (צווישען זיי אויך א לידער לכבוד דער בעריהמטער לוקרעציא בארדושיא און אין באנד אינערזעצונג פון קאפיטלען תהלים אין איטאליענישען 38).

38) וועגען יהודה סאָממא אין פארהאן א הינבשע ליטעראטור. די גרונד־ווערק אין דעם פרט זענען די ארבייטען פון ב. פיירָאן: „נאטא די סאָריא לעטע־ראיא דעל סעק 16" (טורין 1884) וון אויך א. ד'אנקאנא: „אריגין דעל טעאטרא מוזיקאלי" (טורין 1891). נטערע פרטים געפינען זיך אין דער ארבייט פון ס. שטיינשניידער: „די איטאליענישע ליטעראטור דער יודען" (מאנאטסשריפט 1898 זיט 467—470). וון אויך אין דער אבהאנדלונג פון ד. קויפמאן: „לעאנע דע סאמא פארטאלעאנע דער דראמאטיקער אונד סינאגוגע־גרינדער פאן מאנטוא" (נעאמעטע שריפטען, פראנקפורט אם מאין 1915, באנד III זיט 303 און ווייטער). פערגלייך אויך די אבהאנדלונג פון משארלז דע־וושאב: „די לאנע פון די יירען אין מאנטוא אין 16-טען יאהרהונדערט" (נעשריבען פראנצויזיש אין רעמי דע עמידע ושואיף", יאהר 1891, זייטע 75—84).

יהודה אריה דיׂ מודינא (1571—1649) האט זעלבסט איבערזעצט דאס דאזיגע ווערק אויף איטאליענישׂ, אום אזוי־ארום צו בעקענען דערמיט דיׂ בריטע שיכטען פון דיׂ איטאליענישע אידען 42).

צום סוף פון דאזיגען קאפיטעל האלטען מיר פאר נויטיג נאך אנצוויזען אויף דעם, וואס טייל אידישע אויטארען ווילען—לויט מיין מיינונג גאנץ פאלש, — פארשטעלען אלס „פאטער פון דעם שפאנישען דראמא" ראדריגא קאטא, אן ארימען איד פון סעוויליא אדער פון טאלעדא 43).

דעם דאזיגען קאטא האט מען אלעמענרע צייט געהאלטען פאר'ן אויטאר פון ערשטען אקט פון דער שפאנישער טראגי־קאמעדיע „דע קאלימסא אי מעליבעא", וואס איז בעריהמט אין דער וועלט־ליטעראטור. עס האנדעלט זיך נעמליך וועגען דעם, וואס צו דער ערשטער אויסגאבע פון דער דאזיגער טראגי־קאמעדיע (סעוויליא 1501) איז פארהאן צוגעגעבען א „בריף פונ'ם אויטאר צו א קאלעגע", וואו דער אויטאר (פערנאנדא דע ראיאס) בעטאנט, אז דעם ערשטען אקט, וואס שטאמט „וואהרשיינליך פון זשואן דע מענא (1411—1465) אדער ראדריגא קאטא", האט ער געפונען שוין גרייט, וועו ער האט זיך געזומען צו בעארבייטען די וויטערע (15) אקטען, זייענדיג אונטער'ן איינפלוס פון דער בעצויבערענדער שענקייט פון ערשטען אקט.

אבער דיׂ קריטישע פארשונג פון נעניע זאך־קענער האט פעסטגעשטעלט עגדגילטיג, אז פערנאנא דע ראיאס איז אויך דער אויטאר פון ערשטען אקט „לא צעלעסטינא", אוין זיין בעמערקונג וועגען ראדריגא קאטא, אלס וואהרשיינליכער אויטאר פון ערשטען אקט, איז איינעמליך א טאקטיק, וואס מען פלעגט אין יענער צייט זעהר אפט אנוועגען, נעמליך, יונגע אקטיארען, וועלכע זוכיהען צו זייערע ווערק די אויפמערקזאמקייט פון פובליקום, פלעגען בכוונה זיך פערופען אויף פריהערע בעקאנטע נעמען 44).

---

42) ס. קייזערלינג, דאראט זיט 141.

43) אזוי בעהויפטעט קייזערלינג, אין זיינעמ אויך ב. נארין אין זיין „נעשיכטע פון אידישען טעאטער" זיט 28.

44) פערגליך פערדינאנד וואלף: „שטודיען צור נעשיכטע דער שפאנישען אונד פארטוגיזישען נאציאנאל־ליטעראטור" (בערלין 1859) זיטע 278—302 „איבער דאס שפאנישע דראמא „לע צעלעסטינא" אונד זיינע איבערזעצונגען"). מיט אויך ד"ר רודאלף בעער: „שפאנישע ליטעראטורגעשיכטע" (שטוטגארט 1903) באנד II זיטע 32—34.

שטעהט, אָהן צווייפעל, אין ענגער שייכות מיט דער אייגנאַרטיגער פון די שפּאַניש אנוסים, מאַראַנען, וואָס זענען צום סוף מיטאַלטער אין א גרויסער צאָהל עגטלאָפען פון שפּאַניען אין פּאָרטוגאַל אוּן זיך בעזעצט אין די איטאַליענישע קאנטען. די אנוסים, וואָס פּיעל פון זיי האבען אין זייער אמאָליגען אונדאַנקבאַרען פאָטערלאנד אנגעהערט צום העכסטען אדעל פון קולטור אוּן אינטעליגענץ, זענען געווען שוין זייט יאָהרהונדערטען, פעסט צוגעוויפגעבונדען מיט דער שפּאניישער ליטעראַטור, אוּן אויף די בלעטער פון דער שפּאניישער ליטעראַטור-געשיכטע גלאַנצען פיעל, פיעל זעהר בעדייטענדע אידישע נעמען, נישט נור פון דער העכערער קלאַס, פון דער רייכער אריסטאקראַטיע, נאָר אויך פון די האנדווערקער-שיכטען. דאס בעווייזט דער לעצטער גרויסער דיכטער פון מיטעלאַלטערליכען שפּאניען, דער מאַראַן אַנטאַניו דע מאַנטאַרָ (צום סוף 15-טען יאָהרהונדערט, פון פאַך א שניידער אדער א העגדלער מיט אַלטווארג, וואס איז פעראייביגט געווארען אין זיין צוגאַמען „על ראָפּערָ" 41).

בעזעצענדיג זיך אין איטאַליען, זענען די מאַראַנען שנעל איבערגעגאנגען פון שפּאניישען צום איטאַליענישען, זיי האבען זיך לייכט אסימילירט מיט דער שפּראַך אוּן קולטור פון איטאַליען, נישט פערלירענדיג אבער דערבייַ זייערע אידישע כאראקטער-שטריכען, וואָס, וויַיט פון שפּאניישען גיהנום, האבען זיי זיך גיכער געקאָנט ענטוויקלען איידער אינ'ם פריהערינגען פאטערלאנד. דעם דאזיגען אסימילאציע-פראצעס האבען אויך דורכגעמאכט צוויי מאַראַנען, וואס זייערע נעמען מוזען דערמאָהנט ווערען אין דער געשיכטע פון ביהנע-קונסט בייַ אידען. דאס זענען געווען סאָלאמאן אושקי אוּן לאזארא גראַטיאַנאָ, די דאזיגע צוויי שוּתפות'דיגע אויטארען פון דער ערשטער דראמע אין שפּאניש- שפּראַך, געווענט ארום א פאבול, וואס איז געשעפט געוואָרען פון אידישע קונסטען. זייער דראמע אונטער'ן נאמען „אסתר" איז ענטשטאנען וועהרענד זייער אנווענהייט אין פערארא (צווייטע העלפט פון 16-טען יאהרהונדערט), אוּן האבען דאן, וויַיזט אויס, ארויסגערופען גרויס אינטערעס, דען דער רב פון וועניציען, דער בעריהמטער רבי

41) ס: קיוצרינו: „ספרדים" (אין דייטש), דאָרט זיַט 85; פאָרגלייך אויך די ערשטע קריטישע אויסגאבע פון דער פאָעזיע פון אנטאָניו דע סאנטאָרא, צונויפגעשטעלט דורך עמיליא קאטארעלא (מאדריד 1900). קאטארעלא בעהויפטעט, אז דע מאנטאָרא איז געווען דער אפסייטשער סימפאטישער דיכטער אין דער שפּאניישער ליטעראטור אין 15-טען יאהרהונדערט.

א. מארעווסקי.

„צוויי ראַסען".

אונטער דעם קעפּל האָט דער שרייבער פון די דאזיגע שורות — זייענדיג נאָך א שילער אין א דראַמאַטישער שולע, — אין יאהר 1909 פערעפֿענטלעכט זיין ערשטען ארטיקל אין א רוסישען פּאַך-זשורנאל. דאס טעמא איז דעמאלט געווען ברענענד=אַקטועל:

ווער רעדט?!

עס האט געדויערט פארקומען דער ערשטער צוזאַמענפּאַהר פון רעדזשיסערען אין מאסקווא. מיין יונגע פאנטאזיע האט זיך פאַרגעשטעלט, אז מען וועט נישט קענען זיין קיין אַקטיאר אויף גאָט'ס וועלט, אויב רעדזשיסערען וועלען זיך צונויפּרייד̈ען אין מאַכען יד אחת אויסצורָאַטען דעם מין „אַקטיאָר" פון דער ערד.

איך האב דאַן געשריבען, אז עס איז אַנ'אונרעכט, וואָס קיינער נעהמט זיך נים אָן פאַרן אַקטיאר; עֶר איז ס'רוב אונווישענד, האט א קינדיש האַרץ, און אין לעבען איז ער תמיד הילפלאָז און פערשטויסען.

און דער „שונא" איז, להפך, כמעט שטענדיג מיט א דיפלאָמ פון אוניווערזיטעט, מיט א קאַלטען מח, מיט א האַרץ פון א דיפלאָמאַט.

די מיטלען זייערע זענען אויך נים גלייך: בעת דער אַקטיאָר שפּילט אויף די איידעלע סטרונעס פון זיין בעגייסטערונג, טרעט דער צווייטער צד אָרויס מיט א גאנצען אַרסענאל פון שווערער ארטילעריע, מיט עלעקטריזיטעט און דאמף, מיט דער גאנצער טעכניק פון 20-טען יאהרהונדערט.

דאגעגען ראַדיגא קאַטא, וועלכער האט, צוערשט אלס מאַראן און שפעטער אלס אפענער שונא ישראל, דערגרייכט צום אמט אלס הויף-פּאָעט, איז, אַהן צווייפעל דער אויטאר פון דיאַלאג אונטער נאָמען „דיאלאגא ענטר על אמאר אי ען וויגא". שוין דער טיטול אליין („דיאלאג צווישען לִיבע און א מיידל") ווייזט, אז דאס טעמא פון ווערק איז די אלמאכט פון דער לִיבע. די קאָמפּעטענטע קריטיק שעצט אין איהם די לעבהאפטיגקייט און קראפט פון דראמאטישען אויסדרוק 45).

45) ה. בערר, דאָרט באנד II זיט 27.

אפט גאר פלעג איך הערען א ווערטל: „שוגא", „אונפריינד", נעסטשאסטליוצעוו א. ד. גל.

דער סכסוך צווישען „אקטיאר" און „רעזשיסער" איז בעדייטעגד עלטער, ווי עס קאן זיך דאכטען אויף דעם ערשטען קוק.

דאס איז אייגענטליך א צווייג פון דער אייביגער מלחמה צווישען קאלעקטיוו און אינדיוידואליזם, צווישען דעם כלל און דעם פרט. די גע-שיכטע פון דער מענשליכער סאציאלער בעפריאונג איז א בילד פון שטענדיגען קאמף—צווישען איינעם און אלעמען.

אז לודוויג דער XIV איז געווען א הערשער איבער שקלאפען, דארף מען נישט ערשט בעווייזען. מיזאבא האט פארמולירט די אידעא-לען פון זיין דור און צייט מיט דער פראזע: — „איינער זאל ניט הער-שען איבער אלע און אלע איבער איינעם אויך ניט!" אבער אט-דאס נעמליך איז געשעהען אין משך פון XIX יאהרהונדערט.

די מעהרהייט איז געווארען א סובערענע הערשערין אין אלע וינקעלעך פון לעבען און האט אנגעטהון אייזערנע קייטען אויף דער פערזענליכקייט, וועלכע די מיט „גאטעס חסד געזאלבטע" דעספאטען פון פאר דער פראנצויזישער רעוואלוציע האבען נישט פערמאגט אין ייערע ארסענאלען.

די אידעאלען פון סאציאלער בעפריאונג זענען פשוט פאלסיפי-צירט געווארען... די מאכטהאבענדע בירגערליכקייט האט אויסגעוועבט באנצע נעצען פון פערשקלאפענדע בעגריפען.

און אין די דאזיגע נעצען צאפלט זיך אפילו די שעפפערישקייט אויף אזוינע געביטען, וואו אהן אבסאלוטער פרייהייט פון דער פער-זענליכקייט זענען זיי סתם ניט מעגליך, וויא צום ביישפיעל, אויף די געביטען פון קונסט.

וואס איז קונסט?

קונסט איז די עקזיסטענץ פון כלל אין דער אויספאסונג פון פרט.

א קינסטלער איז, פערשטעהט זיך, א פראדוקט פון קאלעקטיוו, פון כלל. און א פראדוקט פון אלגעמיינעם שאפען איז אויך דאס מערק פון קינסטלער: דער סכום טעכניש מיטלען, וואס זענען אינהם בויטיג.

נאך וויטער:

דער קאלעקטיוו איז דעם קינסטלער נויטיג נישט נור מעכאניש, נור אויסערליך, זאנדערן אויך ארגאניש—ווייל צום שאפען דאס ווערק,

געענדיגט האט זיך מיין ארטיקעל גאר מיט אַן׳אונגערוכטער וועגונג: „Эх Вы, сѣрые, куда-то Вы занесете?“

זענען אבער אויסער רעזשיסערן פארהאן אויך אויף גאַטס וועלט רעדאַקטארען, מיט שערען אין מיט חעמיש בליישטיפטען אין די הענד. מיין עלעגישע פראזע פון „אסטראווסקי׳ס א דראמע („סוואדבא בעלוגינא“), האט דער רעדאקטאר אויסגעמעקט אין צוגעשריבען:

— צו אלדי שווארץ יאהרען, „העררען, רעזשיסערען!

אז איך האב דערזעהען אָט די ענדערונג, איז מיר פינסטער געווארען אין די אויגען.

עס האט אבער גאר ניט געהאלפען—די שיין פון דער זון האט בעלויכטען בארוס סערגייעוויטש גלאגאלינ׳ס 1) „פראכטיגען“ סוף פון ארטיקעל, אין מיין בעשיידענע פראגע: — „וואהין וועט איהר, גרויע נפשות, פערשלעפען?“—איז געבליבען אין קארב פון רעדאקציע.

אויף מארגען האב איך זיך דערוואוסט, אז די לעהרער-רעזשיסערען פאדערען אויסצומאטשוו אין פדעדאגאגישען ראט, אז מען זאל מיך אויסשליסען פון דער שולע.

און עס האט דערביי געהאלטען...

מען האט מיך אריינגערופען צום רעדאקטאר, דעם בערוהמטען שוישפילער דאלמאטאוו, א גרויסער אקטיאר, וועלכער האט יענעם יאהר פערזוכט דעם ליבען טעם פון מייערהאלד׳ס רעזשי: אין אלעקסאנדרינסקי טעאטער.

אז איך בין אריין אין קאבינעט, האט ער פערשלאסען די טיר און מיך א קוש געטהון.

— קינד מיינס! איהר וועט מעלדען, אז די אותיות א. מ. זענען בישט אייערע, און איך וועל בייַ גלאגאלינ׳ען צוגענהמען דעם מאנוסקריפט. די מעשה מוז פערשטיקט ווערען.

— וואסילי פאנטעלייימאנאוויטש! די מעשה מוז ענטדעקט ווערען פון מיינע ווערטער וועל איך זיך ניט אבזאגען. נאר די לעצטע פראזע איז ניט מיינע, און איך בעט אייך מאכען, אז אלע זאלען עס ווייסען. איך וויל נישט, אז מיינע אידעען זאלען זיין אייגעשמוצט אין חוצפה.

איך בין געווען יונג, און דאלמאטאוו א בן ששים.

וואס ער האט אונטערגענומען, וויים איך עד היום נישט. אין שולע בין איך פערבליבען, ארבאטאוו אין דאלינאוו 2) האבען מיט מיר געלערנט כקדם.

1) א בעוואוסטער שוישפילער, דער רעדאקטאר פון דער דערמאנטער צייטשריפט.
2) בעידע כעוואוסטע רעזשיסערען; דער לעצטער—פון קיעוער־ליגען טעאטער.

אונקומען צום קאָלעקטיוו, צום גרויסען עולם, אז די גרויסע מאַסען.

און אָט דאָ ליגט דאס טראַגישע פון דעם ביהנע-קינסטלערס עקזיסטענץ:

ער מוז זיך צופאַסען בעת'ן שאפען, ער מוז בעגרעניצען זיין גאַנצען „איך", בעת ער שפרייט-אויס זיינע פליגלען צו הערשען, בעפעהלען און וואַרפען ארום זיך אונערוואַרטעטע בעגריפען, נייע פארשטעלונגען וועגען אייביגע זאכען...

און עס איז זעלבסטפֿערשטענדליך:

אז וואס ברייטערע רעכט דער קאָלעקטיוו האט בעקומען אויפ'ן וועג פון דער מענשליכער געשיכטע, וואס מעהר ער האט געווירקט אויפ'ן לעבען, אלץ שווערער איז געווארען דער קאַמף פון דער אינדיווידואַליטעט פאר איהר קיום —

און דער רעזישיסער איז דער פארשטעהער פון דער מאכטהאבענדער מעהרהייט.

ניט קיין צופעליגקייט איז עס, וואס אין איהר מלוכה איז ער דער אויבערהאר.

כל זמן ער פיהרט זיין קיום אין די גרעניצען פון שאפען די נויטוועניגע סביבה אַרום דעם שאפענדען גייסט פון ביהנען-קינסטלער—פון אקטיאָר — כל זמן ער איז אפערמיטלער צווישען דעם שאפענדע אינדיווידואליטעטען און דעם קאָלעקטיוו, מיט וועלכען זיי בעגעגענען זיך אין פראצעס פון שאפען —

איז דער רעזישיסער דער שני למלך אין פאַלאַץ פון ביהנע-קונסט, זיין אמפלוא איז בכבוד'יג, זיין ראלע ווישטיג, זיינע מעגליכקייטען בעדייטענד.

האט אבער דער בירגערליכער קונסט פאסירט א אומענדערונג:

מעכאניק און חשבון, וואס האבען, וויי א צושטערענדע סטיכיע, ארומגעפלאכטען דאס לעבען און געבראכט די מענשהייט צו אנ'אלזיי טיגער ענטארטונג, — מעכאניק און חשבון זענען ארייגעדרונגען אין היכל פון קונסט, פערטריבען די רוחניות, בעזיימיגט פון דער ביהנע דעם עלעמענט פון עקסטאז, פון השתפכות-הנפש.

אויף אלע געביטען פון דער קונסט געפינט איהר ראַפינירטע פארמען און אימה'דיגע פיסטקייט פון אינהאלט: עס פעהלט סטיכיע, עס פעהלט גייסט; עס איז פערניפטיג מעהר וויי אינטואיטיוו; נאָר וואַטאַריש מעהר וויי אריגינעל.

אויף אלע געביטען, אוון אין טעאטער מעהר וויי אומעדום — וויל די קונסט פון דער ביהנע האט על-פי-טבע געפאדערט געשייטע

איז דער קינסטלער נויטיג דאס, וואס מען רופט אן „ערפאלג"; די אלגעמיינע בעשטעטיגונג, אז מען האט אים אנגענומען אין פארשטאנען.

ווארום נור פאר זיך אליין שאפען איז א נאנסענס, א אויסנארמאלישקייט, א מין פרישות, וואס האט ניט קיין זין. וויל א קינסטלער לעבט אין ווירקט נישט צולידע אבסטראקטע אידעאלען, נור צולידע זיין שעפפערישקייט, וועלכע ער ענטפלעקט און וויל דערזעהען אין אלגעמיינער אנערקענונג.

א קינסטלער קומט פון קאלעקטיוו, געהט דורכ'ן קאלעקטיוו און קעהרט-אום צום קאלעקטיוו—

און ביי אלעם דעם מוז א קינסטלער זיין איינזאם און פון קאלעקטיוו אבגעריסען.

— „עס מוז דער דיכטער איינזאם זיין" זאגט פושקין.

פאר וואס?

וויל דאס, וואס ער זעהט, קען נישט זעהן קיין דורכשניטלי-כער פארשטעהער פון קאלעקטיוו.

וויל דער גאנצער בוי פון זיין גייסטיגען וועזען איז אזא, אז ער קען זיך נישט צוזאמפרעדען מיט מענשען, איידער עס ענטפלעקען זיך פאר זיי זייגע ווערטען, זייגע ווערק, זייגע טיפענישען.

און וואס נייער, וואס טיפער, וואס מעהר אונגעריכט זייגע ווערטען זענען, אלץ קאמישער זעהט ער אויס צווישען יענע, וועלכע זעהען ניט דאס, וואס אים איז קלאר, און אלץ טראגישער איז זיין לאגע אין די לוסטיג-לעבעדיגע רייהען געברויכער פון לעבען

* * *

די קונסט פון טעאטער איז די פערווירקלטסטע, שווערסטע און, אין א געוויסען אופן, די אונדאנקבארסטע. קיין אייניציגער צווייג פון קונסט איז ניט פערבונדען מיט'ן קאלעקטיוו אין עצם פראצעס פון שאפען.

יעדער קינסטלער—א לירי̈קער, א מאלער, א סקולפטאר, א מוזי-קער—קאן, אין השתפכות-הנפש פון זיין שאפען, זיך אבזונדערען פון געפילדער ארום אים, כדי זיך צו פערטיפען אין זיין אייגענעם „איך" און פערטריפען זיין טעמא אין די ימים פון זיין פאנטאזיע.

דאס קונסט-ווערק איז דאס טעמא אין דער בעהויפטונג פון קינסטלערס „איך"...

אבער א טעאטער-קינסטלער שאפט אין רעש פון המון... כדי זיינע שעפפערישע כוונות צום לעבען צו ברענגען, מוז ער

געשטאַלטען — נייע אויפפאסונגען פון קאַלעקטיווער עקזיסטענץ. רעזשיסאיז א קאמבינאציע פון פארטיגע קונסטלעֶרישע ערשיינונגען און ווערטען.

א קאמבינאציע איז באין אופן נישט קיין קונסט-ווערק. מיט קאמבינאציעס דרעהט מען זיך אין דער אלטעֶגלזיכקייט. נייע ווערטען שאפט מען מיט סטזיכישע, מאסיווע, נאטירלזיכע כחות.

* * *

איצט פרעגט זיך:

— וואס זשע איז טעאטער?

אַ סינטעז פון קונסטען, וואס דער רעזשיסער האָט צונויפגעזאמלט?

אדער אַ זעלבסטשטענדיגע אייגענארטיגע קונסט פון שוישפילער?

אונזער תשובה איז:

— אויב אַ שוישפילער איז א קינסטלער; אויב אַ שוישפילער קאָן זעלבסטשטענדיג בעֶנעהמען ערשיינונגען, זיי איינפאסען אין איבערקאכען אין די זאפטען פון זיין אינדיווידואַליטעט — אַזוי, אַז איהם זעהֶ ענדיג, איהם קוקענדיג, זאל זיך פרעהען און גלזיק פיהלען דער קאלעקטיוו, פאר וועלכען ער שאפט; אויב אַ שוישפילער שאפט ווערטען פון קונסט,—

איז זיין היכל די בוהנע, איז די בוהנע זיין פאלזטרע, זיין מזבח, און אלץ, וואס אויף דעֶר בוהנע געפינט זיך, איז פאר איהם, צו איהם, „למען שמו".

און א רעזשיסעֶר איז א פעֶרמיטלער צווישען איהם מיט אלץ, וואס ארום.

אַבער אויב א שוישפילער איז נישט קיין זעלבסטשטענדיגער קינסטלער, נישט קיין אינדיווידואַליטעט מיט אונבעשרענקטע מעגלזיכקייטען, אויב אזוי... איז טעאטער נישט קיין היכל פון קונסט.

אבער ווער זאָגען געוואגן הארריק, סידאָנס, קין, מאָטשאלאוי, בארניי, זאנעֶטאל, וועלכע האבען דער קרוין פון דראמאטישער קונסט—שעקספיר'ען — געבראכט יענעֶ רינגען, פון וועלכע ס'איז צוזאמענגעשטעלט די קייט פון זיין אייגענען רוהם?

און וייטער—ווער האט בעשאפען גארדינֶען, אויב נישט אסתר רחל קאמינסקא, יעקב אדלער, ליבערט א.א.? איהֶ וועל איינשטימען, אז נישט אלע טאלענטען זענען ערשטקלאסיגע, אבער זעלבסטשטענדיג זענען זיי דאך...

א „רעזשיסער" האט זיי אפשר געפעהלט, אבער וואס הייסט דאָ א רעזשיסער: א גוטער פרייַנד, וואס זאל ליבען און צערטלען זייערע קינסטלערישע פאָטענצען, וואס זאל מיט א וואַרימען אטעם פון הארציגע

קאמבינאציעס אין „פראצעס פון ווערדען".

און ווי עס איז געקומען צו שאטען פון מעגליכקייט, האט דער קאמבינאטאר פערנומען דעם אויבען-אן.

און פון דער ביהנע איז די אינדיווידואליטעט אינגאנצען בעזיגט געווארען. זי פעהלט אינגאנצען, אדער זי ווירקט א געבונדענע און בערויבטע.

קאלעקטיוו און אינדיווידואליטעט האבען אויפגעהערט צו זיין צוויי זייטען פון אייז ערשיינונג — ווי ליכט און שאטען, רעכטס און לינקס, פאטער און מוטער,—ווייל לעבט אין קאמף פון די געגענזאצען. קאלעקטיוו און אינדיווידואליטעט אין טאטער זענען געווארען צוויי שונאים: „צווי ראסען", ווייל קאנען נים און טארען נים צוזאמען שפאנען, כל זמן ס'איז נים קלאר, ווער ווען דינט...

און דער קאמף אויף טויט און לעבען דויערט! קיין קונסט איז ניטא—ווייל פערשקלאפטע שפאנען נישט, און דער ביהנע-קינסטלער איז אדער פערשקלאפט, אדער אבגעריסען פון קאלעקטיוו.

אין הייגטיגען טאטער געהען ארום משרתים. אויספיהרער פון פרעמדע קאפריזען, בלאסע, שוואכע, פלאכע...

איבער זיי הערש א „יושב ראש"—א געשייטער „פארזיצער", ווען קען די קונץ פון פשרות און האט קיין אהנונג נים ווען די פייערל און געווינטערן פון שעפערישקייט —

רעזש? איז נים קיין קונסט!

טאלענט, שעפערישקייט קען אריינגעלעגט ווערען אין יעדער מלאכה, ווען איז פערבונדען מים בעאבאכטונג אין פערשידענארטיגע צוזאמענשטויסען.

פערשטעהט זיך, אז צו רעזש מוז מען בעזיצען אי געשמאק, אי וויסענשאפט, אי „אנ'אויג אי אנ'אויער" אבער דאס איז א בעוויזן פון מיטעלמעסיגקייט.

אלס פערווירקלימער פון יענעמס מעגליכקייטען קען ארטיסטישער זיין א טיפער דענקער אין אויסטייטשען דאס ווערק פון דיכטער; א גלענצענדער פעדאגאג אין אנטפלעקען דעם שוישפילער'ס נישט גע פונענע מעגליכקייטען. ער קען זיין א ראפינירטער קענער פון עפאכען, א פיינער פסיכאלאג, אנ'אויסגעצייכענטער אבשאצער פון קונסט, פון פערשידענע קונסטען...

אבער דאס אלץ—צוזאמען אפילו — גענענדיג א פראכטיגען רעזישסער, גיעט נישט קיין קינסטלער, גיעט נישט די אינדיווידואליטעט, ווען טראגט אין זיך נייע בעגריפען, הארמאניען,

די פארמען צעפוילען, צעפאלען...
עס וועלען פערשווינדען די געשייטע קאמבינאציעס פון געבילדעט, ענטוויקעלטע און פלינקע, אוין נור
אייביגע וועלטען בליהען, אוין נור
פרייע גייסטער וועלען שאפען...
אזוי איז געווען ביי די עלאדער. עס וועט ווידער זיין.

עצות בעהויכען זיי ער כונות און שטרעמונגען, וואָס זאָל זיי ארום-רינגלען מיט גאנצען פראכט פון קולטור, מיט גאנצען גלאנץ פון קונסט, צווישען וועלכע זיי זאלען אין פלאמפייערדיגער בעגייסטערונג שאפען זיי ער קונסט—די אידעלע, הויכע קונסט פון דער ביהנע.

* * *

די וועלט דרשהט זיך א צערייסענע מיט די חיה'שע נעגעל פון צאנ-קעריין.

הויכע אידעאלען ווערען פערשוואנקט אין די רינעס פון קלייע אלטעגלויכע אינטערעסען; בעגריפען ווערען פערטוישט אוין פערמישט דורך פלינקע פינגער פון פערשידענע רעדל-דרעהער.

אבער זאָל מען זיך דערמאָנען אין נים פערגעסען: —

טעאטער איז געבוירען אין פלאם פון פריסטערלויכער בעגייסטע-רונג. די קונסט פון טעאטער איז על פי טבע דאס לעבעדיג וואָרט, בעפייערט מיט השתפכות-הנפש פון דעם, וואָס רעדט עס, און בעפלאמט מיט ענטצינקען פון קאלעקטיוו, וואס דערקענט זיך: זיינע ליידען און פריידען, אין נייע אידעען איינגעפאסט.

טעאטער האט זיך ענטוויקעלט, געפאלען און ווידער אויפגעלעבט צוזאמען מיט אלק, וואס ארום.

טעאטער האָט אבגעשפיגעלט די גייסטלאזיגקייט און פערשקלאפט-קייט פון לעצטען דור, בעת אונטער'ן שילד פון בירגערלויכער פרייהייט האבען זיך געשמידט קייטען און געוועבט שטריק פאר אלק, וואס איז אויסער די גרענעצען פון מעהרהייטס-געזעץ.

און דאס טעאטער שטעהט אויפ'ן שיידע-וועג. זיין טבע האט עס נים פערלאזען!

א פערשטויסענער, מיט א צערייסענער קרוין פון פאפיר און מיט א סצעפטער פון האלץ אין זיין האנד, האט דער אקטיאר געווארט אויף די צייט, בעת עס וועלען קלינגען לידער פון בעפרייטע גייסטער.

עס זענען געווען צייטען, בעת מען פלעגט אינם נים לאזען מקפר זיין אויפ'ן בית עולם; בעת מען פלעגט קוקען אויף אינם, ווי אויף א כשוף-מאכער, אויף א בייזען רוח.

עס זענען געקומען צייטען פון פאלשטישען לובעראליזם. אקטיא-רען זענען געווארען „גלייכע בירגער" מיט אלע אנדערע. נאר מען האט בעגרענעצט זייערע רעכט און בערויבט זייערע מעגלויכקייטען — אין טעאטער גופא. און עס איז פערשטיקט זייער קול...

אבער צייטען בייטען זיך:

טייל ווייזער ערקלערען, אז דאס נישט-טרינקען קיין בלוט האט געהאט א מקרא'שען ציעל,—ווייל אין דער תורה וועלט אויסגעדריקט די מיי. נונג, אז אינ'ם בלוט שטעקט דאס לעבען (כי הדם הוא הנפש). די בייי. דע מיינונגען זענען אפשר זעהר לאגיש. מען קען אבער פארט נישט אוועקמאכען מיט'ן האנד די היגיענישע בעדייטונג פון דעם פערבאט. וואהרום ס'איז דאך א בעקאנטער פאקט, אז בלוט פוילט גיך אין ס'קען געווינס שאדען דעם געזונד.

דאס זעלבע קען מען אויך זאגען וועגען דעם פערבאט פון חזיר צו וועלכען אידען פיהלען נאך אזוינד אויך דעם גרעסטען עקעל (טרף חזיר!).

די מצריים האבען אויך גערעכענט דעם חזיר צווישען די שעד, ליכע בהמות. דער היסטאריקער הערדאט דערצעהלט, אז די מצריים. האבען געהאלטען דעם חזיר אזוי וויים אומריין, אז יעדער, וואס האט זיך אפילו בלויז צופעליג אנגערירהרט אן איהם, האט זיך געמוזט באי. דען אין אויסוואשען די קלייידער אין נאהנטסטען טייך. מען האט דע. מאלט געגלויבט, אז נישט נור פון חזיר-פלייש קאן מען בעקומען פערשידענע הויט-קראנקהייטען, נאר אפילו פון טרינקען חזיר-מילך. פלוטארך דערצעהלט, אז „יענע, וואס האבען געטרונקען חזיר-מילך, זענען געווען בעדעקט אויפן גאנצען לייב מיט צרעת אין פערשידענע אנדערע קרעפ". צו אזו דאס ריכטיג, צו נישט — דאס איז אנ'אנדער פראגע. אלעגפאלס ווייזט דאס, אז דאס פערבאטען חזיר האט געווינס געטראגען א היגיענישען חאראקטער.

דער פערבאט צו עסען פערשידענע פויגעל האט געהינס אויך געהאט היגיענישע ציעלען.

ס'איז אינטערעסאנט, אז אין ווירכאוו'ס ארכיוו ווערט דערצעהלט, אז אינ'ם בלוט פון קראהען האט מען געפונען ווערימלעך, וואס זענען עהנליך צו טריכין (וואס געפינט זיך אפטמאל אין חזיר-פלייש). פראי פעסאר ווירכאוו האט געמאכט דערצו א בעמערקונג, או דא האנדעלט זיך וועגען א מין פילאריא, וואס זענען עהנליך צו די פילאריא, וואס גע. פינען זיך אין בלוט בייי די איינוואהנער פון די הייסע לענדער אוי רופען אפטמאל ארוים א נירענקראנקהייט (בלוט אין דער אורין).

וואס שייך צו דעם פערבאט צו עסען גלאטע פיש אהן שופען אוי פלוספעדערן, איז אפילו אצונד מיינען די איינוואהנער פון הייסע לענדער, או זיי זענען שעדליך פאר'ן געזונד. פראפעסאר א. באגינסקי (בערלין) דערצעהלט, או ער האט אמאל געוואלט קויפען אין קאזיקס אויפ'ן פיש-מארק א גלאטען פיש מורענו, אוי די פישער אליין האבען

היגיענע ביי אידען אמאל און אצונד.

פון ד"ר גרשון לעווין.

V.

אויב מען וויל זיין געזונד און דיך גלידער זאלען נארמאל פונקציאנירען, מוז מען זיך ערנעהרען געהעריג און אויסמיידען אלע שעדליכע עסעווארגען. אין דער תורה און אינ'ם תלמוד טרעפען מיר אויך אסך דינים, וואס האבען געדארפט רעגולירען דיך דיעטע אינ'ם בריטען זין פונ'ם ווארט. אסך דאקטוירים זענען אפילו אין דעם פרט גרויסע אפיקורסים, און מיינען, אז דיך דינים וועגען ערנעהרונג האבען קיין שום שייכות נישט מיט היגיענע. דיך מיינונג איז אבער אייגנזיניג, סאיז אמת, אז דיך דינים פון דער תורה וועגען ערנעהרונג זענען פערבונדען מיט'ן רישוס (מנהגים פון גאטעסדיענסט) אבער פונקט אזוי זענען דיך דינים וועגען זיי פערבונדען מיט ריינקייט, וואס קיינער צווייפעלט שוין כמעט נישט, אז זיי האבען געטראגען א הזגיענישען חאראקטער.

דיך תורה פערוועהרט צו עסען: 1) בלוט, 2) פלייש פון פערשידענע מינים בהמות, חיות, עופות, פיש, קריכענדיגע בעשעפענישען (שרצים, רמשים) און 3) געפגר'טע און פערצוקטע (נבלה וטרפה).

עסען בלוט איז געווען שטרענג פערבאטען. וויר סאט עובר געווען דערויף, איז בעשטראפט געווארען מיט'ן טויט (כרת). אסך גלעהרטע וויללען אויסווייזען, אז דאס נישט-טארען עסען קיין בלוט האט געהאט א ריין רעליגיעזען צילעל, — בכדי זיך אבצוגרעניצען פון דעם קולט פון ב ע ל אדער מ לך, וואו מען פלעגט יא טרינקען בלוט

געלימען אויף שלשול, זיי פלעגען זיך קורירען מיט שלוח-וואסער אוּן סאָר זיי פלעגט זיין אין בית-המקדש אַ ספעציעלער דאקטאר.

דער פערבאָט צו עסען פלייש. וואס איז איבערגעבליבען נאך אַ קרבן אוּן וואס האט דעם דריטען טאג געמוזט פֿאַרברענט ווערען, האָט אויך געהאַט, וויּ פראפעסאר באַגינסקי מיינט, אַ דיעטישען ציעל, בכדי נישט צו עסען פלייש וואס לינגט לאַנג. *)

אויף אַלקאָהאָל איז נישטאָ נישט אין דער תורה אוּן נישט אין תלמוד קיין שום פֿאַרבאָט. נור כהנים האבען נישט געטאָרט טרינקען נישט קיין ווײַן, נישט קיין ביער, אונטער דער מורא פון טויט-שטראָף, אבער בלויז בשעת דעם גאָטעס-דינסט (ויקרא י—9). דערפון איז אפילו לייכט צו ברענגען, אַז אין פרינציפען לעבען האבען זיי געוויס יאָ געטרונקען. אויך די אַזוי גערופענע נזירים האבען זיך געמוזט אבהאַלטען פון ווײַן, שטארקע משקאות, וויינעסיג אוּן בכלל פון אַלץ, וואס מען האט געקאנט אויסדרינקען פון ווינטרויבען (במדבר ו, 2—4)· אין דער תורה געפינט מען זעהר אפט ווײַן, אהן וועלכען ס'איז נישט פארגעקומען קיין שום סעודה. אוּן ס'איז קיין וואונדער נישט — וויל ארץ ישראל איז אַ געבירגיג לאַנד, וואס איז פארצייטען געווען בעדעקט מיט ווינגערטנער, ביי דער דעמאָלטיגער שלעכטער קאָמוניקאַציע איז

*) אוּן תלמוד זאָגען פֿאַרהאַן אַ סך הוניאַנוישע פֿאַרשריפֿטען וועגען ערנסה־דונג בכלל, אוּן וועגּ ברענגען נאָר עטלעכע פון זיי:

עס מעסינג: ס'ששארבען אַ סך מאָהר מאַנשען פון צופֿויל עסען, איינער פון הונגער (שבת ל"ג—א)

עס פשוט'ע מאכלים: צוויי זאָגען געגאנגען אוּן אַ געוואלב, איינער פון זיי האט געגעסען ברויט פון קיסען, אוּן דער צווייטער האט נעגעסען פון ברויט פֿאַט פלייש אוּן האָט פֿאַרטרונקען מיט אלטען וויין. דאָס לעצטען האָט עס פֿאַרשארט, דער ערשטער איז נעבליבען נעזונד.

וואָר ס'קען פֿאַרטראָגען נאָרשטאַנברויט אוּן עסט וויצאַנברויט איז עובר אויף בל תשחית (שבת ק"מ—ב)

עס לאַנגזאַם: צוקר גוט מיט די ציין, וואַסטו עס געפינען צוריק אוּן דיּ פּיס. אוּ מען ווצט דאָנג פּעם טיש, פֿאַרלענגערט מען זיך דאָס לעבען (שבת קנ"ב—א). אוּן ארץ ישראל איז נעזונ א שפרינגוואָרט: "וואָר ס'איז פֿאַט מוז זיך בהאלטען אויף דר'ערד (פֿאַר זעגע גלויבונגער); וואָר ס'בענוט זיך מיט נעמוזן, קען רוהוג ווצען פֿאַר ווען טהורי".

אוּן ס'ארוגנאַר איז דאָס א שענער קאַשטבור מיט נרשם:

דאביד אליתא, טשי בעליתא;
דאביד ככלו, אקוקי דמתא שביב

(פסחים קי"ר—א)

אידם דערפון אבגערעדט, וויל מען קאן פון אידם קראנק ווערען. וע־
גען אויסטערן אין ראקעס, וואס דערנעהרען זיך מייסטענטיילס פון
מענשלעכע צואה, וויס דאך יעדער דאקטאר, אז זיי רופען אפט
ארויס פערגיפטונגען מיט פערשידענע אויסשלאגען אויף לייב.

דער פערבאט צו עסען נבלות דארף, דוכט זיך, נישט ערשט ער־
קלערט ווערען, אז מיר האבען דאך א הינעיגנישע פארשריפט.

אין דער תורה און אין תלמוד זענען פארהאן א סך ראיות, א
מען האט בכלל גערעטען צו עסען וואס וועניגער פלייש. דאס איבערז
עסען זיך מיט פלייש ווערט געשילדערט אין דער תורה (במדבר י"א) אי־
דער מעשה מיט די וואכטלען (שליו). די אידען האבען זיך אנגעהויבען צוו
בעקלאגען, אז זיי בענקען נאך די עסענווארגען, וואס זיי האבען גע־
האט זיין מצרים, און האבען פערלאנגט פלייש. משה'ן פערדראסט דאס,
און ער זאגט זיי צו, אז זיי וועלען בעקומען אזוי פיעל פלייש, אז
ס'וועט זיי אוש „פון דער נאז קריכען" און ס'וועט זיי עקלען פון דעם
ס'קומט אן א גרויסע מחנה פון וואכטלען אוז די אידען זאמלען זיי אן
גאנצע צוויי טעג און איין נאכט, חאפען זיך צו צום פלייש און ס'הויבט
זיך אן צווישען זיי אן עפידעמיע, פון וועלכער א סך זענען געשטארבען.

דעם ארט האט מען אנגערופען: „קברות-התאוה".

אבן-עזרא מיינט, אז ס'איז געווען די פעסט. די זיעבציג זקנים
(סעפטואגינטא), וואס האבען איבערגעזעצט די תורה אויף גריכיש, הא
בען פערטייטש: חאלערא.

ד"ר פרעוס מיינט, אז דער פלוצלינגער איבערגאנג פון נעהרע
זיך מיט פלאנצען צו אסך פלייש האט אין די גרויסע היצען פונ
מדבר געקאנט שאדען און ערויסרופען א פערגיפטונג. משה'ס ווערטער
„בזיז עס ווען אייך פון דער נאז קריכען" האט געקאנט בעדייטע
„ברעכען". פעטער פראנק גיט גאר אן אנדער ערקלערונג, ער זאגט
אז די וואכטלען ערנעהרען זיך מיט גיפטיגע זאכען און זייער פלייש
בכלל קאן ארויסרופען א פערגיפטונג און דערפאר ווערען די געפאנ־
גענע וואכטלען, וואס קומען צו פליהען פון אפריקא קיין נעאפאל,
ערנעהרט דריי טעג מיט ברויט און ערשט נאכדעם עסט מען זיי, —
איל אין אפריקא שפייזען זיי זיך מיט גיפטיגע קרייטעכער.

„דו זאלסט נישט געהערען נישט צו די ווינ־זויפער און נישט צו
די פלייש-פרעסער" זאגט שלמה המלך (משלי כ"ג—20). א פלייש-פרע־
סער (זופל) האט געהייסען, וויל דער תלמוד ערקלערט, דער, וואס האט
אויפגעגעסען אנדערטהאלבען פונט פלייש מיט אין מאל.

די כהנים פלעגען עסען א סך פלייש און האבען דערפאר שטענדיג

ביי יערער געלעגענהייט וועלט אין דער תורה אונטערגעשטריכען די שלעכטע וויכטקייט פון שכרות. בן-הדד, דער קעניג פון סיריען, פערשפילט די שלאכט מיט אחאב'ן, וועלכער איז געווען שכור (מלכים א' כ 16).

אבשלום האט זיך נוקם געווען אין אמנון'ען, ווען דער לעצטער איז געווען שכור (שמואל ב' י"ג—28).

שלמה המלך (משלי כ"ג 29—30) פרעגט: „ווער איז וועה, ווער קריגט זיך, ווער רעדט אסך, ווער האט אומזיסטע וואונדען, ווער האט רויטע אויגען?" אין ענטפערט, אז דאס אלץ האבען יענע, וואס זיצען שפעט ביים ווין.

שלמה זעהט אין ווין בכלל א פערטויבונגס-מיטל פאר אונגלויבלעכע מענשען (משלי ל"א 6—7).

הושע (ד—2) זאגט: „פראסטיטוציע, אלטער ווין און פרישער ווין נעהמען אב דאס הארץ".

ישעיהו הנביא (ה'—2) ווארנט: „וועה איז דיר, וואס שטעהען אויף אין דער פריה און זוכען שכור צו ווערען".

זעהר אינטערעסאנט איז דער פאקט, אז שוין בשעת די שופטים האט מען אודאי געוואוסט, אז בכדי צו האבען געזונדטע קינדער, דארף זיך די מוטער אבהאלטען פון שטארקע משקאות. צו שמשון הגבור'ס מוטער קומט א מלאך און זאגט איהר, אז זי וועט האבען א זוהן, וואס וועט מציל זיין די אידען פון די פלשתים, זי זאל אבער נישט טרינקען נישט קיין ווין און נישט קיין ביער (שופטים י"ג, 3—4).

אין גלות בבל האבען אידען אודאי געטרונקען אסך וועניגער ווין, ווי אין ארץ ישראל. ס'איז דערמאנגען אזוי וויט, אז מען האט געמוזט זאגען, אז אים פורים איז מען מחויב זיך אנצוזשכור'ען. א פרעסער און זויפער (זולל וסובא) האט געהייסען, לויט דעם תלמוד, דער, וואס האט אויפגעגעסען 1½ פונט פלייש און אויסגעטרונקען א האלבען לוג (אנ'ערך פון א האלבע קווארט) ווין. און ס'ווערט צוגעגעבען, אז אין דער גאנצער צייט פון סנהדרין איז אזא זאך קיין מאל נישט פארגעקומען.

אין תלמיד זענען פארהאן א סך אפאריזמען וועגען שכרות. איך וועל ברענגען עטליכע פון זיי:

וויר ס'טרינקט - אויס א גלעזעל ווין מיט איין מאל איז א שכור (פסחים פ"ח).

אז דער ווין גייט ארין, גייט ארויס דער סוד (ערובין ס"ה).

ווין עדזשגט זיך מיט בלוט (סנהדרין ע').

אודאי געווען דער עקספארט פון ווין זעהר אַ קלייניר אוּן טען האָט אַלץ אויסגעטרונקען אויפ'ן ארט, אוּן נישט-קוקענדיג דערויף, ציהט זיך דורך דער תורה אוּן דורך דעם תלמוד ווי אַ רויטער פאדעם דער ווידער-ווילען צו שכרות. אין דער תורה געפינען מיר נור צווי מענשען, וואס האבען זיך אָנגעשכור'ט איין מאל אדער צווי מאל אין זייער לעבען, אוּן דערפאר האט מען זיי געשטעמפעלט פאר שכורים. דער ערשטער איז געווען נח, וואס האט פערפלאַנצט אַ ווינגארטען. פון'ם ערשטען ווין האט עֶר זיך אנגעשכורט אוּן האט זיך אויפגעדעקט אין זיין גע-צעלט. דאס האט דערזעהן זיין זוהן חם אוּן האט עס דערצעהלט זיינע צווי ברידער (בראשית ט—20—24). דעֶר צווייטער איז געווען לוט, ווען די טעכטער האבען צוויימאל אנגעשכור'ט, בכדי צו האבען קינדער פון אירם (בראשית י"ט—31—36). אוּן עד היום ווערט בע-נוצט דאס שפריכווארט: „שכור, ווי לוט".

אינטערעסאַנט איז די לעגענדע, וואס ווערט אין תלמוד אוּן מדרש דערצעהלט וועגען נח'ן (ספר האגדה—י. ח. רבנ'צקי וח. נ. ביאליק, כפר ראשון ב - ס"ט): ווען ער האט פערזייהט דעם ווינגארטען, איז צו אירם געקומען דער שטן אוּן האט אירם געפרעגט, וואס עֶר טהוט. נח האט אירם געענטפערט, אז ער פערפלאַנצט אַ ווינגארטען. וואס איז דאס אזוינס? — האט געפרעגט דער שטן, אוּן נח האט אירם ערקלערט, אז אַ ווינגארטען גיט ארויס געשמאקע פרוכט, פון וועלכע מען בעקומט זעהר אַ גוטע משקה, וואס מאכט פרעהליך. אויסהערענדיג דאס, האט אירם דער שטן געבעטען, אז ער זאל אירם ערלויבען צו העלפען אירם בייַ דער ארבייט, אוּן נח האט אירם ערלויבט. דער שטן איז אוועקגע-לאפען אוּן האט געבראכט א לאַם, אַ לייב, אַ מאלפע אוּן אַ חזיר אוּן האט זיי אלע כסדר געשחט'ען אוּן מיט זייער בלוט אנגעזעטיגט די ערד פון'ם ווינגארטען. דער שטן האט דאס געטהון בכיוון, בכדי צו ווייזען נח'ן, אז ס'איז נישט גוט צו טרינקען אַסך ווין, ווייל אז מען טרינקט אויס איין גלעזעל, איז מען נאך עהנליך צו א רויהיגען לאַם, נאכ'ן צווייטען אבער ווערט מען שוין אויפגערעגט ווי א לייב, נאכ'ן דריטען הויבט מען אַן זיך אויפצופיהרען ווי אַ מאלפע, אוּן נאכ'ן פיערטען ווערט מען שוין עהנליך צו אַ חזיר, וואס וואלגערט זיך אין דער בלאטע. נח האט אבער דערויף קיין אכט נישט געגעבען, האט זיך אנגע'שכור'ט אוּן זיך געמאכט לעכערליך.

אין דער ערצעהלונג איז זעהר בולט די טענדענץ ארויסצווייזען די שעדליכע זייט פון שכרות.

שולדיג, מען דארף זיך אבער נישט שעמען אונטערצושטרייכען דעם טרויריגען פאקט, אז ביי א גרויסען טייל פון אונז איז כמעט אינגאנצען אבגענומען דער חוש פאר הינגיעבע בכלל און ריינקייט בפרט.

זייך, זאל זיין אפילו כשר'ע, ווערט אין גענוסע ספערען זעהר וועניג בענוצט. דאס טראדיציאנאלע וואשען זיך אין דער פריה, פאר'ן עסען און נאכ'ן עסען איז פערביטען געווארען מיט אבגיסען „נעגעל" וואסער", און אנשטאט אבצוווישען די הענד מיט א ריינעם האנדטוך, איז מען יוצא מיט אברייבען זיי אן דער פאלע פון דער אומריינער קאפאטע, און אז ס'הענגט שוין יא נעבען כיור א האנדטוך, איז עס, דאס רוב אומריין און שווארץ, ווי די ערד.

קדושה וטהרה האט אויפגעהערט אנצוגעהערען צו די שענע אידישע מדות, און אויב מיר וואלטען אצונד געוואלט מקיים זיין דעם בעפעהל פון תלמוד, אז „א תלמיד חכם, וואס האט א פלעק אויפ'ן מלבוש איז חייב מיתה", וואלטען גאנץ וועניג תלמידי חכמים געבליבען לעבען.

למען האמת מוז איך צוגעבען, אז נישט בלויז פרומע אידען זינדיגען ס'רוב קעגען די עלעמענטארסטע דינים פון ריינקייט, נור אויך א גרויסער טייל פון די אזוי גערופענע אויפגעקלערטע האלטען גאנץ וועניג פון איהר. ס'האט זיך אויסגעבילדעט א מין „פילאזאפיע" מזלזל צו זיין אן הינגיעבע און ריינקייט. ס'פאסט גאר נישט זיך דעם קאפ צו פערדרעהען מיט אזעלכע נארישקייטען, און די העררן, וואס דיספוטירען שטענדיג וועגען גאנץ הויכע עניינים, טראגען אפט שווארצע קרעגען און אונטער זייערע נעגעל נעפינט זיך נישט וועניג שמוץ.

דערפאר טאקי איז קיין קיין שום וואונדער נישט, וואס ביי אונז טרעפען זיך אזוי פיעל הויט- און אויגענקראנקהייטען, וואס שטערען אצונד אזוי שטארק ביי דער עמיגראציע און וואס ביי יעדער עפידעמיע זענען מיר, אידען, דאס ערשטע כפרה-הינדעל.

די ערנעהרונג איז אויך אצונד ביי אונז אנטי-הינגיעניש: אדער מען לויפט ארום גאנצע טעג כמעט אומגעגעסען, נישט מחמת ארימקייט, נאר גלאט אזוי, וויל מען האט קיין צייט נישט, אדער מען עסט צופיעל און איבערזעטיג און מען לייגט דערפאר אויף ארטרעטזום, גאל-שטיינער, נירענשטיינער וכדומה און מען פאהרט קיין מארינענבאד אדער קארלסבאד.

וועגערישע קראנקהייטען האבען אויך אויפגעהערט צו זיין ביי אידען א זעלטענהייט.

איד וויל נישט פערלענגערן מיין בעשולדיגונגס-אקט, וויל איך

ווײן ברענגט מיט זיך טרעהרען (יומא ע"ו).
אויב עמיצער דאוועט שכור'ערהייט, איז ער גלייך צו אַ געצענ־
דינער (ברכות ל"א).
ווער ס'האט אויסגעטרונקען אַ קוואטירעל ווײן, זאל זיך נישט
פערנעהמען מיט תורה (ערובין ס"ד).
ווער ס'טרינקט ווײן, האט קראנקע ביינער (נדה כ"ד).
שכור הייסט, דער, ווער ס'קאן שוין נישט רערען מיט'ן קענ־
פון דעם אַלעם זעהען מיר, אז אויף אַלקאַהאל האט מען ביי אי־
דען שטענדיג געקוקט שלעכט, נישט פון רעליגיעזען, נור פון הגיע־
נישט-עטיש-געזעלשאפטלעכען שטאַנד פונקט.
אין מיטעלאלטער האבען זיך אידען נאך מעהר אָפגעהאלטען פון
שכרות. צו דער הגיענישט-עטיש-געזעלשאפטלעכער סבה איז נאך צוגע־
קומען דער אינסטינקט פון זעלבסטערהאלטונג—ווייל אין גהעטאָ, וואו
אויף יעדען שריט און טריט פלעגט דראָהען אַ געפאַהר פון דרויסען,
האט מען קודם כל געמוזט זיין נידטערן.

VI.

מאכען מיר אַ סך הכל פון דעם אַלעם, וואס מיר האבען געזאגט
וועגען הגיענע ביי אידען אין די צייטען פון דער תורה און דעם
תלמוד, מוזען מיר קומען צום בעשלוס, אַז די סאצ'אלע הגיענע איז
דעמאלט געשטאַנען ביי זיי אויף אַ גאנץ הויכער מדרגה, און אז די גע־
זעצגעבער האבען אלץ אנגעוועגדעט, כדי צו פאפולאריזירען די מרה פין
ריינקייט צווישען פאלק.
היינט אז מיר, אידען, האבען גהאט אַ מאדערנע סאציאלע הגיענע
שוין דעמאלט, וועלן די איצטיגע ציווילזירטע פעלקער זענען נאך
גאר אויף דער וועלט נישט געווען, אדער זיי האבען זיך נאך געפונען
אין אַ ווילדען צושטאַנד, וואלט מען געדארפט לאגיש אויסדרינגען
דערפון, אז הגיענע שטעהט אצונד ביי אידען גאר הויך, און אז מיר
דער „עם קדוש וטהור", קאָן געווינ־ אויך איצט מיט זיין ריינקייט דינען
וויַ אַ מוסטער פאר אלע פעלקער.
איז דאס אבער נישט אזוי.
אַ גרויסער טייל פון אונזער פאלק,—אין דוקא די פרומע, וואס
לעבען נאך עד היום לויט די אלטע טראדיציעס—האט אין גאנצען פער־
געסען, אז ס'איז דאָ אַ הגיענע אויף דער וועלט. וועגען די סבות וויל
איך דא נישט רעדען. מעגליך, אז מיר גופא זענען דערין אמווענ־גסטענ

י. גרינבוים.

די פּוילישע כאנסטיטוציע און די אידישע פראגע.

VI.

די צווייטע פרינציפיעלע פראגע, ארום וועלכער עס האט זיך גע-דרעהט די דעבאטע בעת דער צווייטער לעזונג, איז געווען די פראגע וועגען דער בעציהונג פון מלוכה צו דער רעליגיע און וועגען דעם אָרט, וואָס דער קאטאָליציזם און די קאטוילישע קירך דארף פערנעה-מען. דער גלח לוטאָסלאווסקי פון איין זייט און דער סאָציאָליסט טשא-פינסקי אין דער ראדיקאלער לודאָוויץ פוטעק פון דער אנדערער זייט זענען געווען די העלדען פון דעם דאָזיגען קאמף. דער אָנגריפענדער צד איז געווען לוטאָסלאווסקי, וואָס האָט מאָל האָט איהם געשטיצט גישט אַזוי זייר איגענע פראקציע, פון די נאציאָנאל-דעמאָקראטען, נור פיעל מעהר די קריסטליך-דעמאָקראטישע פראקציע, וואָס איהרע מיט-גלידער שטאמען דערהויפט פון פוילען, וואו דאָס פוילענטום האָט זיך כמעט צערשמעלצט מיט קאטאָליציזם אין קאמף געגען דעם פראָטעס-טאנטישען דייטשטום. בעת די קאָנסטיטוציאָנס-קאָמיסיע האָט, אונטער דעם דרוק פון דער רעגירונג, דאָך אָבגעווארפען דעם פאָרשלאג, אז דער ערצהערצאג פון דער פוילישער רעפובליק דארף זיין א פאָליאק און א קאטאָליק, און די אציאָנאל-דעמאָקראטען—אחוץ לוטאָסלאווסקי—[illegible] האָט די

מיין, אז ס׳איז געווג דאס, וואס איך האב געזאגט, כדי מען זאל פער־שטעהן, אז ס׳קאן אזוי נישט בלייבען.

מען רעדט אצונד זעהר פיעל פון א אידישער רעגעסאנס, פון א אויפלעבונג. וויל־ען מיר טאקי באמת, אז מיר זאלען צוריק אריינקומען אין די רייהע פון ציווילי־זירטע פעלקער, מוזען מיר קודם כל איינפי־הרען ביי זיך א ריכטיגע הגיענש; מוזען קעמפען מיט די אלע עלעמענטען, וואס מיט זייער אנטי־הגיענש לעבען שוואכען זיי אב אונזער פאלקס־קראפט און מיט זייער אומריינקייט מאכען זיי אונז צו שאנד אין צי־שפאט. מיר מוזען קודם כל ווערען צוריק א ר יין פאלק, נישט נאר אין מאראלישען זין, נאר אין דעם פשוט׳ען זין פון דעם ווארט „ריין", אויב נישט, וועט פון דער גאנצער, אזוי גערופענער, „אויפלעבונג" בלייבען א פוסטע פראזע.

גוט געלעבט מיט דִי אקופּאנטען, פּערעגטפערט דעם פּוֹילישען גלוּת, דעם צוּשטאנד פּון אוּנטערדרִיקונג, אוּן בעקעמפט דִי, וואס זענען אוֹיפּ-געשטאנען געגען דִי אוּנטערדרִיקער. דערצו זענען נאך צוגעקוּמען קוֹל-טוּרעלע אוּן ריין-מענשלִיכע ארגומענטען וועגען דער פּינסטערנִיש, וואס וּערט פערבּרייטערט דורכ'ן קלערוּס, וועגען זיין קאמף מיט'ן מענשלִיכען פּרייען געדאנק אוּן זיינע עראבערונגען, וועגען דעם אבערגלוֹיבּען, אוֹיף וועלכען ער שטיצט זיך אין זיין טעטיגקייט, וועגען דִי אינטערעסען פּון דִי רייכע אוּן דִי זאטע, וועלכע ער פערטִיידיגט. דִי אלע ארגומענטען זענען בלוֹיז געווען א צוגאב צו דעם וויכטיגסטען, דעם שלאגענדסטען, צום ארגומענט וועגען דער אוּנזיכערער בעציהונג פּון דעם קאטוֹילישען קלערוּס צום פּוֹילישען נאציאנאלען אוֹיפלעבונגס-געדאנק. אין דעם קאנ-סטיטוציערענדען סיִם, וואס איז בעהערשט פּון דעם נאציאנאלען געדאנק, וואס איז מיסטענטיוולִיך נאציאנאלִיסטיש אוּן שאוויניסטיש געשטימט, האט דער דאזיגער ארגומענט אוּן דאס רייכע מאטעריאל, אוֹיף וועלכען ער האט זיך געשטיצט, געווירקט אמשטארקסטען. דִי מאסע פּוֹיערישע דעפּוטאטען האבען אפשר דאס ערשטע מאל דערהערט וועגען דעם, אז דער קאטוֹילישער קלערוס איז נישט אלעמאל אזוי הייליג-פאטריאטיש, וִי עס שיינט לוֹיט דִי איצטיגע רעדעס פּון זיינע פּארשטעהער; אז דִי אינטערעסען פּון רוֹים שטעהען בּיי אִיהם זעהר אפט העכער, וִי דִי אינ-טערעסען פּון פּוֹילען, אז צוּוישען דִי בּיידע אינטערעסען העֶרשט כלל נישט אזא פּוֹילע אוּן אוּנבעדינגטע הארמאניע, וִי דער פּוֹילישער קלע-רוס שטעלט פּאר. זיי האבען דערזעהען, אז דִי הערשאפט פּון קאטוֹי-לישען קלערוס וועט אוֹיפוועקען נישט בלוֹיז א חשד צו פּוֹילען אין אוֹיסלאנד, נור א רעליגיעזען קאמף אינוועניג אין לאנד, אוּן שוין נישט בלוֹיז מיט דִי אידען,— דאס וואלט נישט געווען אזא גרוֹיס אוּנגלִיק,— וִי מיט דִי ניט-קאטוֹילישע קריסטלִיכע אמונות. כדי מען זאל ניט קאנען בעשולדיגען דִי סאציאלִיסטען, אז זיי בעפאלען בלוֹיז דעם פּוֹילישען קלערוס אוּן שוינען דִי אידישע רבנים, האט טשאפּינסקי אפט, רעדענ-דיג וועגען דעם קאטוֹילישען קלערוס, דערמאנט דִי אידישע רבנים אוּן האט פּארבּייגעהענדיג געמאלט דעם אידישען קלעריקאלִיזם מיט נאך פּינסטערערע פּארבּען וִי דעם פּוֹילישען, פּאדערנדיג, אז דִי אידען זא-לען אִיהם בעקעמפען.

דִי דאזיגע טאקטִיק, וואס איז אנגעוועגדעט געווארען פּון דִי אנטיקלעריקאלע רעדנער, האט געווירקט גאנץ שטארק. זי האט גע-צוואונגען דִי פּארשטעהער פּון'ם פּוֹילישען קלעריקאלִיזם צו פערטִיידי-גען דִי שוואכסטע פּאזיציעס זיינע. זי האט זיי געצוואונגען אוֹיפצונעהמען

קריסטלִיך-דעמאָקראַטישע פראַקציע אויפגענומען דעם פּראָגראַם אוּן אירע ארויסגעשטעלט וויּ אַ אייגענע אויסבעסערונג.

לויטאָסלאווסקי אוּן זיינע פרייַנד האָבען געשטרעבט צו מאכען פון פוילען אַ נאציאָנאל-פוילישע אוּן קאַטוילישע מלוכה. די קאַטוילישע רעליגיע אוּן די קאַטוילישע קירך האט געדארפט פערנעהמען דעם אָרט פון אַ הערשענדער רעליגיע אוּן קירך. דאס איז בפירוש נישט ארויסגעזאגט געווארען,—וויל ס׳האָט דאָך נישט געפאסט ארויסצוטרעטען מיט אזעלכע געדאנקען דוקא איצט, וועהן אין אלע מלוכות געהט א קאמף וועגען אבטיילען די קירך פון דער מלוכה. אבער פון דער פארמילירונג, וויּ מ׳האט די ענטשפרעכענדע פאראגראפען פון דער קאנסטיטוציע פאָרמולירט, איז עס גאנץ בולט ארויסצוזעהן. צוליעב דעם האט נור א פאָליאק-קאטאליק געקאנט זיין פרעזידענט; דערביבער האבען אין סעיִמ געוואלט ארייַנקומען פינף פארשטעהער פון׳ם קאטוילישען עפיסקאָפאט, בעת פון די אנדערע צאהלרייכסטע רעליגיעזע געמיינשאפטען בלויז צוּ איינעם; דערביבער איז אבגעווארפען געווארען דיּ יודישע אויסבעסערונג, אַז די קאטוילישע רעליגיע צווישען די אנדערע רעליגיעס זאל פערנעהמען בלויז דעם הויפט-ארט; דערביבער איז בפירוש געזאגט געוואָרען, אז די קאטוילישע קירך וועט רעגירט דורך אייגענע געזעצען אויפ׳ן יסוד פון אנ׳אבמאך מיט׳ן פויפסט, פון א קאָנקאָרדאט, וואס האט א בעדייטונג פון אַ אינטערנאציאנאלען אבמאך; דערביבער איז בעשטימט געווארען, אז אין שולע דארף מען לערנען רעליגיע אוּן אז די שולע דארף זיין אַ קאָנפעסיאָנעלע.

די סאציאליסטען, וואס זענען תחלת געשטאנען אויפ׳ן שטיפּ-פּראָגראמאטישען שטאנדפונקט פון אבטיילען די קירך פון דער מלוכה אוּן האבען נישט אונטערשטיצט די יודישע אויסבעסערונגען, וועלכע האבען געשטרעבט אייַנצויפירען די פולשטענדיגע גלייכבערעכטיגונג פון די רעליגיעס, האבען דאך דערזעהן, אז די השפעה פון׳ם קלעריקאַליזם איז צו-שטארק אין סיים אוּן אז מיט זייער בלויז נעגאטיווער אוּן פרינציפיעל-פראגראמאטישער בעצויהונג וועלען זיי דא נישט העלפען. האבען זיי בעת דער הויפט-דעבאטע אין סיים געבליבען די טאקטיק אוּן האבען—אונטערשטיצט דורך דעפ. פוטעק—צוגעלאזט א שטורם צו די „אָקאָפּעס" פון דער „הייליגער דריי-אייניקייט". דער הויפט-ארגומענט, מיט וועלכען טשאפינסקי אוּן פוטעק האבען זיך בענוצט, איז געווען דאס בעשולדיגען דעם קאטוילישען קלעריזם, אז ער האט מעהר אין זינען די אינטעריסען פון חנפ׳ן די שטארקע. איז ער האט, מיט געווינסט אויסנאהמען

עֶס אִיז דורכגעגאַנגען דִי אוֹיסבעסערוּנג פוּן דער קריסטלִיך-דעמאָקראַטישער פּראָקציע, אז אַ פּרעזידענט קאָן זיין נור אַ פּאָלאַק-קאטאָלִיק, אוּן עֶס זענען אבגעווארפען געוואָרען אלע אידישע אוּן סאציאַלִיסטישע אוֹיסבעסערוּנגען, וואס האבען בעשטימט דִי גלייכבערעכטיגונג פוּן דִי אמטן אוּן דִי וועלטלִיכקייט פוּן דִי שולען.

לוטאסלאווסקי: האט טריאומפירט!

VII.

דִי אידישע פּראגע אִיז געווען דִי דריטע וויכטיגע פּראגע, אַרום וועלכער ס׳אִיז בעת דער צווייטער לעזונג געפיהרט געוואָרען אַ העפטיגער קאַמף. נִיט אִיין מאָל האָט דער סיים. בִיי פערשידענע פאַראַגראַפען, צו וועלכע דִי אידישע דעפּוטאַטען האבען פאָרגעשלאגען פערשידענע אוֹיסבעסערוּנגען, קאָנצענטרירט זיין אוֹיפמערקזאַמקייט אוֹיף דִי אידען אוּן זיערע פאדערונגען, אוּן נִיט אִיין מאָל זענען פארגעקומען, אַזוֹי גערופענע, „אידישע טעג". פוּן אִיין זייט האָבען דִי אידען נִיט דורכגעלאזט קיין אינצידענט, אוּן בִיי יעדען פאַראַגראַף, וואס האט געהאַט אַ וועלכע ס׳אִיז שייכות צו דער פראגע וועגען גלייכבערעכטיגונג אוּן מינדערהייטס-רעכט, זענען זיי אַרוֹיסגעטרעטען צו בעגרינדען זייערע אוֹיסבעסערוּנגען. פוּן דער אַנדערער זייט האבען דִי פארשטעהער פוּן דִי פערשידענע פראקציעס נִיט בלוֹיז געזוכט קלאר צו מאכען זייער שטעלונג צו דִי דאזיגע אוֹיסבעסערוּנגען אוּן אַרוֹיסטרעטונגען, נאָר אוֹיך, בעזונדערס פוּן דער רעכטער זייט, אטאקירט דִי אידען אוּן זיי בעשולדיגט.

דִי אידען-דעבאַטע האט זיך קאנצענטרירט אַרום דִי פאַראַגראַפען פונ׳ם V-טען קאַפּיטעל פוּן דער קאָנסטיטוציע, וואו ס׳וועלען בעהאַנדעלט דִי רעכט פוּן בירגער, פוּן רעליגיעס אוּן מינדערהייטען. לוֹיט׳ן סיסטעם, אוֹיף וועלכען דִי פוֹלִישע קאָנסטיטוציע אִיז געבוֹיט, זענען דִי אַלע פראַגען עֶרלעדיגט געוואָרען אינ׳ם קאַפּיטעל, וואס בעהאַנדעלט דִי רעכט אוּן דִי פלִיכטען פוּן דִי בירגער. דִי פוֹלִישע קאָנסטיטוציע האט אפילוּ דִי קאלעקטיווע רעכט פוּן דִי מינדערהייטען צוגוֹיפגעצויגען אוֹיף דִי פערסאנאלע רעכט, אוֹיף דִי רעכט פוּן דעם אינדיווידוּעם בירגער. זי ארעקענט נִיט קיין קאלעקטיווען, נִיט קיין קבוצים אוּן נִיט קיין בעזונדערע טעריטאָריעס. דערבער האט זי נִיט קיין אבטיילונג וועגען אוֹיטאָנאָמיע אוּן זעלבסטפערוואלטונג — וויִ מ׳האט געוֹלט צו מאכען אין דִי עֶרשטע צייטען, וען מ׳האט אנגעהויבען ארבייטען אַרוּם

דעם קאמף דארט, וואו זיי זענען געווען אמשוואכסטען. דאס פוילישע פאלק איז קאטוילישׁ, האבען זיי ארגומענטירט, פוילענטום אוּן קאטאליציזם איז פערבונדען אויף אייביג אוּן מען קאן דעם דאזיגען דאפעלען פאדים נישט צוריסען. דאָ איז זיי אויסגעקומען אבצוזאגען זיך פון דעם אדער יענעם דאקומענט, פון דעם אדער יענעם פארשטעהער פון דער קירך, דאס אדער יענס פערגלעטען. אחוץ דעם האבען זיי געמוזט אויפדעקען אלע קארטען. גלח לוטאסלאווסקי איז ארויס מיט דער טעאריע, אז מלוכה דארף האבען א רעליגיע, וויַ יעדער מענש, אוּן אז די דאָזיגע רעליגיע פון פוילען דארף אוּן קאן זיין בלויז די קאטוילישע, וועלכע האט דאס פוילישע פאלק אויפגעהאדוועט אוּן מיט וועלכער עס איז צונויפגעוואקסען. דער ארציבישקופ טעאדאראוויטש האט גאנץ דייטליך פארמולירט די אויפגאבע, די הילגע מיסיע פון דער פוילישער רעפובליק: זי זאל זיין די פעסטונג פונ׳ם קאטאליציזם צווישען דעם פראטעסטאנטשען דייטשלאנד אוּן דעם פראוואסלאווענעם רוסלאנד. ער האט אויסגעוויזען, אזוי וויַ זיינע פארגענגער אין די אלטע ציטען, אז אין די „מזרח קרעסטן" קאן דאס פוילענטום זיגען בלויז מיט דער הילף פון קאטאליציזם, אז בלויז דער קאטאליציזם האט דארט דאס פוילענטום מציל געווען פון אונטערגאנג. עס איז אויך אזא אופן קלאָר געווארען, אז די קלעריקאלען מיט די גלחים לוטאסלאווסקי אוּן טעאדאראוויטש בראש וויַלען מאכען פון פוילען א ריין קאטוילישע מלוכה, וואו די אנדערע אמונות אוּן זייערע אנהענגער וועלען בלויז געדולדעט ווערען.

די אידען האבען זיך אין דעם דאזיגען קאמף נישט אריינגעמישט, זיי האבען פערטיידיגט זייער פרינציפיעלע שטעלונג וועגען גלייכבערעכטיגונג פון אלע רעליגיעס, אויפגעוויזען, אז דער שטאנדפונקט פון דער מעהרהייט, בעזונדערס אבער פון לוטאסלאווסקי אוּן זיינע אנהענגער, וועט ברענגען אוּן ברענגט צום אונטערדריקען די נישט קאטוילישע אמונות בכלל אוּן די אידישע בפרט, אוּן אז זיי וועט פערוואנדלען פוילען אין א מין נייַ עסטרייך עגטפערנדיג אויף די סאציאלישטישע טענות, האט מען אנגעוויזען אויפן חלוק צווישען דעם אידישען קלעריקאליזם, וואס האט נישט קיין מאכט, אוּן צווישען אנדערע קלעריקאליזמען, וואס בעזיצען אוּן בענוצען זיך מיט דער מאכט פון דער מלוכה. דער קאמף ארום דער אידישער פראגע אוּן די אידישע פאדערונגען האט פערנומען, בעת דער דריטער לעזונג, א צו-גרויסען ארט אוּן מען מוז איהם דעריבער ווידמען א בעזונדער קאפיטעל.

בעת דער צווייטער לעזונג האבען דאך די קלעריקאלען געזיגט.

אויב מען האָט שוין אפילו יאָ אַ־גומענטירט און בעוויזען, האָט מען עס געטהון אויפֿן אַנטיסעמיטישען שטייגער. עס האָט געהייסען: דִי פּוֹלִישע קאָנסטיטוציע פערזיכערט דִי פּוֹלסטע גלייכבערעכטיגונג יעדען ב׳רגער, שלעכט־אויס יעדע אונטערדריקונג, וואָרום אין פּוֹלען וויסט מען, אַז נאציאנאלע אונטערדריקונג שטאַרקט בלויז און בינדט־צוזויף דאס אונטערדריקע פאלק. אבער דִי אידען זענען אַ פערדאַרבענע פאָלק, זייער רעליגיע לערנט האָס צו דִי „גויים", זייער מוסר ערלויבט צו בעשווינדלען דִי גויים. דִי אידען זענען אַ שעדליך פאלק, וואָס פיהרט אַ קאַמף געגען פּוֹלען, וואָס בעשמוצט זיין נאמען אין אויס־לאַנד, בענוצענדיג זיך דערבּיי מיט פערשידענע בלבולים, וואס פעראיי־גיגט זיך מיט אַלע פיינד פון פּוֹלען און עֶרפּולט ניט זיינע פליכטען געגען מלוכה. דִי אידען בעריפען זיך אלץ אויף אַ טראַקטאַט (וועֶרסאַלער), וואס מ׳האָט פּוֹלען אָנגעוואָרפען, כדי צו צווינגען פּוֹלען צו געבען זיי נאציאָנאלע רעכט, וועלכע זי וואָלט אויך אָהן דעם געגעבען, וועלכע ס׳איז אָבער שווער, כמעט אונמעגליך, צו בעשטימען—וואָרום דִי אידישע שפּראַך איז אַ זשאַרגאָן, עהנליך צו אַ גנבים־זשאַרגאָן; וואָרום דִי אי־דישע נאציאָנאלע זעלבסטפערוואלטונג מאכט פון פּוֹלען אַ לאַנד פון פאָלאקען און אידען, בעת פּוֹלען איז בלויז אַ פּוֹליש לאַנד, איז קלעריקאל, שטרעבט צו בעניען און פערפעסטיגען דאס גהעטא. מיט דִי לעצטע ארגומענטען האבען, פערשטעהט זיך, אפערירט קודם כל דִי סאציאלִיסטען, מיט דִי ערשטע—דערהויפט לויטאסלאווסקי. ער האט דאס אנגעפירט מיט דער אטאקע אויף אידען און אויף דער אידישער רע־ליגיע; ער האט בעוויזען, אז אידען פערדינען ניט דִי גלייכבערעכטיגונג, אז מען מוז פאר זיי מאכען אנ׳אויסנאהם פון דִי אלגעמיינע כללים, אז מען מוז זיך געגען זיי פערטיידיגען. מיט אנ׳אמת יעזואיטישען פלפול האט ער זיך בעמיהט צו בעווייזען, אז דִי פּוֹלישע טאָלעֶראנץ, דִי פרינציפען פון גלייכבערעכטיגונג ווערען גאר ניט אנגערירט דורך דִי ניט־דערזאגטע פאראגראפען; דורכן אבווארפען דִי אידישע אויסבעסערונגען, וואָרום דִי אידען מוזען בעשטראפט ווערען פאר זייערע פיינדליכע מעשים געגען פּוֹלען, און מען מוז אויף זיי קוקען מיט חשד. מען מוז וואַרטען, ביז זיי ווֶלען „חוזר־בתשובה" זיין. פרינציפּיעל דארפען זיי ער־פילען אלע חובות צו מלוכה, און ערשט דאן קאן זיין א רייד ווֶגען רעכט,—דער אלטער כלל איז אויפגעפרישט געווארען דורכן גלח לויטא־סלאווסקי: און זיינע חברים, און, וויַ אמאל, האט ער אויך איצט גע־דארפט דינען וויַ א גענגענדער תירוץ פאר לאזען אפענע טירען דער קינפטיגער אנטיסעמיטישער פאליטיק און רעכטליכע בעגרענצונגען.

דער קאנסטיטוציע. דער בירגער האט רעכט צו ענטוויקלען זיין קולטור, שפראך און נאציאנאליטעט און בעקומט די מעגליכקייט צו אָרגאניזירען, צוזאמען מיט אנדערע, בעזונדערע אנשטאלטען און איניריכטונגען צו דעם צוועק. געגען דעם סיסטעם האט קיינער ניט פראטעסטירט, וואס אלע אידישע פאדערונגען האבען געקאנט ארויס אין דעם קאפיטעל אהן שום שאדען פאר זייער אינהאלט, און קיין שום פארשטעהער פון טערריטאריאלע מינדערהייטען זענען ניט געווען אין דער קאנסטיטוציאנס-קאמיסיע.

די אידישע אויסבעסערונגען האבען געהאט דעם צוועק צו פערזיכערן די פולע בירגערגלייכע גלייכבערעכטיגונג, ניט צו דערלאזען, אז אין דעם פרט זאל בלייבען עפעס ניט דערראַדט,—א מין אָפען טירל פאר קינפטיגע פאקטישע בעגרענצונגען — דאס פולע גלייכמאכען אלע רעליגיעס און די נאציאנאלע רעכט פון טערריטאריאלע מינדערהייטען. די מעהרהייט פון דער קאנסטיטוציאנס קאמיסיע האט זיך דוקא אין די פראגען בענוצט מיט גאנץ אלגעמיינע בעגריפען און פארמולירונגען, איבערלאזענדיג ברייטע מעגליכקייטען פאר דער אדמיניסטראטיווער פראקטיק. דוקא בנוגע צו די פראגען האט דער סיים, און בעזונדערס זיינע רעכטע, אויסגעמיטען צו שטעלען פינטלעך אויף די „אידען", פאדערנדיג פאר דער קינפטיגער געזעצגעבונג און אדמיניסטראציע אונבעגרענצטען קרעדיט. אומזיסט האבען די פארשטעהער פון די אידען בעגרינדעט זייערע פארשלאגען און אנגעוויזען אויף דער הערשענדער פראקטיק, וואס איז אויף יעדען טריט עובר אויף די פרינציפען פון גלייכבערעכטיגונג. מען האט די אלע ארגומענטען, די אָנגעוויזענע פאקטען, געהאלטען פאר א שטארקע בעליידיגונג, פאר א פראוואקאציע. איהר געהט ארויס פונ'ם שטאנדפונקט, אז דאס פולישע פאלק האט בדעה צו בעגרענצען די רעכט פון די בירגער פון ניט-פולישער נאציאנאליטעט און ניט-קאטולישען גלויבען, און איהר ווילט זיך בעווארענען—האט דער פערטרעטער פון דער קריסטליכער דעמאקראטיע, טשערניעווסקי, נעשריבען צו די אידישע פארשטעהער—אבער שוין אָט דער שטאנדפונקט אליין בעליידיגט די פולישע געפיהלען, די פולישע טראדיציעס פון טאלעראנץ. דער דאזיגער געדאנק האט שטארק אויסגענומען ביי דער סיים-מעהרהייט. וואָ רום ער האט זי בעפרייט פון צו ברענגען בעווייזען, ער האט איהר עריולבט פשוט אבצוואַרפען אלע אידישע אויסבעסערונגען צו די פאראַגראפען וועגען גלייכבערעכטיגונג און גלייכשטעלונג, וו: איבריגע, וו: בעליידיגענדע און פראווא קאטארישע.

כל זמן עס האט זיך געהאנדעלט בלויז וועגען אידען, איז קיין אומגליק ניט געווען, אוּן מען האט געקאנט רוהיג אבווארפען זייערע אויגן בעסערונגען וועגען גלייכשטעלען אלע רעגיעס. אבער דער נצחון פון דער קאטוילישער רעאקציע האט ביי דער צווייטער לעזונג אויפגעוועקט די פראטעסטאַנטען, אוּן ניט נור די דייטשען, נור אויך די פאליאקען, וועלכע האבען אויך אויפגעהויבען זייער שטים געגען געוויסע פארשריפטען פון דער קאנסטיטוציע. די דאזיגע פראטעסטען, וואס האבען בעקומען א גוואלדיגען אבקלאנג אין אויסלאנד, האבען געווירקט. אחוץ דעם האט מען די קאנסטיטוציע אָנגענומען, רעכענענדיג זיך מיט'ן רוֹשם, וועלכע זי וועט מאכען אויף שלעזינען... דערביבער האט מען ניט געוואלט רייצען די פראטעסטאנטען.

אין דער קאנסטיטוציאָנס-קאמיסיע איז, ניט-קוקענדיג דערויף, דורכגעפאלען בלויז די אויסבעסערונג, אז דער פרעזידענט קאן זיין נור א פאליאק-קאטאָליק. אבער די פאָרשלאגען פון די פראטעסטאנטען וועגען דער גלייכשטעלונג פון די רעליגיעס, וואס האבען אין עצם געשטימט מיט די אידישע פארשלאגען, נור אויסגעדריקט מיט אנדערע וויערטער, זענען דורכגעפאלען. עס זענען אויך דורכגעפאלען די סאציאליסטישע פארשלאגען געגען דעם אָנגענומענעם פראגראף וועגען א רעליגיעזער שולע. הגם זיי האבען אויפגעוויזען, אז דערפון וועלען פראפיטירען די אידען, דאס האט בלויז געווירקט אויף אוא אופן, אז די רעכטע האבען אויסגעבעסערט דעם דאזיגען פראגראף. אין דעם זין, אז עס איז בעווארענט געווארען דאס רעכט פון דער רעגירונג ניט צו עפענען קיין אידישע שולען מיט'ן אויסרייד: קיין לעהרער זענען נישטא.

די דריטע לעזונג אין פלעקס איז געשטאנען אונטער'ן צייכען פון פלעביסציט אין אויבער-שלעזין. מען האט זיך געאיילט אנצוזעהן מען די קאנסטיטוציע פאר'ן פלעביסציט, אוּן מען האט זיך בעמיהט ארויסצוווארפען פון איהר אלץ, וואס איז געווען צו פיעל קאמפראמיטירענד, אלץ וואס האט בעווירזען, אז אין פוילען הערשט דער גייסט פון די גלחים: לוטאסלאווסקי אוּן טעאדאראוויטש. אין די דעבאַטען איז נאך לוטאסלאווסקי ארויסגעטרעטען וויַ א טריאומפאַטאר אוּן גערעדט וועגען דער קאטוילישער רעליגיע פון דער פוילישער רעפובליק, וועגען דער קאנפעסיאנעלער שולע, אוּן אונטערגעשטריכען, אז די פוילישע רעפובליק איז א פויליש-קאטוילישע. די סאציאליסטען האבען וויטער געפירט זייער קאמף געגען דער קאטוילישער רעאקציע, אוּן די אידען האבען אויפגעדעקט דעם אמת'ן זין פון די כלומר'שט פרייהייטלויבע פראגראפען, וואס האבען כלומר'שט פערזיכערט די גלייכבערעכ.?: נג

די פּאַרשטעהער פון די אידען האבען קיין איין אַרגומענט ניט איבערגעלאזט אונפערענטפערט. זיי האבען אויפגעדעקט די פאַלשקייט אין די עם-הארצות פון די אַלע בעוויזען וועגען דער אידישער פערדאַרבעהייט, וועגען דעם אידישען מוסר אין רעליגיע, האבען אָנגעוויזען אויף דער הערשענדער מיאוס׳ער פראַקטיק פון בעֶרענצוגען אין רעכטס-פערלעצונגען, אויף דער רעליגיעזער אין נאַציאנאלער אונטערדריקונג. מיט פאקטען אין דער האַנד האבען זיי בעוויזען, אז די אידישע פראַגע קאן אין פּוילען גלעזט ווערען נאר אויף דעם וועג, וואָס זיי, די אידישע דעפוטאַטען, שלאגען-פאר אין די אויסבעסערונגען,—אז די אידען מוזען אָנערקענט ווערען וויַ א נאציאנאלע מינדערהייט, וועלכע דאַרף גענוסען פון א נאַציאנאלער זעלבסטפערוואלטונג, געבויט אויפן יסוד פון קהלות, מיט א בריטער קאמפעטענץ אין עפענטליכע רעכט. זיי האבען אונטערשטראכען די בעדייטונג פונ׳ם מינדערהייטס-טראַקטאַט, וואס ניט מיט אַלע זיינע פארשריפטען האט מען זיך נערעכענט אין דער קאָנסטיטוציע, ניט קוקענדיג אויף דער התחיבות, וואס פוילען האט אויף זיך גענומען, אוין אויך דעם פאקט, אז אין פוילען דערגרייכט די צאהל בירגער פון ניט-פוילישער נאַציאנאליטעט בײַ 40% און דערבײַ דאַרף פוילען אָרגאַניזירט ווערען ניט וויַ א נאַציאנאלע מלוכה, נור וויַ א נאַציאליטעטען-מלוכה.

און ניט בלויז פערטיידיגט האבען זיי זיך געגען די אנפאַלען אין בעליידיגונגען, נור אויך אליין אטאקירט און אַראָבגעריסען די מאַסקע פון צביעות אין יעזואיטיזם, אזוי, אז מען האט געשריען פון וועהטאג. עס האט אבער וועניג געהאלפען. אלע אויסבעסערונגען זענען אבגעווארפען געווארען.

VIII

אין דער אבשטימונג, וואס איז פארגעקומען נאך דער צווייטער לעזונג, האבען די רעכטע אבגעהאלטען א פאלשטענדיגען נצחון. נאכגעבען האבען זיי געמוזט בלויז אין דער פראגע פון סענאט. אבער דערפאר האבען זיי דורכגעפיהרט אַלץ, וואס זיי האבען געוואלט בנוגע דער שטעלונג פון דער קאטולישער קירך, איהר הערשענדען איינפלוס אויף דער מלוכה, אויף דער שולע, וואס האט געדארפט געפיהרט ווערען אויף אזא אופן, אז דער הערשענדער מאַמענט דארט זאל זיין דער רעליגיעזער. אבער שוין בײַ דעם אידארבייטען דעם פראיעקט צו דער דריטער לעזונג האט מען דערפיהלט, אז מען איז דא צו וויַיט פערגאנגען.

א פּאלאק-קאטאליק, איז אויך אין פלענום אבגעוואָרפען געווארען. דורכ-געפאלען איז אויך דער פּאראגראף וועגען א קאנפעסיאנעלער שולע אוּן דורכגעגאנגען זענען די אויסבעסערונגען וועגען דער גלייכשטעלונג פּון די אמונות. דער קאטוילישער חראקטער פון דער קאנסטיטוציע איז דערום שטאַרק אָבגעשוואכט געווארען.

די אידישע אויסבעסערונגען זענען ווידער אלע דורכגעפאלען. אזוי די אויסבעסערונג, וועלכע האט בפירוש בעשטימט, אז צוליעב נאציאנאליטעט קאָן מען נית בעגרענצט ווערען אין בירגערליכע רעכט, וויּ אויך אלע אויסבעסערונגען, וועלכע האבען בעשטימט די נאציאנאלע רעכט פון דער אידישער מינדערהייט אוּן פון אלע טערריטאריאלע אוּן עקסטערריטאריאלע מינדערהייטען. די דאזיגע פּאראגראפען זענען נאך געענדערט געוואָרען אויף אזא אופן, אז די טערריטאריאלע מינדערהייטען קאנען בעקומען דאס רעכט צו שאפען אנ'עפענטליך-רעכטליכע אָרגאניזאציע אין די גרענצען פון וואיעוואדזטוא, בעת די אנדערע מינדערהייטען קאנען בעקומען בלויז דאס רעכט צו שאפען פרייוויליגע ארגאניזאציעס. אוּן אפילו איז נור פון דער רעגירונג אבהענגיג, וועלכען פּאראגראף ז: וועט אנווענדען צו אידען: צי דעם, וועלכער רעדט וועגען עפענטליך-רעכטליכע נאציאנאלע ארגאניזאציעס, צי דעם, וואס רעדט וועגען די פרייוויליגע ארגאניזאציעס פון אלערליי מינדערהייטען, נאציאנאלע, רעליגיעזע אדער שפראכליכע.

בין צו א געווישער מדרגה וואבען די לינקע-געזיגט. זייער זיעג וואלט געווען פאלקאמען, ווען עס וואלט זיי געלונגען דורכצופירען דעם 125-טען פּאראגראף, לויט וועלכען דער קומענדיגער סיים, וואס וועט שוין פערטרעטען די גאנצע בעפעלקערונג פון פוילען, זאל האבען דאס רעכט צו רעדען: די קאנסטיטוציע אהן דעם סענאט. די עצטע פאדערונג איז אנגענומען געוואָרען נאך א אבסטרוקציע-קאמף. דערפאר אבער איז די ערשטע אבגעוואָרפען געוואָרען אוּן דאס רעכט צו רעדען: די קאנסטיטוציע וועט בעקומען ערשט דער צווייטער אָרדענטליכער סיים. מען האפט, אז אין דער צייט וועלען זיך די פרעמדע נאציאָנאליטעטען איינלעבען מיט פוילען אוּן מען וועט פאר זיי נית דארפען אזוי מורא האבען, וויּ אין די ערשטע צייטען.

באמת-גליקליך זענען די, וואס גלויבען!

און די נאציאָנאלע רעכט, בעוויזענדיג, אַז עס איז גארנישט געגעבען געווארען, גארנישט גאראנטירט געווארען אין דעם פרט און ס׳איז נישט ערפילט געווארען די התחייבות אַריינצופֿרעגען אין דער קאנסטיטוציע די ערשטע 8 פאראַגראפען פון ו׳ וועראַלער טראקטאט בנוגע מינדער-הייטס-רעכט. אויפפאלענד איז בלויז געווען, וואס אין נאָמען פון דער וויטאָס-פארטיי זענען אַריינגעטראגען אין בעגרינדעט געווארען אויסבעסערונגען וועגען דער גלייכבערעכטיגונג פון אלע רעליגיעס. דערביי האט מען זיך אבער בענוצט מיט א טערמינאלאגיע, וואס שטאמט פון עסטרייך און איז אין קאנגרעס-פוילען גאר נישט בעקאנט און לויט וועלכער בלויז די קריסטלישע אמונות וועלען גלייכבערעכטיגט, אבער נישט די רעליגיעס בכלל. וועלן די דאזיגע אויסבעסערונגען, וואס איז געשטעלט געווארען די ערשטע, איז דורכגעגאנגען און מען האט געוואלט שטעלען די אידישע אויסבעסערונגען, כדי זי אבצווארפען, האט דער אידישער קלוב זי צוריקגעצויגען, ערקלערענדיג דערביי, אַז זי איז היינט הך וואס די ערשטע. דערמיט איז צעשטערט געווארען דער גאנצער בנין, צוליב וועלכען דער פראָפעסאָר בוזעק, דער אנטראג-שטעלער, האט געבעטען ביי די אידען א ערלויבניש צו שטעלען זיין אויסבעסערונג פאר דער אידישער, כדי זי זאל נישט דורכפאלען צוזאמען מיט דער אידישער.

די קאטולישע גייסטלעכקייט האט געמאכט ביי דער אבשטימונג א גרויסמוטיגען זשעסט: זי האט זיך אבגעזאגט פון די גייסטלעכע וירדיסטען אין סענאט, ארויסזאגענדיג די האפנונג, אז דאס קאטולישע פולישע פאלק וועט פריווליג ווערען אין סענאט גייסטלעכע. דער דאזיגער שריט האט געבראכט דערצו, אז אלע וירדיסטען זענען דורכגעפאלען, און דער סענאט וועט בעשטעהן בלויז פון געוועהלטע מיטגלידער לויט די וואיעוואדזטוועס. צוזאמען מיט דעם איז דורכגעפאלען דער פראגראם, לויט וועלכען דער סענאט וואלט בעגייט נישט אינגאנצען, וויַ דער סיים, נאר איין העלפט בלייבט, און איין העלפט געהט ארויס און דארף וידער גענוועהלט ווערען. דערפאר איז אבער דורכגעגאנגען דער פראגראם, לויט וועלכען אַ בעשלוס פון סענאט קאָן אָבגעווארפען ווערען בלויז מיט א מעהרהייט פון $^{11}/_{20}$ שטימען. דער קאמף ארום דעם סענאט איז אוך אזא אופן געענדיגט געווארען מיט א פשרה, וואס האט שטארק אבגעשוואכט זיין בעדייטונג, און איז שוין מעהר ניחא געווען די לינקע, וויַ די רעכטע.

לוטאכלאווסקי׳ס נצחון אין דער צווייטער לעזונג איז אָלזאָ צעשוואומען. דער פראגראף וועגען דעם, אַז דער פרעזידענט דארף זיין

אבּ פּוּן דִי קינפּטיגע געזעצען, פּוּן דער קינפּטיגער רעגירונגס־פאלִיטיק, פּוּן דער קוּמענדיגער אדמיניסטראַטיוּער פּראַקטיק. דִי קאנסטיטוציע פּוּן 17־טען מערץ האט דִי אידישע פּראַגע אין פּוֹלען נִיט געלעזט. אוּן עס איז געווען וויִ אַ סימבאָל, וועָן מען האט אבגעווארפען דִי אידישע אוֹיסבּעסערונג צוּ דעָר פייערלִיכער הקדמה, אין וועלכער עס זעָנען אנגעמערקט געווארען דִי פּרינציפּען פּוּן דער קאנסטיטוציע. מען האט נִיט געוואָלט זאגען, אז אין פּוֹלען וועט מען פּאר דִי נאציאנאלִיטעטען אוּן רעלִיגיעס זיכערן דִי פּרייהייט פּוּן ענטוויקלוּנג, אוּן דערמיט אלִיין האט מען בערעכטיגט דִי בעצִיהונג פּוּן דִי אידישע דעפּוטאטען, וואס האבּען געשטימט געגען דער קאנסטיטוציע, אוּן דערמיט האט מען אוֹיך ערקלעָרט אפּעָן פּאר דעָר גאנצער וועלט, אז אין דעָר פּוֹלישער רעפּובּליק איז דִי ענטוויקלוּנגס־פּרייהייט פּוּן דִי נאציאנאלִיטעטען אוּן רעלִיגיעס נִיט גאראנטִירט.

דִי קאנסטיטוציע פּוּן 17־טען מערץ האט זיך נִיט געערעכעָנט מיט דִי אידישע פאדערונגען. אלע אידישע אוֹיסבּעסערונגען, וועלכע זענען נִיט אנערקענט געווארען פּוּן פּוֹלישע פּארטייען, האט דער קאנסטיטוּאירענדער סיים אבּגעווארפען. דִי קאנסטיטוציע פּוּן 17־טען מערץ שטעהט דערבּיבער אין אוויידערשפּרוך מיט ען וועלכע טראקטאט וועָגען דִי מינדערהייטס־רעכט. דאס צווינגט וויִטער צוּ קעמפּען־אוֹיפּ יסוֹד פּוּן דער קאנסטיטוציע—פּאר דער בעפּרידיגונג פּוּן אונזערע פאדערונגען, פּאר דאָס ענדגילטיגע לעזען דִי אידישע פּראגע, וויִ א פּראגע פּוּן א נאציאנאלער מינדערהייט.

IX.

די קאָנסטיטוציע איז אָנגענומען געוואָרען. דער פייערליכער צע־
שלוס פון 17־טען מערץ האָט געדאַרפט אונטערשטרייכען, אַז שולען
וועט פון איצט אָן רעגירט ווערען אויף פעסטע יסודות פון אַדעמאָק־
ראַטישער קאָנסטיטוציע. אין אייראָפּע האָט מען דאָך אָבער נישט בע־
מערקט, אַז די קאָנסטיטוציע קאָן נישט פערעפעטלעכט ווערען, וואָרום
דאָן וואָלט זיך דער סיום געמוזט פונאַנדערגעהן, ווייל ער וואָלט נישט
געקאָנט אָננעהמען קיין געוצעצען אָהן דעם סענאַט. דערום האָבען מיר
דערווייל אַ קאָנסטיטוציע בלויז אין דער טעאָריע, אָבער נישט אַלס געזעץ.

און די דאוגע קאנסטיטוציע איז געבליבען נאָך דער דריטער
לעזונג דאָס זעלבע, ווי זי איז געווען אין פראָיעקט: אַ פשרה־קאָנסטי־
טוציע, וואָס האָלט זיך אָן די פעסטע דורכגעטראטענע ווענען און פער־
עגטפערט נישט קיין איין פראָגע, נישט קיין סאציאָלע, און נישט קיין נאציא־
נאָלע. אַ בלאָסער פאַראַגראַף, וואס דארף דינען אַלס יסוד פאר דער
אַגראַר־רעפארם, כמעט קיין שפור פון די נייע פרובען צו לעזען די
ארבייטער־פראָגע און קונציג פערנעבעלטע, אונדייטליכע און אונגענוי־
גענדע פרובען צו פערטושען—נישט צו לעזען—די נאציאנאָלע פראָגען.

די אידישע פראגע איז, פערשטעהט זיך, געבליבען נישט גע־
לעזט. די יודישע פאָדערונגען זענען נישט ערפילט געווארען, אפילו די פאָ־
דערונגען וועגען פולער גלייכבערעכטיגונג. וועט מען וועלען און וועט
מען קאנען, וועט מען אויסטייטשען דעם פאַראַגראַף, אַז אַלע בירגער
זענען גלייך פאר'ן רעכט אין דעם זין, אַז מענשען, וואס אנערקענען
זיך אַלס צוגעהעריג צו דער אידישער נאציאנאליטעט, זענען נישט קיין
בירגער און קאנען נישט ווערען גלייכבערעכטיגט. וועט מען וועלען און
וועט מען קאָנען, וועט מען די יודען נישט אנערקענען פאר אַ נאציא־
נאליטעט אין נישט אנווענדען צו זיי דעם פאראגראף וועגען נאציאנאלע
מינדערהייטען, ואר יענעם פאַראַגראַף וועגען רעליגיעזע אדער שפראַכ־
ליכע מינדערהייטען, און ביי די יודישע קהלות וועט מען אבנעהמען
דאס רעכט פון אַ עפענטליך־רעכטליכען אינסטיטוט. מיט די פארשרייפטען
פונם וועלסאלער טראקטאט וועגען די מינדערהייטס־רעכט האט מען
זיך נישט געריכטעט, נישט בנוגע דער גלייכבערעכטיגונג, נישט בנוגע די
שפראַכליכע רעכט און נישט אין דער פראגע פון שול־וועזען.

אלץ איז געבליבען אונבעשטימט, נישט פערעפעטפערט. אלץ העגנט־

א. האַרטגלאָס.

פֿון די פערגאַנגענע טעג.

(די באַלשעוויסטישע אינוואזיע).

צו אַלט איז שוין די געשיכטע, אַז מען זאָל וועגען איהר שרייבען מיט גאַל, וויַ וועגען אַנ׳אַקטועלע זאַך, וואָס רייסט ביים האַרצען, זי איז נאָך אָבער געניג פרישׂ, אַז מען זאָל קאָנען וועגען איהר שרייבען גאַנץ אָביעקטיוו אוּן גלייכגילטיג, קוקענדיג אין דער פערגאַנגענהייט מיט אַ קאַלטען בליק פון אַ געלעהרטען פאָרשער.

אויב די געשיכטע פון די אידען אין מזרח-איראָפּא פאַר די לעצטע זיבעצן יאָהר איז געגליכען צו אַ אונאויפהערליכען שטראָם פון אידישע טרערען אוּן אידיש בלוט, איז זי פאַר די לעצטע חדשים, די חדשים פון דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע, געגליכען צו אַ בריייטער אָזערע, וואוּ עס צופלייצט זיך דער שטראָם פון בלוט אוּן טרערען. די מלחמה בעפריים די ערגסטע מענשליכע אינסטינקטען. די מלחמה צוברעכט די צוימען, וואָס די צייט אוּן די קולטור האבען מיט דער הילף פון געשריבענע גזעצען אויפגעשטעלט פאַר דער חיה, וואָס שלאָפט אין מענשען. די מלחמה צוברעכט אַלע איינגעארדענטע, איינגעשטעלטע מענשליכע בציכע בעצוהונגען, גראָבט - אונטער דעם פונדאַמענט פון דער עקזיסטענץ דעָנדער אָרדנונג, רייסט-אויס מיט׳ן וואָרצעל די בעפעסטיגטע אינסטיטוציעס. נאָר דאָס, וואָס איז אַמשטאַרקסטען צוגעבונדען צו דער ערד אין צונויפגעוואַקסען מיט׳ן באָדען, קאָן זיך אנטקעגנשטעלען דעם אויפראָטונגס-אימפעט פון אַ מלחמה אוּן בלייבען עקזיסטירען.

אינטעליגענץ ווערען נישט אינגאַנצען פערלאָרען אין דער צייט פון מלחמה. וויַ אייגער קאָן, בעהאַלט ער זיך אויס, כדי אויבערצוואַרטען די שלעכטע צייט, אין אין די צייט פאַרבייַ — קעהרט ער זיך ווידער אום אין שטאדט אריין און בויט וויטער זיין לעבען.

דער גורל פון אידען אבער אין דער צייט פון מלחמה און רעוואָלוציע איז אינגאַנצען אָבהענגיג פון די רויהע צעבושעוועטע עלעמענטען. ווען די מלחמה צושטערט זיין ווערקשטעל, קאָן ער נישט, וויַ דער פויער, זיך אוועקשטעלען ביי דעם אונצערשטערבארען ווערקשטעל, ביי דער ערד. ווען עס בושעוועט אין די שטעדט דאָס מלחמה-פייער, ווערט אָבגעשטעלט די אינדוסטריע און דער האנדעל. הונגער אין קראַנקהייטען זענען די שטענדיגע איינגעהער אין די מענשליכע וואוינונגען. — ער האט נישט, וואו זיך אויסצובהאַלטען אויף דאָרף, ער האט נישט ביי ווען מען אויבערצוואַרטען די שווערע מינוטען. אויבער-געגעבען אין די הענד פון דעם ועלט-אונגליק, פאַלט ער אונטער דער משא פון דער מלחמה, פערזייהט ער די בית-עולם'ס מיט הונדערטע אין טויזענדע קערפער פון זייגע קינדער, ווערט ער א קרבן פון שווינדזוכט און פערשידענע קראַנקהייטען, ווערט ער אַראָבגעשלייידערט אין תהום פון נויט, אין צום סוף נעמט ער זיך צום וואַנדער-שטעקען, — אבער דעמאָלט, ווען ער האָט שוין אַפילו קיין כח נישט צו וואַנדערן.

דאָס זענען די פאַלגען פון דער מלחמה פאר'ן אידישען פאָלק, דאס זענען די פאלגען, וועלכע מיר זעהען אינ'ם זיבעצעהן יאָהר פון דער ועלט-קאַטאַסטראָפע, קוקענדיג אויף'ן געווינמעל פון די אויסגעמאַטערטע געשטאלטען, וואס בעלאגערען גאנצע טעג די אויסלענדישע קאָנסולאַטען, די „היאס"ען און עהנליכע אינסטיטוציעס. און דעם אַלטען אמת, אז ווען אלע ליידען אין א מלחמה-צייט, ליידט דער איד, וואס האט נישט קיין טיעפע ווארצלען אין באָדען, הונדערט מאל מעהר, אָט דעם אלטען אמת האט די באלשעוויסטישע אינוואזיע אין פוילען נאָכ-אמאל בעשטעטיגט.

* * *

נאָך געהט דאס פוילישע מיליטער אין זיין נצחון-מארש אויף קיעוו, און שוין שפירט מען אין דער לופט עטוואס, וואס בעאונרוהיגט. די שטימונג איז געווען א נישט-זיכערע. מיט יעדען טאג איז אלץ מעהר געוואקסען די מורא, אז דאס פוילישע מיליטער לאזט זיך אריינשלעפען אין אנ'אונגליק. אפילו דאס איינגעהמען קיעוו האט אויך די מורא נישט אבגעשוואכט. פערשידענע בעאונרוהיגענדע קלאנגען ווענען די פלענער

די מלחמה איז אַ מבול פון געשעהענישען אויפן פלאַך פון דער מענשלעכער געשיכטע. וויַ אין דער צייט פון אַ פערפלייצונג וועלן מיר אַמאָל אונרוהיג די רוישונג חוואַליעס, זיי קנויללען זיך אין קייקלען זיך, דרעהען זיך וויַ אין אַ ראָד אוון, שטויסענדיג אייגע די אנדערע, רייסען זיי אויס אוון צושטערען אַלץ, וואָס זיי טרעפען אָן אויפן וועג— פונקט אַזוי קעמפען צווישען זיך, אין דער צייט פון אַ מלחמה, די בעפריטע מענשלעכע ליידענשאַפטען אוון קרעפטען; זיי רַאַנגלען זיך אוון וואַרפען זיך איינע אויף די אנדערע, ברעכען אוון שלאָגען אויף רעכטס אוון אויף לינקס. נאָר די פעסטע גראַניט=פעלזען קאַנען ביישטעהן אַזאַ כּערפלייצונג. די חוואַליעס ברעכען אַביללו אָב פון אירם אַ שטיק נאָך אַ שטיק אוון באַלד אויפן אָרט צוריבען זיי אירם אויף דינע זעמדלעך; דער פעלז בלייבט אָבער וויטער דאָס, וואס ער איז געווען פריהער: ער הערט נישט אויף צו זיין אַ פעלז. נאר וויצציגער ליידט פון אַ פערפלייצונג אַ געוועהנלעכער, פלאכער, נידריגער ברעג. די חוואַליעס פערגיסען, פעראימריינדיגען אירם אוון ברענגען אויף אירם אָן בלאטע אוון שליים, אָבער צום סוף, ווען די וואַסערן לויפען אָב, בלייבט דער ברעג וויַ פריהער גרוי, וויַ שטענדיג רוהיג, נור פרוכטבארער וויַ פריהער,— ווייל עֶר איז בעמיסטיגט געווארען מיט וואַסער-שליים. אָבער אַלץ, וואָס עס איז נור לייכט צוגליפגעוואַנדען מיט דער ערד; אַלץ, וואָכ עס איז נישט מיט אירער אָרגאַניש צוגליפגעוואקסען, אַזוי וויַ דער פלאַכער, נידריגער ברעג, הגם ער זיצט נישט טיף אין דער ערד, מיט שטיינערנע וואַרצלען, וויַ דער גראַניט-פעלז—דאָס אַלץ רייסען די חוואַליעס אויס אוון שוועמקען דאס אָב. עס ווערט פערשלעפט אין די אָבגרונדען, צעמאַלען אויף שטויב, אוון עס בלייבט דערפון קיין זכר נישט... די חוואַליעס פון מלחמה אוון רעוואָלוציע שלעפען-אַריין אין זייער געראַנגעלע די בעפעלקערונג פון די לענדער, וואו זיי קומען-פאָר, רויאַנירען אוון צעהנטלען די שטאָדט-איינוואוינער אוון די אינטעליגענץ. אָבער אָהנמעכטיג טרעטען זיי אָב פון דעם רוהיגען דאָרף, וואס ליגט האַרט ביי דער ערד. אויך פון אירם רייסען זיי אַמאָל שטיקער, אָבער ווען זיי טרעטען אָב—געהט זיך ווידער אַרויס דער פויער מיט זיין אַקער-אייזען, אוון ווי פריהער וואַרפט ער ווידער דאס זריעה-קערנדעל אויף דאָס צעאַקערטע פעלד. אוון הגם די מלחמה האָט נישט בלויז אייך דאָרפישע בעל-הבתישקייט רויאַנירט, האָט נישט בלויז ביי אייך פויער אָבגענומען זיין פערמעגען,—גרינען דאָך אין גיכקייט די פעלדער מיט תבואה-גרעזלעך, אוון די אויסגעהונגערטע בעפעלקערונג פון שטאָדט קעהרט-אום דעם פויער זיין שאָדען מיט הונדערטפאַכיגען פראָצענט. אויך די שטאדט אוון די

אנגעהויבען אָבשטופען פון מינסק אין פון ווילנא; ווען דאס פוילישע מיליטער האט אין אונאַרדנונג אנגעהויבען אָבצוטרעטען אויף דער גאנצער יניע, האבען זיך די פערמאנטע עֶרשיינונגען איבערגעזי'חוּר'ט נאך אין אַ גרעסערן מאסשטאב. דעמאלט האבען מיר נישט געהאט קיין גענויע ידיעות וועגען אלץ, וואס קומט פאר אויף דער לינינע פון צוריק-מארש. עס זענען צו אונז דערגאנגען בלויז אָבגעהאקטע ידיעות, אז דא און דארט איז די אידישע בעפעלקערונג געפאלען א קרבן פון פערשידענע גוואלדטהאטען אין עקסצעסען. ערשט שפעטער, בעדייטענד שפעטער, האט מען זיך דערוואוסט, וואסערע שרעקליכע מינוטען דאס אידענטום האט אינגעגעבען אויף דער גאנצער לינינע פון צוריק-מארש. ערשט מיט איניגע מאנאטען שפעטער זענען צו אונז דערגאנגען ידיעות וועגען דעם, אז באלאכאוויטש עס אָבטרעטענדע באנדעס האבען אויסגעשחט'ן די גאנצע אידישע בעפעלקערונג אין פאברעזצע, וואסערע שרעקליכע אונמענשליכע מעשים עס האבען זיך אָבגעטהון אין גראדנא און אין דער אומגעגענד.

אָבער, וועגען דעם אלעם, וויַ געזאגט, האבען מיר זיך דערוואוסט בעדייטענד שפעטער. דערווייל זענען אלץ געוואקסען די עקסצעסען אויף די באהנען, אי צוליעב די פערשטארקטע מיליטער-בעוועגונג, אי צוליעב דער אנטיסעמיטישער אגיטאציע אין דער פרעסע און אויף די ראָגען פון די גאסען, וואס זענען פול געווען מיט פלאקאטען, גאנץ אָפט זהר ארטיסטיש געמאכטע, וועלכע האבען פארגעשטעלט דעם באלשעוויק אדער אין דער געשטאלט פון א רויטען אידען אדער אין דער געשטאלט פון א סקעלעט מיט אַ ציוניסטישער פאהן אין דער האנד. עס האבען זיך אויך פערמעהרט די ארעסטען צווישען די אידישע כלל-טהויער, דער-הויפט צווישען די ארבייטער-פארטייען, נאר די ציוניסטען האט מען אויך נישט געשוינט.

אָבער. נישט קוקענדיג אויף דער אונגעהויערער אנטיסעמיטישער אגיטאציע און נישט אויף די פערשארפטע עקסצעסען געגען אידען, האבען זיך אנגעהויבען צו שטארקען די מליטה-פאטריאטישע שטרעמונגען אין פוילישען אידעגטום. די אָנפיהרענדע קרייזען האבען אויפגעהערט צו לעגען אכט אויף דער פערברעכערישער אגיטאציע, און האבען זייער גאנצע אויפמערקזאמקייט אנגעוועגדעט דערויף, וואס דאס לאַנד איז אין סכנה, אז דער באלשעוויסטישער דראַנג פון מזרח איז א סכנה פאר אלעמען און ממילא אויך פאר אידען. וואס ווייטער, אלץ שטארקער איז געוואָרען די טענדענץ, נישט אין זינען צו האבען די פערשידענע בעליידיגונגען און עולות און זיך צו איינען מיט הילף דער מליטה.

פון די באלשעוויקעס און וועגן דער בעוועגונג צווישען דעם אוקראַ-
נישען פויערטום זענען געגאנגען פון מויל צו מויל. אין די אידישע
בעפעלקערונג האט געלעטען. דאס מארשירען פון מיליטער, די פער-
שטארקטע מיליטעריש טראנספארטען, האט מיט א שטאַרקען עכאָ אָב-
געקלונגען אין די שטעדטלעך, וואס ליגען אויפן וועג ביי די באַהן-
ליניעס. דער סאלדאט איז געפאָהרען אין מלחמה אריין און אויפן וועג
האט ער זיך ערלויבט צו שטיפען. און אויף וועמענס חשבון קאן מען
זיך עס דאָן אמגרינגסטען ערלויבען?... איז פאר'ן אידען דאס פאהרען
מיט דער באַהן געווען זעהר שווער. קלענערע רויבעריין און גוואַלד-
טהאטען זענען געווארען א טעגליכע ערשיינונג אין יענע שטעדטלעך,
וואו די מיליטעריש טראנספאָרטען פלעגען זיך אָבשטעלען אויף א לענ-
גערע צייט. די אידישע בעפעלקערונג האט זיך בעקלאָגט, די סיים-קלו-
בען האט מען ממש פערשאָטען מיט בקשות. דאס מיליטער האט מאר-
שירט געגען די באָלשעוויקעס, מען האט געדארפט פערשטאַרקען די
שנאה צו די באלשעוויקעס ביי דער ארמיע, וועלכע איז אָהן דעם גע-
וואָלד געגנוג פייגדליך געשטימט צו זיי. און איז דען דא א בעסער מיטעל
צו פערשטארקען די שנאה, ווי איינרעדען אייגעם, אז אַלע באָלשעוויי-
קעס זענען אידען? איז טאקי די פרעסע פון אגעוויסער ריכטונג פול
געווען מיט ארטיקלען, וואס האבען געהאַלטען אין איין פערקניפען דעם
„אידי" מיט „באָלשעוויק". לענין, דזשערזשינסקי און פעטערס האבען
אינגאנצען אויפגעהערט צו עקזיסטירען; אין יעדען ארטיקעל, אין יעדי
אויפרוף האט מען זיך בענוצט מיט לייביש ברָאָנשטיין-טראָצקי. די
מויערען פון די הייזער זענען געווען בעלעגט מיט אויפרופען צום מי-
ליטער, וואס האבען גערופען צום קאמף מיט די אידען און באַלשעוויי-
קעס. צעהנדליגע פראָקלאַמאַציעס, געשריבען אין דעם גייסט און אין
דעם טאָן, פלעגט מען אריינשיקען יעדען טאָג, מעהרסטענטיילס פון די
פראנט-געביטען, אין די אידישע סיים-קלובען. כדי צו וויזען, מיט וואָ-
סערע גייסטיגע שפייז מען שפייזט דעם פוילישען פראָנט. די אידישע
דעפוטאַטען האבען געמאַכט אָנפראָגען, געבעטען, געמאַכט פארשלאָגען
—מען האָט זיי געגעבען פערשידענע הבטחות, מען האט זיי בערוהיגט,
מען האָט אפילו ארויסגעגעבען בעפעהלען געגען די עקסצעסען,—אבער
אין עצם איז אַלץ געבליבען וויי געווען.

אזוי איז געווען, נאך איידער "עס האט זיך אנגעהויבען דער צו-
ריק-זאַרש. און וען דער לויערנדער באָלשעוויק האט זיך מיטן גאַנ-
צען אומפעט אַרויסגעווארפען אויף דעָר פוילישער ארמיע און האט זי

אַריינטערעטען אין מילִיטער, אַזוי אַז פיעל האבען פעולאָרען דעם חשק דערצו. אין ראַדאָם האָט מען נישט געוואָלט אַנגענומען אין פרוֹיען־לעגיאן אַ אידיש־קינד, אַ פלימענדצע פון אַ בעקאַנטען אנטיילנעהמער אין אויפשטאַנד פון יאָהר 1863—הגם זי האט זיך געהאַלטען פאר אַ פאלקע און וויז אַ פאָלקע האבען זי ביז יעצט אויך אַנדערע געהאלטען. ניט־קוקענדיג אויף דעם אַלעם, האט זיך די אידישע יוגענד, אפילו נישט די אקאדעמישע, מאַסענווייז פערשריבען אין מילִיטער; אידישע נדבות האָבען ניט אויפגעהערט אָנצוקומען אין אידישען קאָמיטעט פאר מלוכה־פערטיידיגונג און אין דעם בירגערלִיכען קאָמיטעט, און די אידישע סטודענטינס, אָבגעשטויסענע פון דער אלגעמיינער ארגאניזאציע, האָבען זיך געשאַפען אן׳אייגען נעה־הויז און האבען ארגאניזירט אַ גאַנצע רייה ערנערהרונגס־פונקטען אין וואַרשא פאר״ן מילִיטער, וואס פאהרט דורך־די ערנערהרונגס־פונקטען האבען גהאט אַ גוואלדינען ערפאלג, און דאס האט אונזערע אַנטיסעמיטען ניט געלאזט רוהיג שלאפען. ענדליך האָבען די „גאַזעטאַ פאראנא״ און דער „קוריער וואַרשאווסקי״ נישט אויסגעהאַלטען, און זיי זענען ארויס מיט שטעכיגע בעמערקונגען, אַז אויף די ערנערהרונגס־פונקטען פיהרען די אידישע סטודענטינס אַ באַלַי־שעוויסטישע אגיטאציע צווישען מילִיטער, וואס געניסט פון די פונקטען. אַזאַ אונפערשעמטקייט האט שוין די אַלגעמיין־סטודענטישע פוילִישע ארגאניזאציע ניט געקאנט פערטראגען און איז אַרויסגעטרעטען מיט אַ פראטעסט געגעז די בלבולים פון די דערמאהנטע צייטונגען.

דערווייל זענען די באַלשעוויקעס אַלץ נעהנטער און נעהנטער צו. געקומען צו דער הויפטשטאדט. די אַנטי־אידישע אגיטאציע איז אַלץ שארפער געווארען. דאס, וואס דער סאציאַליסט דאשינסקי איז אריינגע־טרעטען אין דער רעגירונג, האט גאר נישט געווירקט דערויף, אַז די אגיטאציע זאל שוואכער ווערען. די אינגעלאדענע אידישע זשורנאַליס־טען האָבען דאשינסקי נור געקאנט אַנ׳עצה, זיי זאלען ראטען דער אידישער בעפעלקערונג, אז זי זאל האבען שטארקע נערוון. די פוי־ליש־אידישע בעראַטונג, וועלכע מען האט געהאט אנגעהויבען מיט אַ צייט צוריק, האָט מען, צוליעב דער ערנסטקייט פון מאָמענט, איבער־געריסען. די פערפלִיכטונגען, וואָס די רעגירונג האט געהאט אויף זיך גע־נומען אויף די בעראַטונגען בנוגע אידען, האָבען זי נישט ערפילט. די אידישע געזעלשאפט האט נישט געהאט אויף איהר קיין תרעומות דער־פאר — ווייל די גאנצע אויפמערקזאמקייט און די ענערגיע פון דער

אין מיטען יולי אנ׳ערך זענען די אידישע פערשידענע ארגאניזאציעס אין וואַרשא אוין אין דער פראָווינץ ארויסגעטרעטען מיט אויפרופען צום אידישען כלל אוין געפאדערט, אז אין דער צייט פון א ווירקליכער סכנה פאר דער מלוכה זאל יעדער איד מקריב־זיין זיין בלוט אין פערמעגען כדי זי ראטעווען. די אידישע סטודענטענשאפט אין וואַרשא האט דאן אויף איהר פערזאמלונג אין דער אקאדעמישער היים אנגענומען א בעשלוס, אז די דיענסטפעהיגע צווישען זיי זאלען אריינטרעטען אין מיליטער אין די סטודענטען, וו׳ אויך די, וואס זענען נישט פעהיג צום דינסט, זאלען זיך שטעלען צי בעפעהל פון דעם גענעראל־גענעראל־קומאנדירענדען פון דער מיליטערישער מאכט, כדי מיטצוארבייטען ביים פערטיידיגען דאס לאנד. פיעל אידישע געזעלשאפטליכע ארגאניזאציעס האבען אין דער זעלבער צייט ארגאניזירט ביי דער אידישער גמינע אין וואַרשא א אידישען קאמיטעט פאר מלוכה־פערטיידיגונג. די שטימונג איז אין יענער מינוט גענוג א געהויבענע אוין שטארק פאפולער איז אין די בעוואוסטזיניגע ספערען פון אידענטום געווען די גרייטקייט צו דינענען דער מלוכה מיט אלץ, וואס אייגער איז אימשטאנד.

אוין אין דער זעלבער צייט זענען געשעהען די ערשטע מעשים, כדי צו צושטערען די דאזיגע גרייטקייט. די אלגעמיינע סטודענטישע ארגאניזאציע אין אוניווערזיטעט האט נישט געוואַלט געבען קיין ארבייט פאר די אידישע סטודענטען אין די געזעלשאפטליכע אוין מיליטערישע אינסטיטוציעס; זי האט זיי גערעטען, זיי זאלען זיך שאפען אייגענע אינסטיטוציעס. דעם אידישען קאמיטעט פאר מלוכה־פערטיידיגונג האט מען אנגעהויבען צו מאכען פערשידענע שוויריגקייטען. דער בירגערליכער קאמיטעט פאר מלוכה־פערטיידיגונג האט נישט געוואַלט אנערקענען דעם אידישען קאמיטעט אוין האט אהם אנגעהויבען צו בעליידיגען. וועז דער אידישער קאמיטעט פאר מלוכה־פערטיידיגונג האט אויסגעארבייט א פלאן צו גרינדען א שפיטאל פאר פערוואונדעטע זעלנער, האט מען אהם געמאכט אזעלכע שוויריגקייטען אוין איהם געשטעלט אזעלכע בעדינגונגען, אז ס׳איז קלאר געווען, דאס מ׳איז אויסען נישט צוצולאזען צו דער ארבייט אין שפיטאל קיין אידישע קראנקען־שוועסטער אוין אלענפאלס צו בעגרענצען זייער צאהל. צוליב דעם האט זיך אויסגעלאזט, אז דער גאנצער פלאן וועגען גרינדען א שפיטאל איז נישט פערווירקליכט געווארען. אין דער זעלבער צייט האבען אנגעהויבען אנקלאגעס פון דער פראווינץ, אז די אידישע סטודענטען וויל מען נישט אנגעהמען אין רויטען קרייץ, די אידישע פרייוויליגע נישט־אקאדעמיקער מאכט מען שוויריגקייטען אין די מיליטער־ביוראָס ביים

אַ שערפּל, האבען זיי געזאָגט: „נו יעצט נאָט אייך אונזערע בערד". אמת, דאס איז אונבעדינגט געוואָזען זעהר אונטאַקטיש אוּן געמיין פון זייער זייט, דאָס איז אבער זעהר ווייט פון דער ידיעה, וואָס דיַ פּרעסע האט וועגען דעם פּערשפּרייט.

וואָס ווייטער אלץ עפּטער האט דיַ פּרעסע בעשולדיגט אידען אין שפּיאַנאַזש אוּן מלוכה-פּערראט. אפילו דיַ מעהר פּראָגרעסיוו צייטונגען האבען אינערגעזחוּרט דיַ פּערשידענע בבא-מעשיות. מיט איין וואָרט, דיַ רוסישע טראדיציע האט געהאט וויַ אויפגעלעבט אינגאַנצען. ביז ענדליך עס איז געשעהען דאס, וואס דער יעצטיגער מארטיראלאג פון דער אידישער געשיכטע האט נאך נישט געוואוסט.

דאס איז געוואען דעם 15-טען אויגוסט, פ. י. אין דיַ הייסעסטע מינוטען, ווען דער שונא איז שוין געשטאנען נישט ווייט הינטער ווארשא. נור איז זיין מארש שוין געוואן אַבגעשטעלט, אין דיַ קאָנטר-אָפענסיוו האט זיך געהאט אנגעהויבען. דעמאָלט האט מען דאָס צו-נויפגענומען פון פּערשידענע פּולקען, וואס זענען נישט געוואען אויפ'ן פּראנט, דיַ אידישע זעלנער, צווישען ווי אַ בעדייטענדע צאָהל פּריוולי-גע סטודענטען אוּן געוועהנליכע פּריוולי-גע. ביי פיעל פון זיי האט מען צוגענומען דיַ קליידער אוּן מען האט זיי איינגעוועצט אין יאבלאנא, אין א לאַגער, אַרומגערינגעלט מיט שטעכיגען דראט, אונטער דער שמירה פון א וואַך, וואס סיַרוב איז זיַ בעשטאנען פון פּויזנער זעלנער. אנ-אלגעמיינעס וועה-געשדיי האט זיך אריסגעריסען פון הארץ ביים גאַנצען פּוילישען אידענטום, אוּן מיט א הויכען אבקלאנג האט עס זיך אָבגע-רופען אויך אין אויסלאנד. דיַ אידישע עלטערען האבען אבגעגעבען זייערע זיהן, זיי זאלען בעשיצען דאס לאנד, אבער נישט, אז מען זאל זיי פייניגען אין געפאַנגענשאפט. זיי האבען זיי געשיקט צוליעב דעם, כדי זיי זאלען עפּיס נוצען ברענגען דעם לאנד, אבער נישט, אז איבער זיי — וואס פיעל פון זיי האבען זיך אויסגעצייכענט אין דיַ שלאכטען הינטער לעמבערג, אוּן אנדערע פון זיי זענען וועטעראנען פון דיַ לעגיאנען — אז איבער זיי זאל זיך לוסטיג מאכען דער פּויזנער סאל-דאט, וואס קאן אפילו גישט רעכט פּויליש רעדען. פאר דער רעגירונג איז אט דער שטארקער פראטעסט געוואן גאר אונערווארטעט. זי האט זיך בעטראכט אוּן איינגעזעהען, וואסער א גרויסען פעהלער זי איז בע-גאנגען מיט דער פּערארדנונג. דער פערלאנג, צו שטיצען איהר אויטא-ריטעט אוּן אנזעהען, האט עס דער רעגירונג נישט ערלויבט באלד דעם בעפעהל צוריקצוציהען. דיַ אונטערהאנדלונגען האבען געדויערט איינגע-וואכען, אוּן ענדליך האט מען דעם לאגער אין יאבלאנא ליקווידירט

רעגירונג האט דאך דערווייל באמת געדארפט קאנצענטרירט זיין אויף צו פערטיידיגען דאס לאנד. פון מאסגעבענדע אידישע קרייזען האט מען דעם קריעגס-מיניסטער אויפמערקזאם געמאכט אויף די אידענהע-צערישע אגיטאציע צווישען מילימער. דער ה' מיניסטער האָט דאָס „גע-נומען אין אכט"; אבער די אגיטאציע איז נישט שוואכער געווארען.

ענדע יולי אדער אנהויב אויגוסט האט מען פלוצלונג ארויסגעטרי-בען די אידישע בעפעלקערונג פון נאוו-דוואר, זאקראטשים און אַנדערע ערטער ארום מאָלינער פעסטונג. דאס וועגדען זיך צו דער רעגירונג וועגען דעם האט גארנישט געהאלפען. די רעגירונג האט גע'טענ'עט, אז דאס זענען מילימערישע פערארדנונגען, אונטער וועלכע זי מוז זיך-אליין אויך אונטערווארפען; אז דאס איז פאר די אידישע בעפעלקערונג בעסער,—וויל זי וועט נישט ליידען פון נישט פערדינענט און געפעהר-ליכע בעשולדיגונגען אין שפיאנאזש. דאס פערמעגען, וואס די אידען האבען אינגרעסאט אין זייערע וואוינונגען, האבען די קריסטליכע שכנים באלד צעריבט. עס האבען זיך אינגרעסירט די בעקאנטע סצע-נעס פון יאהר 1914, וועו די רוסען האבען געהאט ארויסגעגעבען עהג-ליכע פערארדנונגען. אין וואַרשא האט מען אנגעהויבען ארגאניזירען די צוואנגס-ארבייט. דאס ארגאניזירען איז צוגעגאנגען זעהר חאַאטיש. דערפון האט געליטטען די גאנצע בעפעלקערונג, די קריסטליכע און די אידישע, אבער די לעצטע פיעל מעהר; אין אנדערע קוואַרטאלען האט מען פשוט געמאכט אַבלאַווע אויף אידען. אויף דעם באדען זענען פארגעקומען פערשידענע מיסברויכען מיט צוועק צו פערדינענן. די האלב-אפיציעלע ידיעות האבען אנגעהויבען דערצעהלען וועגען פער-ראט פון די אידען אין פערשידענע ערטער אויף פערשידענע אופנים. מען האט דערצעהלט פון פייערליכע אויפנאַהמען, וואס מ'האט געמאכט דעם אַנגעקומענעם באַלשעוויסטישען מיליטער, וועגען אינערמאלען די שילדען פון פוילישע רוסיש א. א. ו. ד. ידיעות זענען געווע[illegible] אדער אינגאנצען אויסגעראכטע, אדער זיי האבען פאלש געשילדערט די אומשטענדען אין די געשעהענישען, וו. צום ביישפיעל, די ידיעה, וואס איז געווען אין דער פרעסע, אז אין שעדלעץ האט די אידישע בע-פעלקערונג בעגעגענט צווייי דורכפאהרענדע פוילישע הויכגעשטעלטע לייט מיט אויסגעשרייען לכבוד די סאָוויעטען. נאָכדעם, וו. מען האט די ידיעה קאָנטראַלירט, האָט זיך ארויסגעוויזען, אז דאָס זענען עטליכע אי-דישע אינגלעך צוגעגאנגען צום אויטאָמאָביל, אין וועלכען עס זענען געזעסען די הויכגעשטעלטע לייט, און, מאכענדיג מיט די פינגער אויבער זייער נאך גלאטיגער גאמבע, וו. זיי וואלטען עפעס געשוירען מיט

הענד פון דיַ אַרומיגע פּויערים און פון געוועהנלעכע באַנדיטען און רויבער־באַנדעס. דיַ ידיעות וועגן דיַ געפּונענע טויטע קערפּער האט נאך מעהר פערשטאַרקט דיַ פּאַניק און האָט געיאָגט דיַ מאַסען צו אַ אונבע־רעכענטען אנטלויפען. אָט דאָס משוגע'נע לויפען האַט מען אויסגענוצט אַלס בעוויַז, אַז אידען ארבייטען אינאיינעם מיט דיַ באָלשעוויקעס. אין אמת'ן אָבער האָט מען אין ערגיץ נישט געטראָפען קיין שום אי־דישע בעוואפנטע אבטיילונגען. און אויב מ'האט אפילו אין פערשיע־דענע ערטער פערהאַלטען אַ צהן אדער אַ פּאָר צעהנדליג (א ו י פ ן גאַנצען מלחמה־שטח) אידען מיט געווער, זענען דאס געווען דעזערטירען פון דער געוועהנלעכער פויליישער אַרמעע, וואס זייַער צאָהל איז פראפארציאנעל געווען נישט גרעסער פון דער צאהל קריסטען־דע־זערטירען; דאס האבען שפּעטער בעוויזען, דיַ פראצעסען וועגען דיַ דעזערטירען.

אין דער צייט פון דער אינוואזיע איז די אידישע בעפעלקערונג בכלל געווען צוריקגעהאַלטען. ט י ל אַרבייטער־גרופּען זענען באמת געווען גענויגט צו דיַ באָלשעוויקעס. אָבער דאָרט, וואו פאר דער אינוואזיע האט מען נישט אַרעסטירט דיַ אַרבייטער־טהוער, האבען זיך אפילו אָט דיַ אַרבייטער אויך נישט פעראייניגט מיט שונא. א טיל אידען האָבען אָנגענומען שטעלעס ביי דיַ באָלשעוויקעס. אָבער קריסטען האבען אויך דאָס זעלבע געטהון און נאך אין א גרעסערער מאָס, און דער עיקר — געגען יעדער ערוואַרטונג — דאס האבען געטהון אפילו דיַ נאַראָדאָווע דעמאקראטען. דערהויפט דאַרף מען אונטערשטרייכען, אז דיַ באָלשע־ויסטישע מאכט — אפשר צוליעב דעמאַגישע צוועקען, וויל זיך האט געוואוסט פון דעם הערשענדען אַנטיסעמיטיזם — האט זיך פערהאַלטען נישט גינסטיג צו אידען. ס'רוב האָט זיך בעמיהט צו בעזעצען דיַ פאָסטענס מיט קריסטען, וועלענדיג, וויַ ס'וויזט אויס, דורכדעם זיך שאפען סימפאטיע ביי דער בעפעלקערונג. הגם דיַ גאַנצע אינוואַזיע אין קאָנגרעס־פוילען האט געדויערט דורכשניטליך נישט מעהר ווי א וואך, האבען דאך די באָלשעוויקעס בעוויזען פאר דער צייט צו רואיג־רען דיַ אידישע סוחרים דורך בעשטימען א צוואַנג־קורס פון איין סע־ויעטישען רובל פאַר א פויליישען מארק אדער צווי רובל פאר איין מארק (אין שעדליע). מיט גוואַלד האבען זיי אָבגעקויפט דיַ סחורות, לויט דיַ פרייזען פון ווארשאָווער ליכטיג־אַמט, האבען אבער געצאהלט מיט דער סאוויעטישער וואַליוטא לויטן צוואַנג־קורס. אדער זיי האָבען

אוּן דִי אידִישע זעלְנער האט מען פּונאנדערגעשיקט אין פערשיעדענע מִילִיטערישע פארמאציעס. זעהר א בִיטעֶר געפִיהל האט דִי דאזיגע אונזִי־נִיגע פעראַרדנונג אַרוֹיסגערופען אפִילוּ בִיי דִי אסימִילִיאטארען.

דערווִייל האט זִיך דִי פּוֹילִישע קאנטר־אפענסִיוו גוט ענטוויקעלט אוּן דאס באַלשעוויסטִישע מִילִיטער האט אנגעהויבען אבצוטרעטען נאך מִיט א שנעלְערען סטעמפּ, וִי זִיי זענען פרִיהער געגאנגען פארוֹיס. שטאדט נאך שטאדט האט דִי פּוֹילִישע ארמִיע בִיי זִיי צוריק אבגענומען. טאג־איין טאג־אוֹיס האבען דִי קאמוּנִיקאטען מוֹדִיע געווען וועגען נִייע נצחוֹנות. אבער פּוּן צִייט צוּ צִייט האבען דִי קאמוּנִיקאטען אוֹיך גע־בראכט ידִיעות פּוּן שעדלְעך צִי פּוּן וולאדאווא, פּוּן בִיאלִיסטאק צִי פּוּן פּלאצק, אז דִי אידען האבען געקעמפט געגען דעם פּוֹילִישען מִילִיטער האנד בִיי האנד מִיט דִי באלשעוויקעס, אז מען האט געזומען גענאנגען גאנצע אידִישע בעוואפענטע אבטִיילוּנגען. דִי אנטִי־אידִישע שטִימוּנג צווִישען דִי מאסען האט זִיך צוּלִיעב דעם אנגעהויבען צוּ פערשטארקען. צוּ דער זעלבער צִייט האבען אנגעהויבען אנצוקוּמען ידִיעות וועגען דער טעטִיגקייט פּוּן דִי פעלד־גערִיכטען, וועלְכע דִי אורטִיילען, וואס זע־נען אַרוֹיסגעלְעבּט געווארען אוֹיף אידען, וועלְכע דערשִיסען דעם רב שאפִּירא אִין פּלאצק...

דִי אידִישע דעפּוטאטען אין פּוֹילִישען סִיים האבען בעשלְאסען, באַלד אוֹיסצוּפארשען אוֹיף דִי עֶרטער, וווּהִין אמת עס געפִינט זִיך אין דִי אַלע ידִיעות. זִיי האָבען בעזוכט שעדלְעץ, מִינסק־מאזאוויעצק, בִיאלא, פּלאָצק, לִיפּנא, וולאָצלאוועק, בִיאלִיסטאָק, סוכאָוואָליא, וולָא־דאוא, הרוּבִישעוו, חלָם, טאָמאשאוו א. א. וו. אוּן זִיי האבען פעסט־געשטעלט, אז אין דִי אַלע ידִיעות האט אַיינס נאר געשטִימט מִיט־אמת: דִי אידִישע בעפעלקערוּנג האָט אלץ אִיבערגעלאָזט אוֹיף הפקר אוּן איז מאַסענווייז מִיטגעלאָפען מִיט דִי באָלשעוויקעס. דאָס זענען אבער נִישט געווען קיין בעוואפענטע מִילִיטער־אַבטִיילוּנגען. דאָס זעָנען געווען מענשען פּוּן פערשִיעדענעם עֶלטער אוּן פּוּן בִיידע געשלעכ־טער: אַלטע לִייט אוּן קלִיינע קִינדער, מִיידלְעך אוּן פרוֹיען מִיט זוֹיגע־דִיגע קִינדער אוֹיף דִי הענד. זִיי זענען אַנטלָאפען—וויִיל פּאר דער אַרמִיע, וואָס האט געדארפט אָנקוּמען, זענען פאראוֹיס געגאַנגען דִי שרעקלִיכע קלַאנגען, אז מאראָדערען, וואס צִיהען מִיט דער ארמִיע, טהוּען־אַב שרעקלִיכע מעשִים, רוֹיבען אוּן הרג'נען. דִי דאָזיגע קלַאנגען פלעגען דִי באָלשעוויקעס, וואס האבען אבגעטרעטען, אונגעהויער צעבלָא־זען. אוּן אַנטלָאפען זענען דִי מאסען אִיבערגעשראקענע אידען גאַנץ אָפּט אומזִיסט. צעהנדלִינגער פּוּן זִיי פלעגען אוֹיפ'ן וועג אומקוּמען פּוּן דִי

בעפעלקערונג זעהר פיעל געלימטען פון פערשידענע אויסוואורפען, וואס האבען זיך אין אַ גרויסער צאהל געפונען צוזישען מילימטער; מען האט אויסגעהרג'עט צעהנדליגע אידען, מען האט מאַנס געוועזען פיעל פרויען און מען האט רויאינירט טויזענדער פאמיליעס. אוין דאס חאראקטעריזטישסטע דערביי איז, וואס די אלע רויבערייען און געוואַלדטהאטען מצד די זעלבער האבען געשטאַמט נישט פון זייער אייגענער איניציאַטיוו, נאר זיי האט געבראַכט דערצו די אַגיטאַצ'יע אין דאס העצען מצד געוויסע כפערען פון דער קריסטליכער בעפעלקערונג, אין דוקא פון די זעלבע פערזאַנען, וואס האבען פאר די באלשעוויקעס גע'מסר'ט אויף די פערמעגליכע אידען אין האבען אַנגעוויזען די באלשעוויקעס, וואו זיי האבען בעהאלטען זייער פערמעגען.

אבער דאס אלץ, וואס די אידען האבען געלימטען פון דעם פאר, אויס=מארשירענדען פוילישען מילימטער, איז געווען — אויפריכטיג גערעדט — נאר אַ שפיגעלבילד פון פערגלייך מיט דעם, וואס פעטליורא'ס באַנדעס האבען אבגעטהון אין מזרח-גאַליציען אוין באַלאַאַקאַוויטש'עס באַנדעס אין פאלעסיען. דארט איז עס שוין דערגאַנגען דערצו, אַז די פוילישע זעלבער, וואס זענען דוקא בעקאַנט אלס אידען-פיינד, די פאַזנאַנטשיקעס, האבען אפט מיט סכנת-נפשות געשיצט די אידישע בעפעלקערונג געגען די מערדערייען פון די באלאַכאוויצעס. וואס באלאַכאוויטש האט געטהון — איז צופיעל בעוואוסט, אז מען זאל עס דארפען איבער'חזר'ען: דער גאַנצער וועג, אויף וועלכען ער איז געגאַנגען, פון פינסק ביז וולאַדווא, איז דורכגעווייקט מיט אידיש בלוט; מאנכע אידישע קהלות זענען לויט זיין בעפעהל אינגאנצען אויסגע'שחט'ען געווארען, פיעל טויזענדער אידישע פרויען זענען צו שאנד געווארען; פון דעם ארטיגען פערמעגליכען אידענטהום זענען געבליבען נאר מאַסען נויטבעדערפטיגע...

* * *

די אינוואזיע איז אריבער גליקליך. גליקליך פאר די, וואס האָבען זיך איבערגעלעבט אוין האבען זיך אויסגעמיטען. די זעלבע זיי רויאינירט דער גאַנצער ליניע רויאינירט געווארען. עס האָט זיי רויאינירט דער שונא, אוין שפעטער האָט זיי רויאינירט דער מאַרש פון דעם זיעגרייכען מילימטער. עס האט זיי רויאינירט די מלחמה אוין די חיה, וואָס זיצט לויערענד אין מענשען אוין רייסט זיך ארויס פון אינהם אין איהר גאַנצער נאַקעטקייט, וועלן אין דער לופט שמעקט מיט מלחמה, וועו עס הערט זיך דער ריח פון בלוט אוין פערניכטונג. פערמעגליכע מענשען

סתם רעקווירד די סחורות. צווישען די ארבייטער האבען די באלשע-
ויקעס ארויסגערופען א פיינדלעכע שטימונג צו זיך, דערהויפט אין בי-
לסטאק, וואו זיי האבען פערקלענערט דעם ארבייטס-לוין אין אויסגע-
צאלט דעם געהאלט מיט סאויעטיש געלד. אין טיל ערטער, צ. ב. ש.
אין ביאלא און אין ביאלסטאק, האבען די באלשעוויקעס אנגעהויבען צו
סאציאלזירען די געוועלבער, נאר זיי האבען עס נישט בעוויזען דורכ-
צופירען. בכלל אבער—אויסלסענדיג פלאצק, וואו די באלשעוויקעס
האבען געפיינדט די בעפעלקערונג אהן אונטערשטיצט פון גלויבען און
נאציאנאלזיטעט—האט זיך די באלשעוויסטישע מאכט פערהעלטענמעסיג
פערהאלטען רוהיג און צו קיין גוואלדטהאטען אזוי נישט געקומען.

דאס דארף האט אויך שטארק געליטען פון די באלשעוויסטישע
רעקווירזיציעס, און דאך אזוי אין דארף, אין דערהויפט אין די הויפן
צווישען דער דינערשאפט, די סימפאטיע צו די באלשעוויקעס געווען
פיעל גרעסער, וויי אין די שטעדט. פונדעסטוועגען, ווען עס אזוי אויסג-
קומען צו טראגען די פעראנטוארטלעכקייט פאר די זינדיגע סימפאטיעס,
האט זיך ארויסגעוויזען, אז קרבנות זענען געפאלען נאר פון צווישען
די אידען און וואו נישט וואו אויך צווישען די אגרער-ארבייטער. די
קריסטען, מיטגלידער פון די רעווקאמען, ראיפראדקאמען און פון
עהנליכע סאוויעטישע אינסטיטוציעס, ס׳רוב פון צווישען דער פראוויג-
צער אינטעליגענץ — אדער זיי זענען אינגאנצען נישט צוגעצויגען
געווארען צו פעראנטוארטלעכקייט, אדער זיי זענען בעפריידט געווארען
פון שטראף. דאגעגען צווישען די אידען און וואו נישט וואו אויך צווישען
די פראבקעס זענען פארגעקומען ארגיעס פון די פעלד-גערישטען, וועלכע
די צענטראלע מאכט האט אין א קורצער צייט ארום אבזעלע אייניג-
האלטען.

ווען דאס באלשעוויסטישע מיליטער האט אנגעהויבען אבטרעטען,
זענען גרויען ערטער, וואו די אידען האבען זיך גענומען פארן גע-
וועהר און האבען ארויסגעטריבען די באלשעוויקעס, נאך איידער דאס
פוילישע מיליטער איז אנגעקומען. צווישען די ערטער האט זיך אם-
מייסטען אויסגעצייכענט ווילסאקא-מאזאוויעצק, וואו אין קאמף מיט די
באלשעוויקעס האבען די אידען פערלוירען 17 מאן. דאס האט פונדעסט-
ווענען נישט איינגעהויט די אידען פון רויבעריין, נאכדעם, ווי דאס
פוילישע מיליטער איז אריינגעקומען.

דערהויפט דאן, ווען מען האט נאכגעיאגט די באלשעוויקעס, איידער
עס זענען גרויען ארגאניזירט די קאמענדאטורען פון איידער די זעלנער
האבען געפיהלט א הערשענדע הענד איבער זיך, האט די אידישע

א. ל. יאקובאוויטש.

לימעראישע געשמאלטען.

I.

א דיכטער וואס שוואנגערט נישט.

דער שוואנגערשאפט איז אומעם פון דער וויכטיגסטער אין בעדיטמעד= קסטע מומלען אין דער קונסט. די פעהיגקייט צו שוואנגערשאפט, דאס דיוויסם: די אויגשפאנגען צו עמפפאנגען דעם שוואנען, לייגט פערדערבלי= כען, צו וועלכשטענדיגער ענטוויקלונג נאך נישט פעהיגען, דאך אבער לע= בעמם = פעהיגקייטען זאמע אין איהם אינגשלאסען אין א זוכערען פארם, וואס ער זאל נישט פלויז זיין געשיצט פון יעדער אויסערלייכער גע־פאהר אין מסילא פון אונטערהאנג, נאר זאל אויך ערנעהרט, גע־קרעפטיגט אין עמב= וויקעלט ווערען, בין ער אין אומשטאנד צו קומזומירען זעלבסטשטענדיג. וון אין דער פיזישער וועלט אין דער אידעען = וועלט ווערט אין דער צייט פון דער שוואנגערשאפט מעהר וועניגער פעסטגעשטעלט די גשטאלט פון נייעם בעשעפענוש, עס בעקומט א קלארע פוזיאנאמיע מיט אלע גויטיגע איגערלייכע אין אויסערלייכע לעבענס = אהנאנגען, וואס ווערען נאר דער גבורט שוין באלד וועניג, אין יעדענפאלס נישט וועזענטליך, גענענדערט. אין דער פיזישער וועלט — דורך פפלענצ, אין דער קונסט — דורך בע= ארבייטען אין שלייפען.

די שוואנגערשאפט, וון אין דער פיזישער וועלט אין חער אנהענ= וועלט, אין אבער נישט אומעטום גלייך. אנדערש וועהרש גשוואנגערם ווערט אין גרשטער, אנדערש שטעמערלונגען, אנדערש עופות, אנדערש היות אין מענשען. בעזונדערם פערשיעדען איז די צייט פון שוואנגער=

זענען געווארען ארימע לייט. עלטערען האבען פערלאָרען זייערע קינדער. קינדער זענען געבליבען יתומים. טויזענדער אידישע פרויען זענען געווארען געשענדעט און אנגעשטעקט מיט וועגערישע קראנקהייטען. די וועלט האט זיך אנגענומען פאר די אידישע ליידען. זי האָט זיך אבער אנגענומען ערשט דאן, וען העלפען האט מען שוין נישט געקאָנט, וען מען האט געקאָנט נאר וויינען — וויל פריהער האט זי זיך נישט געקאנט אנעהמען. אמת, דאס, וואס די וועלט פיהלט אונז מיט, מאכט אונז לייכטער אונזער וועהטאג, אבער ווער וועט אומקעהרען דעטע קינדער? ווער וועט אומקעהרען די פרויען זייער עהרע? ווער וועט אומקעהרען די מיליאנען אידען די מארטישע ליידען, וואס זיי האָבען איבערגעלעבט? דאָס אלץ האָט קיין נישט-אידישע בעפעלקערונג נישט דורכגעלעבט און זי קאָן דאָס נישט פערשטעהן. זי האט מען אויך רואינירט, אָבער רואינירט בלויז מאטעריעל. מיר זענען געשטאנען איינזאם, איבערגעלאזט אויף גאטס בעראט און אויפן יושר פון דער חיה, וואס בושעוועט אין מענשען, נישט וואַרטענדיג פון ערגעץ אויף הילף—וויל מיר זענען אלעמען פרעמד געווען, וויל מיר האבען נישט געהאט אויף וועמען אויף וואס זיך צו שטיצען. און וויידער האט זיך פאר אונזערע אויגען ענטפלעקט דער אייביגער אמת — אז נישט איינמאל נאך וועלען מיר זיין אַ קרבן פון די צעבושעוועטע עלעמענטען, אז נישט איינמאל נאך וועלען מיר זיך וואלגערען אייזאמע אין טייכען פון אונזער בלוט און אונזערע טרערען, נישט איינמאל נאך וועלען מיר, קריצענדיג אהנמאכטיג מיט די צייהן, איינבייסען די שענדליכע חרפה פון דער אייגענער אָהנמאכט — אויב מיר וועלען נישט געפינען ערגיץ וואו אַ ווינקעל, וואו מיר זאלען זיך פערפעסטיגען אויף דער ערד, לאזען אין איהר טיעפע וואורצלען און צווייפוואקסען מיט איהר אויף שטעַנדיג...

שאפט. פארהאן אזעלכע לעבענס־וועזען, וואו די ציטע פון דער שוואנגער־שאפט דויערט אמקורצסטען; דער פראצעס פון שוואנגערשאפט איז נע־בורט איז זעהר פשוט אין לינלט: גלייך נאך דער בעפרוכטונג מוזלט זיך עס אין צוויזען אין דאס נעזיכט בעשעפענוש לעבט שוין צוגלייך מיט דער ערשטער. דאס זענען די סאמע אויספאלסטע בעשעפענישען, וואס שטע־הען אויף דער סאמע נוהדיגסטער שטופע פון לעבען. וואס ענטוויקעלטער אזוי פערווויקעלטער דאס בעשעפענוש, אלץ אפ לענגערע צייט פון שוואנ־גערשאפט פארדערט דאס אין אן שווערערען נעבורטס־פראצעס.

ווייסט אין מרוייריג וואלט אבער אויסגעזוהען די וועלט, וועו זיך פערמאגט נאר אזעלכע שוואנערע אין האוכטע בעשעפענישען, וו: מענשען, עלפאנטען אין אקסען. מרייסמלאי וואלט דאס לעבען נעווען, וועו עס פערמאגט נוישט אויף גראציעוז, אדומפאסטערדע שמעטערלינגען, וווכע נוישטער אין רייצענדע, שמעקענדע בלומען. וויי טרויעריג אין שווער וואלט די קוגסט נעווען, וועו זי וואלט בעשטאנען בלויז פון לאנג־אויסגעשוואנ־גערטע פערווויקעלטע וועזן; אינאווינעם מיט אזעלכע מיז די קוגסט הא־בען אויף שטענדיגע דעקאראציעם, זונגע בלומען אין לופטוגע שמעטערלינ־גען, — אזעלכע אבער קאנען הוזקא נוישט נעבאירען וועדען דורך לאנגער שוואנגערשאפט. זוייער נאנצער חן אין, וואס זיי קומען הונדערטע פון לע־בען, וואס מען שפורט נאך אין זיי דעם פרישען לעבענס־הויך. דערביי מוזען זיי נעבוירען ווערען באלד נאך דעם וווי זיי ווערען פון לעבען בע־פרוכטעט, נוישט דורכאלענדיג קיין שווערען וועג פון שוואנגערשאפט, וואו זיי מוזען וויייטער פרישקיט, אונגעאסטעט אין לעבטקייט פשרלירען.

דערביי, פונקט ווי עס זענען פארהאן אין דער קונסט נעווייסע פראבלעמען, וואס קאנען נוישט נעדאמעט סטרען זיי האבען דורכגעמאלט דיי צייט פון שוואנגערשאפט, וואס זיי האבען נוימיג, פונקט אזוי זענען פארהאן אזעלכע לעבענס־שרישטענגען, וואס טארען נוישט ארויבערגעהן אין דער קונסט חוזרק א שווערען פראצעס פון שוואנגערשאפט, נאר מוזען נעבוירען ווערען לעבט אין דורקט פון לעבען אליין. בייס זישענ אין עס נאמירליך בסלל קיין פחאנג נישט. דער זישענ פערמאגט בוידע פעהיג־קייטען צוגלייך, ער פערמאגט יענע וואונדערפארע מאס אויסצוטראגען וואס דארף אויסגעטראגען ווערען אין אזוי פיעל ווי פאסיל עם דארף, אין שפעל צו נעבוירען וואס מאן שפעל נעבוירען ווערען. ער ווייס אויך דאס וואונדערבארע נשהוייטנים צוגוי־פלעלטען אין אייו בעצויבערהער האר־מאניע לאנג אויסגעשוואנגערטע פראבלעמען צוואמען מוט פרישע בלי־שען, וואס ווערען בני אירם נעבוירען ערשט אין דער מינוט פון זייער

קומען א שווינג פון דעם, וואס מיר האבען פון אונדם צו שרייבען.

באלד בעם ערשטען בליק איז סעגאלאוויטשעם פאעזיע, וועלכע איז זאך זעהר אויפגעלעגט אין מערקווירדיג. איהר הויפט אן לויט= נעו זעצם א גאנזכם: פרעמדונג שוידות; גלענצענדע בילדער; איהר ווערט אפילו אבערראשט; אין איהר מיזט דערבי א קלאר מהון: שאפ, א אמת'ער דיכטער דערפם. אוז פלוצלונג — א רבהם שוידות גענוהגלוכע באנאלע, גארנישט אנגעדעם, מיללמאל אפילו גלשטאקלאוז. איהר זענט עגטטויישט אוז מראכט: אד האב מיך מועה גענוען; גלאזט מיך אבבא= רען פון פוסטע בלעטשער קלאנגען; אזוי רעדט דאך נישט קיין אמת'ער דיכטער. איהר לויגענם ווטמער שוין לעכטזיניג, מיט א גרונשטענדרען בליק, שוין כמעט בלוין מאכאנש, כדי וו: עם איז יוצא צו זיין אוז פאר= עגרונגען, אוי פלוצלונג — איהר ווערט נישט ווולעדוג גענפלעפט, איהר ווילט צו איהר ווילט נישט, איהר מיזט אויפמערקזאם ווערען: עם קלונ= גען דאך מענער פון אמת'ער פאעזוג אין אם דן גלשוקדערמעג בילדער — נישט אנדערש א קונסטלער האט זוי געזאהן. אזוי בעטטען זוך אינערג אינהדזשען עטלכע מאל אוז פעלויף פון אוז סעגאלאוויטש'עם א גע= ריכט, אוז אן אנהר ענדרונם לעזען. פוהלט אנהר זיך גאנץ אוגבענקוועם, איהר ווייסט אלזוז נישט, וואס צו מראכטען פון זוך אוז פון היכטער: פערשטהט אינהר נישט גענוי, אדער אינהר האט פאר זוך, אנשטאט א דיכ= כטער, א פאקוסנק, וואס ווייס בליין דן קונג פון נאדען אוז דו אויגען בלענדען?

אוך נעהם אלס בעשפיעל אונעם פון סעגאלאוויטשעם נעטטטע שוידים, וואס אוז נאך נישט גענוי זוענע זועבען בינלער. עם אוז: „הוילונג זיפר" אוז זאמלפוך „רינגען" (יאזיאר). אוך דערמאהן עם דערפער, ווייל עם אוז אונם פין זוענע שענסטע ליעדער, אוז האסש דו דערמאהנטע קאנטראסטען ווענען דאוט נישט אוז: אפט, זענען זוי אבער הערויבער דאר= מען נאך שארפער אוז דיסטענדער.

„אוך קום פון דיר, וו: פון א פעלד מיט פרוישען, אויסגעשפרייטען הוי, וו: פון א ווינטשראסען, וואו מרייבען צוטמונג פלאצען **אויף דשך זון**" — פרעלמג, אמת? דאס אבער א רוה שורות, וואס שוואכען מיט אמאל אב דעם אינדרוק אוז עדרונגען זיך אוי פראזאאיש-באנאל: „אוז עם ווילט זיך מיר נאך לאנג, נאך לאנג נישט עפענען דו אויגען"... — באלד נאכדעם אבער ווידער א מאל: „די בוזט בעווען א בשגונגען אוז פעלר — אוך בין דאוט זוענ געקומען. האב אוך דען סוי צוגעזומען — די בוזט תעווען א בעגונגען אוז פעלד..." אוז אזוי ווייטער, א גאנצע רשה בילדער,

אויפקומען. בײַ גענוענהנלונג מאלשטען אבער, וואס זענען נוזשט בעשענקט מיט דער פולקאמענהײט פון זשענע: אוי אוז זיינער נעסט נעפונען זיך מעהר אדער וועניגער בלויזען, מרעפען מיר אזעלכע, וואס זענען פעהיג צו נעבוירען נאר נאך אנדערע מראנען, אוז אזעלכע, וואס זענען פעהיג ארויסצונעבען פון זיך נאר שמעטערלינגען אוז בלומלאך. אי דו שרישמע אי די לעצטע, אויב זיי צוונוגען זיך צו נעבוירען בעשענשען, נוזשט לויט זייערע פעהונקטיעס, פרענגען זיי נאר קאלוקעס אויף דער וועלט. וואויל אוז זיי, אויב זיי קענען זייערע פעהונקטיעס אוז אונפעהונקטיעס, אוז בשעת זיי אינערצענען זיך, וואס זיי פעהלט, פרובירן זיי נוזשט אינערשטענען זייערע אונגעניע פחות, נאר בעזונגענען זיך מיט העם, וואס זיי פערמאנען. דער־פאר אבער בעמוהען זיי זיך צו נעפינען יענע וועגען אוז פארמעגן, וואס דורך זיי קאנען זיי ליעפערען דאס העכסטע, וואס זיי זענען, לויט זייערע כחות, אימשטאנד צו ליעפערען.

*

ז. סענאלאוויטש שמעהט צו זענמיכען מאג פאר דער עפענטליכקייט מיט זיבען בוכער.*) זיבען בוכער, פינף פאזוע אוז צוויי פראזע, וואס זענען נעשאפען נעוואָרען אין פערלויף פון א צעהן־צוועלף יאהר, זענען הכלל זיך, נעמיג, אוים דער אויסאר זאל זיך אין זיי פילשטענדיג צענטפילטען — נוזשט קוקענדיג אויף אלע צופעלינע, פרעמדע אינפלוסען, וואס קאנען בעהרשען יעדען מאלענט אין אנהויב פון זיין שאפונגס־ווענ, אוז אויף זייער המד קאנען מיר פרובען פעסטשטעלען סענאלאוויטש'ס נעשטאלט אוז דער לימעראמאד. אוז לויענען מיר דאך אויפמערקזאם אלע, וואס ער האט בויהער נעשאפען, מיזען מיר קומען צום בעשלוס: סענאלאוויטש אין א דיכטער, וואס שוואנגערט נוזשט.

מיר שטעמם, אז נאר דאס ערקלערט אונז אלע מעלות אוז חסרונות פון זיין שאפונג, נאר אזוי ארום קאנען מיר זיך קלאר מאכען זיין אינער־ליכע נעשטאלט, דעם מהות אוז דעם וועזט פון זיין שאפען אוז אויף בע־

*) נעמליך פאלנענדע:
1) „אין קאומערו", פאעמע, וואַרשא, 1913, זיטען 48.
2) „רעגונע", פאעמע, וואַרשא, 1920 ז. 64.
3) „די וואנד", דראמאטישער עטיוד, פערלאג א. גוטמן, וואַרשא, 1920 ז. 32.
4) „בלויקויט", קאפאער. נעזעלש. „איר. פאלקס פערלאג", קיעוו, 1920, ז. 160.
5) „סטרונע", פערלאג „יידיש", וואַרשא, ז. 238.
6) „נאלדענע פאוטע", פערלאג ש. שרעבערק, ווילנא 1920 ז. 170.
7) „פון רוסלאנד פון דער רעוואלוציע", פערלאג א. גוטמן, וואַרשא 1920 ז. 237

אויבשרעבען אהן א שום פֿערמילונג. קוים אבער פֿיהרט עֶר זיך אַדורך דורך זען מוח, דורך זען געדאנקען = אהנאן, אוי הויבען זיך אן זיך צו פֿערשטיין, פֿערליערען זייער פראַפֿט, אדער צערינען מיט אַנגענאַצען אוי ווערען פֿערוואַנדעלט אין ג: ש ט. אנשטאַט בילדער קומען הין פֿיס= טע ווערטער. דאס הונט אונגאַך: עֶר קאַן נישט שוואַנגערן. עס פֿעהלט אינהם דער מראַכט — דער גוסטונגער מאַמערלוכער מראַכט, ואס דער קערן פֿון דער אויבערלעבונג בלויבט נישט בלויז קאנסטרוורט, נאר ווערט שרעקליכע, געפֿערלעכונג אוי געפֿאַרטט צו א העלפֿער לעבעגם=פֿאַרם.

אוי דער־כּעריכער: שוידערט ער א בילד פֿון יענער ארט, וואס נויטיגט זיך נישט, עס זאל אויסגעטראַגען אוי אומגעשטאַלטעט ווערען, אדער וואס א לאַנג טראַגען קאַן עס זאַגאר פֿעדאַרבען, קומט עס ארויס בני סענא= לאַוויסשען אין זען נאַציער פראַכט, מיילמאל אפֿ לו מיט ווונדערואַער קראַפֿט; קוים אבער פֿערלאַנגט דאס בילד א העלפֿער אוי פֿערוויקעלטערע בעהאַנדלונג, פֿערליערט עס בני אינהם יעדע געשטאַלט אוי עס ווערט בלויז = ארים אוי אונשען. צו כּענאַלוויטשעס שבח מוז געזאגט ווערען, אז בפֿיוון רייסט עֶר זיך קוינמאל נישט צו קוין שוועֶרע, העלפֿערע פראב= לעמען. צו בעוואוסט אדער אונבעוואוסט, צו ווייל עֶר אַנערקענט ווינציג מעגליכקייטען, אדער ווייל ער פֿיהלט זיך בלויז אונסטינקטמוי, — אוי אפֿשר דעם־פֿאַר, ווייל עֶר האט קיין בעשרענקט דערזין, ווייל עס פֿעהלט אינהם דער נויטיגער ארטאן דערצו, — ווי דו זאַך אוי, גוג דו קאמפֿלי= צירטע אוי שווערע לעבענס = פראבלעמען רייצען אינהם נישט. עֶר פֿער= מראַכט זיך נישט מועפֿזונג איבערן לעבען אוי עֶר מוילט נישט אב זען שאַפֿען פֿון לעבען — עֶר לעבט אוי זינגט גלייכצייטיג.

אוי דערין, וואס עֶר לעבט אוי זינגט גלייכצייטיג, שטעקט ווידער אוינג א גוטע אוי אוינג א שלעכטע זעט ער זען שאַפֿען. פֿין אוינ זעט פֿוהלט זיך כמעט שטענדיג אין זינג־ווייסמונגען דער פֿרישער לעבענס= הויך; אוהר פֿוהלט די אונמיטעלבארע נאהנטקייט אוי דעם פֿרישען צאַ= פֿעל פֿון לעבען. פֿון דער אַנדערער זיט אבער ווערען בני אינהם דורכדעם די גרענצען פֿון שען אוי פאַסיש צוגייעל פֿערדרייטערט: שטענדיג נע= פֿינט עֶר זיך נעמליך אין דער־ לאַנג פֿון א פֿערליבטען. דער פֿערל בטער קוקט אויף זען געליבטע אוי אויף דער ווילט דורך דאזא־ברילען; עֶר א ז שטענדיג אין עקסטאַז אוי אלין קומט אינהם פֿאר שען אוי פאסיש. יעדער פֿישט עֶר בשר ודם אין א פאַקט ווען עֶר אוי פֿערליעבט. די פאַזוע וואס עֶר שמפֿונדשט אוי דעם מאמענט, ווען די פֿערליבטקייט אוי פֿערבי, ווען

אונגם שטעכר אוז בלוצעגדער ַאהרן אנהערן, וואס נור גאנץ זעלטען פֿיהלט זיך אין זיי אַ לעבטע פֿערשוועגדעגע געקוסטקעט, אוז מיט אַ מאל: „אוז אַ רגע פֿון פֿערגעסונג אוי מיר בליצינ דורכגעלאפֿען אַ געדאנק: אט אזוי ארומגענומען, קוגמאל מעהר צו זיך נושט קומען, אט אזוי מיט דיר צוזאמען שמאַרבען, שמאַרבען אוז דיַ פֿלאַמען"... לוועטט אוהר נושט אַ ברוועלע פֿון אַ סענטימענטאַלען ליעבהאבער צו אַ סענטימענטאַלער געליעבטער אוז אַ סענטימענטאַלען -אמאן?

אוהר האט מעהרערע אזעלכע בישפוועלען אוז דו „סטרוגגעם", אוז „בלוקסטט", אפֿילו „אוז קאזומרז" אוז דערפֿון נושט אונגאנצען פֿרט, אממערהסמען אבער אוז „רעגונג", וואו דו אמת-שעגע פֿערזון זעגען וון אאזוסען אוז אַ לאנגען מדבר. וון קומט עם? וון קאן דער אויסאר פֿון פֿערזון, וואס עמעמע מיט עכמער פאזוון, גלעטצטיג שרעבען אזעלכע פוסטע באנאלע פֿערזון? אוז קאן שר זיי שרעבען אוז אַ שלעכטער מיגוט, וון אזוי קאן ער זיי דערהאלטען אוז חרוקען? אוז סענאלאוומש מאכט דאך אוז קוון פֿאל נושט דעם אונהרוק פֿון אַ גראפֿאמאן, וואס גלוסט צו שרעבען אוז צו חרוקען, אבין זינע ושחמער געחרוקט צו זעהן. פֿערקערהרט, אפֿילו זינע שלעכטע פֿערזון מאכען אונבערהגט דעם אינחרוק פון מיועפֿער אויפֿרישטקייט. נאר מאקו דערויבער וואונדערט עם נאך מעהר צו זעהן אזוי מישונג פֿון פאזמישער קראפֿט מיט געשמאקלאזונקייט.

קוקט אוהר זיך אבער צו גענויער, וועלכע פֿערזון קומען בין אוהם ארוים ואזוי גלעצגעמד, אוז וועלכע ארוים, הויבט אוהר בוסלעווויז אן צו בעטרעפֿען, וואס מיט אוהם קומט פֿאר. אוהר הויבט האן אן גלויבען, אַ כאוס וירקליך מעגליך אזא מין מישונג פֿון פאזמישער קראפֿט מיט געשמאקלאזונקייט ציגלייך. אוהר בעמערקט נעמליך, אַ שעם אוז קרעפֿטונג קומען בין אוהם שמעדונג ארוים דאס געמאלטע בילד אוז דער חירעקטער אינדרוק, וואס די אובערלעבונג גופֿא מאכט אויף אוהם אהן אַ שום פֿערמיטלונג; חאנגען, וון שר ער דערווייטערט זיך פֿון דער אובערלעבונג אוז אנשטאט אוהר מוז אנהויבען ארבוימען זיין אונערלעער צוסט, — אזוי ווערט ער אומפאזמענט וון אַ קינד. ער פֿערמאגט אן'אויסגעצויגענען עזה-ארגאן, אַ שארף אויג, וואס נעהמט מרעפֿיך אויף דין געזעהענע בילדער, ער מוז זיי אבער תיפֿ אובערנערין אזוי וון ער זעהט זיי; דאס-גלייכען פֿער-מאגט ער אַ זעהר עמפֿינדליכען רוקען-מארך. וואס די אינ-דרוקען אוז דין אובערלעבונגען מאכען זיך העראוף מיט בילדער. וון שמי-קען אויף גראמאפאן-פלייטען, ער מוז זיי אבער פונקט אזוי מאכשומאן

אזוי ווי ער בעצוהט זיך צו דין שווערע פראבלעמען פון לעבען:

„אוד זיך אזוי לעבען נישט קיין וואונדער, מיך נעטראפט נישט דער סוד פון מארגען, דער איצטער אוז מיין צער, מיין לוסט. אזוי ווי אזוי אוצר גיט פֿערבארגען רוהט אב דער נעלטען אין מיין בריוסט" (רעפּנינג נ").

אוך שטרעבט בעזונדערס אינטער יעם לעצטען פֿערז, וועל אין איהם לעבען א פֿוועל טויפֿערער סוד, וו: דער דיכטער האט אונז געוואלט אויסזאגען וועגען זיך. נעמלוך: ד: ערינערונג פון זיינע אינערלעבנישען רוהט בלויז אין זיין בריוסט, ענדליוח זיך אבער נישט, עטמוויקעלט זיך נישט אוז שפּיגעט נישט אויך צו נעטע אוז היעלערע פֿארמען. ממילא, וועז ד: ערינערונג דערוועקט זיך וויידער אין איהם, האט זי ווידער דאס זעלבע אויסזעהן, ווי די אינערלעבונג נאפא אוז בישעת ער בעזונגט זי, נעפֿיהלט ער זיך אין זעלבען צושטאנד ו: בישעת ער האט זי אויפֿגעשריבען לעבעט. אזוי ארום קומט אויס, אז סענאלאוויטש נישט בלויז ער לעבט אוז זונגט גלייכצייטיג, נאר זונגט אוז לעבט אויך גלייכצייטיג, ד. ה.: נישט אלץ סענאלאוויטשעס דיכטונגען ווערען נעשאפֿען דווקא בישעת אדער גלייך נאך זיינער אויפֿרעגונג, חאטש ס'איז מעגליך, אז בייס נרעסטען טייל פון זיי איז עס ווירקליך דער פֿאל; נאר אפֿילו בייי יענע, וואס ווערען נעשאפֿען פֿויל שפּעטער ווי די אויפֿרעגונג, שמעהט נאך אויך נישט דער דיכטער אויף קיין פֿערסענטיוו, וואס איז נויטיג בייי הער־ כאלטען קאנטאקט מיט ערינערונג. וואס רוהט אונפֿערענדערט אזוי זיין בריוסט, בישעת זי ווערוועקט זיך ווידער, ברענגט איהם ווידער ארויס סאמע אין צושטאנד פון דער איבערלעבונג.

(ענדע קומט).

פון דו אויגען פאלען אראפ די ראזא־ברילען. און דערנין לייענט דער סוד פון דו שלעכטע פאכאזשען אין סענאלאוויטש'עם גומע ליעדער.

אזא מין רעפלעקס, וואס הרקט זיך אויס אין דעם בעגעהר צו שמארבען צוזאמען מיט דער גלוינבמער צ לייענע־מויט, וון מיר האבען אויבען ציטירט פון דער „הויליגער זינד", ערווארטקט זיך זיכער בין ידעזן לייענדען בשעתן עקסטאז פון לובע. אין דעמאלט, אין דער מינוט פון עקסטאז, איז ער זיכער זעהר פאשוש. נאר פדי ער זאל בעקומען דעם ווערט פון אמת'ער, אינבונגער פאזוע מוז ער אויסגעדרוקט ווערען אין צ העלדער, שענדער און שמארקדער פארם, אנדערש בלייבט עס צ ענ־ווהנליכע באנאלע ברזוע. וואלט סענאלאוויטש בשעת'ן שאפען שוין ענ־שטאנען אויף צ גשוויסער פערספעקטיוו פון זיין איבערלעבונג, וואלט ער ראם אלזין דערפילט אוו וואלט זיך אינגאנצען גישט ערלויבט אזא פא־סאזש אדער ער וואלט געפונען פאר איהם די נעהערונג פארם. נאר בשעת ער שאפט העפטט ער זיך פונקט אין דעם זעלבען עקסטאז פון דער אי־בערלעבונג וון בשעת דער איבערלעבונג גופא, און דעמאלט קומט איהם פאר אזא בעגעהר, וון צו שמארבען מיט דער גלוינבמער צוזאמען, אן און פאר וויך פאטמיש, עס נוישט זיך נישט בין אוהם און קיין הע־כערער פארם, אין צ פאשטושערען אויסחרוק, וועל ער פוהלט עם מוט זין נאנצען מהות, אוו פוהלט עם אונעהויער שמארק, אוו וועט פוילכלט נאנץ פשוואדעכט זין צו הערען, צו גיאד ראם איז דער שוואכסטער מויל פון זין דוכמונג.

אינדונגעם, סענאלאוויטש אלזין גוט צ פרעכטוג בוך פון זין נשמה, נאטורליך פון אויהר שטומפע אוו בעסערע זומען, נישט ארטונ־דוהטונגשטרייק דערבי אין נאנצען ווערט פון זין אבשאצונג אוו נישט אוטנ־זעהשוהיג, צו הו דאזונגע שענע מפבע האט אויך צ צוויפע, צ בוסעל פעלעדהאפטע זיים. אין צ מינוט פון זעלבסטערקענונג אוו־אנערקענונג ווייס סענאלאוויטש צו ווינגען:

„בלומען זעה איך וואו איך גיה — — צו יום־טוב'דוג אין מין נשמה — — וון פוגלער זינגען בי־עקלעך שפיזען, אזוי זוך איך מין קלינגע פרייד. זאל זין אין וואנדשרן אין רייזען, אין פרוהלינג, אין זין וויסען קווייט, אין זומערדוגע רענבויגען, וואס שפ גיעלט זיך אוו טיכעל אב, אין נאלד פון הערבסט — — אין אוינזאם — — אוו אין צ שמוכעל פון צ פרוי. אין פלאם פון פוי, וואס ברוינט מין פנים, אין שאמען, וואו איך בענק נאר שטיו — — אוו איז צ ערו, וואס גוט זיך אוו. איך זוך מין ליעד אוו מענע צארבען אין ערען שפיעל פון לע־בענסגאנג". (רעניוע" נ"ח — ס').

מיט ערליכ הרב־ארץ וואגען א מענשען, וואס האבן ער איז אפ„אבנהויטער" און א למדן, איז ער פונדעסטוועגען פון דער וועלט אויך נישט אויסגעטהון. וואגען אזא מענשען זאגט מען: „ער טויג צו נאכט אין צו לערנ, דא חומשא, אין דא פשלאשא, צו קירוש און צו הבדלה".

די שרשטע פארערגע פון פאלק איז, אז „א מענש זאל טאן זיין", אין עס איז א פרעגע, צו אנשטאר פאלק דרוקט אוים זיין לויב א טויטיגען מענשען אזוי קנאפ וויי דער אויג, וואס ער זאגט, אז אמיצער איז א מענש אדער נאר איז מהר־צחלה:— א ליטו

א ליטו איז קודם־כל א מענש א רוהיגער, אדער נאר א פראקטיזירטער, אדער גענוי־טער (אוים זיין—) א מענש, וואס איז „אויפגעווען" אין אנ־גראקט א וועלט. אזא מענש וועלט נא־רובע אדער נעשלעכען, וויי א מטבע, וואס לויפט נישט אויף איין ארט, נאר נא־מנט זיך שטענדיג אין פארקעהר אדער וויי א דיסקאנט, וואס פון רעכטן בראקומט ער שרשט זיין ריכטיגען נאמען.

דערפאר זאגט אויך דאס שפריכווארט: „פאסער א נאוואנדערטער נאר, אינדער א היימישער חכם". וואהרום שוין דאס אלזיין, וואס צווישען דער אלגעמיינער אפהענגיגקייט אין אפהענגיגקייט האט אינ־נער נאהאט דאס מוט צו פארלאזען זיין הויז פוש שטארשאפ, אין זיך צושוידען מיט זיין פאמיליא אין פריינד, האט בעווייזען זיין הרזיסטקייט אין אויטערנאהמונגס־גייסט. אויב אזא איינער איז נאך א ציט צוריקגעקומען פון דער פרעמד, וואו ער איז געווען אנגע־וויזען אויף זיך אליין, אין האט זיך פארט דערהאלטען, איז עס געווען נאך א שטארקע־רער בעווייז פון זיין ענערגיע אין גשיקליכ־קייט.

געפאנען דאס אויסזאהען א וועלט וועלט נאר גשאפענע אין מענשען! זיין ארפאהרונג, וואס ער האט ארומגערופען אין לעבען. ס'איז קלאר, אז וואס מעהר אזא איינער האט דורכגעמאכט, אלץ גענויער אין פראקטישער איז ער געווען. אין איז הסכם מיט'ן שפריכווארט „פון שא־דען ווערט מען קלוג", ווערט אזא מענש מיט א סך ארפאהרונג אנגערופען „א נעשלאגענער הונד", א „בעפרוי־טער", „א'נגעלערנטער" אדער „א נעשטיסענער".

ב

„דער „בריה".

א מענש, א לייט, א בריה, א בריה'שער מענש, א מויגער, א בעל־תכלית, א'נאשת־חיל".

נישט קיין פארשלאפענער, ער האט אפגענג אויגען. א זרוי, א'רויהרשווירינער, א כתל (? רו דער.) א'נטערטסער.

א גענטמער, א פקטיזירטער, א'שרוי־גענטרייענער, א נע יפענער, א יפעיוטער, א (נ'אוים) גערויב , א נעברויטער, א'נגעלערנטער, א נעש.נגער (הונד), א גע־שמיסענער (קאוזק), ער האט שוין בעצאהלט נענוג רפי־נעלד, ער האט שוין נעהאט קאלטס אוז וואראטם, ער איז שוין נעווען איין פארוד אין אויטערן פארד, ער האט שוין גע־פאקט אין נעמאזלט, ער איז שוין נעווען אין באד אין איז הקרש, ער איז דורכנענאנגען דורך פייער אין דורך וואסער אין דורך מא־שענע רשהרא.

נעווען, אנגעקוקט א וועלט, נעקומען צוויי־שען מענשען, א מערב עם הבריות, אויסגע־קאלט מיט אלע.

א בשהבנ'טער, א מומחה, א מבין, א בר־סמכא, א'נאלטער נוסענקנאקער (חזהנער־פרע־סער, קונצענמאכער), א'נאויסגערוכרטע ליידקע, נישט אזוי אלט ווי נעניט, נר האט שוין אויפגענאנגען זיענע ציהן (בני דאם מסחר).

ער איז אויך נישט קיין יתום קטן, קיין נפל'ע, קיין וויקעל־מלופם־מפויל־קיינד, ער איז שוין לאנג ארוים פון די. קינדער־שוכ־לאך, איהר קאנט זיך אויף איהם פארלאזען, א זארג אנד־

שמעון שפיגעל.

דער „בריה" און דער „לא־יצלח" איז דער אידישער שפראך.

א —

בײדע, אי דער „לא יצלח", אי דער „בריה" לאזען זיך שטארק בעמערקען אין דער אידישער וועלט. מען קען אפילו זאגען, אז די אידעאלע פֿארטרעטער, די פֿאלקסמענ־סטע פֿארשטעהער פֿון די האזיגע בײדע טי־פען, געפֿינען זיך דערהויפט בײ אידען.

דאס נעהמט זיך אפֿשר פֿון דער באזאנלא־זיקײט אין אונזערמאלישקײט פֿון דער אי־דישער עקזאמישער לאנג, די אופּפֿראדוקטי־וע אידישע בעשעפֿטיגונגען אין לויפֿט־פֿהנסות, ווי אויך דער אמאליגער שטײגער פֿון אידישען לעבען,— וואו צעהנדליגער טוי־זענדער יונגע לײט האבען זײער בעסטע צײט אין אפֿט זײער נאכץ לעבען, פֿאר־בראכט אין בית־המדרש. אין זעגדיג סוף פֿל סוף געצוואונגען צום קאמף פֿאר זײער קיום, זענען זיי מרוב געווען ממש קינדערישׂ־אונ־בעהאלפֿען אין די פֿשוטסטע „מלי־דעלמא".

ס'איז דאדום קײן חידוש נישט, וואס קײן שום אומה האט נישט פֿארמאגט אזוי פֿיעל אונטזינליכע מעגלעכקײטען פֿאר'ן לעבען ווי די אי־דישע, אזוי ממילא האט אויך קײן שום שפּראך נישט אזוי פֿיעל אזוינע קערנדזונג אין בילדליכע אויסדרוקען אזוי ווערטלעך אויך צו כארעקטעריזירען חי שלימות'דיגע בטלנים, ווי דין אידישע.

בײם אבשפּעטען פֿון דער פּראקטישער אונטערזוכונג אין פֿרעמדקײט איז וועלטליכע עניניים, האט זיך דער נעזונדער חוש פֿון דעם אידען נישט אפּגעשטעלט אפֿילו פֿאר דין נראם־טע אויטאריטעטען, וואס זענען דאס דעמאלט געווען, פֿמעט אויסשליסליך די רבנים אין רבי'ם,— נישט קוקענדיג אויפֿן הרף־ארץ אין יראת־הכבוד, וואס מען האט, געווענהניליך, געהאט פֿאר זיי. אין בפֿל פֿאר די, וואס זענען געווסען על התורה ועל העבודה אין זענען דערויבער געווען „אויסגעטהון פֿון דער וועלט".

חי האזיגע קריטישע בעציהונג וועלט אויסגעדריקט למשל, אין וועלטל: „פֿון וואנען זאל דער רבי ווייסען, אז בארשטש איז רויט" אדער: „ער וויסט כלום פֿון קיין צורת־מטבע". לכתחילה איז דאס געווים געווען א נרויסער שבח, אבער מיט דער צײט האט דער שבח בעקומען אנ'אומאנישע פֿארבינג. אויך די צו־נעמען „קלויזניק" איז „בײנ־קוועטשער" בעווײזען דין נרינגשעצונג, וואס מען האט געהאט וועגען דער פּראקטישער טיגליכ־קײט פֿון דין „קלויזנקעס".

דערפֿאר אבער זאגט זיך דאס פֿאלק ארוים

ניט זיין, וועט דאס פאלקס גייסט ניט געמינערט ווערען. אבער דאס וואס עס ווערט איינגעפיהרט א פערמאנענטע פאלקס חניפה, דאס וואס עס ווערט באשאפען א שטימונג אז מען טאר דאס פאלק ניט זאגן וועגן זיינע חסרונות, אזא שטימונג ביי וועלכער ישעיהו און ירמיהו וואלט מען פערוואנדלט מיט שטיינער, אנגערופען אנטיסעמיטען—דאס שמעקט שוין מיט גאנגרענא.

נו, גענוג וועט זיין.

גרוסט הערצליך און פריינדליך פרץ.

איך האלט אייך, מיין טהייערער. צום געכטן זעהען זיך אייערער בלב ונפש

ש. ראפאפארט.

XI.

С-Петербургъ, 14 Февраля 1914 г.

ליבער טהייערער פריינד מיינער!

א הערצליכען דאנק פאר דעם צושיקען די פראגראם מיט אייערע הערות. איך ווארט מיט אונגעדולד אויף פרץ'ס עקזעמפליאר. אהן אהם קענען מיר ניט לאזען עס דרוקען. בכן בעט איך, מיין טהייערער, זעהען אז פרץ זאל וואס גיכער דורכקוקען די פראגראם און מוסיף זיין זיינע פראגען.

איך האב געגעבען אייער אדרעס אויף בריעף פון קיעוו און מאסקווע. אויב אהער האט באקומען פאטאגראפיעס פון א שהען מעדעל בריעף און געלט — בעט איך ארויסשיקען עס מיר אין פ"בורג. אז אהער וועט זעהען קאציזנען גיט אהם איבער מיין בקשה ארויסשיקען אהער אונזערע פאטאגראפיעס און אויך פאשקאוס.

אייערע בעמערקונגען זיינען זייער אינטערעסאנט און מיר וועלען זיי געווים נעמען אין אכט. וואס צו די פראגען זיינען קיין נומערן ניט געשטעלט—איז דאס, וויל עס וועלען דאך צוגעגעבען ווערען פראגען, וואלט מען דארפען די № № איבערדרוקען. שוין ביין דרוקען וועלען די נומערען געשטעלט ווערען.

איך בייטק נאך אייך. אויף מיין ווארט. איך זיך איצט אין ביורא און טראכט, וו: גוט וואלט זיין איצט זיצען ביי פרץ'ן אין קאבינעט, קוקען אויף אייך ביידען און הערען אייערע רייד. היינט ווער רעדט שוין וועגען פרץ'ס בעט!! דאס איז א מאהל א בעט. פשוט מתיה מתים! איך זאג דאס אהן קאטאוועס. איך האב איין מאהל ביי

פֿאר אײַזוק רב יעקעלעס, אר קאן זיך זען שטארטעג (ב"ה) אלײן בעשטעהן, אר קאן זיך שוין דן צוזהן אלײן אײַנארצעהלן, אר לאזט זיך נישט שפּײַן אין דן קאשע, דער רוח האט אים נאך נישט גענוגן, אר אין נישט קײן פֿראמאך, אר פֿארשטעהט אײַנעק, אר אין א מבין דרש, אר אין א מבין אויף א טשאד, מען דארף אים נישט ארײַנלאזן א פֿינגער אין מויל, אר אין נישט פֿון די עשרה בטלנים, צו אים מוז מען זיך גוט אויפֿפֿירן.

א געקאוועטער יונג, אר האט אײַנגערעכנט פּח, א שווארצע, בעזע גבורה, א יאלד, (יונג) מיט קנאק, מיט שפּאראן, בײַנגער א. ו. ו.: א בחור (מגן), א פֿוינצ (=טגן), א ממזר (=יונג), א פלפֿונק, א רוח, א פֿײַער, א ספּירט, א מאדים, א מזיק, א מחבל, ברענדעלע קאוואק, זי געהט אין די היזען (ספּאדאק).

אר מוז צו נאט און צו לײַט, דא חומאשא, אז דא פּאלאשא, צו קידוש און צו הבדלה.

א מוצלח, א בר־מזל, געבוירען אין א הײַבאך; אר אין א נולד מהוז; א בעראטענער; אם געהט אהם פֿון אלע זײַטען; קײַן קוק כאהמט אים נישט; אר וואט אין פֿײַער נישט פֿארברענט וועדען און אין וואסער נישט דערטרונקען וועדען.

ג

דער „א־יצלח".

א נישט; א נארנישט (שבּנארנישט); א מיינעניכטס; א נישטאניצע; נישט פֿאר זיך, נישט פֿאר יענעם; נישט צו נאט, נישט צו לײַט; נישט צו קידוש, נישט צו הבדלה; אר מוז נישט א קאץ האבּן צו פֿארפּיסדעלן, (פֿון תּומתּ'ן אויפֿען ארויסצוטרײַבען); א חרשדר־לויגער; לײַבעלע בעל־תּכלית.

א פֿרײַר, א נרײַנער אנהאם, א נרײַנער; א נרײַנהארן; א יונגל; א נאאיוואר; א יאלד; א פֿרעצער; א יתום־קטן; א כּשר בחמה־לע; אר־אהרן־לער זאקלענער; א נאוואקל; א בושת־פּנים־ניק; א נעבעכל; אר וויסט נישט פֿון קײַן צוריק־ממטבע.

א שטאפּשטוים; א פֿלאקן; א דראב (דראב־נאל, דראנאנאטש); א פֿלאכט; א דראב; אר־אומגע־לומפּערטער; א פֿלײַערנער פֿויגל; א גלעזער־נער בער; א לוימענער גולם; א (נגשיקטער) פֿלאקנשישער; אר שטעלט זיך בײַ דער אלף.

א שלאפֿמיץ; א לעמשקע; א פּויפּא; א טשמא; א טשאפּ; א פֿלעדערוויש; א לאפּאנ־מוצל; א יודענע (אויך א מאנספּיל); א פּגר; א פּגירה; א גענפּר־ט נפֿש; א (מעשה־) מלמד; א כתריאלניק; א פֿארקנוויטשטער; א באנקקווטשער; א כניאק; א בית־המדרש־נוק; א קלײַנשטאדטלדינגער; א בטלן; א פֿארשלא־פֿענער; א צאקראכענער; א צײַוורענער; אר־אפּהענדינגער.

א טויטער יונה; אר־אלטער בעזים; אר־אל־טער תּרח; אר־אלטער שקראפּ; אר־עוֹבר־בטל־נוק; אר־אפּבּגשלאפֿענע הושענא.

א שמונדאך בהאי; א שמוגער; א מגגנע (=בע); א שמעדאן; א שמעדעריק; א לאקש; א קאשטאן; א פּיפּערנאטער; א תּם; פֿאר־שטעהט נישט מאי דקא אמרי רביצין; א (מין). פּריאה; א נפֿש; א חושים; א מטשטש; אר וויסט נישט פֿון זײַן חיות; אר וויסט ניט ווער עס האט אהם געשוירען, געשלוידערט, אר שטעהט ווי א תּם, חאטש נעהם אוך מעקס אהם; אר וויסט נישט, ווען עס מהוז זיך מיט אהם, אר שטעהט ווי א נאלטוגער, ווי א בעמאכטער; נו בע, נו מע (כי קוקעריקו); אין זיך נעפֿינען.

א נולם; א ויזתא; א זונב; א טפש; א נא־רישער אינדיק; א שוטה בן פּוקהאלץ; א (נא־רישע) יאנטע; א (נארישער) טראפּ.

א משלחת; א שלאק; אר־אנשיקאנוש (פֿון זײַן לײַבען נאכמאן); א פּלאנ; א פּגע רע; א פֿאר־שלאפּטע קרעטשע; א ספּאדעק־דרעשער (=דרעער); א למד; א פּגומער; א לא־יוצלח; א מוֹ־דוּ־דער האז; א שלימזל; אר־מזל עמיז; א שלימע־זיבלע; א שלימזלניק, א שלימזאלניק; א שלימזל; אר פֿאלט אײַבער א שטרוי (אײַבער דער שוועב); אר זאל האבּן מיט לײַבעדיגע וואלט קײַנער נישט געשטארבען, אר זאל האבּן מיט לײַבע וואלט די זון סײַנען ניט אויפֿגעשטאנען; פֿויגל פֿיש נעגאסען, שטראף בעצאהלט, און פֿון שטאדעל ארויסגעטריבען.

אמלען גרויסע סומען כדי צו ראטעווען דאס פאלק פון הונגער-טויט. איצט בין איך געקומען וועגען דעם אין פעטערבורג. אויב עס וועט זיך איינגעבען עטוואס מאכען און איך וועל קענען אין דעם עטוואס באהילפיג זיין וועל איך זיך וויטער לאזען אבער די שטעט און שטעט-ליך ארגאניזירען דארטען הילף. אויב ניט — וויס איך ניט וואס איך וועל טאן. דער שרעק פון דעם הונגער וואס ער רוקט זיך אן אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון תחום — איך רייד שוין ניט וועגען מלחמה שרעק — איז ניט משער צו זיין.

אזוי וויל מיר קען ניט ווייסען וואס מארגען וועט זיין—וואל(ט) אפשר גלייכער זיין איהר אין פרץ זאלט אבפאהרען. אפשר צו קלעצקינען אין זיין אימעניע (דוכט זיך זיינע איין אייגענע) אדער אין א טשערני-גאוו, מינסק.

אזוי ווי פאר מיר וועט גרינגער זיין צו קריגען געלד, אז איך וועל דארפען, שיק איך אייך 50 רוב. אין אויב עס וועט בעטהיג זיין וועל איך שיקען נאך. איך רעכען פיר איבערייג צו ריידען וועגען דעם אז אין אזא צייט טארפט דו זיך ניט רעכענען אין אזעלכע ענינים.

וועגען פרוי פרץ וועל איך אבדרוקען אין די ציטונגען. אין אנ-פרעגען אין מיניסטעריאום אין גלייך מודיע זיין. איך קוש אין האלז דיך אין פרץ'ן מיט א הייסער ברודערליכער ליבע.

אויף דעם פערוואוד האט מען מיר ניט ערלויבט צו שרייבען יודיש, דרום האב איך געשריבען רוסיש. איך בעט דיך זהער שרייבען.

אייער ש. ראפאפארט.

XI.

יום ג' כ"ה תשרי, תרע"ט לפ"ק 1.X 1918.

מיין ליבער טהייערער פריינד און ברודער!

היינטיגער טאג, אז איך האב די ערשטע מעלדיכקייט נאך דריי יאהר אבגערישענקייט, שרייבען דיר דעם ערשטען בריעף, איז ביי מיר איין אמת'ער יום-טוב! ווי איך האב געבענקט נאך דיר, ווי מיין נשמה האט זיך געצויגען די גאנצע צייט צו דיר! יעדער נייס פון פוילען האט גלייך ערוועקט אין הארצען די פראגע: און ווי איז מיט אהם? לעבט ער? איז ער געזונד? וואס טוהט ער? ווי טראגט ער אריבער די מהומה? איצט איז שוין ביי מיר שטארק דער האפנונג אז מיר ווע-לען זיך אי"ה זהען פנים אל פנים און פערזעלביך דערצעהלען איינער דעם אנדערען וואס מעו האט איבערגעלעבט אין די ימים נוראים פון

טאג אַ שלאָף געטאהן אין איהר, האָב איך אַ פוד געזונד באַקומען, אין איצט חלוֹם'ט זי זיך מיר. דאס מוז אַפּנים זיין די בעט פון „מקדש מלך אין גן עדן".

זאגט פרצ'ן אז איך האָב איהם שטאַרק שטאַרק ליעב, וואס ווי-סעָר אַלץ וואַרימער און אינטימער.

איך קוש אייך הערצליך ברודערליך

אייער ש. ראַפאָפּאָרט.

מיסטער דינעזאן האט מיט אַ גרויסען אימפּעט ארויסגעשיקט די 25 ר. וואס מיסטער פרץ האט ביי מיר געגומען. פאר דעם אימפּעט האט גאט געשטראפט ביידע מיסטערס. דעם דריטען מיסטער, גורלאנד, האָב איך אין די אייגען ניט געזעהען. אַז ער וועט אייך אומקעהרען די 25 ר. וועט איהר אזוי גוט זיין אבגעבען זיי דעם פיערטען מיסטער קאצינזען, איך האָב מיט איהם חשבונות.

X.

C.-Петербургъ 9.VIII 1914.

מיין טהייערער הארצינגער ליבער פרייַנד ר' יעקב!

דיין בריעף האט אויף מיר געמאכט אין אייַנדרוק וועלכען איך האָב שוין לאנג ניט אויפגערעלעבט. איך האָב זיך ניט געקענט פאַר-שטעלען אז דו לאגע אין וואַרשא זאל זיין אזוי שרעקליך. אין קיעוו איז אויך געווען אַ מהומה אבער עס קומט ניט צו דעם וואס עס האט זיך אבגעטהאן אין וואַרשא. אין פעטערבורג איז רוהיג אז מען קען אפילו אינגאנצען פערגעסען אז עס קומט פאר אַ מלחמה.

מיך האט די מלחמה פערחאפט אין רעכטען ברען פון דער אר-בייט ביי דער עקספעדיציע, אין די שטעטלעך פון פאָדאָליער גובערניע, בעמיראוו, טולטשין, בראסלאוו. קאָם-קאם ארויסגעחאפט זיך פון דארטען מיט מיינע חברים. מיר האט אין מאטעריאלען זין אבגעגליקט. פון דער עקספעדיציע איז ביי מיר געבליבען במזומן 1000 רובל. האָב איך פאנאנדערגערעכענט די חברים, בעצאהלט אלע חובות און ביי מיר איז נאך אויסגעבליבען אויבער 200 רובל, וועלכע ליגען ביי מיר אין טאש. אין קיעוו בין איך אבגעווען ביי צווי וואכען, געארבייט אין דעם מי זאל דארטען ארגאניזירען אַ אל-יודישע חברה צו קומען צו הילף דער הונגערינגער מאסע, איבערהייבט די הונגערינג קינדער אין די שטעט און שטעטלעך. שיקען מענשען אין טיעף רוסלאנד און סיבּיר

זאכען וועלכע ביאליק האט גיט געדרוקט אין ערשטען באנד און גיט צוגעגרייט צום צווייטען. אויך וויטער איז אהן אחריות. 3) דאס וואס שטיבעל אין פרישמאן פאהרען די טעג אב אין אמעריקע אויך א פאר חדשים. נאר אין מאסקווע בלייבט פיכמאן אין כהן (דער דיכטער) אין זיי זענען באפאלמעכטיגט (איבערהויבט פיכמאן) איבער אלע ענינים פון פערלאג. דארפסט דו מערנישט אנשרייבען פיכמאנען אז דאס איז בא-שטימט, אז פרישמאן אין שטיבעל האבען עס דורך מיר באשטעלט. 4) די 4-טע מניעה איז, אויב דו ווילסט(ט) קענען אזוי, גיך צוגרייטען אין העברעאיש צווי בענדער, אין נאך איעלכע, וואס ביאליק האט גיט גע-דרוקט. נאר דערווייל קענסט דו צו שיקען איין באנד אין צוזאגען צו א בעשטימטען טערמין דעם צווייטען.

בקצור, דאס איז אלץ וואס איך האב געקענט אויספיהרען. איך האב מיט גיגרן צוגעגרייט א לישטעראישען איענד ועלכער וואלט גע-קענט געבען א פאר טויזענד רוב. נאר דא איז מיר אויסגעקומען אנ-הייבען באהאלטען זיך אין נאכדעם אנטלויפען, ווייל עס איז געווען א דעקרעט אז אלע מיינע חברים אין איך צווישען זיי, זענען „חוץ דעם דין" (внѣ закона) הייסט דאס „כל מוצאנו יהרגנו" אין אז ווער עס וויסט, וואו מיר געפינען זיך זאל אונז ארעסטירן.

בין איך אנטלאפען, לאזענדיג אלץ אויף הפקר.

דערווייל בין איך אין ווילנא אין רעכען דא פערבלייבען א פאר חדשים, נאכדעם קלער איז פאהרען אין קיעוו. נאר ווער וויסט, וואס אין א פאר חדשים ווען זיך טאן אין דער וועלט?

שרייב מיר, טהייערער ברודער, וועגען זיך שרייב באריכות, וויי נאר מעגליך, וועסט מיך באמת מחיה זיין.

אויב מעגליך, שיק מיר צו מיט קיפניסן אדער וועמען איין אנ-דערען דעם טשעמאדאן מיט די חפצים, וואס איך האב געלאזען בייי פרץ. אפשר איז דא א פאטאגראפיע פון פרץ קבר?

איך קוש און האלז דיך מיין טהייערער ברודער
דיין בלב ונפש עד עולמי עד

שלמה אנ—סקי.

שטיבעלס אדרעס: Москва, Ново-Басманная 10—12, кв. 45.

מיין אדרעס: Wilno, Wileńska str. 39 Woh. 4.

דער מענשלעכער געשיכטע.

דיין בריעף קיין מאסקווע צו מיר האב איך באקומען מיט א שטארקער פערשפעטיגונג אוין צום אומגליק באקומען איז אזא צייט, אז עס האט זיך אנגעפאנגען די באלשעוויסטישע בהלה ד. ה. אז יעדערער ווער עס האט געהאט אביסעל פערמעגען, האט געמוסען אנטלויפען פון מאסקווע. דיר איז שווער פארצושטעלען זיך וואס דארט האט זיך אבגעטאהן די לעצטע 3—4 חדשים. די גרויסע גבירים, ווי זלאטאפאלסקי, ווייסאצקי, נאיידיטש אוין זייער גלייכען, באצאהלענדיג עטלעכע קאנטריבוציעס איבערטראגענדיג עטלעכע אנפאלען פון אנארכיסטען, זענען זיך צולאפען אין אוקראינע. די ווערכע זענען פערבליבען, האט מען בייז גרונד רואינירט, צוגענומען די הייזער, די דירות אפילו, קאנפיסקירט די סחורות, אבגענומען די קאפיטאלען.

ביי אזא צושטאנדען איז אומעגליך געווען מיט וועמען צו ריידען וועגען דעם ענין איבער וועלכען דו האסט מיר געשריבען. אז איך האב געמאכט א רייד וועגען דעם, האט מען מיר אויפגעוויזען אז די קהילה מיט אלע איהרע אנשטאלטען איז געבליבען אהן מיטלען אוין מוז אויפהערען פונקציאנירען. בקצור, איך דארף דאך דיר נישט אויסטייטשען ווי איך האב געוואלט עטוואס טאן נאר עס איז קיין שום מעגליכקייט נישט געווען וואס עס איז צו טאהן. דער אייבציגער מענש מיט וועלכען איך האב געקענט רעדען, איז געווען שטיבעל ווערכער איז געבליבען אונבארירט פון דער מהומה. אוין אז שטיבעל הייסט דאס פרישמאן. האב איך גערעדט מיט ביידען, האט געענטפערט פרישמאן. ער האט ארויסגעזאגט אז,

. . . . . , פיעל בעסער וואלט זיין, אז דאס זאל זיין אין א פארם פון ארויסגעבען אינגעע בענדער פון פרץ'ס ווערק (אין העברעאיש). פרישמאן, מיט שטיבעלס הסכמה, האט מיר געזאגט אז אויב דו וואלסט גלייך צושיקען צווי בענדער אין העברעאיש, וואלט מען זיי גלייך ארויסגעבען אוין תיכף באצאהלען, ווי איך רעכען שייבע עטלעכע טויזענדער. נאר צו דעם איז דא פיער מניעות. 1) קלעצקינס רעכט. נאר די מניעה געהט אראב. איך האב געזאהען קלעצקינען אוין ער האט מיר קאטעגאריש געזאגט אז ער גיט זיין ערלויבענים. יא, דערצו האט ער מיר געזאגט אז ער . . . . . 2) דאס וואס ביאליק גיט ארויס פרץ'ס שריפטען. דאס פערשטעהט זיך שאפט א שוויריגקייט. נאר מען קען דאס רעכען איך אויסמיידען, געבען אזעלכע

נעמסטו אין האנט בלייבט אש אָנשטאָט רעגדלעך. ניט קיין געזעל-שאפטלעך לעבען. צוגייפגעקלעבטע קהילה און איידער זי האט זיך געעפענט אז זי צופאלען (די בונדיסטען און אנדערע סאציאליסטען זיי-נען ארויס פון איר). קיין צייטונג, קיין פּערלאג, געגרינדעט זיך אַ קולטור ליגע, הייבט אז די פייערלעכע עפענונג פון פאלקס-אונזערס-טעט—און איך בין ניט זיכער אז דאס וועט האבען א קיום. ניטאָ קיין מענשען מיט ווילען, מיט איניציאטיוו. אַ געשטארבענע שטאט.

מיט אַ חדש צורוק האב איך שיין גאר באשטימט פארען קיין וואַרשא. נאר איך האב פערשפעטיגט און באלד איז דער וועג געווא-רען אבגעשניטען. פונדעסטוועגען האף איך נאך דורכפארען אויב עס וועט זיין אַ מעגלעכקייט. נ... זאגט צו העלפען מיר אין דעם. דוכט זיך איך וואלט ניי געבארען ווערען קומענדיג אין וואַרשא און זעהענדיג זיך מיט דיר. אפשר וועל איך דאס נאך דערלעבען.

פון דיינע צוויי ברוף האב איך באקומען נאר דעם לעצטען, דורך עלמית. זי אין איר מאן האבען אויף מיר געמאכט זייער אַ גוטען אינדרוק, נאר איך האב זיי נאך ניט געזעהען שפּילענדיג. וויַ אנדערע קולטורעלע אובטערנעמונגען אהדענט זיך ניט אין אויך זייער טעאטער. מחלוקות און רייבונגען צווישען זיי און די ארטיגע ארטיס-טען. זיי האבען געדארפט דעם 24 טען אנהייבען שפּילען און אבגע-לייגט אויף איין אובעשטימטע צייט.

ק.... פלוט אום צווישען קיעוו און מאסקווע, פירט גרויסע גע-שעפטען און שפרינגט אריין אויף אַ טאג אין וויַלנאַ. דעם לעצטען מאל איז ער דא געווען מיט א טעג 10 צוריק, געקומען מקבר זיין דעם פאטער, דערביי האט זיך ארויסגעוויזען אז ער איז אליין אויף אַזייפיל געפערלעך קראנק אז ער האט געמוזט גלייך אבפארען אין מאסקווע מאכען זיך אין אפּעראציע. ביי אים איז אין האלז אַ געשווילעכץ וועלכע אלע הינגע דקטורים נעמען אן פאר ארגאק. אויב עס איז אזוי — איז קיין האפענונג ניטא. איבער דעם האב איך אים ניט גע-קענט זאַהען. דא איז זיין פערטרעטער וויטער, נאר ער וויס פון גארנישט און קען גארנישט ניט זאגען. די טעג וועל איך ווסען וואס מיט קלעצקינען טוט זיך. און אויב עס וועט זיין די קלענסטע מעג-לעכקייט וועל איך זעהען עס זאל עפעס געטאן ווערען וועגען קאנטראקט.

גרוס פון מיר הערצלעך פרץ'ס פרוי.

די האסט מיר ניט געשריבען וועגען אלטערן. וואס מאכט ער, וויַ גייט אים? איך האב אים זייער ליב און וואלט וועלען ווסען וואס מיט אים טוט זיך.

XII.

25.I 1919. ווילנא, כ״ד שבט, התרע״ט.

לפרשת: „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש״

מיין טייערער, הארציגער ברודער, מיין נאהענטסטער און ליב-סטער יעקב דינעזאהן!

דיין בריף איז פאר מיר געווען א גרויסער גרויסער יום-טוב, און דאך האבען זיך ביי מיר געגאסען טרערען פון די אויגען אז איך האב אים געלעזען. עס האט זיך אויפגעוועקט די אלטע וואונד, דערמאנט זיך דער „נעכטען", אז ער איז נאך געווען צוזאמען מיט אונז... פון דעם פינסטערען טאג אן, זינד איך האב אין צוג פון לעמבערג קיין קיעוו דערוואוסט די שרעקליכע נאכריכט, ליגט ביי מיר אין הארצען וויי א פארגלוווערטע קייקעלע ניט אויסגעוויינטע טרערען, וועלכער קייקעלע זיך צו יעדער מאל ווען איך דע(ר)מאן מיך אן פרעג׳ן—צום האלס, צו די אייגען און פערפוילט די נשמה מיט א מאדנער ביטערקייט און פערית׳ומטקייט. אין יעדעם מאל הויב איך אן נאך שטארקער און הייסער צו פילען וואס דו ביסט פאר מיר. באמת דער אינצינגסטער. אין דעם שרעקליך עלענדסטען לעבען, אין דער פערעלענדסטער ליטעראטור ביסט דו פאר מיר דער אינציגער צו ווען איך טוילע זיך צו וויי א ברודער צו א ברודערליכער הארץ. דו שרייבסט וועגען די דריי יאר! וויסטו אז אין דעם משך פון דער צייט איז יעדער קלענסטע ידיעה פון פוילען פאר מיר דורכגעגאנגען דורך דיר. עס איז ניט געווען א מענש וואס זאל קומען פון איבערן פראנט אדער קלייבען זיך אהין איך זאל זיך צו אים ניט ווארפען מיט דיין נאמען. וויפיל בריף און גרוסען איך האב דיר געשיקט, וויסענדיג אז דו ווסט זיי ניט באקומען. און פאר מיר איז קיין שום ספק ניט געווען אז דו טראכסט וועגען מיר אויך אזוי וויי איך וועגען דיר.

שווער איז געווען איבערצולעבען די מאוימדיגע יארען. נאך שווערער לעב איך איבער די לעצטע געשעענישען ווען לכע זענען פאר מיר כמחט בבשר החי. זיי האבען מיך געלטערט אויף צעהען יאר, וואו איז די פריערדיגע ענערגיע, די שטענדיגע רייסענדע ארומפארין. מיד דער גוף, נאך מידער די נשמה, וויי בלייענע טאפלען ליגען אויפן הארצען לאזען ניט שאפען, ניט האפען ניט באגייסטערין זיך. געפארען בין איך אין קיעוו, גערייסען זיך צו דיר קיין ווארשא און פערבליבען דא אין ווילנא וואו די גאנצע 4 חדשים קאך איך זיך אין א פוסטען קעסטל רייד, פלאנען, וועלענישען גאנצע בערג און וויי א פערכשופטער אוצר—

רייסען בײַ אים בעסערעס. דערזייל אויב עס איז נחוץ וועט ג....
אויסלייגען.

איך אייל שטארק, איך קוש אין האלז דיך פיל מאל מיין טייערער

דיין שלמה.

XIV.

Бол. Погулянка 9, кв. 15. 15/V 19

ליבער טייערער ברודער!

וועגן די בלוטיגע פינסטערע געשעהענישן וואס אונזער קהילה בכלל אין אונזער קליינע ליטעראריש משפחה בפרט האבן דא אינגער-געלעבט, וויסט דו שיין מסתמא פון געקומענע אין אינגערהייבט פון ג. וועל איך וועגן דעם נישט שרייבן. שווער נאך א מאל אינגערצוליעבן דאס. מיר איז עס געווען אויך פיזיש שווער אינגערצוטראגן וויל חוץ אלץ, בין איך מיט א וואך, איידער עס האבן זיך אנגעפאנגען די גע-שעהענישן, קראנק געווארען אויף האַרץ צופאַלן, וועלכע עס האבן עד היום נישט אויפגעהערט. איך פיל זיך נישט צומבעסטען, נאר א דאַנק גאט אינגערגעלעבט די מהומה.

נעכטען האט זיך אונזער ארטיגע ליטעראריש משפחה צונייפגע-קליבן אויף א זיצונג פון אונזער זשורנאליסטן פעראיין און באשטימט: 1) ארויסגעבן א זאַמלבוך „צום אנדענקען פון א. וויטערן". דאָס זא-מלבוך איז שיין ביי אונז לאנג באשטימט געווען ארויסצוגעבען אין מיר האבן געהאפט באקומען מאטעריאל פאר אים אויך פון וואַרשא. איצט וועט אין אים זיין אויסגעטיילט די ערשטע עטליכע בייגן וועגן א. וויטערן. אויב דו קענסט אונז עטוואס צושיקן פאר אים דיינע, נאמבערגס אדער נאך וועמעס זאכן, בעטן מיר זייער אין זייער.—דעם בוך גיבן מיר ארויס אליין אין דער פראפיט וועט זיין צוטיילט צווישן די מיטארבייטער. 2) עס איז באשטימט געווארן וועגדן זיך צו דיר מיט דער בקשה מודיע זיין אונז אויב עס איז אמת אז פון אמעריקא איז אנגעקומען א געוויסע סומא געלט צו שטיצן די נייטוועגדיגע שרייפט-שטעלער. אויב עס איז אזוי, אין אויב עס איז מעגליך פון די געלט אויסטיילען א סכום פאר ליטע, בעט אונזער „זשורנאליסטן פעראיין" מי זאל אים די סומע צושיקען וויל ביי אונז זיינען דאָ ליטעראטען וועלכע געפינען זיך אין זייער א שווערער מאטעריעלער לאגע. שיקן קען מען עס אויף מיין נאמען, וויל איך בין דער פארזיצענדער פון פעראיין.

פערגעס מיך נישט, טייערער ברודער. איך האלט און קוש דיך מיט א טיפער צארטלעכקייט און איך האף אז מיר ווערען זיך אין גע-כען זעהען. זיי זשע געזונד, שטארק און לעבעדיג ווי שטענדיג

דיין ברודער בלב ונפש
שלמה אנ—סקי

XIII.

אהן א דאטע.

ליבער טייערער ברודער!

איך שרייב בחפזון ווייל ג..... פארט אב פריער, ווי איך האב געוכענט. ביי מיר זענען פאר דער צייט פארגעקומען גרויסע ענדערונגען. איך האב באשטימט א(ב)פארען אין וארשא, און ווען נישט א פארקלונג, ווארט איך איצט שוין זיין מיט דיר. דא איז זייער שווער. און פון טאג צו טאג ווערט דער לעבען שווערער. איך האף אי״ה צו פסח נישט אנדערש זיין אין וארשא און מיט דיר צוזאמען זאגן דעם „עבדים היינו״ און „שפוך חמתך". פון דעם איין געדאנקען האב איך צוגענו-מען א פונט פעטקייט, דא איז אלץ חרוב. נישט קיין צייטונג נישט קיין פערלאג. און איך רעכן אז עס וואלט קיין עולה נישט זיין אז מיינע ווערק זאלען ארויס אין אידיש וויז א זאמלונג פון שריפטן. עס איז ביי מיר דא כמעט פארטיג צום דרוק 8—7 דיקע בענדער. נאר לע״ע נאמיר ריידען ווען עטלעכע בענדער. אויב עס איז מעגליך, רייד זיך דורך וועגען דעם מיט „צענטראל" און זיי מיר מודיע דורך ג..... די תשובה.

איך קאן דיך בארוהיגען, ק.... איז געזונד. די גאנצע קריינקהייט זיינע איז געווען איין אומזיסטע שרעק. ער איז איצט א גאנצער יא טיבע דאם,

. . . . . ער האט דאכט זיך איבערפערקייפט פרץ׳ס ווערק דער רעגירונג און אבגעדרוקט צוויי בענדער.—איך האב מיט אים גע-רעדט וועגען וואס די האסט געבעטעען האט ער אלץ צוגעזאגט אין אנשטאט מקים זיין האט ער מיר צוגעשיקט 3000 רוב. איך דומסקע טויזענטער. איך האב אים אנגעזאגט אז איך נעם עס נישט אוין האב אים א גאנצען טאג געזוכט אויסגיסטען אויף אים כל חמתי נאר איך האב אים היינט נישט געטראפען. זעהען חעל איך אים אוין וועל מיט אים ריידן קלארע ווערטער און האף דערשלאגען זיך א טאלק. די 3000 האב איך אים נישט אומגעקערט, נאר איך שיק זיי נישט כדי אויס-

זייער. ג. מוז איצט זיין אין וואַרשא. זעה איהם אויפזוכן אוּן דערוויסן וואָס איז מיט דיר געלט. גם כן האב איך דעם לעצטן מאל נאך פסח אז ג. איז געפארן קיין קאוונע אוּן וואַרשא, געלינען אים 1500 רוב. ניקאַלייווסקע, מיט דעם ער זאל זיי אבגעבען דיר זיי זאלן לינן על חשבוני, ביז איך וועל קומען. נעם זיי ביי אים אוּן זע שרייב תו"מ וועגן דעם ענין.

ק. דערמאנען מיר דא ניט צו גוטן. ער איז באצייטנס אבגעפארן. נאר מיט זיין אויפפירונג דיר לעצטע טעג, ביי וויטערן אויפן קוואַטיר, האט ער אפשר גורם געווען, וואס דער אומגליק האט זיך געטראָפען מיט וויטערן. צווי פלימענקעס ק...ס ארעסטירטע ביי ק. אויך קוואַטיר האט מען געשאָסען.

א גרויסן אוּן טיפן דאנק פאר דיר 3000 מארק פאר דעם זשורנאַליסטן-פעראיין. מארגן וועט ביי אונז זיין מכח דעם א זיצונג אוּן וואָס עס וועט באַשטימט ווערן וועלן מיר דיר אין נאמען פון פעראיין שרייבן.

מיר בעטן נאך א מאָל פון דיר אוּן אַנדערע חברים צושיקן וואס געכער זייערע זאכן פארן זאמלבוך „צו וויטערס אָנדענקען".

איך שיק דיר א פאקעט, דעם מאטעריאל פארן 1-טען באַנד פון מיינע געזאמלטע שריפטן". א טייל פון בוך „חורבן פוילן וגאליצי" אוּן מיין פיעסע „דער דבוק". באהאלט דאס ביז מיין קומען, אַדער ביז איך וועל שרייבן וועגן דעם. איך האף פונדעסטוועגן אז איך וועל נאך קומען קיין וואַרשא אוּן דאָן וועל איך צוטרעטן צום דרוקן מיינע ווערק.

ד"ר שאבאד אוּן יאָפע אוּן אלע אונזערע פריינד גרוסן דיר זייער.

איך קוש אוּן האלז דיך מיין ברודער אוּן פריינד. זיי טאקי געזונד אוּן שטארק, כדי מיר, קונדסים, זאלן זיך פון דיר א משל אראבנעמען.

דיין שלמה אנ—סקי.

XVI.

26VI.1919.

מיין טייערער לייבער ברודער!

אין אלגעמיין איז דאָ גוט: רואיג ריין, א פראַכטפאלער טיש, פרישע לופט. די בעל-הבת'טע — צו גוט, אוּן דאס דריקט מיך. ביז נעכטן האב איך זיך געפילט אם בעסטן — נעכטן אוּן הייַנט, אפשר

3) מיר האבען אויפגעפענט איין אונטערשריפט צו קלייבן אַ פאנד צו פעראיבּיגען וויסערס אָנדיינקען (ארויסגעבּען זיינע ווערק, שטעלען אַ מצבה א. א. וו.) אפשר וועט איר געפינען פאר מעגליך אויך עפענען אַזאַ אונטערשריפטס-ליסט?

איך בעט דיך ברודער אויף דיין אלע פראגען ענטפערן וואס נעכער. אונזער פעראיין וואָלט זייער וועלן קומען אין ענגן פערבאנד מיט דער וואַרשאָווער ליטעראַרישער געזעלשאפט?

איך קוש אוין האלז דיך מיין טייערער ברודער אוין פריינד

דיינער בלב ונפש

ש. אנ—סקי.

ט״ו אייר, פ׳ בהר תרע״ט לפ״ק. פה ווילנא.

XV.

30 מאי, 1919 ווילנא, גרויס פאהוליאנקע 9, קוו. 15.

מיין ליבער טייערער ברודער יעקב דינעזאן.

דיין ברief האט מיך באמת מחיה געווען. איך וואלט זייער וועלן אנשרייבן דיר באריכות וועגן זייער פיל ענינים, נאר איך בין אזוי שוואַך, אַז די קלענסטע אנשטרענגונג רופט בייַ מיר ארויס אַ ברוסט-דריקעניש, אוין מיר איז שווער פיל צו שרייבן. די גאנצע צייט פיל איך זיך שרעקליך אינבער די האַרץ צופאַלן. די לעצטע טעג האט זיך נאך צוגענומען אַ בראָנחיט. חוץ דעם איז אין דער קוואטיר וואו איך וויין אַ טיפוס קראַנקער אוין איך האָב זיך אינערגעקליבן אין א האָטעל, וואו איך פיל זיך נאך ערגער. בקצור—איך האב טענות אוין תביעות צו גאט!

מיך האט באַאונרואיגט וואס די שרייבסט, אַז פון די 6 טויזנד רובל וואס ק... האט דא געלאָזן פאַר . . . האסטו באַקומען נאר 1000 ר׳ דורך לעווין עפשט. נאך מיט 1½ חדשים צוריק האב איך די 5000 ר. קעריגעקע אויסגעביטען אויף ניקאלאייעווער. אוין אבגעשיקט זיי דיר צוזאַמען מיט קלעצקינס בריף דורך פ. ג. איך לייג צו דאַביי דעם קוויט, וואס ער האט מיר ארויסגעגעבען. ג. איז דענמאלט אָבגעפאַרן קיין ראוונע, אוין אומגעקערט זיך צוריק האט ער מיר געזאגט אז פון ראוונע האט ער די געלט אינערגעשיקט דיר. דאס איז נאך געווען פאר פסח. מעגליך אַז דער, מיט וועמען ער האט אינבערגעשיקט איז ניט געפארען קיין וואַרשא. בקצור, דאָס באַאונרואיגט מיך

שלום אש.*)

I.

פאסט-סטעמפעל: קאושטיאוש בתם וועלסעל, 24 אפריל 1907.

ליעבער פעטער ר' יעקב!

איך בלייב וואהנען אין קאזימערש. איך האב בענומען א גרעסער וואוינונג. עס קאָן זיין, אז עס וועט מיר פעהלען געלד, טאָ אז מיין חייב וועט קומען, גיט איהר אריס 50 רובעל אויף מיין חשבון. איך גריס אייך זעהר הערצליך און פערבלייב אייער פריינד

שלום אש.

פון פעטערבורג וועט אייך אנקומען פאר מיר

II.

ליבער אייניגער פעטער.

נו, וואוין איך שוין אין בערלין, אין א בעזונדער צימער, צווייי שלויסען אין קעשענע, און צום עשטען מאל ביים שרייב טיש. דעם ערשטען שטריך פון פעדער שיק איך אייך—שרייב איך א בריעף צו אייך. פארן אוועקפאהרען האב איך זיך זעהר הערצליך מיט פרצן געזעגענט—פון וועלכען איך בין זעהר, זעהר צופריידען. אך, וויטער איז א וואוילער יונג מיט די הונדערט רובעל א מאנאט. איך וויל איהם א בריעף שרייבען וויס איך נישט זיין אדרעס, שיקט מיר וויטער'ס אדרעס און שרייבט מיר אָפט א קארטעל. א שאָד, וואס איהר זענט

*) טענליך, או די בריעף פון ה' אש קומען דאָ גיט נעמוי אין דער אַרדנונג, וויַ זיי זענען געשריבען געוואָרען. דאָס איז דערפאר, וויַל אויף קיין אויסצוגען פון א בריעף איז גיט אנגענעבען קיין דאטע. בלויז אויף די „אקריטקעס" האָט מען נאָכאָל נעקאָנט פעסטשטעלען די דאטע פון דער פאסט-סטעמפעל.

די רעד.

איבער דעם רעגן, זייער מיד און האַרץ-שוואכקייט. איך האף אז עס וועט פערבייגיין.

איך וויל זייער זעהען דיך, מיר זאלן קענען רויִג, נישט ווי אין ווארשאווער קעסל, דורכשמוסען זיך. איך בעט דיך קומען מיט אלטערן חאטש אויף א פאר שעה.

איך בעט דיך זייער איבערגעבן דוד פרישמאַנען אז אויב ער קלייבט זיך פארן מוז איך אים נישט אנדערש פרייער זעהען אוו בעט אים חוץ אלץ זייער קומען צו מיר. דערבייַ גיב אים איבער אז איך בעט דו 1160 מארק. גם כן בעט איך דיך, אויב דו וועסט זעהען גראבארדן נעמען ביי אים מיינע 1500 רובּ. אין 500-טער אדער מארקן לויטן קורס אין ברייגען מיר 1000 מארק.

אויב נישט שווער — ברייגג מיט זיך מיין מאטעריאל פון 1-טען באנד מיינע שריפטן. אויב דו האסט אדער קענסט קריגן דעם ווילנער „טאג" אין „יודישע צייטונג"—ברייגג, נאר איבערהייבט ברייגג דעם גרוסן עקשן יעקב דינעזאן המכונה: דער „וויסער יונגערמאנציק".

איך קוש דיך 9 מאל, בגמטריה „אח" א(נרודער) אדער במספר קטן „אמת".

דיין ש. אנ—סקי.

ברייגג מיר דיין „יאסעלען"

V.

פאסט-סטעמפעל: רוים 1 יאנואר 1908.

מיין ליבער טייערער ר' יעקב!

הונדערט יאהר זאלט איהר מיר לעבען אין גלוק אוּן נחת, אוּן איהר זאלט די זכיה האבען צו דערלעבען פריידּ ביי אייערע נאהנטע— שיק אוּן אייך די ברכה פון די הייליגע שטאדט רוים, וו׳ אוּן אוּך בּין מיט מיין פלוגית זאל לעבען, וואס האלט אוּן איין בייזערן זיך אוּיף מיר. שרייבט מיר וואס מען הערט אין דערהיים, אוּן גרוסט אלע פון מיר

אייער שלום אש.

VI.

פאסט-סטעמפעל: 11 יאנואר 1908.

מיין ליבער טייערער ר' יעקב.

אוּך בעט אייך זעהר, אזוי וו׳ איהר וועט ערהאלטען מיין קארטעל אלט איהר אזוי פרייגדיג זיין (אריינגעהן) צו מיר אוּן שטוב, דעם דינסט-מיידעל אוֹיסבארגען אויף מיין רעכענונג 25 רובעל. אוועקפאהרענדיג האב אוּך איהר, אוּן ביי די׳ מ׳ סאקאלאוו, אויבערגעלאזט גלעזל, אוּן הייגט האב אוּך ערהאלטען א טעלעגראמע אז זיי האבען נוט קיין יעלד. אוּך האב נישט מיין טשעק בּיכעל ביי מיר (די׳ זאכען האבען מיר אוּן רוים געלאזט) אבער אזוי וו׳ אוּך וועל נור נאך רוים קומען וועל אוּך אייך באלד דאס געלד ארוֹיסשיקען. יעדענפאלס בּין אוּך אוּן פערלויף פון 10 טעג אוּן וואהרשוּ.

אוּך גרוס אייך הערצליך אוּנד שרייבט מיר א פאר וועהרטער נאך רוים.

אייער שלום אש.

VII.

פאסט-סטעמפעל: רוים 12 יאנואר 1908.

מיין ליבער טייערער פעטער.

אוּך דאנק אייך הערצליך פאר אייער בריוועל. אוּך וויס נישט וואס זאל בעדייטען, אוּך האב געשריבּען צו פרצ׳ן שוין 10 טעג נאך 200 רובעל אוּן אוּך ערהאלט נישט. געהט אזוי פריינדליך אהין אוּן פרעגט איהם. אוּך מוז נאך אייגג טעג אוּן בערלין פערבּלייבּען, אוּך בעט אייך זעהר געהט א בליק אוּיף מיין הויז, אוּן אז עס וועט זיי

בישט דאָ, וועט וועלען מיר שוין דיר זכיה האבען אייך מיטצוגעמען מיט אונז אין אויסלאנד? יאָ, דאָ געפינט זיך דער יונגערמאן מיט דיר „קרוינען" וועווירקע—און די שרייבערלער האבען דערשמעקט „קראָנען" זענען זיי איהם בעפאלען וויַ פליגען אַ פגר—שרייבט מיר אַ בריוועל, איך גריס אייך און קוש אייך הערצליך

אייער שלום.

III.

פאסט-סטעמפעל: בערלין, 8 אקטאבער 1907.

מיין ליבער פעטער ר' יעקב!

טוט אַזוי וויַ איהר פערשטעהט מיט דיר זאכען. מיר דאכט זיך אַז מיט . . . . איז איבערהויפט נישט גוט אָנצוהויבען; זיי דרעהען צופיעל, אי דער בוכהענדלער, אי דער בעל יחוס—דער דרוקער. איברינעס אַזוי וויַ געזאגט, פערלאז איך מיך אין גאנצען אויף אייך, וויַ איהר וועט מאכען, וועט זיין געמאכט. עס קאן זעהר זיין אז איך זאל פאהרען פון דאנען קיין אמעריקא; מיך ציהט אהין צום יודישען טעאטער מיט מיין דראמע, וואס זאגט איהר? — שרייבט מיר איבער אמעריקא, איך האב נור מורא אמעריקא איז געפעהרליך.

מיט הערצליכען גרוס

אייער ש. אש.

IV.

מיין ליעבער ר' יעקב דינעזאהן.

איך שיק אייך אין אַ טשעק אין די באנק. איך וויס נישט וויפיעל עס קומט מיר דאָרט נאָך, שרייב איך אויף מיין נאמען אויפ'ן טשעק אוין געהט, אַזוי פריינדליך, אין באנק, אוין פרעגט וויפיעל איך האב דארט אוין נעמט אב דאס געלד אוין שיקט עס מיר איין קיין קאזמערש. דען איך האב קיין גראשען נישט דא. אוין צום 20—איז נאך וויט, אוין לאנג. האָב איך דארט אַ 100 רובעל, נעמט אראב 50 אוין בעהאלט אויף די פאליצע, איז קיין 100 רובעל נישטאָ, טאָ שיקט מיר אין דאס געלד.

וואס הערט מען מיט אמעריקא?

איך גריס אייך הערצליך

געדענקט אין גאט אוין קומט אהער צו פאהרען

אייער שלום אש.

עפעס פעהלען בארגט זיי אויס, איך קום באלד אהיים.
איך גריס אייך הערצליך און שיק אייך דעם „גאסט פאסטוך"
אייער ש. אש.

VIII.

פאסט-סטעמפעל: פאלערמא 1908 די דאטע נישט לעזבאר.

מיין ליבער טייערער ר׳ יעקב, זייט מיר הערצליך געגרוסט, און שרייבט מיר, לעבען זאלט איהר מיר, וואס מען הערט אין וואשוי, קיין רוים. מיר זענען אויף אייניגע טאג נאך סיציליען אריבער גע-פאהרען, מיר געהען דאָ ארום אין די העמדען פאר הייסקייט. וויַ קאלט מוז עס זיין ביי אייך. צו פרצ׳ן האב איך געשריבען א קארטע, איך האפע עָר וועט מיר פארצייהען דאס וואס איז פארגעפאלען צווישען אונז.

אייער ש. אש.

IX.

פאסט-סטעמפעל: האמבורג 3 דעצעמבער 1909.

פאטער ליבער ר׳ יעקב דינעזאהן.

פאהר מארגען, שבת, אב נאך אמעריקא. איך דאנק אייך הערצ-ליך פאר אלעס, איך האף אז מען וועט זיך באלד ווידער זעהען, בענטשט מיך אויפ׳ן וועג, 12 טעג וועט מיין שיף געהען.

אייער שלום אש.

X.

פאסט-סטעמפעל: וואַרשא 24 יוני 1911. אדרעסירט: אין שטאדט, דוזלנא 15.

ליבער טייערער דינעזאהן.

איך האב איבערגעערעדט מיט . . . . צו טרעפען זיך ביי אייך זונטאג פון 4 ביז 5 (נעכער 5) נאך מיטאג, איך בעט אייך זעהר, אז איהר זאלט אזוי פרייגדליך זיין און זיין אין דער היים. איהר וויסט וויַ עס איז מיר אין די זאך געלעגען. אויך האב איך ביי אייך איבער-געלאזט מיין אויבערראק, וועלכען איך בעט אייך מיר אויפצובעוואהרען.

מיט הערצליכסטען גרוס

אייער שלום אש.

אמעל בוך

באשלבנק

3צ חוצ

#2815

Toronto Jewish Public Library
THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS
and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.